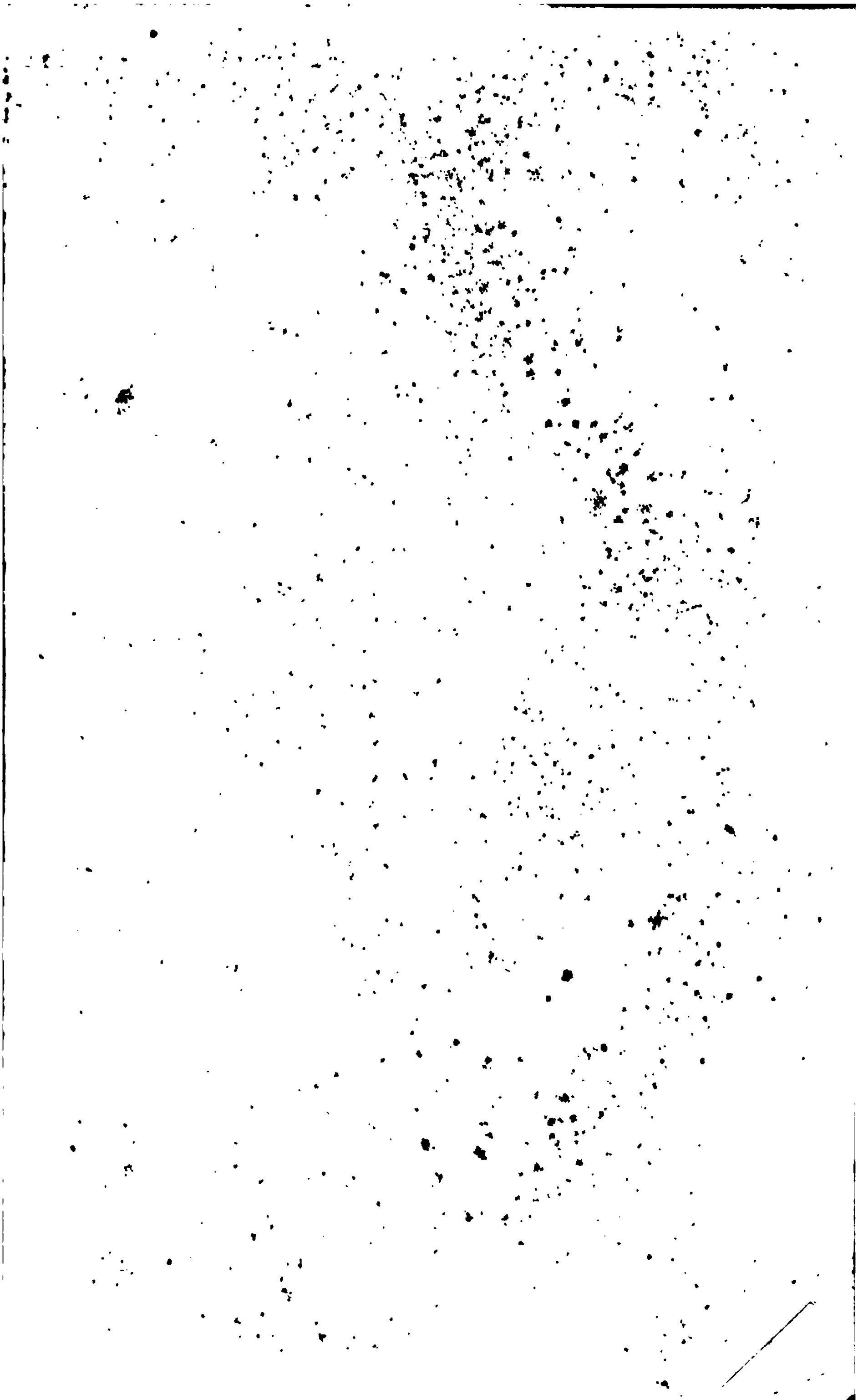

DISSERTATIONES
SELECTAE
in
HISTORIAM ECCLESIASTICAM

AUCTORE
BERNARDO JUNGMANN,
Eccles. Cathedr. Brugens. Canon. hon.,
Philos. et S. Theolog. Doct., ac Profess. ord. Hist. Eccl. et Patrol.
in Universitat. cath. Lovaniensi.

Tomus VII, et ultimus.

MDCCCLXXXVII.
RATISBONÆ, NEO EBORACI & CINCINNATII,
SUMPTIBUS, CHARTIS ET TYPIS FRIDERICI PUSTET,
S. SEDIS APOSTOLICÆ TYPOGRAPHI.
PARISIIS: P. Lethielleux, via vulgo Cassette, 4. **BRUGIS:** Beyaert-Storie.
TORNACI: H. Casterman Vidua. **LONDINI:** Burns et Oates; R. Washbourne. **ROMAE:**
Libreria Religiosa (Ant. Saraceni.) **TILBURGI:** W. Bergmans.

DISSERTATIONES

SELECTAE

in

HISTORIAM ECCLESIASTICAM

AUCTORE

BERNARDO JUNGMANN,

Eccles. Cathedr. Brugens. Canon. hon.,
Philos. et S. Theolog. Doct., ac Profess. ord. Hist. Eccles. et
Patrol. in Universitat. cath. Lovaniensi.

Tomus VII.

MDCCCLXXXVII.

RATISBONAE, NEO EBORACI & CINCINNATII,

SUMPTIBUS, CHARTIS ET TYPIS FRIDERICI PUSTET,
S. SEDIS APOSTOLICAE TYPOGRAPHI.

PARISIIS: P. Lethielleux, via vulgo Cassette. 4. **BRUGIS**: Beyaert-Storie. **TORNACI**: H. Casterman Vidua. **LONDINI**: Burns et Oates; R. Washbourne. **ROMAE**: Libreria Religiosa (Ant. Saraceni.) **TILBURGI**: W. Bergmans.

Approbatio.

Dissertationes in Historiam ecclesiasticam, auctore viro eximio Bernardo Jungmann, S. Th. et Philos. Dr., Historiae ecclesiasticae et Patrologiae in Universitate catholica Lovaniensi Professore ordinario, et ecclesiae cathedralis Brugensis Canonico honorario, novem annorum spatio exaratas atque ab auditoribus magno cum fructu exceptas, nunc primum, utpote ab omni, ut Nobis visum est, naevo immunes, atque solidissima doctrina refertas, approbamus et ultro imprimi permittimus.

Datum Brugis, hac 1. Junii 1880.

† J. J., Episc. Brugen.

Opus quod inscribitur: *Dissertationes selectae in Historiam ecclesiasticam, Tom. VII., auctore Bernardo Jungmann, Eccles. Cath. Brugens. Can. hon., Philos. et S. Theol. Doctore, in Univers. Cath. Lovaniens. Hist. eccles. et Patrolog. Prof. ord.*, ex auctoritate Reverendissimi Archiepiscopi Mechliniensis et legum Academicarum praescripto recognitum, quum fidei aut bonis moribus contrarium nihil continere visum fuerit, imprimi potest.

Datum Lovanii die 25. Martii a. MDCCCLXXXVII.

J. B. Abbeloos, Rect. Univ.

Dissertatio trigesima septima.

De initio ac de propagatione pseudoreformationis.

1. De tristissima illa defectione, quae reformationis nomine per abusum vocis appellari solet, jam accuratius nobis agendum est, ut ejus indolem aperiamus, et expendamus accusationes, quae contra Ecclesiam a multis prolatae fuerunt adversariis. Atque primum de *initiis reformationis,* dein de ejus *propagatione* disseremus. Pro scopo tamen nostro ita agemus, ut non singulas quasque quaestiones in his occurrentes discutiamus, sed potius succincta quadam disceptatione, quales fuerint pseudoreformationis indoles et causae propagationis ipsius evolvere nitamur. — Qualis fuerit universim ineunte saeculo decimo sexto status societatis christianae, ex dissertatione praecedenti quantum sufficit colligi potest. Attamen ut aequum de personis et rebus feratur judicium, utque intelligi possit, quomodo flamma illa, quam halitu excitavit Lutherus pestifero, ad tantum brevissimo tempore potuerit incendium crescere, commemoranda nonnulla supersunt de viris quibusdam, et de eventibus aliquot initii saeculi illius. **Dissertationis indoles.**

2. Ingens est multitudo operum quae reformationem quae dicitur, initia Protestantismi ejusque propagationem spectant; citare omnia haec opera longum esset. Huc pertinent ipsorum pseudoreformatorum Lutheri, Melanch-

thonis, Calvini aliorumque scripta, et opera historica varia ab auctoribus protestantibus catholicisve ultimorum saeculorum decursu confecta. Satis nobis erit citare antiquioris temporis et recentioris aetatis quaedam scripta insignia prae caeteris consulenda. Atque advertere juvabit, praesertim nostra aetate varia edita esse opera, in quibus accuratius ea quae pseudoreformationem ejusque auctores spectant elucidantur. — Consulendi igitur veniunt: Cochlaeus, *Commentaria de actis et scriptis M. Lutheri, chronographice ab a. 1517—1546 fideliter descripta,* Moguntii 1549; Raynaldi *Annales* ad prima decennia saec. XVI; Pallavicini, *Storia del Concilio di Trento* Roma 1652, latine versa a P. I. B. Giattino; Bossuet, *Histoire des variations des églises protestantes*, Paris 1688; Riffel, *Christliche Kirchengeschichte seit der grossen Glaubens- und Kirchenspaltung,* Mainz 1841; Döllinger, *Die Reformation und ihre innere Entwickelung* etc. (3 vol.), Regensburg 1842; Gröne, *Luther und Tetzel* (ed. 2[a]), Soest 1860; Audin, *Vie de Luther,* Paris 1839; Balan, *Storia d'Italia, L. XXXIX. XL; Monumenta reformationis,* Ratisbonae 1884; Dacheux, *Geiler de Kaysersberg,* Paris 1876; Janssen, *Geschichte des deutschen Volkes T. II. III.;* K. Germanus, *Reformatorenbilder,* Freiburg 1883; Gottlieb, *Briefe aus Hamburg,* Berlin 1883; Evers, *Martin Luther T. I—IV,* Mainz 1883—1886; Hergenröther, K. Gesch. *T. II. Per. VII. C. I., T. III. Per. VII. C. I. pag. 402 sqq. (ed. 1),* ubi et multos alios scriptores invenies citatos.

I.

De pseudoreformationis initiis.

Leo X R. P. 3. Quum Julius II die 21° Februarii a. 1513 obiisset, ei successit, uti jam vidimus, die 11° Martii ex concordi integerrimaque Cardinalium suffragatione Joannes Mediceus Cardinalis, trigesimo septimo suae aetatis anno, qui *Leo X* voluit appellari. „Vir erat, ait Pallavicinus, non modo excellenti variaque litteratura praeditus,

sed egregiae probitatis opinione conspicuus, ut Guicciardinus ipse Lib. XII et XIV testatur; et qui juventutem egerat intaminatae innocentiae fama, ut Jovius in ejus Vita commemorat: quae res indicio est, Patres per ea suffragia evehendae virtuti studuisse." [1]) De Leone X varii auctores varie scripserunt, dum alii quidem eum laudarunt, alii vero in multis eum vehementius vituperarunt. Atque etiam inter scriptores Ecclesiae addictos sunt, qui Leoni X exprobrant, quod in gubernanda Ecclesiae passim negligentior fuerit, et humanistarum illius aetatis tendentias sequens nimiumque artes liberales profanasque amans, non eam semper prae se tulerit gravitatem, quae dignitatem summe venerandam decebat.

4. Sed merito qui Regesta Leonis X nostro tempore edidit Em. Cardinalis Hergenröther, in prologo ad haec Regesta advertit, multas in Leonem sparsas esse calumnias quae inspectis litteris ejus et pontificatus ipsius documentis jam concident. Quo loco et hujus Pontificis merita brevi eloquio aptissime colligit. „Haud exiguae, scribit, in Leonem X impactae fuere calumniae, quasi ipse literarum fautor et patronus profanarum res ecclesiasticas et sacras prorsus neglexerit, flammam haeretici dogmatis enascentem haud exstinguere cogitaverit et saeculi tantum commodis et pompis et lucris operam dederit. Verum ejus literae et documenta probant, quantum ei cordi fuerit religionis sacrae tutandae, conservandae et amplificandae studium, quantum decorem domus Dei dilexerit et candorem animarum quovis externo splendore adhuc pretiosiorem. Ipse sane mansuetudine primum, deinde cogente Apostolico munere judicii severitate fidei pericula avertere studuit, regularium ordines ad pristinam disciplinam et sanctiora instituta revocavit, pro Orientalibus, Maronitis potissimum et Graecis, in doctrina sana vel conservandis vel ad eam attrahendis strenue laboravit. Is dirum schisma, quod in conciliabulo Pisano praecipue caput extulit, mansuetudine non minus quam prudentia exstinxit, in Gallia infaustam

Leonis merita.

---

[1]) Hist. Conc. Trident. L. I. c. II. n. 1.

Leonis merita.

illam disciplinae corruptelam, quam Pragmaticam Sanctionem appellabant, inita cum Francisco rege concordia abolevit, pro christiano orbe plures saluberrimas constitutiones, a Synodo Tridentina postea repetitas et amplificatas, in Concilio V Lateranensi promulgavit. Quodsi hoc Concilium oecumenicum uberiores eos fructus non tulit, qui communiter sperabantur, (quamvis et maximus is fuerit, quod contra Basileensium commenta plenam ac summam Romani Pontificis auctoritatem perspicue tradidit et vindicavit), temporum nequitia et injuria accusanda est, non supremi Pastoris voluntas, qui, quantum in se erat, gravissima illis Patribus proposuit negotia de fide et moribus, de disciplina, de saecularis cum regulari clero controversiis, de scholis et de Divini Verbi praeconibus, de Kalendarii Romani correctione. Taceo, quod praedecessorum omnium adinstar concordiam inter christianos principes restituere, communem christiani nominis hostem, Selimum Turcarum tyrannum crudelissimum reprimere, Emmanuelem magnum Lusitaniae Regem non minus quam Ferdinandum Regem catholicum ejusque nepotem et successorem Carolum in praeclaris expeditionibus certaminibusque omni modo juvare ac fovere, demum in civili principatu gubernando miram sagacitatem et paternam suavitatem, prudentiam simul et justitiam amico foedere jungere populorumque sibi subditorum prosperitatem augere omnibus viribus adnisus est. — Fateor equidem in eo Pontificatu nonnulla nobis hodie valde displicere a nostris moribus et a praesenti disciplina aliena, ut beneficiorum ecclesiasticorum in iisdem personis cumulationem et abusus varios inde profectos. Sed ne priora tempora nostris metiamur mensuris, efflagito." [1]) Huc referri etiam potest vivendi

[1]) Leonis X P. M. Regesta, collegit et edidit Jos. S. R. E. Card. Hergenröther; Fascic. I. p. VIII. Friburgi 1884. Etiam Smus Dominus Leo XIII. P. M. inter insigniores Pontifices optime de Italia meritos nominatim recenset Leonem X. „Hujusmodi, inquit, Praedecessorum Nostrorum merita, ut caetera praetereamus, maxime testatur memoria temporum S. Leonis Magni, Alexandri III, Innocentii III, S. Pii V, Leonis X aliorumque Pontificum, quorum opera vel auspiciis ab extremo

ratio illa aliquanto liberior, quae ex temporum moribus paulatim etiam in curia Romana et in sacro Cardinalium collegio apud plures invaluerat. Eadem nonnisi plurium Pontificum sanctorumque virorum nisibus paulo post, severa dignitate revocata, eliminata est. Leonis indoles.

5. Ne tamen videamur veritati quid derogare, quaedam hic afferenda sunt, quae Leonis X detrahunt laudibus. Eum carpit vehementius Paulus Sarpius, quod pietas ipsi nullatenus fuerit cordi.[1]) Accusationem hanc expendit Pallavicinus, ejusque sententiam, etsi forte severior sit, hoc loco citare juvabit. Congrue igitur, uti jam vidimus, Pallavicinus advertit, in sincera fuisse virtutis laude Leonem, quum ad pontificatum eligeretur et Patres per sua suffragia evehendae virtuti studuisse. „Cum vero Pontifex factus est, inquit, affirmare non ausim, tantam in eo curam pietatis eluxisse, quantam celsitudo illa paene divina postulabat. . . . Constat, venationes, facetias, pompas adeo frequentes, fuisse in Leone vitia partim saeculi, partim potentiae, partim etiam ingenii; non tamen exigua in eo inter mortales fastigio, cui nulla par esse potest nisi summa perfectio. — Non tamen praetereunda silentio ingens ejus decus et majestas in sacris functionibus obeundis supra caeteros antea Pontifices,[2])

---

excidio, quod a barbaris impendebat, Italia sospes evasit, incorruptam retinuit antiquam fidem, atque inter tenebras squaloremque rudioris aevi scientiarum lumen et splendorem artium aluit, vigentemque servavit " Encycl. *Inscrutabili Dei consilio,* d. d. 21. April. 1878.

[1]) Histoire du Concile de Trente L. I. (traduite par Amelot de la Houssaie) ed. 3. p. 4. Amsterdam 1699.

[2]) Hujus verae pietatis a Paride varia narrantur exempla. E. g. „Vespera, in Vigilia Corporis Christi, Papa fuit semper nudo capite in processione portans sacramentum. Et hoc fecit ex devotione, licet majore cum majestate fuisset cum mitra." Diar. Paridis de Grassis, ap. Roscoe, Vie de Léon X, T. III. c. 24. — „Inde ad aulam ascensum est pro lotione pedum pauperum, quae facta est ad unguem prout in meo ordinario, nisi quod Papa non voluit suos digitos pollices in forma crucis super pedibus pauperum positos osculari, ut alii Pontifices facere consueverant, praesertim Julius II, sed ipsos pedes totus osculabatur, dicens, quod illud mysterium non ficte fieri debet." Ibid. ap. Roscoe, T. II. c. 10.

simul etiam abstinentiae rigor, cum bis per hebdomadem jejunaret, et insuper quarta quaque feria colendae Virginis gratia mensam privaret carnibus, sexta vero, ob memoriam Christi patientis herbâ tantum ac legumine vesceretur.[1]) Tam crebra sensus maceratio in principe juvene animoque deliciarum appetente diu non potuisset produci, nisi per vim validissimae pietatis; neque certe, quod non pertigerit quispiam propositam virtutis metam, eo reticendus est gradus ille, ad quem pervenerit; aliter nullum inter improbum et non optimum discrimen erit.“[2]) Atque haec sufficiant ut cognoscantur indoles moresque Leonis, qui tempore quo incepit tristis defectio Ecclesiam gubernabat.

Humanistae Germaniae. 6. In Germania ineunte saeculo XVI vehemens excitata erat animorum agitatio et simultas contra clerum, religiosos, theologiam scholasticam, indulgentias variosque

---

[1]) „Animo vere pudico, scribit Jovius, die Mercurii carnes non edere, die autem Veneris nihil gustare praeter legumina et olera, ac die demum Saturni coena penitus abstinere, incorrupta lege instituit.“

[2]) Histor. Concil. Trid. L. I. c. II. n. 4. 5. — Acrius tamen hoc loco Pallavicinus Leonem X arguit, quod non satis in litteris sacris fuerit versatus, et non plures insignes theologos in Cardinalium collegium adsciverit. „Leo, scribit, ingenio capacissimo ac singulariter studiis addicto donatus a Deo, vix pueritiam egressus, quum se in supremo senatu Ecclesiae collocatum cerneret, suo plane officio defuit, neglecta in litterarum studio parte non solum nobiliore, sed suae magis congrua dignitate. Gravior apparuit deformitas, quando trigesimo septimo aetatis anno Praeses ac Magister religionis constitutus, non continenti solum studio profanarum litterarum curiositati se totum impendit, sed in Regiam ipsius religionis majori cura eos accersivit, quibus essent perspectae Graecorum fabulae poëtarumque deliciae, quam Ecclesiae historia Patrumque doctrina. Haud sane omisit idem theologiam scholasticam remunerari purpurae honestamento in Thoma de Vio, in Aegidio Viterbiensi, in Adriano Florentino ejusdemque successore, et munere Magistri sacri Palatii in Silvestro Prierate, quorum lucubrationes sacram disciplinam immortaliter illustrarunt. Sed non aeque theologorum ac poëtarum consuetudine est delectatus, nec juxta sacram eruditionem promovit ac profanam, relicta Ecclesia in ea quam reperit penuria virorum, qui post infelicem plurium saeculorum ignorantiam in lucem revocarent sacram eruditionem, qua jam fruebatur profana.“ L. c. n. 1. — Temperanda tamen haec esse censemus ex iis quae superius de Leonis X sollicitudine pro Ecclesia notavimus.

usus Ecclesiae. Multum ad id contulerant humanistae, ac praecipue qui eorum erat facile princeps Desiderius Erasmus (1467—1536). Hic vir in re litteraria tantam acquisiverat sibi suo tempore famam ac laudem, ut omnium doctissimus haberetur; excultus tamen erat magis in litteris profanis et classicis, quam in theologicis disciplinis. Scriptis suis variis, praesertim *Dialogis familiaribus* ac libro *De laude stultitiae*, ea quae in re religiosa ipsi videbantur minus congrue fieri, irrisioni dabat, ac religiosos, ecclesiasticos, pios atque devotos multipliciter exagitabat. Quum salibus et sarcasmis mirum in modum scripta Erasmi referta essent ac vehementer delectarentur iisdem legentes, inde colliges, quantopere animi eorum qui litteris culti erant iis afficerentur. Quamvis autem Erasmus (ipse canonicus regularis ac presbyter), sibi videretur abusus tantum irrisioni devovere, tamen reapse ita scribebat, ut institutiones Ecclesiae, ordines religiosos et multos ecclesiasticos pios, sacramenta, indulgentias, suffragia pro defunctis, cultum imaginum, telis suis indirecte tangeret, et scepticismum quemdam in animis legentium facile moveret. Humanistarum igitur tendentiae periculosae contra theologiam vigentem variosque Ecclesiae usus Erasmi libris magis magisque se inter eruditos propagarunt.[1])

7. Orta pariter erat brevi ante Lutheri initia famosissima illa lucta inter Joannem Pipericornium (Pfefferkorn) ac Joannem Reuchlin (Capnio). Pipericornius a. 1504 ex Judaeo factus Christianus, zelo religionis Judaeos multis impugnabat scriptis, quibus eos accusabat quod perversissimos libros, praesertim Talmudi scripta, substituerent Scripturis sacris in religione sua. Postulavit igitur, ut Judaeis adimerentur opera illa impia, praecipue Talmudi perversa compilatio, ac flammis traderentur, utque adigerentur Judaei, tantum libris Veteris Testamenti uti. Sic censebat, remotis impedimentis eos posse ad religionem christianam converti. Quum etiam alii ita sentirent ac Causa Reuchlini.

[1]) Cfr. Janssen, Gesch. des deutschen Volkes, T. II. L. I. Sect. I. Gravissimas in Erasmum accusationes movet variis in epistolis Aleander. Cfr. Balan Monum. reform. p. 31. 34 etc.

Maximiliani Imperatoris soror Cunigunda, Bavariae ducissa ac femina pia, rem urgeret, Maximilianus annuit edito decreto a. 1510, ut Pipericornius nocivos ex synagogis Judaeorum conquireret libros, de iisque, uti de hoc negotio generatim, sententiae Universitatum et virorum doctorum expeterentur. Ipso Pipericornio petente deputatus est etiam Reuchlinus, consiliarius ducis Würtembergensis, ut judicium hac de re emitteret. Erat videlicet Reuchlinus inter humanistas clarissimus, prae caeteris in linguis orientalibus valde versatus, ac de Judaeorum conversione et ipse sollicitus. Hic igitur rescriptum ista in re dedit, quo reprobavit modum agendi Pipericornii, librosque Judaeorum, uti Talmudum, tuitus est. Quum vero publicato illo rescripto vehemens controversia cum Pipericornio oriretur, etiam aliis libris lingua vernacula scriptis causam Judaeorum defendit. Propter ejusmodi libellos in suspicionem errorum Judaismo faventium apud plures incidit Reuchlinus; nimio forte ardore Jacobus van Hoogstraaten O. S. D. et Inquisitor haeretici pravitatis causam in ipsum agere coepit, et praecipuum ex illis libellis damnavit. Plures Universitates, scilicet Erfurdiensis, Moguntina, Lovaniensis et Parisiensis pariter Reuchlini scripta notarunt; sed Commissio Pontificia Spirae constituta anno 1514, in favorem ipsius contra Jacobum van Hoogstraaten sententiam edidit. Res Romam delata est, verum etiam ibi a. 1516 in favorem Reuchlini opinati sunt judices, quamvis Leo X, dato mandato de supersedendo, solemnem definitivam sententiam non ediderit.

Causa Reuchlini.

8. Ex hac controversia, quae in tota fere Europa inter eruditos ardebat, praeter magnam animorum irritationem alia non exigua damna orta sunt. Etsi enim Reuchlinus ipse orthodoxam fidem non deseruerit, ejus tamen partes tenuit fractio humanistarum illorum, qui religioni parum addicti vel plane increduli erant. Hi igitur occasione hujus negotii in Clerum, Ordines religiosos, theologiam scholasticam, instituta Ecclesiae debacchati sunt. Apicem veluti attigit ejusmodi lucta in *Epistolis obscurorum virorum ad magistrum Ortvinum Gratium* a. 1516

editis.[1]) Earum auctor praecipuus censetur fuisse Ulricus de Hutten eques, homo incredulus ac perversus, vitae turpissimae, corpore et animo corruptus, qui pestiferis scriptis et furore quodam diabolico ordinem religiosum ac civilem suae aetatis destruere satagebat. Non paucos alios habuit asseclas, et brevi tempore vitae suae (1488—1523) mala intulit societati maxima.

9. In ista igitur controversia cum Reuchlino Dominicani, theologi plurium Universitatum ac multi viri pii illum impugnabant, sed nimium ardore minus prudenti progressi sunt. Quum videlicet perspicerent perniciosas multorum humanistarum tendentias, inde factum esse videtur, ut severius de Reuchlino ejusque scriptis judicarent, et vehementius in eum agerent. Quum vero aequa lance a tribunalibus pontificiis omnia ponderari deberent, ac Romae nondum tam perspecta essent pericula, quae ex humanistarum parte Ecclesiae imminebant, adversarii Reuchlini e causa fere exciderunt. Inde aliquid passa est auctoritas theologorum Ordinis Praedicatorum atque aliorum, et quum brevi post contra Lutheri errores dimicandum esset, initio a pluribus lucta haec similis credita est controversiae cum Reuchlino, ac spreta fuit auctoritas theologorum qui Luthero se opponebant, quum cladem accepisse censerentur in lite contra Reuchlinum.

Ex hisce colliges, qualis fuerit rerum status, quum Lutherus aperte doctrinas Ecclesiae oppugnare inciperet.

10. *Martinus Lutherus,* qui magnae defectionis auctor M. Lutherus. fuit, natus est parentibus pauperibus atque honestis Islebii in Saxonia die 10° Novembris a. 1483. De ejus fatis et indole imprimis quaedam videntur dicenda, ut intelligatur tum modus agendi illius viri, tum qua ratione potuerit tantum influxum exercere in res sui temporis. Decimo quarto aetatis anno Lutherus Magdeburgum ac dein in oppidum Eisenach missus est, ut apud PP. Fran-

---

[1]) Ortvini Gratii honor et memoria nuper egregie vindicata sunt edito opusculo: Ortwin Gratius. Sein Leben und Wirken. Eine Ehrenrettung von Dr. D. Reichling. Heiligenstadt 1884.

ciscanos humanioribus studiis navaret operam. Sustinuit illis annis paupertatis angustias, indeque forte jam factum est, ut quum esset indole valde superbus suique ingenii nimius aestimator, characteri ejus admisceretur amaritudo quaedam atque in alios contemptus; id enim interdum accidit in adolescentibus magno ingenio praeditis sed elatis, dum paupertate premuntur. Dein quum esset decem et octo annorum in Universitate Erfurdiensi studia sua est prosecutus, atque in philosophiae studio Magisterii gradum anno aetatis suae vigesimo consecutus est, et quidem inter primos, ut ingenio studioque multos coaequalium antecedebat. Juris deinde studium aggressus cum esset, in campo fulminis ictu territus et prostratus, ut vulgo dicitur, aut interitu sodalis sui constristatus, hujus mundi contemptu ingressus est repente, multis admirantibus, monasterium Fratrum s. Augustini, qui vulgo Eremitae dicuntur (a. 1503). Factaque legitima post annum probationis illius Ordinis professione, strenue in studiis et exercitiis spiritualibus ibi Deo militari visus est annis quatuor.[1]) Anno 1507 factus est sacerdos, sequenti vero anno 1508 ex Erfurdio translatus est Wittembergam in alium ejusdem Instituti conventum, ubi publice praelegit Dialecticam Physicamque Aristotelis in recenter erecta (a. 1502) studiorum Universitate. Post triennium in negotiis sui Ordinis Romam missus est; usque ad illud vero tempus videtur intimo corde Ecclesiae addictus fuisse. Wittembergam reversus in Theologia factus est consueta celebritate doctor, et ordinariae in Theologia lectioni praefectus.

Lutheri adolescentia.

11. Erat autem, uti jam diximus, Lutherus praeditus eximiis animi dotibus, ita ut praeter ingenium ad studia severiora aptum, ei etiam esset naturalis eloquentia non

---

[1]) Pietatem tamen Lutheri parum solidam fuisse, et inde ab adolescentia propensionem in voluptates vehementem nec satis edomitam, varia suadent indicia. V. Evers, Martin Luthers Anfänge, Osnabrück. 1883; Jungmann, Le caractère moral de Luther, La Controverse, Novb. et Decb. 1883.

mediocris, et scribendi lingua vernacula styloque populari facilitas. Sed maximae ejus animum agitabant passiones, iracundia, concupiscentia, ambitio, superbia ingens, quibus se miscebat amaritudo quaedam et in alios indignatio. Quum vero ad pietatem atque ascesim Lutherus sese formaret, fundamentum verae humilitatis haud substruxit, sed falsam quamdam studuit acquirere justitiam. Pelagiana videlicet inflatus superbia eaque plane spirituali atque occulta, sibi ipsi magis quam Deo plane justus et perfectus esse nitebatur, eademque intentione etiam mortificationi et poenitentiae operibus sese dedit. Quum vero libidine et aliis passionibus agitatus, ac daemonis tentatione vexatus, superbus homo non proficeret sed laberetur frequenter, anxietate, scrupulis, iracundia quadam in ipsum Deum et Christum Dominum, diffidentia et desperatione affectus est. Ut ad confidentiam humilem in Deum sese exigeret, spiritualis illa obsistebat superbia. Nec enim orare potuit, quum existimaret, ad orationem Deo gratam requiri puritatem angelicae similem. Postremo, quod non raro accidit, ad extremum deflexit oppositum, fingens sibi doctrinam illam fundamentalem errorum suorum *de absoluta naturae humanae corruptione ac de justificatione externa obtinenda per fidem fiducialem in Christi merita.* Hac ratione simul superbiae suae spirituali providebat, quum quidquid mali animadvertebat necessitati naturae corruptae tribueret; simul vero, agnoscens hanc perversitatem naturae, Deum solum sibi glorificare, adeoque humilitatem maximam habere videbatur. In hoc igitur systemate, quo omnes vires spirituales ac libertas hominis destruuntur et totum justificationis opus Deo sine hominis cooperatione tribuitur, solamen suum sed sane fictitium invenit, moreque haeresiarcharum obstinatissime hanc theoriam cordi fixit. Ex s. Pauli epistolis praecipue et ex s. Augustino, temeraria interpretatione, suas doctrinas sibi constituit. — Facile vides, systema illud plane oppositum fuisse theologiae traditionali Ecclesiae quae Scholasticis erat communis. Sed Lutherus inde ab initio humanistarum potius favit partibus et, quod theoriae istae requirebant, Scholasticorum doctrinas ac

Lutheri indoles.

methodum reliquit; mox vero eo pervenit, ut nonnisi Scripturis niti vellet, a Patribus vero, Scholasticis ac Theologis fidei doctrinas turbatas esse proclamaret.

12. Existimarunt quidem auctores varii iique coaevi, ut Prierias, Emser et Cochlaeus, Lutherum invidia motum contra indulgentias insurrexisse, ac dein ad doctrinas perversas magis magisque processisse. Sed quamvis indulgentiarum publicatio a. 1517 *occasio* fuerit, quod Lutherus luctam suam funestam inciperet, systema tamen Ecclesiae dogmatibus oppositum jam antea praeformaverat, ita quidem ut cum hoc systemate indulgentiae nullatenus consistere possent. Jam a. 1515 Lutherus in sermone quodam eam doctrinam proponebat, justitiam hominis esse peccatum, et sub alas Christi, uti gallinae esse confugiendum. *Nolunt, inquam, audire, quod justitiae eorum peccata sunt, quae gallina egeant.*[1]) Anno sequenti, quum promoveretur ad gradus academicos discipulus ejus Bartholomaeus Feldkirchen, hic doctrinas Lutheri suis propugnavit thesibus. Qua de re scribit ipse Lutherus ad Langium professorem Universitatis Tubingensis: *De positione imo Barth. Feldkirchen nihil est, quod mirentur tui Gabrielistae* (sectatores Gabrielis Biel Scholastici), *quum et mei hujusque mirentur. Et quidem positio ipsa ex me non est facta, sed M. Bartholomaeus eam sic conflavit, scilicet motus oblatratorum lectionum mearum garritu. Itaque fecit, ut etiam (praeter ordinem me praesidente) publice haec discuterentur ad obstruenda ora garrientium vel ad audiendum judicium aliorum.*[2]) Inter propositiones propositas fuerunt istae: „Homo, quando facit quod in se est peccat, cum nec velle, nec cogitare ex se possit.“ — „Ergo quidquid facit, utatur ratione quocumque modo, eliciat actus, imperet et faciat actus, sine fide operante per caritatem peccat semper.“ — Ex praelectionibus et sermonibus Lutheri pariter citantur multa effata, ex quibus systema falsum de justificatione ab eo jam elaboratum et propositum fuisse patet. E. g.: „Omnis justus vel inter bene

Initia errorum.

[1]) Löscher, Reformations-Urkunden, I. p. 244.
[2]) Ibid. p. 327.

agendum peccat." — „Sanctus est cui remissae sunt iniquitates, sanctus enim est per dimissionem peccatorum." — „Igitur haec est dulcissima Dei misericordia, quod non fictos sed veros peccatores salvat, sustinens nos in peccatis nostris et acceptans opera et vitam nostram omni abjectione dignam, donec nos perficiat et consummet." — „Non jam est justus justitia sua in illo acquisita vel infusa, sed in ipsa divina justitia, coram et in qua amisit justitiam suam et facta est ei in peccatum." — „Jucundum et suave nuntium animae, quae per legem interpretatam jam peribat et dejecta fuit, audire, quod lex est impleta scilicet per Christum, quod non sit necesse eam implere, sed tantummodo implenti per fidem adhaerere."[1]) — In epistola autem quam a. 1516 (fer. 3 post Miseric.) scripsit ad Georgium Spentem Augustinianum ait: *Igitur nonnisi in illo per fiduciam, desperationem tui et operum tuorum, pacem invenies; disces insuper ex ipso, ut sicut ipse suscepit te, et peccata tua fecit sua, et suam justitiam fecerit, si firmiter hoc credas sicut debes; maledictus enim qui hoc non credit.*[2])

Initia errorum.

13. Vides, jam firmissime Lutherum falsas suas doctrinas proposuisse. Etiam cum Joanne Eckio jam a. 1516 Lutherus et Carolostadius controversiam de libera voluntate et bonis operibus habuerant. Atque ob istas doctrinas quae Wittembergae proponebantur, rumor quidam obortus erat contra innovationes Wittembergensium in doctrina, uti apparet ex praefatione Lutheri in editam ab ipso a. 1516 *Theologiam Germanicam,* ubi conqueritur, aliquos viros doctos calumniari Wittembergenses ac si nova afferrent, quum ex isto libello pateat hanc theologiam non esse novam.[3]) Cohaeret autem cum tota ista Lutheri tendentia et doctrina, quod exosos haberet Scholasticos, cum quorum theologia sententiae ipsius plane pugnabant. In controversiis cum Reuchlino hujus partibus adhaeserat, atque a. 1517 scripsit Joanni Langio: *Theologia nostra et s. Augustinus prospere procedunt et regnant in nostra Uni-*

[1]) Ap. Löscher p. 344, 761. Vipe Gröne Tetzel u. Luther § 5.
[2]) Gröne l. c.
[3]) Ibid. p. 32.

versitate, Deo operante: Aristoteles descendit paulatim inclinatus ad ruinam prope futuram sempiternam; mire fastidiuntur lectiones sententiariae.[1])

14. Ex hisce quae exposuimus inferri potest, ut in haeresim apertam mox Lutherus erumperet, id veluti per se ex statu animi sui ac doctrinarum indole provenisse. Indulgentiarum praedicatio. Factum vero id est a. 1517 *occasione* praedicationis indulgentiarum Pontificis. Illo tempore videlicet (inde ab a. 1514) Leo X novas divulgavit per orbem indulgentias, ad structuram templi novi S. Petri. Quum antiquum templum temporis, ut fit, diuturnitate labefactatum in plerisque partibus suis dehiscere ac ruinam minitari videretur, Julius II vir magnaminus illud non tam reparare sed in maximam potius stupendamque molem a novo erigere coepit. Ea nimirum agebat consideratione, ut quemadmodum ecclesia Romana potestate et dignitate cunctis per orbem ecclesiis propter principatum Petri supereminet atque praefulget, ita et templum s. Petri magnitudine structurae et operis magnificentia caeteris omnibus anteferretur magisque conspicuum foret. At Leo Papa X, vir liberalis atque ad erogandas (ne dicam profundendas) quam ad corrogandas ac quaeritandas pecunias multo pronior, quum esset tantae structurae sumptibus impar, et suis opibus tantarum impensarum opus ad complementum perducere non posset, ut pio subsidio multorum adjutrices manus acquireret, divulgavit indulgentias, sicut et ante jam saepius factum fuerat. Non est cur hic probemus, medium istud ad colligendas eleemosynas plane licitum fuisse.

15. Negotio indulgentiarum per Germaniam publicandarum praefecit Leo X Albertum Brandenburgensem archiepiscopum Moguntinum, cui simul permissum est, ut retineret pro necessitatibus dioecesis partem pecuniae. Ratio erat, quia brevi tempore bis solvi debuerat pro novis archiepiscopis taxa 30000 florenorum aureorum, quod onus toti dioecesi incumbebat. Quum igitur talia

---

[1]) Ibid. p. 41.

subsidia ex illa dioecesi Romam delata essent, reprehendi nequit, quod pars eleemosynarum episcopo pro dioecesis necessitatibus concederetur. Elegit Albertus ut commissarium ad publicandas indulgentias Joannem Tetzel religiosum Ordinis s. Dominici, s. theologiae baccalaureum. Is erat praedicator insignis ac valde popularis, qui jam plu- Jo. Tetzelus. ries magno cum fructu indulgentias annuntiaverat. Magna cum solemnitate hic in civitatibus jubilaeum aperiebat; praeter eum tamen et alii subcommissarii erant, ac praedicatores varii multique confessores partes suas hac in re habebant. Contra Tetzelum insurrexit Lutherus, atque plerumque asseritur, turpes ab illo abusus commissos fuisse in jubilaeo praedicando. Triplex praesertim fertur accusatio: 1º Quod modo plane mercantili vendiderit indulgentias, earumque vim et efficaciam veluti venale quid constituerit. 2º Quod ad efficacitatem indulgentiarum efferendam turpissimo modo vel ipsam B. Virginem laeserit. Eum videlicet, volunt, crimina finxisse maxime enormia, indicans etiam haec jam remitti per indulgentias, ita quidem ut, si vel ipsam Deiparam violasset quis, liber foret a culpa et poena. 3º Eum ditasse se ipsum ex indulgentiarum pecuniis.

16. Sed nullum est solidum argumentum, quo probetur Tetzelum ipsum revera in publicandis indulgentiis et in sermonibus suis ejusmodi abusus commisisse; quamvis non negemus, dum indulgentiae promulgarentur a quibusdam interdum praedicatoribus, uti in rebus humanis fieri solet, vita liberiori et inani quadam sermocinandi ratione offensionis causas datas fuisse. Jam per se supponendum est, Tetzelum virum tam conspicuum inter Dominicanos, aetatis jam provectioris sexaginta fere annorum, et eloquentiae laude clarissimum, ita ut commissarii generalis munus valde nobile in ista promulgatione indulgentiarum ei delegaretur, satis versatum fuisse in theologia scholastica ac prudentem in modo agendi, ut ea quae ipsi imposita sunt haud commiserit. Exstant vero quoad primum accusationis caput plura documenta, uti e. g. schemata sermonum de indulgentiis ab ipso parochis

missa, quibus nihil continetur quod non cum communi theologorum illius temporis doctrina, vel cum fundatis Scholasticorum opinionibus, plane congruat.[1]) — Quod ad alteram accusationem spectat, ipse Tetzelus eam refutavit testimonio publico cleri et magistratus civitatis Hallensis. Quum enim rumorem sparsissent, quod praesertim in illa civitate turpia ista sermonibus proposuisset, testati sunt clerus et magistratus solemni documento d. d. 14 Dec. a. 1517, nunquam talia ex ore ejus excidisse.[2]) — Quoad tertiam accusationem, eam pariter omnino falsam esse censemus, eo vel magis, quod subtractio pecuniae fere impossibilis esset. Pecunia enim projiciebatur a fidelibus in arcam expositam, quae duplici serra occlusa erat, nec a commissario solo aperiri poterat. Ut videlicet omnis abusus praecaveretur, constituerat Albertus archiepiscopus, cui pars eleemosynarum concessa erat, ut alterius serrae clavis in manibus commissariii, alterius vero in manibus officialis esset ab ipso deputati. Habebat autem administratores deputatos ex domu Fuggerorum, qui erant negotiatores nummularii celeberrimi, quorumque ipse ob mutuatam pecuniam debitor erat. Provisum igitur erat, ut neque Albertus nimiam partem sibi vindicare posset, neque commissarius aliquid pecuniae detrahere. Quum vero detractatores omnia in malam vertant partem, factum est, ut sicut alii calumniati sunt Tetzelum, quod pecuniam detraxerit, ita alii scandalosam dicerent istam agendi rationem, qua mercatorum modo pecuniae servarentur et dividerentur. Sed nihil hac in re fuit revera vitiosum; etsi forte quid minus conveniens in ea Fuggerorum invigilantia videri posset. Caeterum constituti erant Tetzelo ut commissario generali per mensem octoginta floreni, qui profecto ab eo

Accusationes falsae.

---

[1]) Cfr. Gröne l. c. § 15. — Rohrbacher, t. XXIII. § 1. — Quaedam solummodo, uti in sermonibus aliquando fieri solet, nimium urgentur. E. g.: „Considerent fideles, hominem pro quovis peccato mortali etiam post poenitentiae sacramentum susceptum septem annis hac in vita vel in purgatorii poenas dare debere.“ Sed talia exigui sunt momenti.

[2]) Gröne, l. c. Appendix n. IV.

conventui Lipsiensi Dominicanorum, ubi Tetzelus residebat, tradebantur. Exstat etiam epistola Alberti archiepiscopi ad consiliarios suos Hallenses d. d. 13° Decembris a. 1517, ex qua colligitur, nihil in Tetzelo vituperio dignum fuisse; postulatur tantum ab ipso, ut subcommissarios bene moneat, ut exinde in sermonibus, verbis et actis ubique congruo se gerant modo. Petit etiam Albertus a consilio Hallensi, ut curent maximam sollicitudinem haberi de pecuniis, quae pro eleemosyna occasione indulgentiae dabantur, ne quid ex parte Pontificem contingente in usus ipsius archiepiscopi adhibeatur.[1])

17. Quum igitur Protestantes asserunt, propter abusus horrendos Tetzeli sancto fervore Lutherum permotum esse, ut in eum exsurgeret, id omnino falsum est. Tetzelus abusus non commisit, sed postea in eum congesta sunt multa, maxima parte omnino falsa.[2]) — Ratio intimior qua Lutheri in Ecclesiam rebellio orta est et continuata, fuerunt opiniones ejus haereticae, quibus jam plene imbutus erat, quasque dein obstinata mente abjicere noluit. Sane indulgentiarum notio cum systemate suo de justificatione componi non poterat, eorumque usus ipsi ex indole illius systematis ut ineptum quid et superstitiosum apparebat. Ratio rebellionis.

[1]) Gröne, l. c. § 16. — Quoad taxam ea fere statuta erat norma, ut ad lucrandas indulgentias, pro structura templi s. Petri solverentur a regibus, principibus, episcopis, etc. 25 floreni aurei; ab abbatibus. magnis praelatis, comitibus, etc. 10 aurei; a minoribus praelatis, nobilibus ac illis qui annuos 500 florenorum habebant proventus 6 floreni; a civibus et mercatoribus ditioribus qui annuos 200 flor. habebant proventus 3 floreni; ab aliis civibus proprios habentibus proventus 1 flor. vel $^1/_2$ flor. Alii etiam minus solvebant, et arbitrio prudenti poenitentiariorum res commitebatur; pauperes vero eleemosynam precibus supplebant; nam, dicitur in ipsa instructione Alberti, regnum coelorum non minus pauperibus quam divitibus debet patere. — Quum indulgentiae publicatae essent, ut subsidia ad aedes Principis Apostolorum construendas obtinerentur, haud mirum fuit, praedicatores insistere, ut libenter illam eleemosynam dent, nec refugiant aliquid contribuere, quum tanta gratia offeratur. Haec postea offensioni fuere; id vero praevideri non poterat.

[2]) Sic e. g. narratiuncula quaedam de Tetzelo et reliquiis jam invenitur apud Boccaccio Decameron, die 6a, narratione 10a.

Quumque tanta cum solemnitate tantoque concursu multitudinis doctrinas illas de bonis operibus, de satisfactione, de poenarum remissione per indulgentias affirmari et annuntiari videret, superbi hominis animus irritabatur.

Ansa externa.

18. Attamen ut ea occasione insurgeret, externae quaedam fuerunt rationes. Talis e. g. fuit simultas quaedam Augustinianorum illarum regionum contra Dominicanos, cum quibus in variis doctrinis dissidebant. Dominicani theologiam scholasticam cum vigore tuebantur, dum Augustiniani saltem Saxoniae et praecipue Lutherus, humanistarum opinionibus magis se ostenderent addictos.[1] Ex indulgentiarum porro praedicatione novam gloriam Dominicani acquirebant. — Indulgentiarum harum publicatio uti pluribus, ita maxime Augustinianis Wittembergensibus displicebat propter incommoda, quae illis ex his indulgentiis proveniebant. Dum enim indulgentiae istae publicabantur, reliquae indulgentiae pro octennio suspensae erant. Jam vero Fridericus elector Saxoniae varias indulgentias solemnes obtinuerat pro ecclesia castelli sui Wittembergensis, et adhuc a. 1516 obtinuerat indulgentias pro festo Omnium Sanctorum. Ex piis subsidiis occasione illarum indulgentiarum oblatis, conventum et ecclesiam exstruere volebat Augustinianorum, qui tantum habebant ecclesiam provisoriam; conventus autem nonnisi tertia pars exstructa erat. Quum igitur Tetzelus a. 1517 in regione ista prope Wittembergam praedicaret, Augustinianos id pungebat, quod jam subsidia pro aedificiis suis pro longo tempore obtinere amplius non possent, quodque confluxus omnis

---

[1]) Humanistas indulgentiis non favisse, colliges ex verbis Erasmi in *Stultitiae laude:* „Quid dicam de iis qui sibi fictis scelerum condonationibus suavissime blandiuntur, ac purgatorii spatia veluti clepsydris metiuntur, saecula, annos, menses, dies, horas, tanquam e tabula mathematica citra ullum errorem dimetientes. . . . Hic mihi puta negotiator aliquis, aut miles, aut judex, abjecto ex tot rapinis unico nummulo universam vitae Lernam semel expurgatam putat, totque perjuria, tot libidines, tot ebrietates, tot rixas, tot caedes, tot imposturas existimat velut ex pacto redimi et ita redimi, ut jam liceat ad novum scelerum orbem de integro reverti.“

Wittembergam cessaret, imo ipsi incolae ad oppida vicina ad lucrandas indulgentias concurrerent. Hinc etiam solemnitatem Omnium Sanctorum populi concursu haud celebrem fore, praevideri poterat. Unde, uti videtur, instigantibus vel consciis saltem amicis, in pervigilia Omnium Sanctorum a. 1517 Lutherus ad valvas ecclesiae castelli Wittembergensis affixit 95 theses contra Tetzelum, quibus indulgentias impetebat. Censerem, intentionem ejus fuisse, ut turbaret exosam ipsi publicationem indulgentiarum per Dominicanos, et controversiam de iis excitaret; quum Ecclesiae doctrinam per Scholasticos obscuratam haberet, suasque opiniones de justificatione uti Evangelio conformes, forte nondum plane perspiciebat, se doctrinas Ecclesiae catholicae rejicere. Specietenus in quibusdam thesibus auctoritatem Pontificis veretur, dum e. g. statuit, episcopos debere cum reverentia admittere commissarios indulgentiarum Pontificis (69), sed invigilare ne pro commissione pontificia praedicent somnia sua (70). „Qui contra indulgentias Pontificis loquitur, anathema sit et maledictus (71), benedictus autem qui impugnat petulantiam praedicatorum“ (72). Sed haec vel addita sunt, ut fucum faciant, vel suasu amicorum Lutheri, ne omnes excederet statim limites. Caeterum vero theses istae jam ludibria multa contra Pontificem continent; indulgentias, uti a Pontifice manifeste proponebantur, rejiciunt, imo ut inutiles illas et perniciosas traducunt. Thesi 5ª statuit, Papam non posse remittere alias poenas, nisi quas ipse imposuerit per canones poenitentiales; adeoque indulgentias restringit ad remissionem poenae ecclesiasticae, quam ut mere disciplinarem utcumque cum suo de justificatione errore admittere poterat. Thesi vero 85ª quaerit, quomodo canones disciplinares jamdiu aboliti adhuc pecunia redimi possint; ex quo vides, revera a Luthero indulgentias etiam in restricto illo sensu ut illusionem quamdam haberi. Totum opus publicationis indulgentiarum satis aperte ut turpem pecuniae quaestum traducit, ac thesi 86ª quaerit, cur Papa, quum opes ejus sint opulentissimis Crassis crassiores, non de suis pecuniis magis, quam pauperum fidelium, struat

Theses Lutheri.

2*

unam tantummodo Basilicam s. Petri.[1]) Indulgentias quid pro animabus purgatorii valere, omnino negat.

Thesium propositio.

19. Thesibus tamen praefixum erat, eas disputandi gratia proponi: „Amore et studio elucidandae veritatis haec subscripta themata disputabuntur Wittembergae: praesidente R. P. Martino Luthero Eremitano Augustiniano Artium et s. Theol. Magistro, ejusdem ibidem ordinario Lectore. Quare petit, ut qui non possunt verbis praesentes nobiscum disceptare, agant id litteris absentes. In nomine Domini nostri Jesu Christi, Amen. A. M. D. XVII." Adnexa etiam erat protestatio de fide sua orthodoxa, ne quis offenderetur thesium textu. In ea dicit: *Non enim adeo temerarius sum, ut meam solius opinionem caeteris omnibus anteferri, neque tam stupidus etiam, ut verbum Dei fabulis humana ratione excogitatis postponi velim.*[2]) Ultimis verbis tangere videtur eos, contra quos theses suas proponebat. In protestatione quae addita fuit editioni thesium in lingua vernacula, continetur etiam attestatio Lutheri, se nihil s. Scripturis, Ecclesiae Patribus, sacris canonibus aut Pontificum decretis adversum asserere velle; sed in textu latino haec non habebantur. Easdem theses cum epistola Lutherus etiam transmisit Alberto archiepiscopo Moguntino, de abusibus in promulgandis indulgentiis conquerens. — Opinabatur fortasse eo tempore Lutherus superbia inflatus, traditionem Patrum et antiquam theologiam contemnens, suisque opinionibus inhaerens, secundum has theorias doctrinam communem modificandam esse, ac modificari posse. Plurima enim in doctrina communi Ecclesiae habebat ut inventa humana. Sic explicatur, quod initio adhuc videretur conatus quosdam facere, ut non omnino vincula subjectionis ecclesiasticae rumperet. Caeterum in

---

[1]) Quaestiones tales quidem ori imponit multitudinis et a praedicatoribus solvi vult, sed manifeste sensum suum illis exprimit. — Thesi 38 dicit, non deberi contemni indulgentias Papae, quatenus sint declaratio remissionis divinae.

[2]) V. textum thesium ap. Löscher, Vollständige Reformationsacta und Documenta I. 433, (Leipzig 1720—1729); et ap. Evers, Martin Luther, T. II. p. V sqq.

homine violento et passionibus turbato, non est cur constantem agendi modum quaeramus.

20. Theses Lutheri brevissimo tempore ubique diffusae sunt, a plurimis illis acclamatum est, et tota Germania iisdem turbata. — Principibus gratae non erant indulgentiae ob pecunias exportatas; Lutherus in suis thesibus Pontificem Crassis ditiorem dicebat. Pluribus ex religiosis et clero displicebat, quod indulgentiae ecclesiarum suarum suspensae essent; multitudini adulabatur Lutherus clamans, veros thesauros Ecclesiae esse pauperes (59); et pauperibus subvenire melius esse, quam indulgentiam lucrari (46). Humanistae vero ex indole sua Lutheri declamationem magna cum voluptate et ingenti plausu approbaverunt; nec deerant inter episcopos, praelatos et theologos, plures, qui et ipsi de indulgentiis opiniones falsas habebant atque abusus hac in re fieri praetendebant. Quamvis impetum Lutheri ut vehementiorem reprehenderent, tamen ex parte ei consentiebant. Factionem illam moderatorum, quorum theologia placitis humanistarum rationalisticis infecta erat, veluti repraesentat Joannes episcopus Chiemensis in suo opere 1519 edito „Onus Ecclesiae". Lutherum quidem asserit, alia multa temerarie et contumeliose scribere, de peccatorum poenis tamen bene tractare; quod dein evolvere conatur. Sed de indulgentiis ac de auctoritate Pontificis, ipse hic episcopus varia asserebat temerarie dicta.[1]) — Generatim etiam audacia illa, qua monachus unus Pontificem redarguebat, quod tot viri, principes, nobiles, praelati non audebant, ea aetate qua antagonismus quidam contra Papam et curiam Romanam plurimorum mentes tenebat, stuporem et admirationem excitavit. Gra-

Diffusio thesium

---

[1]) Scribit e. g.: „Potior pars hujusmodi pecuniae ex indulgentiis et jubilaeis hactenus collectae appensa est fisco quam Christo, plus redacta in vanitatem, quam pietatem. . . . Advertendus est itaque Papa, quando ut Papa i. e. secundum canonicam Scripturam loquitur, non quando pro arbitrio sui capitis praefatur. Aliorum multorum crudelium pontificum caedes, haereses, factiones, facinora, praesumerentur fuisse beneficia piorum pastorum." V. Von der Hardt, Acta litter. reform. IV. 18 sqq.

vitatem causae tamen nulli fere perspiciebant, sed ut controversiam similem Reuchlinianae novam hanc habuere. Socios *doctrinarum* suarum initio Lutherus habuit professores Wittembergenses.

Adversarii Lutheri. 21. Quum tanta animorum commotio per Lutheri theses exorta esset, Tetzelus indulgentiarum praedicationem suspendit, quod fructuosa continuatio ex rei natura Lutheri aggressione impediretur. Ipse vero censuit, refutandos sibi esse errores Lutheri, unde profectus est Francofurtum ad Oderim atque ibidem 106 antitheses contra Lutherum publice defendendas suscepit adhuc eodem anno, easque praelo mandavit.[1]) Controversia orta est, utrum revera Tetzelus, an vero Wimpina theologus celebris et rector Academiae Francofurtiensis illas theses confecerit; sed nullum adest solidum argumentum, quo ostendatur Tetzelum non fuisse auctorem illarum propositionum. Caeterum quum disputatione illa simul doctoris gradum hic obtinere vellet, ut Luthero majori cum dignitate resisteret, probabiliter, uti fieri solet, Wimpina in adornandis propositionibus manum praebuit adjutricem. Ex istis thesibus apparet, Tetzelum animum haereticum Lutheri jam perspexisse; non solum enim indulgentias egregie vindicat, sed maxime etiam insistit in tuenda auctoritate R. Pontificis, et ostendenda oppositione Lutheri contra ecclesiasticam auctoritatem. — Lutherus sermone vernaculo, ut Tetzelo responderet, edidit 20 articulos de *Indulgentiis* et de *Gratia*, iisque multitudinem adhuc magis commovit. Tetzelus vero 50 aliis thesibus luctam contra Lutherum continuavit, ac 20 articulorum etiam solidam dedit refutationem.[2])

22. Scripsit etiam statim contra Lutherum Silvester Mazzoli seu Prierias O. P., Magister sacri Palatii, Dialogum,[3])

---

[1]) Ap. Löscher, l. c. I. 104. Falsum est, a Tetzelo Lutheri theses esse combustos; sed Tetzeli theses Wittembergae a studiosis in foro solemniter combustae sunt.

[2]) V. Evers, Martin Luther, T. I. p. 233 sqq.

[3]) Dialogus rev. Fr. Silvestri Prieriatis O. P. sacrae theologiae professoris celeberrimi, sacrique Palatii Magistri, in praesumptuosas Martini Lutheri conclusiones de potestate Papae. Ap. Löscher l. c. II. 12.

quo, modo valde congruo, quaestionem de indulgentiis ex doctrina de auctoritate Romani Pontificis solvit. Probat videlicet, supremam magisterii auctoritatem R. Pontificis atque ostendit, ex multis decretis et actis RR. Pontificum valorem et utilitatem indulgentiarum omnino constare. — Egit contra Lutherum pariter scriptis suis Jacobus Hoogstraatenus O. P., vehementiusque ipsum aggressus est, ita ut tanquam haereticum severe eum puniendum postularet. — Sunt qui scripta ista habent ut inanes libellos, qui Lutheri causam potius promoverint; imo scriptores illos acriter reprehendunt, quod Lutherum inepta impugnatione exacerbaverint. Sed ut Lutherus horum argumenta sperneret, inde potius factum est, quod jam argumentis theologicis vir superbus nihil deferret, et animus opinionibus suis obstinate inhaerens haud cedere constitutum haberet. Scripsit Lutherus die 21° Augusti a. 1518 ad Spalatinum: *Id mihi reliquum est et cordis et conscientiae, quod omnia quae habeo, quaeque ipsi impugnant, ex Deo me habere cognoscam et confitear, cui et ipsa libens et sponte refero et offero. Si aufert, sint ablata, si servat, sint servata, et nomen ejus sanctum et benedictum in saecula.* Caeterum enim Prierias optime perspexerat, totius quaestionis nodum esse in doctrina de auctoritate R. Pontificis, ac si Lutherus bona fide tantum in errorem incidisset, Prieriatis dialogus eum a sententia dimovere potuisset. Sed nec ipse Emsero et Eckio[1]) vel minimum cedere voluit, quamvis clarissimi essent, Lutherumque redarguerent solidis argumentis. Si vero apud alios parum valuerunt scripta Prieriatis et Hoogstraateni, causa in eo fuit, quod contra Ordinem Praedicatorum praecipue ultimis annis humanistae tela sua direxerant, quodque Dominicani in controversia contra Reuchlinum cladem aliquam passi erant. Habebatur autem a plurimis quaestio de thesibus Lutheri

Scripta solida.

---

[1]) Eckius, rector Universitatis Ingolstadiensis, scripsit contra theses Lutheri statim „Obeliscos", et postea praecipuus fuit ejus adversarius. Emserus, juris consultus Lipsiensis, incepit scribere contra Lutherum a. 1519.

plane similis controversiae Reuchlinianae. — Multis cum conviciis Lutherus variis libellis Tetzeli, Prieriatis et Eckii scriptis respondit, atque opiniones suas haereticas apertius manifestavit.

Conatus Leonis X.

23. Leo X tribus mensibus postquam Lutherus surrexerat mandavit Promagistro generali Augustinianorum Gabrieli Veneto, ut compesceret fratrem illum Ordinis sui religiosum. Quod si forte Pontifex, uti plurimi, non perspexit gravitatem rei inde ab initio, et aliquantisper cunctatus est, attamen culpari non potest, quod causam neglexerit; videbatur enim profecto medium illud aptum. Caeterum Pallavicinus studet (L. I. c. 6) diluere „jactatam vulgo in Leonem accusationem, quasi nimis propere Lutherum irritasset, plagamque perfricuisset“; alii auctores, e. g. Gröne (l. c. § 11 et Evers l. c. I. 299 sqq.) existimant, remissius Romae rem Lutheri tractatam fuisse. Sed non video, quid solidi afferri possit contra modum agendi Pontificis.[1]) — Mense Majo a. 1518 misit Lutherus ad Leonem X cum *assertionibus* propositionum 95 suarum epistolam, qua ad eum appellat, et forma quadam humili se excusat ejusque auctoritatem summam agnoscere videtur. *Beatissime Pater,* scribit, *prostratum me pedibus Tuae Beatitudinis offero cum omnibus quae sum et habeo. Vivifica, occide, voca, revoca, approba, reproba, ut placuerit. Vocem tuam, vocem Christi in Te praesidentis et loquentis agnoscam. Si mortem merui, mori non recusabo. . . . Cum nihil possem aliud, visum saltem est leniusule illis reluctari, id est eorum*

[1]) In epistola data ad Promagistrum Gabrielem Venetum, Leo pericula apprime agnoscit. „Volumus, inquit, te eam curam suscipere, ut M. Lutherum tuae Societatis sacerdotem, quem scire te existimamus in Germania novas res moliri, nova dogmata nostris populis tradere quibus utantur, ab incoepto, si potes revoces, ea auctoritate quam praefectura tibi dat; . . . id si celeriter feceris, non erit, putamus, difficile modo natam flammam exstinguere; . . . sin differas et malum vires sumpserit, veremur, ne cum velimus adhibere incendio remedia, non possimus. Gliscit enim in dies labes fortiorque fit atque robustior, nihil ut magis nobis timendum videatur, quam mora.“ Ap. Raynald. a. 1518 n. 93. — De ratione agendi Leonis X cfr. Balan, Storia d'Italia L. XLI. n. XX sqq.

dogmata in dubium et disputationem vocare. . . . Ut taceam insatiabilem et inauditam avaritiam, quam singuli paene apices olent crassissime, eadem illa impia et haeretica statuerunt, et ita statuerunt, ut confessores juramento adigerent, quo haec fidelissime et instantissime populo inculcarent.

24. Sincero corde ista a Luthero scripta esse eumque habuisse veram reverentiam auctoritatis pontificiae, nemo sibi persuadebit; sunt qui vili hypocrisi vel ignavia haec dicta esse censent. Reformidabat certe Lutherus rupturam apertam cum Ecclesia, haeresis damnationem, poenas quoque rebellium et haereticorum quam maxime pertimescebat; hinc utcumque Pontificem demulcire studet ac submissionem sub ipsius primatu prae se fert. Qualem vero agnoverit principatum ecclesiae Romanae, ex variis epistolis a. 1519 scriptis colligitur. Habet videlicet primatum hunc ut ex humana institutione provenientem, et quamvis durum, eum ferendum esse existimat. Sic scribit epist. ad Spalatinum d. 5° Martii a. 1519: *Numquam fuit in animo, ut ab Apostolica Sede Romana voluerim desciscere. Denique sum contentus, ut omnium vocetur aut etiam sit Dominus. Quid hoc ad me? qui sciam etiam Turcam honorandum et ferendum potestatis gratia.* Versus finem Maji a. 1519 eidem Spalatino scribit: *Ego nego, Romanam ecclesiam omnibus ecclesiis superiorem, non nego eam nostris, ut nunc regnat, superiorem. Nos Germani tantum accepto Imperio Romanos Pontifices stabilivimus, quantum potuimus. Ideo inpoenam rursus eos passi sumus dirarum tortores et vexatores et nunc palliorum et episcopatuum exhaustores. . . . Ego istam pontificiam auctoritatem inter eas res numero, quae sunt neutrales, ut divitiae, sanitas et alia temporalia. Ideo mihi vehementer displicet, res temporales in tantas contentiones vocari, insuper et verbo Dei, quod ea contemnere semper docet, eadem asseverare.*[1]) Vera igitur reverentia erga Pontificem Luthero inde ab initio non inerat, sed quamdam suprematiam facti agnoscere paratus erat, dummodo opiniones suas non adigeretur retractare. Sed quum tales

Lutherus de primatu.

---

[1]) Löscher, R. A. III. p. 972 sqq.

essent ejus animi sensus, ex ipsa rei natura, simulatque vidit doctrinas suas proscribi et se ipsum haeresis damnari, protectionem autem ab Electore Saxone sibi praestari, apertum bellum R. Pontifici et Ecclesiae indixit.[1])

Luther. Romam citatus. 23. Romae interim causa Lutheri examinata est, ac die 7° Augusti a. 1518 Lutherus accepit citationem, qua ipsi injungebatur, ut nisi revocaret intra sexaginta dies Romae se sisteret. Eodem fere tempore, videlicet die 5° Augusti, Maximilianus Imperator ex Augustana civitate litteras miserat ad Pontificem, quibus examen et damnationem petit opinionum Lutheri, et pericula maxima indicat illarum doctrinarum. *Quibus* (auctoribus), scribit Imperator, *nisi Beatitudinis Vestrae et Reverendissimorum Patrum auctoritas legem finemque imposuerit, brevi non solum imperitae imponent multitudini, sed et principum virorum sibi auram et favorem in mutuam perniciem comparabunt: quibus si conniventibus oculis campus apertus et liber dimittitur, futurum est, ut quod omnium maxime in votis habent, ut pro optimis et sanctissimis doctoribus istorum naenias prae oculis habere cogatur totus mundus.*[2]) Ac forte unitis viribus Pontifex et Imperator severo agendi modo adhuc reprimere potuissent haeresim orientem, sed Lutheri machinationibus et Electoris Saxonis influxu factum est, ut minore rigore procederetur. Ex dictis tamen jam satis colligitur, errare eos scriptores, qui existimant, magna ex parte adscribendum esse invectivis catholicorum scriptorum in Lutherum

---

[1]) Mirum est de potestate Pontificis etiam archiepiscopum Moguntinum notiones parum accuratas habuisse. Quum videret agitationem a Luthero excitatam augeri, ipsi scripsit: otium sibi nondum fuisse, ut scripta sua perlegeret vel obiter consideraret, se id relinquere iis qui statu et dignitate ipsi praeemineant. Sed cum tristitia et displicentia magna se audivisse, professores fama insignes vehementer inter se pugnare de quaestionibus inanibus, uti de potestate Pontificis, an videlicet ipse ex institutione divina vel humana sit caput Ecclesiae christianae, necnon de libero arbitrio et similibus rebus, de quibus bonus Christianus parum occupari debet. Opp. Lutheri ap. Walch XV p. 640. V. Alzog, K. G., B. II. § 299.

[2]) V. Raynald. a. 1518 n. 90.

et socordiae cuidam Curiae Romanae, quod Lutherus in perversis suis opinionibus perseveraret.[1])

24. Lutherus citatione Romana territus est, ac omni labore per amicos suos, imprimis per Electorem, obtinere studuit, ut res in Germania discuteretur.[2]) Id revera impetrarunt a Leone, qui Luthero concessit, ut se sisteret coram legato Cardinali Thoma Cajetano Augustae Vindelicorum, ubi comitia Imperii habebantur. Cajetano a Leone mandatum est, ut Lutherum coram se accerseat, et nisi retractet in eum agat ut in haereticum obstinatum, eumque custodiae mandet donec ulteriora praescripta Româ mitterentur. Electorem autem monuit Leo, ne homini haeretico favorem suum praeberet, sed ut legato in exequendis mandatis pontificiis adjutrices manus praestaret. At Fridericus Luthero mansit addictus eo vel magis, quod occasione ipsius Universitas Wittembergensis frequentia auditorum (1500) maxime floreret. Lutherus igitur a Friderico magistratui Augustano vehementer commendatus est, ac salvum conductum obtinuit tum ab hoc magistratu, tum ab Imperatore, nec antequam haec documenta in manibus haberet legato se sistere voluit. Die 7° Octobris a. 1518 advenerat Augustam, ac die 12° coram Cardinali cum exterioris humilitatis signis apparuit. Sed eodem die scripserat ad Melanchtonem: *Ego vado immolari pro vobis*

Lutherus Augustae.

---

[1]) V. Möhler, H. E. v. III. Ch. III. § 2. — Audin, Vie de Luther, vol. I. Ch. IX Hic auctor in dijudicandis personis interdum potius imaginationis conceptus, quam historicam veritatem attendit. Sic e. g. Cardinalis Cajetanus, qualis revera fuerit, nescivit.

[2]) Quantopere Lutherus laboraverit, ne Rômam adigeretur proficisci, patet ex iis quae scripsit d. d. 15 Aug. Spalatino, praefecto sacelli Electoris: „Id visum est amicis nostris tum doctis tum bene consulentibus, ut ego apud principem nostrum Fridericum postulem salvum conductum per suum dominium. Quod ubi negaverit, sicut scio mihi negaturum, justissima fuerit mihi exceptio et excusatio non comparendi in Roma. Si ergo velles, et meo nomine apud illustrissimum principem impetrares rescriptum, quo mihi salvum conductum negaret et meo mihi periculo committeret si vellem ire, optime mihi consuleres.“ Cfr. Der Katholik; Die Leipziger Disputation, a. 1872. T. II. p. 305.

discipulis ac professoribus si Deo placuerit, paratus sum potius mori, quam retractare ea quae dixi.[1]) Per plures dies actum fuit inter Cajetanum et Lutherum, ut hic ad retractationem adduceretur, sed homo superbus cedere noluit. Paratum se declaravit, ut Universitatum judicio controversia relinqueretur, (qua ratione tota res ad quaestiones scholarum reducta esset), at revocare omnino detrectavit. Die 17° Octobris clam Augusta discessit. Reliquit vero ibidem protestationem, qua *a Papa male informato ad Papam melius informandum* appellat; haec die 19° Octobris valvis ecclesiae cathedralis affixa est. Sic igitur conatus Leonis, ut Lutheri temeritatem compesceret, hujus perversitate ac protectione Friderici Electoris aliorumque Lutheri fautorum irritus factus est. Pontifex Bulla die 9° Novembris a. 1518 data catholicam doctrinam de indulgentiis vindicavit; Lutherus vero die 18° ejusdem mensis provocavit ad Concilium universale, atque ita damnationem pontificiam prae oculis multitudinis callide praevertit. Appellatio enim ad Concilium generale a Luthero facta est, antequam diploma Leonis in Germaniam pervenisset.

Conatus Pontificis irriti.

27. Si conjecturis humanis uti placet, forte ea via exstingui potuisset incendium illud, quod Leo omni modo excitasset Maximilianum Imp., Ecclesiae addictissimum, ut summo cum vigore Lutherum ejusque haeresim comprimeret, sed medium hoc remissius adhibuisse videtur Pontifex propter circumstantias politicas. Maximilianus eo tempere insistebat, ut corona imperialis ipsi in Germania per legatum imponeretur, et Carolus (V) rex Hispaniae et Siciliae in successorem agnosceretur. Pontifex tales favores ne Ecclesiae detrimentum afferrent timebat, et maxime Franciscus rex Galliae obsistebat. Si vero Leo X currente a. 1518 a Maximiliano postulasset, ut summa auctoritate sua imperiali adhibita nascentes errores reprimeret, etiam Caroli V electioni et aliis Maximiliani desideriis magis favere debuisset. Quum igitur confideret, aliis mediis adhibitis, motus Lutheri in Germania adhuc

[1]) Löscher, II. 463.

satis reprimi posse, inde fortasse non adeo Imperatorem urgebat, ut contra illum brachium saeculare adhiberet. Res istas politicas impedimentum quoddam fuisse, satis innuit Raynaldus illis verbis. *Ita disturbata tunc fuit Caroli V electio, nec Pontifex Maximiliani opera ad Lutherum opprimendum usus est.*[1]) Brevi post autem piissime obiit Maximilianus d. 9 Jan. a. 1519, magno cum rei christianae detrimento. „Etenim, scribit Pallavicinus, non solum firmum illud catholicae religionis columen occidit, quod potissime contra Lutherum auctoritatem suam qua urgendo qua offerendo tam strenue impenderat, sed septemviro Saxoniae Vicarii munus pro imperio gerente in iis Germaniae locis ubi praescripta consuetudinesque Saxoniae servantur, tam amplam illam regionem dejecto quasi aggere Lutheri errores inundarunt, quorum plerique jam cum ex fama curiosiores, tum ex ipso quaesitorum adversantium interdicto avidiores evaserant.“[2])

28. Quum Electoris Saxonis patrocinio maxime Lutherus niteretur, statuit Leo X a. 1519 ad illum data opera delegare *Carolum Miltitium* intimum cubicularium, ex nobili familia Misniae oriundum, quem Electori gratum fore confidebat. Huic mandatum est, ut auream rosam ex more benedictam principi afferret eumque ad Lutherum compescendum excitaret; probabiliter etiam commissum Miltitio, ut alia media opportuna adhiberet, quibus turbae in Germania ortae componerentur. Sunt qui Leonem X reprehendunt, quod cum homine tam aperte contra Ecclesiam rebelle per Miltitium adhuc viam benignitatis et reconciliationis inire studuerit, quum jam satis pateret, non nisi severitate adhibita impios Lutheri conatus cohiberi posse. Sed Miltitio revera injunctum erat, ut Electorem moveret *ad severitatem* in Lutherum adhibendam; nec apparet, quousque Miltitio a Sede Apostolica mandatum fuerit, ut eam conciliationis viam, qua ille postea imprudenter usus est, adhiberet. Caeterum Maximiliano mortuo, **Car. Miltitii legatio.**

---

[1]) Raynald. a. 1518 n. 163.
[2]) Hist. Conc. Trid. L. I. c. 13.

illud medium quo Pontifex usus est legationis ad septemvirum veluti unice congruum apparebat. Neque enim tutum videbatur illico in Germania Concilium generale convocare, valdeque dubium erat, an tali modo turbae exstingui possent. Miltitius tamen gravibus negotiis gerendis minus aptus esse visus est.

Electoris protectio. 29. Elector Saxoniae legatum Pontificis parum honorifice excepit, nec dimoveri potuit a protectione Lutheri. Haud quidem asserebat, velle se tueri quidquid Lutherus contra indulgentias protulerat, sed negabat, velle se esse judicem qui hominem damnaret opprimeretque. Ea vero ratione tantum licentiae et securitatis Luthero tribuebat, quantum satis erat, ut in Pontificem Sedemque Romanam tela ex tuto jacularetur. Erat ipsi Lutherus gratus ob honorem Universitatis Wittembergensis ab Electore fundatae; praeterea vero bene jam advertit Pallavicinus, ex litteris Aleandri paulo post in Germania legati comperi, Fridericum, hominem alioquin animi non pravi, adductum fuisse ad Lutheri patrocinium non modo consultorum suasionibus, sed peculiari quamvis occultata indignatione tam generatim in clerum et praesertim Moguntinum ob quamdam de oppido Erfordiae controversiam, quam in Aulam Romanam ob taxam quam persolvere debuerat, quum filius occultus ac nothus ipsius ad beneficium aliquod ecclesiasticum promoveretur. Hac de re offensus eo adductus est, ut crederet universa, quae de Romana avaritia per immodicam amplificationem serebantur.[1]) Sed vix dubium est, praecipue Spalatinum, Electoris capellanum et Lutheri amicum influxu suo Fridericum movisse, ut illi patrocinaretur.[2])

30. Quum igitur animadverteret Miltitius, non posse Lutherum vel ob sequacium numerum despici, vel ob ac-

---

[1]) Pallavic. L. I. c. 13. n. 6. — Balan, Monum. docum. 12.

[2]) Georgius Burkhard, a loco natali Spalt dictus Spalatinus, n a. 1484 in studiis peragendis Lutheri sodalis fuerat. Anno 1514 Friderici Electoris capellanus et secretarius factus, magnum influxum in illum acquisivit. Lutheri porro causam valde promovit, et cum ipso ab Ecclesia defecit.

quisitam potentiam dejici, putavit lenitatis fomento eum posse leniri. Sed homo vanus ac levis infelicissime illud negotium gessit. Erga Lutherum enim se viriliter abjecit, et cum viro tam aperte in Ecclesiam rebelle amice conversatus est, ac magnam ob praeclarum ingenium et famam ostendit admirationem.[1]) Tetzelum autem acriter objurgavit, ac si culpa ipsius turbae illae ortae essent, ac falsos rumores contra eum sparsos imprudenter recepit.[2]) Moerore animi confectus Tetzelus brevi post Pirnae defunctus est, ac magna ex parte culpae Miltitii adscribendum videtur, quod etiam catholici auctores, uti Raynaldus, gravis abusus in promulgandis indulgentiis eum putaverint reum. Interim vero Miltitius cum Luthero fictam condidit pacem; convenit videlicet, ut Lutherus silentium observaret pariterque adversarii ejus. Quod satis ineptum erat, quum scripta Lutheri jam ubique errores spargerent. Dedit quoque Lutherus epistolam ad Pontificem specie humilem; sed eodem tempore scripsit Spalatino: *Nescio, utrum Papa sit Antichristus an apostolus Antichristi.*

31. Non diu pax illa ficta opere Miltitii constituta perduravit; brevi post enim, aestate anni 1519, habita est celebris *Disputatio Lipsiensis* inter Eckium ex una parte, ac Lutherum et Carolostadium (Andream Bodenstein) ex altera parte. Carolostadius contra Eckium opiniones Lutheri animo acerbo defenderat, et varii libelli inter eos jam dati erant; sollicitavit vero Eckius, ut disputatio publica ex more illius aetatis inter eos haberetur. Quum maxime de Lutheri negotio ageretur, convenit, ut ipse quoque partes suas in illa disputatione haberet. Apparet videlicet ex epistola Eckii, per hunc Luthero significatum **Disputatio Lipsiensis.**

---

[1]) Lutherus ipse scribit ad Erasmum d. d. 2 Febr. 1519: „Sed per viam a Domino prostratus, id est multitudine mihi faventium territus juxta quod curiosissime ubique de mei opinione exploraverat, mutavit violentiam in benevolentiam.“ Et ad Staupitium d. d. 20 Febr.: „Car. Miltitius me vidit Altenburgae conquestus, quod orbem totum mihi conjunxerim et Papae abstraxerim, . . . quod inter quinque homines tres aut duo vix Romanae parti faverent.“

[2]) V. Gröne l. c. § 13.

fuisse, congruum esse, ut etiam ipse Lipsiam veniret. Quum opera Georgii ducis Saxoniae obtenta tandem permissio esset Lipsiensium, id die 19° Februarii Eckius scripsit Luthero advertens, selectum esse diem 27um Junii pro initio disputationis. Addit vero: „Cum autem Carolostadius sit propugnator tuus, tu vero principalis existas, qui haec dogmata per Germaniam seminasti, quae meo parvo et exili judicio falsa et erronea apparent: *quare convenit et te illuc venire, et vel tua tueri vel nostra improbare.* Sed quam vellem, ut hunc animum deponeres, et Sedi Apostolicae te per omnia obedientem praestares, audires Leonem X Vicarium Christi, non quaereres singularitatem, sed condescenderes communi doctorum sententiae, certus, quod Christus Ecclesiam suam jam quadringentis annis non permisisset in istis uti tu dicis erroribus. Vides enim ex scheda disputatoria, me non tam contra Bodenstein, quam contra tuas doctrinas propositiones posuisse. Vale ergo, mi Martine, et oremus pro invicem, ut illuminemur.“[1]) Ex his colligitur, Eckium desiderasse, ut Lutherus in disputatione ipse partes suas ageret.

Lutheri clades.

32. Statuto igitur tempore disputatio illa magna cum solemnitate per dies novemdecim habita est, ac Lutherus errores suos praecipue contra primatum R. Pontificis aperte propalavit; Eckius vero judicio omnium bene sentientium solidis argumentis homines haereticos devicit. Vel ipse Lutherus fassus est triumphum adversarii, sed animo exulcerato statuit, mox scriptis suas vindicare opiniones. *Interim tamen,* scripsit Spalatino, *ille placet, triumphat et regnat: sed donec ediderimus nos nostra. Nam quia male disputatum est, edam resolutiones denuo. — Lipsienses sane nos neque salutarunt neque visitarunt ac veluti hostes invisissimos habuerunt; illum comitabantur, adhaerebant, convivabantur, invitabant, denique tunica donaverunt et schamlotum addiderunt, cum ipso spaciatum equitaverunt, breviter, quidquid potuerunt in nostram injuriam*

---

[1]) Löscher, R. A. II. 283. Katholik 1872. T. II. p. 313.

tentaverunt.[1]) Disputatio illa veluti ultimus conatus pacificus fuit, ut Lutherus ad meliores sensus reduceretur. Sed uti in ejusmodi disputationibus, experientia teste, fieri solet, pars victa nullo modo quievit. Illud tamen boni ex eadem provenit, ut viri eruditi, sincere Ecclesiae addicti, clare perspicerent, Lutherum a doctrina catholica aperte deviare, utque exinde, quemadmodum e. g. Emser, vigore majori se ipsi opponerent. Quamvis autem Eckii disputatio ac victoria acerbiorem reddiderit Lutherum, et nisi eadem accidisset forte aliquanto retardatus fuisset rebellionis progressus, ex dictis tamen satis patet, Lutherum jam plane obstinatum fuisse in erroribus suis proponendis, adeoque Eckio culpae verti non posse continuationem luctae contra Ecclesiam. Superbissimus sane haereticus ob cladem acceptam crudeli se sensit vulnere sauciatum, atque ex illo tempore jam apertissime bellum contra Pontificem Romanum prosecutus est. Si vero quaeras, unde factum sit ut tam multi ipsi adhaererent, quamvis rebellio in Ecclesiam jam manifesta esset, id explicari potest ex causis illis, quas praecedente Dissertatione exposuimus. — Ad duplicem causam res reducitur ab Alberto Pio Carporum principe ac scriptore coaevo: una, quod turpe putarunt, eas partes deserere, quas semel suscepissent, ac sibi dedecori esse censuerunt mutare videri sententiam. Altera causa exulceratus quorumdam animus in sacerdotes omnes et invidia quaedam inexplebilis in cucullatos cujusque generis, odium quoddam intestinum in sanctae Sedis Apostolicae dignitatem.[2]) Universitates autem plures, ut Coloniensis, Parisiensis, Lovaniensis, mox se Lutheri doctrinis opposuerunt, et multas ejus propositiones damnarunt.

Disputationis effectus.

33. Lutherus ut cladem ab Eckio acceptam quantum posset celaret, variis libellis et scriptis suas doctrinas propugnare perrexit et vehementius in Romanum Pontificem et Ecclesiam debacchatus est. Audiens, doctrinam suam

[1]) Acta Coll. Lips. ap. Löscher t. III. p. 203.
[2]) Ap. Gröne, l. c. § 12.

brevi ab Apostolica Sede damnandam esse, ad Carolum V, qui a. 1519 Maximiliano in Imperio suffectus fuerat, atque ad nobiles nationis Germaniae librum scripsit de *reformatione Ecclesiae,* in quo R. Pontificis primatum, divinam Ecclesiae hierarchiam, Ordines mendicantes, coelibatum

Bulla *Exsurge.*

clericorum, jus canonicum et alia oppugnavit. — Anno 1520 die 15° Junii Leo X celeberrimam Bullam *Exsurge Domine* edidit, in qua 41 propositiones e scriptis haeresiarchae excerptas damnavit. Lutheri scripta proscripsit, ipsum praedicationis officio interdixit, et nisi inter sexaginta dies errores suos revocasset, eum ejusque sectatores haereticos ab omnibus habendos esse declaravit. Virulentis et impiis libellis Lutherus respondit; ejusmodi scripta sunt illa: *De captivitate Babylonica, De libertate christiana, Adversus exsecrabilem bullam antichristi.* His libellis tum errores suos magis magisque auxit et evolvit, tum odium contra Papam et Ecclesiam catholicam ubique spargere studuit. Die vero 10° Decembris a. 1520 a multis litterarum studiosis stipatus Corpus juris canonici cum bulla pontificia et nonnullis adversariorum scriptis in rogum ante moenia Wittembergensia exstructum conjecit. Leo X autem die 3° Januarii a. 1521 in nova Bulla *Decet Romanum Pontificem* Lutherum ejusque asseclas et protectores declaravit excommunicatos et incurrisse poenas contra haereticos constitutas.

34. Quum igitur jam eo in statu res esset a. 1520, ut unice Friderici Electoris influxu Lutherus ejusque errores reprimi potuissent, infelix ille princeps perrexit haeresiarcham tolerare ac tueri, nec obsecundare voluit legatis Pontificis Aleandro et Caracciolo, qui monebant eum, ut pro pietate familiae suae curaret, edicta Pontificia exsecutioni mandari. Sed ambagibus usus est Elector, conquestus, nimio ardore progressum esse Eckium in exsequenda Bulla Leonis, ac Luthero aequos judices in Germania constitui debere. Magnam vero fuisse ista in re culpam Erasmi tradunt scriptores, eo quod conatus Lutheri coram principe excusaverit. Scribit videlicet Ulenbergius: „Hunc (Erasmum) elector Fridericus, dum Coloniae mora-

batur, Lovanio per litteras evocarat, ut quae de causa Lutheri deque motis controversiis ipsius esset sententia, praesens consiliarius sciscitaretur. Ubi Coloniam venit Erasmus, septimo Novembris ad principem vocatus fuit, quaesitusque de negotio Lutherano, eum inquit Ecclesiae statum esse, qui reformationem omnino desideret, et Lutherum quidem non injuria reprehendisse varios abusus, qui negligentia praelatorum irrepserint, quorum emendationem boni omnes jam pridem desiderarint; nec deesse, qui probent ipsius institutum ab humanis constitutionibus et argutiis Scholasticorum avocantis; interim scriptis eum nimis acerbum, ferocem et violentum videri, ideoque optandum, ut posita ferocitate mansuetius agat, sibique temperet a maledicentia et verborum asperitate, qua bonorum animi sine dubio prorsus alienentur. Haec Erasmus, cujus sermonem eo pertinere censuit Elector, quasi nihil in Luthero praeter vehementiores animi motus et nimiam styli mordacitatem reprehenderet. Erat illius viri propter nominis celebritatem etiam apud principes summa auctoritas; itaque judicium ejus de Luthero ejusque causa magnum pondus habuit, quo princeps confirmatus Aleandrum et Caracciolum, qui pontificiae bullae executionem urgebant, deinceps audire noluit."[1])

Erasmi culpa.

35. Eo tempore Carolus V Imperator se novae haeresis adversarium declaravit in comitiis a. 1521 habitis Wormatiae, quo etiam Lutherus citatus est. Attamen id ipsum, quod, quum Pontifex jam solemniter Lutherum damnasset nihilque potestati civili agendum esset, nisi executionem curare Bullae legitimi judicis, nihilominus Lutherus adhuc ante tribunal Caesaris et principum citaretur, ut ipsi judicium ferrent, rectis principiis oppositum erat. Hac enim agendi ratione laedebatur superioritas potestatis ecclesiasticae super potestatem civilem, imo

---

[1]) Ap. Raynald. a. 1520 n. 62; Ulenbergus in Vita Lutheri c. 5. — Dixit praeterea Erasmus, Lutheri crimen praecipuum esse, quod nimium offenderit coronam Pontificis et ventrem monachorum. Cfr. Janssen l. c. II. 147.

Comitia Wormatiensia.

ista huic aliquatenus subjiciebatur. Unde ab initio Aleander Pontificis legatus restitit, ne Lutherus Wormatiam vocaretur, nec Carolus V ipse per se id postulabat. Sed principes non pauci haud bene affecti erant erga Pontificem, unde etiam 101 gravamina nationis Germanicae contra Romam legato ibidem tradita fuere. Edicta pontificia contra Lutherum exsequi declinabant, sed proponebant, ut a judicibus aequis ejus causa examinaretur. Imperatoris vero consiliarii pariter minus Ecclesiae causam tuiti sunt, imo ob rationes politicas Pontifici potius molestias creare nitebantur. Postremo a Carolo V obtentum est, ut Lutherus citaretur non quidem ad discutiendam causam ejus, sed ut interrogaretur, an libri ipsi adscripti revera ejus essent, anque errores suos revocare vellet necne.

36. Quum Lutherus salvo conductu munitus Wormatiam proficisceretur, jam apparuit, magnam populi partem ipsi addictam esse; Wormatiae vero die 17° et 18° Aprilis ante conventum Imperatoris et principum adductus est. Interrogatus, an libros ejus nomine editos reipsa scripsisset, et an errores in iis contentos revocare vellet, ad priorem quaestionem affirmavit; ad posteriorem post otium deliberationi concessum, respondit, se nil revocaturum, et neque Pontifici neque Concilio generali, utpote errori obnoxiis, cessurum, nisi claris Scripturae verbis aut certis ratiociniis erroris convinceretur. Cum igitur huic declarationi pervicaciter inhaereret, Imperator edixit, ut Lutherus ab omnibus tanquam schismaticus et haereticus haberetur et post 21 dies, ad quos salvus conductus extendebatur, in eum qua haereticum procederetur, utque ejus libri ubique comburerentur. Edicto peculiari die 8° Maji edito Carolus solemniter has declarationes contra Lutherum publicavit, modumque agendi contra eum et asseclas ejus praescripsit. Sed Elector Saxonicus, quum Lutherus Wormatia reverteretur, eum specietenus per vim abduci curavit in arcem suam Wartburg, ubi securus, habitu saeculari indutus, per annum fere haeresiarcha remansit. Scriptis autem perrexit turbare Ecclesiam, cujus adversarium jam publice sese constituerat.

II.

De propagatione Protestantismi.

37. Longum est singillatim referre, quando et qua ratione in variis regionibus haeresis se propagaverit; universim potius et per summa capita enarrabimus ea, quae ad hanc propagationem spectant, ut perspiciatur quanam via ea promota fuerit, et quare Catholici non eo pervenerint ut eam inhiberent. — Quum Lutherus in castello quo se receperat degeret, in civitate Zwickau excitavit Nicolaus Storch Anabaptistarum sectam; ejus placita autem Wittembergae arriserunt Carolostadio. Quum violentius isti in variis rebus et ritibus innovandis procederent, turbae non modicae exortae sunt. Quas ut sedaret, Lutherus mense Martio 1522 castellum illud reliquit, ac Wittembergam reversus inde errores suos libris et sermonibus propagare perrexit. Ejus adjutor praecipuus fuit Melanchton; variique alii viri eruditi tum Wittembergae tum alibi, inter quos non pauci sacerdotes ac religiosi apostatae, errores pestiferos disseminarunt. Augustinienses Wittembergenses, contradicente Priore et aliquot Fratribus senioribus, vota sua rejecerunt et Luthero adhaeserunt; similia alibi acciderunt. Generatim vero inter studiosos Universitatum ac adolescentes innovationibus Lutheri multi se junxerunt. Ad causas quas superius jam exposuimus etiam addas, errores Lutheri *superbiae* et *concupiscentiae,* vitiis hominum naturae insitis, maxime accommodatos ac gratos fuisse. Superbiae quidem, quum jugo auctoritatis ecclesiasticae ex nova doctrina animi eximerentur; concupiscentiae autem, quum ex sententia de natura plane corrupta ac de fide justificante libidinum possent laxari habenae. Mirum igitur non est, ubique locorum haeresim istam asseclas non paucos invenisse; iique, quod in rebellionibus civilibus quoque accidere solet, magno cum vigore sectam dilatare studebant.

Haeresis propagatio.

38. Praecipue autem apostasia principum effecit, ut in Germania septemtrionali pseudoreformatio ista propagaretur. Principes enim mox perspexerunt, magno commodo temporali ipsis fore introductionem talis religionis in sua territoria. Via eis aperta erat, ut bonis monasteriorum potirentur, imo et integris abbatiarum et episcopatuum territoriis, utque potestatem suam augerent eo, quod etiam in re religionis regimen supremum ipsis concederetur. Alliciebantur etiam inde, quod libidinibus, ad quas explendas principes proniores esse solent, ex novae religionis principiis satisfacere, ac religiositatem quamdam cum vita liberiore conjungere possent. — In territoriis Electoris Saxoniae, inde ab initio, haeresis progressus fecit sat amplos, quum Lutherus frueretur protectione Friderici. Hic tamen ipse in religione catholica mortuus est; dixeris *sapientem* illum cognomine, stupida mente non plane perspexisse separationem illam completam ab Ecclesia catholica, quam haeresis ista inducebat. Ejus successor Johannes omnino Lutheri erroribus addictus erat, ac sub eodem religio nova plane introducta fuit. Statim post mortem Friderici (d. 5° Maji a. 1525), Lutherus primum ministrum ordinavit (die 14° Maji a. 1525), et uxorem duxit Catharinam de Bora (die 15° Junii a. 1525) monialem apostatam.

Defectio Magistri Ord. Teuton.

39. Eodem tempore Lutheri haeresis in *Borussiam* foeda apostasia est introducta. Suberat Borussia Ordini Equitum Teutonicorum, quorum supremus Magister eo tempore erat Albertus, e familia marchionum Brandenburgensium in Franconia oriundus. Is anno 1522 sermonibus Andreae Osiandri ipsiusque Lutheri consilio excitatus, ut religione catholica et Ordine desertis, novam religionem assumeret, nuptias iniret et Borussiam tanquam ducatum saecularem sibi vindicaret, pravis consiliis cessit. Anno 1523 concionatores Lutheranos in Borussiam vocavit; anno 1525 inito cum Sigismundo rege Poloniae foedere ab eo impetravit, ut sibi Borussiam orientalem is tanquam feudum Polonicum conferret. Quum vero Ordinem Teutonicum magna morum relaxatio invasisset, mirum non est, multos

equites ab Alberto in suas partes esse adductos; alios vero ducatu exire jussit. Uxorem duxit Dorotheam filiam regis Daniae.[1]) Abrogata religione catholica, conniventibus et deficientibus duobus quoque episcopis, ubique lutheranam praescripsit, effecitque ut ex hoc tempore Lutheranismus in Borussia fuerit firmatus.

Philippus Hassiae comes.

40. Philippus *Hassiae* comes (natus a. 1504), qui magnam in Germania septemtrionali potentiam habebat, inde ab initio Luthero favorem exhibuit, et a. 1525 religionem novam publice profiteri totisque viribus defendere coepit, atque ad eum finem foedera cum aliis principibus condere studuit. Quum Lutheranismum in suo principatu firmaret, adjutores habuit monachos apostatas vere furibundos, uti Lambertum Avenionensem apostatam Minoritam, Dionysium Melandrum apostatam Dominicanum, Joannem Lening apostatam Carthusianum. Furori ejusmodi hominum restiterunt quidem aliqui, uti e. g. Nicolaus Ferber guardianus O. S. F., sed ecclesiasticorum magna pars socordia quadam et stupore innovationi cessit, multitudo vero populi veluti grex ovium adducta est in caulas haereticorum. Bona ecclesiastica maxima ex parte Philippus sibi vindicavit, quaedam in usus publicos adhibita sunt. — Simili ratione in aliis regionibus reformatio ista fucata introducta fuit per principes, civitatum gubernia et praedicatores furibundos apostatas, ita ut paulatim maxima pars Germaniae septemtrionalis ac territoria quaedam Germaniae meridionalis haeresi addicta essent.

---

[1]) Ex ea habuit filium Albertum Fridericum, qui ei successit a. 1568, sed a. 1573 in dementiam incidit. Hic ex uxore sua Maria nonnisi filias habuit, unde factum est, ut a. 1617 ducatus Borussiae ad cognatum electorem Brandenburgensem Johannem Sigismundum deferretur — Albertus primus ille ex apostasia Borussiae dux, quum ad provectiorem perveniret aetatem remorsibus conscientiae et admonitione Cardinalis Hosii motus est, uti videtur, ad resumendam religionem catholicam. Sed impeditus fuit quominus eam publice profiteretur et in territorio suo restauraret a Borussiae statibus, qui consiliarios ejus ultimo supplicio affecerunt ipsumque ducem sub custodia detinuerunt. Sunt tamen haec non plane certa; ex natura rei enim quaedam obscura manserunt.

Suecia ac Dania.

41. In Sueciam religionem novam primum intulerunt duo fratres Sueci, Nicolaus et Laurentius Petri, qui in universitate Wittembergensi Lutheri placita magno studio didicerant, et a. 1519 in patriam reversi summo ardore ea propagarunt. Gustavus Wasa a. 1523 rex Sueciae electus, lutheranis novitatibus jam imbutus bonisque ecclesiarum et cleri inhians, quocumque modo haeresim propagare studuit, ac sibi resistentes variis modis vexavit. A. 1527 regni Status in partes suas adduxit, ac supremam in rebus ecclesiasticis potestatem et possessiones proventusque ecclesiarum et monasteriorum sibi vindicavit. Ex hoc tempore lutheranae religionis professio in Suecia lege publica firmata est, monasteria abolita, coelibatus ritusque catholici abrogati, nova liturgia in lingua vernacula introducta, et demum a. 1544 in comitiis Westeresiensibus omnium religionis catholicae reliquiarum sublatio decreta est. — Simili ratione in Dania et Norwegia Lutheri haeresis dolo et vi introducta est per reges Christianum II, Fridericum I et Christianum III. Moti fuerunt reges dominandi cupidine, quum fracta Ecclesiae auctoritate potestatem suam dilatare se posse existimarent, magnosque thesauros ex bonis Ecclesiae sibi conquirere possent; allicuerunt nobiles praedarum parte ipsis promissa, ac dein partem cleri resistentem oppresserunt. Multitudo vero per praedicatores haereticos subdole specie reformationis verae, relictis plurimis caeremoniis catholicis, paulatim in errorem adducta est.

42. Ut facilius intelligatur, quomodo saeculo XVI *influxu potestatis civilis* maxime haeresis tantopere se potuerit dilatare, haec advertere opportunum est. Ex ipsa indole societatis christianae medio aevo proveniebat, quod gubernia in res religionis magnum influxum exercerent. Etenim ipsis conveniebat, ut secundum *directionem Ecclesiae* religionem tuerentur, protegerent, observationem ejus vindicarent, abusus tollerent. Quamdiu hac in re ad nutum agerent Ecclesiae, id certe congruum erat et debitum. Hac autem ratione multitudo assuefacta erat, ut viderent multa in re religiosa ab auctoritate civili disponi. Quando vero

rebelles facti sunt principes in Ecclesiam, influxu isto in perniciem populorum abusi sunt. Idque eo facilius fieri poterat saeculo XVI, quod variis in regionibus, uti vidimus, nonnihil attrita erant illa vincula obedientiae et reverentiae, quibus cum supremo Capite, Romano Pontifice, clerum et populum cohaerere oportet, quodque socordia quaedam et morum levitas apud multos obtinuerat, quamvis ex usu et consuetudine religionis actus exercerent. Hinc multi non ita persentiebant, disrupta unione cum Romano Pontifice et inductis erroribus, jam totam religionem immutari. Principes et praedicatores protestantes magno cum vigore omnes vires intendebant, ut pseudoreformationem inducerent; hinc ex altera parte summa resistentia, postpositis omnibus hujus vitae bonis, necessaria fuisset, ut religio catholica conservaretur, qualem e. g. postea Hiberni prae se tulerunt. Sed in plerisque regionibus multi quamvis inviti cesserunt, aut officio suo ex parte saltem defuerunt; qui vero, minori numero et potentia, resistebant, vi aut dolo superati sunt. Atque sic haeresis suos reportavit triumphos.

Influxus potestatis civilis.

43. Quo tempore Lutherus in Saxonia errores suos incepit propugnare, Zwinglius in Helvetia haeresim excitavit. Hic vir natus die 1° Januarii a. 1484, et a. 1506 sacerdos factus, primum Claronae, dein ad s. Mariam Eremitarum, ac demum Tiguri ad ecclesiam principalem parochus fuit. Tendentiis humanistarum imbutus eorumque studiis profanis enutritus, rationalismo quodam infectus erat, et novis opinionibus propagandis studebat. Simul vero vitam ducebat impudicam, uti vel ipse cynica fatetur impudentia. [1]) Hominem vitae impudicae a Tiguritanis

---

[1]) Epist. ad Henr. Utinger d. d. 4 Dec. 1518. Zwinglii opp. T. VII. p. 55. „Cecidi et factus sum similis cani qui ad vomitum rediit. . . . Adde, quod hujus rei tantus nos tenuit pudor, ut etiam dum Claronae essemus, si quid peccabamus in hanc partem, tam illud committebamus occulte, ut etiam familiares vix rescirent.“ Ad S. Mariam Eremitarum publica erat ejus luxuria, de qua in eadem epistola: „Quod ad stuprum attinet, en nihil moror satisfactionem parare. Potentis ajunt filiam stupratam. Potentis esse filiam non inficiar, nam id genus

vocatum esse, ut parochum ecclesiae praecipuae, signum est, levitatem morum etiam ibidem multos invasisse. Quum in sermonibus suis jam saepius temeraria proposuisset, a. 1518, excitatus forte exemplo Lutheri, magna cum violentia insurrexit contra indulgentiarum praedicationem, cui in Helvetia Fr. Bernardinus Samson O. Min. praepositus erat. Is, uti videtur injuste, eorumdem abusuum qui Tetzelo objecti sunt accusatus fuit, et quamvis, indulgentiarum praedicatione suspensa, omnis querelarum occasio tolleretur, exinde Zwinglius magno cum vigore religionem catholicam oppugnavit. Mox magistratum Tigurinum in suas traxit partes, alios ecclesiasticos impudicos sibi junxit,[1]) et tum Tiguri tum in aliis Helvetiae regionibus haeresim Lutheri erroribus plane similem introduxit; collaboravit ipsi praecipue Oecolampadius, antea presbyter Ordinis s. Brigittae apud Augustam. Haeresim susceperunt Tigurini, Bernates, Basileenses, Schafhusiani, Sangallenses, Mulhusiani, multi Claronenses, et Abbatiscellenses (Appenzell). In catholica vero religione permanserunt Suitienses, Urienses, Sylvanienses (Unterwalden), Tugienses (Zug), Lucernenses, Friburgenses et Solodurenses. Inde divisio et brevi post bellum inter catholicos et haereticos Helvetiae pagos orta est; catholici vero a. 1531, die 11° Octob., apud pagum Cappel magnam victoriam retulerunt. Quum Zwinglius armatus in praelio dimicaret, a militum duce Bockinger gladio percussus interiit; eodemque anno (23 Novembr.) Oecolampadius peste sublatus est. Sed haeresis ab asseclis eorum in Helvetia firmata fuit.

Zwinglius.

---

hominum est potens, cui impune vel imperatoris barbam attrectare licet, nempe tonsor. Filia est, nemo negat, nisi forte pater ipse, qui etiam ejus conjugem filiae matrem, mulierem fide probitateque conspicuam adulterii saepe insimulavit, fortiter magis quam vere; sed et filiam istam de qua sermo, abhinc prope biennium ex alimonia sua exclusit, nihil vestium, nihil cibi impertiens."

[1]) Anno 1523 Zwinglius cum novem aliis presbyteris asseclis petitione data a magistratu postulavit libertatem praedicandi purum Evangelium et sacerdotum connubia. Ut motivum afferunt, omnibus notum esse, se cum mulieribus impudice vixisse; hinc connubia concedenda, quum continentia ipsis impossibilis sit, ne scandala oriantur.

44. Eamdem Lausannae et in toto Vaudo atque Genevae Guilelmus Farel et Petrus Viret ita propagarunt, ut ecclesiae a sectariis vi occupatae, altaria dejecta, imagines confractae, ritus catholici abrogati sint, totaque res ecclesiastica ad modum Zwinglianum ordinata. Post annos **Calvinus.** paucos civitas Geneva novae religionis, quam reformatam dicunt, sedes et centrum evasit, ex quo nempe Joannes Calvinus ibi primarius praedicator et rector ecclesiae constitutus est. Is a. 1509 Novioduni (Noyon) in Picardia natus, litteris humanioribus et philosophiae Parisiis, jurisprudentiae Aureliani et Biturigis (Bourges) studuit. Tum hic tum illic religiosas novitates ab occultis Lutheranis et Zwinglianis, qui non obstantibus episcoporum et regis adversus sectarios conatibus et vigilantia illas per Galliae provincias disseminabant, didicit ac suscepit. Ex hoc tempore rebus theologicis secundum Lutheri, Melanchthonis, Zwinglii, Oecolampadii principia sententiasque operam dedit. Anno 1534, quum Franciscus I Galliae rex severius in sectarios animadverteret, Calvinus Galliam reliquit ac Basileam confugit, ubi a. 1536 absolvit ediditque *Institutionum religionis christianae libros quatuor* e Lutheri, Zwinglii, Melanchthonis et Oecolampadii scriptis majorem partem depromptos. Anno 1541 sedem suam fixit Genevae, ubi tantam adeptus est auctoritatem, ut novae religionis caput et dux haberetur, legesque etiam in civilibus dictaret. Obiit Genevae a. 1564; confictum autem ab eo religiosum systema primo in Helvetia, deinde in Gallia aliisque regionibus propagatum fuit.[1])

45. In Anglia Henricus VIII eo tempore excitavit schisma, quod mox in haeresim versum est. Rex ille initio Ecclesiae visus est valde addictus esse, atque a. 1521, quum principes Germaniae jam esset hortatus, ut Lutheri audaciam ejusque doctrinae propagationem reprimerent, contra eumdem edidit librum *de septem Sacramentis,* quae adversus Lutheri assertiones tam erudite defendit, ut a Leone X titulo *Defensoris fidei* ornatus fuerit. Sed schis-

---

[1]) Cfr. Wouters Hist. eccl. T. III. Epoch. X. n. 20.

mati causam dedit regis in voluptatem carnalem proclivitas. Anno 1509 ipse uxorem duxerat Catharinam, Ferdinandi Arragoniae et Isabellae Hispaniae regum filiam, Caroli V Imperatoris materteram, quae Arthuro ipsius Henrici fratri natu majori antea nupserat; sed matrimonium haud consummatum fuisse regina postea juramento asserere parata fuit. Illam vero Henricus VIII matrimonio sibi junxerat, dispensatione a Julio II P. M. post maturam deliberationem accepta, atque ex ea susceperat plures liberos, ex quibus una supererat filia Maria, quae uti legitima ab Henrico ipso dicta fuerat Walliae princeps. Post decem et octo annos ex quo matrimonium Henricus cum Catharina iniverat, atque una cum ea tanquam cum legitima uxore tam diuturno tempore vixerat, eam derelinquere statuit, et a. 1527 matrimonium cum ea initum irritum declarandum esse contendere coepit. Indomito videlicet in Annam Bolenam amore excitatus erat, et relicta Catharina feminam istam in matrimonium ducere intendebat.

Henricus VIII Angliae rex.

46. Rex igitur contendebat, impedimentum inter Henricum et Catharinam tale fuisse, ut nulla posset dispensatione tolli; praeterea vero tributam a Julio II facultatem obreptionis vitio laborasse. Pacem videlicet inter Angliam et Hispaniam allatam fuisse ut motivum dispensationis obtinendae, quum tamen eo tempore illa pax jam existeret. Animadvertendum est quoad primum motivum, fuisse quidem inter theologos, qui censebant lege divina prohibitum esse matrimonium cum uxore fratris defuncti, eo quod in veteri Foedere talis prohibitio existeret, nec dispensari hac in re posse. Sed *de facto* per plures dispensationes pontificias quaestio jam resoluta erat, et praesertim quando matrimonium praecedens non consummatum erat, dispensatio haud patiebatur difficultatem. Vides tamen, quomodo, negotio ab Henrico proposito, diuturnius potuerit oboriri examen rei, nec reprehendi posse Clementem VII, quod regi non statim ab initio peremptorie significaverit, absurda et impia ab ipso postulari. Imo prudentiae fuit regi bonam ostendere voluntatem et protrahere negotium, quum sperari posset, fore ut rex ab impudico amore de-

sisteret. Misit Pontifex a. 1528 mense Octobri Cardinalem Compegium in Angliam, ut simul cum Cardinali Wolseo de re examen institueret et sententiam ferret. Bini Cardinales pariter negotium protraxerunt, ac tantum mense Junio a. 1529 duas sessiones habuere, in quarum altera Catharina regina ad Pontificem appellavit. Quo facto, Cardinales negotium illud, sistere conati sunt, rex vero atque regina Romam citati fuere. Sed Henricus ira percitus Compegium jussit ex Anglia recedere, Cardinalem vero Wolseum dejecit ex dignitate Cancellarii, bonis eum privavit, jamque in eo erat ut laesae majestatis accusationem in eum ferret, quando calamitatibus istis Wolseus morte praereptus est a. 1530. **Causa matrimontalis.**

47. Eo tempore Thomas Cromwell, aulicus qui antea fuerat secretarius Cardinalis Wolsei, regi suasit, ut principes sequens Germaniae, ab obedientia Pontificis deficeret, sibique suprematiam in ecclesiam Anglicanam vindicaret. Thomas Cramner vero theologiae professor in Universitate Cantabrigiensi, homo vilioris characteris, causam regis suscepit in re matrimonii, et libello conscripto eam defendit, ipseque cum patre Annae Bolenae Romam missus est; sed nihil ab iis obtentum. Anno 1531 rex effecit, ut ipse a senatu declararetur caput ecclesiae Anglicanae, adjecta tamen clausula *inquantum lex divina id permittat*, qua clausula laxis conscientiis satisfactum est. Mense Januario a. 1533 Henricus quum praegnantem prole ex ipso suscepta resciret Bolenam pellicem, clam eidem junctus est matrimonio celebrato per sacellanum aulicum Lee, cui rex asseruit dispensationem obtentam esse. Simul vero archiepiscopatum Cantuariensem contulit rex Thomae Cramner pessimo viro, quem tamen Clemens VII, vitia ejus non satis cognoscens, ne regem vehementius irritaret, in dignitate confirmavit. Cramner mox impia hypocrisi, quo regis conscientiae provideret, postulavit, ut examen instituere liceret de Henrici cum Catharina matrimonio; ac dein illud esse nullum, quod vero cum Anna Bolena clam inierat validum, pronuntiavit. Haec die 1ª Junii a. 1533 solemniter in reginam coronata est. Sperabant quidem

fore, ut Pontifex, negotio confecto, rem toleraret; sed quum Catharina ad Pontificem appellasset, jura pontificia plane laesa essent, ingensque scandalum toti populo christiano daretur, muneri suo non defuit Clemens VII, sed sententiam Cramneri nullam declaravit, regemque sub poena excommunicationis Catharinam recipere jussit. Henricus vero furore percitus mox schisma in Angliam invexit.

Schisma Angliae.

48. Anno 1534 videlicet, quum senatus seu parlamentum iterum haberi coepisset, jurisdictionem ecclesiasticam senatus ipse sibi tribuit, atque eam totam deinde in rege contineri declaravit, decreto promulgato, quo caput terrestre et supremum ecclesiae Anglicanae principem esse pronuntiavit, nulla adjecta clausula. Post decreti illius promulgationem, Henricus novam hanc potestatem suam in universo regno exercendam sine mora curavit. Quare huic scelesto consilio consentaneam juramenti formulam conscribendam jussit, quod juramentum episcopi et clerus omnis jurare coacti sunt, tanta severitate adhibita, ut qui in illam sententiam jurare recusasset, aut potestatis pontificiae defensionem suscepisset, capitis poena mulctaretur. Cramnerus vero ab Henrico VIII Vicarius generalis constitutus, atque ad exercendam ejus nomine supremam ecclesiasticam potestatem delegatus, dioeceses regni peragravit, ac visitatione sua durante episcoporum jurisdictionem suspensam declaravit. Hi vero, fortissimo viro Fischero episcopo Roffensi excepto, eousque vel timoris vel imbecillitatis progressi sunt, ut patentes litteras acceperint, quibus omnem jurisdictionis suae originem in rege positam esse, et se illam ad regis beneplacitum exercere fatebantur. Atque in isto exercendae jurisdictionis ecclesiasticae proposito Henricus quoad vixit deinde perseveravit. Nam abbatias et monasteria suppressit, dioecesum plurium limites immutavit, sedes novas episcopales instituit, quarum redditus regio diplomate statuti ac firmati sunt. Contra eos autem qui suprematiam ejus agnoscere recusarunt, magna cum crudelitate rex procedere non dubitavit. Sic ab ipso schisma Anglicanum inductum fuit; quod sub successoribus ejus varia subiit fata et in haeresim com-

pletam versum est. Sed ista hoc loco fusius exponere non vacat.

47. Restat ut breviter agamus de conatibus, qui a Rom. Pontificibus et a Carolo V facti sunt ut haeresis exstingueretur. — Leone X die 1° Decembris a. 1521 defuncto, die 9° Januarii a. 1522 ad summum Pontificatum evectus fuit *Hadrianus VI* Batavus. Is Ultrajecti humili loco natus, studiorum curriculo in universitate Lovaniensi confecto, s. theologiae lauream et magisterium in illa consecutus est. Deinde ejusdem universitatis Cancellarius et Caroli Austriaci, postea Imperatoris sub nomine Caroli V, praeceptor, a Ferdinando Hispaniae rege, apud quem legatione functus erat, nominatus episcopus Dortoniensis (Tortosae), a Leone X Cardinalis creatus est. Erat autem magna doctrina et omni virtutum genere Hadrianus praeditus, atque unice ob hanc praestantiam suam Pontifex electus est. Electionis suae nuntium apud Victoriam Cantabriae oppidum accepit, cum annum tunc ageret aetatis sexagesimum tertium. Romam pervenit die 29° Augusti a. 1522, quumque jam die 14° Septembris a. 1523 mortuus sit, vix ultra annum Romae Ecclesiae praefuit. Hadrianus quoad haeresim Lutheri in ea fuit opinione, quod, quum sententiae ab illo propositae tam absonae essent, vix iisdem aliqui ex animo adhaererent.[1]) Sed existimavit, causam defectionis esse in abusibus et in morum relaxatione. Attamen ad primum quod attinet, revera etiam errores Lutheri plurimis valde accepti erant, atque a Luthero et asseclis ejus praecipuis maxima obstinatione tenebantur. Quoad alterum autem Hadrianus, quum majori procederet candore et fervore quam prudentia, expertus est hominum animum ingratum et perversum. Romae

Hadrianus VI R. P

[1]) Quum adhuc esset Cardinalis de Lutheri erroribus scripsit: „Qui sane tam rudes et palpabiles haereses mihi prae se ferre videtur, ut ne discipulus quidem theologiae ac prima ejus limina ingressus ita labi merito potuisset. — Miror valde, quod homo tam manifeste tamque pertinaciter in fide errans et suas haereses somniaque diffundens impune errare et alios in perniciosissimos errores trahere impune sinitur." Burmanni analecta. Hist. de Hadr. VI. Trajecti 1727. p. 447.

enim quum in abusibus tollendis etiam varia corrigeret quae taxas et proventus spectabant et minus convenire videbantur, multitudinis et officialium in se excitavit animum infensum propter incommoda quae inde oriebantur. Nec feliciter viro piissimo res cessit in Germania, quamvis summam adhiberet operam, ut principes ad Lutherum abjiciendum moveret. Misit videlicet ad conventum quem principes absente Caesare Norimbergae cogebant Franciscum Chieregatum nuntium suum, ipsique mandavit, ut principes sollicitaret ad exstinguendum haereseos Lutheranae incendium. Multa rationum momenta enumerat Hadrianus in Instructione Chieregato transmissa, sed perversitatem hominum non satis attendens in mandatis istis, ut sincerum ejus fervorem principes agnoscerent, severius perstrinxit abusus, qui in ipsam Curiam Romanam irrepserant, ac nimium fere ipsis adscripsit influxum in ortum illius haeresis.

Hadriani VI Instructio.

50. „Dices, inquit, nos ingenue fateri, quod Deus hanc persecutionem Ecclesiae suae inferre permittit propter peccata hominum, maxime sacerdotum et Ecclesiae praelatorum. Certum enim est, non esse abbreviatam manum Domini, ut salvare nequeat, sed peccata dividere inter nos et ipsum, et abscondere faciem suam a nobis, ut non exaudiat. Clamant Scripturae, peccata populi derivari a peccatis sacerdotum, proptereaque, ut ait Chrysostomus, Salvator noster curaturus infirmam civitatem Jerusalem ingressus est prius templum, ut peccata sacerdotum primo castigaret, instar boni medici, qui morbum a radice curat. Scimus, in hac sancta Sede aliquot jam annis multa abominanda fuisse, abusus in spiritualibus, excessus in mandatis, et omnia denique in perversum mutata; nec mirum, si aegritudo a capite in membra, a summis Pontificibus in alios praelatos descenderit. Omnes nos, id est praelati et ecclesiastici, declinavimus, unusquisque in vias suas, nec fuit jam diu qui faceret bonum, non fuit usque ad unum: quamobrem necesse est, ut omnes demus gloriam Deo, et humiliemus animas nostras ei, videatque unusquisque nostrum unde ceciderit, et se potius quilibet judicet,

quam a Deo in virga furoris sui judicari velit. Qua in re quod ad nos attinet, polliceberis, nos omnem operam adhibituros, ut primum Curia haec, unde forte hoc malum processit, reformetur, ut sicut inde corruptio in omnes inferiores emanavit, ita etiam ab eadem sanitas et reformatio omnium emanet. Ad quod procurandum nos tanto arctius obligatos reputamus, quanto universum mundum hujusmodi reformationem avidius desiderare videmus. . . . Quamquam nemo mirari debebit, si non statim omnia errata et abusus omnes per nos emendatos viderit; inveteratus nimium morbus est, nec simplex, sed varius et multiplex. . . . Quod autem ultimis litteris tuis scribis, questos fuisse tecum principes istos, quod concordatis eorum per hanc Sedem derogatum sit, dices, nos de his quae ante nos facta fuere, culpari nec posse nec debere, nobisque ejusmodi derogationes etiam dum in minoribus essemus semper displicuisse. Proinde nobis certissimam sententiam esse, etiamsi ipsi non requirerent, illis nostri pontificatus tempore penitus abstinere, partim ut unicuique jus suum servemus, partim quia aequitas et humanitas exposcit, ut inclytam nationem nostram non solum non offendamus, sed etiam peculiares ei favores impendamus.... Item quia intelleximus, in Germania esse multos bonos et doctos viros pauperes, aliqua etiam praeclara ingenia, quae ex indignitate apostolicarum provisionum histrionibus et stabulariis potius quam viris doctis fieri solitarum, a Sedis hujus devotione aversa, cupimus ut inquiras quinam illi sint, eorumque nomina ad nos transmittas, ut occurrente beneficiorum Germanicorum vacatione, illos proprio motu providere possimus. Scimus enim, quantum Dei honori et animarum saluti ac aedificationi obfuerit, quod jam diu beneficia ecclesiastica, maxime curam et regimen animarum habentia, data fuerunt hominibus indignis.“[1])

Hadriani VI Instructio.

51. Hujusmodi mandata sicuti aperte declarant Hadriani probitatem, ita apud plerosque majorem in eo prudentiam circumspectionemque desiderabant. Visus est

[1]) V. Raynald. a. 1522 n. 70.

multis nimis credulus fuisse iis qui preedecessores accusabant, vehementius eos reprehendisse, atque abusus et mala vigentia fere exaggerasse.[1]) Insuper etiamsi Pontifex ea sensa in animo haberet, liberioris tamen quam par erat sinceritatis fuisse visum est, ea conventui patefacere. In conventu enim erant plures principes Luthero faventes, multi Sedi Apostolicae infensi; unde tam aperta culparum professio illos audaciores reddere poterat. Idque revera factum est. Dum enim remedia quaedam principes polliciti sunt parum efficacia contra diffusionem errorum Lutheri, multum insistunt in tollendis abusibus, tamquam praeclaro remedio; petunt, ut effectu etiam Hadriani promissa confirmentur, utque annatae tollantur, simulque alia gravaminum capita se proposituros esse indicant. Excusant se, quod propter pericula et difficultates haud procedi possit cum vi et armis contra errantes, sed postulant, ut infra annum Concilium oecumenicum in aliqua civitate Germaniae convocetur. Post nuntii discessum nomine conventus libellus editus fuit et etiam ad Pontificem missus, qui titulum habuit *Centum gravamina,* propterea quod centenis rerum capitibus querebantur, a Roma Germaniam et laicos ab ecclesiasticis gravari. Quibus omnibus postulatis si Pontifex indulsisset, ejus auctoritas deserta jacuisset, et dum recuperandis laicis et reconciliandis haereticis studeret, obsequentium sibi Germanorum antistitum jacturam fecisset. — Sed Hadrianus VI multis curis confectus mox lethalen contraxit morbum, et die quadragesimo postquam aegrotare coepisset, videlicet die 13° Septembris a. 1523, piissime obiit.[2])

Haeretici audaciores.

52. Post obitum Hadriani VI propter dissidia inter Cardinales, quum seniores in Pompeium Columnam Cardinalem, juniores in Julium Medicaeum Cardinalem eligendum propenderent, sacra Sedes per duos menses vacavit,

---

[1]) Cfr. Pallavicini, Hist. Conc. Trid. L. II. c. 7.

[2]) De Hadriano VI vide opus praeclarum: Papst Adrian VI, von Constantin Ritter von Höfler. Wien 1880.

donec die 19° Novembris opera ipsius Pompeii Columnae Julius in Pontificem electus est, qui *Clementis VII* nomen suscepit. Clementis VII pater fuit Julianus Medicaeus qui in conjuratione Pazziorum occisus est; natus autem est Clemens brevi post obitum patris ex Floreta femina, cum qua occultum matrimonium Julianus inierat.[1] A Leone consobrino suo Cardinalis creatus, in negotiis gerendis ipsi multum adfuit, ac prudentiae insignis et constantiae laudem meruit. Sed pontificatus ejus minus felix fuit, et quamvis Clemens legatis in Germaniam missis haeresis Protestantium dilatationem impedire niteretur, magis magisque tamen ejus aetate Protestantismus propagatus est. Magno certe detrimento fuit, quod Carolus V per septem annos, Germania relicta, in Hispania versaretur. Dissidia Imperatorem inter et Clementem VII obstaculum fuerunt, quominus necessario cum vigore Protestantismus reprimeretur; excusandus tamen est Pontifex, qui ex nimia Imperatoris praeponderantia pericula timebat, ac propterea passim ejus aemulo Francisco I Gallorum regi favebat. Occasione illorum dissidiorum a. 1527 accidit, ut inscio Imperatore copiae ejus a duce Bourbonico qui a Francisco I defecerat contra Romam ducerentur. Bourbonicus quidem in expugnatione occisus fuit, sed copiae in Urbem irruperunt, talesque calamitates tum Roma perpessa est, quales nec tempore Gothorum acciderant. Pontifex in summis angustiis per septem menses captivus retentus est, donec mutato habitu per fugam sese eripuit. Pax tamen inter Imperatorem et Pontificem a. 1529 restituta est, et anno sequenti Clemens VII coronavit Carolum V solemni ritu in Imperatorem. Ex ingenti illa Urbis calamitate id forte boni provenit, ut multi vehementius ad reformationem sanctam, eximiumque fervorem in re religiosa incitarentur.[2]

Clemens VII R. P.

---

[1]) Cfr. declarationem solemnem Leonis X post accuratum de Julii natalibus examen editam, ap. Balan Monumenta II. 570

[2]) „En détruisant leurs centres de réunion le sac de Rome avait porté aux humanistes le dernier coup. Obligés de s'enfuir, ils se

Paulus III R. P.

53. Obiit Clemens VII die 25° Septembris a. 1534 eique successit Alexander Cardinalis Farnesius, cui nomen fuit *Paulus III* (13 Oct. 1534 — 10 Nov. 1549). Abhinc annis multis pii quique desiderabant Concilii generalis convocationem ad dirimendas solemniter religiosas controversias, seu ad condemnandas haereses, ad definienda fidei dogmata et ad restituendam disciplinam ecclesiasticam. Ipsi novatores, Lutherus aliique continuo ad Concilium generale provocabant. Obstabant vero dissidia et bella inter principes christianos ac tergiversationes et mala fides novatorum. Quum Clemens VII cum Carolo V de cogendo Concilio in aliqua urbe Italiae consensisset, novatores postularunt, ut illud in Germania cogeretur, a Pontifice nulla ratione dependeret, res controversae in eo ex sola Scriptura definirentur, et sui quoque theologi vocem decisivam haberent. Has inauditas et absurdas conditiones quum Pontifex admittere non posset, res dilata fuit. Sub Paulo III pariter inde ab initio pontificatus ejus sedulo de convocatione Concilii oecumenici actum est, at magnae difficultates ejus congregationem usque ad annum 1545 impedierunt, quo tempore Concilium Tridentinum initium habuit. Sed de iis quae hujus Concilii convocationem et celebrationem spectant, sequenti Dissertatione agemus.

54. Superest, ut breviter referamus, quae in variis principum Germaniae comitiis quoad Protestantismi propagationem acciderunt. Carolus V, uti jam diximus, ex Germania a. 1522 discessit, guberniumque reliquit Ferdinando fratri, qui quum pericula multiplicia ex Turcis et ex Gallis imminerent, ad transactiones cum Protestantibus confugiendum esse ratus est. Conventus Imperii habiti sunt Norimbergae annis 1522 et 1524. In prioribus comitiis ut nuntius Pontificis adfuit Chieregatus et in poste-

---

dispersèrent de tous côtés. Leur règne était fini à jamais. En général sous l'action de la tourmente qui avait fondu sur la ville éternelle l'atmosphère s'était subitement changée et comme purifiée. Tout faisait pressentir une nouvelle ère.“ Hubner, Sixte V. Introduction n. IV.

rioribus Campegius, viri prudentes et fervore pleni, sed a principibus haud bene erga sacram Sedem animatis nihil fere ad reprimendam haeresim impetrarunt. Postulatum fuit Concilium universale, et novae comitiae indictae sunt, eaeque Spiris a. 1526 habitae. Eo tempore jam plures principes protestantes foedus inierant, duce Philippo comite Hassiae, iique se opposuerunt magna cum vi executioni edicti Wormatiensis et effecerunt, ut in illo conventu decretum ederetur, habendum esse Concilium oecumenicum liberum, vel saltem Concilium nationale Germanorum; eousque vero cuivis gubernio quoad edictum Wormatiense agere liceret, uti coram Deo et Imperatore hac de re rationem reddere posset. Inde multa mala evenerunt ac haeresis latius propagata fuit. Hinc a. 1529 in novis comitiis Spirae habitis illud decretum abolitum, atque a majori parte statutum fuit, „ut Status illi qui edictum Wormatiense executioni dederant, ea in re perseverarent, Status vero in quibus nova doctrina introducta fuerat, jam ab innovationibus quantum possent abstinerent, et antiquae religionis sectatores nullo modo in professione sua et cultu impedirent.“ Contra ejusmodi decretum principes Lutheranismo addicti die 19° Aprilis a. 1529 *protestationem* ediderunt famosam, ob quam *Protestantium* nomen toti sectae deinde datum est. Praecipue quoad tolerantiam religionis catholicae declararunt, „se non posse concedere subditis suis, ut interessent missae catholicae, quum eadem in suis territoriis definitive abrogata sit; si permitterent in suis territoriis duas missas sibi oppositas, inde innumeras lites et rebelliones secuturas esse.“

Comitia varia.

55. Anno 1530 Carolus V, devictis omnibus hostibus, summaque gloria insignis in Germaniam rediit, ac mense Junio Augustae solemnes habuit comitias regni. Ibi Protestantes Imperatori tradiderunt *Confessionem Augustanam*, catholici vero theologi, inter quos eminebant Jo. Eckius et Jo. Cochlaeus, *Confutationem* hujus Confessionis confecerunt, quae die 3° Augusti publice lecta est. Dein colloquiis inter Eckium et Melanchthonem habitis, de

Protestantium gesta.

conciliatione actum est; sed frustra.[1]) *Apologia Confessionis* a Protestantibus Imperatori tradita, ab ipso non admissa fuit, et Carolus conventum dimittens die 19° Novembris decreta publicavit, quibus jussit Protestantes reddere bona ecclesiastica, ac redintegrare sacerdotes ejectos, vetuit ne innovationes continuarent, eosque vehementius admonuit, ut dimissis erroribus ad Ecclesiam redirent. Protestantes principes vero ejusmodi decreta in re religionis renuerunt accipere, ac tantum promiserunt, se neminem coacturos esse, ut ad eorum professionem accederet. Brevi post *Smalcaldiae foedus* pro sexennio inierunt ad defensionem Protestantismi, quumque pericula ex Turcis imminerent, Ferdinandus, a. 1531 rex electus, annuente Imperatore, mense Julio a. 1532 Norimbergae *pacem religiosam* cum Protestantibus conclusit. Ea pace decreta Augustana irrita facta sunt ac statutum, ut nullus alteri ob religionis negotium offensam vel bellum inferret, utque ob bona ecclesiastica Protestantes non inquietarentur. — Exinde nova et magna incrementa haeresis cepit, Protestantes omni modo eam dilatare studuerunt et mox aperte ostenderunt, sibi non esse in animo, ut Concilio a Pontifice cogendo adhaererent. Annis 1541—1546 in variis comitiis Wormatiae, Spirae et Ratisbonae coactis, *Colloquia* de negotio religionis inter theologos catholicos et protestantes habita sunt, sed quum Protestantes jam Ecclesiae auctoritatem rejicerent, ac declararent, se non agnituros esse Concilium a Pontifice convocatum, nullus eorum potuit esse fructus. Lutherus ingentium ipse auctor malorum die 18° Febr. a. 1546 e vivis sublatus est. Interea vero die 13° Dec. a. 1545 inchoatum est Concilium oecumenicum Tridentinum, per quod felicissimo successu doctrina catholica vindicata ac reformatio Ecclesiae perfecta est.

---

[1]) De variis conatibus ad concordiam in religione restituendam factis usque ad tempora Concilii Tridentini, cfr. Die kirchlichen Reunionsbestrebungen während der Regierung Karls V., aus den Quellen dargestellt von Dr. Ludwig Pastor. Freiburg 1879.

56. Ut Dissertationem hanc concludamus, non incongruum videtur ad Lutheri characterem accuratius delineandum hic addere, quae morte ejus enarrata Pallavicinus scribit. „Foecundo ingenio praeditus fuit, sed hujusmodi, ut plurimum acerbi, nihil unquam maturi protulerit: quippe ne unam quidem illius meditationem reperias, quae legentis animum expleat, et quae non magis imitetur gigantem abortivum, quam foetum perfectum. Mens quidem illi robusta, sed vastatori aptior quam aedificatori: atque ita spectamus catholicam religionem ab eo pluribus in regnis eversam, sed ejusdem doctrinam angusta in regione fundatam. Copiosam rerum eruditionem obtinuit, sed quasi plurimae supellectilis congeriem, sive nummis aeneis locuples aerarium, non quasi vestiarium nobilium aulaeorum, sive unionum gemmarumque thesaurum. Et hac ipsa eruditionis affluentia usus fuerat veluti quadam imbris aestivi procella, quae tellurem usquequaque obruit, nusquam ad foecunditatem imbuit: nullum enim argumentum, variarum historiarum notitia vel multorum auctorum lectione indigum, ab illo unquam illustratum. Fuit eloquens lingua et calamo; sed instar turbinis pulverem attollentis ad oculos occaecandos, non placidi fontis pellucidam aquam effundentis ad recreandum; cum in tot ejus operibus ne unam quidem periodum invenire liceat, quae incultum et agreste quiddam non prae se ferat. Audacem se praebuit, non fortem, suetus rixas initio per impetum aggredi, postea per timorem prosequi, veritus ne despicatui haberetur, neve sibi venia denegaretur. Nemo petulantior in conculcandis ipsis regnantium sceptris, dummodo a se remotis, lutulento pede, per suas nimirum contumelias verius quam satyras: nemo illo formidolosior, cum prope instabant pericula. Saepe dolorem praetulit, quod usque eo progressus fuisset adversus Pontificem; sed pertinaciter adhuc pugnavit, quod jam praecisum a tergo pontem sibi crederet: atque ea spuria fortitudine usus est, quam Aristoteles belluis tribuit, quae acriter pugnant, cum ad sua spelaea paludesque receptum non habent. Saepius obtulit silentium, si pariter adversarii tacuissent: in quo palam fecit, Lutheri character.

Lutheri character.

se ab honoris humani zelotypia, non a divino studio moveri. Rem christianam pervertit, sed magis aliorum jactura, quam suo lucro. Eum principes sunt secuti; sed ut ipsi ditescerent, non ut illum ditarent: unde semper in egestate jacuit, eo miseriore, quo ipsius superbiae magis invisa magisque ejusdem intemperantiae intolerabilis. Multis principatibus privavit Ecclesiam: sed visum est id ipsum ex divino consilio valuisse ad hanc mysticam vitem potius putandam, quam obtruncandam; cum eadem ex causa in fide catholica vegetiores, et in omni virtutum genere foecundiores evaserint palmites illi, qui viti conjuncti perstitere: atque ex hoc ipso visum est, non tam diminui, quam perpurgari aurum, ut ejus probitas emicaret, collata cum sordibus segregatis; cum patuerit in atroci illa christiani generis seditione, quaenam esset pars fidelis, quae sincera respublica, et non rebellantium turba; hoc est pars major, nobilior, doctior, moratior, sanctior. Perennis permansit in posterorum memoria, sed perennitate infamiae verius quam gloriae: cum et numero frequentiores sint, et auctoritate praestantiores ii qui hominem ut haeresiarcham detestantur, quam qui ut prophetam venerantur."[1])

---

[1]) Hist. Conc. Trident. L. VI. C. X. n. 1.

Dissertatio trigesima octava.

De Concilio Tridentino.

1. Omnium forte saeculi XVI eventuum celeberrimus fuit celebratio Concilii Tridentini. Per hoc enim Concilium imprimis factum est, ut doctrina catholica contra haereticos protestantes firmo et claro modo stabiliretur; atque sic, obscuritate et fluctuatione amota, unitas fidei catholicae splendide et invicte opposita fuit multiplicitati teterrimorum errorum. Dein per decreta sapientissima sacrosanctae illius Synodi morum exoptata reformatio in Ecclesia producta est. Quumque praecedenti tempore audaciores quorumdam hominum privatorum conatus irriti fuissent ob id praecipue, quod nulla auctoritate praediti illi eos reformare praesumerent, qui Ecclesiae praeerant: Concilii Tridentini statuta uberrimos produxerunt virtutis et sanctitatis fructus, quia reformatio Ecclesiae suscepta fuit ab iis, ad quos eadem jure spectabat, scilicet a Romano Pontifice et ab ecclesiarum pastoribus. Praecisis demum a societate catholica membris putridis, videlicet haereticis, novum vigorem, decorem, ac splendorem Ecclesia mox acquisivit, suaque damna et detrimenta brevi tempore resarcivit. Frustratum quidem fuit piae matris desiderium, quo ut filii aberrantes reverterentur exoptaverat; sed quum malitia sua in iniquitate perseverarent haeretici, lucrum fuit Ecclesiae, ut penitus male sanae partes abjicerentur; Concilii Trident. influxus.

indeque vegetior ipsa facta est atque fortior, novasque sibi adjunxit novarum regionum nationes. Sic inde a temporibus Concilii Tridentini victoriam de haereticis Ecclesiam reportasse merito asserimus. — Dissertationem de Concilio Tridentino ita instituemus, ut primum de *praeparatione* hujus Synodi, dein de ejus *celebratione,* ac demum de *effectibus subsecutis* agamus.

Auctores. 2. Historiam Concilii Tridentini primum conscripsit Fr. Paulus Sarpi Ord. Serv. B. M. V. Iste homo a. 1552 Venetiis natus, et inde a decimo quarto aetatis anno Ordinem religiosum Servorum B. M. V. ingressus, ingenio non mediocri praeditus erat, et sicuti in suo Ordine ad dignitates majores pervenit, ita in rebus politicis et ecclesiasticis Venetorum magnas partes egit. Opus autem ejus concinna quidem dictione atque eleganti stylo confectum est, sed monachus ille animo scripsit in Pontificem et potestatem ejus valde infenso, ac perfida quadam malitia calumnias contexit et mendacia plurima. Facta detorquet, et quod sycophantis proprium est, sinistra rerum interpretatione contra viros optimos suspiciones movere, atque RR. Pontificum ambitione et fraudibus omnia fere peracta esse, legentibus persuadere studet. Sarpi tradidit opus manuscriptum Marco Antonio de Dominis, archiepiscopo Spoletano apostatae, qui illud Londini a. 1619 edidit hoc titulo: „Istoria del concilio Tridentino, nella quale si scoprono tutti gli artifizi della corte di Roma per impedire, che nè la verità dei dogmi si palesasse, nè la riforma del papato e della Chiesa si trattasse; di Pietro Soavo Veneto.“ Historia haec, inimicis s. Sedis gratissima, dein in varias linguas versa est, ac rerum veritati cognoscendae magno detrimento fuit, eo vel magis, quod a catholicis ac probis auctoribus nonnisi tardius susceptus sit labor difficilis componendi veridicam Concilii historiam. Jussu Urbani VIII primum Terentius Alciati S. J. sese accinxit ut tale opus conficeret, at morte praereptus (a. 1651) consilium exequi non potuit. Sed successit ei Sforza Pallavicini ejusdem Societatis sacerdos ac postea (a. 1659) S. R. E. Cardinalis. Hic summo cum labore celeberrimam et amplissimam con-

scripsit *Historiam Concilii Tridentini,* quae lingua italica primum a. 1656 Romae edita, postea in alias linguas versa fuit. Haec historia fontem constituit insignem, ex quo ea quae Concilium Tridentinum spectant colligi possunt; quumque Pallavicinus non minus integritate atque virtute, quam rerum theologicarum peritia et arte critica emineret, acta autem et documenta ad istam Synodum pertinentia ei paterent, hujus auctoris relatio rerumque expositio fide maxime digna est. — Alii dein auctores tum catholici tum protestantes Synodi Tridentinae historiam scripserunt; eos invenies citatos in Dictionario ecclesiastico Friburgensi (Kirchenlexicon), quod gallice vertit Goschler, tit. Trient. Dissertationem criticam eamque praeclaram de controversiis inter Paulum Sarpi et Pallavicinum edidit J. N. Brischar, *Beurtheilung der Controversen Sarpi's und Pallavicini's in der Geschichte des Trienter Concils.* Tübingen 1844. Auctores.

Multa documenta quae Concilium Tridentinum spectant habentur in collectione, quam edidit *Le Plat* sub titulo: *Monumentorum ad Concilium Tridentinum potissimum illustrandum amplissima Collectio,* Lovanii 1781 sqq. in 4° tomi VII. — Nostro tempore, praesertim inde ab anno 1870, adhuc varia scripta et documenta quoad illud Concilium publicata sunt, quae magna parte indicata invenies apud Em. Hergenröther K. G. T. III. p. 460. — Vulgata quoque fuere *Acta genuina SS. Conc. Trid. ab Angelo Massarelli* (Concilii secretario) *Ep. Thelesino conscripta* etc. per Augustinum Theiner (Zagrabiae et Lipsiae 1875). Accedunt hisce etiam alia Acta ab aliis digesta. Sed advertendum est, ab editore minus bene in Sedem Romanam tunc affecto sine Pontificis permissione illa Acta publicata fuisse, quaedam omissa, et quaedam adjecta, quibus reverentia in Sedem Apostolicam laeditur. Consulenda etiam veniunt P. Balan, *Monumenta Reformationis Lutheranae,* Ratisbonae 1883, et A. von Druffel. *Monumenta Tridentina,* München 1885.

3. Attentione porro digna est Dissertatio cui titulus: *Discussion des raisons qu'allèguent les protestants et les*

jurisconsultes Gallicans pour rejeter le concile de Trente, par l'abbé J. H. R. Prompsault, chapelain de la maison royale des Quinze-Vingts, ancien professeur de thèologie. Eadem habetur apud *Migne,* Histoire du concile de Trente par le P. Sforza Pallavicini, Tom. III. Opportunum erit juxta hanc Dissertationem eos hoc loco notare, qui data opera Concilium Tridentinum aggressi sunt, ac nullius illud esse valoris probare praesumpserunt. 1. Henricus VIII Angliae rex duabus litteris contra Synodum istam convocandam editis, ac Wittembergae a. 1539 impressis. Primae epistolae titulus est: *Illustrissimi ac potentissimi regis, senatus, populique Angliae sententia de eo concilio quod Paulus episcopus Romanus Mantuae futurum simulavit, et de ea Bulla quae ad calendas Novembres id prorogavit.* Alterius inscriptio est: *Inclyti regis Angliae Henrici octavi epistola de Synodo Vicentina.* — 2. Status protestantici Germaniae in expositione principiorum suorum, quae versus a. 1560 sub hoc titulo edita est: *Adversus Synodi Tridentinae restitutionem seu continuationem opposita gravamina: quibus causae necessariae et gravissimae exponuntur, quare electoribus caeterisque principibus et ordinibus Augustanae confessionis neque agnoscenda neque adeunda fuerit, . . . e germanico in latinum conversa a D. Laurentio Tuppio Pommerano, scholae Argentoratensis jurisconsulto.* — 3. Innocentius Gentillet a. 1585 contra Concilium Tridentinum librum edidit lingua gallica conscriptum, qui in linguam latinam versus ac uti alibi, sic ultimo a. 1678 in oppido Gorckum impressus est hoc titulo: *Innocentii Gentileti Jurisconsulti Delphinensis examen Concilii Tridentini, in quo demonstratur, in multis articulis hoc Concilium antiquis Conciliis et canonibus regiaeque auctoritati contrarium esse.* — 4. Consultatio centum articulis comprehensa contra Synodum Tridentinam versus finem saeculi XVI edita fuit hac inscriptione: *Conseil sur le fait du Concile de Trente, par messire Charles du Molin, docteur ès droits, professeur des saintes lettres, jurisconsulte de France et Germanie, conseiller et maistre des requestes de l'hôtel de la reyne de Navarre.* — 5. Guilelmus du Ranchin, advocatus regius in Tribunali

Scriptores adversi.

Tolosano, a. 1600 edidit (anonyme) opus septem libris divisum hoc titulo: *Révision du Concile de Trente, contenant les nullités d'iceluy, les griefs du roi de France et autres princes chrétiens, de l'église gallicane et autres catholiques.* — 6. Heidegger, professor theologiae Tigurensis, a. 1672 opus edidit bipartitum: *Concilii Tridentini anatome historico-theologica, in qua praemisso concilii textu, post narratam ejusdem historiam et subjunctas historiae notas, iisque insertas vindicias Petri Suave Polani adversus censuram historico-theologicam Scipionis Henrici Messanensis theologi, demum succedunt ejusdem controversiae theologicae, quibus totius papatus Tridentini nervose confutati et convicti compendium exhibetur.* — 7. Jurieu, famosus ille Protestantium minister, impugnat Concilium Tridentinum in reflexionibus historicis quae praecedunt ejus opus: *Abrégé de l'histoire du Concile de Trente. Genève 1682.* — 8. Michaël le Vassor, ex sacerdote Oratorii apostata anglicanus, impetit auctoritatem hujus Synodi in praefatione et reflexionibus ad librum cui titulus: *Lettres et Mémoires de François de Vargas, de Pierre de Malvenda et de quelques Evêques d'Espagne, touchant le Concile de Trente, traduits de l'espagnol avec des remarques. Amsterdam 1699.* — 9. Fridericus Spanheim, Lugduni Batavorum (Leyden) professor, in suo opere: *Histoire chrétienne. Leyde 1701.* — 10. Auctor anonymus operis: *Histoire de la réception du Concile de Trente dans les différents états catholiques: avec les pièces justificatives, servant à prouver que les décrets et règlements ecclésiastiques ne peuvent et ne doivent être exécutés sans l'autorité des souverains. Amsterdam 1760.* — Passim praeterea tum in scriptis haeresiarcharum, tum in plurimis auctoribus protestantibus et apostatis recentioribus, invectivae et impugnationes Concilii Tridentini inveniuntur.

Scriptores adversi.

I.

De praeparatione Concilii Tridentini.

4. Quum turbae ex Lutheri rebellione exortae in Germania magis magisque ingravescerent, ac divisio in

societatem christianam ab illo invecta altius figeret radices, plurimi petierunt, ut Concilium generale pro religionis negotiis celebraretur. Romani vero Pontifices hac in re solerti prudentia progrediendum esse, nec temere quocumque modo Synodum cogendam esse existimarunt, sed ita ut inde vera pro societate christiana utilitas merito sperari posset. Inde factum est, ut a multis et maxime a Paulo Sarpio accusentur, quod abhorruerint a Concilio oecumenico, illudque evitare studuerint, donec omnino adigerentur ad ejusmodi Synodum convocandum. Ut aequum judicium de RR. Pontificum sententia atque de eorum ratione agendi feratur, oppórtunum erit aliquanto accuratius de petitione Concilii ac de iis quae Pontifices ista in re egerunt tractare.

Concilii oecumenici desiderium. 5. De postulatione Concilii ac rationibus hujus petitionis quoad partes diversas optime scribit Pallavicinus agens de Comitiis Augustanis a. 1530 habitis: „Ubi Caesar ad Comitia pervenit, animadverterat, communia Germanorum vota ad Concilii celebrationem propendere. Istud *haeretici* efflagitabant; leviores quidem egentioresque melioris fortunae spe ex ea publici corporis commotione; sagaciores vero potentioresque cunctationis studio protrahendaeque minus impudenter contumaciae; caeterum sperantes, vel se minime impetraturos, vel certe impetraturos ea forma, ut possent aliquid postea praetendere ad Concilium recusandum. Alioquin hi Concilium non solum non cupiebant, sed formidabant, certi proscriptionis et veriti tribunal tantae auctoritatis ac roboris. Imo cum esset Concilium ex ecclesiasticis conflandum, pertimescebant laici, ne ab illo adigerentur ad reddenda Ecclesiae sublata bona: adeo ut Aleander in Wormatiensi conventu Nuntius Pontificius, haereticis perpetuo Concilium conclamantibus, simulaverit semel, per tabellarium, qui Roma alia de causa advenerat, fuisse ad se delatum decretum de Concilio convocando, confestim vero cuncti moesto silentio conticuerint.“[1]) Et re quidem vera Lutherus et reliqui haere-

[1]) Hist. Conc. Trid. L. III. C. 5. n. 1.

siarchae jam aperte declaraverant, se auctoritatem Concilii aspernari, et quando serio de congregando Concilio actum est, mox Protestantes tales proposuerunt conditiones, quibus indoles oecumenicae Synodi plane pervertebatur.

Protestantium postulata.

6. Universim dicebant, se postulare Concilium liberum, pium et generale seu christianum, has vero qualitates haeretica impudentia explicabant. Sic Henricus VIII in 1ª epistola: „Concilium volumus, expetimus, atque adeo efflagitamus, sed quale inter Christianos celebrari par est, hoc est *liberum,* quo quisque intrepide quae vera sunt dicat. *Pium* volumus, ubi omnes omnem operam suam christianae pietati restituendae, non opprimendae veritati, navent. *Generale* volumus, hoc est eo tempore et loco celebrandum, quo sine suo periculo quisque ad gloriam Christi quaerit adesse, libereque sententiam suam dicere potest. Tum enim Concilium generale videri potest, vel cum nemo Christianorum qui dissentiat ab Episcopo Romano abesse cogitur, vel cum qui adsunt nullo proposito terrore impediuntur, quominus quae vere sentiunt audacter pronuntient. Nam quis est praeter Pontificem Romanum, Cardinales, et episcopos, qui non ad ejusmodi concilium lubentissimo animo veniret? Rursus quis tam stultus esse potest, ut, cum videat, Pontificis Romani causam paene solam agi, Pontificem Romanum in hoc concilio regnare, dominari, praesidere, velit?“ [1]) Eadem Protestantium postulata clare etiam exponuntur in opusculo cui titulus: *Actiones duae secretarii Pauli Papae hujus nominis quarti,* et evolvuntur a protestantibus ordinibus in *Declaratione* sua a. 1562 in comitiis Francofurdiensibus facta. In eadem convocationem Concilii vindicant Imperatori, praesidentiam Pontificis rejiciunt eamque attribuunt Christo et sacrae Scripturae, suffragia definitiva non tantum episcopis volunt concedi, sed etiam aliis viris doctis quamvis sint laici; postulant quoque, ut episcopi solvantur in Concilio a juramento Pontifici praestito, utque processus omnes in re religiosa eousque facti, censurae et excommunicationes, pro irritis

---

1) Apud Prompsault, l. c. sect. III.

habeantur.[1]) Ex his plane evidens est, petitionem Concilii generalis ex parte Protestantium vel vanum fuisse clamorem, vel conditiones eos apposuisse, quae characterem veri oecumenici Concilii omnino pessumdabant. Haereticorum vero fraus et pertinacia inde ab initio a viris cordatis jam perspiciebantur.

Catholicorum desideria.

7. Ad Catholicos quod spectat pariter Concilium generale ipsi postulabant, „aliqui ob detectam adversariorum artem; aliqui propterea quod admotis jam frustra lethali Germaniae morbo aliis medicaminibus, anceps potius quam nullum malebant; quidam denique ut omni excusatione refractarios exarmarent, omnique fide apud communem omnium opinionem exuerent.“ Sic de mente Catholicorum a. 1530 in Comitiis Augustanis Pallavicinus.[2]) Decursu temporis multi viri catholici, quamvis spes non affulgeret haereticos per Concilium ad Ecclesiam reduci posse, Synodum ejusmodi censuere ipsi Ecclesiae utilissimam fore, atque etiam Romani Pontifices mox eam promovere studuerunt.

8. Ut de ratione agendi RR. Pontificum quoad celebrationem Concilii jam disseramus, advertenda veniunt opportune ea quae scribit Pallavicinus in Apparatu ad historiam Conc. Trid. c. X. „Verum equidem puto, inquit, Romanam aulam timuisse sibi et etiam aliquamdiu abhorruisse a convocatione Concilii. Ac primum quidem si nomine Aulae multitudinem aulicorum intelligamus, certum est, fore ut eorum auribus semper molestum obstrepat nomen emendationis, hoc est novae severitatis, nova vincula, vita minus commoda minusque jucunda. Haec autem animi affectio sic natura inest homini, ut eum quicumque coetus, etiam sui despicientia et sanctitate conspicuus, experiatur. Illud etiam extra dubium est, a Concilio nonnisi correctionem exspectari potuisse. Neque sane ea sola correctio exspectabatur ab aulicis, ita moderata et circumspecta, quae postea exstitit et cui Patrum

[1]) Apud Prompsault l. c. sect. III.
[2]) L. III. c. 5.

prudentia homines obtemperaturos speravit; sed quaedam emendatio imaginaria quam imperiti boni viri deperibant, qui optima factu ab optimis jussu nihil secernunt, quique multa vituperant, solum uni intenti malo quod inde manat, non vero libratis malis quae ex adverso prodirent, quorum postea non raro experientia infelix magistra est. Praeterea mos est cujusque multitudinis ad extrema prolabi vel timiditatis vel audaciae, adeoque mihi novum non esset, multos ex aulicis timuisse pontificatus ruinam. Curia pontificia.

9. „Verum si aulae nomine Pontifices accipiamus, alius longe respectus eos difficiles ad vocandum Concilium reddebat. Retinebant memoria effatum praeclarissimi illius Patris,[1]) nunquam sine periculo et offensione haberi conventus: ubi enim plures adsunt mentes et plura corda, ibi semper aliqua inest sententiarum appetitionumque discordia. Porro discordia contentionem parit; contentio vero tam in corporis quam in animi temperamento corruptionis origo est. Obversabantur animo satis recentia Basileae incommoda; intelligebant, cunctorum esse principum regulam, generales ordines absque summa necessitate non esse cogendos. Animadvertebant, conversionem haereticorum per Concilium fieri non posse; at ex altera parte in eo praesulum coetu, in quo plures inessent regendis populis inexperti, verendum esse, ne sensa erumperent immoderata, et Ecclesiae quieti turbulenta, quibus Pontifex sine reipublicae detrimento assentiri non posset. Existimo pariter, ut libere loquar, non illis omnibus Pontificibus, quorum aetate de convocando Concilio agitatum est, placuisse, ut nonnulla ipsorum facta in hujusmodi theatrum prodirent, ac praecipue propensio erga proprium sanguinem, in eorum nonnullis plane immodica. Erat enim timendum, ne importuna quaestio revivisceret de praerogativa inter Pontificem ac Concilium, quae ob eorum dissidia eos cogeret ad Concilium dissolvendum cum gravi Ecclesiae offensione. At de caetero quod Concilium auctoritati pontificiae detrimentum illaturum fuisset, nequaquam erat a prudentioribus

[1]) Gregor. Nazianz. ep. ad Procopium (55).

formidandum. Id perinde fuisset ac vereri, ne perverteretur ecclesiasticum christianae reipublicae regimen, et magna etiam ex parte politicum; ne tot Concilia damnarentur, in quibus ea potestas constituta et confirmata legebatur; ne repelleretur communis Scholasticorum doctrina; ne pronuntiaretur, Ecclesiam per tot saecula jam errasse; uno verbo, ne cuncta revocarentur in dubium, inireturque cum Luthero concordia. Neque tamen negare asseveranter ausim in illis Pontificibus hujusmodi suspicionem, cum exploratum mihi sit, quemadmodum in papillis quodcumque pulveris granum dolorem acerbissimum excitat, ita in rebus maximi pretii a quantumvis remoto periculo acerrimum timorem creari." Ac re quidem vera ejusmodi suspicio haud omnino inanis dici potest; quamvis enim a Synodo legitima diminutio auctoritatis pontificiae verenda non esset, timeri poterat, quod superius jam indicatum est, ne Concilium convocatum instar synodi Basileensis in conventum arrogantem atque rebellem degeneraret. Propterea magna cum prudentia hoc in negotio RR. Pontifices procedere debebant.

Clementis VII sensa.

10. Clementis VII animus nec a Concilio celebrando alienus erat, ubi illud profuturum esse sperare poterat, nec, uti Pontificum hostes asseruerunt, simulatione usus est, sed quae metuenda ipsi videbantur aperte tum Imperatori tum Cardinalibus exposuit. Ex observationibus ejus universim mens Pontificum colligi potest, eaeque prudentiam illam et sagacem sollicitudinem sapiunt, quae Romae semper in usu fuit. — Inde ab initio pontificatus sui (d. 19° Nov. a. 1523) Clemens VII de turbis in Germania sedandis sollicitus fuit, et quum a. 1524 in comitiis Norimbergae habitis de Concilio congregando actum esset, Pontifex declaravit, id se quoque in desideriis habere, sed viam ad Synodum habendam esse parandam pace conciliata inter christianos principes. Subsequentibus annis bellum inter Carolum V et Franciscum I etiam vehementius exarsit, quumque Clemens VII Caroli V et Hispanorum potentiam et usurpationes formidans, potius ex partibus regis Gallorum stetisset, maximis calamitatibus ipse involutus

est. Nulla erat illis annis Concilii celebrandi facultas. Sed concordia inter Pontificem et Imperatorem restituta, mox iterum quaestio de Concilio habendo discussa est. — Quum a. 1530 occasione conventus Augustani Carolus V apud Pontificem pro Concilio convocando instaret, Clemens respondit: Quaesisse se supra ea re sententiam a peculiari Purpuratorum coetu; multos censuisse Concilium haud profuturum, duasque potissimum ob causas. Primo, quod oecumenica Concilia cogi consueverunt ad novas opiniones expendendas, non vero jam damnatas a prioribus Conciliis iterum agitandas, quales erant recentium haereticorum sententiae. Eas enim tunc in disputationem revocare, perinde videbatur, ac certissimam Ecclesiae auctoritatem perstringere: nec posse novum Concilium in eo plus auctoritatis obtinere, quam veterum definitiones obtinuerant. Secundo, bellum Turcicum quod imminebat christianas nationes aversurum a Concilio prosequendo, quod certe absque gravissima perturbatione dissolvi non posset. Quin etiam per eam occasionem in unum coactis tot hominibus turbulenti et contumacis ingenii, (supponebatur, haereticos quoque Concilio adfuturos esse), timendum esse, ne inter eas christianae gentis angustias iidem iniqua minimeque decentia tum a Caesare tum a Pontifice violenter exposcerent. Adjecit tamen Pontifex, cunctis hisce rationibus praevaluisse apud se Caesaris sententiam, qui summo religionis studio summaque prudentia praeditus eam provinciam habebat ob oculos, cui curandae hujusmodi medela proponebatur; proinde illi concedere ut si opportunius existimasset, Concilium Pontificis nomine sponderet. Cum autem Caesar id sub conditione postulasset, dummodo interim haeretici a suis erratis se deducerent, Concilioque obtemperaturos pollicerentur: petebat Pontifex, ut omnino propositae conditiones servarentur, sine quibus ajebat, indignitatem ac detrimentum Ecclesiae vitari non posse.[1])

Clementis VII sensa.

11. Protestantes vero nullatenus illi conditioni acquieverunt, ut interim a suis erratis abstinerent, atque

[1]) Pallavicini Hist. L. III. C. V. n. 2.

Difficultates in celebranda Synodo.

tunc Pontifex Caesari, qui nihilominus Concilium petebat, per legatum Aleandrum suosque nuntios exposuit praeter illas adductas rationes pericula, quae ex praesenti Protestantium contumacia impendebant. Duplici ex causa tunc expeti Concilium, et quo dissidia religionis componerentur, et quo Christianorum defensio adversus Turcas firmaretur, sed neutrius spem affulgere. Quod spectabat ad primum: Vel admitterentur haeretici ad disceptandum de articulis per priora Concilia jam damnatis, vel non. Alterum nocentissimo futurum exemplo et in perniciem auctoritatis Ecclesiae. Neque facilius ex eo consensionem secuturam, cum Lutherani non aliam adhiberent rebus fidei normam, nisi bibliorum litteram in ea solum parte quae ipsis pro legitima habenda videretur, et juxta sensum qui ipsis placeret. — Per alterum non modo reconciliationi viam interclusum iri, sed haereticos ad atrociorem rabiem irritandos; quippe conquesturos, se vel ab ipso congressu rejectos. Satis intelligere Lutheranos, scissam Ecclesiam per Concilia resarciri non posse, quorum auctoritas ab ipsorum magistris tam aperte contemnebatur, adeoque non ex alia causa ab illis ea peti, nisi ad fucandam interim ipsorum contumaciam. — At ex altero capite formidanda ex hujusmodi Concilio acerbiora dissidia; vigere adhuc memoriam eorum, quae in Basileensi conventu per tranquilliora tempora contigerant; magis in praesentia verendum, ne quod turbulentius et ambitione plenius caput, vel, si non alii, ipsi certe fautores haereticorum ex arte jacerent in medium imprimis quaestionem de principatu inter Concilium et Romanum Pontificem. — Exponit dein ulterius pericula quae ejusmodi turbis suscitatis provenire possent, et ostendit, Concilium neque conducere posse, ut contra Turcas subsidia compararentur, quum Concilium ad sesquiannum differatur, bellum vero a Turcis immineat, et certo Imperator Turcarum etiam citius illud illaturus sit, simulatque nuntius de congregando conventu ad eum pervenerit. Adjungit Clemens, etiam Cardinalibus videri Concilium ad neutrum ex optatis finibus quidquam conducere, quin gravissima evidentissimaque pericula utrique minari.

Nihilominus Pontificem in Caesaris Imperiique prudentia se collocare et malle consiliarii solum partes exercere, ubi judicem agere potuisset. (Pallavicini l. c. n. 5. sqq.)

12. In omnibus his nescio quid Clementi exprobrari possit, quum observationes ejus revera solidissimo fundamento nitantur. Atque animadvertendum est. Imperatorem cum multis aliis autumasse, per Concilium Protestantes Ecclesiae reconciliari posse, et in eum maxime scopum voluisse Concilium congregari, Pontificem vero cum Cardinalibus perspexisse, ad hoc inutile futurum esse Concilium. Imperator sane et laici, (uti tempore Concilii Florentini Joannes Palaeologus,) dissensiones dogmaticas ut minoris momenti habebant, atque sibi fingebant, ad aliqualem concordiam non difficulter perveniri posse. Praecipuum autem negotium esse putabant reformationem Ecclesiae, quam praepostere, uti quondam conventus Basileensis, maxime in eo esse autumabant, ut reformaretur curia Romana. Quum vero ob ejusmodi opiniones periculum quoddam immineret, ne legitimam Pontificis potestatem plures restringere ac convenientia subsidia ei denegare conarentur, merito magna cum prudentia ista in re Clemens procedebat.

13. Quum Carolus V in desiderio celebrandi Concilii oecumenici persisteret, plures proposuit Pontifex conditiones, ut auctoritas ejus intacta servaretur, quibus ab Imperatore admissis, Clemens, consilio Cardinalium habito, prima Decembris a. 1530 diploma de Concilio celebrando dedit ad principes christianos. Eodem nullius postulatione commemorata, quo auctoritatis suae vim supremam ostenderet, annuntiat, se suumque senatum existimare, nullum contra praesentia et imminentia Ecclesiae mala fore remedium sive tutius sive promptius eo, quod per hujusmodi occasiones adhibuerat Ecclesia, videlicet universali Concilio ab ipsis Lutheranis postulato, unde perpetuo duratura hujus haeresis curatio praescriberetur, et satis virium ad resistendum Turcarum conatibus compararetur. Proinde se principes singulos cohortari, ut pro se quisque tam pium opus promoveret, omnesque si fieri posset per se Synodo

Proponitur Concilium.

praesto essent, vel certe per suos Oratores; episcopos etiam suarum ditionum admonerent, ut ad idem parati promptique forent, cum ipse eam brevi esset indicaturus in maxime opportuno Italiae loco.

Obstacula ex Protestantibus. 14. At Protestantes mox declararunt, se Concilium a Clemente propositum nolle, sed postulare *Concilium liberum.* Franciscus vero Galliae rex, simultate contra Carolum ductus, Synodo celebrandae animo mutato non favebat. Unde Pontifex Cardinalibus consultis Imperatori scripsit, d. d. 19° Maji a. 1531, sibi quidem Concilium probari ut opportunum, ubi id utriusque ipsorum officia Francisco regi persuasissent, quo ille assentiretur illa forma, quae inter ipsos convenerat. „Verum, scribit, si videatur Christianissimus illud vel abnuere vel retardare, tibi Caesar ingenue fateor, me vereri, ne si absque ejus consensu convocetur, adversus quam exoptamus res eveniat, ac Lutheranis quos ad aequiores conditiones pertrahere fortasse liceret, robur ac favor porrigatur, quo pervicacius obdurescant. Idcirco, ne graveris quae in rem sint exputare, illud enim optimum factu arbitrabimur quod a te proponetur.“ [1]) Altero anno (1532) Comitia Imperii Ratisbonae habita sunt, et quum Carolus V angustiis premeretur atque ex Turcis magna pericula imminere censeret, ut principes ad subsidia concedenda adduceret, *inducias Religionis* Lutheranis concessit, donec in Concilio oecumenico omnia disponerentur. Brevi tamen Turcarum Imperator Solimanus ex Pannonia quam devastarat recessit; Caesar vero e Germania in Hispaniam reversurus Bononiae Pontificem convenit, ibique iterum de Concilio generali actum est. Desideriis Caroli iterum Clemens VII quantum potuit satisfecit, novaque diplomata d. d. 10° Januarii a. 1533 ad principes de proposito suo quantocius convocandi Concilii dedit, ac principum consensionem dein per litteras et nuntios sollicitavit. Sed principes protestantes iterum Concilium efflagitarunt *liberum,* ut videlicet Pontificis auctoritati Synodus non subesset et ex sola Scriptura

---

1) Pallavic, H. C. T., L. III. C. VII. n. 3.

sacra res dijudicarentur. Franciscus vero rex Galliae, cum quo Pontifex Massiliae convenit, minus Concilio congregando favebat. — Scribit Clemens Ferdinando Rom. regi d. d. 20° Martii a. 1534, se iter Massiliam suscepisse percupidum Concilii ex fratris voto. Se quidem in rege (Galliae) magnum religionis studium nactum, sed ab eodem rem christianam adeo tum variis motibus turbatam cerni, ut opportuniora tempora praestolanda existimaret, quibus ex cunctis Christianorum provinciis Concilium per omnium conspirationem fructuosius coalesceret. Dolere se, quod unde rem ipsam impetraturum confiderat, solam rei spem retulisset.[1]) Serio, non ficte Clementem cum Francisco de Concilio cogendo egisse, inde colliges, quod vel ipse Suavis fatetur, regem urgente Clemente impendisse operam, ut Protestantes aliquam Italiae urbem comprobarent, cum Pontifici satis esset, eos consentire se Concilio interfuturos, uti Rangonio episcopo Rhegiensi ac Pontificis legato significaverant, tametsi obtemperaturos se neutiquam pollicerentur. At illi regis postulationi non assensere.[2])

15. Romae dein de Concilii negotio variis in consistoriis actum est; sed brevi post, die 25° Septembris a. 1534, Clemens VII hujus vitae aerumnas atque labores morte effugit. De cujus indole et charactere ut accuratius judicetur, haec pauca ex Pallavicino (l. c.) addere opportunum videtur: „Ejus mors tanto excepta gaudio, quanta ejus electio; non solum ob eam satietatem quam parit diuturnitas imperii per electionem deferendi, sed ob calamitates in illius administrationem ingruentes, quae principem plerisque invisum, uti noxium reddunt, cunctis ut infaustum. Iis etiam dotibus vere caruit quae populorum studia conciliant, quaeque in eo tanquam in Leonis patruele sperabantur creditoque illius pontificatus capite, cujus revera solum dextera exstiterat; beneficentia videlicet et humanitate, quae in Leone praestiterunt excessu noxio sed plausibili, in Clemente defuerunt, defectu quidem

Mors Clementis VII.

[1]) Ibid. C. XVI. n. 3.
[2]) Ibid. n. 4.

minus nocente, sed magis inviso. In eo timor dominabatur: ea nimirum animi affectio, quae dum alios pluris aestimat, hominem aliis minoris aestimabilem reddit. Caeterum mens in eo rerum plurimarum capax, magna in agendo solertia, conspicua morum gravitas, plurima linguae efficacitas; haec tamen decora quae Ministrum egregium prius effecerant, haud quidem satis fuerunt, ut amabilem Principem postea redderent.“[1]) Ex dictis autem colligitur, Clementem VII in negotio convocandi Concilii sincero egisse animo. Prudentia merito usus est, quam si aliquando in timorem nimium degenerasse censueris, adverte, ne hunc quidem metum ab eo occultatum, sed dubia atque timores aperte proposita fuisse.

Paulus III R. P. 16. Paulus III (1534—1549) antea Alexander Farnesius Card. Ep. Ostiensis, a Clemente moriente commendatus, unanimi Cardinalium suffragio primo die Comitiorum, 13° Octobris, Pontifex creatus est. Erat ipse tunc sexaginta et sex annorum, atque fulgebat in eo praeter ipsam aetatis et Farnesiae gentis praerogativam explorata rerum gerendarum prudentia, diuturnus reipublicae usus, et cum inveterata virtute multarum litterarum cognitio praecellens.[2]) — Mox uti creatus est Pontifex, Paulus III

---

[1]) Ibid. n. 8. — Varii scriptores, etiam catholici iique Ecclesiae addictissimi, uti cl. Janssen (Gesch. d. deutschen Volkes T. III.), et Reumont (Gesch. d. Stadt Rom T. III. et Art. Clemens VII Kirch. Lex. ed. 2.), vehementius argüunt Clementem VII ob ejus gesta Carolo V infensa et ob alias tendentias politicas. Vindicias Clementis VII passim agit cl. Balan, (Storia d'Italia, L. XLI et XLII,) qui et acrius invehit in Carolum V ob animum parum sincerum, et ambitionem qua Italiae libertatem penitus evertere parabat. Favent Clementi VII etiam varia documenta nuper a cl. Balan edita (Monum. reform.). Quaestionem valde implicatam accuratius hoc loco examinare longum esset.

[2]) Non est cur negemus, Paulum quum junior esset ac nondum, uti videtur, in sacris Ordinibus constitutus virtutis tramitem non semper firmo pede tenuisse. Recensentur ejus filius illegitimus Petrus Ludovicus atque Constantia filia; sub Innocentio VIII autem quum aliquando ob rem familiarem a matre dissensisset, ejus rogatu in Hadriani molem conjectus est quo juvenis paulo audacioris spiritus reprimerentur. Haud ita multo post Pauli Margani propinqui opera, dum omnes supplicationibus corporis Christi religiosius vacant, funibus ex praealta turri

animum ad negotium congregandi Concilii addixit. Diplomata varia dedit ad principes christianos, ut eos redderet certiores, sibi firmiter propositum esse Synodum cogere generalem, utque eos excitaret ad suam conferendam opem, quo tandem ad exoptatum scopum perveniretur. Nuntium misit in Germaniam Vergerium episcopum Justinopolitanum (Capo d'Istria), qui jam sub Clemente VII nuntii functus erat munere, eique in mandatis dedit, ut magno cum vigore de Concilio ageret. Honorifice quidem hic exceptus fuit, sed mox principes protestantes Smalkaldiae congregati responderunt: Inter caetera ipsam Mantuam non placere, neque perpessuros ipsos, ut in Concilio Pontifex sua auctoritate utatur, quod ille sit ipsorum adversarius, qui dogmata ipsorum damnaverit. Itaque eum judicem esse non posse, sed ex voluntate Caesaris, regum et principum, deligendos idoneos viros, qui juxta verbum Dei causam cognoscant atque definiant. — Atque ita Protestantes Concilium quidem vehementer optare et expetere dixerunt, sed a suis concionatoribus male persuasi tale Concilium petierunt, quale nulla aetas verum et legitimum unquam putarit.[1]) — Altero anno 1536 Carolus V Romam venit et cum Pontifice multa colloquia habuit; Pontifex vero die 2° Junii Bullam edidit, qua Concilium ad 23um diem Maji a. 1537 Mantuam convocavit.

Commissio Cardinalium.

17. Eodem tempore Paulus III, pluribus Cardinalibus creatis, se virorum selectorum circumdedit corona, Commissionemque constituit Cardinalium aliorumque praelatorum, quae de abusibus in Ecclesiam et curiam Romanam introductis inquireret, Pontifici referret ac media correctionis proponeret. Haec Commissio, in qua eminebant Cardinales Contarenus, Caraffa et Sadoletus, *Consilium* de his abusibus magna cum libertate Pontifici obtulit. Simulatque vero ejusmodi *Consilium* in manus incidit Protestantium, illud notis additis ediderunt pessimis, ut Ecclesiam

---

demissus feliciter sese carceris taedio eripuit. V. Panvini, Vita Pauli III.

[1]) Surius in Comment. a. 1535, ap. Raynald. ad h. a. n. 34.

summae corruptionis traducerent. Quum ex isto *Consilio* apprime pateat, quinam abusus etiam viris catholicis in Ecclesia adesse visi sint, quumque ad notionem temporum ac morum formandam multum id conferat, aliqua capita ex eodem afferimus.

Consilium de reformatione.

18. Primum adverterunt auctores, „sicut in unaquaque republica, ita etiam et in hac ecclesiastica gubernatione Ecclesiae Christi hanc prae omnibus legem habendam, ut quantum fieri potest leges serventur. Nec putemus licere dispensare in legibus, nisi urgenti de causa et necessaria.... Illud vero non tantum huic proximum, sed longe prius et potius superiore putamus, non licere Pontifici et Christi Vicario in usu potestatis, clavium inquimus potestatis a Christo ei collatae, lucrum aliquod comparare."[1]) Dein varii abusus percelluntur. „*Primus abusus* est *ordinatio clericorum*, et praesertim presbyterorum, in qua nulla adhibetur cura, nulla adhibetur diligentia: quod passim quicumque sint, imperitissimi sint, vilissimo genere orti, sint malis moribus ornati, sint adolescentes, admittuntur ad ordines sacros. Hinc innumera scandala, hinc contemptus ordinis ecclesiastici, hinc divini cultus veneratio non tantum diminuta, sed etiam prope jam exstincta." Media porro indicantur quibus haec corrigi possint. — „*Abusus alius* maximi ponderis est *in collatione beneficiorum* ecclesiasticorum, maxime curatorum et prae omnibus episcopatuum, in quibus usus invaluit, ut provideatur personis quibus conferuntur beneficia, non autem gregi Christi et Ecclesiae. Ideo in conferendis his beneficiis... curandum est, ut conferantur viris bonis doctisque: ideo, ut per se possint fungi illis muneribus ad quae tenentur; insuper illis quos verisimile est residentiam facturos." — Dein commemorantur *abusus* qui saepe committuntur dum *beneficia ceduntur et pensionibus onerantur*, dum permutantur cum pactionibus simoniacis, dum renuntiationes fiunt pessimis conditionibus

[1]) Hoc ab aliquibus viris piis sed minus prudentibus interdum nimium urgebatur, quatenus etiam subsidia et aequas in dispensationibus taxas accipi non posse censerent.

affectae. — „Item lex est antiqua instaurata a Clemente, *ne filii presbyterorum habeant parentum beneficium,* ne scilicet res communis hoc modo fiat privata: dispensatur tamen (ut audimus) in hac veneranda lege.“ Hunc abusum dicunt maximam invidiam clericis creare. — „*Alius abusus* est in exspectationibus et reservationibus beneficiorum, et datur occasio, ut aliena mors desideretur et libenter audiatur.“ . . . Dein commemorantur *abusus in conjunctione plurium beneficiorum* incompatibilium, e. g. episcopatuum, et in commendatione episcopatuum Cardinalibus facta. (Nimium hic rem urgent, dum fere universim Cardinales contendunt, ut Pontificis consiliarios, non simul debere esse episcopos). — Vehementer porro invehunt in *abusum quo episcopi et curati a suis ecclesiis absunt.* „Omnes fere pastores recesserunt a suis gregibus, commissi sunt omnes fere mercenariis. Imponenda ergo esset magna poena episcopis prae aliis, deinde curatis qui absunt a suis gregibus. . . . *Abusus* etiam est, quod tot reverendissimi Cardinales absint ab hac curia, nec aliqua in parte faciant quidpiam ejus officii, quod spectat ad Cardinales. — *Alius abusus* magnus et minime tolerandus, quo universus populus christianus scandalizatur, est *ex impedimentis* quae inferuntur episcopis in gubernatione suarum ovium, maxime in puniendis scelestis et corrigendis. Nam primum multis viis eximunt se mali homines, praesertim clerici, a jurisdictione sui Ordinarii. Deinde, si non sunt exempti, confugiunt statim ad Poenitentiariam vel ad Datariam, ubi confestim inveniunt viam impunitati, et quod pejus est, ob pecuniam praestitam. Hoc scandalum, Beatissime Pater, tantopere conturbat christianum populum, ut non queat verbis explicari.“

Consilium de reformatione.

19. „*Alius abusus* corrigendus est in *ordinibus Religiosorum,* quod adeo multi deformati sunt, ut magno sint scandalo saecularibus, exemploque plurimum noceant. Conventuales ordines abolendos esse putamus omnes, non tamen ut alicui fiat injuria, sed prohibendo ne novos possint admittere. Sic enim sine ullius injuria cito delerentur et boni religiosi eis substitui possent. Nunc vero

Consilium de reformatione. putamus optimum fore, si omnes pueri qui non sunt professi ab eorum monasteriis repellerentur. . . . *Abusus alius* turbat christianum populum *in monialibus*, quae sunt sub cura Fratrum Conventualium; ubi in plerisque monasteriis fiunt publica sacrilegia cum maximo civium scandalo. Auferat ergo Sanctitas Vestra omnem eam curam a Conventualibus, eamque det aut Ordinariis aut aliis prout melius videbitur. — *Abusus* magnus et perniciosus est in *gymnasiis publicis*, praesertim in Italia, in quibus multi philosophiae professores impietatem docent. Imo in templis fiunt disputationes impiissimae, et si quae sunt piae, tractantur in eis res divinae coram populo valde irreverenter.“ Monent ut obvietur, sollicitudo habeatur in libris imprimendis, et prohibeantur pro instructione puerorum adhiberi Colloquia Erasmi, „in quibus multa sunt, quae rudes animos informant ad impietatem.“

20. Agunt dein *de abusibus in concedendis gratiis*. Volunt, ut severius agatur in Fratribus seu Religiosis apostatis, qui post votum solemne a sua Religione recedunt, impetrantque, ne teneantur gerere habitum sui ordinis, imo nec vestigium habitus, sed tantum vestem honestam clericalem, utque non permittatur ipsis habere beneficia et administrationes. — „Alius abusus *in quaestuariis* sancti Spiritus, sancti Antonii aliusque generis, qui decipiunt rusticos et simplices eosque innumeris superstitionibus implicant; tollendos hos quaestuarios censemus. — *Abusus alius* in *dispensatione cum constituto in sacris ordinibus*, ut possit uxorem ducere; haec dispensatio non esset ulli danda, nisi pro conservatione populi cujuspiam vel gentis, ubi esset publica causa gravissima, praesertim his temporibus, in quibus urgent Lutherani hanc rem maxime.“ Volunt pariter, ut restringantur *dispensationes pro matrimoniis* inter consanguineos. Similiter de aliis quibusdam gratiis tractant ac limites sane excedunt dum dicunt: „Nec indulgentiae item dandae essent, nisi semel in anno in unaquaque insignium civitatum.“

21. Quoad *ecclesiam Romanam* haec advertunt: „Haec Romana civitas et ecclesia mater est et magistra aliarum

ecclesiarum; ideo maxime in ea vigere debet divinus cultus et morum honestas. Ideo, Beatissime Pater, scandalizantur omnes exteri qui ingrediuntur templum B. Petri, ubi sacerdotes quidam sordidi, ignari, induti paramentis et vestibus quibus nec in sordidis aedibus honeste uti possent, missas celebrant.“ Amovendum hoc scandalum tum ibi, tum in aliis ecclesiis. — „In hac etiam Urbe meretrices ut matronae incedunt per urbem, seu mula vehuntur, quas assectantur de media die nobiles familiares Cardinalium clericique. Nulla in urbe vidimus hanc corruptionem, praeterquam in hac omnium exemplari. Habitant etiam insignes aedes; corrigendus etiam hic turpis abusus.“ Volunt ut privatorum in Urbe civium odia et inimicitiae per delegatos Cardinales componantur; utque hospitalium, pupillorum et viduarum conveniens cura habeatur.[1]) — Ex his perspicue vides, Pontificem uti de Concilio cogendo, ita etiam de reformatione valde sollicitum fuisse. Plura quidem in isto *Consilio* severius et exaggeratione quadam dicta et proposita sunt, quaedam etiam de abusu minus recte notata, sed magno usui fuerunt haec monita. Etenim Pontifex jam antequam Concilium Tridentinum cogeretur, plura reformavit; in ipso vero Concilio ac postea eadem reformatio sapienter ac prudenter continuata est.

22. Interim dux Mantuae Concilio in sua civitate celebrando difficultates opposuit, ita ut Paulus III adigeretur illud ad diem 1um Maji a. 1538 Vicentiae habendum indicere.[2]) Sed frustra ibidem tres Cardinales, legati Pontificis, per plures menses Synodi membra exspectarunt. Concilium Vicentiae habendum.

[1]) Consilium delectorum Cardinalium et aliorum praelatorum de emendenda Ecclesia, S. D. N. Paulo III jubente conscriptum et exhibitum anno MDXXXVIII. Ap. Le Plat, II. p. 596. — Falsum est, hoc *Consilium* a Paulo IV (quondam Card. Caraffa) in Indicem librorum prohibitorum esse insertum. Tantum editio ea quae a. 1538 Argentorati facta est per J. Sturmium, additis ab ipso et a Luthero notis injuriosis, aliaeve haereticorum editiones in Indicem relatae sunt.

[2]) Cfr. Pallav. L. IV. C. III.

Subsequentibus annis variis ex causis congregatio Concilii impedita est, quamvis Paulus III eam semper urgeret. Zelum suum sincerum evidenter ostendit, quum senex septuaginta et quatuor annorum a. 1541, obsistentibus medicis, in Tusciam iter institueret, ut cum Carolo V de bello Africano revertente Luccae colloquium de Concilio cogendo haberet. Impedimento fuerunt his annis dissidia ac bella inter Imperatorem et regem Galliae. Praeterea Carolus mutata mente potius per *Colloquia* Protestantes ad unionem revocari posse autumabat, pluraque ejusmodi Colloquia, dissuadente Pontifice ac nullo exitu, variis in Germaniae urbibus habita sunt. Tandem quum in oppido Crespy mense Septembri a. 1544 pax inter Imperatorem et regem Galliae conclusa esset, Concilium Tridenti jam indictum sed suspensum, Paulus per Bullam d. d. 15⁰ Novembris editam aperiendum esse constituit die 15⁰ Martii a. 1545, ac Tridentum misit legatos suos. Protestantes autem tunc vero quodam furore contra Synodum congregandam conclamarunt, principesque haeretici ex condicto Francofurdii inito expresse Concilium generale recusarunt. Propter alia quoque impedimenta iterum Concilium die constituto aperiri non potuit, jamque Imperator novam petebat suspensionem. Sed Paulus firmo ipsi restitit animo, et consentiente postremum Carolo diem 13um Decembris determinavit pro Synodi initio; ac Deo largiente reapse illo die Concilium Tridentinum solemniter inchoatum est.

Colloquia cum Protestantibus.

23. Restat, ut breviter exponamus, quomodo tempore inchoantis Concilii Tridentini *societas catholica jam novo quodam vigore imbuta sese ostenderit,* utque pauca innuamus de *variis tendentiis,* quae in eadem illis diebus sese manifestaverint. Jam ultimis annis Leonis X, quum nimio disciplinarum profanarum et artium cultu res ecclesiasticae jacere viderentur, Romae sese conjunxerunt plures viri eximii, ut pietati et cultui divino sedulius incumberent. Societatem quamdam *Oratorii divini amoris* constituebant, atque in Ecclesia s. Silvestri et Dorotheae trans Tiberim pro communibus officiis celebrandis conveniebant. Inter illos viros recensentur s. Cajetanus, Petrus Caraffa, Sadoletus,

Contarenus, aliique viri postea celebres. Brevi post, sub Clemente VII, aliquot Ordines religiosi reformationem severiorem instituerunt, alii vero exorti sunt, qui regulas et institutiones suas Ecclesiae novis necessitatibus conformare studuerunt. Paulus Justiniani reformationem effecit Camaldulensium, Petrus Matthaeus Bassi Franciscanorum ramum severiorem sub nomine Capucinorum formavit. Clericorum regularium seu Theatinorum Ordinem dein fundarunt s. Cajetanus et Petrus Caraffa; s. Hieronymus Aemiliani Somascorum, et Mediolani tres viri pii (Zaccaria, Ferrari et Morigia,) Barnabitarum congregationes instituere. Praesertim vero eo tempore Societas Jesu, a s. Ignatio de Loyola fundata, divina providentia excitata fuit, ut Ecclesiae adessent qui contra haereticos certamen acre susciperent. A. 1534 hic Ordo a suo fundatore constitutus, et a. 1540 a Paulo III confirmatus fuit. Qua de re Ciacconius: „Anno a Virginis partu 1540 et pontificatus VI, Jesuitarum Societatem a viro sancto et nobili Ignatio de Loyola Hispano in Cantabria nato institutam. Paulus III confirmandam duxit, quod praeclaro pietatis exemplo et religionis augmento Loyolae asseclas in dies excrescere et a tam pia jam tum optimorum hominum societate majora semper christianae reipublicae incrementa exspectari posse sapientissimus Pontifex animadverteret. Hinc enim tanquam ex equo (ut ajunt) Trojano rigidi et invicti virtutis satellites, ignorantiae et impietatis expugnatores acerrimi, Dei verbo illustres, concionibus vehementes, meditationibus sublimes, praxi solertes, doctrina conspicui et vitae exemplo laudabiles prodierunt. Quorum propagandae christianae fidei ardor ita se propitio numine protulit, ut totam Europam brevi tempore, summo nostrae religionis cumulo pervagatus, novas etiam ignoti orbis regiones, frequentissimas urbes, nobiles provincias, et disjunctissima barbararum gentium regna errorum tenebris obscurata, Evangelicae lucis veritate perfuderint.“ [1]) — Recentiores illi Ordines id praecipue intendebant, ut vitam

Ordines religiosi novi.

---

[1]) Ciaccon. Vita Pauli III.

maxime activam in bonum religionis cum votis religiosis jungerent, dum antiquiores Ordines exercitiis vitae monasticae communibus permultum deferrent. Exercitia igitur illa communia, necnon severior monachorum victus et cultus, aliquantisper in illis Ordinibus modificata vel imminuta fuerunt, quo magis vitae activae membra vacare possent.

Tendentia ad transactiones.

24. Haud exiguus itaque vigor magnaque virium contentio ad promovendam religionem jam his decenniis Lutheri turbas subsecutis in Ecclesia catholica se manifestavit. Atque omnes, quorum mens religioni tuendae addicta erat, ad reformationem morum et abusuum adlaborandum esse conveniebant, indeque varia reformationum tentamina exorta sunt. Quod vero ad scissionem a Protestantibus inductam spectat, duplex erat inter viros catholicos opinio et tendentia. Non pauci existimabant, per concessiones aliquas in rebus disciplinaribus et per explicationem mitiorem doctrinarum, transactione veluti quadam instituta, ad unionem reduci posse Protestantes. Illa igitur via tentata fuit in colloquiis religiosis, ac praesertim Ratisbonae a. 1541 nimium fere Catholici Protestantibus cedere visi sunt. Legatus fuit ad Comitia ista a Paulo III Cardinalis Contarenus, vir sane eximius et integerrimae fidei; spem tamen etiam ipse fovebat, reconciliationem Protestantium per colloquia ejusmodi obtineri posse. „Ipse videlicet, nimia fortassis de sua opera ac praestantia causae concepta spe, nedum quidem satis edoctus experimento, rebatur, medicorum vitio, non humorum pravitate morbum protrahi.“ [1]) Ex factione Protestantium selecti fuerant ceu theologi collocutores Philippus Melanchton, Martinus Bucerus et Joannes Pistorius, qui moderatiores videbantur; ex parte catholica Joannes Eck, Julius Pflug et Joannes Gropper, quorum ultimi duo etiam reconciliationi quam maxime studebant. Granvellanus, Caesaris cancellarius, pariter omnes intendebat nervos, ut ad concordiam perveniretur. Eousque progressi sunt viri catholici, ut doctrinas forma

[1]) Pallavic. H., C. T. L. IV. C. XIII. n. 6.

quadam proponerent, quam Protestantes collocutores haud rejiciebant, imo etiam a vocibus et formulis abstinerent, quae Protestantibus displicebant. Vel ipsam *transsubstantiationis* vocem Granvellanus reticendam esse existimavit, cui tamen legatus non consensit. Sic in quibusdam articulis fucata quaedam concordia obtenta fuit; sed quando perventum est ad dogmata alia, praecipue ad ea quae auctoritatem Ecclesiae et Romani Pontificis spectabant, haereticorum obstinatio plane apparuit, nec consensus obtineri potuit. Sed etiam illa consensio quae in articulis de justificatione formulis quibusdam vagis obtenta fuerat, Romae approbata non fuit; ac Lutherus omnem reconciliationem omnino rejecit. Ita experimento apparuit, reconciliationem cum Protestantibus per transactiones, saltem valde periculosas, obtineri non posse.[1])

Tendentia severior.

25. Romae, jam inde ab initio satis perspiciebatur Protestantium in erroribus pertinacia, et viris cordatis multis persuasum erat, reconciliationem cum ipsis per colloquia religiosa obtineri nequaquam posse, ac valde cavendum esse, ne cum periculo orthodoxae doctrinae ac salutaris disciplinae transactiones cum haereticis fierent. Hinc omnino exinde praevaluit tendentia eorum, qui saluti populi christiani ratione paulisper alia melius provideri aestimabant. Censebant videlicet, haereticis quoad doctrinas nequaquam aliquatenus cedendum esse formulis vagis, sed dogmata accurate et cum vigore contra ipsos esse vindicanda, ac media necessaria adhibenda, ut vera et orthodoxa fides in variis regionibus sarta et tecta esset. Neque quoad disciplinam generalem, v. g. coelibatum sacerdotum, aliquid relaxandum statuebant, sed disciplinam atque vitam vere piam omni ex parte confirmandam et

---

[1]) Cf. de hac tendentia ac de conatibus reconciliationis Pastor, Die kirchl. Reunionsbestrebungen, III—VII. — Ranke, Histoire de la papauté pendant les XVI et XVII siècles, T. I. L. II. § II. Auctor hic tamen plura exaggerat, quod spectat ad eam quam dicit *moderatam Catholicorum opinionem*. Fuit haec revera illusio quaedam periculis plena.

restaurandam esse. Ex hac persuasione virorum qui sapientia et pietate eminebant, uti jam innuimus, provenerunt nova instituta illa religiosa, praesertim Theatinorum et Jesuitarum, qui tum vitae propriae sanctitatem, tum morum reformationem et defensionem verae fidei contra haereticos sibi proposuerunt. Maxime etiam in Concilio Tridentino et subsequenti tempore tendentia haec praeclaros obtinuit effectus, quatenus dogmata clare et firmiter stabilita, disciplina restaurata, fides contra haereticos acriter vindicata fuit, et multi etiam haeretici ad veram religionem reducti sunt.

Inquisitionis restitutio.

26. Ex annis autem qui Concilium Tridentinum praecedunt reliquum est, ut commemoremus, a. 1542 Paulum III restituisse *tribunal inquisitionis contra haereticam pravitatem*, ut tuendae fidei provideret. Commissarios igitur generales sex nominavit, ut huic instituto praeessent, inter quos eminebat Jo. Petrus Caraffa (postea Paulus IV), qui etiam Pontifici valde consuluerat, ut ea rationi fidei conservandae incumberet. „Pontifici Paulo III, scribit Onuphrius Panvini in Vita Pauli IV, auctor imprimis fuit, ut sanctae inquisitionis admodum necessarium tribunal, praestantissimis patrum ad id munus judicibus electis, Romae institueretur, qui inquirendis damnandisque haereticis summa cum potestate praeessent, latius jam per totam Italiam serpente Lutherana haeresi, cujus labes non profanos modo, sed et religiosorum hominum multos polluerat. Qua ratione factum est, ut membris aegrotis aut sanatis, aut si sanari non possent amputatis, quae contagio inficiebantur periculoque propiora erant, paulatim salutaribus remediis adhibitis pristinae in Italia sanitati restituerentur." Per ejusmodi inquisitionis sacrae institutum fides multum roborata fuit, atque agitatio illa religiosa, quae etiam Italiam perturbare inceperat, sedata est. Multi qui in fide vacillabant, errores suos confessi cum mansuetudine in veritate confirmati fuerunt, alii obstinati merito poenas luerunt, varii qui doctrinas haereticas propagabant fugae sese dederunt. Inter hos fuit Bernardinus Ochinus celeberrimus praedicator Ordinis Capucinorum, qui etiam sui Ordinis

minister generalis fuerat. Sed aetate jam provecta superbia, ut videtur, elatus, opiniones haereticas suscepit et praedicavit. Romam citatus fugam arripuit et Genevam ac deinde in alias regiones secessit, senectutemque suam turpissimis vitiis foedavit. — Libri etiam venenosi, quibus callide haeresis propagabatur, requisiti ac suppressi sunt. Talis fuit famosus libellus italice conscriptus *De beneficio Christi*, qui multoties impressus ac veneno haeretico infectus multorum mentes jam erroneis de justificatione opinionibus imbuerat. Ubi id opportunum videbatur, inquisitores etiam viros laicos constituebant, qui variis in civitatibus religionis puritati invigilarent, atque sic dum magno cum vigore remedia opportuna adhibebantur, Italia ab invasione haeresis servata fuit.[1])

II.

Concilii Tridentini periodus prima.

27. Longum esset historiam quamvis succinctam hic texere celebrationis Concilii Tridentini, nec id nobis propositum est. Sed ut ea temporum atque eventuum notio formetur, quae opportuna ac necessaria est, ut aestimare possimus qualis fuerit status Ecclesiae illis diebus et quanta virorum eminentium in Synodo Tridentina studia, ut fidei ac morum integritati provideretur, paucis referemus Synodi Tridentinae initium, progressum, et finem, et facta quaedam majoris momenti breviter explicabimus. Examinabimus simul, unde provenerint difficultates variae in celebratione Concilii Tridentini, ac refutabimus Protestantium aliorumve scriptorum allegationes, quibus auctoritatem Synodi Tridentinae convellere nisi sunt. Concilii initia.

28. Solemniter, uti jam diximus, ac ritu religioso a. 1545 die 13° Decembris, quae fuit Dominica tertia

[1]) Cfr. Ranke, T. I. L. II. § I et VI.

Adventus (Gaudete), sacrosanctum Concilium Tridentinum inchoatum est. Adfuerunt huic solemnitati tres legati Pontificis Synodo praesidentes, videlicet Joannes Maria Cardinalis de Monte (postea Julius III), Marcellus Cardinalis Cervinus (Marcellus II) ac Reginaldus Cardinalis Polus (Anglus); Madrucius Cardinalis episcopus Tridentinus, quatuor archiepiscopi, viginti episcopi, quinque religiosorum Ordinum summi praesides, Sebastianus Pilgrimus Romanae Rotae duodecemvir, et Ferdinandi regis Oratores.[1] Decretum de inchoando Concilio in prima ista sessione latum ejusmodi est: *Placetne vobis ad laudem et gloriam sanctae et individuae Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus sancti, ad incrementum et exaltationem fidei et religionis christianae, ad exstirpationem haeresum, ad pacem et unionem Ecclesiae, ad reformationem cleri et populi christiani, ad depressionem et exstinctionem hostium christiani nominis, decernere et declarare, sacrum Tridentinum et generale Concilium incipere, et inceptum esse? Responderunt: Placet.* His verbis scopus qui Synodo propositus erat perspicue indicatur. — Secunda sessio die 7° mensis Januarii a. 1546 habita est, atque in eadem promulgatum *Decretum de modo vivendi et aliis in Concilio servandis.*

Difficultates obortae.

29. Obortae autem sunt mox in Concilio quaedam difficultates, quum aliqui ex episcopis nimium de auctoritate sua solliciti viderentur. Proposuit Baccius Marcellus episcopus Fesulanus, ut in epigraphe decretorum adderentur ad majorem Concilii dignitatem haec verba: *Universalem Ecclesiam repraesentans,* pluresque Patres initio ejus propositioni adhaeserunt. Legatis tamen repugnantibus, reliqui praeter Fesulanum antistitem ab importuna petitione destiterunt; Fesulanus vero mordicus praeconceptae opinioni inhaerens, diu rem haud convenientem immoderate urgebat. Rationem veram ac maxime fundatam, cur legati illam epigraphen non admittendam censerent, ipsi exposuerunt in epistola ad Pontificem scripta; se videlicet aversatos eam inscriptionem ob memoriam verborum, quae Constantiae

[1]) Pallavic., H. C. T. L. V. C. XVI.

et Basileae fuerant illi adjecta, hoc est „quae Synodus a Christo immediate potestatem habet, cui quilibet cujuscumque status vel dignitatis etiamsi papalis existat obedire tenetur.“ Quae verba quoad Concilium Constantiense utcumque explicari poterant; sed Basileense Concilium, quod extra tempora schismatis hunc titulum sibi arrogaverat, mox in schismaticum conciliabulum versum fuerat. Tetigerunt etiam coram episcopis legati hoc argumentum aliasque addiderunt rationes, ut ostenderent titulum non opportunum esse etiam respectu habito ad haereticos, quibus tali modo, quum episcopi coacti quamvis pauci ejusmodi titulum sibi tribuerent, aperte indicabatur, se jam ab Ecclesia extorres esse. — Aliae quaedam controversiae de auctoritate legatorum eorumque agendi modo exortae, sed pariter mox compositae sunt.

An a dogmatibus incipiendum.

30. Quaestio aliquantisper agitata est, utrum a dogmatibus pertractandis incipiendum esset, an vero a decretis reformationis. A reformatione morum ut inciperetur petebat Caesar, et in eam sententiam videbatur major pars Patrum declinare. Imperatoris animo aliorumque aliquot virorum adhuc infixum esse videbatur, minoris momenti esse doctrinam, sed summi momenti abusuum reformationem. Ex corruptione opinabantur defectionem Protestantium praecipue provenisse; per reformationis decreta ipsos adhuc reconciliari posse; per definitiones fidei contra ipsorum doctrinas eos magis exacerbari. Dum vero agebatur de reformatione, praecipue Romanam curiam spectabant, cui multa, etiam injuste, objiciebant. Ex episcopis sane plurimi ad petendam primum reformationem morum movebantur virtutis amore; exspectabant tamen inde etiam aliqui dignitatis suae augmentum, eo quod privilegia tribunalium Romanorum restringenda esse censebant. Pontifex legatis dederat in mandatis, ut secundum morem antiquum, *ob majorem dignitatem rei,* et *ob indolem haeresis,* quae contra dogmata Ecclesiae sese erexerat, a fide inciperetur. Accedebat quod *efflagitata emendatio tenderet potissimum in ritus ac Romanae Curiae tribunalia,* nec prudentis esset principis, regiam suam subdi correctioni

subditorum. Timendum erat *ne turbae Basileensium renovarentur,* ac providendum erat in re ancipiti *juri et dignitati* summi Ecclesiae Capitis. Magna prudentia ista in re sese legati gesserunt, quumque se sincere offerrent aliosque hortarentur, ut *de facto* ab ipsis reformationem, praecipue sublata cumulatione beneficiorum, inciperent, mox animorum aestus leniti sunt et concordia obtenta est ea ratione, ut simul ageretur de fide ac de reformatione. Rebus bene cognitis Paulus III ejusmodi consilium, quamvis displiceret initio, approbavit. Sibi quidem reservavit Curiae Romanae reformationem, sed quum id tantum intenderet, ne dignitas Pontificis laederetur, reformationem vero etiam ipse vellet, postea non obstitit, quominus et talia tractarentur quae per se reservare sibi potuisset.

Legatorum sollicitudo. 31. Quod Pontifex sollicitus fuerit, ut auctoritatem suam tueretur, quodque curam adhiberet, ne Concilium more multitudinis recens congregatae prius in fastum abiret, mox in audaciam ac denique in contumaciam, certe ipsi vitio verti non debet. Merito enim animadvertit Pallavicinus, ambitionis artem non esse, sedulo tueri supremam potestatem in Romano Pontifice divinitus constitutam et Ecclesiae incolumitati necessariam. Quodsi liceat hujusmodi solertiam vituperare, quoniam ea est dominanti jucunda, vituperandus etiam erit, quicumque cibo vitam sustentat, quia cibaria gustanti voluptatem afferunt. — Neque reprehendendum profecto est id in legatis Pontificis, quod ceu virtus commendari solet in cujusvis legitimi principis administris, eos nimirum summi Pontificis jura ac dignitatis excellentiam sarta tecta custodisse. In quo sane quanto exquisitiore laborarunt industria, tanto ampliorem laudem commeriti sunt, cum prudentia virtutum moralium regina nihil aliud sit, quam vis obtinendi ea quae decent per ea quae licent.

32. Inter has artes etiam illa connumeranda est, qua Patres in ternos coetus peculiares in aedibus trium legatorum habendos apte segregati fuere, quorum coetuum duobus Pacecus et Madrucius, (qui praeter legatos Synodo aderant Cardinales,) per delegatos a se viros interessent.

Causa praetexta cur id fuerit a legatis propositum, et a Patribus in generali consessu statutum, ea fuit, quo tribus in locis celerius et uberius de rebus deliberaretur, liceretque singulis disputare citra confusionem, quam semper ingens deliberantium numerus parit, et cum ea libertate, quae extra theatrum exercetur, loquentibus singulis suo arbitratu seu latino seu patrio ac familiari sermone. Sed legatorum mens tria praeterea in eo spectabat commoda. Primum erat ratio longe facilior moderandae multitudinis, in tres quasi rivulos attenuatae, quam in ingentem fluvium intumescentis. Alterum erat, per eam partitionem perfringi factiones et foedera, quibus Patres irretiri possent cujuspiam vel auctoritate vel arte. Postremum, quo vitaretur, ne quis ingenio turbulento, sed simul dicendi vehementia et eloquentia praeditus, universum conventum ad aliquid perniciosum de repente impelleret.[1])

33. *Sessione tertia,* die 4° mensis Februarii a. 1546, **Sessio tertia.** sacrosancta Synodus solemniter emisit professionem fidei Symbolo recitato, „Patrum exempla in hoc secuta, qui sacratioribus Conciliis hoc scutum contra omnes haereses in principio actionum suarum apponere consuevere." — *Sessione* vero *quarta* die 8° mensis Aprilis, ut „omnes intelligant, quo ordine et via ipsa Synodus post jactum fidei fundamentum sit progressura, et quibus potissimum testimoniis ac praesidiis in confirmandis dogmatibus et instaurandis in Ecclesia moribus sit usura," decreta celeberrima de *canonicis Scripturis,* ac de *editione et usu sacrorum librorum* promulgarunt. In hac sessione aderant 62 Patres, ac praeterea 37 s. theologiae doctores.[2]) Inter Patres fuerunt sex, qui proposita quaestione, an *placeret* decretum, non simpliciter assensum dederunt, sed restrictiones quasdam fecerunt.

34. Atque hac occasione pauca dicenda videntur de quaestione, utrum in Concilio Tridentino, quod aliqui nostris diebus contenderunt, ea fuerit norma adhibita, ut

[1]) Cfr. Pallavicini H. C. T. L. VI. C. VIII. nn. 4. 5.

[2]) Massarellus, Acta Conc. Trid., ap. Theiner, Acta Conc. Trid. T. I. p. 89.

An consensus unanimis requisitus.

decreta tantum conderentur quando consensus aderat moraliter unanimis. Hanc normam nullatenus constitutam fuisse, ex pluribus Patrum qui praesidebant effatis colligitur. Sic v. g. decreta digeri consuevisse simpliciter secundum votorum majorem numerum, indicant Praesides perspicue a. 1562 in coetu generali, in quo agebatur de residentia episcoporum, ita disserentes: „Quo Patribus seligendis ad formanda decreta liceat ea sincerius formare, dicant Patres brevissime per verbum *placet* aut *non placet*, velint necne ut declaretur mansio esse juris divini, *quo pro majoris suffragiorum ac sententiarum numero digeri possint decreta*, pro eo ac in hac sacrosancta Synodo semper usitatum est.[1]) Et quum ageretur de institutione sacerdotii in ultima coena, contra definitionem in coetu generali praecedente sessionem vigesimam secundam, triginta fuerunt adversarii; imo Bartholomaeus a. Martyribus quinquaginta eos fuisse affirmat. Tunc princeps legatorum Patres cohortatus est, ut concordi essent animo in celebratione imminente, eo cuncti inclinarent, quo auram s. Spiritus, qui est Spiritus veritatis, se convertere animadvertebant; reverenter exciperent communem sententiam illius consessus, qui summa in terris auctoritate pollebat, ejusque dignitatem sustinerent, nullo edito in populum indicio discordiae, quae semper existimationem elevat, cum fieri non possit, ut inter se mentes illae dissentiant, in quarum aliqua error non insit. Quare *ubi ipsa discordia nihil dubitat de jure sententiae*, vitium in judicibus sine dubio comprobat.[2]) In solemni sessione cui adfuerunt ultra 170 Patres,[3]) tamen haud obtenta fuit suffragiorum unanimitas, sed aliqui, uti videtur sex Patres, suffragium negativum dederunt.[4])

35. Caeterum quod decreta constituerentur secundum majorem suffragiorum partem, visum ita rerum naturis

---

[1]) Pallavic., H. C., L. XVI. C. IV. n. 19.

[2]) Pallavic., L. XVIII. C. VIII. n. 12.

[3]) Torellus Phola de Puggio, Diarium actor. Conc. Trid. sub Pio IV (Martène, t. VIII. p. 1290); Theiner, Acta II. 132.

[4]) Pallavic. l. c. cap. IX; Theiner l. c. p 130.

consonum, ut Moronus Cardinalis Oeniponte legatione fungens apud Ferdinandum Imperatorem id commemoraret ad ostendendam libertatem Concilii: „Si ministris, inquiebat, consuetum erat, suum principem de rebus gerendis edocere, multo magis id observandum esse a legatis erga Caput Ecclesiae in rebus religionis, cum semper in more positum fuerit, ut summus Pontifex de gravioribus argumentis certior fieret. Hinc non adimi libertatem, *quandoquidem decreta pro majori suffragiorum numero firmabantur.* In veteribus Conciliis, ut in Chalcedonensi et Constantinopolitano, non solum fuisse permissum, ut res cum summo Pontifice communicarentur, sed acceptam illius sententiam a Patribus fuisse subscriptam. . . . Tantum in praesentia non postulari a Pontifice legatisve, sed *ut majori Patrum numero sanctiones committerentur.* Nulla contra haec a Ferdinando ejusve consiliariis objectio facta est."[1]) — Haud aliter hac de re censebat ipse Pallavicinus, cui totius historia Concilii sane optime nota erat. Disserens contra Sarpii errores L. XXI C. XIII. n. 4, advertit, ipsum Sarpium fateri *majorem partem Patrum paratam fuisse ad ampliandam auctoritatem Pontificis,* verbisque ejus citatis scribit: „Percontor, in quo residet potestas definiendi, in majori, an in minori parte? Omnium Conciliorum consuetudo, quin omnium communitatum, et ratio ipsa id dicit." Non requisitus.

36. Qui occasione celebrationis Concilii Vaticani propugnaverunt, unanimitatem moralem suffragiorum in decretis fidei requiri, nihilominus ad Concilium Tridentinum provocarunt.[2]) Ac mira hallucinatione quaedam plane falsa allegaverunt, uti illa: „La résidence est elle obligatoire de droit divin? Une majorité des trois quarts des voix était acquise le 20 avril 1562 aux partisans du droit

---

[1]) Pallavic. L. XX. C XIII. n. 18.

[2]) L'unanimité dans les conciles écuméniques. Paris, Dentu 1870. — De l'unanimité morale, nécessaire dans les Conciles pour les définitions dogmatiques. Naples 1870. — Civiltà Cattol. a. 1870. vol. X. pp. 100, 450, 675.

Argumenta contraria expenduntur.

divin, cette majorité refusa à écraser la minorité."[1]) Sed contrarium refertur illis verbis Massarelli Secretarii Concilii: „Quae vota fuerunt per me secretarium alta voce lecta, et ab omnibus comprobata: quorum summa haec est: Pro parte affirmativa sunt n° 66. Pro parte negativa simpliciter, vel cum aliqua additione vel remissione ad S. D. N. papam sunt n° 71. In his non numeratur card. Madrutius, . . . neque etiam Buduensis, neque abbates Cassinenses, cum sint tres et diverse responderint."[2]) Vides plane falsa esse quae ab auctore illo proferuntur; non enim tres partes ex quatuor erant pro sententia affirmativa, sed major pars erat contra definitionem.

37. Dicunt porro, Pium IV praescripsisse ut regulam juridicam, ad definitionem requiri unanimitatem suffragiorum. Hoc pariter omnino falsum est. Tantum pro casu aliquo particulari Pius in certa materia concessit ea non definiri, in quibus Patres non concordarent, ut turbarum occasio auferretur. Vehementer videlicet disputabatur de potestate ac de residentia episcoporum, necnon, utrum Papa dicendus esset *Pontifex Ecclesiae universalis.* Id merito sane volebant Itali cum Hispanis, sed obsistebat Cardinalis Lotharingus cum Gallis. Ne discordia detrimenta afferret, Româ rescriptum fuit: *Satis futurum Pontifici, si nec de sua, nec de episcoporum potestate quidquam exprimeretur, illis tantum editis definitionibus, in quas Patres unanimi consensu conspirarent.*[3]) Sed agebatur tantum de hoc casu particulari; etenim jam vidimus, tum antea tum etiam postea definitiones editas esse, quamvis pars Patrum suffragio suo dissentiret. — Sed ad rerum gestarum seriem redeamus.

---

[1]) De l'unanimité etc. p. 18.

[2]) Theiner, Acta I. 711. Cfr. Pallavic. L. XVI. C. IV. n. 20. — Advertendum est, ex suffragiis negativis triginta quatuor talia fuisse, ut media censeri deberent. Tenor. eorum videlicet erat vel: „Placere sibi articulum definiri, quaesito prius Pontificis sensu"; vel: „Sibi non placere illum definiri, non petito prius Pontificis sensu." Hinc ad Pontificem interim a legatis res relata est.

[3]) Pallavic. L. XIX. C. XV. n. 3.

38. Quum Patres Tridentini rebus fidei et morum discutiendis intenti essent, Paulus III etiam sedulo reformationis negotio incumbebat, atque jam Bullam de morum restauratione emittere paratus erat. Consuluit autem ista de re legatos Tridentinos, qui libere responderunt, non opportunum ipsis videri promulgationem hujusmodi Bullae, inconsulto Concilio, eo quod ingratum id futurum sit congregatis episcopis, atque oppositio quaedam timenda. Hinc satius esse, facto quaedam reformare quoad nominationem episcoporum, et Poenitentiariae ac Datariae administrationem; incumbendum quoque esse seminariorum erectioni. Ista consilia liberiora Pontifex lubenti accepit animo, atque promisit, quamvis Curiae reformatio ad ipsum spectaret, se tamen inscio Concilio nihil constituturum esse; hortatus autem est legatos, ne Synodus ex sua parte dogmatum quaestionem posthaberet reformationi morum discutiendae.

39. Concilium igitur jactis fundamentis per decretum de sacris Scripturis, jam se accinxit ut ex ordine Protestantium errores proscriberet, Ecclesiaeque firmaret doctrinam. Quum perversa de peccato originali sententia multorum esset radix errorum, *sessione quinta,* celebrata die 17° Junii, decretum edidit *de peccato originali;* simulque reformationis decretum in quo agitur *de instituenda lectione sacrae Scripturae et liberalium artium,* ac *de verbi Dei concionatoribus et quaestoribus eleemosynariis.* **Sessio quinta.**

40. Juvabit hoc loco breviter referre, quae acciderunt quoad quaestionem de immaculata Conceptione B. M. V. Stimulante imprimis Paceco, ut quaestio de sanctissima Dei parente definiretur, creditum est, de industria nodosum illud argumentum ab eo propositum, ut per propinquam sessionem enodari non possit;[1]) sed postea compertum est, id ex sincera in Virginem pietate ab eo profectum. Vehementi eloquio etiam Didacus Laynez S. J. peroravit

---

[1]) Pacecus videlicet Card. et Episc. Giennensis (Jaën) Hispanus, Caesaris votis obsecundabatur, ut de reformatione potius quam de dogmatibus ageretur.

pro sententia cui Pacecus favebat. Lecto igitur in generali Congregatione die 8° Junii decreto de originali culpa, prout digestum fuerat in privatis coetibus, Pacecus arbitratus tantae rei decisionem brevis temporis angustiis restringi non posse, petiit, ut universali positioni, qua communis cunctis hominibus hujusmodi noxa declarabatur, haec verba adjicerentur: „De B. Virgine sancta Synodus nihil definire intendit; quamvis pie credatur, ipsam absque peccato originali conceptam fuisse.“ In illius sententiam plerumque itum. At episcopi quidam aliique qui aderant doctores acriter intercessere, quos nonnulli secuti. Opponebant illi, ubi altera opinio pia declararetur, alteram impiam declaratum iri, quod perinde foret, ac tacite quaestionem decidi. Idcirco suasum fuit, ut ea verba excogitarentur, quae neutri opinionum officerent, sed utraque in eo statu persisteret, quem tunc apud Ecclesiam obtinebat.

Quaestio de immacul. Conceptione. 41. Hinc in theologorum congressibus hujusmodi tenore decretum confectum: „Declarat sancta Synodus, non esse suae intentionis comprehendere in hoc decreto, ubi de peccato originali agitur, beatam et immaculatam Virginem Mariam, Matrem Jesu Christi, *de qua re nihil in praesenti intendit decernere,* sed observandas esse Constitutiones felicis recordationis Sixti Papae IV. — His tamen non acquievit Pacecus. Causabatur ille, in coetu superiore supra duas tertias partes in ea verba consensisse: *Quam pie creditur absque peccato originali fuisse conceptam.* Hanc sententiae pietatem negari non posse, quando non solum cuncti Regularium Ordines, uno excepto, cunctaeque Academiae huic opinioni adhaerebant ceu magis piae, sed ipsa Ecclesia solemni ritu conceptae Virginis diem celebraret. Legati tamen nolebant ut quid statueretur, quo dissidii fomes inter Catholicos inardesceret. Proposuit autem Asturiensis, ut ea particula deleretur, qua dicebatur: *Nihil in praesentia Synodus intendit decernere.* Quod, inquit Pallavicinus, quantum arbitror, eo respiciebat, ut saltem declararetur, in universali affirmatione contracti a cunctis hominibus originalis peccati haud necessario B. Virginem comprehendi, adeoque per deductam inde ab

adversariis argumentationem nihilominus probabilem reddi ejus immunitatem. Hoc dictum Bertanus aliique Dominicani plausu excepere, ut accidit graviora periclitantibus, at Paceco eique addictis molestum accidit. Eo demum res devenit, ut quamvis plerique conceptam sine labe Virginem existimarent, plurimi tamen satius duxerint, nihil oppositae sententiae detrahendum esse. Quare decreti verba ex Asturiensis dictis comprobata sunt, aegerrime ferente Paceco.[1])

42. Magna deinde diligentia *doctrina de justificatione* discussa est, atque ex accurato isto examine demum prodiit admiranda ea dogmatis catholici expositio, quae in sessione sexta promulgata fuit. In illa autem discussione apparuit, quorumdam Patrum mentibus opiniones de justificatione inhaesisse, quae a Protestantium placitis non satis distabant. Vestigia ibi inveniri dixeris tendentiae illius, qua transactione quadam concordia cum Protestantibus restitui posse censebatur. Sic in theologorum congressibus Laurentius Mazocchius ex Ord. Serv. B. M. V. una cum tribus quatuorve aliis theologis opinati sunt, hominem reddi justum per fidem, quatenus ipse fidentissime credit, a se per Jesu Christi merita peccatorum veniam obtineri. Similia in Congregationibus generalibus aliqui episcopi dixerunt. In prima ex octo Congregationibus quae hac de quaestione habitae sunt, Senensis archiepiscopus cuncta Christo, nihil nobis attribuit, totam justitiae acceptionem fidei adscripsit, reliquis praeparationibus nihil; quae sententiae Patribus male audierunt. Minus recte in alia Congregatione etiam disseruit episcopus Cavensis, qui profusa oratione pariter omnia ipsi fidei arrogabat, arbitrans, ea posita illico justificationem subsequi, cujus individuae essent comîtes spes et caritas, sed non causae et quasi prodromae. Haec sententia Patrum aures offendit, et a pluribus episcopis refutata est. — Neque grata accidit Julii Contareni Bellunensis antistitis oratio, cuncta fidei ac Jesu Christi meritis adscribentis, et nihil operibus, cum haec solum fidei ac

Doctrina de justificatione.

---

[1]) Ita Pallavicinus L. VII. C. VII. Cfr. Theiner, Acta I. 131—146.

justitiae signa putaret. In supremi judicii commemoratione mentionem operum a Christo fieri, non quia gloriam promereantur, sed quia fidem probent, adeoque perinde esse, a Christo dici: „Sitivi, et dedistis mihi bibere"; ac dici: „Ex hujusmodi opere patuit fides vestra." Hujusmodi sermo uti Patribus odiosus obstrepuit, ita in quibusdam memoriam refricavit veterum accusationum, quas Gaspar Contarenus Julii patruus subierat, quod similia opinatus censeretur. Seripandus quoque, minister generalis Ord. s. Augustini et theologus eximius, de justificatione ac de justitia opiniones habebat valde implexas, et Protestantium figmentis non satis oppositas. Censebat videlicet, praeter infusam justitiam ac merita Christi opus esse homini Christi justitiam imputari per fidem, ut apud Dei tribunal illi salus adjudicetur. Seripando commissum fuerat, ut decreta de justificatione conficeret; sed quum ea concinnasset secundum suas opiniones, post plurimam disputationem adeo illa immutata comperit, ut pro suis non agnosceret.[1])

Sessio sexta. 43. *Sessio sexta* die 13° Januarii a. 1547 habita est, cui interfuerunt quatuor Cardinales, decem archiepiscopi et quadraginta quinque episcopi. Doctrina catholica de justificatione pluribus capitibus et canonibus perspicue definita est. Simul promulgatum est decretum de reformatione, de residentia episcoporum aliorumque presbyterorum, ac de juribus et officiis episcoporum in corrigendis ac puniendis clericis, atque in visitatione ecclesiarum. — Brevi post in Congregatione generali, die 25° Februarii, Cardinalis Montanus communicavit Patribus diploma pontificium, quo episcopi Cardinales et a suis ecclesiis abesse et pluribus praeesse vetiti sunt. Paulus III edito ejusmodi diplomate satis ostendit, serio reformationem ipsi propositam esse; quamvis enim difficile sit privare concessis, tamen ex desiderio legatorum prohibitio illa etiam effectum habebat pro tempore praeterito ac pro iis Cardinalibus quibus plures dioeceses concessae erant. —

[1]) V. Pallavic L. VIII. C. XI.

Sessio septima dein die 3° Martii habita est, atque in eadem doctrina catholica *de Sacramentis in genere, de baptismo ac de confirmatione* proposita fuit. Decreta pariter reformationis sunt addita, quae *beneficiorum cumulationem* et alia ad administrationem dioeceseon pertinentia spectant. Brevi post, videlicet in *Sessione octava* die 11° Martii, decreta est translatio Concilii Bononiam, quo de eventu quaedam advertere necessarium videtur, quum ex ejusmodi translatione vehementior discordia Pontificem inter et Caesarem orta sit, et celebratio Synodi interrupta.

44. Paulus Sarpi dum describit, qua ratione translatio ista contigerit, stylum in Pontificem etiam vehementius solito acuit, atque in tota re nihil aliud videt nisi Pauli III terrores, calliditatem atque hypocrisim. Ex iis, scribit, quae Tridento Romam referebantur Pontificem teterrimas de Synodo suscepisse suspiciones, ne quid sinistri contra pontificatum ibidem agitaretur. Perpendebat, vehementissimas esse lites inter factiones theologorum, ita ut alii in alios haeresis accusationem proferrent, audaciores esse plures Patres, ac timendum esse, ne obligatio residentiae episcoporum de jure divino ut articulus fidei adstrueretur. Tali autem modo pontificatum maxime convelli. Jam reformationis negotium a se ad Concilium avocatum dolebat; ac multis aliis motivis vehementissima diffidentia in episcopos eum invaderat. **Translatio Concilii.**

45. Non minus vero suspectum habebat Paulus Carolum V, eo vel magis quod hic tunc esset in prosperitatis et potestatis fastigio. Censebat, ipsum ambire favorem Protestantium, ut potestatem suam adhuc attolleret; eum sibi esse infensum, atque in animo habere, ut tum Germaniae tum Italiae se redderet dominum, ut ipso Concilio uteretur ad opprimendum Pontificem, utque, rege Galliae morti jam proximo, arbitrum se constitueret totius societatis christianae. Hinc omnino necessarium existimavit, ut Concilium suo obsequio manciparet, atque adeo Bononiam, in civitatem ditionis pontificiae, transferret. Tabellarium igitur misit Tridentum qui celebrata sessione sexta legatis intimaret, ut illico sub qualicumque praetextu

translationem Synodi procurarent. Hi, mandato accepto, usi sunt falso contagiosi morbi rumore, atque artibus suis majorem Patrum partem eo adduxerunt, ut suffragiis suis translationem Concilii decernerent.[1])

Legatorum mens.

46. Sed plane aliter se habuisse ea quae ad translationem Concilii spectant, ex documentis genuinis clare colligitur. Verum est, tum Cardinales legatos tum Pontificem saepius de translatione Concilii in aliquam Italiae urbem cogitasse. In gratiam Germanorum Synodus Tridentum convocata fuerat, ut aditus Germanis facilius pateret et Protestantes ad Concilium frequentandum adducerentur; sed nihilominus nec praelati ex Germania ad Concilium venerunt variis detenti motivis, nec Protestantes Tridentum accesserunt. Videbatur autem Concilium ibidem congregatum nimium influxui expositum esse Caesaris, qui Oeniponti ut plurimum commorans res ex nutu suo dirigere satagebat, atque Hispanos episcopos sibi plane devinctos, fere dixeris subjectos, tenebat. Tum aëris intemperies, tum maxime bella cum Protestantibus, ex quibus pericula imminebant, multis episcopis taedium commorationis illius excitarant, imo aliquando, cum haereticorum exercitus haud procul distarent, non paucis verum incusserant terrorem.[2]) Legatos etiam pungebat, quod dignitatem suam periclitari interdum credebant eo, quod Synodus haberetur in civitate cui dominabatur Madrucius Cardinalis Episcopus Tridentinus. Praesertim postquam inter Montanum legatum atque Madrucium et Pacecum in aliqua

---

[1]) Hist. du Concile de Trente, L. II. p. 240. Version d'Amelot de la Houssaie. Amsterdam 1699.

[2]) Quum Paulus III vellet, ut Tridenti Synodus continuaretur non obstante ex bellis periculo, „Cervinus Maffejo ea qua solebat familiaritate significavit, se quidem obtemperaturos ut qui non metus impulsu, sed suasu libertatis ea scripserant; suggereret tamen ille considerandum Pontifici, quaenam Caesaris armati partes in posterum futurae essent, nimirum Concilio leges dare, essetne de dogmatibus disputandum necne, quave ratione de ea ipsa re agendum; nec posse repulsam reddi ut actum fuerat quum Caesar per Nuntium sua vota patefecerat.“ Pallavic. L. VIII. C. V. n. 5.

Congregatione contentio vehemens exorta est cum mutua offensa non mediocri, Tridentum sedes Concilio minus apta videbatur. Vel ipse Madrucius tunc veritus ne ista ex re graviora sibi provenirent incommoda, translationem promovere studuit. Erat praeterea motivum grave quod Legatos excitabat, ut Concilii translationem desiderarent. Considerabant ipsi Pauli III decrepitam aetatem, tunc (a. 1546) tam crebris morbis laborantis, ut non brevi solum, sed in momento obiturus videretur. Arbitrabantur, si persistente Concilio ejus mors accidisset, Ecclesiam schismatis discrimen subituram. Etenim etsi diplomate cautum ab eo fuerat, ut in eo quoque eventu penes Vaticanum senatum foret electio Romani Pontificis, tamen Concilium in alterius domini ditione situm, et faventibus negotio fortasse profanis principibus, dubitandum erat, ne litem intentaret, refelleretque illam sanctionem quasi irritam et suo juri adversam, praesertim ad id temporis relatam, quo nullo in cathedra Petri sedente, obtinebat Concilium absolutam nullique subjectam jurisdictionem, nec amplius adnectebatur Capiti, quod in ipsum potestatem exerceret ipsiusque potestatem moderaretur. Hinc legati, ac praecipue Cervinus rei christianae studio flagrantissimus, omnem movebant lapidem, ut tantae cladi cautum esset, Synodo vel eo traducta, ubi a vi adeoque ab auctoritate principum externorum esset libera, et Romae Vaticanis Patribus obsequentior, vel tantisper suspensa, dum rerum conditio mutaretur novusque Pontifex firmioris valetudinis succederet, vel eadem per paucas sessiones brevi absoluta.[1])

47. Paulus III pariter ob aliqua ex his quae commemoravimus motivis satius habuisset, ut in aliqua Italiae urbe Concilium haberetur, praesertim ut a Caesaris dominatione esset immune, utque omnia perturbationis pericula amoverentur. Tamen magna cum prudentia in ista re procedebat, quum ex altera parte Caesarem non vellet offendere, sed ejus votis quantum aequum ac tutum erat obsequi. Legatis diplomate potestatem fecerat transferendi **Pauli III mens**

[1]) Cfr. Pallavic. L. VIII. C. XV. n. 2.

Concilii, ubi id ad vitanda incommoda necessarium esse censerent, ac pluries de isto negotio inter ipsum et legatos actum est; sed brevi antequam translatio accidit, significaverat legatis ut Tridenti subsisterent. Sperabat videlicet. fore ut brevi tempore Synodus ad prosperum finem perduci posset.

Caroli V tendentia.

48. Carolus V ac Ferdinandus rex aliique omnibus viribus nitebantur, ut Concilium Tridenti remaneret. Imperator adhuc semper fovebat spem, fore ut ope Concilii pax atque concordia religionis in Germania restitueretur, et hac ratione etiam nutans Imperii unitas firmaretur. Ad hunc finem autem perveniri non posse censebat, nisi Synodus Tridenti continuaretur. Sed facile etiam colliges. pro ea quae principibus solet inesse dominandi cupidine, pariter maximi ipsius interfuisse, ut Synodum Tridenti conservaret, quo efficacius suum influxum exercere posset. Ex parte Caesaris stabant praesertim Pacecus et Madrucius Cardinales ac Hispaniae episcopi; Carolo V enim isti ut principi suo maxime devincti erant, ac mandata ejus exsequi studebant. Caeterum vero viri erant pii ac de Ecclesiae commodo valde solliciti.

49. Opportune Pallavicinus quoad hanc animorum et opinionum divisionem quantum ad translationem Concilii haec advertit, quae aliis pariter quaestionibus tum illius tum nostrae aetatis congrue applicantur. „Quicumque, inquit, haec Pontificiorum Caesareorumque vota observaverit, adhibitosque ab utraque partium conatus ad suum propositum promovendum, in aliquam fortasse sinistram opinionem incurret, quasi saltem altera suam utilitatem Ecclesiae commodis antehaberet, utraque vero non ex ingenuitate christiana, sed ex politica calliditate rem gereret. Meminerit quisquis ita secum reputat, quod spectat ad primum caput, insolens non esse, duos viros quantumvis recti appetentes, inter se concertare, ubi finis quem uterque intendit probus est, sibique eorum quilibet persuadet. bonum quod ipse promovet anteponendum bono quod promovetur ab altero. Quod tunc plane contigit, quum Caesar conciliandae Germaniae, et Pontifex arcendo schismatis

periculo, remittendis ad suas sedes episcopis, atque integris christiani orbis provinciis per sancita jam dogmata corroborandis operam dabant. Porro unusquisque consuevit bonum illud habere pro maximo, cujus peculiaris procuratio ad se spectat. Atque id naturae fortasse providentia effectum est, ut pro sua quisque virili parte studeat illi bono, quod ipse per se moliri possit. Cujus rei aliquod exemplum nobis in sacris libris protulit Deus, ubi hujusmodi certamina vel inter beatos angelos enarrat, ne offensioni nobis foret, si ea inter justos homines conspiciamus. Quod attinet ad alterum caput, animadvertat lector, inter artem ac fraudem plurimum interesse; illa inest homini, quatenus homo belluis melior, haec inest homini, quatenus homo belluis deterior est."[1])

Occasio translationis.

50. Quum igitur de Concilii translatione vel suspensione diversi diversa plane sentirent, eventus accidit inopinatus, ex quo decretum translationis ortum habuit. Contagiosus videlicet morbus Tridenti increbuit, ex quo tertio post sessionem septimam die episcopus Caputaquensis exstinctus est; paulo ante ex eodem minister generalis Minorum et aliquot ex legatorum familiis obierant. Animos multorum igitur metus occupavit, ne lues illa ingravesceret, et cum timor mortis super reliquas affectiones homini dominetur, ad profectionem animum converterunt; auctaque festinatio ex eo est, quod, vicinis in locis sparso contagii rumore, jam agebatur de interdicendo Tridentino commercio, adeoque de interdicenda evadendi spe. Ingens ob eam rem Praesides incessit cura, ratos, nunquam sibi obventuram opportunitatem nec faciliorem nec aequiorem alio deducendi Concilii. Et praeterea intelligebant, si ibi persisterent, fore, ut plerique episcopi abirent, remanentibus tantum Caesareanis ob metum Imperatoris; adeoque ut Concilium si forte adhuc consisteret, tum in iis quae decernerentur vivente Pontifice, tum in iis quae possent contingere eo moriente, rerum omnium arbitrium penes Caesarem foret. Romam miserunt legati, ut Pontificem

---

[1]) Hist. C. T. L. VIII. C. XV. n. 8.

consulerent; sed dein quum periculum in mora esse ipsis videretur, quia plures episcopi Tridento mox discesserunt, alii profectionem parabant, et commercii interdictum imminebat, usi sunt facultatibus jam antea a Pontifice ipsis concessis. Die 9° Martii in generali Congregatione, quum jam duodecim Patres permissione nullatenus obtenta profecti essent, quumque medici plures periti luis propagationem imminere judicarent, de translatione instituere deliberationem. Ei obsistebant Caesareani duce Paceco Cardinali contendentes, pericula talia ex morbo non adesse. Altera die iterum res discussa est in sessione octava, ac decretum translationis a Cardinali Montano propositum. Postquam singuli Patres protulere sententias suas rationibus convestitas, jussus est Massarellus Concilii secretarius suffragia colligere, ut eorum numerus haberi posset. Ex quinquaginta sex Patribus qui tunc aderant triginta octo (praeter legatos) translationem sine exceptione comprobarunt, quatuordecim noluerunt, iique omnes praeter Fesulanum Caesari addicti, duo dubitanter, duo per conditionem locuti sunt. Verum praeter triginta octo, quibus migratio probabatur, nonnulli refragantibus affirmarunt, se illi consensuros, ubi voluntas Pontificis accessisset.[1])

Nulla fraus.

51. Hac in re omnia legitime peracta esse, ex dictis manifestum est, nec fraudulenta aliqua machinatio, uti Sarpius fingit, in translatione intervenit, sed ex inopinato invalescente morbo translatio decreta est. In arcana epistola ad Cardinalem Farnesium, una cum legatorum litteris communibus missa decretum translationis significantibus, Cervinus scribebat: *Quid Deus de hac Synodo statuerit, ex communibus litteris cognosces, de quo nihil aliud affirmo, nisi merum Dei opus planeque miraculum id fuisse.*[2]) — Tridento legati discessere die 12° Martii a. 1547 eosque Bononiam secuti sunt Patres qui translationem comprobarunt; brevi post etiam Fesulanus se iis junxit, aliique

---

[1]) V. Pallavicini H. C. T. L. IX. C. XIII—XVI; Raynaldi Annales a. 1547 n. 46—56.

[2]) Pallavic. L. IX. C. XIII. n. 3.

plures episcopi hortante Pontifice Bononiam venere. Sed remansit Tridenti Pacecus Cardinalis cum episcopis Caesari addictis; obsequebantur videlicet Imperatori, qui translationem illegitimam esse causabatur, abstinuerunt tamen Tridenti ab actionibus quae Synodum spectabant.

52. Carolus V quum certior redditus esset de translatione Concilii, aegerrime tulit eam factam esse, ac periculum luis, quae brevi cessavit, merum praetextum fuisse contendit. Duo videlicet animum Caesaris feriebant. Alterum quod intelligeret, Germanos specioso praetextu eam Synodum rejecturos, ut quae alibi quam in loco per ipsorum comitia constituto celebraretur, ac proinde a concepta spe decidebat redigendae Germaniae ad religionis concordiam, adeoque ad pacis imperiique unitatem. Quamquam postea satis constitit, hanc spem habuisse plus frondium quam radicum, cum in comperto fuerit, nec Protestantes tametsi subactos voluisse unquam praeteritis Tridentinis decretis obtemperare, neque postea quam Synodus Tridentum repetiit, animum conduxisse ad eam suscipiendam et adeundam. Alterum erat objecta quaedam species contemptus. Etenim quum antea tot annos Concilii celebratio prorogata fuisset, ut de loco qui Caesari probaretur conveniret, nunc repente asportatum inde fuerat, et in sede cui numquam ille censenserat collocatum, idque ne ipso quidem conscio et in suo paene conspectu. Quapropter Imperator magno cum vigore per Oratores suos apud Pontificem egit, ut Concilium Tridentum rediret. Paulus III a legatis de translatione Concilii ac de motivis ejusdem certior factus, modum agendi legatorum approbavit quidem, haud omnino grata tamen fuit haec translatio, animumque ejus sollicitudo occupavit ob difficultates quas ex hoc negotio proventuras praevidebat. Studuit igitur animum Caesaris lenire, advertens, ex libertate ipsius Synodi esse ut translatio ista facta sit, nec convenire, ut Pontifex injungeret Patribus Bononiae congregatis Tridentum reverti. Curandum Caesari, ut Patres qui Tridenti remanserant Bononiam accederent, tunc ibidem de reditu deliberari posse. Sed Carolus V cedere noluit et omni quo potuit

Caroli V commotio.

modo apud Paulum institit, ut reditum Concilii sua auctoritate decerneret. Ne tamen ratio ejus agendi schismatica videretur, per Oratores suos apud Pontificem juridicam actionem iniit contra Concilii praesides, quod illegitime Synodum Bononiam transtulerint.

Sessiones Bononiae habitae.

53. Bononiae interim statuto die 21° Aprilis a. 1547 habita est *sessio nona* Concilii, cui interfuerunt praeter legatos sex archiepiscopi, viginti et octo episcopi, quatuor mendicantium Ordinum Praesides et Abbas Cassinensis. Definitio tamen et promulgatio canonum de Sacramentis prorogata fuit, idemque factum est in *sessione decima* celebrata die 2° Junii; atque die 14° Septembris a. 1547 in Congregatione generali prorogata fuit sessio quae futura erat die sequenti ad beneplacitum Concilii. Patres vero atque theologi numero fere septuaginta Bononiae discutiendis et praeparandis materiis fidei et morum sedulam operam dederunt, ita ut postea quum Concilium resumptum esset, ob hos labores cito decreta confici potuerint.

54. Hoc tempore Imperator studuit dissidiis religiosis limitem quemdam ponere edito Augustae diplomate famoso quod *Interim* appellari solet. Quum videlicet adhuc semper spem foveret concordiam in re religiosa restitui posse, Synodus autem generalis Bononiam translata esset et ita novae difficultates orirentur, studebat alia ratione reconciliationi Protestantium viam parare. Compositus igitur fuit libellus seu decretum 26 articulorum, auctoribus praesertim Julio Pflug episcopo Naumburgensi, Michaële Held episcopo auxiliari Moguntino, probis viris catholicis, et Joanne Agricola haeretico Electoris Brandenburgici concionatore, sed aeque ac ipsius dominus concordiae cupientissimo. In pluribus articulis ac praesertim in iis quae de Sacramentis agebant, doctrina proposita Lutheranorum erroribus adversabatur, in aliis vero contexta erat formulis ambiguis, quas liceret utrique partium pro se interpretari. Censebant igitur illi viri, quidquid in libello continebatur dummodo sana interpretatione exponebatur, doctrinae catholicae non repugnare, excepto sacerdotum conjugio et usu calicis apud laicos, quae duo ibidem permittebantur. Sed ducebatur,

cum difficillimum compertum esset sacerdotes a ductis uxoribus sejungi, et experimento constaret, aliquot populos ab Eucharistia suscipienda sub utraque specie abduci non posse, utrumque tolerandum esse, donec Concilium decerneret id quod Ecclesiae magis profuturum putasset.

55. Hoc igitur decretum *Interim* Carolus V in comitiis Augustae habitis a. 1549 die 15° Maji promulgavit, ut usque ad sanctiones definitivas Concilii oecumenici, religionis quaedam esset norma, quae tum a Catholicis tum a Protestantibus recipi posset. Sed Pontifici et Catholicis plurimis istud decretum non probabatur, quia nimiam in re religiosa Caesar sibi videbatur tribuere auctoritatem, atque transactione quadam periculis et ambiguitate plena res cum haereticis componebantur. Remissius tamen Paulus III hac in re egit. At vero ipsi Protestantes imprimis respuerunt illud *Interim*, eo quod doctrinas suas et ritus eodem rejici censebant. Sic nullus fere fructus hic Imperatoris conatus obtinuit.[1] **Interim Augustanum.**

56. Multum quidem interea Paulus III adlaboravit ut concordiam in Concilii negotio cum Carolo V restitueret, sed eum invenit obstinatum in suo sensu; peculiaris etiam dissensio eo tempore inter Pontificem et Caesarem orta est de possessione Parmae et Placentiae. Ne igitur certamen cum Caesare veluti cum perduelle ineundum esset ac schisma aliquod oriretur, Paulus *suspensionem Concilii* decrevit, et Montanus legatus die 17° Septembris a. 1549 Patres Bononiae congregatos dimisit. Statuerat Pontifex

---

[1] Praeter hoc *Interim Augustanum* commemoratur illud quod dicitur *Interim Ratisbonense*, videlicet libellus qui a 1542 in Colloquio Ratisbonensi propositus fuit ad concordiam in re religiosa obtinendam, uti jam superius diximus. Hujus libelli auctores dicuntur fuisse Gropper, Velwyk theologus Belga, et Bucerus. *Interim Lipsiense* postremo dicitur documentum, quod a 1548 Lipsiae, quum Mauritius Elector Saxo non admitteret *Interim* Augustanum a Carolo V propositum, a theologis pluribus protestantibus moderatis, duce Melanchthone, confectum est. In pluribus modificarunt *Interim* Augustanum; attamen quum in multis doctrinae catholicae faverent, nec illa formula apud Protestantes recepta fuit.

convocare Romam ex omnibus partibus episcopos ad disciplinae ac morum reformationem conficiendam. Sed cum illis curis detineretur, annis gravis incidit in morbum, maxime ob aerumnas, tristitiam et indignationem, quae ei supervenerunt ex resistentia Octavii nepotis; hic videlicet mandatis Pontificis obtemperare recusabat, quum Paulus vellet, ut Parmam ipsi in feudum concessam Ecclesiae restitueret, ac loco ipsius Camerinum acciperet. Obiit Paulus III die 10° Novembeis a. 1549 annis et meritis plenus. Immoderato erga stirpem amore humani aliquid passus est, quod ipse agnovit dum moriens dixit: *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus essem.* Caeterum propter virtutes, animi vigorem, sapientem Ecclesiae gubernationem, praeclarissimis accensendus est Pontificibus.[1])

Pauli III mors.

III.

Concilii Tridentini periodus secunda.

57. Post tertium a Pauli obitu mensem Pontifex renuntiatus fuit Joannes Maria Cardinalis Montanus, qui in Concilio Tridentino primus fuerat legatus; *Julii III* nomen sibi delegit. Mediocri natus genere fuit Julius III,

---

[1]) De ipso breviter et concinne Pallavicinus: „Obiit Paulus III decima Novembris die anni 1549 postquam annos quindecim sederat. clarissimae memoriae princeps; ut qui urbem Romam non ornaverat modo, sed paene ad vitam revocaverat, quippe cujus vix ille cadaver direptione deformatum nactus fuerat. Ecclesiasticam ditionem bellis prius devastatam restauraverat: Senatum Vaticanum viris aetate sua longe praestantissimis cohonestaverat: arma saepius moverat adversus Christi hostes, catholico sanguine a se nunquam respersa: inchoaverat diuque promoverat Concilium, ex obstaculis perarduum, ex rebus in eo agitatis amplissimum, et ad reparandam disciplinam praevalidum inter reliqua, quae unquam in Ecclesia coaluissent. Immoderato suam erga stirpem amore se hominem prodidit; de reliquo herois nomen apud Ecclesiam meritus est." Hist. Conc. Trid. L. XI. C. VI. n. 4.

ita Pallavicinus, sed ingenio plus quam mediocri, ad excogitandum praestantiori, quam ad insistendum excogitatis. Per multos gradus ad supremum enisus est; Cardinalis vero creatus fuit a Paulo III anno 1536. In quo uno nullus unquam in maxima varietate rerum gerendarum superbiam, nullus avaritiam, nullus negotiorum quae is suscepisset neglectum, aut quaestus aliquam cupiditatem notavit. Jam Cardinalis praecipuis ditionis ecclesiasticae provinciis praefuit suamque sapientiam animique constantiam illustravit diuturna turbidaque Concilii praefectura. Tener in amore, celer ad iram, sed non minus celer ad eam deponendam quam concipiendam; suopte ingenio potens, sed latens quantum vellet ex arte; pronus ad laxamenta, sed aeque etiam ad negotia. Benefico fuit animo, sed interdum absque delectu; dignioribus quidem sine praemio nequaquam praeteritis, sed simul etiam minus dignis beneficio affectis Suum sanguinem deamavit variis purpuris inter consanguineos distributis, quorum aliqui honorem meruisse postea censeri possunt, quem cum obtinerent haud merebantur; praesertim vero in Nobilio Cardinali tenera aetas admirationem addens sanctimoniae, visa est decus addere non minuere dignitati. Sed prae caeteris unum extra consanguinitatem suam amavit evexitque, nec antea nec post dignum, qui fuit Innocentius de Monte.[1]) Notant porro auctores, Julium Pontificem non eo ardore se dedisse occupationibus gravibus, ut antea quum Cardinalis esset, sed senescentem virum visum esse remissiorem in laboribus arduis pontificatus. Unde spes magna de ipso Pontifice concepta non penitus adimpleta est. Julius III R. P.

58. Julius III quum praesertim studiis Cardinalium qui Gallis favebant electus esset, grati animi sensum in Henricum II Galliae regem in Consistorio publice manifestavit. Sed etiam quocumque modo potuit confidentiam et benevolentiam ostendit in Carolum V, quocum simultatis periculum ex praeteritis eventibus propius imminere videbatur. Et sane de Caesaris voluntate ipsa electionis

---

[1]) V. Pallavicinum Hist. Conc. Trid. L. X. C. X. n. 8.

Pontifex Imperatori gratus.

comitia multum nubis abegerant ab animo Julii, tum in eo quod ad communem Ecclesiae rem, tum in eo quod ad ipsum Julium privatim pertinebat. Dum Julius legatione fungebatur, induxerat in animum, velle Caesarem, ut novus Pontifex in Germania vel Tridenti crearetur, eademque de causa retinere ibi episcoporum manum, simulque contendere, Synodum adhuc ibi consistere; atque huic fixus inhaerebat persuasioni. Postea tamen perspexerat mentis esse non malignae solum, sed vulgaris, de aliorum voluntate deterrima quaeque tanquam verisimillima sibi persuadere. Compererat itaque rem aliter se habere, quum animadverteret a Caesare nihil prorsus novi moliente, statim missum fuisse Pacecum Tridento ad Comitia Vaticana.[1] Quod spectabat ad se privatim, existimarat proximis superioribus annis Caesarem sibi maxime infensum, utpote auctori translationis Concilii; sed ubi ad rem ventum est, experimento comperit, multos Caesarianorum sibi fuisse suffragatos, unde collegit, alios privato consilio, non mandato Caesareo, sibi adversatos. Quod plurimum confirmaverunt argumenta laetitiae, quae Bertanus Nuntius retulit a Caesare et Aula Caesarea ob ejus electionem conceptae. Etenim quemadmodum ubi quidpiam nobis molestum accidit, aliud contrariis praeditum conditionibus exoptamus, ita postremae inter Paulum et Carolum offensiones Caroli animum stimulabant ad expetendum Pontificem omnino dissimilem, cujusmodi Julius censebatur, ut qui patientiore animo erat, ingenio magis flexibili, consiliis planioribus, affectu quo ad iram in verbis proniori, eo pariter ad reconciliationem procliviori, antequam iracundia in facta prorumperet.[2]

[1]) Haec attendenda etiam sunt. ut judicium feratur de translatione Concilii Tridentini Bononiam. Profecto ex iis quae diximus indubium est, nullas in ista re fraudulentas Pauli III machinationes intervenisse, legatos ex animo egisse, ut Ecclesiae bono providerent, motivumque solidum translationis adfuisse. Translatio tamen non omnino necessaria fuisse videtur, adeoque forte minus prompti ad eam fuissent, si minus suspectus ipsis fuisset Caroli V animus, ac si praevidissent incommoda ex translatione secuta.

[2]) Cfr. Pallavicinum H. C. T. L. XI. C. VII. n. 3.

59. Pontifex igitur mox animum eo adjecit, ut Caesari obsequens Concilium Tridenti instauraret, simulque etiam Henricum II Galliae regem moveret ut eo episcopos Galliae mitteret. Atque jam de his conatibus aliqua videntur commemoranda, ut appareat, quanta in istis negotiis Ecclesiae prudentia RR. Pontifices uti debuerint, ad vincenda obstacula quae Concilio oecumenico rite celebrando continuo ex principibus obveniebant. Legati igitur missi sunt, ad Carolum V Pighinus archiepiscopus Sipuntinus, vir Caesari gratus; ad Henricum vero Trivultius antistes Tolonensis. Haec Nuntiorum missio eo tendebat, ut ex una parte rex Galliae induceretur ad libenter assentiendum Synodo Tridenti celebrandae, et ne eam Pontificis gratificationem erga Caesarem aegre ferret: atque ut ex altera parte permoveretur Carolus ad amplectendam eam rationem convocandi Tridentum Concilii, quae Pontifici et Galliae regi satisfaceret. Quo igitur primum perficeretur curatum est, ut ab Henrici animo suspiciones depellerentur, quas illi nominis existimatio, aemulatio ac privata ipsius utilitas ingerebant. Ostendit ei Nuntius, quantam ipsius honoris sollicitudinem Pontifex haberet, et convocationem Synodi Tridentum non ob importunam Caesaris petitionem fieri, sed eo quod bonum Ecclesiae id omnino suaderet. At privatae utilitatis obstacula, quae difficillime perfringi solent, ea tunc etiam erant, quae difficillime disjici possent, cum probe nosset Henricus, sibi detrimento futurum, quidquid Carolo emolumento foret, illi vero emolumento futurum, id quod tam flagranter efflagitabat. Verumtamen, ut a rege ea persuasio removeretur, quaedam ratio subtilior est adhibita.

Studium instaurandi Concilii.

60. Insinuabatur, esse quidem e re Caesaris postulare, non item obtinere Concilium; ubi enim id denegaretur, speciosum illi colorem affundi, haereticis per concordiam satisfaciendi citra Catholicorum querelam, adeoque ab universa Germania obsequium ipsi atque benevolentiam tamquam domino praestitum iri. At contra, impetrato Tridenti Concilio, ut ipse tum famae suae, tum Catholicorum qui sibi opem ad bellum tulerant, rationem haberet,

Conatus apud principes.

necessario adactum iri ad haereticos cogendos, ut ii, quam ipse spoponderat subjectionem, oculis exhiberent. Hanc compertum erat, ab ipsis summopere refugi, ne sibi manus exinanirent rapinis Ecclesiae restitutis; easdemque Ecclesiae legibus illigarent. Quare aut obtemperaturi erant invitis animis ac rabie tumentibus quam intus coquerent, dum per quamlibet occasionem effunderent, et ita Caesarem suspicionibus implicitum metuque agitatum distenturi. Aut per apertam contumaciam recalcitrarent, eum adigentes ad arma contra ipsos movenda. Et in utroque eventu vires illum deficerent ad molestiam aliis ac praesertim Gallis inferendam. Accedebat, quod exstante Concilio nequaquam liceret Caesari pacem obturbare, ne in Germaniae conspectu idem Concilium obturbaret, quod ad Germanis gratificandum a se curatum ostentabat, quodque ipsius pacis gratia habebatur. At vero si repulsam in eo a Pontifice retulisset, et viribus validior et a memoratis rationibus liberior, adeoque formidabilior futurus esset. Dempto Caesaris commodo, nullum amplius incommodum regi superesse, cum inter conditiones ea esset primo statuenda, ne agitarentur in Synodo regnorum negotia, neque Ecclesiae Gallicanae privilegia in controversiam vocarentur, sed aliae res ecclesiasticae cunctis communes, unde Gallia nihil posset detrimenti capere. — His rationibus expositis, Henricus eo adductus est, ut celebrationi Concilii consentiret.

61. A Carolo V Pighinus petiit, ut sua officia adhiberet ad movendum regem Galliae ut Concilio celebrando faveret, ut curam haberet ne Tridenti ea deessent, quae tot Praelatorum dignitas et necessitas exposcebat, utque Caesar firmiter stabiliret Protestantium subjectionem per legitimas tabulas ab ipsis exhibendam. Ubi id ab illis recusaretur, Concilio amplius locum non esse, sicuti alias fuerat, ad eorum contumaciam declarandam. Sed cum jam contumaces essent, superesse, ut in eos Caesar armorum vim exerceret, ne in controversiam adducerentur et recentis et veterum Conciliorum decreta.

62. Declinavit Granvellus Caesaris Cancellarius nomine Caroli petitionem Pontificis, ut operam suam impenderet

regemque Galliae moveret ad favorem Synodo impertiendum. Id Pontificis auctoritati convenire respondit; sed hac speciosa excusatione adducta veriorem omisit, hoc est, Caesaris officia obfutura potius quam profutura. Aliis autem petitis accedere Caesar paratum ostendit animum. Et quod jam Pontifex adverterat, id maxime Imperatori gratum esse Granvellus significavit, videlicet, ut cito Concilium ad finem perduceretur. Expeditiorem rationem sibi videri, si Pontifex de sententia virorum sapientiâ studioque religionis praestantium diploma conficeret, universam morum emendationem complectens, quod ubi comprobaretur in Synodo a Patribus Pontifici ac Caesari obsequentibus, quantum illi suffragiorum opus esset, minime defuturum. Dogmata vero aiebat ille partim jam fuisse sancita, partim per susceptos a Tridentinis Patribus labores adeo discussa et digesta, ut postrema illorum absolutio brevis temporis opus evaderet. Atque ex his apparuit, aliam tunc ac prius fuisse Caesaris et consiliariorum ejus de morum reparatione sententiam. Etenim quum nihil antea pressius inculcassent, contendentes ut ea esset praecipuum et quasi unicum opus Concilii, dum per eam Germaniae turbas componendas putabant; postea experimento docti perspexerant, decretis de morum emendatione turbarum exstinctionem exspectari non posse. Etenim compertum jam erat, ne mitiores quidem disciplinae leges antea latas posse inter eos animorum aestus ad usum perduci. Praeterquam quod perspiciebant sagaces aestimatores, multo plus reformandum in moribus civitatum Caesareae quam Pontificiae ditionis.[1])

63. Quum igitur tum Carolus V, tum Henricus II Concilio celebrando annuerent, Julius III diploma edidit, quo Synodum statuit die 1° Maii a. 1551 Tridenti *resumendam et prosequendam esse.* Concilii legatum destinavit, quum adhibere Cervinum non liceret nimis a Caesare in hisce rebus alienum, Marcellum Cardinalem Crescentium Romanum. Collegam illi non addidit, tum quo sumptibus Resumitur Concilium.

[1]) V. Pallavic. L. XI. CC. IX. X.

aerarii Pontificii parceret, tum quod existimabat. aequalem in supremis arbitris auctoritatem esse perturbationibus obnoxiam; ipsi tamen adjecit qui consilio et decori essent, duos praesides ex ordine episcoporum, et in Concilii functionibus, et in Germaniae negotiis jam expertos omnique virtutis laude conspicuos, Sebastianum Pighinum Sipontinum archiepiscopum, et Aloysium Lipomanum Veronensem episcopum. Atque hac fortasse ratione crediderat, decus simul et solatium allatum iri universo episcoporum ordini, suspicionibus agitato in superiori Synodi conventu, ne quid ipsis Sedes Apostolica derogatum vellet, cum iidem nunc cernerent, se ad Praesidum sedem ab illa promotos.

Sessiones variae. 64. Habita est *sessio undecima,* qua Concilium resumptum fuit, die 1° Maii; nova autem sessio prorogata est usque ad 1um diem Septembris, ut decreta praepararentur et adventus plurium episcoporum et Protestantium exspectaretur. Etiam in *sessione duodecima,* die 1° Septembris habita, decreta haud publicata sunt, sed proxima sessio ob similes rationes prorogata est usque ad diem 11um Octobris. Venerunt interea ad Synodum Septemviri Moguntinus et Trevirensis ac plures alii episcopi Germaniae, uti Argentoratensis (Strassburg), Vindobonensis, Naumburgensis, Constantiensis; ac spes affulsit, aliquot principes protestantes legatos missuros esse. Magno haec Patribus solatio fuerunt; sed molestiam non exiguam Synodo creavit Henricus rex Galliae, qui ob exortum cum Pontifice dissidium episcopis Galliae quominus Tridentum accederent prohibuit, atque dein in dubium revocare nisus est oecumenicum Concilii characterem. Hanc Henrici litem ut exponamus jam convenit, simulque breviter innuemus, quam partem eousque Galli in Concilio Tridentino habuerint.

65. Franciscus I in Synodi negotio continuo quidem eam ostendit simultatem, quam in Carolum V animo fovebat, attamen Concilio congregato haud magnas creavit difficultates. Adfuerunt Concilio Tridentino inde ab initio aliquot episcopi Galliae, videlicet archiepiscopus Aquensis

(Aix) atque episcopi Rhedonensis (Rennes) et Agdensis; veneruntque brevi post sessionem quintam, videlicet die 26° Junii a. 1546, tres Oratores Galli, Claudius d'Urfé, Jacobus de Lignière et Petrus Danez, magni omnes apud Gallos nominis, tum ob munera quibus fungebantur, tum ob virtutes quibus ea promeriti erant. Quum vero Carolus V urgeret, ut neglectis dogmatibus ad disciplinae reformationem Concilium tenderet, Oratores regis Galliae contra insistebant, doctrinam catholicam imprimis firmandam esse. Decreta Concilii in Gallia bene recepta sunt, uti Dandinus Nuntius Pontifici d. d. 14 Febr. a. 1547 mandabat; sed paulo post aegrotante rege oppositio quaedam contra decreta disciplinaria se manifestavit. Oriebatur eadem ex episcopis in aula regia degentibus. Concilium enim leges tulerat severas contra pluralitatem beneficiorum quibus animarum cura annexa erat, et contra absentiam episcoporum a suis gregibus. Jamvero episcopi illi aulici sub hoc duplici respectu rei erant, atque huic disciplinae reformationi se subjicere haud erant parati.[1]) Attamen etiam post translationem Concilii Bononiam Gallis pergratam iidem Synodo quam maxime favebant, ac major numerus episcoporum Galliae tum Bononiae adfuit, simulque regis Henrici Oratores.

Gallorum in Synodo partes.

66. Quum a Julio III indiceretur resumptio Concilii Tridentini, initio Henricus II, uti jam innuimus, omnino consensit, sed brevi lis vehemens exorta est bellumque perniciosum occasione ducatus Parmensis. Anno 1512 quum Gallorum dominatio in Italia eversa esset, Parma et Placentia in dominium transierant Sedis Apostolicae. Ducatum hunc a. 1547 Paulus III ut feudum dederat filio suo Petro Ludovico, quo occiso a. 1547 Placentiam occupaverant ob Imperii jura allegata Caesaris copiae, Parma vero remanserat Octavio Farnesio. Paulus, uti diximus, ultimis diebus vitae suae in animum induxerat, ut Parmam immediato gubernio regeret, et Octavio principatum Came-

[1]) Dassance, Essai histor. sur le Conc. de Trente. V. Rohrbacher. H. E., L. 83.

rinum concederet; sed restitit Octavius, ac postremo ipsi ducatus Parmensis concessus fuit. Etiam Julius III confirmavit Octavio feudum illud, magnam benevolentiam Farnesianis ostendit, et difficultates de Placentiae occupatione cum Imperatore componere studuit. At Octavius Farnesius, quum aegre ferret, Placentiam in ditione esse Imperatoris, simulque etiam possessionem Parmae non omnino tutam sibi esse crederet, nisi valida protectione gauderet. in civitatem istam praesidium recepit militum Gallorum. Ita intimius se junxit partibus Henrici regis.[1]) Carolus V autem ista de re vehementer commotus fuit, Pontifex vero pariter aegerrime tulit, quod Octavius sine consensu ipsius in Ecclesiae feudum praesidium Gallorum suscepisset. Et quum videret jam inter Gallorum et Imperatoris partes ipsi seligendum esse, foedus cum Carolo Julius III iniit, ut armorum vi Octavium ad submissionem redigerent, atque mox copiae Pontificis, quibus Caesaris auxiliares accedebant, bellum acre contra Octavium Farnesium gesserunt. Initio demum anni 1552 induciae factae sunt ad biennium, ac postea concordia restituta est.

Contestatio regis Galliae. 67. Quum igitur bellum istud exortum esset, Henricus II *Contestationem* Romae exhibuit Pontifici et Cardinalibus, in qua vehementer de modo agendi Julii III conquerebatur. Contendebat, in re Parmensi se Ecclesiae utilitati inserviisse, ac merito defensionem Octavii potuisse suscipere. Pontificem vero, cujus munus fuisset rixas omnes inter principes christianos exstinguere aut temperare, maluisse bellum ciere, quo tota mox Europa conflagratura erat, omnisque ad Concilium aditus praecludendus. Ex quo patere, per novam Synodi convocationem, universae reipublicae christianae bonum nequaquam spectari, sed eam ex peculiari cum quibusdam conventione fuisse habitam, quorum privato commodo Synodus deserviret,

---

[1]) Eodem tempore Horatius Farnesius, Octavii frater, in matrimonium duxit Dianam Henrici II filiam naturalem; Octavius connubio junctus erat cum Margarita filia naturali Caroli V, sed nihilominus simultates illas habebat cum Imperatore.

dempta reliquis interveniendi contradicendique potestate. — Petere proinde regem a Pontifice et Cardinalibus, ut aequi consulerent, quod ipse contestaretur, se non posse suos episcopos ad Concilium mittere Tridentinum, quo propter bellum nec liber nec tutus erat accessus; adeoque Concilium non universale sed peculiare futurum, non studio totius Ecclesiae reformandae coactum, sed voluntate quibusdam principibus gratificandi, et in posterum hujusmodi Synodi decretis subditos suos nequaquam obstrictum iri. Regem iis usurum esse praesidiis, quibus Christianissimi majores sui aliique usi fuerant, a jure concessis, et libertatem Ecclesiae Gallicanae defensurum. Diserte tamen regem profiteri, nolle ipsum Apostolicae Sedis obedientiae subjectionique se subducere, quin conaturum id agere, ut in dies dignior Christianissimi titulo censeretur. — Responsio a Pontifice ad hanc contestationem data est, in qua regem arguit, quod in feudum Ecclesiae, Parmam, suas immiserit copias. Dein de Concilio agit, et quod ad obstacula belli spectabat, ne possent eo Praesules convenire, imprimis respondebatur, ubi id ita foret, regi esse adscribendum, qui urbem Ecclesiae ingressus pacem turbabat. Deinde quo nubem omnem cogitati periculi Pontifex difflaret, offerebat cunctis episcopis publicae securitatis litteras tam a se, quam a quocumque christiano principe concedendas. Porro nimis futile videri, quod opponebatur, ob denegatam pertinaciter ab una provincia praesentiam, posse derogari auctoritati Concilii cunctis nationibus ad cunctarum utilitatem indicti, imo expetiti atque adjuti singulariter ab ipsius regis parente ac praedecessore. Absque gravi noxa nequaquam ab eo posse Gallos praesules detineri, qui reliquis cunctis oecumenicis Conciliis magna cum auctoritate interfuerant, et cum eadem Tridentino interfuturi essent. Regem deinde hortabatur, ut animi sensus mutaret, ac postremo episcopos Galliae commonebat, ut enixis precibus a rege veniam adeundi Concilii impetrare contenderent, aliter et dignitati et Ecclesiae plurimum defuturos.

Contestatio regis Galliae.

Sessio duodecima.

68. In duodecima autem Concilii sessione ex mandato regis Henrici Jacobus Amyot, abbas Bellosanensis, qui postea episcopus Antisiodorensis fuit, Synodo obtulit litteras regis, quibus eadem fere continebantur quae Pontifici et Cardinalibus exposita erant. Quum in epistolae inscriptione haud Concilii, sed *Conventus* nomen haberetur, satis commoti sunt Patres, et deliberatum est, an admitti possent ejusmodi litterae. Difficultas tamen sublata est, postquam Amyotus explicavit, vocem illam non adhibitam esse, ut aliquid auctoritatis Synodo detraheretur, sed eam haberi ut synonymam nomini Concilii. Tunc Patres, protestatione conveniente praemissa, litteras regis acceptarunt.[1] — Ex hoc dissidio igitur provenit, ut episcopi Galliae secundae periodo Concilii Tridentini non interessent.

69. Proximo a sessione die (2° Septembris) theologis traditi fuerunt articuli pro sessione decima tertia exagitandi. Magni laboris non fuit canones ad definiendum concinnare; adhibita quippe Bononiae cura res apte digesserat, et ea quae hic sancienda erant non perinde se habebant ut justificationis articulus, a veteribus Conciliis parum explicatus, breviterque expensus ad id usque temporis a Scholasticis. Sed firmanda erant Eucharistiae caeterorumque Sacramentorum dogmata, de quibus abunde locuta fuerant Concilium Lateranense IV, Constantiense et Florentinum, et a Scholasticis copiose in eorum operibus agebatur. — Par esse videbatur ad explendum argumentum doctrinae de Eucharistia, statuere, quid esset credendum de necessitate Eucharistiae sub utraque specie sumendae. Sed quum Protestantes nondum accessissent, Monfortius, Orator Caesaris, petiit, ut hac saltem decisione Patres supersederent. Fuerat semper plurium Catholicorum persuasio desiderio spem alentium, posse ad veterem fidem qui aberraverant revocari, ubi aliqua quae praestari possent indulgerentur, et potissimum duo, laicis usus calicis et sacerdotibus matrimonium. Pluries id jam propositum fuerat, ac Caesar

[1]) V. Theiner Acta Conc. Trid. I. 487. — Pallavicini H. C. T. L. XI. C. XVI. XVII.

in diplomate *Interim* vocitato, utrumque Protestantibus ad futurum usque Concilium permiserat. Tribus vero Nuntiis subinde in Germaniam petente Caesare missis a Paulo III, cum ampla facultate inter caeteras haec etiam potestas cum opportunis restrictionibus conditionibusque tradita erat. Quapropter considerata Caroli victrice potentia, oblataque bis ab integro Ordinum in Germania conventu subjectione Concilio, fore sperabatur, ut si Protestantibus in hisce capitibus satisfieret, Germania in religionis concordiam restitui posset. Idcirco Patres, tametsi cum aliqua sententiarum discrepantia, censuerunt, hac utendum indulgentia, suspensis pariter quibusdam aliis articulis, qui huic videbantur affines.[1])

Sessio decimatertia.

70. *Sessio decimatertia* igitur habita est die 11° Octobris a. 1551 atque *doctrina de Eucharistia* in eadem definita. Varia etiam de reformatione statuta sunt, quae maxime spectant rationem, qua episcopi in causis criminalibus clericorum agere debent. Decreto dein peculiari illorum articulorum, quos commemoravimus, definitionem prorogaverunt ad sessionem aliam habendam die festo conversionis s. Pauli, 25° Jan. a. 1552. Simul *salvum conductum* Protestantibus concesserunt, ut personae „quae ad oecumenicum hoc et generale Concilium accedere voluerint, de iis rebus quae in ipsa Synodo tractari debent, omni libertate conferre, proponere ac tractare, ac ad ipsum oecumenicum Concilium libere et tuto venire, et in eo manere ac commorari, ac articulos quot illis videbitur tam scripto quam verbo offerre, proponere et cum Patribus, sive iis qui ab ipsa Synodo delecti fuerint conferre, et absque ullis conviciis et contumeliis disputare, necnon quando illis placuerit recedere possint et valeant."

71. Paulus Sarpius maligne Patres carpit, quod asseruerint, Protestantes desiderare audiri de istis de communione sub utràque specie articulis, quum tamen hi jam saepius declarassent, nullos a se articulos anteriores recipi,

---

[1]) Pallavic. L. XII. C. IX. — Theiner Acta C. Tr. I. 528.

nisi ante novum examen ipsis praesentibus instituatur.[1] At profecto nullo pacto permitti poterat, ut articuli jam definiti in dubium revocarentur, et eo ipso quod Patres declarabant, se morem gerere Protestantibus, quod ipsorum adventum pro discussione articulorum de Communione praestolarent, merito implicite innuebant, reliqua dogmata jam stabilita novo examini subjici non posse. — Aderant autem in ea sessione Oratores Septemviri Brandenburgensis, qui declararunt, principem omnia quae sacrae Synodo placitura essent, sancte et sincere, ut principem christianum et obedientem filium Ecclesiae catholicae deceret, observaturum esse et defensurum.[2] Postea tamen promissa non implevit.

Responsio regi Galliae data. 72. Postremo loco in ea sessione regis Galliae libello, de quo supra diximus, responsum est. Henrici quidem consilium fuerat, ut non tam legationem exhiberet Concilio quam apologiam societati christianae, et propterea neminem miserat, qui reddendam statuto die responsionem acciperet, quod illam non habere cupiebat, praevidens, per eam suae oppositam apologiae, ipsius nervos labefactum iri. Sed ex adverso Synodus studuit responsum etiam non audienti reddere, ut illud postea universus orbis audiret. — Exposuerunt igitur regi, gravem molestiam ac sollicitudinem ex libello et litteris per ipsius nuntium traditis fuisse Patribus incussam, quia difficultas inde objici visa, unde auxilium sperabatur. Cohortantur dein ipsum, ut a consiliis suis desistat. Patres eo convenisse, non ut commodis alicujus terreni principis servirent, sed omnium principum Principis, qui Christus est. De bello Parmensi se minime dubitare, quin Pontifex optimam suorum consiliorum rationem esset redditurus. Quod ad ipsos pertinebat, nihil sibi optatius esse, quam tranquillitatem atque concordiam, sed ob peculiarem controversiam, publicum tanti momenti bonum minime praepediendum. Libertatem antistitum Galliae in Concilio nulla ratione periclitari; quod si vero antistites

---

[1]) Hist. Conc. L. IV. ad a. 1551.
[2]) V. Raynald. Annal. a. 1551 n. 41. 42.

(quod minime credendum erat) suo deessent officio per absentiam rationi dissentaneam, non ideo Concilio dignitatem auctoritatemque oecumènici defuturam. Hortantur regem, ne foeda sui nominis macula, Concilii decretis, uti minabatur, obstacula ponat. Sed monebantur denique episcopi Galliae officii sui erga summum Pastorem Concilium indicentem, et erga collegas suos, a quibus eo invitabantur, ac regi proponebatur parentis pietas, qui missis et gravissimis episcopis et praestantissimis Oratoribus, in eadem urbe illam Synodum promoverat. — Hac ratione studuerunt Patres in hisce responsis eam moderationem servare, quam difficilem tam conducibilem in controversiis cum principibus, reverentiae ac libertatis, benevolentiae et correctionis.[1]

Sessio decimaquarta.

73. *Sessio decimaquarta* dein habita est die 25° Novembris atque in eadem doctrina catholica *de sanctissimis Poenitentiae et Extremae Unctionis Sacramentis* definita est, ac decreta de reformatione promulgata sunt, quae episcoporum et clericorum munera et vitam spectant. — Interea quum Imperator continuo insisteret, etiam plures Protestantium Oratores ad Concilium venerunt; atque jam paucis exponemus, qua ratione ipsi egerint, ut appareat evidenter, Concilii Patribus attribuendum non esse, quod ab ista Synodo reconciliatio illorum haereticorum obtenta non fuit. Venerunt igitur versus finem mensis Novembris Oratores ducis Wurtembergici ac paulo post plurium urbium protestantium; mense autem Januario a. 1552 etiam Oratores Mauritii Electoris Saxonis. Confessiones suas singuli afferebant; Wurtembergicorum Melanchthon, Saxonum Brentius confecerat. Inde ab initio convenientiae legibus neglectis, non salutarunt Legatum Pontificis, sed eum evitabant, petitiones vero suas Oratoribus Caesaris et tribus Septemviris ecclesiasticis exposuerunt. — Haec autem erant Protestantium postulata: 1° Ut theologis ipsorum novus salvus conductus a Concilio concederetur ad instar illius quem synodus Basileensis Bohemis dederat.

---

[1]) V. Pallavic. L. XII. c. IX., Raynald a. 1551 nn. 41. 42.

Protestantium postulata.

2° Ut discussio articulorum praeparatorum differretur usque ad adventum theologorum protestantium. 3° Ut cum his theologis etiam disputatio iniretur de iis articulis, qui Confessioni Augustanae contrarii eousque a Concilio Tridentino definiti erant. 4° Ut Pontifex Romanus neque per se neque per legatos Concilio praesideret, sed tantum uti quivis alius episcopus vel per se vel per legatos adesset. 5° Ut Pontifex solveret episcopos juramento sibi praestito, sic ut ipsi libere suffragia sua ferre possent. Provocabant autem ad decreta Constantiensis et Basileensis Synodi, quod in causis fidei Concilium esset super Pontificem, ac volebant, ut id etiam a Patribus Tridentinis declararetur. 6° Ut theologi Protestantium aeque ac episcopi votum consultativum et definitivum in Synodo haberent. 7° Ut omnia tantum dirimerentur *juxta Scripturas sacras* et fideles earum interpretationes. 8° Ut Synodus permitteret inde ab initio loctionem Confessionis Protestantium. 9° Ut Protestantibus Tridentum venientibus permitteret exercitium cultus sui in domibus privatis. — Evidens est plurima in his fuisse, quae cum indole Concilii oecumenici plane pugnant ac nullo modo haereticis concedi poterant.

74. Patres tamen magna cum benignitate Oratores Protestantium tractaverunt, ne irritus forte agitatae optataeque concordiae exitus adscribi posset Catholicorum potius asperitati, quam haereticorum improbitati. Pontifex injunxerat Praesidibus, ut ante habita majestati charitate, devorarent quidquid a Protestantibus insolentius ageretur, et ad omnia eorum postulata, etsi minus convenientia, sese flecterent, dummodo id sine jactura religionis et Ecclesiae fieri posset; nunquam parenti esse dedecori insaniam filii tolerare, quo revocet ad sanam mentem. Admissi igitur sunt Oratores Protestantium die 24° Januarii pridie ante sessionem solemnem in Congregatione generali, ubi petitiones suas exposuerunt. Postremo autem loco eas divini obsequii publicaeque salutis contestationes adjecerunt, quae sunt vocabula communia ingentium malorum aeque ac bonorum auctoribus. Dimissis Oratoribus Protestantium manserunt Patres in consessu cum Caesaris et Ferdinandi

regis Oratoribus, et pro eo quod statutum fuerat in congressibus privatis, decretum est, ut extrema omnia quod fieri posset indulgerentur. Patres igitur consensere, ut sanctiones destinatae pro publica sessione sequentis diei de Missae Sacrificio et Ordinis sacramento differrentur. Statutum pariter est, ut novae tabulae amplissimae fidei publicae traderentur, quae secundum vota Protestantium fere expressa erant juxta formam salvus conductus a synodo Basileensi Bohemis concessi, omissis tamen quibusdam verbis ex quibus Protestantes subdola interpretatione deducebant, jus suffragii eorum theologis dari debere, et ad ipsos spectare ultimo judicare, an doctrinae Ecclesiae conformes essent Scripturae. — Postero autem die, vigesimo quinto Januarii a. 1552, *decimaquinta sessio* habita est. Promulgata in ea fuere duo decreta de prorogatione et de publicae securitatis libello. Verbis gravitate ac pietate permixtis prorogationis ea ratio reddebatur, quod expectarentur theologi Protestantium, quorum nomine postulatum id fuerat, simulque celerrimus illorum adventus promissus; cum sperandum esset, eos tandem Ecclesiae judicio acquieturos, exoptatamque concordiam christianis populis reddituros. **Sessio decimaquinta.**

75. Nihilominus Protestantium Oratores, quippe qui Tridentum accesserant non ut concordarent sed ut obturbarent, amplissimis publicae fidei ac securitatis tabulis non se ostenderunt contentos, varias tulerunt querelas, et postularunt, ut doctrinae discussio omnino non fieret, antequam eorum theologi advenissent. Cum Caesar etiam rogavisset Synodum, ut reliquorum Protestantium accessum praestolaretur, Pontifex ac Patres consensere prorogandae sessioni, quae fuerat indicta ad diem 19um Martii, usque ad kal. Maias. Aderant autem eo tempore Concilio juxta Sleidanum Tridenti praesentem Patres septuaginta duo ac tres Praesides. Ex episcopis viginti quinque erant Hispani, octo Germani, duo e Sardinia, quatuor e Sicilia et unus ex Pannonia, qui omnes numero quadraginta Caesariani erant. Ex reliquis viginti duobus major pars obstricta erat Caesari, qua familiae clientela, qua subjectione dioeceseos;

et inter minores theologos numero quadraginta duos, continebantur vigintiquinque Hispani et duodecim Belgae. Hoc pacto a Sleidano enumerantur. Et quamquam, ait Pallavicinus, numerus major esset, quam Sleidanus recenset, tum episcoporum qui reipsa aderant septuaginta octo praeter abbates summosque regularium Ordinum praesides, tum etiam minorum theologorum, qui sexagenarium explebant numerum, tamen in utrisque ii qui Caesari addicti erant, eadem seu parum diversa proportione reliquos superabant.[1]) Vides igitur, nullam suspicionem moveri posse, quod ex parte Pontificis Concilio conveniens libertas non fuerit.

Suspensio Synodi.

76. At mox propter inopinatos tumultus bellicos Synodi suspensio ut decerneretur, necessarium fuit. Mauritius videlicet Septemvir Saxonicus, cui maxime Carolus V fidebat, et injuriae sibi ducens nunquam impetratam libertatem Philippi Landgravii soceri sui, qui Carolo se dederet accepta fide de carcere non perpetuo futuro, et dedecori sibi vertens Caesari scomma, quo respondebatur, nullam diuturnitatem esse perpetuam: conjurationem iniit cum pluribus aliis Germaniae principibus haereticis cumque Galliae rege Henrico, et arma in Caesarem movit. Cum facile praesidium externorum vincatur, ubi animi possidentur civium, levi negotio Augustam propensione lutheranam Mauritius occupavit. Dein foederatorum exercitus Oeniponto minatus est, ubi Caesar degebat, adeoque Tridentum quoque urbem vicinam deterruit; unde multi episcopi Itali et Hispani fugam arripuere. Rebus nuntiatis et urgente Madrucio, Julius III jam die 15° Aprilis suspensionem Concilii decrevit. Initio quidem Patres haeserunt ancipites; sed crescente periculo, die 28° Aprilis *sessio decimasexta* Synodi habita et suspensio ejus ad biennium promulgata est.[2]) Contestationem quidem tunc ediderunt duodecim episcopi Hispani; sed mox eventu compertum est, suspensionem plane necessariam fuisse. Etenim vel ipse Carolus V qui ad eam usque diem hostibus pectus semper

[1]) Pallavic. L. XIII. C. II. n. 5.
[2]) Cfr. Theiner, Acta Conc. Trid. I. 654 sqq.

adversum objecerat, necesse habuit suis subditis perduellibus terga ostendere, ne pristina ejus fortitudo in temeritatem abiret, et ab ipsis captivus cum Imperii christianique nominis pernicie abduceretur. Praevalido scilicet Clusiae transitu a Protestantibus occupato, ille per effusas intempestae noctis (20—21 Maii) tenebras Oeniponto discessit, infirma valetudine, lectica vectus, quem major comitatus pars, equorum penuria, pedes in ea repentina rerum perturbatione secuta est. Nec ille se tutum habuit, donec Villacum oppidum Carinthiae pervenit finitiimum Forojulii, sub Veneta ditione.

77. Concilium quidem tantum pro biennio suspensum erat, sed reapse nonnisi post decem annos continuatum est. Resumptio enim impedita est per discordias et bella christianorum principum, quae toto illo temporis intervallo durarunt. Praeterea cum Concilium ad id usque temporis Caesar ac Germani suis officiis auxiliisque curassent, ac semel iterumque congregassent et sustinuissent, ejus restitutio illis displicere coepit. Etenim Carolus, qui antea Synodum velut componendae Germaniae instrumentum optaverat, spe hujusmodi fructus jam abjecta, alteque in ipso vulnerata a perduellionibus Germanis ea invicti Principis existimatione quam per tot heroica facinora sibi construxerat, perpetuam quamdam aversionem concepit in Teutonicnm nomen, nec aequis plane oculis aspicere poterat quempiam illius nationis, quasi obscuratae suae gloriae monumentum. Usque adeo, ut non modo nunquam postea Germaniam repetierit, sed parum aut nihil operae Germanicis negotiis impenderit, et jam tum apud se statuerit, se Imperio abdicare et in fratrem illud transferre. Similiter quoque Germani mutata sententia in apertam a Concilio alienationem conspirarunt. Haeretici qui ab eo semper intimo pectore abhorruerant, ipsumque petierant sola spe non obtinendi, et interim retardandi per eam petitionem impetum adversarum virium, jam harum deposito metu aperte reluctabantur, ne rursus eam officinam restitutam aspicerent, in qua ipsorum proscriptio cudebatur. Catholici magna ex parte ab opinione dejecti, quod per

Suspensio duratio.

Synodum exoptata concordia reparanda esset, Concilium formidabant tanquam novarum emendationum angustiarumque tribunal. Quamobrem opus fuit, ut Pontifices adversa aqua navigarent et ad portum adducerent navigium illud infirmo Ecclesiae corpori saluberrimum.[1])

78. Cum Protestantibus Ferdinandus rex nomine Imperatoris die 2° Augusti Passavii *Concordiam* signavit, qua in rebus religionis de duobus capitibus conventum est. Prius erat, ut neutri e duabus partibus, quarum alteri *Religionis veteris,* alteri *Confessionistarum* nomen indictum, molestiam inferre alteri religionis causa liceret. Alterum erat, ut intra sex menses nova Comitia celebrarentur, in quibus decerneretur, quonam ex quatuor modis controversiae religionis componerentur, an Concilio oecumenico, an proprio unius nationis, an colloquio, an Caesareo conventu. Sed nova illa Comitia non prius celebrata sunt

Pax Religionis.

quam a. 1555, quo Augustae ea quae dicitur *Pax Religionis* decreta fuit, in detrimentum sane religionis catholicae. Quum ejusmodi *Pace* dein res in Germania magna parte dirigerentur, jam praecipua ejus capita hic commemoramus. Decretum igitur in Comitiis fuit:

„Ne Caesari neve cuilibet Principi catholico liceret inferre molestiam iis, qui Augustanam Confessionem sequebantur propter sanctiones eousque statutas aut in posterum statuendas, neque hi vicissim Catholicis, seu ecclesiasticis seu laicis. Quicumque in religione neutri ex nominatis partibus adhaesisset, a Concordia excluderetur. Nemini inter Imperii Ordines fas esse, ullum Principem ejusve subditum, ad suam propriam religionem allicere, aut subditis contra dominum patrocinari. Si utrorumvis subditi vellent una cum familiis alio migrare ac bona divendere, ne ullis interdiceretur, salvo tamen jure dominorum in homines serviles.“ Hisce pax constituebatur inter principes; simul vero implicite agnoscebatur jus principum ut religionem in suis territoriis determinarent, quod *jus reformationis* a Protestantibus dicebatur. — Statutum

[1]) V. Pallavic. L. XIII. CC. II. III.

fuerat praeterea quod dicitur *Reservatum ecclesiasticum*, ut videlicet princeps vel praelatus ecclesiasticus, qui a fide catholica ad Confessionem Augustanam transiret, dignitatem, bona et proventus amitteret. Sed huic postulationi Catholicorum aequissimae restiterunt Protestantes, et quamvis decretum illud Paci Religionis insertum fuerit, effecerunt tamen, ut etiam eorum protestatio contra hoc decretum adjungeretur; atque ita in ipsa hac infelici Concordia jam semina futurae discordiae jacta erant. Effectus funesti.

79. Pax ista Religionis valde proficua fuit Protestantibus. Etenim *fundamentum juridicum* defectioni eorum substratum est, ita ut jam majori vigore pedes figere possent et extendere. Catholicis vero magno fuit illa Pax detrimento. Nam Status catholici, paucis exceptis, initio non sunt ausi exercere in suis territoriis jus reformationis, ut subditos compellerent reverti ad Ecclesiam.[1]) Status Protestantium vero non obstante *Reservato ecclesiastico* paulatim episcopatus, abbatias, aliave instituta Ecclesiae in suis regionibus sita variis mediis occuparunt. Merito Pallavicinus: „Effectus, scribit, hujusce concordiae eo perniciosiora in perpetuum evasere, quo tunc conducibiliora visa sunt. Etenim Germani defatigati attritique discordiis, hoc veluti opio per diuturnam quietem sopiti sunt. Quod effecit, ut ea decreta quasi miseriarum levamentum duxerint, utque ob horrorem novorum certaminum per pigram ignaviam permitteretur Protestantibus longe major licentia in exequendis rebus, quam intenta fuisset in paciscendis et in propria verborum sententia. Verum quemadmodum

[1]) Quum facilius homines ad malum alliciantur quam revertantur ad bonum, ac tendentia rebellionis contra Ecclesiam animos turbasset, varii catholicorum quoque principum subditi potius ad protestantismum inclinabant. Ita qui Ferdinando Bavarisque Principibus subditi erant, finitimorum licentia illecti, suis a dominis petierunt, ne duriore quam alii conditione premerentur, sed ut ipsi quoque vitam agerent ecclesiasticarum legum observatione soluti. Quibus tamen responsum: Communem conditionem ex decretorum tenore non esse libertatem, sed obligationem subditorum adhaerendi dominorum religioni, vel abeundi. Pallavic. L. XIII. C. XIII. n. 5.

accidit, ut falsa quaedam medicamenta humorum fluxiones sanare videantur, dum eas ad tempus retardant, sed easdem postea violentiores reddunt magisque lethales, ita quies illa Germaniae constitit populis alia tempestate diuturni laboris pretio, cum tanta mortalium strage et pernicie, ut vel ipsa cogitatio perhorrescat."[1])

80. Interea vero Romae decessit Julius III die 23° Martii a. 1555, pontificatus anno sexto et aetatis septuagesimo. Dum acutis obstinatisque podagrae doloribus torquebatur, speravit illam fame enectum iri, sed ex vitae genere incaute mutato mox languoris morbus supervenit, quo Pontifex post mensem ex hac vita est ereptus. Die 10° Aprilis in Pontificem electus est Marcellus Cardinalis Cervinus, olim in Concilio Tridentino cum Cardinali Mon-

Marcellus II R. P.

tano Legatus; is haud immutato nomine *Marcellus II* dictus est. Universa vita ejus anteacta impensa fuerat summis summarum rerum negotiis, atque in quolibet curriculi sui vestigio nonnisi prudentiam, maturitatem, animi soliditatem ac virtutem severam ostenderat. Prima Pontificis consilia fuerunt de prosequendo emendationis negotio; nam ad id statim purpuratos aliquot Patres destinavit, quibus munus confirmatum est a successore. Marcellus enim post paucos pontificatus dies, propter assiduos sanctioris hebdomadae labores supra sui corporis non animi vires, morbum contraxit, et superveniente apoplexia exstinctus est postremo die Aprilis ejusque pontificatus vigesimo secundo. Hic Pontifex tantam excitaverat spem, ut aegre potuisset aequare operâ sublimem opinionem a se relictam eorum, quae, si vixisset, reipsa perfecisset.

81. Quum in Comitiis quae mortem Marcelli secuta sunt initio in Puteum Cardinalem vota inclinarent, postremo praeter exspectationem electus est die 13° Maii Petrus Cardinalis Caraffa, quamvis plerique eum Pontificem non cuperent. Erat Caraffa veteranus Collegii sacri, annos natus septuaginta et octo, illustris natalibus, sacris litteris instructus et venerabilis virtutis exemplo. Formidabatur

---

[1]) Ibid.

autem ab omnibus in ipso quaedam virtutis severitas, nec ab experientia civilium negotiorum, nec a flexili ad alienum consilium ingenio, ob proprii fiduciam, moderata. Assumpsit nomen *Paulus IV*, ac generatim evasit talis Pontifex, qualis agnitus fuit Cardinalis, hoc est summo religionis studio, sed non absoluta prudentia praeditus. Magno zelo promovit reformationem Ecclesiae, atque sub hoc respectu pontificatus Pauli IV fructus tulit salutares, quatenus definitivo modo Romae sanctitas et dignitas morum statui ecclesiastico conveniens sancita fuit, Paulique statuta postea Patribus Tridentinis norma decretorum fuere. Sed animum Pauli IV occupabat magna adversio contra domum Austriacam atque Hispanos, quorum in Italia dominationem exosam habebat. Carolus V ipse Pontifici suspectus erat eo quod censeret, eum favere Protestantibus. Mox igitur Pontifex cum Gallis foedus iniit contra Philippum II Hispanum, et infaustissimum bellum aliquanto tempore gestum est. Ex desiderio destruendi Hispanorum dominationem et praeponderantiam, etiam provenisse videtur, quod Paulus favorem immoderatum praeberet nepotibus pluribus indignis; sese enim ipsi exhibebant ut adjutores ad exequenda consilia sua. Postquam anno 1557 pax restituta est, Paulus IV maximo cum vigore reformationem Ecclesiae continuavit, nepotes vero suos, simulatque viros indignos esse agnovit, summa cum severitate Roma ejecit. Nimium autem suspicionibus indulsit Pontifex, dum viros eximios, uti Cardinales Reginaldum Polum atque Moronum, in jus vocaret, quod opinionibus haereticis faverent, ut nihil dicamus de Sanfelicio episcopo Cavensi pariter accusato. Quorum omnium innocentia a subsequente Pontifice agnita est. — Supremum diem obiit Paulus IV die 18° Augusti a. 1559. Facile patet, resumptionem Concilii Tridentini tempore Pauli IV fieri non potuisse propter bella principum, quae tantum a. 1559, pace inter Gallos et Hispanos conclusa, finita sunt. Pauli zelus pro reformanda Ecclesia post ipsum quidem Ecclesiae fuit proficuus; sed tempore pontificatus ejus protestantismus adhuc propagatus et firmatus fuit. In Anglia thronum adepta est a. 1558 Elisabetha regina.

Paulus IV R. P.

Difficile est judicare, utrum Paulus in ea rejicienda zelum non satis prudentia temperaverit; sub hac regina autem ejusque ope haeresim in Anglia plane invaluisse, omnibus notum est. Abdicationem, qua Carolus V a. 1558 Imperio renuntiavit, et successionem Ferdinandi I Pontifex agnoscere noluit, eo quod jura R. Pontificis in isto negotio non observata esse censeret; inde vero evenit, ut Ferdinandus in Protestantes Germaniae magna moderatione uteretur. Etiam bella et turbae contribuerunt ad dilatationem errorum; inter milites enim stipendiarios Germanos et Helvetos quam plurimi erant Protestantium haeresi addicti, qui in Gallia et Belgio opiniones haereticas propagabant.

Pallavicinus de Paulo IV. 82. Characterem Pauli IV concinne, sed forte severius, Pallavicinus hisce describit: „Princeps utique fuit virtute religionis eximius, addictus ad eam profitendam in sacris claustris vel a puero, quare decimoquinto aetatis anno coenobium Praedicatorum ingressus est, eam institutionem amplexurus, sed a consanguineis inde per vim abductus. Verum non evanescente propterea ex ejus animo hujusmodi voto, quasi puerili quodam impetu condidit aetate matura Regularium Ordinem, perutilis in Ecclesia exempli; cui Ordini non ab ipsius Pauli nomine. quod in illo retinebat nomen est inditum, sed ab administrata Theatina ecclesia, quam illum complexus dimittebat. Tiara episcopali ab ipso deposita, purpura non quaesita ipsum quaesivit. Quoad ille vixit nunquam visus est aut animi candorem foedare, aut in pietate tepescere, aut apostolici studii libertatem fluxarum rerum rationibus posthabere. Excelluit eruditione, quum graecas litteras aeque fere ac latinas calleret, essetque divinarum Scripturarum perquam peritus, theologicis doctrinis imbutus, ac supra modum versatus in libris, quos theologiae princeps, ipsius civis, conscripserat. Miram a natura eloquentiam accepit, sed cum appetentia nimia, ut eam omnes admirarentur; quae frequenti pabulo in praecelsa fortuna semper irritata, nunquam insaturata, ingentem adulationem excitavit praesenti, sed non minorem irrisionem absenti. Laxior aestimator suae, angustior alienae tum potentiae, tum prudentiae, sed nihilominus navus virtutis cognitor ac remunerator.

Studium pietatis non potuit in eo exstinguere quosdam spiritus vel a patria, vel a familia, vel a temperamento haustos. A patria retinuit immoderatam quamdam sollicitudinem in vestium concinnitate, splendoremque pompae supra ecclesiasticam in exteriori cultu; a familia nimiam existimationem titulorum amplitudinisque mortalis; a temperamento quamdam agendi rationem elatam, vehementem, iracundam, et quamdam severitatem quae animi tumorem praeferre videbatur. Plus habuit pectoris ad punienda crimina in quovis sublimi capite, quam prudentiae ad eadem praepedienda. Amplitudinem omnem sacrosanctae suae potestatis habuit pro mensura eam sapienter exercendi, haud animadvertens, rebus naturalibus, non civilibus illud aptari: *Frustra esse potentiam, quae non reducitur ad actum.* Nationem Hispanicam et Austriacam familiam insigniter aversabatur, nec sibi temperabat, quominus indecoris indignisque vocibus in eam obloqueretur, cum existimaret, libertatem ab illis ereptam fuisse populis in Italia per bella, Ecclesiae in Hispania per sanctiones; eamdem libertatem concessam haeresi in Germania per conventus; aut non auditis ab eo, aut non probatis Austriacis responsis. Nimirum: In Italia fuisse certatum, non utrum, sed cuinam ex exteris serviendum foret; ecclesiasticam jurisdictionem in quovis alio transmontano principatu ampliorem quam in Hispania non vigere; haeresim vero acriores hostes quam Austriacos in Germania haud expertam fuisse. Plures leges emendationesque evulgavit, quarum aliquae ut a solo auctoris consilio conceptae fuerant, ita postmodum auctori superstites non fuere: inter eas aeterna laude dignum Paulum reddit s. Inquisitionis tribunal, quod illius studio, et antea per consiliarii auctoritatem, et postea per principis potestatem exercentis, acceptam refert Italia a se servatam fidei integritatem." [1]) — „Pontifex angoribus undique obsessus oppressusque octoginta quatuor annorum onere cessit naturae die 18° Augusti a. 1559. . . . Morti propinquus Cardinales accivit et studio ac voce moribundi,

Pallavicinus de Paulo IV.

---

[1]) Pallavic. L. XIV. C. IX. n. 5.

sed facundia supra moribundi conditionem, eos ad concordiam cohortatus est, ad habendum de Deo unice rationem in eligendo successore, eisdemque s. Inquisitionis tribunal commendavit, quod ille potissimum adversus propinquas haereses propugnaculum censebat. Tum Quevae Cardinali, qui propius ad eum accesserat, eosdem sensus per miram animi praesentiam hispanice recitavit."[1])

IV.

Concilii Tridentini periodus tertia.

Pius IV R. P. 83. Post quatuor mensium comitia Pontifex creatus est Joannes Angelus Cardinalis Medicaeus Mediolanensis, sexagesimum tunc complens annum; nomen *Pius IV* ipse accepit. Pluribus muneribus functus optime de Ecclesia meritus erat. Inde ab initio pontificatus Pius Cardinalibus declaravit, sibi in animo esse resumere Concilium Tridentinum; tempusque opportunum advenerat, quum pax inter principes firmata esset. Etiam Orator Ferdinandi Imperatoris statim a Pontifice Concilii celebrationem petiit, atque in illa postulanda cum Germania Galli pariter conspirabant, et eorum causa conjuncti situ et affinitate consentiebant Hispani. Galli videlicet atque Hispani antea, quum conspicerent suas regiones ab haeresi mundas atque pacificas, segniores in promovenda Synodo fuerant. Nunc vero in ipsam flagrantissime ferebantur Galli, tamquam remedium gravibus morbis, quibus invalescente apud ipsos haeresi aegrotabant, et tanquam praesidium gravioribus qui imminebant. Disseminata per Galliam fuerat haeretica doctrina Joannis Calvini in eo regno orti. Accessit ad ejus adjumentum, aut saltem ad fidei catholicae detrimentum, quod varii homines, amoenis, non bonis, litteris praediti, eo e Germania accersiti a Francisco I musarum impense studioso, secum detulerant etiam errores in ipsorum patria ortos. Quum Henricus II a. 1559 praematura

[1]) Ibid. n. 4.

morte exstinctus esset, ei successit filius Franciscus II quindecim vix annos natus, atque tunc quum mollior esset administratio regni, ac remitteretur poenarum severitas quibus pater et avus usi fuerant, haeresis confestim sese diffudit novitate sensuumque corruptela faventibus. Pericula vero vehementer aucta sunt, quando aliquot proceres regii sanguinis sese capita constituerunt novae sectae ubique diffusae, quae Reformatorum vel Hugenottorum nomine designabatur. Maximum influxum in regni gubernium habebant videlicet eo tempore Guisii fratres, Franciscus dux et Carolus Cardinalis dictus Lotharingus, qui familiae regnanti affinitate intime juncti erant.[1] Eorum adversarii erant principes ex stirpe Bourbonica, quae originem ducit a Roberto Claromontano (m. a. 1317) filio s. Ludovici IX, Antonius rex Navarrae et Ludovicus princeps Condaeus.[2] Isti igitur haereticis utebantur tanquam factione politica, ut sibi influxum in regni gubernium vindicarent, iisque mox plurimi adhaeserunt. Ex hoc conflictu procerum regii sanguinis erroris diffusio valde promota est, ac brevi summa inde mala provenerunt. Status Galliae.

84. Quum proinde tum Imperator tum Galliae rex ac mater ejus Catharina Medicaea Concilii celebrationi se ostenderent favere, Philippus II vero Hispaniae rex religioni catholicae addictissimus etiam consentiret, Pius IV

[1]) Ex filiis Renati II ducis Lotharingiae secundogenitus Claudius testamentaria patris dispositione accepit possessiones locupletes ejus intra Galliae fines sitas, atque inde Claudius dux Guisius nominatus sub Francisco I, cui addictissimus erat, jam magnam in Gallia habuit auctoritatem et nomen insigne. Uxorem duxit ex sanguine regio Antoniettam Bourbonicam, ex qua habuit filios sex et filiam unam. Haec nupsit Jacobo V Scotiae regi, ejusque filia Maria Stuart matrimonio juncta erat Francisco II regi. Ex filiis celeberrimi erant Franciscus dux et Carolus Cardinalis, qui eo majorem influxum acquirebant, quod Maria regina eorum neptis esset.

[2]) Antonius in matrimonium duxerat Joannam filiam et haeredem Henrici II (m. a. 1555) regis Navarrae, ex uxore Margaretha quae erat soror Francisci I. Margaretha haereticis jam favorem praestiterat; Joanna ipsis erat addicta. Antonius rex, vir mollioris characteris, inter fidem orthodoxam et haeresim fluctuabat, Ludovicus autem Condaeus haeresim amplexus erat.

legatis missis magno fervore Synodi negotium promovere studuit. Sed mox Pontifex animadvertit, id quod praedecessoribus acciderat sibi quoque contingere, nimirum se antequam res instaret urgeri ad Concilium omnium stimulis, sed cum ventum esset ad limen, novarum cunctationum novarumque cautionum fraeno coërceri. — Inanis videlicet spes occupaverat iterum animum tum Imperatoris tum Gallorum, posse Protestantes ad Ecclesiam reduci, eoque maxime esse Concilio habito tendendum. Hinc Pontificibus praecedentibus reprobrabatur, quod res successum non habuerit, talesque conditiones Synodi ad Protestantes alliciendos proponebantur, quae a Pontifice admitti non poterant. Volebant, ut decreta et definitiones jam confecta in Synodo iterum cum theologis Protestantium ad trutinam vocarentur, atque obsistebant, ne Synodus haberetur ut continuatio antecedentis, cujus auctoritatem ita maxime dubiam reddebant.

Nuntii ad Protestantes missi.

85. Misit etiam ad Protestantes nuntios Pius IV, atque ingenti labore Commendonus et Delphinus legati Germaniam peragrarunt. Sed repulsam ubique ab haereticis vel asperiorem vel magis urbanam habuere. A conventu Naumburgensi, in quo magna principum haereticorum pars convenerat, primum litterae Pontificis haud amissae sunt, quod inscriberentur: *Dilecti filii.* Dein arrogans hujusmodi datum est legatis responsum: Principes minime dubitare, quin cunctis in nationibus degerent viri pii, qui expeterent, Evangelii lucem candoremque doctrinae restitui, auferrique pravas consuetudines, quas oportuisset a Pontifice Romano id temporis fuisse detersas in regionibus sibi parentibus. Sed aperte cognosci, quaenam fuissent hujusmodi Pontificum consilia ad dominatum utilitatesque proprias conversa. Idcirco fuisse coactos eos principes ab ordinaria potestate secedere, lucem exquirere, puramque doctrinam haurire ab ipso Dei verbo, cui sine dubio tunc inhaerebant secundum primam Augustanam Confessionem. Quod vero spectabat ad praesentem Nuntiorum legationem et ad ea quae nomine Romani Pontificis ab ipsis exponebantur, visum fuisse principibus, hanc esse responsionem redden-

dam: Mirari se, quo pacto ausus ille fuisset, legationem ad ipsos mittere: non approbari a se illius auctoritatem, nec in ulla alia re, nec in Concilio indicendo: unicum a se dominum in terris agnosci, nimirum Caesarem. Haud vero ipsis objectari, se in plures sectas esse divisos, sed omnes sequi Confessionem unicam Augustanam suis a theologis propugnatam, quemadmodum videre erat in libris editis. Quibus theologis suffragii jus in Concilio tribuendum fuisset. Denique adesse ibi Oratores Caesaris, quibus principes responsa reddiderant, ut quid ipsi de ea re sentirent, illi referrent ad Caesarem.[1]) Etiam episcopos Germaniae plures Legati parum promptos ad Concilium adeundum invenere.

86. Pius IV tamen, difficultatibus principum catholicorum aliquantisper sopitis, die 29° Novembris a. 1560 Bulla edita Concilium indixit inchoandum festo Paschatis anni sequentis, simulque jubilaeum in universo orbe promulgavit. In Diplomate isto habebatur: *Generale Concilium in Civitate Tridentina . . . indicimus, et ibi celebrandum sublata suspensione quacumque decernimus*. Declinata fuit oeconomia quadam prudenti hinc vocabulum *continuationis* quibusdam odiosum, hinc verba apposita aequipollentia ex contextu quo asserebatur: Tridenti et prius aetate Pauli, ac dein in postrema Synodi redintegratione a Julio habita, fuisse stabilita plura decreta, ac postea suspensionem subsecutam, quae nunc tollebatur. Mox Galli et Germani tricas moverunt, quod quamvis verbum *continuationis* omissum esset, tamen colligi posset ipsa res ex decreto, adeoque Protestantes a Synodo deterreri; Hispani autem volebant zelo indiscreto, ut diserte declararetur, Concilium esse continuationem praecedentis Synodi Tridenti habitae, atque hujusmodi postulationi etiam postea valde inopportune insistebant. — Pontifex vero per legatos difficultatibus istis quantum potuit apte responderi curavit; caeterum vero sedulo in opere incepto progressus est. Atque hoc loco animadvertendum est, in isto negotio

Convocatio Concilii.

[1]) V. Pallavic. L. XV. C. III. n. 5.

Concilii maximum fuisse s. Caroli Card. Borromaei Pii nepotis influxum, et incredibili cum labore, prudentia ac pietate hunc virum sanctum, qui eo tempore quamvis aetate junior (nat. a. 1538) fastigium dignitatis et auctoritatis Romae tenebat, ea quae Synodum Tridentinam spectant exinde disposuisse et direxisse. Quum vero Caroli Borromaei severa sanctitas omnibus sit perspecta, ex his elucet, vel a priori argumentum haberi ineluctabile, Sedem Apostolicam seu Curiam Romanam quoad convocationem Concilii ejusque directionem, non dominandi cupidine, fraude callidisque machinationibus motam et usam fuisse, sed pie, juste, prudenter ex Borromaei consiliis res esse peractas.

Legati Pontificis.

87. Ex consilio s. Caroli igitur Pius IV quinque nominavit Cardinales Legatos qui Concilio praesiderent, Herculem Gonzagam Cardinalem Mantuanum et Jacobum Puteum (du Puy) magni meriti viros, Stanislaum Hosium Cardinalem et episcopum Warmiensem, ecclesiae Poloniae lumen atque columnam, Hieronymum Seripandam doctrina celebrem archiepiscopum Salernitanum et Augustiniensium generalem Magistrum, Ludovicum Simonettam Pisauri episcopum, quibus paulo post ob infirmam Putei valetudinem Marcum Cardinalem Altemps episcopum Constantiensem ipsiusque Pontificis parentem adjunxit. Tria ante inchoationem Concilii Pontifex etiam edidit decreta; primum, quo sede vacante Concilii tempore, electio Pontificis collegio Cardinalium vindicabatur; alterum, quo statuebatur, Pontifici Romano haud licere sibi quamvis consentientibus Cardinalibus eligere successorem vel coadjutorem cum jure successionis; tertio decernebatur, in Concilio praesentes tantum episcopos, non vero absentium procuratores jus suffragii habere. Legati duo, Mantuanus et Seripandus, Tridentum pervenerunt tertio die Paschatis a. 1561; sed non invenerunt nisi novem episcopos, adeoque inchoationem Concilii differri oportuit. Omnium episcoporum primus qui advenerat fuit Nicolaus Sfondratus episcopus Cremonensis, qui triginta annis post sub nomine Gregorii XIV apostolicum thronum ascendit. Nonnisi paulatim subsequenti

aestate atque auctumno praelati ex variis regnis advenere, ita tamen ut Synodum splendidiorem quam antea futuram esse praevideri jam posset.

88. Nihil interim praetermittebat Pius IV, quo adjumenta et commoda episcopis praestaret. Qua in re unum commemorare oportet, quod magno merito factum postea locum praebuit detractoribus injustis Pontificis. „Pius videlicet, scribit Pallavicinus, Cardinali Mantuano litteris scriptis tradidit amplissimam potestatem, impendendi quantum pecuniae opportunum arbitraretur ad divinam gloriam et Concilium promovenda. Adjecitque, ubi id aerario gravius evasisset, Pontificem sumptus in aliis omissurum, ne tanto operi deessent; et Legatis universe permissum est, ut nullis praescriptis finibus eleemosynas largirentur. Hae magna ex parte suppeditabantur episcopis indigentibus, quorum tenues proventus impares erant caritati annonae e Tridentini soli sterilitate profectae et ex frequentia convenarum auctae. Quocirca necesse fuit, ut compluribus a Pontifice viaticum subministraretur, et praeterea continuum subsidium tribueretur, quo singulis viginti quinque aurei menstrui donabantur. Id vero Pontifex optaverat, ut quoad posset arcano fieret, ne beneficium rubore accipientium elevaretur, neque malignorum calumniis pateret, quasi multos stipendiarios episcopos Tridenti Pontifex aleret. Sed id quod necessario multis innotuit, vix fieri potest, ut omnibus non innotescat. Quare stipendium illud, quod Pontifex cum ingenti incommodo toleravit, ne caritati honestatique deesset, perpetuis susurrationibus malevolentiae fomitem praebuit. Caeterum cordati homines intelligebant optime, hujusmodi suppetias adeo tenues esse, ut longe gratius accidisset episcopis, habita temporarii commodi ratione, si paupertatis titulo licuisset ipsis, extra domicilii illius incommoda et illius coeli asperitatem frui commodis suarum sedium; nedum ut ab mercedula iidem illicerentur ad faciendam conscientiae, honoris et libertatis jacturam, emolumentis neglectis, quae sibi conquirere potuissent reparata sui muneris potestate. Quamobrem non deerant ex iis, qui quotidie plurimam indigentiam causati veniam abeundi

Sollicitudo pro Episcopis.

deposcerent, eaque venia ipsis denegata, jejuno illo subsidio nequaquam contenti vivebant, sed semper queruli frequentiorem largioremque opem efflagitabant. Quin nisi me alienae famae reverentia vetaret, possem equidem palam facere, ab his maxime molestias laboresque perpetuos illatos fuisse Pontifici ac Legatis in disputationibus synodorum. Multo majoris utilitatis nexus agglutinabat episcopos tot principibus laicis, in quorum ditionibus siti erant omnes ipsorum redditus tum ecclesiastici, tum haereditarii, et non minus substantiae ac vitae eorum omnium, qui cum illis sanguine conjungebantur. Verum si Pontifices occludunt manus, profanae avaritiae, si expandunt, sacrilegae mercaturae insimulantur.“ [1])

Controversiae variae.

89. Variae etiam inde ab initio Legatis dirimendae fuerunt quaestiones et controversiae acriores interdum de praeeminentiis et honoribus, quae tum inter episcopos, tum inter varios principum Oratores oriebantur. Sed haec referre longum profecto foret ac minus utile. Illud tamen animadvertendum est, ne cui ex controversiis propter talia, tanquam res futiles sint, scandalum oriatur: signis externis jura summi momenti haud raro esse valde connexa, adeoque etiam ab hominibus humilibus et dignissimis quoad haec controversias posse haberi. Sic Tridenti venerabilis Bartholomaeus de Martyribus O. S. Dominici et archiepiscopus Bracarensis, sibi ut primati Lusitaniae praeeminentiam vindicavit supra omnes praelatos Hispaniae et Lusitaniae, repugnantibus illis. Quum vero Romae causa caderet, libenter sententiae latae acquievit. — Sed difficilior fuit duplex contestatio cum Hispanis episcopis ante primam seu decimamseptimam sessionem habitam. Hispanorum dux praecipuus erat Guerrerus archiepiscopus Granatensis, vir magni meriti et auctoritatis atque doctrina insignis, sed animi aequo tenacioris. Hic igitur cum suis Hispanis insistebat, ut juxta regis Philippi petitionem aperte declararetur, Concilium *continuationem* esse Synodi prae-

---

[1]) Pallavic. L. XV. C. XI. n. 5.

cedentis. Destiterunt tamen pro tempore a postulatione, postquam Legati magna cum deferentia ex litteris ipsius Pontificis eis ostenderunt, eam certo mentem esse s. Sedis, ut Concilium sit continuatio praecedentis, sed prudenti oeconomia verbum illud *continuationis* adhuc evitari, ne nimium Protestantes irritarentur, neve Germaniae et Galliae principes offenderentur. Caeterum fore, ut in fine omnia decreta inde ab initio confecta a Pontifice confirmarentur. Controversiae variae.

90. Dein vero Guerrerus repugnantiae tenax tricas movit de verbis in decreto de celebratione Concilii adhibitis, *proponentibus Legatis*, causans, si Legatorum tantum esset proponere, vocem episcopis interdictum iri non ad judicandum modo, sed etiam ad loquendum; novum etiam et merito exosum esse hunc modum loquendi. Atque ista in re nulli voluit cedere rationi; quum tamen Legatus offerret novam convocare congregationem generalem ob duo ista vocabula, ut Patres judicium ferrent, id a Guerrero declinatum est. Manifestum vero est, merito dispositum fuisse, ut nonnisi a Legatis auctoritative proponerentur ea, quae in Concilio ad decreta conficienda et suffragia ferenda discuterentur; reliqui per Legatos postulata sua exponere poterant. Ex jure Sedis Romanae et Legatorum merito ita statutum erat. „Caeterum, inquit Pallavicinus, apud se quisque perpendat, quaenam oriretur confusio in coetu plurimorum capitum, quorum singula, pro eo ac omnium mos est praesertim imperitantium, prudentiam sibi arrogant ad humanum genus reformandum, si eorum singulis daretur potestas proponendi, et in disceptationem vocandi extra ordinem quidquid ipsis in mentem veniret? Quandonam unquam conventus absolveretur? quando gravissima decreta maximeque fructuosa perficerentur? Non solum in conventibus unius capitis auctoritati subjectis, cujusmodi sunt Concilia, sed in iis etiam qui habentur in plurium dominatu, haec proponendi potestas ad paucos coarctari solet, cum contingat in qualicumque hominum multitudine, ut plus minusve insit aliquid plebejum, adeoque ignorantiae, audaciae, loquacitatis et perturbatae

affectionis."[1]) Caeterum episcopis facile occasionem adesse ut mentem suam aperirent de rebus Ecclesiae, ac libertatem in loquendo nimiam fere concedi, jam antecedente tempore experientia exploratum erat. Maxime id visum fuerat in Braccio Fesulano episcopo audentissimo in suis contentionibus cum Montano legato; quem is tamen, quum Julius III Pontifex esset, ad ampliorem episcopatum promovit.

Sessio decimaseptima.

91. Quum mense Januario a. 1562 jam ultra centum Patres advenissent, ulterius solemnem sessionum celebrationem non differendam esse Legati censuerunt, ac die 18° Januarii *sessio decimaseptima* Concilii Tridentini habita est, cui interfuerunt praeter Cardinales et Mantuanum Legatum centum et sex episcopi, quatuor abbates mitrati, quatuor summi Regularium Praepositi. Nondum aderant Oratores principum, sed tempore ipsius sessionis primus advenit, videlicet Georgius Drascovicius ex Croatia, Quinque-Ecclesiarum episcopus, Orator Caesaris quatenus Hungariae regis. In hac sessione decretum de celebratione Concilii promulgatum est, ac sequens sessio indicta ad diem 26um Februarii. Exinde more solito Congregationes generales habitae sunt, sed visum est Legatis obsequi principibus Germaniae et Galliae, ut dogmatum discussiones et definitiones differrentur. Animadvertebant videlicet ipsi Legati, quodcumque examen quod in articulis fidei susciperetur ipsos adacturum, ad citius declaranda tanquam firma superiora decreta Tridentina, adeoque etiam *continuationem* Synodi. Inde adventum Protestantium impediri posse, et vehementius offendi Imperatorem et Galliae regem seu reginam matrem. Inde susceptum fuit *Opus Indicis* librorum prohibitorum, quod diu Patres occupavit, pariterque in rebus *disciplinam et mores* spectantibus, subsequenti tempore desudarunt. — *Sessio decimaoctava* habita est, uti statutum fuerat, die 26° Februarii, in eaque decretum publicatum est *De librorum delectu*, et *Salvus conductus amplissimus* datus pro Protestantibus Germaniae et aliarum

[1]) L. c., C. XVIII.

regionum *in quibus impune et publice praedicaretur* doctrina opposita fidei sanctae Romanae Ecclesiae. Restrictio haec praesertim urgentibus Hispanis facta est, quum censerent, efficacius in ipsorum regno per Inquisitionem propagationem haeresis impediri, atque illius regionis haereticis occultis accessum ad Concilium non permittendum esse.

92. Neque ex episcopis Germaniae neque ex episcopis Galliae eousque aliquis ad Concilium venerat, idque partim eorum desidiae, partim turbulentis temporibus adscribendum erat. Pauca de statu rerum in Gallia hic commemorare juvabit. Subitanea morte die 5° Decembris a. 1560 exstinctus est Franciscus II rex adolescens, eique successit ejus frater Carolus IX, qui undecimum nondum compleverat annum. Hinc gubernium devolutum fuit ad reginam matrem Catharinam Medicaeam, et ex legibus antiquis regni primas partes in consilio regio acceperunt principes Bourbonici, Antonius rex Navarrae atque Condaeus; imminutus vero est Guisiorum influxus. Regina rationibus politicis magis quam principiis religionis obsecundans, ac timore simul et dominandi cupidine mota, veluti mediam se sistere tendebat inter factionem Hugenottorum et Catholicos; quumque illos non auderet satis reprimere, audacia eorum in dies aucta est, ac multiplices turbae et magna discrimina pro Galliae regno plures per annos orta sunt.[1]) Miserat Pius IV

Conditio rerum in Gallia.

---

[1]) Permultos infectos fuisse infesto quodam in Ecclesiam animo etiamsi Catholici remanerent, colligitur ex propositionibus quae a deputatis civium (tertii status) et nobilium qui annis 1560 et 1561 in oppido Pontoise convenerunt, factae sunt. Deputati tertii status inter alia proponebant: 1° Electionem parochorum per fideles, ita ut episcopus tantum electionem confirmaret; electionem vero episcopi per parochos civitatum et laicos praestantes. 2° Ut ex proventibus bonorum ecclesiasticorum tertia pars pauperibus concederetur, et alia pars tertia impenderetur pro aedificandis ecclesiis, hospitiis, scholis, etc. Imo anno 1561 ad debita publica exoneranda, proposuerunt venditionem omnium bonorum ecclesiasticorum. Ex eadem posse obtineri 120 milliones librarum; pro cleri sustentatione requiri quotannis quatuor milliones proventuum, adeoque sufficere summam 48 millionum ad hos proventus obtinendos. Sic regiae dispositioni relinqui 72 milliones. Ex his, 42 milliones inservire debere ad solvenda debita, 30 milliones dein superesse,

Conditio rerum in Gallia.

in Galliam ut legatum Cardinalem Ferrariensem, regiae familiae genere affinem, isque rem catholicam studuit promovere, sed rerum adjuncta invenit adeo difficilia, ut moderatione nimia fere et permagna remissione uti videretur. Quum Romae nimiae lenitatis ac remissionis argueretur, modum agendi defendere studuit, tum misso Nichetto abbate sibi a secretis, tum datis litteris (mense Novembri 1561) ad Pontificem et Cardinalem Borromaeum, quibus statum rerum in Gallia accurate describebat. Agebat gratias Pontifici quod libere eum monuisset; addebat, ut verissimum erat, alia norma esse tractandas res religionis, alia res politicas; ita id a se etiam tum servatum fuisse, nisi perspexisset in praesentia non modo alteras alteris esse permixtas, sed religionem merum esse colorem extimum, utilitatem vero politicam esse soliditatem intimam. Idcirco se sibi persuasisse, optimum fore consilium, si benevolentem in omnes animum prae se ferret, et palam ipsis faceret, maximum commodum etiam politicae utilitatis ex eo illis exspectandum esse, quod Catholicis adhaererent. A se quidem, cui prae manibus opus aderat, non videri res religionis in Gallia ita collapsas, ut de iis esset desperandum; quo casu se minime praetermissurum generosam illam agendi rationem, quae Pontificem ac se ipsum liberaret ab omni nota, sive conscientia sive existimatio spectaretur; sed unicam plane viam ne res desperaretur a lenitate aperiri. — Quum Romae statum Galliae plane desperatum esse inde concluderent, quod nullus ex episcopis ad Concilium accessisset, ostendit, hoc argumento id non confici. Ipsum sane concursum ad Concilium, qui erat quasi tessera, qua Catholici ab haereticis discernebantur,

---

et hanc summam consulebant mutuam dare civitatibus ad augendam prosperitatem regni. Ex pecuniis pro foenore obtentis, muniri posse arces ad custodiendos regni fines, militesque armari; emptores bonorum ecclesiasticorum ad statum nobilem posse elevari, ac dein eos fideles fore vasallos. Plura alia proposuere plane similia iis quae in magna revolutione saeculi decimioctavi statuta sunt; ex quo vides, perversa illa principia jam antea adfuisse. — Vide haec ap. Ranke, Franz Geschichte, T. I. p. 233 sqq.

esse potissimum intendendum a Pontifice in illis provinciis, habendumque pro potissimo indicio simul ac praesidio viventis in eis religionis, ubi aliis ex causis episcopi non a Concilio detinebantur. Gallorum autem cunctationem ex nimia antistitum desidia nasci, non ex modica dominantium religione. Etenim quum jam diu regina sex episcopis profectionem indixisset, nunquam eos passos esse a patriae commoditatibus se divelli. Conditio rerum in Gallia.

93. Si hactenus quae ipse Legatus egerat magnopere non profuerant, duo perpenderentur: alterum, ea maxima damna, quae accidere potuissent alia inita ratione, exemplo Britanniae comprobata; alterum quam parum auxilii offendisset ipsius legatio, spectatis tum eo qui provincias ad quas missus fuerat administrabat, tum iis qui custodes aderant religionis, cujus tutela sibi committebatur. Quod ad primum caput attinebat, medico parum usui esse salutarem paratam apud se medicinam, ubi eam recusat aegrotus, nec ad ipsam sumendam cogi potest; id tunc in regina contingere, quae ad reprimendos Hugenottos cuncta subsidia recusabat vel a Pontifice vel aliunde oblata, quo aperte in haereticos irrueret, qua sexus imbecillitate, qua imperii sui minuendi timore. Non posse per vim eo ipsam compelli, quippe cui omnem opem Germaniae Protestantes assidue offerebant, adeoque periculosum esse, ne sollicitationibus succumberet, ubi sentiret, se nimium a Pontifice premi. Confidere tamen Legatum, Catharinam paulatim, et non coactam ab impetu, adhaesuram esse *utilitatis* gratia illi consilio quod tunc recusabat. Sed hoc esse beneficium quod a futuro tempore sperari posset, non conditionem propitiam praesentis. — Nec se meliores in conditiones incidisse, si ecclesiastici praesulesque Galli spectentur. Eorum multos gubernatoribus dixisse, Concilium esse quamdam larvam, nec unquam fore ut indulgeret et prospiceret postulatis reginae, quibus Hugenottis satisfieret, nisi pollicitationibus et apparentia quadam. Episcopos ipsos haud vehementer obstitisse consilio, ut tanquam de ritibus legis ecclesiasticae et non divinitus praeceptis, relaxaretur obligatio sacris imaginibus utendi, tolleretur sup-

plicatio qua Corpus Christi circumferretur, et concederetur calicis usus laicis eucharistiam sumentibus.[1]) — Praesulum Gallorum primus tandem ad Concilium profectus est civitatis primariae pastor, Eustachius Bellaius Parisiensis episcopus, qui Tridentum pervenit decimoquarto Aprilis a. 1562. Eo tempore agitatio vehemens in Concilio suscitata erat ob quaestionem celeberrimam de residentia episcoporum, qua de re quum in Concilii negotia non mediocrem ea exercuerit influxum quaedam referre convenit.

Quaestio de residentia.

94. Initio Martii ad examen duodecim capita, quae maxima parte disciplinam et mores spectabant, proposita fuerant; quorum primum hujusmodi erat: *Perpenderent Patres quae ratio esset habenda, quo cuncti Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi, et qui procurationem animarum exercent, suis in ecclesiis residerent, nec inde discederent, nisi ex causis honestis, necessariis et Ecclesiae catholicae conducentibus.* Quum in congressu primo post Pascha, die septimo Aprilis, deliberatio de his capitibus inciperet, Guerrerus Granatensis praesul mox totam discussionem eo flexit, ut proponeret quaestionem, *num pastores jure divino ad residendum obstringerentur,* ac vehementer institit, ut hoc definiretur. Tali in definitione medium efficacissimum et fere unicum situm esse, quo episcopi ad residentiam adigerentur. Exinde haec quaestio mirum in modum animos Patrum occupavit, et ingens controversia inter eos est orta. Alii enim hanc definitionem maxime expetendam asserebant, ob summam utilitatem inde Ecclesiae provenientem; nullatenus autem, uti quidam timebant, inde quid contra auctoritatem et jurisdictionem Sedis Apostolicae deduci posse. Interdictam videlicet esse a Deo voluntariam episcoporum absentiam ab ecclesia, non item necessariam, seu ex legitimo impedimento seu ex legitimo mandato. Alii contra vehementissime disputabant, nullatenus ejusmodi definitionem esse opportunam; jam in *Concilio* Pauli III sermonem hac de re fuisse, et Patres consultius habuisse, ab eo periculoso spinosoque tramite gradum

[1]) Pallavic. L. XV. C. XIV. nn. 8—13.

avertere. In residentia episcoporum animi potius praesentiam seu sollicitudinem, quam corporis praesentiam spectandam esse; definitionem illam parum utilitatis esse producturam. — Praeterquam quod ab hujusmodi decisione sinistras consecutiones studuisset deducere nimia animorum affectio, semper sophismatum et cavillarum amatrix, Romani Pontificis auctoritati injuriosas. Quaestio de residentia.

95. Post plures congressus magna confusio et ambiguitas comperta est, definienda necne res esset. Tunc in congregatione generali vigesimi Aprilis, uti jam superius enarravimus, Legati a Patribus expostularunt suffragia praecisa, utrum articulum hunc definiri vellent necne. Prope septuaginta voluere, ut articulus absolute definiretur; triginta octo vel triginta novem absolute noluerunt, et triginta quatuor responderunt cum restrictione, si placeret Pontifici; adeoque pro sententia negante definitionem pro tempore major fuit suffragiorum pars. Sarpius quidem maligne plurimos dicit servili in Pontificem animo declinasse definitionem, sed ista in re ex animi persuasione Patres universim locutos fuisse, et ex judicii diversitate provenisse diversitatem suffragiorum, re examinata colligitur. Ita ex Legatis Mantuanus et Seripandus definitioni favebant. Simonetta, peritissimus in jure canonico, fere uti funestam spectabat definitionem eamque evitare studebat. Ipsius frater, episcopus Pisauriensis, caeteroquin Pontifici addictissimus, definitionem volebat, pariterque tres supremi Generales Ordinum mendicantium, et episcopus Sutrinus ditionis pontificiae suffragium pro definitione dederunt.

96. Tantum abfuit, quod res in Pontifice reposita gratum huic obsequium foret, ut verius in tricas inexplicabiles eum conjecerit. Etenim quemadmodum et sua et communi Patrum sententia scripsit ad Cosmum Medicaeum Orator Florentinus, odiosum videbatur, nolle Pontificem, ut ad declarationem procederetur, quando longe pluribus illa fuerat absolute probata, quam absolute improbata. Inter eos qui eam probarant fere omnes erant ex nationibus ab Italica distinctis, et a multis ea censebatur ut effi-

Quaestio de residentia.

cacissimum adjumentum ad collapsam disciplinam reparandam, ita ut Pontifex si illam rejiceret, linguas obtrectatorum vellificaret vociferantium, Ecclesiae restituendae ac reformandae ipsum deesse. Contra vero si declarationem eligebat, non levia id afferebat incommoda. Offensa fuisset pars Patrum non modica, et quae sibi persuaserat, in sua sustinenda sententia se Pontifici magis favere; quare ubi se victam ipsius voluntate animadvertisset, facile potuisset animi propensionem in alienationem indignabundam convertere. Nec sine motivo gravissimo tot Patribus contradicentibus haec doctrina ut dogma fidei constituenda videbatur, eo vel minus, quod compertum erat, sinistras consecutiones a multis atrae bilis ingeniis tamquam liquidas, etsi falso, ex eadem colligi. Tandem per interventionem suam Pontifex jacturam fecisset emolumenti, quod in eo situm erat, ut postquam Concilium convocaverat, litigiis exortis auctoritatem suam non interjiceret. — Legatis succensebant multi ex utraque parte, quod modum agendi eorum hac in re, quo factum fuerat ut quaestio nec declinaretur nec definiretur, imprudentem dicebant; erant etiam qui aegre ferebant, quod negotium illud ad Pontificem delatum esset. Silentium quidem de litigatione ista indictum fuerat, sed in rebus magnae hominum frequentiae notis, nimis arduum est arcanum, siquidem paucorum levitas seu perturbatio prudens multorum silentium inutile reddit. Atque ita tunc res accidit. Brevi cunctae aures ac dein ora Tridentinorum eo turbarum fragore sunt oppleta; et paucos intra dies quot fere litterae inde profectae sunt, tot famae linguae concrepuere, quibus omnes orbis christiani provincias magna cum rei exaggeratione rumor pervasit.

97. Roma interea Legatis rescriptum fuit, eam esse mentem Pontificis, ut quando Patres de illo articulo adeo dissidebant et contendebant, cumque in quibusdam conspicerentur indicia moliminum, quibus per eam declarationem deducerent consecutiones Apostolicae Sedi perniciosas, daretur opera, quantum per modos mitiores Synodique libertatem liceret, ut quaestio illa vel omnino sopire-

Quaestio de residentia.

tur, vel in aliud tempus rejiceretur, donec aemulatione restincta tranquilliori ratione, animoque sinceriori res decerneretur. Responsum est a Legatis, primum ex propositis consiliis perdifficile sibi videri, sed alterum desperandum non esse, rem videlicet differre sive ad tempus incertum, sive ad Ordinis sacramentum. Atque sic pro tempore quaestio illa perplexa dilata fuit. — Pontificis autem animus nonnihil contra Mantuanum et Seripandum legatos commotus fuit, quod quaestionem difficilem et ex judicio multorum Sedis Apostolicae auctoritati incommodam tractari fecissent, ac suspicatus est Pius, id inde provenisse, quod uterque Legatus mansionem esse juris divini teneret, idque definitum percuperet. Indignatio aucta videtur per Simonettam, qui valde adversabatur illi sententiae, et querelas suas ac timores de ejusmodi definitione etiam litteris Romam detulit. Inde factum est, ut Pius IV, quamvis plurimi faceret Mantuanum, tamen per aliquod tempus cogitaverit de adjungendis tribus aliis Legatis in jure canonico valde peritis; sed id offensioni Gonzagae et Seripando videbatur. Petiit Mantuanus ut legati munus deponere posset; at obstiterunt tum ipse Pontifex, tum qui Concilio aderant; apud omnes enim hic Legatus in magno pretio habebatur, atque ejus auctoritas in Synodo necessaria videbatur. Tandem quum animis magis sedatis claresceret, Mantuanum et Seripandum in quaestione hac de mansione optima semper fide egisse, et quamvis suo judicio existimarent mansionem esse juris divini, tamen eos nullatenus pro definitione facienda adlaborasse, ipsos quoque et plures alios optimos praesules censere, nihil ex ea quaestione auctoritati Pontificis detrimenti oriri posse, difficultates exortae compositae sunt. Etiam Simonetta et Gonzaga, inter quos abalienatio quaedam intercesserat, mox denuo amicitiam inierunt, ac summa concordia res Concilii disposuere.[1])

98. Episcopi Hispani saepius postularunt, ut diserte declararetur Concilii Tridentini *continuatio*, ac Pius IV id fieri etiam desiderabat; sed vehementer obstiterunt

---

[1]) Cfr. de hac quaestione Pallavic. L. XVI.

querelis ac minis Oratores Imperatoris et regis Galliae. Hinc satis angustiabantur Legati, donec tandem ab anxietate soluti sunt litteris regis Philippi II, qui Oratori suo mandavit, ut declarationem minus urgeret. — Magnas difficultates etiam excitabant lites inter Oratores principum de praeeminentia et loco, quem in Concilio singuli tenerent. Litigabant enim Orator Lusitaniae contra Oratorem Ferdinandi ut regis Hungariae, Oratores Helvetici contra Florentinos, Oratores Bavari contra Oratores Venetos, Oratores Galliae contra Oratores Hispaniae, et singuli minabantur, si parti oppositae praeeminentia adjudicaretur, se illico Synodum relicturos esse. Id sane eo tempore summo fuisset detrimento pro negotiis ecclesiasticis, adeoque insigni patientia atque prudentia opus erat Legatis, ut lites istas componerent et postulationibus satisfacerent. Atque ea occasione, qua Pallavicinus de his difficultatibus inter Oratores principum agit, illa profert de Conciliorum oecumenicorum arduo negotio, quae nostris diebus repetita fuerunt. „In spem venio, inquit, per hujus historiae lectionem, ubi alius ex ea fructus haud carperetur, ablatum iri quamdam offensionem, in quam satis communiter incidunt homines religionis studiosi, sed negotiis civilibus inexperti, et hujusce saeculi politicae parum periti, quod scilicet Pontifices aetate nostra Synodos cogendas haud curent, sicuti per alia tempora fieri solebat, sicuti canones praescribunt, et sicuti postulare videtur reparatio semper lubricae caducaeque disciplinae. Profecto statim ac hujus postremi Concilii eventa legerint, animadvertent, in mystico Ecclesiae coelo syderum conjunctionem concipi non posse seu difficilioris concursus, seu facto concursu periculosioris defluvii, quam Synodus oecumenica. Quamobrem, dum res humanae ita procedunt, perinde foret illam tentare (nisi urgeret extrema necessitas), ac Deum plane tentare et congregationem cogere, unde periculum immineret, ne in dissipationem Ecclesiae perverteretur.“ [1]) Haec Pallavicinus, uti diximus, advertit praecipue ob difficultates,

Lites de praeeminentia.

[1]) Hist. L. XVI. C. X. n. 9.

quae ex parte Oratorum in Concilio ortae sunt, sed etiam reliquas turbas ipse nullatenus tacet. Illa autem difficultatum causa nostro tempore ob mutatas relationes inter gubernia et Ecclesiam fere ablata erat. Ex altera parte, qui attento animo res considerat, animadvertet, Concilio Vaticano incommoda orta esse ex aliis adjunctis, quae tempore Tridentinae Synodi minus existebant, e. g. ex infraenata licentia scribendi.

99. Convenit etiam hoc loco pauca commemorare de Oratoribus Gallorum, qui ad Concilium venere. Primus Orator Gallus Ludovicus de Lansac solemniter Tridentum ingressus est die 28⁰ Maii a. 1562, et paulo post advenerunt Ferrerius (Renaud de Ferrier) et Faber (Guide du Faur). Lansac eo advenit animo parum in Pontificis auctoritatem propenso, et, quum Tridenti statim conversatus esset cum aliquot praesulibus, qui recentes dissensiones ac moras de residentia episcoporum permoleste ferebant, jam proximo post suum adventum die praepostera festinatione, magis credulus quam cautus, litteras scripsit ad Oratorem Galliae Romae degentem, quarum haec erat summa: Duo ad prosperum Concilii progressum opus esse; alterum, (et hoc tolerabilius erat secum allatum ex Gallia, non Tridenti susceptum), ne praecipitarentur decreta, sed retardarentur, donec remotiores Patres advenissent. Etenim episcopi Galli intra duos tresve menses illic adfuturi erant, qui tumultibus in praesentia detinebantur. Alterum, ut Pontifex libertatem Synodo relinqueret, idemque fieri a legatis juberet. Hic vero dictum illud protulit quod postea per ora vulgi percrebuit, hoc est, *ne Pontifex mitteret Spiritum sanctum in tabellarii mantica.* Similiter ne sineret Romae calumniis peti quod in Synodo fuisset propositum ac sancitum, quemadmodum audierat contigisse articulo mansionis qui sole clarior patebat. — Ista ab Oratore leviter Romam transscripta a Pallavicino fusius refutantur. Sed non vacat de hisce modo disserere; ex iis quae dicta sunt facile accusationes ejusmodi refelli possunt. **Oratores Galliae.**

100. Si animum quidem ex parte corruptum a politicis Galliae Tridenti gesserat Lansacus, etsi magis illic male

affectorum susurris depravatus fuerat, longe corruptiores animos gesserunt illius collegae, Ferrerius et Faber. Prior valde suspectae erat religionis, utpote qui auctor fuerat in conventu s. Germani, ut haereticis templa concederentur, quod tamen quum ad Concilium designatus esset, in Gallia apud legatum Pontificis excusare studuit, affirmans, velle se in antiqua fide vivere et mori. Gravius adhuc laborabat Faber sinistra religionis fama; sed is modica auctoritate instructus venerat, et potius, ut polita peroraret facundia, quam ut res politica tractaret prudentia. Atque ipse die 26° Maii orationem habuit ad Synodum arrogantem et mordacem, qua Patres non modice commoti sunt. Attamen pacis et mansuetudinis gratia decretum est in conventu die tertio Junii, quamvis non sine aliqua sententiarum discrepantia, ut res haberetur pro infecta, mitisque Oratoribus redderetur responsio die postero in sessione.

Postulata. 101. Caesariani Oratores adlaborabant, ut concessionem calicis pro Bohemis et Germanis impetrarent, iisque sese junxerunt Bavarici. Lansacus autem non solum Caesarianorum postulato de calicis usu adhaerebat, quamvis affirmaret id in mandatis sibi traditis non haberi, sed simul etiam inhiabat plurimis aliis legum ecclesiasticarum immutationibus immoderatis, utpote suas apud regiones optabilibus. Nimirum, ut publicae precationes et Missae sacrificium linguis vulgaribus haberentur, ut Sanctorum imagines auferrentur, ut nuptiae sacerdotibus permitterentur. Haec tamen Lansacus non publice proposuit, sed quum prandéret cum Cornelio episcopo Bergomensi tales sensus aperuit. Videbantur itaque Oratores eo tendere, ut quocumque tandem modo seditiosis satisfieret, etiam cum gravi ecclesiasticae disciplinae detrimento. Certe talibus rebus concessis omnes Ecclesiae leges jam labefactatae essent. Quod vero quoad leges suorum principum viri illi nunquam tolerassent, id audacter postulabant quum de legibus ecclesiasticis ageretur. Unusquisque videlicet largus est in alieno panno resecando, quo vestem ad se fovendum conficiat. — Pontifex quum talia ad eum deferrentur, ac reliquae omnes

quae jam exposuimus multiplices difficultates, suspicionibus interdum etiam supra modum vexabatur in Oratores et episcopos praesertim ultramontanos. De Lansaco magna cum indignatione coram Oratore Galliae Romae degente conquestus est; is vero, quum in privatis tantum colloquiis immoderata vota prae se tulisset, non sine vehementia expostulavit, quod calumniis impeteretur. Ad episcopos vero quod spectat, facilius Pontifici persuasum fuit, nihil in s. Sedis auctoritatem ipsos velle moliri. Haud mirandum sane est, in ista animorum agitatione Pio IV aetate jam provectiori magnam supervenisse sollicitudinem, ne incommoda graviora ex Concilio orirentur.[1])

Sessiones variae.

102. *Sessio decimanona Concilii*, quae est tertia sub Pio IV, habita fuit die 14° Maii a. 1562; sed nihil in ea de doctrina et disciplina statutum fuit, at prorogata publicatio decretorum usque ad novam sessionem die 4° Junii habendam. In hac sessione iterum decretorum promulgatio prorogata fuit usque ad *sessionem vigesimam primam* die 16° Julii habitam. In ea sessione decreta statuta fuerunt doctrinalia de *Communione sub utraque specie*, et *parvulorum*, atque quum hac ratione Patres continuarent labores Synodi sub Paulo III et Julio III habitae, facto satis ostendebant, Concilium praesens esse illius *continuationem*. Tantae autem difficultates obvenerant quoad petitionem Oratorum de concedendo pluribus regionibus usum calicis, ut solutio hujus quaestionis a Patribus dilata sit. Statuerunt videlicet: „Duos vero articulos alias propositos, nondum tamen excussos, videlicet, an rationes quibus sancta catholica Ecclesia adducta fuit, ut communicaret laicos atque etiam non celebrantes sacerdotes sub una tantum panis specie, ita sint retinendae, ut nulla ratione calicis usus cuiquam sit permittendus, et: an, si honestis et christianae caritati consentaneis rationibus concedendus alicui nationi vel regno calicis usus videatur, sub aliquibus conditionibus concedendus sit, et quaenam sint illae; eadem sancta Synodus in aliud tempus oblata sibi quam primum occa-

[1]) Cfr. Pallavicini L. XVI. C. X. et L. XVII. C. VIII.

sione, examinandos et definiendos reservat." — *Decreta Reformationis* addita spectant praesertim collationem sacrorum ordinum, et erectionem unionemque parochiarum ac similia.

Quaestorum eleemosynarum suppressio.

103. Operae pretium est notare decretorum reformationis caput nonum, cujus inscriptio est: *Quaestorum eleemosynarum nomen et usus tollitur. Indulgentias et spirituales gratias Ordinarii publicent. Duo de capitulo eleemosynas gratis accipiant.* Ante sessionem illam videlicet trutina expensae sunt depravatae consuetudines quorumdam ex iis, qui profitebantur munus promulgandi indulgentias, aliasque Apostolicae Sedis largitiones ad pietatem spectantes, et colligendi a populis eleemosynas ad extruendam s. Petri basilicam variaque templa, et ad alia pia opera conficienda. In hujusmodi hominum conditionem complures Patres acriter invecti sunt; materiam ab ipsis praebitam haeresi Lutheranae; innumerabiles eorum fraudes esse, et exquisitas technas, quibus a simplici plebis pietate pecuniam emungebant. Aliqui tamen Patres restiterunt et censuerunt, propter abusus quosdam haud ex integro munus tollendum esse, quo multis nosocomiis et piis locis consulebatur; et Legati eo inclinabant, ut legibus quibusdam provideretur ne abusus jam fieri possent. Sed Pontifex Legatis significavit litteris, suae mentis esse, ut illud ministerium omnino tolleretur. Tunc decretum illis verbis confectum est: „Quum multa a diversis antea Conciliis, tam Lateranensi, ac Lugdunensi, quam Viennensi, adversus pravos eleemosynarum quaestionum abusus remedia tunc adhibita posterioribus temporibus reddita fuerint inutilia, potiusque eorum malitia ita quotidie magno fidelium omnium scandalo et querela excrescere deprehendatur, ut de eorum emendatione nulla spes amplius relicta videatur: statuit, ut posthac in quibuscumque christianae religionis locis eorum nomen atque usus penitus aboleatur, non obstantibus privilegiis, ecclesiis, monasteriis, hospitalibus, piis locis et quibusvis cujuscumque gradus, status et dignitatis personis concessis, aut consuetudinibus immemorabilibus." Dein reliqua statuuntur, quae in decreti inscriptione breviter citavimus. Com-

memoravimus autem hoc decretum, ne veritatem videamur fugere; patet videlicet ex hoc decreto, revera illis temporibus a quibusdam quaestoribus abusus esse commissos, ac propterea ministerium illud penitus esse abolitum. Usque adeo interdum oportet bona quaedam e medio tollere, cum pullulantibus inde malis plus ea detrimenti afferant, quam si per se mala forent.[1])

Controversia de sacerdotio.

104. Pro sequente sessione habenda magno cum labore ac fervore disputatum est *de Missae sacrificio* atque iterum *de concedendo calice*. Et quoad primum caput praecipue disceptatum fuit, an Christus Dominus se ipsum in coena immolaverit, et an Apostoli sacerdotii ordinem in coena susceperint. De Christi oblatione selecti Patres ea digesserunt, quae communius probabantur, omissis litigiosis, dicentes sicuti nunc habetur, Redemptorem in coena se obtulisse in sacrificium Patri sub specie panis et vini, sed quo genere sacrificii non exprimebant. Quoad alteram quaestionem de sacerdotio Apostolis in coena collato, Guerrerus cum archiepiscopo Bracarensi et aliis difficultatibus inhaeserunt, existimantes a pluribus Patribus tribui collationem sacerdotii illis verbis Christi post resurrectionem: *Accipite Spiritum sanctum.* Hosius legatus, ut sententiam quam etiam libris suis defenderat, tueretur, distinxit geminam potestatem a Christo sacerdotibus impertitam, alteram ad verum ipsius corpus attinentem, alteram ad corpus mysticum quod ex fidelibus constat. Priorem quae facultatem consecrandi importat, fuisse illis traditam in coena, nec ullum ex antiquis Patribus id negare; posteriorem quae auctoritatem absolvendi complectitur eam esse quam Christus redivivus communicavit. — Nihilominus perstitit Granatensis in sensu suo, et in Congregatione generali sessionem praecedenti, uti jam superius diximus, triginta Patres canonistae adversati sunt. Inde tamen nullatenus commoti sunt Legati ut quid mutarent, sed ad concordiam praesules sunt hortati.

---

[1]) Cfr. Pallavic. L. XVII. C. X. n. 12. 13.

Quaestio de concessione calicis.

105. Maxima fuit diversitas sententiarum in quaestione de *concessione calicis.* Post diuturnam diligentiam et accuratum examen, Patres qui coetibus numero centum sexaginta septem interfuere, in octo partes divisi sunt. Quatuordecim auctores erant, retardandum esse decretum; triginta octo repulsam probabant; viginti novem concessionem; viginti quatuor rem esse in Pontifice reponendam censebant; triginta et unus in concessionem propendebant, non tamen episcopis committendam, sed ut ejus executio Pontifici relinqueretur. Unus perstitit medius; decem in partem negantem inclinarunt, sed rem Pontifici committentes; novemdecim concessionem ad Bohemiam et Hungariam coarctarunt. Adeoque vix in argumento tot potuissent sententiae antea concipi, quot reipsa pullularunt. Quod usuvenit in illis quaestionibus tam practicis quam theoreticis, in quibus duae utrimque difficultates obversantur, quum pro se quisque tunc aspiret utilitati et gloriae in aperiendo calle medio ac plano inter ardua et confragosa, quamquam saepius novus ille callis, dum cuncta evitare creditur offendit in cuncta. Hinc vero unusquisque viam ab alio male patefactam aversatus, ejusdem simul audaciam imitatur et simul ipsi per eventum improsperum assimilatur. — Caesariani ab iis quae evenerunt hoc in negotio pro ipsis summi momenti, stupore sunt affecti. Existimaverant enim, in Synodo vix oppositionem contra ipsorum postulata inveniri, et a Concilio potius calicem concedi, quam a Pontifice desideraverant. Tunc vero Drascovicius quum etiam conatus repetitus irritus fuisset, totam rem Mantuano reliquit. Ab ipso pridie sessionis solemnis decretum propositum fuit, quo negotium ad Pontificem deferebatur, atque in Congregatione generali octo supra nonaginta decreto consenserunt, triginta octo dissenserunt.[1])

106. *Sessio vigesima secunda,* quae est sexta sub Pio IV, celebrata est die 17° Septembris a. 1562: atque in ea

[1]) V. Pallavicinum L. XVIII. CC. III. IV. V.; Theiner, Acta Conc. Trid. II. 96—130.

doctrina de Sacrificio Missae definita est ac promulgata; decreta de reformatione praecipue de vita et honestate clericorum agunt. Cum proponerentur decreta de doctrina, non exstitit ea concordia, quam Praesides exoptaverant. Repugnarunt quidam duobus illis articulis, de quibus plurimum in coetibus fuerat disputatum, hoc est de sacerdotum institutione in coena, et de oblatione qua ibi seipsum Christus obtulit Patri. Huic posteriori Guerrerus ac Divinius soli, sed non iidem soli priori articulo repugnarunt scriptis schedulis, quum iis accessissent episcopi Aiala, Gadus, Blancus et Bovius. Priores quatuor tanquam dubium illud multisque antiquis Patribus contrarium improbarunt; duo postremi tantummodo tanquam a theologis non satis expensum. Nec minus perstitit Aiala in sua sententia, Missae sacrificium offerri non posse ad alia obtinenda quibus indigemus praeter satisfactionem peccatorum, causatus, haud reperiri, Christum eorum causa fuisse mortuum in sacrificio crucis, cui sacrificium Missae succedit. Nec eidem pariter probabatur dici, in hoc sacrificio perfici cuncta naturae legisque sacrificia, quasi hoc derogaret crucis sacrificio nec sacris Litteris legitimisque traditionibus ostenderetur. Alii dogmatibus quaedam objecere, sed minutiora, nec memoratu digna.

Sessio vigesima-secunda.

107. Haud exiguus fuit numerus eorum qui censebant, concessionem calicis non esse in Pontifice reponendam; fere quadraginta enim suffragium oppositum dederunt; septem tamen non absolute abnuebant, sed solum, ne id per decretum statueretur, sed tantummodo per litteras peculiares. Haec autem commemorare utile visum est, ut appareat, etiam in quaestionibus majoris momenti, dissensiones inter Patres nonnunquam adfuisse.[1]) Per postremum decretum sessionis vigesimae secundae destinabatur pro more dies futurae sessionis, quae habenda erat de Ordine ac Matrimonio, duodecima dies Novembris, quod concorditer exceptum est. Sed hoc decretum suffra-

---

[1]) Cfr. Pallavicini L. XVIII. C. IX.; Theiner Acta Conc. Trid. II. 131. 132.

gatione quidem firmissimum fuit, at reipsa minime firmum, quum oportuerit postea variis de causis illud octies prorogare.

Quaestio de institutione episcoporum.

108. Post sessionem vigesimam secundam habitam mox articuli de *Ordinis Sacramento* minorum theologorum examini traditi sunt, atque isti jam die 2° Octobris re confecta conventus suos absolverunt. Sed quando Legatis videbatur itineris tam longi ac laboriosi meta a se paene contingi, improvisum quasi praecipitium offenderunt, ibique pedem figere coacti sunt. Nec quocumque adhibito conatu licuit ipsis ad optatum exitum sibi viam aperire, nisi post tam multos, tamque diuturnos labores ac discrimina, ut cunctae hactenus objectae difficultates prae hac viae planae censeri potuerint. Placebit paucis audire primordia tam validi ac memorabilis obstaculi, quod diu fraudavit ac paene in desperationem convertit spem conceptam universae catholicae reipublicae.

109. In articulo postremo errorum Protestantium de Ordine, secundum formam anteriori tempore jam digestam, quidam error censurae proponebatur: *Quod episcopi presbyteris majores non essent jure divino.* Sed Praesides postremas voces, *jure divino,* abstulerant, veriti, ne disputatio de jure residendi iterum suscitaretur.[1]) Volebant quidem de residentia episcoporum agere, sed cavere studebant, ne nova definitione *super episcoporum institutione* edita, terminare cogerentur pari definitione praecedentem controversiam illi admodum connexam, aut certe inde deducere eadem ipsa corollaria, quorum causa ab altera se abstinuerant. Quidam Hispanienses illius definitionis cupidi Praesidum animadversa agendi ratione conquesti sunt; atque primum Oratores Gallici, dein archiepiscopi Granatensis, Bracarensis, Messanensis et episcopus Segoviensis Legatos adierunt, expostulantes, abrasam fuisse illam parti-

---

[1]) Articulus ille septimus proscribendus tunc ita conceptus erat: „Episcopos non esse presbyteris superiores, nec habere potestatem ordinandi; vel si eam habent esse eis cum presbyteris communem et ordines ab ipsis collatos sine populi consensu irritos esse.“

culam e decretis a Crescentio legato formatis. Addebant, id cujus gratia particula omittebatur, non compertum minus quam odiosum esse Patribus, plurimaeque cunctis offensionis, cum ex eo palam fieret, eorum esse consilium, ut procul haberetur quaevis disputatio de mansione adversus priora promissa. Negarunt Praesides, se praepedire velle omnem de residentia episcoporum disputationem, atque abrasi illius incisi rationem eam generalem dedere, quod contra haereticorum errores id definire haud necessarium visum sit, quin tamen aperte sua motiva proponerent. **Difficultas hujus quaestionis.**

110. Praesides revera formidabant disputationem de institutione episcoporum, ac maxime Seripandus, quamvis mansionem juris divini esse censeret, vehementer desiderabat declinare quaestionem de institutione episcoporum, eo quod ad perdifficiles et periculosas controversias viam aperiret. Quamvis enim dubium non esset, a Christo Domino proficisci ut episcoporum ordo esset in Ecclesia, et in ipsa consecratione episcopis conferri potestatem ordinis, nucleus tamen quaestionis erat plurimis, *unde jurisdictionis potestas repetenda esset.* Hanc permulti a Romano Pontifice proficisci tenebant, alii vero immediate eam a Christo in consecratione conferri censebant; eam tamen plane obnoxiam esse Romano Pontifici vix quidam negasset. Sed in hac sententia non pauci magna pericula pro auctoritate Romani Pontificis conspiciebant, praesertim juris canonici periti, vixque verba de institutione episcoporum inveniri posse videbantur, ut omne periculum subdolae vel falsae interpretationis auferretur, et potestas Pontificis salva esset. — Attamen aliquot theologi, ac praesertim theologus quidam archiepiscopi Granatensis, capta ab articulo septimo opportunitate, in eam controversiam de institutione episcoporum, irrepserunt, et brevi quaestio de residentia episcoporum et de eorum institutione summos in Synodo labores excitavit.

111. His vero diebus, videlicet mense Novembri a. 1562, advenit ad Synodum *Carolus Cardinalis Lotharingus* cum quatuordecim episcopis Gallis et tribus abbatibus. Inde ab illo tempore hic Cardinalis post Legatos primas

Cardinalis Lotharingus.

fere partes habuit in Concilio Tridentino, atque sicuti ex una parte ipsius et Gallorum episcoporum sensus interdum difficultates quasdam crearunt, ita ex altera parte multum ejus conatus ad felicem Concilii exitum profuerunt. Unde de ipso quaedam dicere juvabit. — Carolus Lotharingus a. 1524 natus, jam anno aetatis decimoquarto ad archiepiscopatum ecclesiae Rhemensis evectus erat, uti ipse quum de abusibus sermonem faceret, animadvertit. Postea vero quando pervenit ad adolescentis et viri aetatem, sub regibus Henrico II, Francisco II et Carolo IX permagnam in gubernationem influxum eumque salutarem exercuit. Quod ad speciem externam, indolem et mores celeberrimi hujus viri attinet, brevi haec describamus. Erat pulchro aspectu, procera statura, capite omnibus eminente, facie oblonga, fronte ampla et eminenti. Florebat virtutibus multis; etenim magnanimitas, comitas, beneficentia, pietas, doctrina, perspicacia, eloquentiae vigor, boni publici et religionis studium eum maxime commendebant. Sed quamvis virum plane perfectum eum ex his fere dixeris, tamen et ipse sorti mortalium paene communi suberat; inveniebantur videlicet etiam defectus quidam naturae partim, educationis partim et temporum. Valde varius enim erat affectionibus et consilio; ad succendendas affectiones velox, sed non minus ad tepefaciendas. Totus iracundus, totus placabilis, sed iracundiae tempore supra modum intemperatus in ea promenda et in cladibus minitandis, adeoque si quis tum hominem audisset, ratus linguam animo concordare, poterat malignum in eo animum suspicari. Contra vero benevolentiae tempore adeo erat in promissis profusus, ut cuipiam ea postea cum effectis componenti liceret adscribere artificiosae calliditati, quod ab inconsiderata sinceritate profectum erat. Eloquentia quidem Lotharingus erat egregia, et res theologicas apte tractabat; attamen quum illi qui continuo in negotiis publicis occupantur, studiis severis operam et vires satis impendere non possint, erant qui advertebant, splendide magis quam profunde Cardinalem quaestiones theologicas discutere. Animo erat Ecclesiae ac Romano Pontifici valde addictus, suamque reve-

rentiam in Sedem Apostolicam professus testabatur, nullatenus ipsi propositum esse auctoritatem Pontificis imminuere. Sed doctrinas quasdam amplexus erat hac de rè minime veras, adeoque viro quamvis optime animato plena fiducia haberi non poterat. Sensus suos ipse Lotharingus diserte aperuerat Calendis Februariis a. 1563 scripta ad Bertonum Romae actorem suum epistola, quam Pio IV ac Borromaeo legendam traderet. Praeter alia in eadem scribebat: „Quod attinebat ad superiorem auctoritatem Pontificis aut Concilii, se nutritum fuisse in academia Parisiensi, quae favet Conciliis, et a se comprobari omni ex parte Synodum Constantiensem et Basileensem, non item Florentinam. Certum exploratumque sibi esse, nullum suae nationis episcopum adductum iri ad oppositi decreti consensum." [1]) Cardinalis Lotharingus.

112. Quum Cardinalis Lotharingus assuetus esset dirigendis rebus ac vastum gereret animum, etiam in Synodo multum adlaborabat, ut res ab ipso disponerentur et ut per ipsum veluti sequestrum concordia reliquorum Gallorum et Hispanorum cum Pontifice obtineretur. Successus tamen non semper felix erat; etenim non adeo obsequiosos reliquos episcopos habebat. Itaque quum sibi videretur sincera mente Pontificis auctoritatem sustinere, atque ea in re etiam difficultates ex parte episcoporum ferre; quum vero ex altera parte existimaret, a Pontifice atque Legatis non eam sibi ostendi fiduciam quae et meritis ipsius et dignitati conveniret, aegerrime id frequenter ferebat, et amaras effundebat querelas. Animadvertebatur etiam in Lotharingo, ipsum amasse in litteris et sermocinationibus offerre eam quam existimabat habere auctoritatem atque influxum in alios, ut insinuaret multa ex ejus arbitrio et directione pendere. Id quidem ab hominibus omni ex parte perfectis et optimis alienum est, sed tales vix sub sole inveniuntur; in aliis autem etiam valde bonis, qui meritis et dignitate praestant, hic defectus facile animad-

1) Pallavic. L. XIX. C. XVI. n. 9.

vertitur, et judicii prudentiaeque potius aliquid deesse ostendit quam bonitatis.

Cardinalis tendentiae. 113. Caeterum quod ad Pontificem attinet et Legatos, quum antea adventum Gallorum valde desiderassent, postea quum Cardinalem Lotharingum cum pluribus episcopis appropinquare nuntiaretur, non modicum formidabant ne Synodus turbaretur. Rumores enim tum Romae tum Tridenti sparsi erant eam Cardinalis esse intentionem ab ipso enuntiatam, ut se Caesarianorum, Gallorum et Hispanorum episcoporum caput et ducem adversus Italos et pontificios constitueret. Inde Pius IV fere optabat, ut res praecipuae ante adventum ejus absolverentur, et Legatos urgebat. Dein etiam plures Italiae episcopos stimulavit, ut ad Synodum accederent, quo major fieret pars eorum praesulum, quibus omnino fidere posset. Nimius quidem fuit ejusmodi pavor, sed nihil aliud fecit, nisi ut praesules Italos urgeret ad implendum officium, quo Synodo adesse tenebantur. Quando vero Lotharingus advenit, mox ipse timores conceptos tanquam terrorem ridiculum studuit dissipare; suam erga Pontificem venerationem et obsequium suum tum solemni oratione tum privatis colloquiis aperte declaravit. Atque talem generatim se praebuit qualis erat, ut et virtutes ipsius clarescerent, et defectus non laterent; fraude enim et fictione non utebatur. Legati ipsi tunc universim magnam aestimationem ostenderunt, atque a Pontifice moniti sunt, ut omnia majoris momenti cum Lotharingo communicarent. Conquerebatur nihilominus frequentissime Cardinalis, fiduciam convenientem in ipso non poni, quumque revera in Synodi negotiis permagnas haberet partes, sibi videbatur nimium negligi. Id certe maxime inde proveniebat, quod Legati prudenti quadam circumspectione utendum esse censebant. Habebat enim sane Lotharingus, uti innuimus, quamvis Pontifici addictus esset, non eam de primatu et auctoritate ejus sententiam, quae veris principiis respondet, sed opiniones quasdam falsas, quae ex Basileensium turbis remanserant, tuebatur. Praeterea ut dux episcoporum unius gentis facilius etiam desideria et quae censebat commoda illi nationi nimium respiciebat; verendum postremo

erat, ne qui stirpe, fama, dominandi consuetudine praestabat, nimium jam praestare vellet in Synodo, in qua plures scientia theologiae et canonum atque arte dirigendi negotia Ecclesiae ipsi superiores erant.

114. Ab aula Galliae inter alia mandata, quod ad mores et disciplinam spectabat Lotharingus haec jussa acceperat: Ut usus calicis in universo regno peteretur et sacramentorum administratio in lingua Gallica; in paroeciis, non item in collegiis aut monachorum ecclesiis, catechismus Gallice. — Ut concederetur populo tempore vespertinae psalmodiae psalmos canere in linguam popularem versos, sed prius ab episcopis et academiis aut conciliis provincialibus recognitos. — Ut remedium admoveretur impudicae ecclesiasticorum vitae, unde innumera mala profluebant; et ubi aliter confici non posset, certe sacri ordines non nisi aetate minus obnoxia hujusmodi lapsibus conferrentur. — Praeterea quoties in Synodo laxamentum aliquod proponeretur profuturum recuperationi tot nobilium provinciarum, quae desciverant ab Ecclesia, simulque non obstiturum verbo Dei, sicuti non obstabant e. g. presbyterorum conjugium, permissio bonorum ecclesiasticorum quae fuerant occupata, semper Oratores regii operam suam conferrent ad rem impetrandam, maxime vero cum episcopis Galliae. Oratores Galli proposuerunt postulata sua mense Januario a. 1563, quae triginta quatuor punctis continebantur, ac similia erant iis, quae Lotharingus in mandatis acceperat. Praeter aliquot capita, reliqua satis moderata erant, plura tamen ejusmodi, ut non illico in Ecclesiae disciplinam introduci possent. [1]

Postulata ipsius.

115. Vehementissime interea de quaestione institutionis episcoporum disputatum est. Et quamvis tum Legati, tum Cardinales Lotharingus ac Madrucius aliique praesules et theologi repetitis vicibus operam adhiberent, ut decreta conficerent, tamen dissensio perduravit, et sessionem oportuit octies prorogare. Quanta autem esset agitatio animorum in congregationibus interdum vehementiore collisione

[1]) Cfr. Pallavic. L. XIX. C. XI.

Discussio vehemens de episcopis.

apparuit. Ut intelligatur, quam gravis et discrimine plena esset ista quaestio de institutione episcoporum, juvabit referre quae acciderunt in Congregatione Kal. Decembr. a. 1562 habita. Melchior Avosmedianus episcopus Gaditanus sententiam suam exponens de verbis canonis propositi, in quo habebatur, episcopos a Romano Pontifice vocari in partem sollicitudinis, et ab eo assumptos esse veros episcopos, objecit, laxiorem minusque limitatam dictionem adhibendam esse, propterea quod, si quis secundum Apostolorum Nicaenaeque Synodi canones eligeretur, verus episcopus evaderet, tametsi a Romano Pontifice non assumptus, quum iidem canones dicant, illum esse initiandum consecrandumque a metropolitano, nulla facta Romani Pontificis mentione. Nec eam consuetudinem in Ecclesia universalem videri, ut Pontifex eligat; Chrysostomum, Nicolaum, Ambrosium, Augustinum et alios fuisse quidem episcopos a Romano Pontifice non electos. Quin etiam ab archiepiscopo Salisburgensi quatuor suffraganeos suos creari, nihil in eo auctoritatis exercente R. Pontifice. — Facile vides, quam scabrosa quaestio illa evenerit. — Ad haec Simonetta, ne opinio falsa radices ageret, ipsum placide interpellavit, monuitque id fieri a Salisburgensi auctoritate ac privilegio pontificio. Cum autem Avosmedianus rogaret, ut sibi sermonem prosequi concederetur ad suam sententiam exponendam, quidam studio sive immoderato sive affectato conclamarunt, *dimittatur,* alii in vocem *Anathema* et consimiles contumelias proruperunt. Alii conati sunt, aut pedum supplosione aut sibilo eum impedire; inter ardentiores fuerunt Thomas Caselius episcopus Cavensis et Joannes Trivisianus Venetiarum Patriarcha. Verum id quod omnes transivit immoderationis imprudentiaeque fines, fuit culpae dilatatio ab uno capite ad integram nationem. Siquidem fuit qui dixit: „Plus molestiae nobis infertur ab istis Hispanis, qui Catholicos agunt, quam ab ipsis haereticis.“ Tum iracunde Hispani: „Haeretici estis vos“, responderunt. In tam gravi perturbatione vix impetrarunt Legati, ut permitteretur Avosmediano sermonem prosequi, quem prosecutus cunctorum quae dixerat senten-

tiam convenientem, ut opinabatur, studuit explicare. Quamquam opus non sit, censebat, ut omnes episcopi nominatim a Pontifice assumantur, omnes tamen episcopos adstringi ad Romanum Pontificem tamquam supremum colendum; esse in eo plenitudinem jurisdictionis, sed usum et materiam quam ille episcopis destinabat, non posse absque justa et consentanea causa ipsis auferri; declarandum plane esse, episcopos jure divino superiores esse presbyteris. Discussio vehemens de episcopis.

116. Lotharingus occasione illius tumultus dixit submissa voce a paucis audita, sed turbato vultu a cunctis conspecto: Haec agendi ratio recta non est, nec eam in animum induxissem. Et ad duos praesules qui ad eum accesserant, quum ista de re loqueretur: Si quid, inquit, hujusmodi Gallo cuipiam accidisset, actutum ego ab hoc conventu ad Synodum liberiorem provocassem. Mantuanus legatus postridie in Congregatione gravi sermone praesules de tumultu praecedentis diei admonuit; dein vero Lotharingus, quasi laudaturus verba Mantuani sibi aditum aperuit, ut pariter modeste graviterque castigaret tumultum excitatum, ac potissimum eos, qui protulerant in Gaditanum: „Anathema, comburatur, haereticus est.“ Legatis ejus sermo haud displicuit, et supra centum Patres eum comprobarunt. Sed Caselius, qui intelligebat objurgationem generatim dictam magna ex parte in se cadere, non se continuit ut quaedam apre reponeret. Videlicet dixit, unum e Legatis a se auditum fuisse, ipsis, non aliis se obtemperare debere; si vellent Hispani aliorum dictis non peti, causam ab illis praebendam non esse, haereses proferendo. Quidquid pridie pronuntiarat de Gaditani sermone, recte fuisse pronuntiatum, seque praesto esse ad id tuendum, et in coetu et extra coetum. Quae verba cunctis molestiam crearunt, planeque effecerunt, ut Caselius deteriorem de se opinionem exciverit ex defensione quam ex culpa. Attamen reprehensio suopte ingenio acerba est, et aegre patiuntur homines in hujusmodi odioso munere plures superiores.[1])

[1]) V. Pallavic. L. XIX. C. V. — Theiner Acta Conc. Trid. II. 185 sqq.

Discussio iterata.

117. Vix una commotione praeterita, altera excitata fuit, et in alterum Hispanum, in posterae diei conventu. Jacobus Gibertus a Noguera episcopus Aliphanus de re proposita disserens, coepit ostendere, episcopos etiam post mortem Redemptoris non fuisse institutos et vocatos a Petro, sed a Christo, sicuti Matthiam ac Barnabam. Sejunctionem et consecrationem apud homines manere, potestatis vero collationem esse Christi opus. — Sed ab Hosio correctus est, quum Mantuanus et Seripandus abessent: Hujusmodi dissertationes nec conferre argumento, nec ad aedificationem sed ad destructionem valere; nec episcopos decere de supremo ipsorum Principe quaestionem agitare. Controversiam cum haereticis esse, an episcopi electi a Romano Pontifice veri essent episcopi et a Christo instituti; et tamen quosdam illic audiri, qui e contrario affirmare auderent, posse creari episcopos, quos Pontifex non assumpsisset. Idcirco ne mirarentur, quod nonnunquam, dum sententias dicerent interpellarentur, quando rei propositae uti par erat, haec minime respondebant. — Sed Aliphanus reposuit, dum jurisdictio episcoporum expendebatur, opus esse de pontificia quoque disserere. Cum Granatensis ad Aliphanum defendendum assurgeret, et ex altera parte Caselius, quasi a Granatensi perstrictus, jam contentio et dilatabatur et inflammabatur. Tum Simonetta nutu Caselium monuit ut taceret, agitationemque ita compescuit. Postquam vero Aliphanus finem loquendi fecit, Hosius iterum, comprobante Lotharingo, illi proximo dixit: Se quidem existimare, cuncta in ea sacrosancta Synodo recto religionis studio proferri; sed veram controversiam inter Catholicos et haereticos in eo solum sitam esse, admittendi necne essent tanquam episcopi legitimi ii, qui a summo Pontifice eligerentur. Ab hac autem controversia alienas omnino esse disputationes illas, num etiam legitimi episcopi absque hujuscemodi electione esse possent; quin dum hoc affirmabatur, adjuvari potius adversarios quam impugnari.[1]) — Aliphanum replicare conantem Simonetta

[1]) Cfr. Pallavic. L. XIX. C. V. — Theiner Acta Conc. Trid. II. 188.

gravibus verbis repressit, quod quum insolentia ejus vehementer displiceret, nec ipsos Hispanos offendit. Colligitur autem ex his, quaestionem suscitatam de institutione episcoporum in disputationes abiisse valde periculosas auctoritati Romani Pontificis. Neque enim impune affirmari a Catholico potest, episcopos ut legitimi sint, haud indigere confirmatione Romani Pontificis sive explicita et expressa, sive tacita et implicita. — Commemorandum etiam est in hac quaestione celebrem exstare Lainii S. J. orationem, qua vindicavit hanc sententiam. Affirmavit, ordinis episcoporum potestatem esse a Deo proxime in singulis hominibus, jurisdictionis potestatem esse a Deo proxime in genere, nimirum in quibusdam ut in Petro et successoribus, atque, sicut ipse arbitrabatur, in cunctis Apostolis ex peculiari privilegio; in reliquis velut in episcopis peculiaribus eam manare per interpositam a Deo personam, proxime a Romano Pontifice. Habuit orationem suam Lainez die 20⁰ Octobris a. 1562.[1])

118. Tantopere in istis contentionibus Legati angebantur et angustiabantur, ut in suis litteris vitae quoddam taedium interdum exprimant. Quamvis vero ejusmodi taedium mortalibus haud soleat esse mortale, accidit tamen aliis ex causis, ut brevi intervallo mense Martio a. 1563 Tridenti bini Legati supremi supremum diem obirent. Defunctus est Hercules Gonzaga Card. Mantuanus postridie Kal. Martii, anno aetatis quinquagesimo octavo. Morbo jam antea parato ab annis immensisque tum corporis tum animi laboribus ultimam inclinationem adjecerat improvisus aquilo, qui illum in campestri loco diminutis inopportune vestibus deprehendit. Seripandus vero vir septuagenarius die 8⁰ Martii in coetu febre correptus est, ac morbo die 17⁰ Martii succubuit. Uterque Legatus eximia cum pietate et magno omnium luctu vitae finem fecerunt. Mors duorum Legatorum.

119. Demortuo Cardinali Gonzaga multi oculos conjecerunt in Cardinalem Lotharingum, existimantes, valde utile fore, ut ipse primus Legatus a Pio IV constitueretur.

[1]) Cfr. Ib L. XVIII. C. XV.; J. Lainii Disputat. Trident. T. I. ed. H. Grisar, Oeniponti 1886.

Quaestio de novo Legato.

Caesariani praecipue censebant, si ea legatio illi committeretur, satisfactum iri cunctis principibus et nationibus, ipsi quippe concorditer fidentibus; adeoque inde certam spem affulgere prosperi gloriosique exitus Concilii. Idcirco per expeditum tabellarium cohortati sunt Caesarem, ut ad id Pontificem suis petitionibus stimularet, in quas aliorum Oratores facile concurrissent. In animum inducebant, Pium, ubi in ea re postulanda summos principes conjunctos cerneret, putaturum fuisse utile consentire, aut inhonestum recusare, nec hujusmodi industriae erat omnino inscius Lotharingus. Sed longe alia Pontifici mens erat. Praevidebat ipse hinc tam validos precatores, hinc intelligebat, id in rem esse non posse. Quamquam enim tres maximi principes multa concordes peterent, in aliis tamen petitionibus inter se discrepabant; proinde minime conveniebat, ut primus praeses motorque Concilii ullius nationis proprius esset. Sane calicis concessio aliaeque derogationes in variis legibus Ecclesiae vehementer promovebantur a Cardinali Lotharingo et a Galliae rege; ab iisdem vero Hispaniae rex abhorrebat. Praeterea Gallica natio contrariam profitebatur sententiam iis praerogativae titulis, quos Synodus Florentina Romano Pontifici definierat convenire. Quomodo igitur licuisset Romano Pontifici absque detrimento clavium, delegare primaria, quin sua munera, in Concilio praesuli illic destinato tamquam duci eorumdem Gallorum, et qui sensus ostenderat ab illis in ea quaestione minime dissidentes. Vel ipsi Lotharingo facile grave accidisset, se in necessitatem adduci, ut vel esset infidelis Pontifici, cujus minister evaderet, vel videretur infidelis regi, cujus minister advenerat. Temperata ipsius consilia, quae forsitan satis erant boni praesulis officio, satis non erant vinculo fidelis legati. Quocirca gnarus Pontifex, magis honorificam adeoque minus injuriosam repulsam haberi, quum quis praevertitur, atque ita opposito facto petitionem praepedit, ut primum Mantuani mortem accepit novum Concilii Legatum constituit Moronum, cui adjunxit Navagerium. Ratio cur tum hosce duos elegerit Pontifex erat, quod quum Simonetta et Hosius, ille in canonum disciplina, hic

in re theologica bene versati essent, opus erat in recentibus Legatis plus prudentiae et experientiae civilis quam scientiae, atque ambae hae dotes non sine aliquo scientiae lumine par illud praesulum decorabant.

C. Lotharingi desideria.

120. Cardinalis Lotharingus sive cupiditate gloriae sibi comparandae, sive studio christianae reipublicae opitulandi legationem non mediocriter appetere creditus est. Quando ad eum notitia pervenit de aliis Legatis electis, graviter conquestus est de modo, quo erga ipsum actum sit. Magnam sibi videri dicebat injuriam, quod Pontifex, cui plane compertae erant ipsius conditiones et Cardinalis et principis et de Ecclesia bene merentis, animum non induxisset ad offerendum illi legationem, quam sine dubio, inquiebat, ipse recusasset, illius oblatae honore satis contentus. Atque varias et multiplices quidem identidem in Pontificem et pontificios effundebat querelas; attamen identidem etiam demulcitus est, quum magna negotia ipsi committerentur, animumque auctoritati Pontificis addictum universim ostendit. Sic Pontificis auctoritatem defendit contra episcopum Metensem aliosque praesules Gallos. Quum enim ipsi in hanc auctoritatem obloquerentur, illos commonuit, ut si vellent pontificiam potestatem impugnare, nuntium prius remitterent sacerdotiis sibi a Pontifice impertitis; quisquis autem adversus pontificiam dignitatem sentiret, illum sibi non orthodoxae fidei suspectum esse. Tales autem Lotharingi mutationes quibus serenis nubila, nubilisque succedebant serena, tum ex indole ejus et charactere, ex commodo vel incommodo proprio, ex honoris et auctoritatis desiderio, sed inde etiam repetendae erant quod animo Ecclesiae valde addictus esset. Viri cordati dum versantur in hac vita mortali, plerumque virtutes habent defectibus mixtas.[1])

121. Praeter difficultates quae proveniebant ex quaestione de residentia et institutione episcoporum, alia erat confinis de auctoritate Romani Pontificis, ac de verbis quibus ejus potestas exhiberetur. Etenim in animo erat,

[1]) Cfr. Pallavic. L. XX. C. VI.

in doctrina de sacramento Ordinis etiam hac de re Canonem (VIII) edere. Is a Cardinali Lotharingo his verbis propositus erat, ut damnaret eum qui diceret *Petrum ex institutione Christi primum inter Apostolos non fuisse, summumque ipsius Vicarium; nec necesse esse in Ecclesia unum esse supremum Pontificem, Petri successorem eique parem in auctoritate regendi, atque in Romana Sede ejus successores ad hoc usque tempus non habuisse jus primatus in Ecclesia.*[1] Romae autem existimarunt, omnino retinendas esse voces a Florentina Synodo jam sancitas atque Canonem hac forma commendabant: *Anathema sit, si quis dixerit, B. Petrum per institutionem Christi non fuisse primum inter Apostolos et ejus Vicarium in terra, vel necesse non esse, ut sit in Ecclesia unus Pontifex, Petri successor eique aequalis in auctoritate regiminis; atque in Romana Sede legitimos ejus successores ad hoc usque tempus non habuisse jus Principatus in Ecclesia, nec fuisse Patres, Pastores et Doctores omnium Christianorum, nec fuisse ipsis traditum a D. N. J. C. plenam potestatem pascendi, et gubernandi Ecclesiam universalem.*[2]

Definitio de R. Pontifice agitata. 122. Sed moverunt graves difficultates praesertim episcopi et theologi Galli, quum adhuc inhaererent opinionibus quibusdam Basileensium, et Concilium Florentinum non reciperent. Non admittebant ea verba, *inesse potestatem summo Pontifici regendi Ecclesiam universalem,* cum illa officerent sententiae neganti, eum esse superiorem Concilio, ac proinde loco *Ecclesiam universalem* ponendum esse *omnes fideles, et omnes ecclesias.* Nec consentiebant, ut diceretur, *esse Romanum Pontificem aequalem Petro in auctoritate regendi,* siquidem ubi major est sanctitas, ibi pariter aiebant auctoritatem esse majorem; ac propterea posse quaedam a Petro confici, quae successoribus ejus negabantur, cujusmodi erat, libros canonicos dictare.[3] Quum Legati animadverterent gravissimas difficultates eo quod praeter Gallos quoad auctoritatem R. Pontificis, etiam Hispani praesules quoad residentiam et institutionem

[1]) Pallavic. L. XIX c. VI. n. 4.
[2]) Ibid. L. XIX. C. XII. n. 11.
[3]) Ibid. L. XIX. C. XIII. n. 7.

episcoporum decretis oppositi essent, Romam stylo vehementiore scripserunt, ut angustias suas aperirent. Tunc Pontifex, quamvis antea decreta illa fieri perursisset, mutato animo, uti jam innuimus, rescribendum curavit: „Ubi arduitas offenderetur sine dissidio insuperabilis, satis futurum Pontifici, si nec de sua nec de episcoporum potestate quidquam exprimeretur, illis tantum editis definitionibus, in quas Patres unanimi consensu conspirarent.“[1]) Paulo post Legatis injunxit, ut de auctoritate sua nihil minus aut minus clare diceretur, quam dicunt Synodus Florentina, Concilia et Patres antiquiores, quin etiam nonnulli ex haereticis. Adjecit etiam, se praesto esse ad tuendas sui profusione sanguinis eas praerogativas Apostolicae Sedis, quae non doctrina solum sed complurium Sanctorum sanguine firmatae erant. Potius ex iis quae alias mandaverat utrumque argumentum omitteretur, h. e. de jurisdictione episcopali et pontificali. Quo jussu Legatis mirifice factum est satis. Ex altera autem parte Galli flecti non poterant, ut admitterent verba illa pontificiae potestati faventia, et alieni remanebant ab admittenda auctoritate Florentinae Synodi utpote celebratae ad aemulationem oppositionemque Basileensis, quae ab Academia Parisiensi sustinebatur.[2])

123. Qualis fuerit facies Concilii Tridentini medio anno 1563, retulerunt eo tempore Legati Cardinali Borromaeo, simulque contrarias nationum affectiones, quas earum singulae ad honestatem tendere existimabant. Atque ex his sibi adversantibus magna ex parte oriebatur repugnantia sententiarum in dogmatum quaestionibus, et consiliorum in deliberationibus legum. Itali decus ingens et emolumentum suae gentis esse putabant conservationem majestatis et potestatis in hoc ecclesiastico principatu, quo Italia reliquis nationibus praestat. Quapropter, quibusdam exceptis, qui aut magis flexanimi, aut imbecilliores se ab exteris regi sinebant, hujusce regionis praesules non alio *Facies Concilii.*

[1]) Ibid. C. XV. n. 3. In litt. mens. Jan. 1563.
[2]) Ibid. L. XX. C. III. n 2.

Facies Concilii. spectabant, nisi ad sustinendam Sedis Apostolicae vim ac dignitatem, cum ipsis videretur hinc aeque pendere et honorem provinciae et Ecclesiae bonum, adeoque a se simul in eo partes proborum Italorum, proborumque Christianorum exerceri. In singulis igitur capitibus illis de Ordine Itali sententiam magis propitiam Pontifici tuebantur, iisque pauci etiam jungebantur ex Hispanis et Gallis aliisque nationibus praesulum frequentia carentibus.

124. Hispanienses episcopi, plerumque praestantes et Ecclesiarum amplitudine et proventuum copia, et qua familiae qua doctrinae eminentia et populorum veneratione, Cardinalium praecellentem gradum aegre ferebant, quippe sibi, paucis exceptis, insperabilem; nec minus dolebant, pontificiis magistratibus Romanisque tribunalibus se valde subjici. Hinc sibi persuadebant, summum Ecclesiae futurum emolumentum, si Cardinalium celsitas minueretur, simulque attollerentur antiqua episcoporum jura. Desiderabant, ut Cardinales inepti redderentur ad episcopatus, quorum optimi iis ea aetate tradebantur, utque obstringerentur, ut Romae degerent ad suas ecclesias titulares curandas exercendumque consiliariorum munus apud Pontificem, adempta abeundi facultate nisi ad aliquam legationem. Petebant vero, ut episcopis integra potestas restitueretur, sublatis personarum causarumque immunitatibus, adeoque ut supremi fere principes in suis dioecesibus evaderent. — In controversiis de Ordine exortis Hispani tum de legitima Concilii Florentini firmitate, tum de praerogativa Pontificis supra Concilia consentiebant, sed contendebant, ut aperte defineretur, episcoporum institutionem eorumque jurisdictionem esse juris divini tametsi a Romano Pontifice dependentem.

125. Galli praesules, utpote qui minus de jurisdictione ecclesiastica possidebant, pro consuetudine illius regni eo tempore regiam potestatem amplificantis, minus etiam sibi eam subtractam a Romanis tribunalibus sentiebant, minusque conquerebantur, quod Cardinalium purpura ipsis umbram affunderet. Sed fere omnes animum convertebant ad moderandam Pontificis monarchiam, ex sententia recentis

conventus Basileensis ab ipsis comprobati. Hoc enim pacto parum illis timenda fuissent Pontificis vetita ac poenae indictae; cum semper iisdem liceret ea retundere, eo quod Concilium convocarent vel minitarentur, cui idcirco tribuebant auctoritatem supra Pontificem et quanta sit in Ecclesia plenissimam. In quaestionibus exortis vocem quamlibet recusabant, quae summi Pontificis praerogativam supra Concilium sonaret, quaeque aut Florentinum comprobaret, aut officeret Basileensi. Facies Concilii.

126. Principes aut certe ipsorum politici ministri plus minusve cupiebant episcopis suarum regionum gratificari, quorum amplitudo non eam ipsis sollicitudinem inferebat, quam Pontificis celsitudo ac potestas. Huc accedebat odium, quo illi detestabantur abusus quosdam, quos praetendebant adhuc in Aula Romana persistere. — Jamvero quoniam acrior est aemulatio erga majorem propinquum in gradu, quam erga maximum, Hispanorum postulato de reformatione Cardinalium plures favebant, eorum emendationem tum in praerogativis, tum in munere, tum in conditionibus, tum in obligationibus flagitantes. Legati hac de re valde solliciti erant, formidantes ne agitatio cresceret. Etenim quamvis Galli id non admodum cuperent, tamen verendum erat, ne ad consequendam Hispanorum opem in suis postulatis, cum ipsis in eo negotio nihil sibi noxio foedus inirent. Si vero Pontifex vetabat, ne Concilium illum Ordinem reformaret, ingens inde acrimonia offensioque omnium transmontanorum praevidebatur. Si ad id permittendum paratus erat, gravis animadvertebatur causa suspicandi, ne ubi cum aperto religionis studio misceretur ardor invidiae latens vel ipsos animos ubi degit, ab exstructa emendationis machina deprimeretur ea dignitas, quae praecipuus splendor est Ecclesiae Romanae suorumque Pontificum.[1]) — Ista igitur fere erat Concilii facies.

127. Legati animadvertentes gravia obstacula, eo viam suam direxerunt, permittente Pontifice et hortante Caesare, ut quaestionem de potestate Pontificis et episco-

---

[1]) Vide Pallavic. L. XXI. C. IV. n. 5 sqq.

Quaestio de institutione Episcoporum.

porum institutione et jurisdictione quantum possent in decretis declinarent. Sed non mediocris illis difficultas objecta est ab Hispanis, qui obdurate contendebant, ut affirmaretur, esse in Ecclesia episcopos ex institutione Christi. Huic difficultati adhibere temperamentum studuit archiepiscopus Hydruntinus (Petrus Antonius de Capua), quantum satis erat ad id quod certum erat definiendum statuens, gradum episcoporum in ecclesiastica hierarchia non esse pro arbitraria Pontificis voluntate. Ejus inventum fuit, quod in sexto canone vice verborum quae petierant Hispani, *ex institutione Christi*, poneretur *ex ordinatione divina*, eo relicto quod incertum erat, nimirum, an hujusmodi ordinatio deducta fuisset in opus a Deo proxime, an per ipsius Vicarium. — Post ingentes difficultates septimo die Julii accito conventu peculiari, cui duo Cardinales et triginta Patres ex praecellentibus inter omnes nationes aderant, tandem post quinque horas examinis, mixti, ut fieri solet, variis contentionibus, constitutum est totum Ordinis argumentum et residentiae decretum. Die nono Julii habita est Congregatio generalis atque evenit, ut centum viginti septem suffragia de utroque argumento colligerentur, imperatis modicis variationibus a forma digesta, quarum cura aliquot Patribus delegata est. — Hispani tamen non cessabant contendere, ut exprimeretur in sexto canone, episcopos fuisse *institutos a Christo,* aut ex institutione Christi, non autem generatim, sicut ibi dicitur, *ordinatione divina,* opponentes posse id intelligi de communi providentia erga res omnes. Guerrerus etiam et Ajala qui in coetu peculiari cum reliquis consenserant, tunc dissentiebant. Sed numerus conflatus ex his et reliquis omnibus quintam partem modice superavit, adeoque enerves remanserunt ad pugnam, nedum ad victoriam. Atque hac in re plane patuit, Legatos paratos fuisse, ut ad decretorum definitionem procederent, etsi consensus moraliter unanimis non adesset, sed pars haud exigua reclamaret.

128. Ipsi videlicet ab Oratore Hispano de Luna nuntium acceperunt, omnem a se navatam operam, qua suae gentis praesules induceret ut decreto consentirent, irritum

cecidisse, nisi definiretur id quod illi de institutione episcoporum optabant. Quocirca se putare, sessionem celebrari non posse, propterea quod si aliter ea haberetur, grave detrimentum illatura esset non solis illis Patribus, sed Hispaniae universae, quum ad actionem tanti ponderis procederetur repugnante ea integra natione. Haec tamen Praesides ab incepto non retraxerunt, sed ad certamen instruxerunt, quum ipsis indecora postulatio videretur, quod pauci praesules arrogarent sibi, non solum impedire ne definiretur id quod reliqui volebant, sed impedire sessionem, nisi definiretur quod ipsi volebant. Die 14⁰ Julii iterum generalem Congregationem convocavere, quo manus postrema negotio admoveretur ad crastinam sessionem. Et quamvis Hispani rumorem sparsissent, nisi dogma juxta eorum postulationem definiretur, se contestaturos esse, Legati tamen reliquorum concordiae confisi alacriter convenerunt. Hispani in sententiis dicendis immobiles perstiterunt, uno excepto; et sex alii episcopi iis sese junxerunt. — Tametsi Legati praeviderent exitum sessionis, atque ulterius progredi statuissent, tamen quieto non erant animo, quum ipsis videretur a dissensu nationis tam adspectabilis magnitudine, pietate ac doctrina, plurimum dignitatis Concilio illisque decretis detractum iri. Quapropter Moronus praecipue adhibuit in publico conventu ac postea in privatis colloquiis, officia vel maxime studiosa apud comitem de Luna Oratorem Hispanum, quo ipse solertiam omnem impenderet, ut episcopos Hispanos ad assensum moveret. Nec hortamenta in cassum abiere. Lunensis quippe tum ingenio tum religione vir egregius animadvertit, quantum id ad Ecclesiae bonum conferret, et usque adeo suos episcopos iterum atque iterum rogavit, ut tandem eos flexerit.[1])

Quaestio de institutione Episcoporum.

129. *Sessio vigesimatertia* Concilii igitur die 15⁰ Julii a. 1563 habita, et doctrina de sacramento Ordinis definita est. Recitatis decretis fidei, omnes responderunt per verbum *Placet,* exceptis tantum sex praesulibus qui aliquid

---

[1]) Sarpius scribit L. VIII ad a. 1563 numerum eorum qui oppositi fuerant Decretis fuisse 28; numerum eorum qui ea approbabant 192.

Sessio vigesimatertia. addidere, haud tamen magni momenti. Animadvertendum est qua prudenti ratione canones VI. VII. VIII, de quibus tantopere disputatum fuerat, tandem definiti sunt, ut quaestiones illae declinarentur. Can. VI: „Si quis dixerit in Ecclesia catholica non esse hierarchiam *divina ordinatione* institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris, anathema sit." — Can. VII: „Si quis dixerit, episcopos non esse presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi; vel eam quam habent illis esse cum presbyteris communem, vel ordines ab ipsis collatos sine populi vel potestatis saecularis consensu aut vocatione irritos esse; aut eos qui nec ab ecclesiastica et canonica potestate rite ordinati nec missi sunt sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi et sacramentorum ministros: anathema sit." — Can. VIII: „Si quis dixerit, episcopos, qui auctoritate Romani Pontificis assumuntur, non esse legitimos et veros episcopos, sed figmentum humanum anathema sit." — Decretum vero *de residentia* ita conceptum est: „Quum praecepto divino mandatum sit omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas agnoscere, pro his sacrificium offerre, verbique divini praedicatione, sacramentorum administratione ac bonorum omnium operum exemplo pascere, pauperum aliarumque miserabilium personarum curam paternam gerere, et in caetera omnia pastoralia incumbere, quae omnia nequaquam ab iis praestari et impleri possunt, qui gregi suo non invigilant neque assistunt, sed mercenariorum more deserunt, sacrosancta Synodus eos admonet et hortatur, ut divinorum praeceptorum memores, factique forma gregis in judicio et veritate pascant et regant. . . . Declarat sacrosancta Synodus, omnes patriarchalibus, primatialibus, metropolitanis ac cathedralibus ecclesiis quibuscumque quocumque nomine et titulo praefectos, etiamsi sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales sint, obligari ad personalem in sua ecclesia vel dioecesi residentiam, ubi injuncto sibi officio defungi teneantur, neque abesse posse, nisi ex causis et modis infra scriptis." Legitimae dein absentiae causae describuntur. — Decretum hoc de residentia simpliciter comprobatum est ab omnibus,

undecim exceptis, qui aut adjecta quadam conditione illud approbarunt, aut aliqua ex parte improbarunt; horum complures dubitationem prae se tulerunt, quod verba praeberent argumentum illius interpretandi, perinde ac si residentia juris divini esse declararetur, quae declaratio omnibus non placuerat ut fieret.

130. Sarpius stylo acuto et venenato scribit, nullam Concilii Tridentini actionem tanta curiositate a mortalibus exspectatam fuisse, quam hanc sessionem, quo tandem intelligeretur, quidnam decem menses in contentione detinuisset tot praesules Tridenti, et in negotio tot aulas principum. Sed, ex adagio, existimatum fuisse partum nativitatemque unius muris, quippe quod nemo erat, qui posset quidquam in decreto reperire, quod non modo tam longi temporis operam mereretur, sed ne brevem quidem tam insignium virorum occupationem. In articulo de residentia post tam diuturnum studium egregiam aliquam decisionem exspectari, sed pronuntiatum fuisse denique id solum quod clarum erat, quum sit evidens ex lege naturali, nemini fas esse a suo munere nisi legitimam ob causam abesse.[1] — Sed ad malignas hasce querelas facile respondetur. In comperto erat, ob quas controversias contentio tam vehemens exorta esset. Quaestio de obligatione residentiae et de institutione episcoporum maxime arduae erant et periculo plenae; ex necessitate eas expendendi, etiam in disceptationem adducta erat auctoritas Rom. Pontificis ejusque supra Concilium praerogativa. Si humanae prudentiae opus maximum est, ingentia mala vitare, profecto summa laus convenit Legatis et Patribus, quod ita decreta confecerint, ut in diversitate opinionum ad tantam pervenerint in rebus difficillimis concordiam. Sapientissimum porro est decretum illud de residentia. Id quod homines communiter optabant, non erat definitio contemplatricis doctrinae, quae nulli est detrimento si persistat incerta inter doctorum opinamenta, sed ut pessimus et nocentissimus abusus non residendi tolleretur. Sublatus hic fuit illo decreto, poenis et sanctio-

Sarpii convicia explosa.

[1] Sarpi, Hist. L. VIII. a. 1563.

nibus in eo statutis, simul etiam stimulis adjectis. Sic igitur exspectationi votoque hominum omnino satisfactum est.[1])

Urgentur decreta de reform.

131. Postquam feliciter sessio vigesimatertia habita est, alacriter Synodus labores suos continuavit, et quamvis adhuc variis eventibus progressus Concilii turbatus fuerit, ita ut de suspensione identidem Pontifex et Legati cogitarent, universim tamen pacatius exinde res processerunt. Atque imprimis summo fervore Patres adlaborarunt, ut reformationis articulos disponerent. Qua in re Pontifex suam exercebat auctoritatem, non ad eos retinendos, sed stimulandos, uti hisce verbis Borromaeus ad Legatos scripsit: „Cum emendationis argumenta sint ea quae principes urgent supra reliqua, optat Pontifex, ut in haec nervis omnibus insumant operam, cuncta honesta in his indulgentes principibus, quaecumque ipsi cupierint, quum omnino statutum Pontifici sit, velle et plus quam velle hanc emendationem ea ratione, quae ad obsequium Dei, et universale bonum expedire vobis videbitur. Quod mihi placuit hic dicere, non modo quo rectam Pontificis mentem testificarer, de qua compertum mihi est vos esse certissimos, sed ne tempus teratis amplius in petendo hinc consilio, eoque citius expedire vobis liceat id quod superest, et ad gloriam ac laudem Dei receptui canere.“[2])

132. Quapropter ad id peragendum prius Cardinali Lotharingo dein Oratoribus ostensa fuerunt capita futurae sessioni praeparata et in Congregationibus examinanda. Quadraginta duo fuerunt illa capita et ejusmodi ponderis, ut evellerint tandem ex animis Oratorum opinionem quae illis penitus infixa antea videbatur, videlicet opus quo graviora reformarentur nunquam ad finem perventurum esse, eo quod ejusmodi reformationem Pontifici et Legatis odiosam censerent. — Pontifex ad capita sibi missa inter alia per Cardinalem Borromaeum respondit: „Non vult

---

[1]) Cf. Pallavic. L. XXI. C. XIII.
[2]) Ibid. L. XXII. C. I. n. 12.

amplius Pontifex quemquam consulere de capitibus memoratis, nec de reliquis quae istinc mittentur in posterum, siquidem certo scit, ob ingeniorum varietatem nunquam nos consensuros, et in dies magis dissensuros." Quum in antecedente sessione *institutionem seminariorum* Patres inculcassent, Pontifex etiam Legatis significavit, se brevi Romae seminarium erecturum esse, uti et fecit, promptitudinem in reformatione factis demonstrans. — Inter articulos de reformatione plures etiam erant de *emendatione principum,* in quibus nihil aliud praescribebatur, nisi quod justum et aequum erat, praecipue ne Ecclesiae jura principes laederent. Sed quum principes antea ingenti pietatis fervore viderentur reformationem urgere, simulatque adverterunt ipsos quoque reformationibus tangi, mirum in modum mutati vehementissimas reclamationes et protestationes emiserunt, ita ut postremo Legatis visum fuerit, differre hanc quaestionem.

133. Inter articulos maxime disputatum est *de irritis declarandis matrimoniis clandestinis.* Agnoscebantur immensa detrimenta quae inde nascebantur, dum vir ex poenitentia nuptiarum quas occulte contraxerat illectus ad priores negandas, quod illae probari non possent, praeceps ferebatur ad secundas, quae cum honestiori familia publice celebrabantur. Adeoque postea perpetuus adulter vivebat, ad id coactus tum recentium affinium reverentia, tum ac multo arctius a praesumptionibus exterioris fori, in quo quum prior contractus haud appareret, posterior legitimus censebatur. Idcirco Oratores Galli, quorum regna fortasse hoc incommodum frequentius nocentiusque patiebantur, vigesimo quarto Julii regis nomine a Concilio solemniter petierunt, ut hujusmodi matrimonia in posterum irrita decernerentur. Non modica igitur efferbuit disputatio tum de Ecclesiae potestate, tum de opportunitate illius legis. Quum ultimo die Julii primum suffragia colligerentur, centum quadraginta quatuor Patres votum affirmativum pro ejusmodi decreto dederunt, reliqui vero, (integer numerus Patrum erat fere 220), tali decreto non favebant. Atque ex Legatis ipsis Hosius (theologus) et Simonetta

Quaestio de matrimon. clandestinis.

(canonista) ejusmodi legi refragati sunt; Moronus medius haerebat.

De matrimoniis clandestinis.

134. Quo facilius hujusmodi decretum redderetur, emendationis, non definitionis modo positum erat. Etenim, ait Pallavicinus, consuetum non erat, ut in Synodo ullum dogma statueretur, ubi complures dissentirent, at vero ad reparationem morum faciendam, nonnisi plura suffragia quaerebantur.[1]) Videbatur tamen multis quaestio dogmatica rei subesse, quum ipsi dubitarent de potestate Ecclesiae irritandi matrimonia ob clandestinitatem. Ac mirum sane est, quot egregii theologi cum Hosio obstiterint, inter quos Lainez sibi valde incertum esse dicebat, an id ab Ecclesia effici possit, idque ob rationem etiam ab aliis expositam. Non esse videlicet in Ecclesiae jurisdictione variare divinum jus, neque coarctare id quod ab Evangelio conceditur, cujusmodi est matrimouium ad incontinentiae medelam iis concessum, qui aliter nequeunt caste vivere. Idcirco quum suae quisque saluti consulere debeat, facultatem Ecclesiae non inesse ad impedienda matrimonia sive ad certam aetatem, sive solemnis ritus additamento.[2]) Haec tamen subtiliter quidem, sed non solide et vere objecta fuisse, facto examine deprehendes. — Post prolixas disputationes habitas, paene omnes de duobus concordarunt, nimirum in deliberatione involvi dogma, dogma autem verum esse pro ea parte, quae non opponebatur decreto, cum inesset reapse in Ecclesia facultas illa, ubi alioqui digna causa suppeteret. In hoc fere unanimes conveniebant minores theologi. Quamobrem denique eo deducta res est, ut perpenderetur an vere hujusmodi causa adesset. Centum triginta tres semper decretum promoverunt, quinquaginta sex illi adversati sunt, reliqui in medias sententias abierunt.

---

[1]) Quae hic dicit Pallavicinus de dissensu complurium, intelligenda manifeste sunt de casu quo permulti dissentirent; vidimus enim quoad plura dogmata paratos fuisse Legatos ad definitionem faciendam, etsi numerus eorum qui adversabantur non esset omnino exiguus.

[2]) Pallavic. L. XXII. C. IV. n. 25.

135. *Sessio vigesimaquarta,* postquam semel prorogata fuit, tandem habita est die 11° Novembris a. 1563, eaque duravit propter magnam copiam decretorum ab hora nona matutina usque ad horam septimam vespertinam. **Sessio vigesimaquarta.**

Quoad articulos de matrimonio haec fuit Moroni promulgatio votorum: „Doctrina et canones de sacramento matrimonii comprobati sunt ab omnibus; sed quidam optarunt, ut aliquid adderetur aut demeretur. Decretum de clandestinis placuit majori parti Patrum; displicuit plusquam quinquaginta Patribus, inter quos Illustrissimus Cardinalis Simonetta, Sedis Apostolicae Legatus decretum non approbat, se tamen remittens sanctissimo Domino Nostro. Ego etiam Sedis Apostolicae Legatus decretum approbo, si a sanctissimo Domino Nostro comprobabitur.“ [1]) Hosius eo tempore aegrotabat, sed altera die misit schedulam, qua professus est, sibi decretum non placere, sed se rem remittere Pontifici. Navagerus, quartus Legatus, decretum approbaverat. Illud igitur singulare in hac re accidit, quod ex quatuor Legatis unus tantum suffragio comprobaret decretum; duo oppositi erant, unus medius haesit. Quapropter Moronus de hoc decreto non dixit simpliciter, illud esse comprobatum, sicut de aliis dici consueverat, quum a majori numero accipiebantur. Etenim credebatur, non licere stabiliri in sessione id, cui repugnabant plures ex Legatis, quippe qui personam gerebant auctoritatemque exercebant summi Pontificis. Quapropter Moronus, nulla de jure declaratione habita, mere factum narravit. Sed subsecuta comprobatio Romani Pontificis, cui omnes Legati et complures ex Patribus adversantibus se remiserant, dubitationem omnem sustulit. Ex his vero manifestum est, quantopere Legati Patribus plenam libertatem reliquerint.

136. Praeter doctrinam et decreta de sacramento matrimonii, de reformatione constituti sunt viginti Articuli maximi ponderis, qui Cardinales, Episcopos, Clerum et negotia ecclesiastica respiciebant. Postremo ut perpetuae

---

[1]) Pallavic. L. XXIII. C. IX. n. 5.

Formula *proponentibus Legatis.* querelae de formula *proponentibus Legatis* jam omnino sedarentur, ex consilio Pontificis a Legatis proposita fuit declaratio ista, Art. XXI: „Cupiens sancta Synodus, ut ex decretis ab ea editis nulla unquam futuris temporibus dubitandi causa oriatur, verba illa posita in decreto publicato sessione prima sub Bmo D. N. Pio IV, videlicet: Quae *proponentibus Legatis ac praesidentibus* ad horum temporum levandas calamitates, sedandas de religione controversias, . . . apta et idonea ipsi sanctae Synodo videbantur: explicando declarat, mentis suae non fuisse, ut ex praedictis verbis solita ratio tractandi negotia in generalibus Conciliis ulla ex parte immutaretur, neque novi quidquam praeter id quod a sacris canonibus, vel generalium Synodorum forma hactenus statutum est, cuiquam adderetur vel detraheretur.“ Nihil revera juris ejusmodi formula detrahi Patribus, jam ostensum est.

137. Quum de principum reformatione ageretur, Oratores Galli contestatione quadam facta Tridentum reliquerant, et sese Venetias receperant; nec Tridentum reversi sunt, quamvis a Cardinali Lotharingo Venetias profecto ad id urgerentur. Ipse vero Lotharingus ultimis Concilii mensibus praesertim omnem operam adhibuit una cum Legatis, ut Synodus ad felicem finem perveniret. Atque ad hunc festinarunt Patres maxime, postquam sessione vigesimaquarta negotia gravissima bene confecta erant; Pontifex vero pariter conclusionem urgebat, ut tandem fructus laborum colligi possent. Resistebat quidem conclusioni Orator Hispanus, quum nondum mandatum ad hoc a suo rege accepisset; sed Cardinalis Lotharingus nomine regis Galliae ob magnas calamitates et turbas hujus regni enixe postulavit, ut in sequenti sessione, quae ad diem 9um Decembris indicta erat, Concilium concluderetur. Id igitur ut fieret statutum fuit a Patribus ad deliberandum delectis.

138. De modo dein quo res conficeretur egerunt, et inter eos convenit, oportere operam navari ad stabiliendas reliquas disciplinae leges, et in iis quae spectabant ad principes suaviter procedendum, quandoquidem illorum

brachio statim futurum opus erat, quo insculperentur in opere ea, quae a Synodi stylo in scripto fuerant designata. Quamobrem summopere placuit exemplum decreti missum a Pontifice, in quo renovabantur super his jussa Conciliorum canonumque antiquorum, et adhibebantur paternae admonitiones anathematum loco. De dogmatibus nondum definitis spectantibus ad purgatorium, ad indulgentias, ad invocationem Sanctorum et ad imagines, perpensum est, multa reperiri in anteactis Conciliis; aliquid tamen de his dicendum esse, quasi ad pravas consuetudines corrigendas. Decretis conficiendis igitur manus admota fuit, nec parum contulit ad sancienda dogmata quae supererant adhibitum ante aliquot annos studium Bononiae, dum illic exstabat Synodus translata. Tunc enim habitae fuerant assiduae et gravissimae disputationes de cunctis articulis nondum definitis; et summae animadversionum et sententiarum de iis singulis in Acta relatae erant. Quamobrem id quod ex norma hujusmodi virorum et apparatus tam solertis nunc citius conficiebatur, revera nec indiligens dici poterat nec improvisum.

Sessio vigesimaquinta.

139. Nocte 30[i] Novembris tabellarius pervenit Tridentum, nuntians, Pium IV gravissimo morbo decumbere, atque inde permoti sunt Legati ut sessionem anticiparent, ne morte Pontificis novae difficultates conclusioni Concilii obvenirent. Ita *sessio vigesimaquinta* et ultima Concilii Tridentini coepta est die 3[io], absoluta die 4° Decembris a. 1563. Die 3[io] Decembris decreta de purgatorio, de invocatione, veneratione et reliquiis Sanctorum et de sacris imaginibus definita et promulgata sunt; dein decreta de regularibus et monialibus, denique articuli qui supererant de reformatione generali. In quorum XXI[o] sacra Synodus declaravit, omnia quae de morum reformatione atque ecclesiastica disciplina tam sub Paulo III et Julio III, quam sub Pio IV statuta in hoc Concilio fuerant, ita decreta fuisse, *„ut in his semper auctoritas Sedis Apostolicae salva sit et esse intelligatur."* Decreta dein fuit continuatio sessionis pro die sequenti. — Egressis e sessione Patribus exarsit vehementissimum desiderium, ut aliqua de indul-

gentiis decisio prodiret; decretum de indulgentiis videlicet propter angustias temporis confectum non fuerat. Nunc vero Patres verebantur, ne videretur prior ex articulis catholicis a Luthero oppugnatis debilior fuisse compertus, adeoque a propugnatoribus destitutus. Solus Moronus auctor erat ut omitteretur, aut veritus, ne contentioni adeoque dilationi daretur ansa, aut ratus, ut dicebat, honestius fore silentium, quam jejunam illius tractationem. Oportuit tamen communi judicio cedere. Decretum igitur de indulgentiis a viris peritissimis et apparatu studii, quod multis in locis et plures annos praecesserat, eadem nocte digestum est formula contradictionibus non obnoxia.

Finis Concilii.

140. Die 4⁰ Decembris primum decretum de indulgentiis sancitum fuit. Addita sunt alia quaedam decreta, praecipua videlicet de observando delectu ciborum, de jejuniis et diebus festis, necnon decretum de indice librorum et catechismo, breviario et Missali. Quae ad harum rerum negotium absolvendum spectabant, Romano Pontifici committebantur. — Tum proposita est sanctio ut legerentur omnia decreta, quae tum Paulo III tum Julio III Pontifice confecta fuerant, et ad dogmata et ad mores spectantia; idque universis placuit Patribus et peractum est. Rogati denique sunt Patres, num esset ipsorum voluntas, ut Synodus terminaretur et ut Legati nomine Synodi decretorum omnium confirmationem peterent a Romano Pontifice. Placuit id omnibus excepto Guerrero Granatensi, qui usque ad finem durus in contentione respondit: „Placet, ut Synodus absolvatur, sed confirmationem non peto.“ Quod fortasse dixit, arbitratus, Synodum fuisse confirmatam, quantum satis erat, auctoritate Legatorum, quos Pontifex miserat, et mandatis quae illis tradiderat de rebus postea statutis.

141. Ingenti gaudio Patres affecti sunt, quando perductum ad exitum animadverterunt post decimum octavum annum opus tot laboribus spinosum, tot difficultatibus arduum, tot fructibus locuples. Accesserunt communi gaudio festae acclamationes. Hae a Cardinali Lotharingo compositae pro more veterum Synodorum et ab eodem

praecinente sunt editae, tanquam a praecipuo in eo Senatu, cui reliquorum Patrum chorus respondebat. In illis primum preces fundebantur ut felicitas concederetur Pio IV, qui ab eodem Lotharingo nominabatur *Pontifex sanctae et universalis Ecclesiae.* Adeoque visum est, ab eo illi tribui praerogativam supra Ecclesiam universalem quae ab ipso et a Gallis fuerat impugnata. In fine acclamationum omnes fidem et observantiam Tridentinorum decretorum professi sunt; invocarunt Christum Sacerdotem supremum, et inviolatam Dei Genitricem et omnes Sanctos, cunctis vero haereticis dixerunt Anathema. — Post haec mandatum fuit a Legatis praesidentibus sub poena excommunicationis omnibus Patribas, ut antequam discederent e civitate Tridentina subscriberent manu propria decretis Concilii, aut ea per publicum instrumentum comprobarent. Qui omnes deinde subscripserunt et fuerunt numero 255, videlicet Legati 4, Cardinales 2, Patriarchae 3, Archiepiscopi 25, Episcopi 168, Abbates 7, Procuratores absentium cum legitimo mandato 39, Generales Ordinum 7.

142. Ex tota Dissertationis serie jam satis colligitur, unde difficultates provenerint multiplices, quae in convocatione et celebratione Concilii Tridentini obvenerunt. Objectiones etiam quae a Protestantibus aliisque viris profanis contra Synodi hujus oecumenicitatem ac validitatem motae fuerunt, ex dictis solvi facile possunt. Quapropter non videtur necessarium de his fusius disserere. Utile tamen erit, breviter commemorare quasdam objectiones, ut unusquisque quae respondenda sint apud se perpendat. — Praetenderunt igitur, nec *convocationem* Synodi per Pontificem fuisse legitimam, neque Concilium fuisse vere *oecumenicum* ob exiguum episcoporum numerum, neque *praesidentiam* cum jurisdictione et auctoritate Legatis Pontificis jure convenisse. Sed ista ex principiis generalibus de Conciliis facillime diluuntur. — Contra *directionem* Concilii haec opposita fuerunt: 1° Praesides Concilii per decretum sibi solis attribuerunt jus proponendi quaestiones Concilio submittendas, eorumque praesentia in quavis sessione commemoranda erat. — 2° Ipsi cum Pontifice

Objectiones contra Concilium.

Objectiones contra Concilium.

sine intermissione omnia communicabant, nihilque in Synodo fieri poterat, nisi quod a Curia Romana esset approbatum vel praescriptum. Interdum quidem desiderii Imperatoris, nunquam vero Protestantium ratio habebatur. — 3⁰ Ut omnibus dominarentur, Praesides in tres sectiones Concilium diviserunt. — 4⁰ Legati ad examen, discussionem et praeparationem quaestionum non admittebant nisi episcopos et theologos catholicos. — 5⁰ Praesides ut votorum majorem partem qua indigebant obtinerent, aliquando attenderunt donec Pontifex Paulus III quadraginta evocasset vel creasset episcopos, quos illico misit Tridentum ad Concilium quo suffragiis suis Legatos juvarent.[1]) — 6⁰ Praesides

[1]) Haec accusatio habetur apud Dumoulin, Conseil sur le fait du Concile de Trente; a. 23: „Le dit tres vertueux de Ligneris et plusieurs autres ont été témoins, et en est récente la mémoire d'une autre pratique qu'ils virent faire au dit Trente du temps du dit Paul III l'an 1546. Comme l'article de la résidence des évêques et curés fut mis sus pour le déclarer être de droit divin et qu'il n'était en la puissance du Pape d'en dispenser, les lieutenants de Paul III présidens audit Concile, ... croyant que le roi François I trouvait bon le dit décret, comme aussi y adhéraient aucuns évêques espagnols des plus conscientieux, les dits lieutenants en avertirent le Pape, pour leur aider à l'empêcher, qui leur manda de différer la conclusion du dit décret jusqui à six semaines ce qu'ils firent, pendant lesquels le Pape partie créa de nouveau et assembla jusqu' à quarante petits évêques de la Pouille et Sicile, qu'il fit hâtivement conduire par mer, par un sien affecté capitaine au dit Trente, où était nécessaire les recevoir et incorporer au Concile, qui ne dépendait que du Pape, où ils commencèrent à exclamer au nom de tous les évêques: Nous ne sommes que créatures et serviteurs du très saint Père, unique pasteur et seul vrai évêque, appelés seulement en quelque portion du soin d'iceluy sous son bon plaisir et libre valonté, nous ne lui pouvous et ne devons imposer loi. Et ainsi surmontants les autres de nombre et ayant l'aide des présidens auxquels seuls appartenait de conclure au nom du Pape, le dit saint décret fut rejeté et fut reçu le décret contraire d'obéir á toutes les volontés exorbitantes et dispensatoires du Pape.“ Ap. Prompsault, sect. V. n. 389—390. Absona haec fabella mera fictio est, uti ex historiae serie patet. Sufficit advertere 1⁰ Quaestionem de residentia sub Paulo III quidem post quintam sessionem agitatam esse, sed nonnisi sub Pio IV decretum prodiisse. 2⁰ Sessio V^a habita est die 17⁰ Junii 1546, sessio VI^a autem die 13⁰ Januarii 1547. Huic igitur illi quadraginta episcopi interesse debuissent. Sed numerus Patrum idem fere est, quam illorum qui adfuerunt sessioni praecedenti.

Objectiones contra Concilium.

retardabant, suspendebant, imo et transferebant Concilium, ut impedirent decreta quae Pontifici displicuissent. — 7° Praesides arbitrario modo suffragia postulabant, modo simpliciter per *placet* vel *non placet*, modo alia ratione vel secrete, prouti facilius votorum majoritatem obtinere poterant. Minas etiam et poenas adversus alios adhibuerunt, ut timorem iis injicerent; erga alios autem promissa, praemia, elargitiones pecuniarum, ut sibi ipsos jungerent. — 8° Ad congregationes particulares nonnisi illos admittebant, quos ipsi elegerant, commissionumque membra ipsi nominabant.[1]) — 9° Curabant Legati vel saltem patiebantur, ut Acta haud fideliter conficerentur. Id probatur ex Actis ultimae sessionis Concilii, in quibus edicitur Patribus placuisse ut Acta Romae confirmentur, quin mentio fiat, Guerrerum vel, secundum alios, tres episcopos votum negativum dedisse. Unde merito etiam de reliquis Actis suspicio concipitur.[2]) — 10° Praesides Officiales Concilii

[1]) Haec falsa sunt. Non habebantur privatae Legatorum congregationes, nisi forte ad consilium capiendum quosdam convocabant; membra Commissionum eligebantur a Concilio, nisi Synodus id Legatis deputaret.

[2]) Anonymi Hist. de la récept. du Conc. de Trente, T. I. p. 1. — Factum hoc nullius est ponderis. Quum uno Guerrero excepto omnes confirmationem peterent, in quibusdam editionibus Actorum forte, uti praetendit auctor citatus, Guerreri votum non commemoratur. „Les actes du Concile que nous avons aujourd'hui portent que les évêques répondirent, que cela leur plaisait ainsi, sans faire mention d'aucune opposition". Sed jam Pallavicinus advertit (L. XXIV. C. VIII. n. 8), in Actis quae Romae in arce s. Angeli servabantur Guerreri votum commemorari. Acta per typos vulgata Antverpiae a. 1564 dicebant, tres ex Patribus se opposuisse. Sed, inquit Pallavicinus l. c., occasio, unde is qui haec Acta edidit tres loco unius posuit, ex confusione quadam rerum, ab ipso facta, orta est. Quum videlicet omnes simpliciter responderent *placet*, tres episcopi Hispani adversus Granatensem dixerunt: *Confirmationem tanquam necessariam peto.* — Modo quum Acta Concilii genuina publicata fuerint, tota illa objectio penitus concidit. In iisdem enim res accurate narratur. „Et statim Patres omnes interrogati singulariter a nobis Thelesino et Castellanetensi episcopis . . . responderunt simpliciter per verbum: Placet; exceptis infra scriptis qui responderunt, ut sequitur. Granatensis dixit: Placet, quod finiatur, sed non peto confirmationem. — Dertunensis dixit: Peto confirmationem, tanquam necessariam. — Pactensis et Salamantinus cum Dertunensi." Theiner Acta Conc. Trid. II. p. 507.

nominabant suisque creaturis munera illa committebant. Universim nullam libertatem Synodo relinquebant, illam dirigebant arbitrario modo, decisiones jam praevie determinabant, et quae ipsis non placebant, ut Romae revocarentur efficiebant. — 11° Pontifex Tridenti habebat actores secretos; Legatis autem mandaverat, ut si privilegia ipsius tangerentur Synodum dissolverent. — Istae sunt objectiones praecipuae quae contra celebrationem Synodi Tridentinae afferuntur; sed ex rerum quam fecimus enarratione eaedem facili negotio dissolvuntur.

Conclusio. Si vero sacrosanctae Synodi Tridentinae laborum, congregationum, sessionum seriem universim spectamus, summa profecto veneratione dignum illud Concilium invenimus summorumque virorum consensu celeberrimum. Merito Hieronymus Ragusinus episcopus Nazianzenus in ultima qua Concilium conclusum est oratione exclamavit: *Ex omnium populorum ac nationum, in quibus catholicae religionis veritas agnoscitur, non solum Patres, sed et Oratores habuimus. At quos viros? Si doctrinam spectemus, eruditissimos; si usum, peritissimos; si ingenia, perspicacissimos; si pietatem, religiosissimos; si vitam, innocentissimos.*[1])

---

[1]) Labbe Coll. Conc. T. XIV. col. 1662.

Dissertatio trigesima nona.

De statu Ecclesiae vertente saeculo decimosexto.

1. Initia saeculi decimisexti turbida fuerunt Ecclesiaeque valde funesta, atque per plura decennia enatis ac propagatis haeresibus tristis ejusmodi status perduravit. Sed versus hujus saeculi medium meliora jam illuxerunt tempora; magis magisque vero altera ejusdem saeculi parte immutata est conditio rerum ita quidem ut, quamvis in aliquot regionibus calamitates acciderint religioni valde lugendae, universim tamen saeculo hoc vertente Ecclesia catholica miro vigore et splendore effulserit. Conatus illos faustosque successus, e quibus enata est ejusmodi haeresum repressio, morum ac disciplinae restauratio, Catholicismi corroboratio, appellatione *antireformationis catholicae* eruditi designare solent. Tanti autem fuerunt hac in re magnorum Pontificum, et virorum sanctorum atque insignium labores, tanta occurrit congeries eventuum illustrium, ut non nisi integris voluminibus apte haec videantur posse describi. Nobis quum propositum sit ex hac ultima in qua versamur historiae ecclesiasticae periodo pauca tantum capita accuratius pertractare, sufficiet summatim hac in Dissertatione ea colligere, ex quibus conspici potest, qualis fuerit status rerum in Ecclesia versus finem saeculi decimisexti ac decimoseptimo ineunte. Unde agemus primum universim *de felicissimis Catholicismi incrementis* **Indoles Dissertationis.**

post Concilium Tridentinum, dein *de Romanis Pontificibus hujus aetatis*, ac demum *de controversiis quibusdam in Ecclesia obortis*.

Auctores. 2. Consuli possunt ds variis hisce capitibus: Raynaldi *Annales a. 1550 sqq.*; Balan, *Storia d'Italia Vol. VI*; Ranke, *Die Röm. Päpste im 16. und 17. Jahrhundert*, 5. Aufl. Leipzig 1867. *(Histoire de la papauté pendant le seizième et dixseptième siècle*, traduit par Hauber, Paris 1838); Reumont, *Gesch. der Stadt Rom. T. III*; Falloux, *Vie de s. Pie V*; Hübner, *Sixte-Qnint*, 1870; Hergenröther *K. Gesch. V. II. Per. VII. Cap II.* cum notis litter. in *Vol. III. (ed. 1.) p. 477. § 276 sqq.*, ubi scriptores plurimos invenies citatos. Varia quoque opera in ipsa Dissertatione citabimus.

I.

De felicissimis religionis et disciplinae incrementis post Concilium Tridentinum.

3. Vidimus, jam ante Concilium Tridentinum in societate catholica, praesertim in Italia, incepisse restaurationem quamdam religionis ac disciplinae, ac semina jacta esse larga manu, ex quibus uberes aliquando fructus colligerentur. Synodus Tridentina ejusque successus felicissimus opus fuit insigne, ac robur Catholicismi in eodem splendida ratione enituit. Sed maxime post Concilium Tridentinum aera felicior Ecclesiae secuta est, in qua religio catholica miro modo interius et exterius firmata ac roborata fuit, haeresis ex variis territoriis ejecta, novaeque nationes ad salutarem fidem in terris dissitis adductae sunt. Maximum influxum exercuit Synodus Tridentina ut ejusmodi novus religionis vigor ubique appareret, ac de istis religionis incrementis opportune hoc loco agemus.

4. Versus finem Synodi Tridentinae a. 1563, in Italia quidem atque in Hispania haeresi repagula posita erant, sed in aliis regionibus Protestantismus eousque magis

magisque se propagaverat, utque appareat quanta fuerit Catholicismi sequenti tempore, victoria, de extensione Protestantismi haec advertenda occurrunt. Invaserat Protestantismus Angliam, Scotiam, et Scandinaviae regna; Poloniae nobiles permulti eo infecti erant, et in Hungaria pariter plurimos habebat haeresis asseclas. Maxime autem Germaniam Protestantismus devastabat. Non solum totam fere septentrionalem partem haeresis occupaverat, sed etiam versus meridiem in Bavariam et in Austriam eadem ingentes faciebat progressus. Sic in tota Germania, ab oriente ad occidentem, a septentrione ad meridiem, Protestantismus de religione catholica infaustos suos agebat triumphos. Anno 1558 Orator Venetus computabat (forte exaggeratione quadam), vix decimam Germanorum partem adhuc religioni catholicae adhaerere. Principes ac nobiles maxima parte haeresi addicti erant, monasteria plurima erant exstincta, varia capitula canonicorum ad Protestantismum defecerant, atque multi episcopatus, ut Magdeburg, Bremen, Halberstadt, Lubeck, Minden, a principibus protestantibus occupata erant.[1]) Bona Ecclesiae catholicae magna ex parte erepta erant, in Universitatibus aliisque studiorum collegiis Protestantismus dominabatur, defensores illi Catholicismi qui Luthero restiterant, uti Eckius et Cochlaeus, vel mortui vel decrepita erant aetate, nec in Germania fervidi doctores catholici juniores ut successores eorum surrexerant. Nam turbidis illis temporibus pauci se statui ecclesiastico toto corde vovebant; sic spatio viginti annorum ne unus quidem Universitatis Vindobonensis alumnus sacrae se militiae adscripserat. Puerorum vero magistri per Germaniam pariter fere omnes haeretici erant et juventuti ipsis commissae odium contra Papam instillabant. — In Gallia Hugenotti Calvinismum incredibili furore ac fervore propagabant, ac

Rerum conditio.

[1]) Per Reservatum ecclesiasticum cautum quidem erat, ut episcopus ab Ecclesia catholica deficiens dignitatem suam perderet. Sed frequenter ejusmodi lex irrita facta est eo, quod capitula quoque deficerent atque episcopos eligerent protestantes.

fere omnes provincias haeresis pervaserat.[1]) In Helvetia dominabantur Calvini et Zwinglii errores; in Belgium et Bataviam haeresis ex vicina Germania irrepserat; atque vel ipsi Waldenses antiqui haeretici in Sabaudia et fratres Moravi in suis regionibus novo vigore vesanas suas opiniones vindicabant. Adeo igitur Catholicismus in tota fere Europa dejectus videbatur ruinae appropinquare tristissimae, ut Romae quoque illustrium virorum animos angustiae tenerent amarae, cum mala superventura adhuc majora timerent.[2])

Immutatio status.

5. Quum igitur tanta imminerent pericula Catholicismo ac certum fere videretur futurum, ut Protestantium haeresis dominationem in maxima Europae parte sibi vindicaret, Deo propitio tamen res aliter accidit, et diuturna contentione summoque labore ac fervore tum interna restauratio religionis completa est, tum haeresis plurimis in regionibus repressa et catholica religio firmata. Per saeculum fere, si varia regna spectantur, ejusmodi restaurationis opus perduravit. Qua in re, dum breviter felices

---

[1]) Orator Venetus Michiel a. 1561 in sua *Relazione di Francia* (Alberi, Relaz. Ser. I. T. III. p 426) scribit: „Que votre Seigneurie soit convaincue, qu' à l'exception du bas peuple qui fréquente toujours encore avec zèle les églises. tous les autres sont infectés, principalement les nobles et surtout les jeunes gens au-dessous de quarante ans. Car quoique plusieurs d'entre eux aillent encore à la messe, cela ne se fait que par apparence et par crainte; quand ils savent qu' ils ne sont pas observés, ils fuient la messe et l'église." Cfr. Ranke T. III. L. V. § 1.

[2]) Orator Venetus Hieron. Soranzo in sua *Relazione* a. 1563 scribit: „Peu de jours avant mon départ de Rome, l'illustrissime Carpi, doyen du sacré Collége et Cardinal vraiment prudent, m'a dit que pendant sa dernière maladie il avait du fond de son âme demandé au Seigneur Dieu la grâce de lui donner la mort, pour ne point voir les obsèques et les funérailles de Rome L'illustrissime Morone, en partant pour le Concile, m'a dit que c'en était fait (nulla spes erat) de la religion catholique." D'autres Cardinaux jouissant de la plus haute autorité ne cessent de pleurer leur misère, qu'ils jugent être d'autant plus profonde, qu'ils ne connaissent ni entrevoient aucun remède, à moins qu'il ne plaise au Seigneur Dieu d'en donner de ses saintes mains. Alberi, Relaz. Ser. II. T. IV. p. 82. Cfr. Hubner, Sixte-Quint, T. I. Introd. IV.

successus religionis catholicae ob oculos ponimus, maxime oportet attendamus ad *causas,* ex quibus mutatio illa exoptata rerum provenit. De his igitur causis et de actoribus in isto summo religionis negotio pauca universim dicamus.

Concilii effectus.

6. *Concilium Tridentinum* ejusque dogmatum definitiones ac disciplinae decreta constituunt solidum ac firmum fundamentum, quo exinde Catholicismi interna et externa corroboratio nititur; atque decreta ac statuta hujus Synodi recepta et executioni mandata, fuerunt veluti fermentum saluberrimum, quod penetravit totam societatem catholicam. Ipsa Ecclesia felici conclusione illius Concilii suam unitatem ac majestatem orbi universo manifestaverat, et conventu tot praesulum ac theologorum plurimarum regionum, quantum doctrinae, sapientiae ac pietatis catholicae societati inesset, apparuerat. Firmata erat pro Catholicis regula fidei, ita ut vacillatio et fluctuatio cessaret, et exstincta essent elementa quaedam periculosa; firmata erat regula morum et veneranda disciplina antiqua; firmata hierarchiae praestantia ac populorum sub ecclesiastica auctoritate submissio. Inter principes quoque catholicos atque Pontificem totamque hierarchiam, ob participationem quam illi in negotiis Concilii habuerant, nexus intimiores exorti erant. Id vero maxime utile erat illo tempore, quo principia christiana pro gubernanda societate civili adhuc in professione publica accepta erant, adeoque gubernia protectionem religionis tanquam officium sibi incumbens agnoscebant. Auctoritas Romani Pontificis a Synodo Tridentina nedum infirmata, sed multum roborata erat. Quamvis enim quaestio de praerogativa Pontificis supra Concilium oeconomia practica ipsius Pontificis declinata fuerit, tamen primatum ejusque multiplicia jura Patres pluries in definitionibus et decretis solemniter asseruerant; interpretatio et declaratio decretorum Pontifici commissa erat, et a Concilio definitum fuit, sic ab ipso decreta statuta fuisse, ut „in his semper auctoritas Sedis Apostolicae salva sit et esse intelligatur.“ Ita auctoritas Romani Pontificis ac reverentia erga eum, quae in pluribus regnis valde imminuta erat, adaucta est,

ac potestatem suam in reformanda Ecclesia majori cum vigore et fructu Pontifices ubique explicare poterant.

Romani Pontifices.

7. Primas igitur partes in religionis et disciplinae restauratione, in repressione haeresis et extensione Catholicismi habuerunt *Romani Pontifices*, ac propterea maxime tantus fuit restaurationis successus, quia proficiscebatur ac dirigebatur a legitima auctoritate. Speciali providentia, qua Deus Ecclesiam suam semper protegit, factum est, ut succederet series Pontificum, qui virtutibus eminebant, negotium religionis summo cum fervore ac vigore procurabant, atque iis etiam ingenii et characteris dotibus praediti erant, ut magnum illud opus sapienter et feliciter prosequi possent. Ipsi imprimis aulam Romanam atque urbem ita reformarunt, ut tum in collegio Cardinalium tum in clero ac populo ea existeret virtus et morum integritas quae in rebus humanis obtineri potest, et continuo studio effecerunt, ut Roma iterum centrum esset pietatis, scientiae et sapientiae. — Quum nepotismus identidem Ecclesiae ac ditioni pontificiae damna attulisset, illi Pontifices sedulo caverunt excessus ista in re, atque jam a Pio V constitutione edita prohibitum est, quominus constituerentur principatus feudatarii ex ditione Ecclesiae pro nepotibus Pontificum. Etiam in administratione et gubernio Ecclesiae et status, nepotes Pontifices jam non admiserunt, nisi plane dignissimi essent. Opportune hoc tempore accidit, ut Pontifices abstinere possent magis a rebus politicis prosequendis, nec adigerentur se principum bellis immiscere. Ita omnem sollicitudinem ad religionis negotium impendere poterant; pacificum tamen influxum in res politicas, eumque non mediocrem, exercebant, et ex territorii sui aliisque proventibus larga subsidia conferebant principibus, quo religionem catholicam defendere ac promovere possent. Quum Hispaniae reges ea aetate maxime potestate excellerent ac virtute et fervore pro re catholica, ipsis praecipue Pontifices nexu quodam juncti erant. Generatim autem studebant principum catholicorum animos sibi devincire, ut eos adjutores in restauranda re catholica haberent.

Sancti et principes.

8. Alterum elementum quod in religione catholica firmanda summum exercuit influxum, fuerunt *permulti illi viri sanctitate et sapientia insignes,* qui ea aetate in Ecclesia a Deo excitati sunt. Mirum enim est, quot viri illustres eo tempore in Ecclesia floruerint; iique simul tales fuerunt, ut res publicas religionisque confirmationem et extensionem magnopere promovere et dirigere possent, quod non omnibus Sanctis convenit.[1]) Praeter illos multi fuerunt episcopi eximii aliique ecclesiastici viri, qui in suis singuli regionibus rem religionis magnopere curae habebant. Praesertim autem Ecclesiae necessitatibus tunc recentiores *Congregationes religiosae* inservierunt, ac pietatem et doctrinam restaurarunt. Quo in negotio *missionem* omnino specialem fuisse *Societati Jesu,* omnino patet. Ejus opera et influxu praesertim in Germania accidit, ut in multis regionibus fides catholica restauraretur, in aliis eadem conservaretur, ita quidem ut quum mediante saeculo decimosexto longe maxima pars Germaniae defecisset, mediante saeculo subsequente, ultra dimidia pars Germaniae iterum in religione catholica persisteret.

9. Restauratio catholica etiam multum adjuta fuit *principum catholicorum protectione* et subsidio. Plures enim principes catholici eminuerunt eo tempore religionis zelo ac fervore ad conservandam et restaurandam religionem catholicam; varia gubernia in Italia, Hispaniae reges, Bavariae et Austriae principes, Electores ecclesiastici, Principes-

---

[1]) Sufficiat hic commemorare aliquot viros sanctos, qui in regeneratione Catholicismi magnas partes habuerunt: S. Ignatius 1491—1556; Joannes de Avila † 1569; s. Joannes de Deo 1495—1560; s. Petrus de Alcantara 1499—1562; s. Franciscus Xaverius 1506—1552; s. Franciscus Borgia 1510—1572; s. Pius V 1504—1572; s. Theresia 1515—1583; s. Philippus Neri 1513—1595; s. Carolus Borromeus 1538—1584; s. Joannes de Cruce 1542—1591; ven. Joannes Leonardi 1543—1609; s. Franciscus Solanus 1546—1610; s. Franciscus Caracciolo 1563—1608; b. Petrus Canisius 1521—1597; ven. Card. Baronius 1538—1607; ven. Card. Bellarminus 1542—1621; s. Franciscus Salesius 1567—1622; s. Vincentius a Paulo 1576—1660; aliique non pauci.

Episcopi operam suam et brachium saeculare in protectionem Ecclesiae et religionis adhibuerunt. Hac in re sequebantur firmissima illa principia theologica doctorum qui statuunt, principum munus insigne esse veram religionem tueri ut maximum populorum bonum, atque eam felicitatem populorum iis curandam esse, quae subordinata et juncta est assecutioni salutis. Quum igitur de veritate religionis catholicae firmiter ipsis constaret, jure obstiterunt, mediis etiam severis adhibitis, perturbatoribus haereticis,[1]) ex variis regionibus errores exstirparunt, et adhibitis aptis mediis, praecipue praedicatione et fundatione collegiorum sacerdotum Societatis Jesu, Catholicismum restaurarunt.

Catholicorum fervor.

10. Animadvertendum postremo est, ut ratio triumphi quem Catholici hac epocha de Protestantismo reportarunt penitus intelligatur, principes et factiones qui Protestantismum tuebantur et dilatabant, motos fuisse vilibus motivis, ambitione et avaritia, ut videlicet potestatem, opes, bona Ecclesiae sibi conquirerent. Catholici autem principes, qui in illa lucta praecipuas partes habuerunt, uti Philippus II Hispaniae rex, Albertus et Maximilianus Bavari, Ferdinandus II Imperator, pluresque alii principes et praelati Germaniae, quemadmodum Ecclesiae Pontifices, episcopi, ecclesiastici et religiosi, motos fuisse vero fervore et zelo pro religione catholica et Ecclesia Dei. In tali hominum et virium collisione, in qua superba ambitio

---

[1]) Dici nequit ejusmodi religionis protectionem ultimo repetendam esse ex illo principio: „Cujus regio, illius religio“, quod commune fuerit Catholicis et Protestantibus. Catholici nitebantur solidis principiis juris, ex quibus verae religionis protectio principum officium est; protestantes eadem principia sibi applicabant; sed quum diversis sectis addicti auctoritatem Ecclesiae rejicerent, atque in rebus fidei libertatis individualis principio niterentur, contradictio in modo agendi obvia erat et manifesta. — Inquisitionis tribunalia in repressione haeresis praesertim in Italia et in Hispania efficaci auxilio fuisse, superius diximus. Vehementer in hoc institutum invehunt auctores ab Ecclesia alieni, uti M. Philippson, *La Contre-Révolution religieuse au XVIe siècle, L. II.* Bruxelles 1884. Sed passim jam ostendimus, jure merito Ecclesiam ea ratione haereses potuisse reprimere. V. Dissert. T. V. Dissert. XXVII. II.

politica aliaeve passiones confligebant cum intima persuasione religiosa, huic certe plus roboris inerat ad vincendum.[1]) — Demum speciali auxilio Deum Ecclesiae adfuisse, ut ex tanto discrimine eriperetur, ac denuo splenderet ut gloriosa et digna Christi sponsa, ex rerum consideratione manifestum est.

II.

De Romanis Pontificibus hujus aetatis.

11. Modo jam percurramus vitas Pontificum qui post Concilium Tridentinum tempore illius restaurationis Ecclesiae in throno Apostolico sederunt, et quae sub ipsis memoria digna hac in re acciderunt referamus.

Pius IV oblata sibi Concilii decreta Morono, Saraceno, Pius IV R. P.
Cicadae, Alexandrino Cardinalibus inspicienda, examinanda ad seque referenda tradidit. Quo facto Legati, Moronus et Simonetta, qui Romam tum redierant, Concilii nomine

[1]) Apprime ad rem cl. Hübner: „Ces résultats s'expliquent, enfin, par ce fait alors généralement reconnu, que la réforme protestante était dans les mains des princes qui la dirigaient, devenue un engin de guerre et un drapeau destiné à couvrir des projets intéressés, tandis que la réaction catholique était un mouvement purement religieux, né dans les profondeurs des consciences, basé sur des dogmes de foi inaccessibles à l'action de la raison individuelle, laquelle forme l'essence et le point de départ du protestantisme. Sans doute dans les guerres de la ligue, dans la protection que lui accordait Philippe II, l'ambition comptait pour quelque chose et même pour beaucoup; sans doute au camp protestant les aspirations religieuses ne manquaient pas complètement; mais les deux mouvements pris dans leur ensemble se distinguaient entre eux, en ce sens que l'un était essentiellement religieux, l'autre essentiellement politique. D'un côté les intérêts temporels d'un nombre restreint d'individus, de l'autre les convictions religieuses d'une masse compacte et immense. Dans ce conflit tous les avantages moraux se trouvaient du côté de l'Eglise. Son triomphe eût été complet, si dans la lutte gigantesque qui suivit, le sort des armes des princes, ses défenseurs, eût répondu au déploîment des moyens spirituelles.“ Hübner, Sixte-Quint. Introduction IV.

Pius IV R. P. omnium in eo actorum confirmationem petierunt. Eorum rogatu Pius IV die 26° Januarii a. 1564 in Consistorio secreto cuncta Concilii acta comprobavit; Bullam dein edidit, qua terminum ex quo Concilii decreta obligarent constituit diem 1um Maii illius anni, et commissionem creavit octo Cardinalium, qui executioni decretorum curam impenderent. Mox etiam reges et principes catholici in suis regnis Concilii Tridentini decreta solemniter receperunt, qua in re Italiae gubernia laudando praeivere exemplo. In Gallia obstacula fuerunt receptioni decretorum disciplinarium ob ea praesertim quae *de duello* ac *de Indice* librorum prohibitorum statuta fuerant. Duodecies quidem episcopi ut decreta reciperentur institerunt, sed noluit Senatus (Parlement) ea actis publicis inserere. Attamen decursu temporis episcopi eadem decreta solemniter publicarunt. — Opportunum erit hic commemorare, Pium IV et successores ejus curam habuisse, ut negotia illa complerentur quae Concilium ipsis demandaverat. 1° Professio fidei Tridentina edita fuit a Pio IV a. 1564. — 2° Catechismus Romanus, confectus jam sub Pio IV, editus fuit a. 1566 sedente Pio V. — 3° Breviarium et Missale emendata edita sunt a. 1568 et 1570. — 4° Vulgata emendata edita est sub Sixto V et Clemente VIII, a. 1590 et 1592. — 5° Brevi etiam confectus fuit Index librorum prohibitorum, et Sixtus V a. 1588 instituit Congregationem interpretum Concilii Tridentini.

12. Pius IV ob reformationes praesertim opera s. Caroli Borromaei institutas, ob felicem Concilii Tridentini conclusionem et sollicitudinem in exequendis ejus decretis de Ecclesia optime meritus est, quamvis pro indole sua ipse Pontifex ascesis rigorem haud sequeretur. Initio mensis Decembris a. 1565 Pius morbo correptus decubuit, et die 9° ejusdem mensis a s. Carolo Borromaeo sacramentis munitus pie obiit haec verba proferens: „Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace", aetatem habens annorum sexaginta sex et mensium septem.

13. S. Pius V a. 1566—1572. — Si quis Romanos Pontifices omnes, qui a divo Petro hucusque sanctissimam

illam Sedem divina electione obtinuerunt, percurrat, ex iisque optimos et isto dignissimos honore dignitateque eligat, horum deinde qualitates animorum accurate consideret, effectusque illorum ponderet, haud dubium est, quin inveniat nonnullos vitae sanctimonia, morumque integritate qua vixerunt celeberrimos, sed quibus Deus in administrandis hujus mundi negotiis gratiam et singularem prudentiam denegavit. — Occurrent alii, qui etsi optimum et prudentissimum hunc mundum gubernandi modum consecuti sint, bonitateque insuper, sine qua nulla potest consistere prudentia, praediti fuerint, singularem tamen vitae sanctitatem non sunt assecuti, quare majorem semper animi generositatem in rebus hujus saeculi, quam fervorem in iis quae ad spiritum pertinent exhibuerunt. — Tertii denique aliquid idque optimum et a primis et a secundis sumentes, et sanctissimi et prudentissimi fuerunt. — Inter hos autem Pius V eminentem occupat locum, nam tam sapienter gubernavit Ecclesiam, et tam sancte seipsum moderatus est, ut magnis illis Pontificibus, Leoni M., Gregorio M., Gregorio VII, ipse comparari possit.[1])

14. Natus erat Pius V a. 1504 in oppido Bosco ex familia Ghisleriorum; jam ab anno aetatis decimoquarto Ordinem s. Dominici est ingressus, atque in eodem tum morum sanctitate floruit, tum variis muneribus functus est. Praesertim Inquisitoris munus variis in regionibus exercuit, ac semper justum, integrum in omnibus et cum omnibus, et in omnibus casibus constantissimum, fideique catholicae amatorem ardentissimum, propugnatoremque fortissimum se ostendit. Anno 1557 a Paulo IV factus est Cardinalis et anno subsequente supremus Inquisitor; tandem Pio IV rebus humanis exempto, die 7° Januarii a. 1566 opera maxime s. Caroli Borromaei suffragiis Cardinalium summus Pontifex renuntiatus est. Pii V vita.

15. Benignissima certe Dei providentia evenit, ut sanctus hic Pontifex statim post Concilium Tridentinum

[1]) Cfr. Panvinium, in Vita Pii V.

Ecclesiam regeret; fervido enim ejus vigore factum est, ut illico decreta Synodi ubique executioni darentur, ac magna fieret restauratio disciplinae. Pius V inde a die coronationis suae (d. 17. Jan.), uti scribit Panvinius, ad reformandos mores tollendosque abusus animum convertit, omnesque cogitationes et studia huc contulit, ut pie christianeque viveretur, nec quidquam omitteretur eorum, quae in Concilio Tridentino a Patribus decreta jam pridem fuerant. Praesertim monasteria virorum ac mulierum magna sollicitudine reformavit, et priori splendori Ordines religiosos restituit. Totus rebus ad religionem pertinentibus intentus, statim a. 1566 Cardinalem Commendonem e Polonia Romam redeuntem ad universalia Germaniae comitia, quae Augustae habebantur, Legatum misit, cum multis sanctis et prudentibus admonitionibus, quae in illis comitiis ad retundendam haereticorum petulantiam fructum non exiguum attulerunt. His enim in comitiis tandem prima vice Status catholici protestantibus haud cesserunt, decreta Tridentina recepta sunt, atque deinde in Bavaria, in territorio Moguntino, Trevirensi, Fuldensi, religio catholica valde firmata fuit. — Etiam ad regem Galliae ejusque ministros optima misit Pontifex documenta, eos monens, ut Hugenottos haereticos regno illo exturbarent, imo regi copias quoque militares sub imperio comitis Sanctae Florae militis fortissimi, auxilio misit. Atque eo tempore in Gallia res catholica refloruit. — Philippum II regem Hispaniae, qui religionem catholicam prae caeteris tuebatur, amicitia coluit; neque ullas intermisit occasiones alia quoque auxilia mittendi iis Catholicis, qui in variis regionibus contra haereticos bellum gerebant. — Sed nec reformationi tantummodo morum, haeresum exstirpationi et haereticorum repressioni studebat Pontifex, verum etiam continuis curis omnique industria contendebat, ut furores Turcarum reprimerentur. Atque Pii meritis tribuendum est, ut foedus plurium principum christianorum conficeretur, et a. 1571 die 7° Octobris apud Echinadas insulas (Lepanto) Turcae ingenti clade afficerentur, ac societas christiana terrore de istis ferocissimis hostibus solveretur. Pontifex in hoc totus

erat, ut majori cum classe et, si fieri posset, majori cum audacia Turcas iterum oppugnaret. Hanc ob causam varios in omnes regiones legatos ad diversos principes misit, orans eos, ut in foedus venirent atque humi jacentes barbaros penitus opprimerent priusquam resurgerent. Sed dum haec agebat senex sanctus in coelum vocatus est, calendis Maii a. 1572, pontificatus anno septimo.

16. Gregorius XIII (1572—1585). — Die 13° Maii successor Pii V electus est Hugo Cardinalis Buoncompagni, qui erat senex septuaginta annorum, sed viribus adhuc integer et maxime idoneus, ut illo tempore Ecclesiae praeesset opusque restaurationis promoveret. Nomen ipse suscepit *Gregorii XIII* in honorem s. Gregorii Nazianzeni, quem singulari modo venerabatur. Erat Gregorius XIII jurisperitus insignis, et diu Bononiae jurisprudentiae, antequam statum ecclesiasticum amplecteretur, operam dederat; annos natus triginta et octo Romam venit et variis muneribus functus est. Sub Paulo IV episcopus fuit creatus et tunc sacros ordines suscepit, quum jam ultra quinquaginta annos haberet. A Pio IV a. 1565 Cardinalis creatus est; cum Pio V vero initio ei non optime convenit, eo quod rigorem illum justitiae quo Pius utebatur moderandum esse diceret. Antequam statum ecclesiasticum amplexus esset filium habuit naturalem; sed postea omni ex parte dignissimum, pium, fervore in Ecclesiae bonum praeditum sese ostendit. Romae autem mores et opera Pii V continuavit, ac felicissimo successu sub toto ejus pontificatu regeneratio catholicismi promota fuit. Gregorius XIII R. P.

17. Id vero Gregorio hac in re veluti proprium est, quod per *fundationem multorum Collegiorum* religionis catholicae flori pro tempore suo et pro saeculis subsequentibus prospexit. Nullis enim pepercit sumptibus in viginti duobus, tum Romae, tum in variis et remotissimis mundi partibus, collegiis fundandis et dotandis, in quibus juventus una cum litteris pietatem morumque disciplinam addisceret. Romae amplissime restauravit atque dotavit celeberrimum Collegium Romanum, necnon Collegium Germanico-Hungaricum; praeterea condidit ibidem collegia pro Anglis,

Graecis, Maronitis ac neophytis. Summo studio etiam religionem catholicam in iis regionibus quae defecerant restaurare nisus est, et largissimis subsidiis succurrit Imperatori, regi catholico ac regi Galliae, ut religionem catholicam possent tueri et propagare, haereticos vero reprimere. In hujusmodi subsidiis magnos multosque thesauros pontificatus sui tempore consumpsit. Magnas etiam impensas fecit in aedificandis variis templis tam in Urbe quam aliis in locis suburbanis. Cardinales creavit plane eximios; atque ab ipso celeberrimam Calendarii correctionem esse perfectam, omnibus notum est. Ita quum Pius V Catholicismo reddidisset *firmum suum vigorem,* Gregorius XIII ei reddidit *sublimem illum splendorem,* qui malitia temporum valde obscuratus fuerat.

Gregorii XIII indoles.

18. Erat Gregorius XIII in cibo parcus et in potu sobrius atque ita optimam sui corporis dispositionem usque ad mortem salvam et integram conservavit. In incessu erat strenuus et gravis, adspectu placidus et majestate plenus. Animo mansuetus et benignus, in eleemosynis et gratiis spiritualibus elargiendis erat liberalissimus. In legibus eximie doctus, studiis erat ita assuetus et cum voluntate deditus, ut etiam in extrema senectute eadem non intermiserit. In publicis litteris et signaturis prompte respondebat; occurrentia dubia prudenter solvebat, omnibusque satisfaciebat. — Illud tamen defuit Gregorio, quod quum esset doctissimus in legibus exponendis, satis debilis esset in legibus exequendis. Unde factum est, ut Romae et in tota ditione ecclesiastica in rebus civilibus quaedam ipso sedente oriretur perturbatio. Praesertim a *banditis* gravissime afflictus fuit, qui in territoriis Ecclesiae tam multi, tam potentes et tam ad nocendum prompti erant, ut nec in pagis nec in urbibus et, quod vehementer admirandum est, ne in ipsa quidem urbe Romana aliquis ab eorum tyrannide liber esset, cujus non et vita et fortuna periclitaretur. Pestem illam brevi post Sixtus V exstirpavit.[1])

---

[1]) Cfr. Panvini, Vita Gregorii XIII.

19. Sub initio pontificatus Gregorii XIII accidit clades illa famosa et funesta, qua Parisiis nocte s. Bartholomaei a. 1572, ac deinceps in aliis Galliae regionibus Hugenotti non pauci trucidati sunt. Difficile est et longum, singillatim examinare, qua ratione strages illa disposita fuerit; pauca sufficit dicere, ut appareat in Ecclesiam catholicam ob facinus istud nullum opprobrium conjici posse. — In Gallia Hugenotti crudeli cum furore errores suos propagaverant, atque secta haec politico-religiosa bellum civile (a. 1562, 1567, 1568) funestissimum provocaverat. Saeviebant haeretici isti dirissime in Catholicos, plura centena ecclesiarum destruxerunt, saltem quatuor millia sacerdotum et religiosorum trucidarunt, et opera Colignyi ducis illorum Franciscus Guisius dux Catholicorum a sicario interfectus fuit. In bellis istis Hugenotti devicti sunt; sed nihilominus, quum pax concluderetur, multas obtinuerunt concessiones, nec eorum potentia periculosa concidit. Catharina regina omnia utilitate demetiens ac timens Guisorum potestatem, Hugenottis, quamvis ipsi invisi essent, cedebat ob rationes uti dicunt politicas. Populus vero inferioris conditionis Ecclesiae addictus corde abominabatur haereticos istos, et aegre eorum potentiam ferebat. — Ut concordia cum Hugenottis omnino firmaretur, Margaretha Catharinae filia desponsata fuit Henrico Bourbonico Navarrae principi haeretico, et occasione nuptiarum multi nobiles Hugenotti Parisiis venerant. Sed mox vidit Catharina, ex consociatione cum Hugenottis tum regno tum ipsi magna pericula imminere. Coligny enim permagnum coepit nancisci influxum in Carolum IX regem adolescentem, eumque brevi eo fere deduxit, ut foedus cum Belgis iniret contra regem catholicum. Catholici Galliae ob amicitiam illam cum Hugenottis vehementer exasperati sunt, ac regina suum in filium regem influxum magis magisque vidit imminui.

Strages s. Bartholomaei.

20. Die 22° Augusti a. 1572 insidiosum tentamen factum est occidendi Colignyum, sed tantum vulneratus fuit. Alii id Henrico Guisio Francisci ducis filio, alii, iique plurimi ac verius, reginae tribuerunt. Sed quidquid ea de re fuerit, ingens exasperatio Hugenottos invasit, atque Catha-

Strages s. Bartholomei.

rina violentiam eorum pertimescens, quum minas feroces effutirent, tunc consilium iniit ut eorum capita tanquam hostes perniciosissimos exterminaret. Regem eo perduxit ut consensum daret, ac nocte 24' Augusti Hugenottorum Parisiis facta est strages multo major quam in consiliis fuerat. Multitudo audito campanarum sono. quum rumor de proditione Hugenottorum percrebresceret, mox magno ardore concurrit et multi haeretici occisi sunt. Populo enim Hugenotti, uti jam diximus, valde exosi erant. In provinciis pariter non pauci Hugenotti trucidati sunt; attamen numerus omnium qui occisi sunt, non ultra quatuor millia fuisse videtur, ita ut cum numero Catholicorum qui ab Hugenottis anterioribus annis trucidati fuerant, comparari vix possit.[1]) In provinciis autem cives contra Hugenottos excitati sunt eo, quod rex per rescripta nuntiaret, magnam proditionem Hugenottorum contra ipsum et totam familiam regiam, Parisiis fuisse detectam, et occisionem reorum necessariam fuisse ad regis et regni servandam salutem. Idem etiam ad Oratores Gallos in variis principum aulis degentes rescriptum, atque ab iis principibus et guberniis relatum fuit. Hoc modo Gregorium XIII quoque de proditione detecta ac punita certiorem reddiderunt, isque ritu solemni cantato hymno Ambrosiano Deo gratias retulit, quod rex ac regnum talia pericula evasissent. Nullatenus vero ista solemnitas eo fine peracta est, ut laetitia de caede Hugenottorum exprimeretur. Patent haec vel ex ipsa oratione quam ea occasione Muretus Romae habuit. *Veriti non sunt* (Hugenotti), inquit, *adversus illius regis caput ac salutem conjurare, a quo post tot atrociora facinora non modo veniam consecuti erant, sed etiam benigne et amanter excepti. Qua conjuratione sub id*

---

[1]) Quum anno 1582 Calvinistae catalogum pseudomartyrum suae sectae conficere vellent, in tota Gallia collegerunt per ministros Hugenottorum nomina eorum, qui in caede ista a. 1572 trucidati credebantur. At tantum 786 nomina invenire et communicare potuerunt; unde si 4000 Hugenottos caesos supponimus, minorem esse hunc numerum nemo poterit jure conqueri. Cfr. Lefortier, La Saint-Barthélémy, Ch. VI; Paris 1879.

ipsum tempus, quod patrando sceleri dictum ac constitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, conversum est in illorum sceleratorum ac foedifragorum capita, ... id quod ipsi in regem et in totam prope domum ac stirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem, . . . quae paucorum seditiosorum interitu regem a praesenti caedis periculo, regnum a perpetuo civilium bellorum formidine liberavit![1]) — Ex hac expositione colligitur, Ecclesiam catholicam de caede s. Bartholomaei nullo modo argui posse. Eadem ob rationes politicas et odia privata determinata et executioni data est; multitudinem vero in Hugenottos ob multiplicia eorum facinora et perpetuas turbas exasperatam fuisse, religioni catholicae vitio verti nequit.[2])

21. Sixtus V (1585—1590). — Postquam Gregorius XIII die 10° Aprilis a. 1585 decessit, in ejus locum die 24° ejusdem mensis electus fuit Felix Peretti, humili loco in Piceno natus, Ord. Fr. Min. et R. E. Cardinalis, qui nomen *Sixti V* sumpsit, et Ecclesiam gubernavit usque ad a. 1590. Is per totum suum pontificatum singularem ostendit animi vigorem, quo nullis difficultatibus terrebatur, tranquillitatem publicam a banditis turbatam summo justitiae rigore ac brevissimo tempore reparavit, multa monumenta Romae erexit, negotia publica intrepido labore administravit, religionis bono prospexit et cunctis, etiam imperantibus, diligendum aeque ac formidandum sese ostendit. Quum vero quo tempore Cardinalis erat, haudquaquam vir tanti vigoris agnitus esset, sed obscurior latuisset, magna fuit hominum ista de mutatione admiratio, **Sixtus V R. P.**

---

1) Mureti Oratio XXII, p. 209 ed. Lips. a 1629.

2) Difficile est, accurate statuere utrum praecipuae partes quoad caedem s. Bartholomaei Catharinae reginae reapse convenerint. Verum id quidem esse videtur; sunt tamen qui censent. Henricum Guisium cladem illam excitasse. Ipsum videlicet ad ulciscendum patrem cum armata manu in Colignyi aedes penetrasse eumque trucidasse, dein vero multitudinem furore percitam ulteriorem in Hugenottos stragem prosecutam fuisse. — De tota quaestione cfr. Lefortier La Saint-Barthelemy; Gandy, La St-Barthelemy, Revue des Quaestions historiques, 1866; La notte di S. Bartolomeo, Civiltà cattol. Ser. VI. Vol VIII. IX. X. XI; Kervyn de Lettenhove, Les Huguenots et les Gueux, T. II. Ch. XXIX—XXXII; Bruges 1884.

et fama Sixti V ad posteros pervenit mixta variis fabellis. Ita quod relatum est, ipsum simulatione quadam et fictione infirmitatis vitaeque obscurioris ad pontificatum adspirasse, plane falsum est. Etenim sub Gregorio XIII propterea latuit, quia huic Pontifici minus acceptus erat, et ad graviora negotia ab ipso non accersebatur.

22. Sub Sixto V res catholica in Germania ac Belgio felices habuit progressus. Id vero praecipue de hoc Pontifice commemorandum est, quod administrationem negotiorum, quae Ecclesiam spectant, variis *Congregationibus* institutis sapienter ordinavit. — Permagnae difficultates Sixto ex turbato Galliae statu obvenerunt. Hugenottorum dux erat Henricus rex Navarrae, haeres regni Galliae post Henricum III; Catholici proceres ad defendendam religionem sub ducibus Guisiis foedus constituerant quod *Ligae* nomine insigniebatur; rex vero Henricus III ignavioris indolis vir medius fluctabat inter partes. Ligae robur addebat auxilium Philippi II regis Hispaniae. Pontifex in adjunctis difficillimis quantum poterat rebus religionis providere studebat. Henricum Navarrum et Henricum principem Condaeum Hugenottorum duces anathemate perculit, omnique successione ad regnum exutos declaravit. Sed etiam Henricum III propter necem duci et Cardinali Guisiis fraudulenter illatam sacris interdixit. — Interfectus fuit Henricus III die 1° Augusti a. 1589, atque tum Henricus Navarrae rex regnum armis sibi vindicare nisus est.

Conditio Galliae.

23. Sixtus V quamvis diu vehementissime ipsi restitisset, et Hispanis junctus subsidia pro bello contra ipsum gerendo dedisset: quum religionem et rempublicam in Gallia adeo periclitari videret, Henricus IV vero spem conversionis faceret variisque commendaretur virtutibus, remissius cum ipso agere coepit et ad conciliationem inclinare visus est. Inde Pontifex vehementissimam incurrit indignationem Hispanorum, qui dum religionem catholicam ex animo tuebantur, propriis tamen commodis simul inhiabant, et, rejecto Henrico IV, ex Galliae calamitatibus suam potentiam augere sperabant. Eousque progressus est Orator

Hispanus apud Pontificem, ut minaretur, Hispaniam ab ipso defecturam esse, nisi Henrici IV asseclas excommunicaret. Sed dum istis difficultatibus Sixtus V premeretur, ex hac vita ejusque angustiis morte ereptus est die 27° Augusti a. 1590. — In sua ratione agendi quoad Gallos atque Hispanos, Sixtus V (uti etiam alii Pontifices) eo maxime respiciebat, ut religionem catholicam et potestatem regni Galliae quantum fieri posset conservarent. Cavendum erat, ne Hispani praeponderantiam quamdam ac dominationem universalem acquirerent; id enim dignitati et libertati Ecclesiae admodum periculosum videbatur. Philippus II missionem sibi esse censebat protegendi Ecclesiam; sed in ista protectione passim nimium sibi arrogabat, ac merito verebatur Sixtus V, ne si Hispani summam omnium rerum potestatem in Europa acquirerent, ab ipsis Ecclesia in subjectione quadam valde noxia teneretur. Hinc non obstante indignatione Hispanorum, ob gravissima motiva simulatque fieri poterat ad reconciliationem cum Henrico IV pervenire studuit.[1])

Sixti V tendentia.

---

[1]) Aptissime de statu rerum ac de principiis quibus Sixtus V relate ad Galliae negotia regebatur agit Hubner, *Sixte-Quint, Conclusion II,* ex quo opere haec delibare opportunum videtur. „En présence des évènements dont la France est le théâtre, Sixte-Quint poursuit deux buts: la conservation de la religion catholique gravement compromise, et la conservation de la France à l'état de puissance de premier ordre. Il est convaincu que si la nouvelle confession est intronisée en France, c'en est fait pour longtemps, peut-être pour des générations, de la religion catholique en Europe. . . . Si la France embrasse la réforme protéstante, se dit-on, la religion catholique disparaîtra du monde civilisé. Il faut donc sauver la religion catholique en France. Mais si la France descend du rang de grande puissance, si elle est inféodée à l'Espagne, sans doute officiellement elle restera catholique; mais le centre, le grand foyer de la foi, le Saint-Siège, disparaîtra, perdra toute indépendance, ne sera plus que le premier bénéfice dont les rois catholiques disposeront, qu'ils conféreront à des dociles et complaisants favoris. Voici donc les conclusions auxquelles en arrivaient les personnes intéressées au maintien de la religion catholique, et nul ne l'était plus que le chef de l'Eglise. Il fallait sauver la religion et la France, et si l'on ne pouvait obtenir ces deux résultats, sacrifier la France pour sauver la religion. C'était une dure et extrême éventualité,

Sixti V successores.

24. In Sixti V locum die 16° Septembris a. 1590 electus fuit Cardinalis Castaneus, patria Genuensis, qui nomen *Urbani VII* assumpsit; sed die decima tertia ab electione obiit. — In ejus locum die 5° Decembris suffectus fuit *Gregorius XIV*, Mediolanensis, antea appellatus Nicolaus Sfondratus, vir omni virtutum genere clarus. Secutus est in Galliae negotio partes Hispanorum, ac foederatos principes contra Henricum IV milite juvit, illumque jure succedendi privatum declaravit. Brevis fuit ejus pontificatus; vivere enim desiit die 15° Octobris a. 1591. — Die 29° Octobris in Pontificem electus fuit Joannes Antonius Facchinetti Cardinalis Bononiensis, sub nomine *Innocentii IX*, omnibus ob vitae integritatem atque eruditionem acceptissimus. Sed altero pontificatus mense nondum exacto, die 20° Decembris citissima morte sublatus est. — Tunc Sedes Apostolica vacavit usque ad diem 30um Januarii a. 1592, quo die in eam evectus fuit Hippolytus Cardinalis Aldobrandinus, qui *Clemens VIII* appellatus est. Magna pietate et prudentia hic Pontifex praeditus erat, atque Ecclesiam usque ad a. 1605 felicissime gubernavit.

à éviter autant que possible, mais à subir quand tous les moyens seraient épuisés; car lorsqu'on se trouve placé en face de deux dangers, dont l'un est imminent et l'autre éloigné, il est clair qu'on va au plus pressé. . . . Dans la première période de la guerre la conversion de Henri était impossible; dans la seconde, elle était probable, mais feinte et par conséquent aux yeux du chef de l'Eglise inadmissible; dans la dernière elle était nécessaire, inévitable, imposée par la volonté de la France dont Henri sera le roi parcequ'il est le seul roi possible. Alors de quel droit, pour quelles raisons, sous quel prétexte refuser l'absolution? . . Le Pontife change de conduite mais non de politique, car il a toujours visé, il vise toujours aux mêmes résultats. . . . Il tâche donc de se dégager de l'Espagne, sûr désormais que la France sortira de la crise catholique et indépendante. Sixte-Quint aurait selon toutes les prévisions humaines avec cinquante mille hommes bien équipés et bien payés accablé et écrasé les faibles forces de Henri. Mais la victoire remportée aux négociations. l'influence du Pontife si grande qu'elle eût été pendant la guerre, se serait effacée en présence des prétentions du roi d'Espagne et du chef de la Ligue. . . . Ce qu'il est permis d'affirmer, c'est que Sixte-Quint a préservé la France de maux incalculables, qu'il a bien mérité de l'Eglise et de l'humanité." — Cfr. H. de l'Epinois, La Ligue et les Papes, Ch. VI. Paris 1886.

Ab ipso die 17° Decembris a. 1595 Henricus IV ad religionem catholicam conversus, absolutus fuit. Hic eventus summi fuit momenti; nam ex illo tempore Catholicismus in Gallia omnino firmatus est, religio saeculo decimoseptimo ibi floruit miro cum splendore, atque iterum Gallia centrum quoddam fuit, in quo pietas et disciplinae ecclesiasticae singulari modo colebantur. — In Germania incepit eo tempore Ferdinandus archidux Austriae, qui brevi post fuit Ferdinandus II Imperator, in territoriis suis haereditariis haeresim reprimere et religionem catholicam restaurare, ac postea una cum Maximiliano Bavaro rem catholicam in tota Germania, quantum potuit, promovit. — Sub Clemente VIII etiam studia theologica pervenerunt ad fastigium splendoris, qualem jamdudum non habuerant. Id facile inde colliges, quod ea aetate summi illi viri docti Baronius, Bellarminus, Suaresius, Vasquesius, ac multi alii floruerunt. Controversia de libertate et gratia, quae inter Societatem Jesu et Dominicanos magno vigore exarsit, ita ut peculiaris Congregatio *de Auxiliis* ad eam dirimendam institueretur, signum quoddam est illius ardoris, quo quaestiones theologiae gravissimae discutiebantur. Dum vero religio catholica in Europae regnis iterum florebat, eadem in dissitis Asiae nationibus magis magisque propagabatur. Clemens VIII R. P.

25. Quum igitur saeculum decimumsextum auspiciis adeo tristibus incepisset, et mox acerrima haeresiarcharum exarderet pugna et societas catholica in summum discrimen vocaretur, illucescente saeculo decimoseptimo Ecclesia jam purior atque vegetior ex maximis difficultatibus emerserat. Ferox illud Lutheri morientis oraculum: „Pestis eram vivens, moriens ero mors tua, Papa“, jam effectu apparebat nihil aliud fuisse, nisi pseudo-prophetae impium delirium. Repressio haeresis et regeneratio ac restauratio Catholicismi felici successu progrediebatur, et subsequenti etiam tempore continuata est. Hujus autem restaurationis fundamentum ac fons fuit, uti vidimus, *Concilium Tridentinum,* ac merito Pallavicinus mediante saeculo decimoseptimo scribebat: „Haeresis progressus tam immanes ante Concilium fuerant, ut perpetuas doloris et

commiserationis lacrymas mereantur. At Concilium Iris illa visa est, quae tanto diluvio finem posuit. . . . Quicumque aspectum circumverterit ad anteacta et praesentia, intuebitur et admirabitur immensam morum correctionem a Concilio adhibitam in tam ampla terrarum orbis parte, quae Catholicorum universitatem complectitur, ac praecipue in praeclarissimam illius classem, quae ipsius magis subjacebat legibus magisque ejus curae erat commissa, hoc est in Clero. Opus erit omnino confiteri a nullo unquam hominum conventu post orbem conditum tantum ad homines probitatis incrementum provenisse. Neque hoc ceu chymicum fuit alexipharmacum, quod initio restituere sanitatem videtur, sed aegrum cito in suo languore destituit: fuit potius ceu vitae arbor, quae spiritum renovavit firmiter in pristinam juventutem."[1])

III.

De aliquot hujus aetatis controversiis.

Variae controversiae.

26. Variis controversiis, motibus, turbis Ecclesia ultimis saeculis agitata fuit. Controversiae quaedam tales fuerunt, ut per easdem quamvis vehementius aliquando ferverent, unitas tamen et pax in Ecclesia non periclitaretur, qualis erat illa *de gratia et libero arbitrio* lucta, ob quam peculiaris *de Auxiliis* Congregatio constituta fuit. Aliis motibus pericula quidem Ecclesiae allata sunt, divisionem tamen plenam non induxerunt, ac postremo feliciter sunt sedati; id jam dicere licet de doctrinis et tendentiis quae *Gallicanismi* nomine designari solent. Sed effectus valde funestos illae turbae produxerunt quae a *Jansenistis* excitatae sunt. Jansenismus enim tum dogmati, tum disciplinae, tum constitutioni Ecclesiae bellum indicebat; ac nihilominus Jansenistae contendebat, e sinu Ecclesiae haud-

---

[1]) Apparatus ad Hist. Conc. Trid. C. VII.

quaquam se excedere, sed purissimam doctrinam catholicam se tueri. — De Jansenismo ac de Gallicanismo inferius singulis tractabimus dissertationibus, modo vero de praeviis aliquot controversiis agendum est, eo vel magis quod cum subsequentibus illis luctis connexionem aliquam habuere.

27. Imprimis igitur de *Bajanismo* quaedam dicenda sunt. Opportune autem de Bajo ejusque erroribus ea citanda nobis hic veniunt, quae scribit in Hist. Conc. Trid. Pallavicini L. XV. C. VII, ubi de itinere agit, quo Belgium a. 1561 Commendonus Legatus peragravit. „Summo, scribit, habebatur in honore Lovaniensis Academia non solum a Belgicis regionibus, sed ab universa Germania Galliaque Belgio finitimis, propter magistrorum excellentiam, confluentium frequentiam, alumnorum nobilitatem, et prae caeteris propter sanitatem doctrinae. Unde hoc decus obtinuerat, ut haberetur tanquam armorum sedes in illis regionibus adversus Lutheri vires, damnatis ejus erroribus ejusque asseclis confutatis: et quo ibi tutius firmaretur integritas inter tot propinqua contagia, jusjurandum eo inductum fuerat, quo se quisque obstringeret qui vellet in Academia locum obtinere, *se perpetuo persistiturum in Ecclesia catholica, cujus caput Romanus Pontifex est.* Jamvero in sinu tam insignis Academiae comperit Nuntius, haesisse paucos ante annos nova quaedam opinamenta de libero arbitrio, de operibus et de aliis articulis, excitata a Michaele Bajo illius Academiae doctore, quem secutus fuerat Joannes Hesselius, erantque ambo et scientia et exemplo vitae conspicui. Et quamvis hi admoniti se annos aliquot ab iis tradendis abstinuissent, ut proinde novitas vix enata aruisse videretur, tamen contigerat postea, ut inter quosdam eorum discipulos ex Ordine Franciscano aliosque ejus familiae illarum opinionum causa orta esset contentio. Quapropter, uti aemulatio inter magis domesticos acrius fervet, ii qui veteres sententias tuebantur recentiores ab Academia Sorbonensi improbandas curaverant, tunc in octodecim capita redactas; quod sane ad illas interimendas praestitum, easdem revocarat ad vitam, quum exstimularentur aemuli ad suos magistros pro eorum tutela

M. Bajus.

M. Bajus. consulendos. Hi vero qui prius silentio se continuerant, tunc sollicitati discipulorum precibus ac Parisiensium aculeo, in eos scripserant, ad responsa provocantes, multaque volumina in promptu habentes, velut arma ad hanc suam impetitam sobolem defendendam." [1])

28. Exponit dein Commendonus pericula, quae ex illis turbis provenire possent, atque advertit, nolle se infaustum praesagium de hujusmodi viris praecinere, sed pestilentia grassante omnem morbum in pestilentiam facile commigrare. Compertum sibi esse, Ruardum (Tapperum) in theologicis disciplinis praeclarum, dum in illa Academia docens in his duobus adhuc aetate juvenili observaret infaustam conjunctionem ingenii et audaciae, solitum esse dicere, se nonnisi schisma ab illis exspectare, et theologicam lauream diu ipsis distulisse; eos profecto videri scientiae suae nimis amantes, quamvis alioquin probos et modestos. Illis favere plerosque ex iis qui theologiae studium absolverant, et baccalaureos ut vocant, et dimidium fere doctorum, quorum aliqui contraria imbuti doctrina ad novos episcopatus in illis provinciis erectos, recens admoti erant. Remanserat idcirco Lovanii eorum factio et validior, quod numero praestans, et fortasse infensa, quasi posthabita. — Expensa fuit a Cardinalibus Mantuano et Seripando quaestio, an utile esset illos doctores Tridentum vocare, quod vehementer desiderabant; sed visum est, ut id evitaretur.

---

[1]) Juvabit adjecta nota haec complere. Michaël Bajus a. 1513 natus est Melini in territorio Athensi apud Belgas Anno 1550 laurea doctorali donatus in s. Facultate Theol. Lovaniensi, ac theologiae professor constitutus est; anno 1552 Bajus factus est professor Sacrarum Litterarum. Cum die 20° Aprilis a. 1552 Tridentina Synodus propter bellorum tumultus intermissa fuisset, Ruardus Tapperus, quem magistrum Bajus habuerat, et Jodocus Ravesteyn (Tiletanus) ex Tridentino Concilio Lovanium reduces, Bajo nova disseminanti et ab antiquis Scholae Lovaniensis placitis discedenti, strenue restiterunt. — Anno 1560 exorta est contentio inter Fratres Minores ob Baji doctrinas, et ea occasione Facultas Parisiensis Baji opiniones censura notavit. Anno 1561 variis partibus litigantibus Pius IV silentium indixit, et controversia visa est defervescere et tranquillitas restitui. Cfr. Tournely, De gratia Christ. t. III. De Mich. Bajo.

nullum ex doctoribus Lovaniensibus ad Synodum accersere. Attamen a. 1563 Bajus a rege catholico Tridentum delegatus est, ut Concilio interesset.[1])

29. E Concilio Lovanium redux Bajus nonnulla sua opuscula typis mandari curavit; nova dissidiorum seges. Anno 1564 aliqui non ex Minoritis tantum, sed ex ipsa Lovaniensi Academia multos articulos ex libris ac praelectionibus Baji extractos denuntiarunt apud summum Pontificem Pium IV. Ei e vivis sublato successit s. Pius V, et hic Pontifex a. 1567 data solemni Constitutione damnavit propositiones numero septuaginta sex, tacito Baji nomine. S. Facultas Lovaniensis Bullam Pontificis reverenter suscepit. J. Hesselius jam a. 1566 Lovanii obierat; Bajus vero primo tergiversatus, anno 1570 Bullae subscripsit. Verum plures Baji fautores haud acquieverunt; alii videlicet pontificiae Bullae authentiam in dubium vocaverunt, eam scilicet supposititiam, vel subreptitiam esse contenderunt. Clausula quoque Bullae adjecta, propter unam interpunctationem seu virgulam diversimode collocatam, novis contentionibus et rixis occasionem et praetextum suppeditabat. Scilicet post enumeratas propositiones haec addit Pontifex: *Quas quidem sententias stricto coram nobis examine ponderatas quamquam nonnullae aliquo pacto sustineri possent, in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento haereticas, erroneas,* etc. *damnamus.* Fautores Baji virgulam, quae post verbum istud *possent* collocanda est, transferebant post ista, *sensu ab auctoribus intento;* nimirum, ut illum sensum elicerent: „Quamquam nonnullae ex notatis propositionibus aliquo pacto sustineri possent in rigore et proprio verborum sensu ab auctoribus intento, eas tamen ut haereticas, etc. respective damnamus.“ — Quum igitur disceptationes recrudescerent, Gregorius XIII alteram Bullam a. 1579 per Franc. Toletum S. J. presbyterum et postea S. R. E. Cardinalem ad Universitatem Lovaniensem dedit, qua decessoris sui Constitutionem authenticam declara-

Errorum damnatio.

---

[1]) Adfuerunt tribus ultimis Concilii sessionibus ex Belgio Episcopi Iprensis, Namurcensis et Atrebatensis, theologi vero Bajus, Hesselius et Jansenius (Gandavensis).

vit confirmavitque. Hanc Bullam omnes Academiae doctores sincera cum submissione receperunt, atque eamdem submissionem etiam Bajus solemniter professus est.

De commate Piano.

30. Quod attinet ad controversiam illam famosam de *commate Piano*, animadvertendum est: 1⁰ Constitutionis exemplar solemne probabiliter juxta temporis consuetudinem sine interpunctatione confectum erat. — Sed 2⁰ ex ipsa clausulae natura patet comma collocandum esse post verbum *possent*. — Et 3⁰ Romae copiae exemplaris inde ab initio ejusmodi interpunctationem receperunt. Testatus est a. 1614 Cardinalis de Lugo, se vidisse in ipso Francisci Toleti autographo comma post verbum *possent*. — Quamvis vero Fr. Toletus a. 1580 post submissionem Baji dixerit: *Fateor et fatebor, nihil me vidisse Bajo doctius, nihil Bajo humilius,* ea verba quidem ostendunt Toleti studium parcendi Baji personae, quod etiam in episcopis et Pontificibus illius temporis invenimus; sed ista, ut veritas historica sibi constet, non sunt nimium urgenda. Etenim si Baji gesta examinantur, negari non potest, desiderari in eo pietatem humilem erga auctoritatis ecclesiasticae decisionem, nimiamque elationem et pertinaciam inveniri in ipso. Initio Bajus valde contentiosus fuit in impugnanda antiqua doctrina contra Ruardum Tapperum et in vindicandis novis suis opinionibus. Damnatis nonnisi aegerrime renuntiavit. Post primam condemnationem propositionum suarum a. 1569, sane cum nimia tenacitate in *altera apologia* scribit: „Si autem veritas ideo damnatur, quia quibusdam doctoribus aliter institutis displicet, tunc videbitur Deo repugnare, sicut legimus in Actis: Discedite ab hominibus istis, ne forte Deo repugnare videamini; non enim possumus aliquid adversus veritatem, inquit Apostolus, sed pro veritate. Et Christus in Evangelio: Ego ad hoc natus sum et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati, et omnis qui est ex veritate audit vocem meam."[1]) Septies vel octies protestatus est, se recipere Bullam proscriptionis, ac dein tamen eam impugnabat.[2]) Brevi post

[1]) Baji Opera, P. II. Bajana p. 137, Coloniae 1696.

[2]) Du Chesne, Histoire du Bajanisme p. 269; Donay 1731.

discessum Toleti, quum praesideret cuidam disputationi de bonis operibus, talia dixit, ut motivum daret suspicandi ejus subjectionem non esse sinceram.[1]) Forte tamen haec potius ex aestu quodam ac defectu prudentis judicii, quam ex animo male affecto proveniebant.

31. Ad Baji doctrinas quod spectat, theologiae dogmaticae est fusius eas exponere, integrumque illius systema evolvere.[2]) Hoc loco sufficiet praecipuos quosdam Baji errores recolere, quibus Jansenii doctrinis praeludebat. Statuebat igitur, 1° hominem lapsum sine gratiae auxilio nullum omnino morale bonum efficere posse, et nullam vel levissimam tentationem superare. 2° Statuebat, fidem formalem primam gratiam esse, nec ullam prorsus gratiam ante fidem a Deo homini tribui. 3° Inde inferebat, omnia infidelium opera, quae consequenter sine gratia fiunt, totidem esse peccata ac vitia proprie dicta, quae aeternam damnationem mereantur. 4° Statuebat, fidem illam quae in ipsius hypothesi prima gratia est, inseparabilem esse a caritate seu justificatione; homines vero non justificatos peccare in omnibus operibus suis, quia concupiscentia carnalis iis dominatur. Inde concludebat, desideria, conatus, orationes ipsas, quibus peccatores nituntur justificationem adipisci, totidem peccata esse. **Baji errores.**

32. Animadvertendum etiam est, Bajum in quibusdam quaestionibus, quae Ecclesiam et Romanum Pontificem spectabant, minus accurate sensisse. Sic a. 1575 tractatum scripsit quo ostendere nititur, ex Luc. 22. 32 infallibilitatem R. Pontificis probari non posse. Atque ad *Quaestiones* ipsi propositas a Marnice a s. Aldegunde, Calvinistarum duce, ita respondit, ut Calvinistae quidem placeret, sed auctoritatem Ecclesiae, quae Catholicis proxima regula fidei

---

[1]) Cfr. Linsenmann Michael Bajus und die Grundlegung des Jansenismus, p. 69. Tübingen 1867; Katholik a. 1868. T. I. n. XXI. Zur Geschichte des Bajanismus.

[2]) V. Tractatum nostrum De Gratia (ed. V.) nn. 94 sqq.

est, deprimere videretur.[1]) — Diem supremum obiit Bajus in sinu Ecclesiae a. 1589 die 15° Septembris.

Controversia cum Lessio.

33. *Controversia cum Lessio Lovanii agitata.* — Versus finem vitae Baji, a. 1586, exordium habuerunt Lovanii vehementiores controversiae de doctrinis Lessii atque Hamelii, quae ex parte s. Scripturae inspirationem, praecipue vero doctrinam Lessii de gratia et praedestinatione spectabant. Lessius de gratia et praedestinatione systema proposuit, quod plerique ex doctoribus Lovaniensibus oppositum esse censuerunt doctrinis ss. Augustini et Thomae;[2]) ac propterea Facultas Lovaniensis et Duacensis censuras de istis doctrinis tulerunt. Pariter opiniones quasdam Lessii et Hamelii de inspiratione s. Scripturae rejecerunt.[3]) Scribit autem ipse Lessius de lite excitata: „Horum praecipuus auctor et incentor fuisse putatur D. Michaël de Bay, qui hac in re utebatur opera sui nepotis D. Jacobi de Bay

---

[1]) Statuit videlicet, quum s. Scriptura, quae nec decipere potest nec decipi, veritatem in se contineat, Ecclesia vero lucem obtineat per verbum in Scriptura depositum, ac sibi relicta posset facile in tenebras relabi, aptius dici auctoritatem Ecclesiae pendere a s. Scriptura, quam Scripturae auctoritatem pendere ab Ecclesia. — Haec minus accurate statuta sunt. Contra Bajum hac in re *epistolam* scripsit F. Franciscus Horantius Minorita, haereticorum perfidiam Bajo his verbis in mentem revocans: „Contemnunt Ecclesiam, et tuum judicatum probabunt.“ Cfr. Opp. Baji t. I.

[2]) Cfr. Tract. de Gratia P. I. C. II. A. IV. n. 199. In systemate proponendo Lessium potius quam Molinam secuti sumus, ejusque doctrinas hac in re comprobavimus.

[3]) In his admitti revera nequit illa opinio Lessii et Hamelii: „Denique, si aliquod opus pium et salutare, humana industria ex divino instinctu compositum, publico testimonio Spiritus Sancti approbaretur tanquam in omnibus suis partibus verissimum, tale opus habiturum auctoritatem aeque infallibilem, atque Scriptura sacra, et recte Scripturam sacram et Verbum Dei appellatum iri. Nam ejusdem est auctoritatis epistola a rege dictata, et ab eo subscripta: qui modus, etsi de facto putem eum non inveniri in aliquo Scripturae canonicae libro, non tamen est impossibilis.“ Sic sententiam suam Lessius ipse enuntiat; a censoribus paulo aliter doctrina proponitur. V. L. de Meyer, Histor. Controv. etc. L. I. C. IX.

Controversiae exitus.

et D. Jacobi Jansonii." [1]) Controversia ista sopita fuit per Sixtum V, qui a. 1588 quum ex litteris Nuntii sui Octavii Frangipani episcopi Calatini cognovisset „controversias inter Universitatis Lovaniensis theologos et sacerdotes Societatis Jesu in quibusdam sanae doctrinae articulis ortas fuisse", per eumdem Nuntium suum mandavit, „ut illi inter se dissidentes ab omni interea decertatione desistant, quoad Apostolica nostra auctoritate de eorum controversiis et disceptationibus mature decernamus". [2]) Ulterior vero decisio s. Sedis non supervenit; controversiae videlicet istae fere eaedem fuerunt, atque illae quae paulo post in Congregatione de Auxiliis discussae sunt. [3]) Lovanii hinc cesserunt motus illi vehementiores, sed in animis aliquot Baji discipulorum, ac praesertim Jacobi Jansonii remansit

---

[1]) V. Lessii de exorta controversia *narrationem* ap. Liv. de Meyer, Histor. Controversiarum de Auxiliis, L. I. C. VI. et sqq.

[2]) Ibid. Cap. XIII. — Cfr. De Ram, Hagiographie nationale T. I. Vie de Léonard Lessius, 18 Janvier.

[3]) Minus accurate Crétineau-Joly, Hist de la Comp. de Jésus, T. II. p. 411, edit. de Brux. 1845; Rapin, Hist. du Jansén. L. I. p. 25; De Potter, Hist. du Christ. T. VIII. Ch. 4, loquuntur, ac si a Sixto V censurae Universitatum expresse damnatae et doctrinae Lessii approbatae fuissent. Definitivum judicium de istis controversiis non datum fuit. Indirecte tamen aliquid in favorem doctrinae Lessii ut *sanae* ex Brevi Sixti V et Edicto Nuntii jure deduci potest, quemadmodum ipse Lessius facit in suo Diario: „Hoc Edicto dupliciter censuram tacite damnat, 1° dum nostras sententias *sanae doctrinae articulos* ex Brevi Apostolico vocat; 2° dum excommunicat eos qui nostras sententias damnant nobisque nostram libertatem in iis dicendis relinquit. Nec refert, quod de sententiis utriusque partis illud statuerit. Hoc enim fecit, ut minore difficultate a theologis reciperetur, ut ipsemet (Nuntius) nobis affirmavit. Cum enim non illorum, sed nostrae sententiae per censuras damnatae essent, facile quivis prudens intelligere poterat, hoc Edictum non in illorum sed in nostrum favorem conceptum fuisse, illorumque censuram parum solidis fundamentis subnixam fuisse . . . Post haec egimus Lovanii satis quiete, et ipsi Doctores sensim suas sententias mutare coeperunt" Apud Liv. de Meyer, H. de Aux. L. I. C. XIII. Cfr. etiam Schneemann, Controversiarum de divinae gratiae liberique arbitrii concordia initia et progressus. 8. Disputationes Lovanienses etc. p. 180 sqq.

aversio in Jesuitas et favor quo Baji opiniones prosequebantur. Nam eas juxta doctrinas s. Augustini exactas esse autumabant.

Lud. Molina. 34. Interea efferbuit in Hispania primum, dein Romae ac postremo in variis regionibus vehementissima illa controversia de libro *Ludovici Molinae,* quem *De concordia gratiae ac liberi arbitrii* inscripserat, ac de doctrinis quas ipse aliique multi defendebant. Initium controversia jam sumpsit a. 1581, quando Prudentius de Montemayor Societatis Jesu theologus in Academia Salmaticensi pro more defendendas suscepit theses, quibus physicae praedeterminationes actuum nostrorum rejiciebantur et scientia media adstruebatur. Erat tunc Salmanticae Dominicus Bannez O. P., theologus ingenio fervidus, auctoritate gravis, et quondam discipulus Melchioris Cani viri Societati Jesu suo tempore valde infensi, physicarum vero praedeterminationum defensor acerrimus. Is igitur statim illis doctrinis ardenter se opposuit. Quum vero a. 1588 Ulyssiponae in Lusitania L. Molina ederet suam *Concordiam* cum approbatione P. Barth. Ferreira O. P., Bannesius aliique Ord. Praed. theologi in Hispania librum Molinae strenue impugnarunt eumque ad Inquisitionem detulerunt. Illius vero operis vel potius doctrinae propositae defensionem susceperunt theologi Soc. Jesu, et utrimque ardentissime dimicatum est. Brevi post eaedem controversiae non solum in Hispaniae, sed etiam in aliarum regionum scholas penetrarunt; quumque turbae et contentiones nimium ferverent, Clemens VIII a. 1596 causam ad se evocavit, utrique parti silentium de praesentibus controversiis praescripsit, omnes processus et scripta, simulque Universitatum et praecipuorum theologorum sententias de materia controversa exquisivit. Quum vero Dominicani judicium Sedis Apostolicae urgerent, Pontifex a. 1598 Romae instituit celebres Cardinalium et peritorum congregationes a suo objecto *De auxiliis divinae gratiae* appellatas, ut disputatae quaestiones dilucidarentur. In his utriusque partis, Dominicanorum nempe et Jesuitarum,

theologi de controversis articulis acerrime disputarunt. Inde ab anno 1602 ejusmodi congregationes solemni modo coram ipso Pontifice coactae sunt, atque usque ad mortem Clementis (8. Martii 1605) habitae sunt sessiones sexaginta et octo, sub ejus successore Paulo V decem aliae. Pro Dominicanis disputarunt Didacus Alvarez et Thomas de Lemos, pro Jesuitis initio Gregorius de Valentia, et postquam ipse in morbum incidit, Petrus Arrubal, Ferdinandus Bastida et Joannes de Salas. Clemens VIII. ipse potius Dominicanorum systemati favisse dicitur, quum in eorum scholis studiis incubuisset, sed quaestiones controversas accurate examinare nitebatur. Postremo quum ex disputationibus institutis res ei nondum claresceret, ipse totum Molinae librum legere et examinare coepit. Sed morte praeventus definitivam sententiam ista in controversia non tulit.

35. Clementi successit *Leo XI*, qui tantum per dies viginti et septem Sedem Petri occupavit. Quo defuncto die 16° Maii 1605 electus est in Pontificem Camillus Cardinalis Borghesius, qui *Paulus V* vocatus est. Cardinales in Conclavi juramento se adstrinxerant, ut quantocius fieri posset controversiam ad finem perducerent, adeoque Paulus V congregationes mox continuavit. Quum vero eousque Jesuitae defensorum suae sententiae accusatae partes egissent, iis dein concessum est, ut systema praedeterminationis physicae jam oppugnarent, atque tunc in angustias partem adversam redigere conati sunt. Eo ardentius autem in tota hac lucta a theologis utriusque partis dimicatum est, quod zelo fidei ipsi flagrarent et bonum religionis suo systemate promoveri persuasum haberent. Postremo Paulus V cernens, ambas partes in tuendis dogmatibus ab Ecclesia definitis et in detestandis haeresibus ab ea damnatis consentire, nullum judicium de articulis controversis ferendum censuit; sed die 27° Augusti a. 1607 rem ita terminavit, ut utrique parti suam sententiam defendere liberum esset, neutra vero alteram aliqua censura notare praesumeret. Vehemens autem agitatio theologos ea aetate

Controversia de gratia.

occupavit, atque ab omnibus maxime versabantur quaestiones de gratia ac de s. Augustini sententia. Fuerunt sane qui serio solliciti erant atque opinabantur, antiquam Patrum doctrinam jam deseri a Jesuitis, sed sese adjunxit etiam apud plures simultas quaedam et oppositio in hanc Societatem, eamque inde invisam habebant.[1])

Edm. Richer.

36. Commemorandae supersunt doctrinae quaedam temerariae et erroneae *de Ecclesia ac Romano Pontifice* hoc tempore propositae, quibus postea Jansenistae, ut suas tuerentur doctrinas, adhaeserunt. Initio saeculi decimoseptimi Parisiis graves disceptationes excitavit *Edmundus Richer,* Lingonensis, syndicus Sorbonae Parisiensis. Ea menti ipsius inhaeserat opinio, Romanam curiam ope maxime Jesuitarum privilegia ecclesiae Gallicanae velle destruere, ac propterea Jesuitarum adversarius erat, et potestati Romani Pontificis infensus. Quum a. 1611 quidam Dominicanus thesim de R. Pontificis infallibilitate et supra Concilium generale auctoritate defenderet, hanc doctrinam suscepit Richerius eodem anno confutandam in libello quem inscripsit: *De ecclesiastica et politica potestate.* Sed in eo non tantum R. Pontificis infallibilitatem et auctoritatem, at ipsum primatum et Ecclesiae constitutionem impugnavit. Statuit hoc principium, Deum ac naturam prius atque immediatius ad totum suppositum, quam ad aliquam partem suppositi, licet nobilissimam, intendere; proinde omnem communitatem seu societatem perfectam, etiam civilem, jus habere, ut sibi leges imponat ac seipsam gubernet. Hoc jus in prima sua origine ad ipsammet societatem pertinere, et quidem modo magis proprio, singulari et immediato quam ad alium quemlibet privatum, quum in ipso jure divino ac naturali fundamentum haberet, adversus quod nec annorum et temporum cursu, nec locorum privilegiis, nec personarum dignitate praescribi unquam possit. Ex quo concludebat, etiam Christum, dum Ecclesiam fun-

[1]) Cfr. de hac controversia Schneemann. Controversiarum de divina gratia initia et progressus, c. 9 sqq.

davit, claves seu jurisdictionem prius, immediatius et essentialius dedisse toti Ecclesiae quam Petro.[1] Jurisdictionem igitur ecclesiasticam proprie, primario et essentialiter convenire Ecclesiae; Papae vero et episcopis instrumentaliter, ministerialiter et quoad executionem. Papam esse visibile Ecclesiae caput symbolicum, ministeriale, accidentale, non essentiale, *quocum Ecclesia facere possit divortium.* — Anno 1612 Richerii liber a synodis provincialibus Senonensi et Aquensi atque etiam Romae damnatus est; ipse autem regia auctoritate et Facultatis theologicae decreto syndici officio privatus fuit. Declaravit tamen, non eam mentem ipsius fuisse, ut primatum Pontificis negaret. Anno 1629 declarationem suo nomine signatam tradidit Cardinali Richelieu, qua librum suum Rom. Ecclesiae judicio subjecit, omnesque in illo contentas propositiones ejusdem Ecclesiae doctrinis contrarias improbavit atque damnavit. Obiit a. 1631.

37. Richerianis assertionibus fere similes eodem tempore protulit Marcus Antonius de Dominis. Hic (natus a. 1566) relicta Societate Jesu in qua plures annos exegerat, adeptus est a. 1600 episcopatum Segniensem; deinde (a. 1602) archiepiscopatum Spalatensem in Dalmatia. Opinionibus novis inhians et de orthodoxia suspectus, a. 1616 relicto archiepiscopatu suo transfugit in Angliam, ac professionem fidei Anglicanae solemniter emisit. Ibidem edidit P. Sarpii historiam Concilii Tridentini, uti jam superius diximus, et opus tribus voluminibus in folio jam paratum atque inscriptum *De republica ecclesiastica contra primatum Papae.* In hoc opere pessimos errores tradit, scilicet, regimen Ecclesiae e sua institutione esse aristocraticum; Petrum non fuisse principem Apostolorum, sed his aequalem; Papam non habere potestatem in episcopos; quemlibet episcopum in sua dioecesi esse monarcham; plebem christianam ex institutione divina habere jus eligendi sacros ministros, ejusque consensum in eligendo episcopo esse requirendum. Propter ejusmodi opus ab haereticis ingenti de Dominis plausu usque ad stellas evectus est. Mox tamen infelix

M. A. de Dominis.

ille homo, qui profecto haud persuasione sincera egerat, sed animo turbido atque ambitione seductus, Ecclesiae se studuit reconciliare, et a. 1622 ex Anglia aufugiens Romam reversus est. Ibidem renuntiavit erroribus suis et indictam poenitentiam peregit. Sed poenitentiae tempore vix transacto, denuo haereticarum opinionum se reddidit suspectum, et apud tribunal s. Inquisitionis de haeresi accusatus est. Unde ab Urbano VIII in custodiam missus, brevi post anno 1624 ex hac vita discessit.

Variae istae quas descripsimus controversiae ac doctrinae nexus quosdam habuerunt cum Jansenismi et Gallicanismi motibus, quorum ut historia intelligatur, prae oculis sunt habenda quae hucusque exposuimus.

Dissertatio quadragesima.

De Jansenismo.

1. Discrimina non modica inde a medio saeculo decimoseptimo societati catholicae provenerunt ex Jansenismi erroribus ac tendentiis funestis. Jansenistae enim, uti diximus, dogmati, disciplinae, constitutioni Ecclesiae bellum indicebant; eo majora vero fuerunt pericula quae ex iis Ecclesiae orta sunt, quod sectarii isti contenderent, sinum Ecclesiae se nequaquam relinquere, sed purissimam doctrinam catholicam se tueri. Varias regiones temporis decursu Jansenismus infecit, atque in iis religioni multiplicia intulit damna. In Batavia adhuc nostro tempore coetus schismaticus existit illorum sectariorum, qui ecclesiae Ultrajectensis ementitum sibi tribuit nomen; caeterum in ipsa societate catholica Deo largiente error iste exstinctus est. Resarcita tamen nondum sunt detrimenta et damna quae ex eodem orta sunt, quod ex ipsa hac dissertatione facile colligetur. Eam ita dispescimus ut tractemus primum *de Jansenismi origine et progressu,* dein *de condemnatione quinque propositionum Jansenii ac de „pace Clementina"*, demum *de Constitutione „Unigenitus" ac de schismate Ultrajectano.* **Dissertationis indoles.**

2. De his quaestionibus inter auctores multos consuli possunt: R. Rapin, *Histoire du Jansénisme depuis son origine jusqu'en 1644,* ouvrage inédit revu et publié par l'abbé Domenech, Paris 1861; *Mémoires du P. R. Rapin*

sur l'Eglise et la Société, la Cour, la Ville et le Jansénisme, publiées par L. Aubineau, 3 vol. (cit. Rapin. Mém. 4 vol.) Paris 1865; (Du Mas) *Histoire des cinq propositions de Jansénius,* Liège 1699; Luchesini, *Historia polemica Jansenismi, 3 voll.* Romae 1711; Tournely *De gratia Tom. I;* Lafiteau, *Histoire de la Constitution Unigenitus,* 2 voll. Liège 1738; Schill, *Die Constitution Unigenitus,* Freiburg 1876; A. Vandenpeereboom, *Cornelius Jansenius septième Evêque d'Ypres, sa mort, son testament, ses epitaphes,* Bruges 1882. Auctores heterodoxi vel Jansenismo faventes, sunt Leydecker, *De historia Jansenismi Libri VI,* Trajecti ad Rhenum 1695; Gerberon, *Histoire générale du Jansénisme,* Amsterdam 1700; Clémencet, *Histoire générale du Port-Royal,* 10 voll. Amsterdam (Paris) 1755; Reuchlin, *Geschichte von Port-Royal,* 2 voll. Hamburg 1839; Sainte Beuve, *Port-Royal,* 5 voll. Paris 1840 sqq. — Cfr. Hergenröther, *K. Gesch. T. II. Per. VII. Cap. II. n. 385 sqq. Per. VIII. Cap. I. n. 57—92* et notas ad varias quaestiones spectantes in *Tomo III* (ed. 1.), ubi scriptores plurimos citatos invenies.

I.

De Jansenismi origine et progressu.

Principium tenendum. 3. Dum de Jansenismi origine et progressu agere incipimus, notare juvabit illud nobis hac in re principium merito videri sequendum, ut ea tantum quae certis nituntur argumentis rata habeamus, praecipue, si eadem sufficiunt ad facta rite et apte explicanda. Periculum enim quoddam hac in quaestione occurrit, ne suppositionibus et exaggerationibus nimium indulgeatur. Fuerunt videlicet qui, quum decursu temporis ingentia ex Jansenismo viderent provenire mala, existimarunt, permagnas etiam exquirendas esse causas; nec satis habuerunt ea admittere quae historice constant, sed alia quaedam occulta et arcana supposuere. Ad haec quidem aliquatenus attendendum esse

censemus, attamen arbitramur, Jansenismi exordia et progressus satis explicari ex iis quae historice sibi certo constant.

Jansenii initia.

4. Natus est *Cornelius Jansenius* a. 1585 die 28° Octobris, in Hollandiae comitatu Leerdamensi, non tamen in oppido Leerdamo, sed in quodam pago quod urbeculae subest et Accoy dicitur. Parentes habuit honestos, catholicae religioni addictos. „Pater (ait Leydecker L. I. c. I) appellatus fuit vernaculo nomine Jan Otthe, mater autem Lyntje Gysberts, ceu referunt superstites, unde hic filius Cornelius Jansen dictus est, antiquo vulgi in Belgio more, at latine vel erudita terminatione Cornelius Jansenius." Sacerdos quidam Leerdamensis eum primis litterarum rudimentis imbuit; missus dein est Ultrajectum, ut latina diligentius addisceret, ibique humanioribus litteris operam dedit. Anno 1602 Lovanium se contulit annos natus septemdecim, ut ad Academica animum appelleret. Tantum vero profecit in collegio Falconis, ut solemni promotione a. 1604 lauream inter philosophos centum decem et octo primus reportarit, quamquam non absque tumultu; ipsi enim opponebatur quidam nobilis Antverpiensis ut ceu dignior praeferretur.

5. Erat autem initio Jansenius valde addictus PP. Jesuitis, ad quos etiam alios adduxit, atque ipse ut in Societatem reciperetur petiit. Id vero non impetravit, tum ob valetudinem minus firmam, tum ac forte maxime ob characterem ipsius, vel quia ejus vocationem patres solidam non esse censuerunt. Quamvis non exstent certa documenta historica, quod inde, ut passim asseritur, vehemens odium in Jesuitas contraxerit, tamen satis probabile est, ex eo tempore facile ejus animum aversioni cuidam obvium fuisse. Sed eo tempore etiam consuetudinem iniit cum Jacobo Jansonio Amstelodamensi, Baji discipulo quem jam commemoravimus, nec dubium est, istum virum Baji doctrinis addictum et Jesuitarum adversarium, sensus suos etiam Jansenio instillare nisum esse.

Jo. Vergerius. 6. Quum Jansenius philosophicis disciplinis operam daret, cum *Joanne Vergerio de Hauranne* (Du Verger d'Hauranne) amicitiam quamdam contraxit, quae sequenti tempore vehementer aucta est, et praecipua causa fuit studii quo doctrinam s. Augustini Jansenius perscrutari nisus est. Ille Vergerius erat Bajonae, quae urbs est Galliae Cantabriae vicina, a. 1581 natus, parentibusque ortus ditioribus, quorum avus civitate pressâ fame, nomen *Haurannii*, id est *Benigni*, meruerat, quod pauperibus insignem opem tulisset. — Joannes vero noster theologiae se consecrabat, ac primum Parisiis eidem operam dedit, ubi in eadem domo habitavit cum Dionysio Petavio, qui postea tantus fuit in Societate Jesu theologus.[1]) Non diu tamen Parisiis substitit, sed Lovanium profectus est, ubi in Universitate inter professores Thomas Stapleton, Justus Lipsius, Petrus Daemens, Joannes Paludanus, Joannes Clavius, celebres erant. Attamen non propterea videtur Vergerius Lovanium venisse, sed suasu et impulsu episcopi Bajonensis Bertrandi d'Escaux, ut sub directione patrum Societatis Jesu theologicis studiis operam daret, sub quibus etiam episcopus ille studia sua perfecerat. Existebant quidem eo tempore dissidia quaedam inter PP. Jesuitas et Universitatem, sed initio certe Vergerius parum ista de re sollicitus fuit.[2]) Consuetudinem aliquam habuit Vergerius cum Justo Lipsio viro Societati Jesu addicto; hic tamen ipsius animum a Scholasticorum scriptis avertebat, et eum ad colendas litteras humaniores atque ad legendos Patres latinos et graecos hortabatur.

---

[1]) „L'humeur particulière et bizarre de du Vergier empêcha que Petau eût grand commerce avec lui; et depuis étant Jésuite, parlant à ces pères qui l'interrogeaient sur du Vergier, abbé de Saint-Cyran, il répondait d'ordinaire que c'était un esprit inquiet, vain, présomptueux, farouche, se communiquant peu et fort particulier dans toutes ses manières.“ Rapin I. L. I. p. 30.

[2]) „Il n'entra en rien de tout cela, n'étant prévenu d'aucun intérêt ni d'aucune affection pour l'un ou pour l'autre parti, comme il paraît par la résolution qu'il prit d'étudier sous les Jésuites dans l'obscurité de leurs écoles qui n'étaient fréquentées presque de personne.“ Rapin, l. c. p. 35.

Id quamvis Lipsius optima faceret intentione, periculi aliquid habebat pro adolescente ambitione pleno et characteris elati. Quadriennio enim quo theologiae apud Jesuitas operam dabat certe indigebat, ut ex Scholasticis solidam promeret doctrinam; ac forte etiam inde contra Jesuitas eorumque studia ac methodum praejudicia hausit. Publica tamen disputatione apud patres Societatis habita a. 1604 die 26° Aprilis studia peracta egregie absolvit; theses episcopo Bajonensi dedicavit, gratiis etiam actis, quod *Lovanii e coetu religioso, quem insignit nomen Jesu, insignes magistros selegisset.*[1]) Quod cum Jacobo Jansonio consuetudinem habuerit Vergerius, ex documentis historicis non colligitur; auctores varii id conjecturâ putant, ita ut jam tunc inter Jac. Jansonium, C. Jansenium et Vergerium colloquia habita opinentur de Augustini doctrina ac de Baji opinionibus. Sed si quis mente tranquilla consideret, Cornelium Jansenium ab anno 1602 ad a. 1604 Lovanii philosophicis studiis sedulo incubuisse; Vergerium autem post quadriennium disputationem publicam ex universa theologia obiisse, vix in animum inducere poterit, jam tunc illos adolescentes graviores deliberationes cum Jansonio habuisse. Semina errorum ab ipso mentibus illorum inserta fuisse, non velim negare. **Jo. Vergerius.**

7. Deinde („peu de jours après avoir soutenu ses thèses" ait Rapin, I. p. 40) Vergerius Parisios profectus, ibidem studia sua in re theologica continuavit, atque ambitione plenus disputationem habere voluit publicam de tota Summa s. Thomae. Id ipsi non fuit permissum ex parte Universitatis, eo quod studia ad hoc requisita non fecisset. Aliquanto post Jansenius ob valetudinem infirmam Lovanium reliquit ac Parisios pariter appulit,[2])

[1]) Leydecker, De Jans. vita et morte, L. I. c. 2. — Rapin, l. c., p. 39.

[2]) Scribit Rapin: „Il partit de Louvain sur la fin de l'année 1604, et il arriva à Paris où il trouva du Vergier." Mém. I. 27.

Jo. Vergerius. ubi favore Vergerii obtinuit locum praeceptoris duorum puerorum in familia consiliarii regii. Vergerius brevi post in patriam rediit, et in villa familiae ipsius Campiprato (Champré) totum se dedit studiis, vitam solitariam ducens. Post duos annos accersivit ad se Jansenium amicum,[1]) atque inde simul magno cum ardore atque labore studiis theologicis operam navarunt, et Vergerius influxum sane funestum in Jansenium exercuit. De Vergerii sapientia summa Bertrandus episcopus magnam habebat opinionem, ipsiusque impulsu factum est, ut in singulari quadam quaestione ille ederet a. 1609 libellum „*Question royale*", in quo suicidium interdum licitum esse, ostendere nisus est. Dubium tamen videtur utrum serio, an leviori ac faceta disceptatione sententias suas emiserit. — Vergerius porro mox Canonicus Cathedralis Bajonensis factus, ejusque influxu Jansenius constitutus est moderator collegii quod episcopus Bajonae erexerat. Verum cum episcopus Bajonensis circa a. 1616 archiepiscopus Turonensis evasisset, id effecit, ut a vicino sibi episcopo Pictaviensi Ludovico de la Rocheposé (qui Scaligeri discipulus fuerat, litterarum hinc studiosissimus,) in aulam invitaretur Vergerius. Favores episcopi porro adeo novit mereri, ut ipsi magnas partes in gubernio dioecesis ille concederet. Postea hic episcopus Vergerio cessit abbatiam S. Cyrani, unde jam San-Cyranus iste dici coepit. Sed Jansenius adempto sibi socio, ex Jacobi Jansonii voto Lovanium rediit a. 1617, quo advenit versus finem Quadragesimae.

8. Hisce accuratius studuimus recensere Jansenii initia; tamen, si coaevorum scripta conferuntur, dubium manet, quamdiu Jansenius adolescens Lovanii *theologiae* studio vacaverit. Scribit videlicet Rapin, Jansenio coaevus et suppar (1621—1687) diserte, versus finem anni 1604,

---

[1]) „Il y avait dejà près de deux ans que du Vergier menait cette vie cachée et solitaire, . . . lorsqu'il commenca à s'ennuyor d'une vie si retirée, . . . ce qui lui fit penser à faire venir de Paris son cher ami Corneille Janssen." Rapin I. 42.

adeoque vix incepto theologiae studio, eum Parisios profectum eumque ibi circiter *duos annos* commoratum esse. Dein a Vergerio eum Bajonam accersitum, ibi *undecim fere annis*[1]) esse versatum. Anno 1617 Jansenium rediisse Lovanium, ex documentis constat. — Alii vero auctores Jansenio coaevi, uti Fromondus et Valerius Andreae, referunt, Jansenium *per aliquot annos* Lovanii theologiae studuisse, dein Parisios esse profectum ac postea Bajonam. Addit Valerius Andreae eum *ipsos duodecim* annis in Gallia fuisse, quod non satis cohaeret cum ejus assertis, et Jansenii reditu in Belgium a. 1617.[2])

9. Jansenius, „Lovanium revocatus, ait Fromondus in synopsi vitae illius, et novo s. Pulcheriae Collegio praefectus, fundos et reditus, suppeditata a dominis Provisoribus pecunia, emit, aedificia construxit, totumque collegium antea informe ad eam quam hodie cernimus formam composuit. Cum vero postea cura familiari et regimine juventutis multum temporis suis studiis deperire animadvertisset, statuit relicto Collegio privatim sibi et sacris musis Jansenius Lovanii.

---

[1]) „Il est incroyable combien de livres ils expédièrent, ou pour en faire des extraits, ou pour en copier les endroits qui leur étaient nécessaires, et combien de richesses ils ramassèrent durant cette retraite, pendant laquelle ils résolurent de renoncer à tout, et on aura peine à voire, combien ces deux jeunes hommes donnèrent de tems à une si rigoureuse retraite, *car ils y passérent près de onze ans.*" Rapin I. 51. — Ingens tamen Jansenii studium aliquantisper exaggeratum videtur. Nam quum esset moderator collegii, profecto aliis negotiis multum temporis impendere debuit.

[2]) Fromondus in Synopsi vitae *Augustino* (a. 1640) praemissa, postquam enarravit, a. 1604 Jansenium in philosophia primum esse renuntiatum, prosequitur: „Theologiae mox operam daturus, in collegium Adriani VI P. M. a moderatore ejus Jacobo Jansonio, viro pietate et doctrina illustri, adscitus est. Post acre et assiduum *aliquot annorum* studium in tabis et vitae periculum incidit, unde medicorum consilio solum et aërem vertere et in Galliam peregrinari constituit." Valerius Andreae scribit: „Primus in scholis Artium pronuntiatus a. 1604. Hinc post *aliquot annorum* studium theologiae impensum Galliam adit, . . . haesitque partim Lutetiae Parisiorum, partim Bajonae, *annos ipsos duodecim.*" Fasti academ. Lovan. p. 138, ed. 2ª a. 1650.

unice vivere."[1]) Anno 1619 die 24° Octobris laurea theologica decoratus est in theologica Lovaniensi Facultate.[2]) Primus gradum acquisivit post tribus diebus habitam absque praeside disputationem, uti Albertus archidux mandaverat. Difficiliorem enim reddere visum erat laureae doctoralis adeptionem, quo minor esset numerus eorum qui dignitatem illam praeclaram appeterent. Theologiam et sacras Litteras dein Jansenius in Universitate docuit, varios libros edidit et contra ministros Bataviae acres habuit controversias; bis in Hispaniam ab Academia delegatus commissa sibi negotia perfecit.

Jansenii studia. 10. Haud dubium esse videtur, Vergerii et Jansenii animis jam Bajonae inhaesisse vagum quoddam consilium in theologicis doctrinis et in Ecclesiae disciplina varia innovandi, sed certi quid apud ipsos nondum existimo constitutum fuisse. Versus a. 1621 occurrunt in Jansenii epistolis talia, ex quibus colligitur, eum tunc consilium suscepisse opus magnum theologicum de doctrinis s. Augustini conscribendi et cum Vergerio adlaborandi ad immutationem doctrinae theologicae secundum suppositum s. Augustini systema.[3]) Qua de re dein saepe agit in

---

[1]) Synopis vitae praefixa Jansenii *Augustino* ed. a. 1640. — Collegium illud Batavicum dicatum erat B. Mariae Virgini, cujus statua *pulchra* ibi asservabatur, unde et s. Pulcheriae appellabatur.

[2]) Die 13° Septembr. a. 1619 San Cyrano scribit: „Je suis embrouillé d' affaires du collège n'ayant pas presque le temps de me gratter, et le soin des disputes prochaines et incertaines me faisant faire des courses à la volée par la théologie." Lettres de Jansen. IX. lettre. Cologne 1702.

[3]) Epist. d.d. 14 Octobr. 1620: „J'ai à vous dire beaucoup touchant certaines choses de notre profession, qui ne sont pas de peu d'importance et particulièrement de St. Augustin, qu' il me semble avoir lu sans yeux et ouï sans l'entendre; que si les principes sont véritables qu'on m'en a découverts, comme je le juge jusqu' à cette heure que j'ai relu une bonne partie de s. Augustin, *ce sera pour étonner avec le temps tout le monde* — Epist. 5 Aprilis 1621: „Il y a deux ans environ, . . que je lis (s. Augustin) avec un étrange désir et profit, . . ayant lu les livres d'importance deux ou trois fois. . . Je ne saurais dire comme je suis changé d'opinion et de jugement que je faisais auparavant de lui et

epistolis suis ad Vergerium cui adjutorem se futurum spoponderat. Laborem istum porro usque ad finem vitae protraxit, et infelici molimine *Augustinum* suum composuit. — Initio auctumni a. 1621 Vergerius Lovanium venit ut inviseret Jansenium, atque tunc opinor hunc omnino excitatum fuisse ab illo, ut opus suum conscriberet ad doctrinam de gratia reformandam et Scholasticorum theologiam immutandam, eosque etiam alia consilia iniisse de rebus in Ecclesia innovandis. Ipse enim Vergerius interea, dum partem speculativam Jansenio committebat, Parisiis innovationes maximas meditabatur in rebus moralibus ac practicis atque in Ecclesiae disciplina et constitutione. Ecclesiam censebat, quoad mores ac pietatem in tristissimum incidisse statum, idque provenisse ex perversa de gratia doctrina, atque ex relaxatione severae disciplinae antiquitatis quoad susceptionem Sacramentorum. — Facile vides, cum erroribus Jansenii et Sancyrani intime cohaerere eorum aversionem contra Societatem Jesu, quae principia plane opposita sequebatur; quumque manifestum esset, innovationes in doctrina et praxi propagari non posse, dum permagnum influxum in rempublicam christianam Jesuitae exercebant, inde lucta contra eos provenit.

11. Vergerius autem arctam familiaritatem et amicitiam versus a. 1620 inierat cum familia Arnaldi d'Andilly, quumque complures feminae hujus familiae in monasterio degerent Portus-Regii prope Parisios, mox ex parte directionem illius abbatiae Ordinis Cisterciensium ille suscepit, in ea innovationes introduxit, ac mulierum animum falsis suis principiis imbuit. Vix dubium est, perspexisse Vergerium, valde utile ipsius proposito agendi reformatorem fore, ut hanc communitatem religiosam sibi devinciret. Abbatia Portus-Regii.

des autres; et m'étonne tous les jours davantage de la hauteur et de la profondeur de cet esprit, et que sa doctrine est si peu connue parmi les savants." Dein dicit, se ex s. Augustini principiis tales de gratia et de praedestinatione habere opiniones, ut nemini id dicere audeat „de peur qu'on ne me fasse le tour à Rome qu'on a fait à d'autres devant que toute chose soit mûre et à son temps." Lettres p. 31.

Jansenius tamen, minus forte perspicax hac in re, avertere eum conabatur in epistolis suis a directione hujusmodi, eo quod censeret, impediri eâdem negotia majoris momenti, restaurationem videlicet doctrinae s. Augustini. Quum vero *de facto* directio illa abbatiae Portus-Regii medium praecipuum fuerit ad propagandam innovationem in Gallia, inde infertur, non omnia media adhibenda inter illos amicos adeo accurate determinata fuisse.[1]) — Sed desiderabat Jansenius sibi devincire patres Oratorii quod Berullius Parisiis fundaverat, ac variis mediis id efficere studuit et juvante Vergerio ex parte effecit.

Consilium Burgofontanum. 12. Commemorandum hic est quod dicitur *Consilium Burgofonte initum* et anno 1621 adscribitur, ut examinemus, an quae de eo narrantur veritate nitantur. — Videlicet a. 1654 e mandato regio Joannes Filleau advocatus regius Pictavii commorans imprimi fecit libellum, cui titulus: *Relation juridique sur les affaires du Jansénisme.* Refert Cap. III hujus libelli, ecclesiasticum quemdam, qui conventus impii Burgofonte habiti fuerit membrum, sed a Jansenismo dein recesserit, ei haec communicasse. Anno 1621 Burgofonte septem viros convenisse, ut deliberarent de innovationibus in religione perficiendis. Illos viros fuisse Vergerium, C. Jansenium, Philippum de Cospeau episcopum Nannetensem, Petrum Camus episcopum Bellicensem, Arnaldum d'Andilly, Simonem Vigor consiliarium regium, et

---

[1]) Epist. d. 26 Febr. 1622: „J'ai reçu votre lettre qui parle de l'affaire des Filles religieuses, à laquelle on a vous voulu embarquer.... Mais je crois que vous voyez trop bien, que si vous vous embarrassez en ceci, il est du tout impossible que vous vous mêliez de cette autre notre grande affaire que vous savez; étant entièrement incompatible avec semblables charges.... Vous y êtes engagé et ne sauriez reculer sans offenser ceux à qui votre promesse vous oblige. C'est pourquoi je vous supplie de ne nous abandonner point, en une affaire dont vous avez vu les heureux commencements." Lettres p. 50. — Adjungit Rapin: „Il lui redit presque la même chose dans sa lettre du dernier février pour lui faire comprendre, combien il est important qu' il ne s'embarasse point dans la conduite de ces religieuses, tant à cause que cela le détournerait de l'affaire de Pillemot, (ita ex condicto susceptum *Augustini* opus nomi-

ipsum qui haec referebat.[1]) Ibidem a Vergerio propositum fuisse *evertere religionem catholicam et adstruere deismum.*[2])

13. Huic proposito praeter episcopum Nannetensem reliqui consenserunt, ac maxime Jansenius. Observatum tamen fuit, media adhibenda esse mitiora, quibus homines disponerentur et ad talia paulatim adducerentur, idque omnibus probatum fuit. Quatuor dein media selecta sunt; 1° Fideles avocare a frequentia sacramentorum poenitentiae et eucharistiae, exaggerando difficultates et dispositiones requisitas. 2° Docere populum, unice gratiam omnia operari, ac Christum non esse mortuum pro omnibus. 3° Auferre fiduciam in directores animarum; adeoque hos atris depingere coloribus. 4° Infringere auctoritatem Romani Pontificis et Ecclesiae. **Propositum conceptum.**

14. Anno 1756 editus est liber anonymus, *La réalité du projet de Bourg-Fontaine démontrée par l'exécution,* quod

---

nabant), qu' à cause des inconvénients où l'on s'expose dès qu'on s'amuse à conduire des filles.“ Rapin, Mém. I. p. 124.

1) In libello a Filleau edito tantum litterae initiales habentur. Sed jam Rapin, I. p. 166 hos viros indicat, et ita etiam recensentur in opere *La réalité du projet de Bourg-Fontaine,* quod a. 1756 editum est et attribuitur P. Sauvage S. J. Rapin tamen confusione aliqua Arnaldum d'Andilly nominat Antonium, quum ejus nomen esset Robertus. Nomen Antonii est fratris junioris Roberti, quem doctorem Arnaldum dicit Rapin, quique a Jansenistis dicebatur magnus Arnaldus.

2) „Que le premier Jean du Vergier, après avoir fait entendre à l'assemblée qu'il était temps que les savants pleinement illuminés détrompassent les peuples, . . . et que pour cet effet ceux qui avaient les connaissances nécessaires et les talents proportionnés à ce grand ouvrage devaient mettre la main a l'oeuvre et faire paraître la puissance de Dieu tout autre qu'elle n'avait éclaté dans leurs jours. . . . Il était nécessaire de leur dévoiler les yeux et de commencer leur instruction par la déstruction des mystéres dont la croyance est illusoire et inutile, et particulièrement celui de l'incarnation, qui était comme la base et le fondement de tous. Car à quoi bon, proposa-t-il, un Jésus-Christ né et mort pour les hommes, dès quels le salut dépend de la grâce que Dieu leur donne, qui seule est efficace et opère leur bonne ou leur mauvaise fortune pour l'éternité.“ Réalité du projet T. I. P. I. C. I.

Disentitur veritas.

opus confectum esse censetur a P. Sauvage S. J. Auctor studet probare, revera illum conventum locum habuisse, et Jansenistarum ducibus inde ab initio destructionem Christianismi, et deismi promotionem propositam fuisse. — Certe pro historia Jansenismi ac pro dijudicanda ista haeresi summi momenti est statuere, utrum ejusmodi consilium revera initum fuerit, mediaque ad illud exsequendum disposita; adeoque videndum, an sufficientia adsint argumenta ut ista admitti possint. Haec enim argumenta si desunt, de Jansenismo ex iis judicare oportebit, quae sibi constant, atque in ipso sicuti in aliis pluribus erroribus, e. g. in Protestantismo, evolutio potius quaedam *successiva* admittenda erit. Jamvero re serio perpensa, admitti non posse existimaverim, rem ita se habuisse uti in opere citato asseritur; nec argumenta quae ab auctore afferuntur solida sunt. — Nititur imprimis cum Filleau, ex scriptis Jansenii et Vergerii ostendere, ipsos quid in religionem molitos esse, necessarium duxisse ut convenirent et revera convenisse Burgofonte inter tempus quod fluit a die 5⁰ Martii ad diem 4um Novembris a. 1621.[1]) Convenisse inter duos illos viros de reformatione quadam falsa in doctrina et disciplina, jam vidimus. Sed hallucinatus omnino est auctor, dum magno labore textibus citatis ex epistolis Jansenii *illum conventum determinatum* adstruere nititur; quod excusandum est, quia tunc libri quatuor Commentariorum Patris Rapin nondum noti erant. Ex his Commentariis enim nostris diebus editis *evidenter* colligitur, omnes textus allatos referri ad iter quod Sancyranus a. 1621 instituit, ut Lovanii amicum suum visitaret. Eo enim profectus est initio auctumni a. 1621 (Rapin I. p. 107) et reliquit Lovanium versus finem Octobris.[2]) — Dum vero in variis epistolis sermo est de *peculiari negotio*, indicatur confectio operis *Augustini* et molimina Jansenii ac Vergerii ad vindicandam suppositam Augustini de gratia doctrinam.

---

[1]) La réalité du projet de Bourg-Fontaine etc. T. I. Ch. I. p. 9 sqq. — Ed. Paris 1787.

[2]) V. Rapin, I. L. II. p. 107 sq.; cf. Réalité etc. P. I. § II.

15. Etiam dum alios quosdam textus Vergerii interpretatur auctor operis indicati, rem acu non tangit. Vergerius erat vir superbia plenus, qui magna cum obscuritate et sesquipedalibus verbis etiam in rebus minutis prophetico modo alta quaedam sensa affectabat. Citat Rapin (I. p. 99) epistolam, qua Arnaldo d'Andilly, paulo postquam Pictavii primum aliquanto tempore simul conversati fuerant, ille amicitiae suae sensus explicat. „On voit, inquit Rapin, dans cette lettre les plus folles expressions de l'amour le plus passionné.“ In fine epistolae e. g. Vergerius ait: „Y a-t-il personne qui puisse trouver mauvais, que je vous offre le centre du coeur, étant une même chose comme vous êtes avec Dieu? Vous êtes obligé de voir qu'il est vrai de peur que le moindre doute que vous en auriez ne vous fît tomber par la suggestion de notre secret et mortel ennemi en tentation de m'accuser de moins que d'impiété, voyant que j'emploie le plus pur de la piété, de la religion et de l'amour de Dieu pour vous assurer de moi, qui ai commencé à vous aimer en cette sublime qualité.“ Addit Rapin: „En verité il n' y a point de patience qu'un si profond galimatias ne fatigue. Ce qu'il ajoute au bas de cette lettre est encore plus extravagant: *Tous les esprits de la terre pour aigus et savants qu'ils soient, n'entendent rien en notre cabale, s'ils ne sont initiés à ses mystères, qui rendent comme en de saintes orgies les esprits plus transportés les uns envers les autres que ne sont ceux qui tombent en manie, en ivresse ou en amour impudique.*“ Vocibus *notre cabale* et *ses mystères* hic nihil aliud, quam *amicitia* indicatur ejusque affectus, ac merito Rapin exclamat: „Voilà une belle idée qu'il donne de l'amitié.“ Falso autem putavit auctor libri citati dum textum hunc et similes affert, hic indicari quaedam *secreta horrenda* Arnaldo jam communicata.[1]) Argumenta igitur, quibus Filleau et Sauvage ex epistolis Jansenii et Vergerii conventum Burgofontanum adstruere nituntur, certe omnino concidunt.

Probatio non valida.

---

[1]) La réalité du projet etc. T. I. p. 21.

Probatio non valida.

16. Studet deinde Sauvage demonstrare ex executione atque eventibus, revera illa consilia Burgofonte concepta fuisse; sed etiam haec probatio non est solida. Generatim advertendum est, ex eventibus et ex sequelis errorum probari non posse, omnia haec initio ab auctoribus errorum jam intenta fuisse. Ita e. g. Protestantismus ex principiis suis ducit ad rationalismum, et deismum; haeresiarchae tamen eorumque sodales ista non intendebant. Certe Vergerius perverso conatu multos errores seminavit, de gratia ac de administratione sacramentorum pessime sentiebat, disciplinam Ecclesiae damnabat eamque evertere studebat sub praetextu restaurandae severae disciplinae antiquitatis. Inde tamen inferri nequit, eum, christiana religione rejecta, deistam fuisse. Multo minus de Jansenio id contendi potest, qui sane more catholico vixit et obiit. Arnaldus d'Andilly erroribus quidem captus est, et Vergerium in ausu suo adjuvit; caeterum tamen christianae religioni erat valde addictus. Petrus Camus episcopus Bellicensis intimus erat amicus s. Francisci Salesii usque ad mortem hujus sancti Doctoris (1622), atque hic Camum admodum diligebat. Quis ferat, usque adeo s. Franciscum deceptum fuisse, ut cum deista et hoste religionis catholicae intimam conjunctionem habuerit! Camus quidem scripsit multos libros romanticos sat insipidos (Alexis, Petronille, La pieuse Julie, Agathomphile, etc.) idque in argumentum perversae ejus tendentiae affertur. Sed poterat id, ut ipse asserebat, existimare proficuum religioni, quum virtutis praemia ac passionum poenas iisdem exhibere vellet. Quodsi passim minus cautus et in depingendis passionibus liberior est, id non impietati, sed judicii defectui adscribendum est. Librum etiam edidit in quo animarum directores stylo sarcastico carpit, [1]) atque animositatem reprehensibilem prae se tulit in religiosos. Contendebat quidem ipse, se nec instituta Ecclesiae, nec viros pios et integros impetere, sed abusus. Immoderatum tamen rigorem, animumque

---

[1]) Le directeur désintéressé selon l'esprit du Bienheureux François de Sales.

praejudiciis imbutum passim satis manifestavit. Verum nullatenus adsunt rationes ut statuatur, ipsum voluisse eversionem religionis, ac fuisse deistam.[1]) — Cavendum esse censemus ne eousque procedatur, quum facta minus laudanda explicari facile possint, quin talibus conjecturis insistatur.[2])

17. Fatetur autem Rapin, postquam citavit relationem de conventu Burgofontano quam ediderat Filleau, se in documentis nullum illius vestigium invenisse. Attamen existimat, illi viro Filleau ob probitatem suam fidem denegari non posse (I. 170). Sed potuit ille esse deceptus; vel facta jam fabulis defigurata forte audivit. Dum enim per ora plurium currunt narrationes, facile se admiscent falsa et exaggerata. — Advertendum autem est, dum tenemus solida argumenta non adesse, ut censeatur revera conventum illum habitum fuisse, spectare nos determinatum illum congressum anni 1621, in quo sex vel septem viri designati convenerint de evertenda religione catholica et de adstruendo deismo. Caeterum enim non dubitamus, Vergerium, Jansenium, aliosque amicos decursu annorum Quid censendum.

[1]) Etiam Rapin, etsi relationi de conventu Burgofontano (I. 170) quamdam fidem tribuere videatur, alibi tamen ostendit Petrum Camum ab ipso non habitum fuisse ut aliquem ex ducibus factionis Jansenistarum. Loquens enim de scripto quo P. Sesmaisons sana principia de receptione s. communionis exposuerat, quod opusculum a Jansenistis vehementissime impugnabatur, scribit: „C'était un chartreux, le célèbre père Molina (Antoine) sur qui le père Sesmaisons avait copié son écrit, de sorte qu'il n'y avait pas un mot de lui; ce qui fit dire alors à Pierre Camus, évêque du Belley, en parlant à un des chefs du parti, s'ils avaient de l'estime pour Molina, et ayant répondu qu'ils l'estimaient beaucoup, il leur dit: Pourquoi donc blâmez-vous l'écrit du père Sesmaisons, qui n'est qu' un extrait de Molina?" (I. 501). — Vides, a P. Rapin Camum non computari inter Jansenistas.

[2]) Timeo ne, dum sine necessitate talibus conjecturis indulgetur, aliquatenus sequamur exempla incredulorum, qui callida impietate fucatas rationes quomodocumque conquirunt, ut viros etiam integerrimos de variis vitiis arguant. Exempla maxime impia habes apud De Potter, Hist. du Christianisme, vol. VIII, in quo Bossuetum et Fenelonem, s. Franciscum Salesium et s. Vincentium a Paulo suspectos reddere studet quoad fidem et mores.

interdum convenisse, atque de conficta sua doctrinae et morum reformatione deliberasse.[1]) Quum bis in Hispaniam iter instituerit Jansenius, hoc ipso occasio aderat conferendi oretenus cum Vergerio ejusque amicis. Caeterum Rapin, quamvis referens ea quae Filleau publicaverat de conventu Burgo-Fontano, ob probitatem hujus viri dicat fidem relationi non esse denegandam, in decursu Commentariorum suorum aperte ostendit, se Jansenium et Sancyranum nullatenus considerare ut deistas quibus destructio praemeditata religionis proposita fuit, sed ut homines erroribus inhaerentes, juxta quos doctrinam et disciplinam Ecclesiae pernicioso modo reformare volebant.

Vergerii gesta.

18. *Vergerii et Jansenii gesta et fata* modo jam breviter enarremus usque ad a. 1638, quo anno Jansenius mortuus, Vergerius autem a Cardinali Richelieu custodiae mandatus est. — Vergerius igitur inde ab a. 1620 Parisiis asseclas sibi acquirere studuit, et initio vitae piae ac severae opinionem, famam magnae eruditionis in Patribus atque in antiqua Ecclesiae disciplina apud multos excitavit, variosque amicos sibi conciliavit. Erant autem eo tempore Parisiis non pauci viri ecclesiastici pietate et zelo insignes, inter quos commemorasse sufficiat s. Vincentium a Paulo, Berullium Oratorii fundatorem, P. Condren ejus socium ac successorem, Sebastianum Zamet episcopum Lingonensem. Isti viri per aliquod tempus cum Vergerio quoddam pietatis commercium habuere, sed brevi tamen virum sectarium esse experti sunt. Alios autem, ac praecipue eos qui ex Arnaldi familia erant, nonnullosque juniores ecclesiasticos, inter quos eminebat Singlin, sibi strictis vinculis junxit.

---

[1]) Scribit Rapin I. p. 170: „D'ailleurs je ne trouve aucun vestige de cette conférence dans les mémoires qui ont passé par mes mains sur cette affaire, si ce n'est que l'abbé de Saint-Germain, ancien aumônier et prédicateur de Marie de Médicis, mère de Louis treize, m' a assuré qu'il avait souvent ouï dire à Jansénius, (l'ayant vu et partiqué à Bruxelles pendant l'exil de cette reine en Hollande), qu'il avait eu quelque fois des conférences à la chartreuse de Bourg-Fontaine avec l'abbé de Saint-Cyran et d'autres qu'il ne nommait pas.“

Directio Portus-Regii.

19. Sed praecipuum Vergerii negotium primo decennio fuit, ut in abbatiis Portus-Regii, quarum una extra civitatem erat, altera versus a. 1625 Parisiis fundata est, permagnum influxum acquireret. In abbatia Portus-Regii extra muros Angelica Arnauld abbatissa erat, ac praeter sororem ejus Agnetem adhuc plures moniales ex familia illa ibidem cum aliis religiosis feminis valde piam vitam ducebant. Quum videlicet antea disciplina in ista congregatione relaxata esset, eo tempore jam Angelica abbatissa magno fervore reformationem peragebat, eamque multum Seb. Zamet episcopus Lingonensis (Langres), vir pietate insignis, qui has moniales dirigebat, promovit. Sed quum jam ex indole sua Angelica ad excessus inclinaret, quumque feminarum animae id quod novum, singulare et sublime videtur adament, mala fortuna accidit, ut miserae istae mulieres inciderent in manus nostri pseudoprophetae. Mox eum considerarunt ut virum a Deo inspiratum, ac tum ipsae tum aliae religiosae in variis conventibus principia ejus erronea et pseudomysticismum perniciosum secutae sunt, atque in usu Sacramentorum aliisque disciplinaribus rebus innovationes ejus admiserunt. Quum vero Vergerius magis magisque apud se constitueret, secundum sensa sua Ecclesiam quoad disciplinam reformare, summi momenti habuit, ut eam congregationem sibi devinciret; ac tandem eo pervenit, ut moniales significarent episcopo Lingonensi, ipsius directionem, utpote viri minus severi, jam haud gratam ipsis esse. Exinde tunc Vergerius solus regnavit et omnia in ista congregatione ex voto suo disposuit.

20. Suspectum autem se reddidit viris probis praecipue, quum *Rosarium ss. Sacramenti* in ea congregatione, quae adorationem perpetuam ss. Sacramenti colebat, introduceret. Erat haec precandi ac meditandi methodus et forma, qua sanctum quemdam terrorem et horrorem ss. Sacramenti inspirabat, et a susceptione ejus fideles amovebat. Exhibebat veneranda attributa Christi in Eucharistia, videlicet *sanctitatem, veritatem, libertatem, independentiam, existentiam, sufficientiam, satietatem, plenitudinem, eminentiam, possessionem, regnum, inaccessibilitatem,*

incomprehensibilitatem, incommunicabilitatem, inapplicationem, illimitationem, et de singularibus his attributis. mira quaedam et stupenda mulieribus illis proponebat.[1]) Frequentem communionem et confessionem rejiciebat ut abusus qui spiritui poenitentiae obessent, voluitque ut diu abstineretur a sacramentis, donec omnimoda puritate mentis obtenta conveniens adesset dispositio. Absolutionem declarativam remissionis peccatorum esse asserebat, confessionem peccatorum venialium rejiciebat, publicam poenitentiam abusu abolitam ac necessariam esse clamabat. Juxta haec principia personas quas sibi devinxerat dirigebat, ut diuturno tempore a sacramentis abstinerent, simulque perversa principia de gratia illis inspirabat. Videlicet gratiam sufficientem esse figmentum, sed omnem gratiam esse efficacem, eam vero non omnibus dari.

Petrus Aurelius.

21. Alterum medium, quo Vergerius auctoritatem simul sibi conciliavit et consilia sua prosecutus est, fuit opus quod sub nomine *Petrus Aurelius* de hierarchia ecclesiastica scripsit. In Anglia videlicet eo tempore ortae erant difficultates, ex modo quo Illmus Richardus Smith episcopus Chalcedonensis, qui Catholicis in Anglia reliquis a Pontifice praepositus erat, in sua administratione procedebat. Quamvis enim aperta professio fidei tunc in illis regionibus valde periculosa esset, tamen cum rigore quodam urgebat jura hierarchica quae sibi esse censebat, ac fideles et sacerdotes, praecipue religiosos, exagitabat. In controversia exorta, Universitas Parisiensis partes episcopi tuita est, et Vergerius opportunam nactus est occasionem, ut conscriberet opus quo ordinem hierarchicum et jura ipsius mire exaltare et vindicare videbatur. Sed varios errores de episcopatu et sacerdotio ibidem spargebat, et odio maximo

---

[1]) E. g. *Saintété.* „Afin que Jésus-Christ soit au s. Sacrement en sorte qu'il ne sorte point de soi même, c'est-à-dire, que la société qu'il veut avoir avec les hommes soit d'une manière séparée d'eux et résidente en lui méme, n'étant pas raisonnable qu'il s'approche de nous, et même en l'état de la grâce il n' y a rien en nous digne de la sainteté de Dieu." V. La réalité du projet etc. P. II. art. 1.

accusationibusque calumniosis praecipue Jesuitas prosequebatur, ut horum influxum destrueret. Hujus odii ea causa fuisse videtur, quod Vergerius perspiceret, principia Jesuitarum in doctrina et disciplina e diametro suis opinionibus opposita esse, et nonnisi destructo eorum influxu errores suos posse propagari. Caeterum quum liber ille *Aurelius* scriptus videretur ad splendorem et potestatem hierarchiae ecclesiasticae vindicandas initio plurimorum ex clero Galliae plausus obtinuit, erroresque minus observati fuerunt. Vergerius quidem operi non apposuit nomen suum, sed ipsum esse auctorem omnes conjiciebant, indeque majorem obtinuit auctoritatem. Versus a. 1637 plures asseclas sibi junxit celebriores, inter quos eminuerunt fratres Antonius et Isaac Lemaistre, qui saeculo et ejus gloriae valedixerunt, ut sub directione illius seductoris Deo et studiis sacris viverent.

22. Qualis animus Vergerii fuerit optime elucet ex iis, quae de ipso retulit s. Vincentius a Paulo, ejusque relatio eo majoris momenti est, quod vir ille sanctus nulli studio partium addictus esset, et satis diu unionem quamdam cum Vergerio habuerit. Erant enim ex eadem patria oriundi, et s. Vincentius opera illius uti desiderabat ad fundationem Congregationis suae, eo quod Vergerius versatus haberetur in disciplina antiqua; hic autem amicitiam s. Vincentii colere studebat ad propriam commendationem, et eum in partes suas trahere satagebat. Aliquanto tempore Vincentius, qui eminebat caritate quae non cogitat malum, Vergerii dicta et facta in meliorem interpretabatur partem; sed quum inde ille audacior factus apertius sensa sua aperiret, sectarium Vincentius agnovit. Juvabit ea referre quae habet Rapin T. I. L. VII. p. 321. „Un jour étant tombés l'un et autre en discourant ensemble sur quelques points de la doctrine de Calvin, il ne put s'empêcher de lui faire paraître son étonnement de voir que l'abbé prenait le parti de défendre l'erreur de cet hérétique: sur quoi le père lui ayant représenté que cette doctrine de Calvin qu'il défendait, était condamnée de l'Eglise Romaine, l'abbé eut l'audace de répondre que Calvin n'avait pas eu en cela

S. Vincentius.

Vergerii sensa.

une si mauvaise cause, mais qu'il l'avait mal défendue, ajoutant ces paroles en latin: bene sensit, male locutus est." — Alia vice quum Vergerius proponeret doctrinam a Concilio Tridentino damnatam, s. Vincentius eum interpellavit: „Osez-vous aller contre le sentiment d'une assemblée si sainte, si savante, inspirée par le Saint-Esprit, vous qui n'êtes qu'un docteur particulier sans auctorité et sans caractère? — *Ne me parlez point de ce Concile*, reprit l'abbé, *c'était une assemblée de scolastiques, où il n'y eut qu'intrigues, que cabales et factions.*" Quum aliquando Vincentius Vergerium visitaret et eum inveniret in legenda s. Scriptura occupatum, hic dixit: *„C'est l'Ecriture sainte que je lis, mon cher Monsieur;* et après s'être étendu sur les lumiéres que Dieu lui donnait dans cette lecture, il s'emporta jusqu' à dire, par un transport d'orgueil et de présomption qui n'a jamais eu de pareil, que *l'Ecriture sainte avait quelque chose de plus éclatant et de plus beau dans son esprit que dans elle-même."*[1])

23. Separatio autem inter Vergerium et s. Vincentium facta est occasione quadam, qua mens haeretica illius omnino apparuit. Quadam die quum s. Vincentius mane ad eum venisset, „ce bon père le voyant sortir de son cabinet pour le venir recevoir avec un air d'inspiré: Avouez, monsieur l'abbé, lui dit-il avec sa douceur ordinaire, que vous êtes content de quelque nouvelle lumiére que Dieu vous aura communiquée dans quelque entretien avec lui par la prière, car vous avez l'air d'un homme satisfait. — *J'avoue*, répondit-il, *que Dieu vient de me remplir de ses lumières en me faisant connaître qu'il n'y a plus d'Eglise.*" Obstupuit Vincentius de his verbis. — „Non, dit l'abbé, Dieu m'a fait voir qu'il y a plus de six cents ans qu'il n'y a plus d'Eglise. Avant cela l'Eglise était comme un grand fleuve, qui n'avait que des eaux pures et claires, maintenant ce n'est plus que de l'ordure et de la boue. Le lit de cette rivière si pure et si belle est encore le même,

[1]) V. Rapin I. L. VII. p. 319 sqq.

mais ce ne sont plus les mêmes eaux." Opposuit s. Vincentius, Ecclesiam juxta Domini promissa super petram aedificatam et Christi sponsam esse, sed Sancyranus respondit: „Il est vrai que Jésus-Christ a bâti son Eglise sur la pierre, mais il est vrai aussi *qu'il y a un temps pour édifier et un temps pour détruire;* c'était son épouse autrefois, maintenant *c'est une adultère et une prostituée,* ce qui l' a obligé de la répudier et de s'en faire une autre qui lui soit fidèle." S. Vincentius ipsi improperavit tunc vehementius arrogantiam suam et sensus perversos, eumque reliquit. Quum ad eum iterum rediisset, nec ad meliorem frugem eum perducere posset, exinde noluit amicitiam Sancyrani colere, imo aliis errores hujus sectarii communicavit.[1])

24. Quum ex una parte a Vergerio jam complures quae pietatem sectabantur personae, tum viri tum feminae, seducerentur, ex altera vero parte frequentiores fierent de ejus perversis doctrinis ac de innovationibus ejus querelae, tandem Cardinalis de Richelieu die 15° Mai a. 1538 eum in custodiam mitti jussit in castello Vincennes. Ibi processus contra ipsum institutus est, ac detentus fuit usque ad mortem Cardinalis. Verumtamen auctoritas ejus apud sequaces aliosque inde non fuit diminuta, sed aucta. **Custodiae mancipatur.**

25. Interim *Jansenius* Lovanii adlaborabat conficiendo suo *Augustino,* simulque magnam famam paulatim sibi comparavit. Quum initio gubernio Hispanico minus gratus esset, postremo favorem sibi acquisivit, quando compulsus ab amicis, et adjutus uti videtur a Rosaeo (Rooze) secretioris Consilii praeside, homine eruditissimo, scripsit opus bipartitum *Mars Gallicus.*[2]) Quum videlicet eo tempore Galli juvarent Batavos protestantes contra regem catholicum, et foedus inirent cum Suecis haereticis contra Imperatorem Ferdinandum II, qui per totam vitam summa

[1]) Rapin, I. L. VII. p. 323.

[2]) Alexandri Patricii Armacani Theologi Mars Gallicus, seu de justitia armorum regis Galliae, Libri duo, Anno MDCXXXV.

Jansenii Mars Gallicus.

cum religione Catholicismum in Germania firmare studuit, inde merito multi ex Catholicis valde commoti sunt. Ratio vera hujus tendentiae politicae, quae Catholicismo maxima attulit detrimenta, ea erat, quod Galliae gubernium, cui praeerat Richelieu, formidaret potentiam domus Austriacae in Germania et in Hispania dominantis, adeoque hanc quocumque modo Richelieu oppugnandam censeret. Ut vero ista foedera cum haereticis justificarentur, apparuit liber cui titulus „*Les questions décidées* par M. Besian-Arroy, docteur en théologie de la Faculté de Paris et théologal de l'Eglise de Lion,"[1]) quo opere auctor modum agendi regis vel potius ministri ejus Richelii, inepta plane ratione vindicavit. Professus videlicet est apertissime, Imperium esse ex temporibus Caroli M. Gallicae coronae indivulse nexum, et quotquot illud vel ejus partem detinebant esse injustos, usurpatores, raptores. Francos ad illa repetenda armis teneri; porro huc spectare foedera cum infidelibus, tanquam stratagemata, quo viribus hostium debilitatis facilius injuste detenta repetantur. Iste liber erat opus privatum, nec Galli generatim ex ejusmodi rationibus foedera cum haereticis probabant. Sed plerique ex aliis motivis utcumque sibi persuadere et ostendere nitebantur, in illis foederibus agi de rebus mere politicis et civilibus, nec bonum religionis hac in re offendi.[2]) — Liber tamen ille vehementer animos Hispanorum commovit, et Jansenius suscepit in suo opere *Mars Gallicus* ejus refutationem. Hoc opus satyricum contra Galliae reges et jura praetensa in genere suo erat valde bene confectum, et sicuti Richelio Galliaeque gubernio fuit vehementer exosum, ita Hispanis admodum exstitit gratum.[3])

---

[1]) Imprimé à Paris chez Guilliaume Loison an. 1634.

[2]) Argumenta ejusmodi congerit Rapin I L. VI. p. 299 sqq. magna cum eloquentia; sed examen eadem non sustinent.

[3]) Cfr. Rapin I. L. VI. p. 362. „A la vérité un livre aussi sanglant contre le nom français que le fut celui de Jansénius ne pouvait pas manquer d'être au gout du Conseil d'Espagne, et surtout des patrons du docteur qui l'avaient embarqué à ce dessein; ils ne manquèrent pas

26. Quum porro episcopatus Iprensis vacaret, ad eum Jansenius est promotus et a. 1636, die 28° Octobris, consecratus.[1]) Per breve tempus quo dioecesim administravit, visus est bene agere, ac in Societatem Jesu etiam animum mutasse; nullis enim Jesuitas affecit molestiis. Sed *Augustino* suo ultimam admovit manum, jamque petiit, ac die 20° Januarii a. 1638 obtinuit privilegium regium necessarium, ut Lovanii illud imprimi posset.[2]) Quum vero studiis continuis et ingenti labore valde exhaustus esset, initio Maii a. 1638 maligno morbo, qui jam ex duobus annis Ipris regnabat,[3]) correptus, die 6° illius mensis annos tantum quinquaginta quatuor natus ex hac vita decessit. Juxta ea quae refert Rapin (I. L. VIII. p. 368) cum sincera pietate eum obiisse dixeris; „avec des marques d'une foi vive et d'un amour de Dieu qui parut sincère à ceux qui en furent les témoins.“ Antequam moreretur ejusmodi fecit de opere suo *Augustinus* declarationem: *Ego Cornelius Jansenius, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Iprensis, de mea libera voluntate do et dono omnia mea scripta ad explicationem s. Augustini spectantia Capellano meo Reginaldo Lamaeo, partim quia magno labore ea scripsit vel dictavit, partim quia sine originali, copia corrigi non potest. Hac tamen mente hanc donationem facio, ut cum doctissimis viris magnifico domino Liberto Fromondo et reverendo domino Henrico Caleno Canonico Mechliniensi conferat et disponat de editione quam fidelissime. Sentio enim aliquid difficulter mutari posse. Si tamen Romana*

Jansen. Episcopos Iprensis.

---

aussi d'employer leur crédit pour prôner ce bel ouvrage, et pour le faire valoir, ce qui ne leur fut pas difficile, car en matière de satire, c'était une pièce achevée.“

[1]) Plures candidati a Praesulibus Belgii pro episcopatu Iprensi praesentati sunt. Jansenius speciatim ab Archiepiscopo Mechliniensi Jacobo Boone ac dein a consilio regio commendatus fuit. Documenta quae ejus promotionem spectant vide ap. Vandenpeereboom, Cornelius Jansenius etc. Annexes I—IV.

[2]) V. Vandenpeereboom l. c. p. 51; et summam privilegii in Augustino, Fol. 4. ed. Lovan. 1640.

[3]) V. Vandenpeereboom l. c. p. 37.

Jansenii *declaratio.*

Sedes aliquid mutari velit, sum obediens filius, et illius Ecclesiae, in qua semper vixi usque ad hunc lectum mortis, obediens sum. Ita mea postrema voluntas est. Actum sexta Maii 1638.

27. Declarationem hanc editores operis praemiserunt eidem addentes: *Copia testamenti Perillustris ac Reverendissimi Domini Cornelii Jansenii Episcopi Iprensis ab ipso dictati vix media hora ante mortem. — Infra scriptum erat: Cornelius Episcopus Iprensis, et impressum sigillum ejusdem. Ita testor: Henricus Calenus.* — Ejusmodi porro *testamentum* plane dubium, imo apocryphum et confictum esse probare nisus est cl. Vandenpeerenboom in suo libro *Cornelius Jansenius,* in quo varias narratiunculas falsas de adjunctis mortis Jansenii solide refutavit et insignia quaedam documenta quae Jansenium spectant ex archiviis primum publicavit. In lucem igitur edidit (Annexes X. XI. XII) verum episcopi Iprensis testamentum, quod die 5° Maii ab ejus secretario Tychone confectum et Jansenio transmissum erat. Hic morti dein proximus, quibusdam adjectis manu jam labante, die 6° Maii mane quadrante ante horam tertiam, praesentibus ut testibus duabus sororibus religiosis ac fratre laico Franciscano, Tychoni ad portam cubiculi advocato, hoc testamentum reddidit. In eodem dispositiones variae piae habentur, sed ne verbum quidemde opere *Augustinus.* Advertit porro Vandenpeereboom, post traditum illud testamentum Jansenium incidisse in agoniam et brevi post *paullo ante horam quartam matutinam*[1]) obiisse, ita ut ulteriora scribere vel dictare non potuerit, eo vel minus, quod tres personae praesentes, duae religiosae et frater laicus Franciscanus, aptae non essent, ut declarationem illam latinam conciperent. Caeterum censet, satis patere, Jansenium morientem bona fide existimasse doctrinas suas falsas esse orthodoxas, et anxium non fuisse de opere confecto. Unde concludit, declarationem illam quam

---

[1]) Ita Registres capitul. v. XI. p. 675, ap. Vandenpeereboom l. c. p. 42.

uti *testamentum* editores vulgarunt, ab iis compositam fuisse, ne in *Augustino* edendo obstacula ipsis fierent. Sensa quidem Jansenii eo contineri, quum et in fine operis (T. III. L. X. c. 18) doctrinas suas judicio Sedis Apostolicae ipse submiserit et Romani Pontificis infallibilitatem semper defenderit.[1])

28. Attamen existimamus, his rationibus non evinci, declarationem illam a Jansenio moriente non fuisse dictatam. Valde enim probabile est, quum mors jam instare videretur Reginaldum Lamaeum, episcopi Iprensis capellanum et confessarium advenisse, eique Jansenium paucis verbis ultimam suam voluntatem de confecto opere manifestasse. Is vero cito potuit scripto declarationem suscipere ac sigillum episcopi addere, hic vero eam subscriptione munire. Quod enim in agoniam incidens sensibus fuerit destitutus ex documentis non colligitur, ipsique editores conveniunt, vix media hora ante mortem declarationem illam dictatam fuisse. Immerito porro supponitur Jansenium adeo tranquillum fuisse, ut ne cogitaret quidem de sui operis discrimine. Ex *Augustino* ipso enim patet, Jansenium sibi conscium fuisse quod Baji doctrinas instauraret, et quamvis nitatur conatus suos defendere, contendens varias Baji propositiones esse damnatas tantum propter acerbitatem, eo quod ob novitatem in Ecclesia contentiones excitarint, posseque aliquas sustineri in rigore et sensu ab auctore intento,[2]) non potuit non persentire, doctrinas suas valde periclitari. Existimamus igitur declarationem istam, quam vaga quadam rationi editores *testamentum* dixerunt, esse genuinam. **Declaratio genuina.**

29. Declaratio autem haec submissionis in R. Pontificem sincera fuisse videtur. Etenim per se ejusmodi solemnis protestatio, instante morte facta, characterem quemdam habet sinceritatis. Nec illud quod dicit: *Sentio enim*

---

[1]) L. c. p. 37 sqq.

[2]) V. Augustinus L. IV. C. XXV—XXVII, et ea quae diximus superius de controversia quoad *Comma Pianum*.

Declaratio genuina.

aliquid difficulter mutari posse, eo pertinet, ut restringat submissionem sub Sede Apostolica. Sed hoc spectat ea quae praecedunt, ut *quam fidelissime* opus edatur, nec ab editoribus aliquid mutetur, quum omnia inter se cohaereant et ex ejusmodi mutationibus sensus facile immutetur.[1]) Imo quum addat: *Si tamen Romana Sedes etc.*, declarat omnimodam submissionem sub Pontifice Romano. Praeterea vero etiam in promotione sua (1619) Romani Pontificis infallibile magisterium hac propositione defenderat: „Romanus Pontifex supremus est omnium de religione controversiarum judex, cujus judicium rectum, verum et infallibile est, quum universae Ecclesiae aliquid sub anathemate tenendum definit.“[2]) In epilogo autem operis, etsi s. Augustini mentem se assecutum esse nimia fiducia teneat, tamen doctrinas prolatas Apostolicae Sedis judicio committit. „Quidquid, scribit, de rebus tam multiplicibus et arduis, non juxta meam, sed juxta s. Doctoris mentem pronunciavi, ex Apostolicae Sedis Ecclesiaeque Romanae matris meae judicio sententiaque suspendo, ut illud jam nunc teneam si tenendum, revocem si revocandum, damnem et anathematizem, si damnandum et anathematizandum esse judicaverit. Nam quemadmodum istius Ecclesiae ac Sedis mysteriis infantulus initiatus, et ejus fide cum lacte matris imbutus fui, et crevi, et adolevi, et senui, nec ab ea ad latum unguem, quod sciam, animo, aut facto, aut sermone deflexi; ita porro ad extremum usque spiritum vivere, ac Deo adjuvante mori, divinoque judicio sisti, mihi constitutum est; ut juxta sacratissimam ejus regulam, quae a temporibus Apostolorum per successionem continuam Romanorum Pontificum per universum orbem praedicata et

---

[1]) Unde haud accurate Rapin: „Les suppliant (les éditeurs) de ne rien changer dans son ouvrage s'ils trouvaient quelque chose de peu conforme aux sentiments de l'Eglise romaine, à laquelle il se soumettait entièrement“ Mém. I p. 370.

[2]) V. De Ram. Oratio de laudibus quibus veteres Lovaniensium theologi efferri possunt. Lovanii 1847.

credita est, referam a divina justitia bonum aut malum."[1]) Ex altera vero parte advertendum est, ex epistolis Jansenii colligi, eum praejudiciis et aversione in tribunalia S. Sedis repletum fuisse, nec ignoravisse, doctrinas suas Baji opiniones damnatas restaurare. Ejusmodi autem opus quale conscripsit, illo tempore eo minus a viro probatae pietatis confici et edi poterat, quod post Congregationes de Auxiliis vetitum erat de his materiis scripta publicare. Sed quum ea opinio animo ejus insedisset, multa in Ecclesiae doctrina et disciplina esse corrupta, et restauranda esse antiqua, Romae vero res agi influxu, fraude, et favore partium, concipi potest, quomodo in coeptis suis pertinacia quadam processerit, et nihilominus voluntatem retinuerit ultimo judicio S. Sedis se submittendi. — Ejusmodi tamen viri, uti postea patuit, ipsam S. Sedis sententiam, ut sit infallibile fidei decretum, saepe tot conditionibus vestitam volebant, et tam foecundi erant in adinveniendis cavillationibus, ut semper fuga ipsis esset parata.

30. Jansenio defuncto mox se operi accinxerunt *Reginaldus Lamaeus* ipsius capellanus, qui amanuensis fuerat et chartarum corrector, *Henricus Calenus* archipresbyter Bruxellensis et Mechliniensis canonicus, ac *Libertus Fromondus* Professor Lovaniensis; atque biennio post mortem auctoris a. 1640 volumen sibi commissum publicae luci exposuere. Studuerunt per Zegerum typographum Lovaniensem clam opus imprimere; attamen res innotuit PP. Jesuitis, ac mox internuntius Richardus Aravius archidiaconus Cameracensis, apud Rectorem Universitatis institit, ut editio inhiberetur. Hic inhibitionem, quod sui muneris non esset declinavit, et quamvis brevi post ipse Pontifex Urbanus VIII per Cardinalem Barberinum vehementius instaret, ne opus publicaretur, tamen illi ad quos *Augustinus publicatur.*

[1]) Augustinus, T. III. L. X. Epilogus omnium. — Referunt quidam auctores, uti Feller (Dictionn. biogr. art. Jansenius) et Rohrbacher (H. E. L. 87), Jansenium brevi ante mortem etiam epistolam submissionis ad Urbanum VIII scripsisse. Sed factum hoc verum non esse videtur. Cfr. Vandenpeereboom l. c. p. 62.

res pertinebat tergiversationibus et variis effugiis usi, editionem potius acceleraverunt et *Augustinum* a. 1640 in lucem ediderunt.[1]) Sine mora dein *Augustinus* spargitur, obnixe id curantibus episcopis Mechliniensi (Jacobo Boonen), Gandavensi, Tornacensi, simulque Rosaeo, Pontano, Caleno, Paludano, Sinnichio qui indicem composuerat, per Hollandiam vicinasque urbes. Quin etiam mox publice Francofurti ac Coloniae prostat, et recuditur Rothomagi in Galliis, quum satiendae siti fautorum volumina deessent.

Opus proscribitur. 31. Sed brevi post, videlicet a. 1641 pridie Nonas Martii, liber *Augustinus* ab Urbano VIII per Constitutionem *In eminenti* prohibitus fuit. Duas censurae causas et rationes exponit Pontifex. Prima est, quia contra decretum Pauli V datum a. 1611 de non promulgandis ullis circa materiam de auxiliis operibus, dictus liber Jansenii editus fuisset. Atque hac ipsa de causa nonnullas theses, quas Patres Soc. Jesu Antverpiae de eadem materia tractantes typis mandaverant absque licentia Inquisitionis Romanae, pariter proscripsit. Altera causa erat, quod opus contineret propositiones Baji jam antea a Pio V et Gregorio XIII damnatas. Unde dicitur: „Opportunum remedium adhibere volentes, Pii et Gregorii Praedecessorum hujusmodi Constitutiones praedictas, omniaque et singula in eis contenta, Apostolica auctoritate tenore praesentium perpetuo confirmamus et approbamus; *librumque praedictum cui titulus est Augustinus, articulos, opiniones et sententias in dictis Constitutionibus reprobatas atque damnatas, ut a nobis compertum est, continentem et renovantem, . . . prohibemus.*" — Ex censura Urbani altus ortus est Jansenistarum dolor, et in Bullam ipsam falsi expostulatio. Missi sunt a Lovaniensibus duo deputati Sinnichius et Papius, qui libri Jansenii

---

[1]) Nescio quomodo variis auctoribus opinio inhaeserit, perfide ab editoribus suppressam esse illam declarationem a Jansenio ante mortem emissam, de qua superius egimus. Declaratio enim illa revera ab Henrico Caleno publicata fuit in editione Lovaniensi a. 1640, et invenitur ex integro in verso folii primi seu tituli ipsius Operis.

defensionem susciperent, ac *praesumptae subreptionis* aperirent causas ac rationes. Bullam etiam *ipso jure irritam* contendebant: tum quia damnaret libri Jansenii doctrinam, ea prius non discussa nec cum Augustiniana comparata, tum quia non idem, qui Baji, esset sensus in iisdem propugnandis articulis, inter quos, dicebant, nonnulli *aliquo pacto sustineri possunt in rigore et proprio verborum sensu ab assertoribus intento.* Sed auditis et longo examine discussis exceptionibus et querelis, Urbanus VIII a. 1644 die 26° Julii copiam authenticam Bullae illis tradi jussit, cui fides adhiberetur; et difficultatibus et querelis motis perpetuum silentium indixit. Non potuit tamen Urbanus VIII quoad vixit obtinere a ministris regis catholici, ut sua contra librum Jansenii Constitutio in Belgio solemniter promulgaretur, ob infinitas scilicet defensorum hujus libri artes et molitiones, quibus totum Belgium commovebant ac perturbabant.

32. Mortuo Urbano VIII (29° Julii 1644), Innocentius X ejus successor (14° Septembris) executionem Bullae Praedecessoris urgere coepit apud Gubernatorem Belgii Marchionem Castri-Rodrici, Brevi ad ipsum dato die 2° Martii a. 1645; atque in eumdem sensum scripsit ad singulos Belgii praesules. Necdum tamen votis plene frui concessum, nisi anno 1648, cum regis catholici jussu ac cura Leopoldi Archiducis Constitutio Urbani publicata et acceptata fuit, imposita etiam lege iis omnibus, qui ad aliquod civile seu ecclesiasticum munus promoveri cuperent, ut propria syngrapha et juramento acceptationem testarentur. Aliqui adhuc restiterunt usque ad a. 1651; sed tunc utriusque potestatis pontificiae et regiae mandatis effectum est, ut omnes sese submitterent. Ex hoc tempore in Belgio Jansenisticae lites fere sopitae sunt; sed in Gallia vehementer efferbuerunt. Atque eo jam oculos convertamus. **Innocentius X urget damnationem**

32. Remansit *Vergerius* Vincennis in custodia usque ad mortem Cardinalis Richelieu (4° Decemb. 1642). Interim vero numerus asseclarum ejus non diminutus sed auctus est, et complures viri solitariam quamdam vitam apud

Vergerii mors et indoles.

abbatiam Portus-Regii (extra muros) ducebant, secundum Vergerii principia. Hos uti et religiosas feminas in utroque Portu - Regio degentes *Singlin* ut successor Vergerii dirigebat. Dimissus ex custodia est Vergerius die 6° Februarii a. 1643, atque prosecutus est, quamvis viribus esset infirmus, magno ardore exequi consilia sua, maxime in directione animarum. Sed non diu superstes fuit; apoplexia enim correptus obiit die 11° Octobris illius anni 1643. Ex permagna solemnitate exequiorum, quibus adfuerunt plures episcopi, apparuit, factionem quam formaverat jam auctoritatem non exiguam acquisivisse, et influxu hujus factionis etiam evenit, ut Vergerii sepulcrum in ecclesia s. Jacobi cultu fere religioso, veluti viri sancti, coleretur.[1])

34. Ad indolem et characterem Vergerii quod attinet, vir erat ipse staturae mediocris sed formae convenientis. Prae se ferebat in facie austeram quamdam dignitatem, vivaces habebat oculos, frontem largam et serenam. In sermone erat brevis, solemnis, obscurus, et ita severiora sua et falsa principia de doctrina et disciplina proferebat, ut auditoribus relinqueret desiderium plura de his cognoscendi. In auditores vero asseclas mox dominationem quamdam sibi vindicabat, ita ut mirabundi eum venerarentur uti virum sanctum, veritatis confessorem et inspiratum a Deo. Ex occulta quadam superbia singulares suas opiniones contra doctrinas ei traditas concepisse videtur, easque dein in solitudine fovit, eoque direxit studia

---

[1]) „L'enterrement se fit à la paroisse de Saint-Jacques du Faubourg avec un grand concours de gens de qualité. La messe fut célèbrée, à ce qu'on dit, par trois évêques: prêtre, diacre et sous-diacre. François de Caumartin, évêque d'Amiens, dit la messe et fit les cérémonies des prières autour du corps. Les autres évêques qui y assistèrent furent l'archevêque de Bourdeaux, les évêques de Valence, de Chalcédoine, d'Acre, le coadjutor de Montauban et quelques autres avec un grand nombre de personnes de qualité de toute sorte; car pour faire honneur aux obsèques d'un homme si important, on eut soin de faire une assemblée de conséquence, c'est-à-dire de gens du parti et d'autres qui n'en étaient pas pour faire plus de bruit dans le monde" Rapin. Mém. I. p 506.

sua, ut eas excoleret et vindicaret. Spectabant autem errores ipsius, uti jam diximus, *doctrinam de gratia*, et *disciplinam Ecclesiae*; antiquam severitatem et pietatem veram restaurandam esse dictabat, et meram fictionem esse censebat pietatem quae universim apud probas sui temporis personas colebatur. Id autem maxime, ut de Vergerio judicium feratur, advertendum est, ipsum superba mente censuisse *se illustrari, duci, moveri identidem inspiratione divina;* atque ejusmodi motibus phantasticis in iis quae agebat ac dicebat dirigebatur. Nihil certe magis periculosum erat, quam spiritus iste privatus.[1]) Vergerii indoles.

35. Etenim profecto ut theologus catholicus evitet errores, plane necessarium est, firmam persuasionem habeat de auctoritate doctrinali Ecclesiae; summique pariter est momenti, ut revereatur veneretur, diligat Ecclesiam ejusque auctoritatem; Ecclesiam, inquam, *in concreto,* non vero Ecclesiam quamdam abstractam, quam sibi fingit juxta placita et somnia sua. Jamvero Vergerius eam obstinata mente tenebat persuasionem, ex pluribus saeculis jam deviationem existere in Ecclesia a vera doctrina, pietate et disciplina, et indignatione et contemptu repletus erat in Ecclesiae theologos, Ordines, Praesules. Imo sacerdotes et episcopos peccato gravi (saltem contra castitatem) suam dignitatem amittere opinabatur. Manifestum est, cum ejusmodi sensu perverso nec firmam persuasionem de auctoritate doctrinali Ecclesiae, et reverentiam atque amorem in Ecclesiam realem consistere potuisse. Dum vero simul motu et

---

[1]) De hac opinione Vergerii conveniunt tum adversarii ejus tum fautores, atque apud Sainte-Beuve (Port-Roya T. I.) ea inveniuntur, ex quibus patet, tales illustrationes Vergerium sibi tribuisse et asseclas ejus ipsi eas adscripsisse. — Cardinalis Richelieu quum in eo esset ut Sancyranum custodiae mandaret, dixit ad P. Joseph, notum Capucinum et abbatem de Prierres: „Je vous dirai ce que j'en pense. Il est Basque, ainsi il a les entrailles chaudes et ardentes par tempérament; cette ardeur excessive d'elle-même lui fait des vapeurs dont se forment ses imaginations mélancoliques et ses rêveries creuses, qu'il regarde après avec des réflexions de spéculatif comme des lumières inspirées, et il fait de ces rêveries-là des oracles et des mystères.“ (Rapin, I. L. VII. p. 344).

inspiratione Dei se duci et illustrari autumaret, se constituebat ingenti arrogantia ut reformatorem Ecclesiae, et patriarcham partis Deo addictae, electae atque fidelis. — Similes fuerunt sensus qui post mortem Vergerii in factione Jansenistica, ac maxime in ducibus ejus perstiterunt. Juvabit autem inde ab initio animadvertere, luctam contra Jansenistas in Gallia adeo difficilem fuisse, quia simul fere orta est fluctuatio funesta de auctoritate doctrinali suprema et infallibili Romani Pontificis, et resuscitatae sunt opiniones falsae Gersonii et sociorum ipsius indoli primatus valde obnoxiae. Ita quum veritates illae fundamentales in dubium vocarentur, per se aliqua cum Jansenismi principiis affinitas sequebatur. Jansenistis vero occasio praebebatur, ut contra damnationes R. Pontificis se tuerentur, utque luctam contra se ipsos repraesentarent tanquam ortam ex studio partium, ex odio, ambitione, invidiâ. Imo inde etiam factum esse videtur, ut non pauci, quamvis Jansenismo non penitus sese addicerent, tamen favorem quemdam Jansenistis exhiberent. — Ista igitur in tota historia Jansenismi prae oculis habenda sunt. Modo prosequamur paucis praecipuos in re nostra eventus.

Bulla Urbani VIII recepta in Gallia.

36. Quemadmodum in Belgio, ita etiam in Gallia per factionem Vergerii doctrinis faventem effectum est, ut acceptatio Bullae Urbani VIII contra Jansenii *Augustinum* retardaretur. Interim tamen *Isaacus Habertus*, doctor Sorbonicus et postea episcopus Vabricensis, verbo et scriptis *(Defensio fidei Ecclesiae,* 1643) doctrinam Jansenii confutavit. Cui ex altera parte *Antonius Arnaldus* qui eo tempore doctoratus lauream in Sorbona acceperat, duas opposuit pro Jansenio apologias (1644 et 1645). Attamen initio anni 1644 Bulla Urbani VIII regio mandato ad Facultatem theologicam delata est, et paulo post Facultas suis omnibus severe injunxit, *ne aliquam e damnatis a Pio V et Gregorio XIII propositionibus propugnarent.*[1]) — Sed quam maxime eo tempore Vergerii ausus promovit

---

[1]) Tournely, De Gratia, tom. I. de Jansenismo epocha I

liber famosus *De frequenti Communione,* quem idem Arnaldus conscripsit. In eodem libro hic severiora illa et falsa principia Sancyrani de frequentatione Sacramentorum sequebatur, et statuebat inter alia, post aliquod peccatum mortale commissum per nonnullos menses a s. Communione abstinendum esse. Iste libellus, qui mala fortuna a pluribus episcopis et doctoribus approbatus fuit, revera Jansenismum magis quam omnia alia media in Gallia propagavit, et ab editione hujus opusculi extensio Jansenismi incepit.[1]

Liber de frequenti communione.

37. Quum vero hic de frequenti Communione liber magna cum arte confectus esset, auctorque affirmaret, se personas pietate jam imbutas non arcere a frequenti Communione, sed eo tendere, ut secundum antiquitatis disciplinam dispositiones ad sacra mysteria suscipienda necessarias vindicaret, non pauci existimarunt, ejusmodi opere mire pietatem foveri. Praeter multorum doctorum, novemdecim praesulum approbationem liber in fronte gerebat — Sermones quosdam habuit contra hujus libri doctrinam P. Nouet S. J., sed archiepiscopus Parisiensis Jo. Fr. Gondy id tam aegre tulit, ut instigante coadjutore ejus et nepote Paulo Gondy (Card. Retz) illum virum a praedicationis munere omnino suspenderit. Quantopere his eventibus Vergerii principia et conatus in tota Gallia promota fuerint, per se manifestum est. Eodem fere tempore (a. 1641) *Henricus Duhamel,* doctor Sorbonicus et parochus pagi Sti Mauritii in archidioecesi Senonensi

---

[1]) Operae pretium est recensere hoc loco praecipua membra familiae Arnauld, quae tantum in propagatione Jansenismi influxum exercuere. Sex erant sorores moniales: 1. Catharina Le Maître, n. 1590, post mariti mortem habitum in abbatia Portus-Regii induit. — 2. Mater Angelica (Jacqueline), n. 1591. — 3. Mater Agnes (Johanna), n. 1593. — 4. Soror Anna-Eugenia, n. 1594. — 5. Soror Maria-Clara n. 1600. — 6. Soror Magdalena-Christina, n. 1607. — Mater earum Catharina etiam post mortem mariti apud ipsas religiosa facta est. — Quatuor erant fratres: 1. Robertus d'Andilly, n. 1588. — 2. Henricus, Episcopus Andegavensis, n. 1597. — 3. Simon, n. 1603, militiae addictus. — Antonius, n. 1612, Doctor Sorbonicus (Magnus). Ab ipso liber de frequenti Communione editus est a. 1643.

(Sens), poenitentiam publicam in sua parochia instituit indeque multis laudibus ab Arnaldo ejusque sociis evectus, famam quamdam acquisivit. Is a. 1645 promotus fuit ad parochiam Parisiensem Saint-Merry, et Jansenismum dein Parisiis maxime propagavit. Ita quo tempore mortuus est Vergerius factio ejus audacius in publicam lucem prodiit, et jam apparuit satis formidanda, eo vel magis quod multi ei favorem impertirentur qui perversas tendentias non satis perspectas habebant. Simul etiam aemulatio quaedam plures ex Ordinibus religiosis et ex clero saeculari excitabat in Societatem Jesu, ita ut factioni huic Societati oppositae facile manus praeberent.

II.

De condemnatione quinque propositionum Jansenii ac de „pace Clementina".

Propositiones ex *Augustino* excerptae.

38. Anno 1649 die 1° Junii Nicolaus Cornet syndicus sacrae Facultatis theologicae Universitatis Parisiensis querimoniam instituit adversus quosdam baccalaureos, qui suis thesibus vel defensioni orali interserebant doctrinas ex *Augustino* Jansenii haustas, et magnum periculum quod imminebat ostendit. Postulavit, ut examen fieret et censura ferretur de septem propositionibus ab ipso Facultati delatis, quae doctrinas illas perversas libri *Augustinus* complectebantur. Annuit quidem Facultas et deputatos ad examen instituendum nominavit; sed machinationibus suis factio Janseniana effecit, ut septuaginta doctores provocarent ad senatum, et senatusconsulto die 5° Octobris cautum est, ne examen ejusmodi fieret. Sed quum sana doctrina magis magisque periclitari videretur, *octoginta quinque episcopi* Galliae a. 1650 subscripserunt solemni epistolae, quam Isaac Habert episcopus Vabricensis exaraverat, denuntiantes Pontifici quinque famosas Jansenii propositiones. Rem maxime promoverunt P. Dinet S. J., cujus frater Ludovicus episcopus Matiscensis (Macon) erat inter praesides comitiorum, quae a clero mense Maio a. 1650

habebantur, et s. Vincentius a Paulo. Dicitur in ejusmodi epistola inter alia: „Majores causas ad Sedem Apostolicam referre solemnis Ecclesiae mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri pro jure suo postulat.... Decennium est, ex quo vehementissimis turbis Gallia magno nostro moerore commovetur, ob librum posthumum et doctrinam Rmi Corn. Jansenii Iprensis episcopi. Tales quidem motus sedari oportebat, tum Concilii Tridentini auctoritate, tum Bullae illius qua Urbanus VIII fel. mem. adversus Jansenii dogmata pronuntiavit, et decreta s. Pii V ac Gregorii XIII in Bajum edita confirmavit. Atque hujus quidem Bullae veritatem ac robur novo diplomate vindicasti; sed quia nulli singillatim propositioni certa censurae nota inusta fuit, locus etiamnum aliquis quorumdam cavillis et effugio relictus est. Intercludendum autem penitus speramus, si, ut precamur, Sanctitas Tua quid hac in re sentiendum sit, clare distincteque definiet. Obtestamur ergo, ut has praesertim propositiones, de quibus disceptatio periculosior ac contentio ardentior est, Sanctitas Vestra expendat, et perspicuam ac certam de unaquaque sententiam ferat.“ [1]) Dein quinque notas Jansenii propositiones subjiciunt. Vides autem, inde ab initio eas propositas fuisse ut doctrinam Jansenii exprimentes.

Episcopi Galliae.

39. *Undecim tamen Episcopi Galliae* datis ad Innocentium litteris declararunt, sibi illorum praesulum petitionem non probari. Intempestivum esse ejusmodi examen instituere et turbas ciere; ex consuetudine etiam primum ad ipsos Galliae episcopos rem referendam esse. Propositiones illas ad libitum esse confictas et ambiguis vocibus concinnatas, hinc examen jurgiorum et dissidiorum fore occasionem; ut vero definitio aliqua Romae ferretur, necessarium esse, Congregationes instituere, uti sub Clemente VIII et Paulo V de Auxiliis institutae erant, in quibus theologi ex utraque parte disputarent. Istam autem non videri mentem illorum episcoporum, qui ad Pontificem propositiones deferebant.

---

[1]) V. Tournely de Gratia T. I. De Jansenismo, Epocha I.

Priorem octogintaquinque episcoporum epistolam Pontifici tradidit die 11° Aprilis a. 1651 Orator regis Galliae. Alteram vero undecim episcoporum *Ludovicus de S. Amour* doctor Sorbonicus, tanquam legatus horum episcoporum deputatus, reddidit Innocentio die 10° Julii ejusdem anni.

Quinque propositiones Jansenii. 40. Juvabit hoc loco quinque famosas propositiones citare, ita ut simul nexus advertatur quem cum Jansenii principiis habent.

1. Quum gratia semper sit efficax et victrix, homines si eam haberent, non peccarent. Sed etiam justi identidem peccata committunt; proinde gratiam non habent. Itaque: *Aliqua Dei praecepta justis volentibus et conantibus secundum praesentes quas habent vires sunt impossibilia: deest quoque iis gratia qua possibilia fiant.*

2. Gratia est semper victrix, adeoque: *Interiori gratiae in statu naturae lapsae nunquam resistitur.*

3. Meritorium sane est bonum facere, demeritorium malum peragere; utrumque autem libertatem supponit. Sed gratia necessitat hominem ad bonum, ejusque defectus ad malum. Hinc: *Ad merendum et demerendum in statu naturae lapsae non repuiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione.*

4. Quum gratia vere sufficiens sit victrix, haereticum est dicere, ei posse resisti. Id vero dicebant Semipelagiani, adeoque in hoc haeretici erant. Falsum autem est, eos negasse necessitatem gratiae praevenientis. Itaque: *Semipelagiani admittebant gratiae praevenientis interioris necessitatem; et in hoc erant haeretici, quod vellent eam talem esse, cui posset humana voluntas resistere vel obtemperare.*

5. Qui contendit, Christum mortuum esse pro omnibus hominibus, eo ipso adstruit, eum acquisivisse omnibus hominibus gratiam cui resisti nequit, et cum qua impossibile est damnari. Si Christus mortuus esset etiam pro damnatis, inde sequeretur, gratiae posse resisti; haec vero assertio semipelagiana est. Hinc etiam: *Semipelagianorum*

error est, dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse.[1])

41. Innocentius X, acceptis litteris octogintaquinque episcoporum, Congregationem instituit die 12° Aprilis a. 1651 ad examen delatarum propositionum, deputavitque huic negotio quatuor Cardinales, Julium Roma s. Collegii decanum, Bernardinum Spada, Martinum Ginetti et Domiu. Secchini; in locum Cardinalis Roma mox defuncti substituit Cardinalem Fabium Chigi, atque addidit dein Cardinalem Pamphilium. Congregationis secretarius constitutus est Albitius, Assessor s. Officii, et tredecim designati sunt consultores theologi ex religiosis familiis doctiores, novem Mendicantes, quatuor ex non Mendicantibus. Ex primis duo erant Dominicani, duo Augustinienses, duo Minores, duo Carmelitae, unus Capucinus; ex aliis duo Theatini, unus Servita, unus Jesuita (Pallavicinus). Inter illos aliqui libro Jansenii favebant, duo scilicet Dominicani, Vincentius Candidus Mag. S. Palatii et Vincentius de Pretis Commissarius s. Officii; unus Augustiniensis, Visconti Praepositus Generalis; unus ex Minoribus Lucas Wadding.[2]) — Venerunt autem ex Gallia mense Decembri deputati ab aliquot episcopis plures theologi, ut tuerentur quinque propositiones, scilicet DD. Brousse et Lalane doctores, et Angran licentiatus Universitatis Parisiensis, ac paulo post, mense Maio a. 1652, quum Brousse aegrotans in patriam redire cogeretur, P. Desmares Oratorianus et D. Manessier in subsidium reliquorum accesserunt. Ex altera vero parte venerunt DD. Hallier, Lagaut et Joysel ad urgendam et promovendam propositionum censuram. **Examen Romae institutum.**

42. Selecti Cardinales et consultores per duos annos integros triginta et sex congregationes vel sessiones habuerunt, et maturum de propositionibus illis examen in-

[1]) Adjunxerat Nic. Cornet his duas alias propositiones examinandas et proscribendas: — 6. „Sensit olim Ecclesia, privatam sacramentalem poenitentiam pro peccatis occultis non sufficere." — 7. „Naturalis attritio sufficit ad Sacramentum poenitentiae." — Duae illae postremae propositiones tamen neglectae sunt et rescissae.

[2]) Ita Tournely l. c. Epocha II.

Conatus Jansenistarum.

stituerunt. Longum autem esset enarrare, quantum laboraverint deputati Jansenistae, ut censuram impedirent; juvabit tamen paucis referre varios conatus ab iis adhibitos, quum haec ad indolem Jansenismi accuratius intelligendam non parum conferant. Initio igitur studuerunt impetrare, ut res ageretur uti in Congregationibus de Auxiliis, eo quod sperarent similem etiam fore exitum. Quod quum sapienter ipsis denegaretur, voluerunt, ut saltem discussio inter ipsos et deputatos alterius partis coram Cardinalibus et consultoribus institueretur utque scriptorum contradictoria communicatio haberetur; quod pariter haud permissum fuit, quum nullatenus utile videretur, et infinitae morae inde praeviderentur exorturae. Porrexerunt etiam Pontifici memoriale in quo asserebant, se unice gratiam versatilem, Molinae sensu, oppugnare, et gratiam efficacem in illis quinque propositionibus vindicare; nihil vero de Jansenio sollicitos esse. Dominicanorum et Augustinianorum Ordinem in suas partes studuerunt pertrahere, eo quod timorem injicerent fore, ut per censuram propositionum istarum etiam ipsorum doctrinae tangerentur. Impulsu eorum factum est, ut Generales utriusque Ordinis die 4° Maii 1652 supplices libellos Pontifici traderent, eum in finem, ut ante omnia juberet resumi disputationem de Auxiliis ab eo ipso statu in quo Paulus V eam reliquerat. Quibus respondit Innocentius X, velle se argumentum de Auxiliis intactum prorsus permanere, et die 10° Martii a. 1653 in prima Congregationum quae ipso praesente habitae sunt, palam declaravit, nolle se ullum omnino praejudicium inferri doctrinae s. Augustini et s. Thomae.

43. Praeterea defensores causae Jansenii quinque scripta ad rem suam tuendam composuerunt. Inter quae illud famosum est, quod *trium columnarum* dicitur, cui tamen inscriptio erat: *Brevissima quinque propositionum in varios sensus distinctio*. Tribus columnis in hoc libello distinguebant et exponebant sensus propositionum, et statuebant in sensu *haereticorum* eas esse *Calvinianas*, in sensu *Jesuitarum* vel *Molinistarum* esse *Pelagianas*, in sensu *de efficaci gratia* seu *Augustini* ab ipsis intento esse *orthodoxas*.

Postulabant porro, ut in sensu vero approbarentur, secundum sensum erroneum rejicerentur. Discordiam inter ipsos fuisse initio refert S. Amour, utrum sensus Calvinianus, an vero sensus de efficaci gratia dicendus esset legitimus et proprius illarum propositionum; postremo hunc sensum ab ipsis intentum in inscriptione columnarum dixerunt proprium et legitimum. Hisce cavillationibus jam subsequentia effugia Jansenistarum praeparata sunt. — Pontifex vero et Congregatio constituta noluit discutere ejusmodi eorum distinctiones, quas post duos annos, die 19° Maii a. 1653, undecim diebus ante latum judicium, Innocentio X obtulerunt. Propositiones videlicet jam examinatae fuerant in sensu naturali et obvio quem apud Jansenium habebant, sepositis doctrinis Calvini, Thomistarum et Molinistarum, quarum discussio hac in re non erat necessaria. Atque id significare voluit Cardinalis Spada, quum diceret Oratoribus, propositiones considerari praecise in Congregationibus secundum se ipsas, abstrahendo a sensu unius vel alterius. Quo effato postea vehementer abusi sunt Jansenistae, contendentes, eas non esse damnatas in Jansenii sensu, quem pro suo libito exponebant, sed in sensu quodam haeretico qui ipsis attribui poterat. At Cardinalis Spada id unum voluit dicere, necessarium non esse discutere illum sensum gratiae de se efficacis, Calvinianum, Molinisticum, sed propositiones examinari in se, uti obvie et naturaliter in doctrinis Jansenii occurrebant.[1])

44. Juvabit advertere, quod spectat ad consultores, quatuor tantum ex ipsis, videlicet duos Dominicanos Vinc. Candidi et Vinc. De Pretis, Visconti Augustinianum et Waddingum O. M. usque in finem favisse Jansenio et opinatos fuisse contra censuram propositionum. Pallavicini sive subtilitate quadam nimia quae turbat, sive prudentia et moderatione practica, quamvis propositiones rejiceret, censuras tamen dedit mitiores, ita ut inepta sit querela Jansenistarum de Jesuitarum influxu quoad sententiam

Consultorum tendentiae.

[1]) Cfr. Tournely. de Gratia, l. c. Epocha II.

latam.[1]) Reliqui octo Consultores haereseos notam propositionibus adjudicabant. — Diserte autem a Pontifice et Cardinalibus eorum sententia de propositionibus in sensu auctoris exigebatur illaque dabatur; tantum illi qui Jansenio favebant identidem declinabant hac de re judicare.

Damnatio quinque propositionum.

45. Maturo instituto examine causa Jansenii ea qua major desiderari non posset diligentia discussa est (uti ait Alexander VII); ac tandem Innocentius X die 31° Maii a. 1653 Constitutionem edidit *Cum occasione*, qua quinque illas propositiones haereseos nota aliisque confixit. Constitutionem hanc suam ad Regem Galliae aliosque principes Pontifex misit, pariterque ad episcopos Galliae ipsis gratulatus, quod causam ad Apostolicam Sedem detulerint. Facultas Parisiensis Bullam mandato regio ei transmissam eo quo par erat reverentiae et obedientiae sensu accepit, et decrevit expulsionis poenam e suo ordine in rebelles si qui forent. Episcopi Galli eodem anno Parisiis in comitiis congregati solemniter Bullam receperunt, et litteras Pontifici reddiderunt, quibus et gratiarum actio et submissio praeclaro modo expressae erant. Attamen haec praecipue influxu Cardinalis Mazarini tam bene versa sunt; plures enim fuerunt inter episcopos, qui opinionibus

---

[1]) De Pallavicino acrius conqueritur Rapin Mém. t. II. p. 41. „Pallavicin fut de tous les consulteurs celui qui traita la doctrine de Jansénius le plus favorablement, tout Jésuite qu'il était, après les quatre dont je viens de parler. Ce Jésuite bien loin d'opiner dans les principes de Molina, s'en écarta en tout; il n'eut même aucun égard aux sentiments ordinaires de sa compagnie. C'était un esprit particulier, sujet à des idées qu'il se piquait de dire et de penser autrement que les autres, qui n'opinait que sur des sens alambiqués qu'il donnait aux propositions n'allant presque jamais au but, prenant l'écart en tout, et ne cherchant des sens écartés que pour sauver d'hérésie la doctrine de l'évêque d'Ipres, qu'il n'excusait, que parce que les autres la condamnaient, faisant consister la force d'esprit à contrarier les sentiments ordinaires.“ De ipso etiam Lagault conqueritur, Lettre XXXI (1 Mars 1635); ap. Rapin II. p. 67. Nihilominus deputati Jansenistarum eum ut suspectum a Congregatione removeri postulaverant.

Gallicanis quae dicuntur jam imbuti conquerebantur de juribus ecclesiae Gallicanae laesis, eo quod definitivum judicium sine hujus ecclesiae concursu datum esset.

Jansenistarum effugia.

46. Jansenii defensores totaque Sancyrani factio Innocentii Constitutione velut fulmine percussi sunt. Initio ancipites haeserunt, quum alii in id inclinarent, ut sese submitterent, alii vero ut a Pontifice provocarent ad generale Concilium. Res discussa est in consessu quem trigintaduo Jansenistae habuere, atque tunc Antonius Arnaldus vaferrimo animo tertiam viam indicavit, quam tamen Oratores eorum quos Romae habuerant jam praemonstraverant. Consuluit enim ut declararent, se sententiae Rom. Pontificis acquiescere atque tenere propositiones *certo quodam sensu* merito damnatas fuisse. Sed 1° illas propositiones damnatas non inveniri in Jansenii *Augustino.* 2° Quod si in eo contineantur, haud certe eo sensu contineri quo damnatae fuerant. Sensum Jansenii quoad has doctrinas et propositiones esse *sensum Augustini,* et hoc sensu a Pontifice illas propositiones non esse damnatas. — Hisce continebatur primum germen famosae distinctionis Jansenistarum inter *jus* et *factum.* Eo magis haec Jansenistarum mala ars erat damnanda, quod in Constitutione, diserte dicebatur: „Cum occasione impressionis libri cui titulus *Augustinus* Cornelii Jansenii episcopi Iprensis *inter alias ejus opiniones* orta fuerit, praesertim in Gallia, controversia *super quinque ex illis;*" adeoque, uti et episcopi Galliae fecerant diserte propositiones Jansenio adscribebantur.

47. Contra hanc igitur sophisticam Jansenistarum interpretationem, a. 1654 die 28ª Martii, trigintaocto episcopi congregati examine instituto declararunt, propositiones *illas esse Jansenii et in sensu proprio et naturali auctoris damnatas.* Romano Pontifici de hac re retulerunt, qui die 29° Septembris rescripsit, gratum et acceptissimum sibi esse studium et zelum, quo Apostolicam Constitutionem servari ubique curabant, per quam, ait, *damnata fuerat in quinque propositionibus Cornelii Jansenii doctrina ejus libro contenta,* cui titulus: *Augustinus.* Quamvis vero hisce

Distinctio inter *jus* et *factum*.

Pontifex clare sensum damnationis exponeret, exinde Jansenistae non cessarunt suo effugio se tueri. — Altero anno 1656, quum duci de Liancourt in parochia s. Sulpitii absolutio denegaretur ob connexionem ipsius cum Jansenistis, Arnaldus ejus defensionem suscepit scriptis duabus epistolis, quibus inter alia statuebat: 1⁰ In negotio quinque propositionum agi de *quaestione facti,* an Jansenius eas docuerit, atque in talibus factis definiendis Ecclesiam falli posse. Eam infallibilem esse in *dijudicandis* propositionibus, hanc enim esse *quaestionem juris.* 2⁰ Quoad quaestionem, utrum Jansenio tribuendae sint illae propositiones, Ecclesiam ad summum postulare obedientiam silentii reverentialis. 3⁰ Petrum peccasse eo quod ipsi gratia deesset. — Quamvis autem hoc stratagemate modum loquendi sectarii illi mutarent, dum simpliciter merito propositiones damnatas esse admittebant, attamen sententiam suam non mutabant. Videlicet jam explicabant propositiones juxta scriptum *trium columnarum* in sensu Pelagii vel Calvini et ita recte eas damnatas esse conveniebant. De altero sensu, quem Augustini dixerant, modo tacebant, ac generatim eas in Jansenii libro inveniri negabant. Hac autem ratione totam suam doctrinam perversam retinebant.[1])

---

[1]) Apte rem explicat Rapin, Mém. II p. 249: „Un pas si hardi fut soutenu de tout l'art et de toute la politique dont la cabale était capable, car il était question de changer de langage sans changer de sentiment, qui est un des artifices les plus ordinaires de l'erreur: ce qui se fit dans la résolution qu'on avait prise de convenir que les propositions étaient bien condamnées et de le publier hautement. Car selon le plan qu'on avait dressé des trois colonnes, on avait donné à ces propositions trois sens différents: un sens calviniste, un sens pelaginien, et un troisième conforme à la doctrine de l'évêque d'Ipres; on avouait qu'elles étaient bien condamnées dans le sens de Calvin ou dans celui de Pélage, sans penser à celui de l'évêque d'Ipres, à quoi on ne touchait pas pour n'y rien changer. Ainsi ce fut par le seul déguisement qu'on se tira d'affaire dans un parti dont on prônait tant la morale. On ne pensa qu'à imposer au public, et tout le procédé qu'on y garda fut de parler d'une autre manière sans changer de sentiment."

48. Haec distinctio *juris et facti* et negatio infallibilitatis Ecclesiae quoad facta (dogmatica) exinde fuit veluti vinculum, quo tota factio Jansenistarum colligabatur. Atque ex hoc tempore aperta fuit hujus factionis in Ecclesiam rebellio, quamvis varii forte specie submissionis quam profitebantur quoad quaestionem juris seducerentur, ut hoc praetextu conscientiae suae utcumque providerent, vel ut factioni favorem praestarent.[1])

49. Attamen Facultas theologica Universitatis Parisiensis istas doctrinas Arnaldi suffragiis 138 doctorum contra 68 damnavit, et Arnaldum cum 60 asseclis qui nolebant se huic judicio submittere mense Martio a. 1656 ex suo sinu exclusit. — Episcopi vero Galliae anno 1656 congregati, (numero erant 40 episcopi et 27 procuratores,) juxta Breve Innocentii X declararunt iterum, *in quinque propositionibus damnatam fuisse doctrinam Jansenii,* et epistolam scripserunt ad Alexandrum VII, qui Innocentio, die 7° Januarii a. 1655 defuncto, die 7° Aprilis ejusdem anni successerat, in qua Jansenistarum effugia referunt.[2]) In epistola episcoporum occurrunt haec verba: „Sectae discipuli . . . ad facti quaestionem, in qua Ecclesiam falli posse docent, controversiam deducere nituntur. Quas ingeniorum versutias vera prudentique verborum complexione infregit Breve Apostolicum, *quod tricis illis syllabarum ad umbratiles Scholarum disputationes relegatis, decisionisque auctoritate ad juris quaestionem restricta,* doctrinam Jansenii

Sorbona et Episcopi.

---

[1]) „Il faut avouer que de tout le contenu de la lettre rien ne servit tant à calmer le trouble qui s'éleva dans la cabale que la déclaration que fit le docteur Arnauld de la soumission, où on était à Port-Royal à l'égard du Saint-Siège avec l'assurance qu'il donnait qu'on y aurait toujours un grand respect pour toutes ces décisions, et qu'on y reconnaissait les cinq propositions bien condamnées. Car comme la plupart de ceux qui suivaient la nouvelle doctrine s'y étaient attachés de bonne foi, parcequ'ils croyaient y avoir trouvé plus de perfection dans la morale qu'on y enseignait, ce parti eût été tout à fait abandonné, s'il eût paru qu'il n'y eût pas eu de la soumission pour le Saint-Siège et de l'attachement à l'Eglise Romaine.“ Rapin, Mém. II. p. 246.

[2]) V. Bolgeni, Fatti domm. V. I. c. 1. — Tournely, l c.

quam Opere suo ille explicuit, in propositionum confixa materia, pontificia Constitutione damnatam fuisse declarat." Dum de *tricis syllabarum relegatis* loquuntur, intelligunt quaestionem, an *totidem syllabis* istae propositiones in *Augustino* exstarent; librum vero continere doctrinam illis propositionibus expressam ut quaestionem juris habent, atque hoc sensu dicunt, decisionis auctoritatem ad quaestionem juris restrictam esse. Sed Alexander VII adhuc clarius et evidentius valorem damnationis in sua nova Constitutione d. d. 16 Octob. definivit: „Quinque illas propositiones ex libro C. Jansenii, cui titulus *Augustinus* excerptas ac in sensu ab eodem Cornelio intento damnatas fuisse declaramus et definimus, . . . et uti tales iterum damnamus." Pontificis Bullam clerus Gallicanus in comitiis congregatus a. 1657 die 17° Martii cum plausu accepit, et addiderunt *Formulare* cui omnes subscriberent. Id tamen Jansenistae recusarunt.

Bl. Pascal. 50. Simul eo tempore (a. 1656) libros veneficos per totam Galliam spargebant. Perniciosissimi fuere libelli: „Les Provinciales, ou lettres écrites par Louis de Montalt à un Provincial de ses amis et aux RR. PP. Jésuites sur la morale et la politique de ces Pères." Auctor est Blasius Pascal (n. 1623, m. 1662). Transtulit eas litteras in linguam latinam Nicole, et addidit Commentarium: „Notae Wilhelmi Wendrochii in dictas epistolas". — Epistolae illae faceto ac lepido stylo et magna cum arte conscriptae simul Jansenistas defendebant, et irrisioni ac ludibrio eorum adversarios exponebant, maxime Jesuitas, quorum moralem doctrinam Pascal a vero detorquet et dire flagellat. Vix aliquem librum invenias mendaciis et calumniis audacibus magis refertum; sed quum multitudo res examinare nullatenus curet, ingenti quodam applausu ista recepta fuerunt. Atque duplex praecipue malum ex illo libro provenit. Primum quidem, quod causa Jansenistarum accepta redderetur ingenti illi turbae hominum leviorum quibus placent libelli satyrici, quum negotium totum repraesentaretur ut inepta quaedam lis de vocabulis theologicis ac de personis, a malevolis Jansenistarum adversariis excitata. Secundo

vero, personae ecclesiasticae dignissimae et pietatis insignis eorumque doctrinae, Thomistae, doctores Sorbonae, maxime vero Societatis Jesu membra irrisioni et ludibrio vovebantur. Imo faceta mordacitate tota doctrina moralis Jesuitarum omniumque qui eorum methodo addicti erant ut perversa damnabatur. Quum vero liber ille Blasii Pascal ea arte eoque stylo conscriptus haberetur, ut inter opera classica recenseretur, inde ab editione sua per subsequentem aetatem usque ad dies nostros funestissimum exercuit influxum. Atque hujus viri conatus, impiis, deistis, incredulis veluti exemplo fuit, ut religionem ejusque ministros per scripta irrisoria contemptui exponerent, summo nationis Gallicanae aliarumque gentium detrimento.

51. Non obstante Constitutione Alexandri VII et episcoporum plurimorum labore, Vicarii generales duo archiepiscopi Parisiensis Cardinalis de Retz a. 1661 publico mandato d. d. 8° Junii adverterunt, tempore Innocentii X nihil aliud actum esse quam inquisitum, *an propositiones quinque de gratia verae et catholicae, an potius falsae et erroneae forent;* atque insinuarunt, quoad quaestionem facti seu circa attributionem propositionum libro Jansenii silentium religiosum sufficere. Sed reprobata fuit haec assertio ab episcopis plurimis, ac dein ab ipso Pontifice, qui Brevi dato die 1° Augusti a. 1661 ut schismatis auctores eos qui ita docent percellit *(auctores turpissimi schismatis esse deprehendimus).* Tunc illi Vicarii generales mandatum suum retractarunt *ut contrarium duabus Constitutionibus Apostolicis,* et statuerunt novo mandato, ut a clero *sincere et corde* formulario ab episcopis proposito subscriberetur. Attamen quamvis episcopi generatim subscriptionem formularii urgerent, permulti eam detractarunt, ac malum maxime augebatur inde, quod inter hos essent quatuor episcopi, Arnaldus Andegavensis (Angers), Choart de Buzenval Bellovacensis (Beauvais), Caulet Apamiensis (Pamiers) et Pavillon Alectensis (Aleth). Quum vero multi huic formulae fidei a Clero Gallicano propositae subscribere recusarent eo, quod tantum ad Romanum Pontificem pertineret proponere talem formulam, Alexander VII rogatus ab

Variorum resistentia.

episcopis a. 1664 die 15° Februarii novam Constitutionem *Regiminis Apostolici* edidit, qua omnibus ecclesiasticis personis, etiam monialibus, sub poenarum canonicarum comminatione praecepit subscribendam hanc formulam: „Ego N. Constitutioni Apostolicae Innocentii X datae die 31° Maji anno 1653, et Constitutioni Alexandri VII datae die 16° Octobris anno 1656, summorum Pontificum, me subjicio, et quinque propositiones ex Cornelii Jansenii libro cui nomen *Augustinus* excerptas et in sensu ab eodem auctore intento, prout illas per dictas Constitutiones Sedes Apostolica damnavit, sincero animo rejicio et damno, et ita juro etc.“[1])

Formularium Alexandri VII.

52. Ludovicus XIV praecepit, ut omnes ad quos spectabat in toto regno suo Alexandri formulae subscriberent; verumtamen nec hac via refractarii ad catholicam obedientiam reducti sunt. Alii aperta fronte repugnarunt asserentes, Alexandrinae formulae simpliciter subscribi non posse absque perjurio ab iis, quibus non erat persuasum, quinque propositiones in libro Jansenii contineri, et ad vitandum perjurium in subscriptione exprimendam esse distinctionem juris et facti. Inter hos praecipuus erat Antonius Arnaldus. Moniales Portus-Regii jam antea detractaverant subscribere formulae Cleri Gallicani, ac propterea (a. 1664) ab archiepiscopo Parisiensi Harduino de Péréfixe sacramentorum usu prohibitae erant. Pleraeque tamen in sua rebellione perseveraverant, atque etiam formulae Alexandri subscribere noluerunt. — Alii Jansenistae, qui molliores vocabantur, dicebant, praedictae formulae simpliciter subscribi posse etiam ab iis, qui animo persuasum habebant, nullam doctrinam haereticam in libro Jansenii reperiri, vel sensum a Jansenio intentum non esse haereticum. Horum ratio erat, quod subscriptio ex se ipsa solum referretur ad jus et non ad factum, vel quod

---

[1]) Formula Cleri Gallicani similis erat; declarabatur in fine. proscriptam Jansenii doctrinam non esse doctrinam S. Augustini, quam ille perverse et contra mentem s. Doctoris interpretatus fuerat. V. Bolgeni. Fatti domm. V. I. c. 1. et Tournely l. c.

subscribens neque assereret neque negaret, quinque propositiones in sensu Jansenii esse haereticas, sed solum affirmaret, eas in hoc sensu a Romanis Pontificibus esse damnatas.

53. Quatuor illi episcopi, quos diximus, pariter simplicem seu absolutam subscriptionem formulae detractarunt, et in litteris suis pastoralibus contenderunt, Constitutionibus Apostolicis quantum ad jus seu dogma spectabat, praestandum esse assensum fidei, quantum vero ad factum pertinebat, Ecclesiam non esse infallibilem, et obedientiam ejus judicio praestari religioso silentio. Haec dein sententia inter refractarios communiter recepta est. Ex hoc igitur tempore non tam de quinque propositionibus et de libro Jansenii, quam de infallibilitate et auctoritate Ecclesiae ac Pontificis, quantum ad facta dogmatica spectat, disceptabatur. Alexander VII litteras pastorales quatuor episcoporum die 18° Januarii a. 1667 reprobavit et prohibuit. Ad regis christianissimi petitionem dein episcopos judices nominavit, ut processus illorum episcoporum in Gallia institueretur. Petiit autem rex, ut duodecim episcopi eligerentur, sicuti in canonibus praescribitur quando episcopus coram metropolitano accusatur. Sed eo quod Galli hanc dispositionem etiam extendere vellent ad tribunal summi Pontificis, Alexander VII censuit supremam suam auctoritatem servandam esse, et nonnisi novem episcopos ad negotium illud gerendum voluit deputare. Inde radix aliqua amaritudinis oborta est in rege ejusque ministris, qui semper de suppositis privilegiis Ecclesiae Gallicanae se sollicitos ostentabant, et laesionem quamdam earum fieri conquerebantur.

Quatuor episcopi in jus vocati.

54. Negotium de quo agimus ejusque conclusio, quae nomine *Pacis Clementinae* designari solet, pertinet ad eos eventus, qui celebriores sunt in Ecclesiae historia simulque in se obscuriores et magis implexi. Quapropter accuratius facta quae huc pertinent convenit considerare; sed opportunum erit praemittere *de objecto infallibilitatis Ecclesiae* quaedam hac in re advertenda. — 1° Depositum christianae fidei stricto sensu acceptum complectitur ea omnia

Objectum infallibilitatis.

et sola quae humano generi *explicite* vel *implicite* revelata sunt credenda, facienda, sequenda. Solae autem veritates a Deo revelatae, quando sufficienter propositae sunt, possunt ac debent *credi fide divina;* quia haec est assensus propter auctoritatem Dei revelantis. — 2⁰ Cum veritatibus revelatis et sufficienter propositis connexa sunt et ad eas referuntur plura, sine quibus veritates illae revelatae vel omnino non possent vel minus bene possent in tota sua plenitudine custodiri et defendi, licet illa in se simpliciter revelata non sint (vel nondum sufficienter proposita ad credendum fide divina). Huc pertinent inter alia multa, etiam facta quaedam historica, ut legitima celebratio determinati Concilii, et adjuncta quaedam complicita cum veritatibus revelatis, e. g. si quaeritur de genuino sensu textuum in determinatis libris (*Augustino* Jansenii), quatenus deposito fidei concordent vel opponantur. — 3⁰ Auctoritas infallibilis Ecclesiae et Romani Pontificis pertinet imprimis ad custodiendas, proponendas, explicandas veritates quae stricto sensu ipsum depositum fidei constituunt, nempe ad veritates revelatas, ac proinde ad arcendos errores his directe oppositos, seu ad condemnendas haereses. Hoc est revelatum dogma fidei catholicae et ejus negatio haeresis esset. Sed infallibilitas etiam se extendit ad totam *custodiendi* depositi amplitudinem, h. e. ad veritates quoque in se non revelatas, quatenus cum revelatis cohaerent et ad earum custodiam, explicationem, defensionem, requiruntur. Haec infallibilitatis extensio omnibus theologis consentientibus veritas est theologice ita certa, ut ejus negatio error esset gravissimus, vel ex plurium sententia etiam haeresis, quamvis hactenus explicite haereseos damnata non sit. — 4. Infallibilitas Ecclesiae et Pontificis Romani creditur fide divina propter auctoritatem Dei revelantis. Sententia quae per infallibilem definitionem Ecclesiae vel Pontificis proponitur ut vera, non tamen ut revelata, *creditur propter revelatam auctoritatem proponentis,* assensu qui debetur auctoritati infallibili, adeoque *assensu infallibili, fide ecclesiastica,* quam possumus dicere fidem mediate divinam.[1]) — Postremo igitur ad rem

[1]) Cfr. Franzelin, De div. Trad. p. 110 sqq.

nostram quod spectat, in declaranda orthodoxia vel heterodoxia textus humani Ecclesia duplex pronuntiat judicium, alterum *absolutum*, cujusmodi est: doctrina affirmans, gratiae interiori in statu naturae lapsae nunquam resisti, heterodoxa est; et alterum *relativum*, videlicet: doctrina heterodoxa quae affirmat, gratiae interiori in statu naturae lapsae nunquam resisti, in *Augustino* Jansenii comprehenditur. Primum judicium infallibile est et constituit immediate objectum fidei divinae; alterum judicium pariter infallibile est et constituit objectum assensus infallibilis, fidei ecclesiasticae, fidei divinae mediatae. — His expositis, negotium de quo agimus prosequamur.

Causa quatuor Episcoporum.

55. Alexander VII dum ageretur de processu quatuor episcoporum instituendo obiit die 22° Maii a. 1667, eique successit *Clemens IX* Pistoriensis, Cardinalis antea appellatus Julius Rospigliosi. Is praedecessoris vestigiis insistens episcopos in jus vocare decrevit, facta eam in rem delegatis episcopis amplissima potestate. Sed negotium illud in dies magis implicatum, molestum et difficile redditum est. Gallicanis enim episcopis universim gratum non erat, quod quatuor ex ipsis in jus vocarentur, judiciique formam privilegiis suis (suppositis) consentientem non esse murmurabant: ministri vero regis pariter ob favorem in nonnullos Jansenistas occulte isti causae agendae oppositi, atque ob formam Brevium Pontifici molesti erant. Dum igitur negotium protrahebatur, episcopi novemdecim partes illorum quatuor renitentium susceperunt, et ad Pontificem ac regem epistolas in favorem illorum dederunt. Praeterea vero quatuor illi episcopi scripserunt epistolam encyclicam ad caeteros Galliarum episcopos, opem ac praesidium eorum implorantes.

56. Epistola *novemdecim episcoporum* ad Pontificem satis ambigua erat; quamvis enim de sua veneratione erga Sedem Apostolicam protestarentur et de reverenti susceptione et publicatione Constitutionum ejus, tamen plura proponebant, quibus opiniones quatuor illorum episcoporum defendere nitebantur. Advertebant, ab Ecclesia non definiri certitudine infallibili facta a Deo non revelata, et quoad

Defenduntur a novemdecim Praesulibus.

haec decretis Ecclesiae nonnisi debitam reverentiam praestandam esse. Confundebant autem facta dogmatica plane cum quibusvis aliis factis *personalibus, quotidianis, profanis,* ad custodiam fidei non pertinentibus, et hac confusione facta, advertebant, Baronium, Bellarminum, Pallavicinum, aliosque doctores orthodoxos statuere, quoad facta non revelata Ecclesiam non esse infallibilem. Hac ratione modum agendi illorum quatuor episcoporum justificare studebant. „Quod, inquiunt, ab ea (debita reverentia) quidam ipsos in suis de subscriptione mandatis discessisse criminantur, alienissima ab ipsis, Bme Pater, suspicio est. Quid enim in illis mandatis, quod vel a catholicae doctrinae norma vel a Romanae Sedis reverentia tantillum deflectat? Novum et inauditum apud Nos nonnulli dogma protulerunt; Ecclesiae nempe decretis, quibus quotidiana nec revelata facta deciduntur, certam et infallibilem constare veritatem, atque adeo ipsa non minus quam revelata in Scripturis et traditione dogmata, fide esse tenenda. Hoc vero dogma, Bme Pater, quod ab omnibus antiquis recentibusque theologis peraeque damnatum est, ex Decessoris Vestri Constitutionibus iidem qui illud invexerunt temere stabilire nitebantur. Huic malo ut occurrerent praedicti Episcopi, simul ut quorumdam scrupulis mederentur, oppositam huic manifestissimo errori doctrinam, communissimam simul ac certissimam, in mandatis suis exposuerunt, humana nimirum nec divinitus revelata facta non omnimoda et infallibili certitudine ab Ecclesia definiri, adeoque in ejusmodi rebus nihil aliud ipsam a fidelibus exigere, quam ut sua decreta reverenter, ut par est, habeant. Quid in hac doctrina, Bme Pater, in Romanam Sedem irreligiosum et injurium? imo quid non religiosum et pium? cum non modo a summis Apostolicae Sedis veneratoribus ejusque acerrimis vindicibus Baronio, Bellarmino, Pallavicino asserta et tradita sit, sed eo nomine potissimum constabilita, quod eam ad vindicandam Ecclesiae auctoritatem in sanciendis fidei dogmatibus et ad haereticorum criminationes repellendas, pernecessariam judicarint. Ita sentire si criminosum existimetur, non hoc proprium ipsorum, sed

omnium nostrum, imo totius Ecclesiae crimen fuerit.“ Deinde addunt, etiam plures ex ipsis haec clero suo explicasse, quamvis non Litteris pastoralibus ut quatuor illi episcopi; et „absit, inquiunt, ut eis fides adhibeatur, qui minus caute disseminant, Sanctitatem Vestram novo et inusitato modo in eos acturam; remota est haec suspicio ab episcopis Gallicanis, quibus solemne est, nonnisi canonice judicari“ etc.[1]).

Epistola ad regem directa.

57. Epistola ad regem directa etiam vehementior erat; reclamant contra formam judicii instituendi et causam quatuor episcoporum ardenter tuentur. Inter alia dicunt: „Nous ne craignons pas, Sire, d'avancer devant Votre Majesté, que tout ce qu'ont dit ces evêques dans leurs Mandements n'affaiblit en aucune manière la condamnation des propositions que tous les catholiques rejettent, mais est seulement opposé à une nouvelle et pernicieuse doctrine, contraire à tous les principes de la religion, aux intérêts de Votre Majesté et à la sûreté de votre Etat, par laquelle on veut attribuer à Sa Sainteté ce qui n'appartient qu'à Dieu seul, en le rendant infaillible dans les faits mêmes. C'est, Sire, tout leur crime d'avoir parlé comme l'Eglise s'est expliquée dans tous les siècles, et comme ont fait même dans les derniers temps les docteurs les plus zélés pour l'autorité du St. Siége. . . . La vérité nous oblige à déclarer à V. M. que leur conduite n'a rien de particulier non plus que leurs sentiments, et qu'elle n'est point différente dans le fond de celle d'un grand nombre d'autres évêques. Il y en a eu, Sire, qui se sont expliqués aussi clairement dans les Mandements qu'ils se sont contentés de publier dans leurs diocèses; d'autres l'ont fait par leurs procès-verbaux qui sont demeurés dans leurs greffes, et qu'ils ne désavouent point; d'autres ont témoigné ouvertement par leurs paroles, qu'ils avaient la même pensée, et la plus grande partie l'ont fait en réservant des restrictions aux signatures, ce qui revient presqu'à la même chose.“[2]) Episcopi igitur hi novemdecim causam

[1]) Epistola haec exstat ap. Gerbais, De causis majoribus, p. 361 sqq.
[2]) Ibid. p. 365 sqq.

Negotii difficultas. quatuor praesulum amplectebantur, et tum Pontifici tum regi aperte significabant, etiam ab ipsis non admitti, infallibili certitudine Ecclesiam de factis judicare. Confundebant autem, uti diximus, omnino facta dogmati connexa et facta alia quaecumque indifferentia. Permulti alii religiosi, sacerdotes, mulieres piae, pariter partes illorum episcoporum arripuere. — Opportunum etiam erit hic animadvertere, archiepiscopum Parisiensem Péréfixe a. 1664 optima intentione litteras pastorales dedisse, quibus omnes ad subscriptionem formularii Cleri Gallicani urgebat. Statuebat autem cum praecipitatione quadam, quaestionem juris, seu propositiones esse haereticas, tenendam esse fide divina; quaestionem facti vero fide humana, qua quis obligatur submittere judicium suum judicio Superiorum. Ejusmodi declaratio archiepiscopi satis placuerat Jansenistis; sed non pauci ex Catholicis eam improbaverant. Jesuitae tribus ante annis (1661) thesim defenderant, *fide divina* credi posse, quinque propositiones excerptas ex *Augustino* Jansenii haereticas esse in sensu auctoris. Inde a Jansenistis impietatis et eversae religionis accusati erant. Archiepiscopus igitur ut illorum convicia evitaret et omnia apte componeret, distinctionem allatam adstruebat. Sed dum fidem humanam tantum pro quaestione facti exigebat, assistentiam divinam in ejusmodi definitionibus facti dogmatici nimium negligebat, et rem fere uti negotium administrativum repraesentabat, in quo prudentia Sedis Apostolicae supponenda erat. Quamvis bona esset praesulis intentio, id tamen non satis erat. Apparet, confusionem quamdam apud episcopos et theologos hac in re viguisse.

58. Clemens IX ad epistolam novemdecim episcoporum, qui cum aliis quatuor conspirabant, nihil respondit. Attamen gravitas rei ac numerus praesulum illis quatuor faventium atque difficultates quae oriri poterant efficiebant, ut Pontifex libenter paratus esset desistere a justa severitate, si alia via adesset. Accedebat, quod parum fidere posset reverentiae et filiali pietati Ludovici XIV, qui in Alexandrum VII effrontem ostenderat arrogantiam. Quum igitur plures in Gallia viri, tum ex ministris regis (Lyonne),

tum ex episcopis agerent cum Nuntio novo Bargellini de componenda pacifice controversia, quumque ipse Nuntius ad hoc vehementer inclinaret, etiam Pontifex non abnuit conciliationem tentare. Pro fundamento reconciliationis istius Nuntio per ministrum regium Lyonne propositae fuere conditiones: 1° *Ut episcopi quatuor pure et simpliciter formulae Alexandri VII subscriberent,* sed eximerentur ab omni poena canonica iis imponenda. 2° Ut pacis conditiones scriptis non mandarentur. 3° Ut Jesuitae nullam partem in hoc negotio concludendo haberent. 4° Ut quatuor episcopi non adigerentur ad revocandas litteras suas pastorales.[1]) Mediationis negotium tunc ex mandato Pontificis imprimis commissum fuit Estreo episcopo Laudunensi postea Cardinali, cui petenti juncti sunt de Gondrin archiepiscopus Senensis et Vialar episcopus Catalaunensis, qui erant ex novemdecim episcopis commemoratis et factioni Jansenisticae accepti.

Negotiatio de pace.

59. Tres *episcopi mediatores* igitur rem disposuerunt, sed nimia quadam arte diplomatica. Confecta fuit epistola, qua quatuor episcopi Romano Pontifici suam sinceram submissionem testarentur, et apud ipsos actum est, ut novam a clero subscriptionem formulae, nulla restrictione addita, in synodo dioecesana procurarent. Ita ipso facto, sine laesione honoris, eorum litteras pastorales priores pro irritis haberi et omnia componi. Insinuationes autem simul quaedam eis fiebant, videlicet verbatim vel in actis non publicandis ipsos, si conscientia id forte requireret, posse mentionem facere distinctionis inter jus et factum, sed formulam esse simpliciter subscribendam.[2])

---

[1]) Rapin, Mém. III. p 453.

[2]) Scribit Rapin Mém. III. p. 457, St. Laurens (negotiatorem intermedium) exposuisse episcopo Alectensi Pavillon „qu'on lui demandait sa signature pure et simple, pour être envoyée avec celle des trois autres prélats qui étaient dans la même affaire, au pape qui la demandait, et qu'en tout cas, si sa conscience lui faisait encore de la peine sur cela, il pouvait faire un procès-verbal devant son notaire pour sauver la doctrine de St. Augustin.“ — Accuratius Bérault-Bercastel, H. E., L. 78:

60. Nuntio tamen ista fraus atque machinatio haud nota fuisse videtur, nec forte Estreus haec sciebat. Sed ea duplicitate negotium ad finem perductum est. Post moras aliquas et difficultates subscripsit epistolae Romam mittendae Pavillon episcopus Alectensis, qui virtutem quidem severam prae se ferebat, sed mediocris erat ingenii vir et obstinatus in opinionibus suis; sicuti hic, praecipuus inter quatuor praelatos, ita et reliqui tres subscripserunt. Epistola haec confecta erat ab Arnaldo, ab episcopis mediatoribus examinata, a Nuntio paucis mutatis probata, ac dein a quatuor episcopis signata[1]) initio Septembris a. 1668. In eadem loquebantur praesules, ac si jam synodos suas dioecesanas habuissent et novam subscriptionem Cleri procurassent; sed revera eas synodos non habuerunt, nisi medio Septembri, et per anticipationem enarrant celebrationem synodorum. Id forte arti diplomaticae adscribendum est, ut negotium celerius finiretur; forte etiam sic major licentia pro istis synodis parabatur. Erat epistola referta sensu submissionis, sed ambiguitate non carebat. Advertunt, aliquam differentiam fuisse in modo subscriptionis formulae inter ipsos et reliquos episcopos, nunc vero se rationi agendi aliorum se conformasse. „Nos, inquiunt, quibus nihil est antiquius quam paci et unitati consulere, et nostram erga Sedem Apostolicam reverentiam testificari, non piguit eorum institutum imitari. Quamobrem, congregata, sicut illi, dioecesana synodo, et imperata nova subscriptione, nos etiam subscripsimus: quae suis ipsi clericis tradiderunt, nostris tradidimus: quod in Apostolicas Constitutiones obsequium injunxerunt, injunximus: prorsus-

Submissio apparens Praesulum.

„L'expédient que l'archevêque de Sens imagina de concert avec l'evêque de Châlons-sur-Marne, fut que ces prélats ... exigeraient une subscription nouvelle du formulaire, non par d'autres mandements ou ordonnances publiques, mais par des procès-verbaux qui demeureraient dans leurs greffes, et par lesquels ils déclareraient à leurs ecclésiastiques, qu'à l'égard du fait l'Eglise n'exige qu'une soumission de respect et de silence, qu'ensuite ils écriraient tous quatre au pape une lettre des plus respectueuses, pour lui rendre compte de cette nouvelle signature."

[1]) Rapin, l. c. p. 458. n. 2.

que nos ipsis ut pridem doctrina, ita nunc in hac disciplinae forma conjunximus." Hisce juxta sensum obvium significabatur, formulam jam sine restrictione subscriptam esse. Addunt: „Arduum id nobis ac perdifficile fuisse non diffitemur, non ignaris quot malevolorum voculas excitare posset haec disciplinae mutatio."[1]) Simul Estreus epistola missa ad Pontificem testabatur de sincera submissione quatuor praesulum: „Les quatre évêques viennent de se conformer, *par une nouvelle et sincère souscription, au reste des évêques,* de qui ils s'étaient distingués en quelque chose par leur manière de faire signer le formulaire de la foi. Ils en donnent les assurances en termes exprès non seulement dans leur lettre commune qu'ils ont envoyée à V. Sainteté, mais dans celles que chacun d'eux a écrite à M. l'évêque de Chalons. Ils promettent avec cela de s'appliquer à rendre et à faire rendre aux Constitutions apostoliques *l'obéissance qui leur est due,* et d'user contre les ecclésiastiques qui leur sont soumis, de toutes les peines canoniques, s'il s'en trouve aucun qui, sous quelque prétexte que ce soit, à l'occasion du livre de Jansénius ou de sa doctrine, vienne de blesser le moins du monde l'autorité de ces Constitutions.[2])" **Submissio Romae annuntiata.**

61. Bargellini Pontificis Nuntius die 17° Septembris Romam misit litteras illas, ac videtur etiam Lyonne regis

---

[1]) Ap. Bolgeni, Fatti dommatici, Vol. I. c. 16.

[2]) Dupin, Hist. eccl. t. III. p. 159. 160; ap. Rapin l. c. p. 460 nota. Difficile est dijudicare, utrum Estreus etiam arte diplomatica usus, aut sincero modo ad Clementem IX haec scripserit, an vero ipse deceptus sibi persuaserit, puram et simplicem esse subscriptionem praesulum. Id dixeris si ea comparas, quae a. 1693 ipse Card. Estreus perorabat in Congregatione die 3° Junii habita coram Innocentio XII „Ils s'y soumirent et l'exécutèrent en convoquant un synode, dans lequel on renouvela les souscriptions, et ils en envoyèrent à Rome des attestations signées de leurs mains, dans lesquelles ils assurent le Pape Clément IX qu'ils avaient signé *sincèrement et sans exception ni restriction* le formulaire de foi d'Alexandre VII. Ces attestations sont encore dans les régistres du Saint-Office." V. Rapin l. c. p. 461 nota. — Illa tamen verba non habentur in epistola communi episcoporum; synodi etiam prima epistola missa nondum habitae erant.

minister epistola missa ardenter institisse apud Pontificem, ut ad conciliationem illi episcopi admitterentur. Adverterunt quidem Parisiis plures, rem non sincere a quatuor praesulibus agi et periculum esse, quominus Pontifex deciperetur, atque Abelly episcopus olim Rhodensis et alii scripserunt Romam ad episcopum Heliopoleos (Pallu) ibi versantem, ut Pontificem moneret. Sed tardius eorum monitio Romam pervenit. Quum igitur documenta illa publica Pontifici transmissa essent (die 24° Septemb.), atque ex una parte hic se videret valde urgeri a regis ministro et ab episcopis Galliae, ut reconciliatio iniretur cum episcopis quatuor; quum ex altera parte documenta secundum obvium eorum sensum submissionem sinceram episcoporum saltem in externis actibus testarentur, et Pontifex ipse desideraret negotium illud molestum et discrimine plenum ad finem perducere: in Congregatione habita die 28° Septembris Breve dedit ad Ludovicum regem, quo exprimit gaudium suum de tali submissione episcoporum, *ut pure et simpliciter formulae subscriberent*, simulque rigore omisso clementiae sic locum dari significat et regem hortatur, ut si quid reliqui sit faciendum, rem ad finem felicem perducat. Die 10° Octobris tabellarius Româ veniens id Breve ad regem detulit; diebus sequentibus ubique innotuit pacem esse conclusam, et rex benignas ad quatuor praesules litteras dedit. Pontifex quidem nondum dedit illico Breve reconciliationis ad quatuor episcopos, sed statim tamen Parisiis magnum triumphum egerunt Jansenistae. Dux eorum Arnaldus, qui cum Nicolio et Lalane absconditus in palatio ducissae de Longueville vixerat, prodiit, ac tum a rege ejusque ministris, tum a Nuntio Pontificis honorifice receptus est. Moniales Portus-Regii etiam ad pacem admissae sunt, et universim factio gloriam quamdam sibi acquisivit ac vires ejus plurimum auctae sunt. Adversarii autem, praesertim Jesuitae, veluti ludibrio habiti sunt, quod inanes discordias excitarent.

Breve Clementis IX ad regem.

62. Sed quid quatuor episcopi in suis synodis mediante mense Septembri egerint jam paucis innuamus, ut appareat, plane confictam fuisse eorum submissionem.

Sufficiet referre ea quae habentur in Actis synodi Alectensis. **Synodus Alectensis.** Episcopus Pavillon primum exposuit clero suo, se anno 1665 publicasse litteras pastorales, quibus proponebat subscriptionem formulae cum distinctione formali (et explicita) *juris* et *facti*. Sed quum ejusmodi litterae non produxissent eos fructus qui merito expectari poterant, et *quamvis iisdem non contineantur nisi vera Ecclesiae sensa,* novam se duxisse addendam formulae signationem. Conditiones hujus novae subscriptionis his verbis explicabat: „Nous vous déclarons 1° que par cette signature vous devez vous obliger à condamner sincèrement, pleinement et sans aucune réserve ni exception, tous les mauvais sens que les Papes et l'Eglise ont condamnés et condamnent dans les cinq propositions, en sorte que vous professiez que vous n'avez point d'autre doctrine sur ce sujet que celle de l'Eglise catholique, apostolique et romaine. 2° Nous vous déclarons que ce serait faire injure à l'Eglise que de comprendre entre ces sens condamnés dans ces propositions la doctrine de s. Augustin et de s. Thomas sur la grâce efficace par elle même, nécessaire à toutes les actions de la piété chretienne. 3° Nous vous déclarons qu'à l'égard du fait contenu dans ledit formulaire, comme dit est, vous êtes seulement obligés à une soumission de respect et de discipline, qui consiste à ne vous point élever contre la décision qui en a été faite et à demeurer dans le silence, pour conserver l'ordre qui doit régler en ces sortes de matières la conduite des inférieurs à l'égard des supérieurs ecclésiastiques, (parce que l'Eglise n'étant point infaillible dans ces sortes de faits, qui regardent les sentiments des auteurs ou de leurs livres, elle ne prétend point obliger par la seule autorité de sa décision ses enfants à les croire). Que si quelqu' un manquait à ces devoirs que nous vous marquons, tant à ce qui regarde les points de droit que ceux de fait, (ce que nous espérons qui n'arrivera pas après les instructions que nous vous avons données), nous vous déclarons, que nous procéderons contre lui par les vois de droit et selon la rigueur des Constitutions de nos saints Pères Innocent X

et Alexandre VII"[1]). Plane simili ratione suas synodos tres alii celebrarunt episcopi; ad synodos tamen non multi sacerdotes accersiti erant. Unde vides, illos episcopos quidem aliquam reparationem quoad formam externam Sacrae Sedi dedisse, sed simul perstitisse in falsis opinionibus suis. Canonici autem Capituli dioecesis Apamiensis, quum rem non sincere tractari animadvertissent, post celebratam synodum protestationem quamdam deposuerunt; sed nonnisi tardius haec innotuit.[2])

Declaratio episc. Catalaunensis. 63. Agebatur interim Romae de litteris transmittendis a Pontifice quatuor episcopis, ut reconciliatio cum Sacra Sede ipsis significaretur. Sed pervenerant ad Pontificem praeter monitiones aliquot episcoporum (Abelly), quas supra commemoravimus, etiam alia indicia, submissionem illorum non esse sinceram. Unde Clemens mandavit Nuntio suo, ut accurate rem examinaret. Hic petiit ab uno ex Commissariis, videlicet ab episcopo Catalaunensi (Vialar), qui solus Parisiis aderat et nomine aliorum duorum (forte) agebat, ut de submissione episcoporum et de actis synodalibus eorum referret. Qui confecit die 4° Decembris a. 1668 documentum gallice conscriptum, in quo plane sinceram esse submissionem episcoporum testabatur; modus tamen loquendi aliquantisper ambiguus est. Dicit: „Les quatre évêques et les autres ecclésiastiques ont agi de la meilleure foi du monde, et n'ont assurément que des pensées d'un très-grand zèle pour conserver la foi de l'Eglise, et d'une profonde soumission pour le S. Siége. Ils ont condamné et fait condamner les cinq propositions *avec toute sorte de sincérité, sans exception et restriction quelconque* dans tous les sens que l'Eglise les a condamnées. . . . Et quant à l'attribution de ces propositions au livre de Jansénius, ils ont encore rendu et fait rendre au S. Siége toute la déférence et obéissance qui lui est due, comme tous les théologiens conviennent qu'il la faut rendre au regard des

---

[1]) Dupin, H. E. t. III. p. 157, 158.
[2]) Bérault-Bercastel, l. c. p. 364.

livres condamnés, selon la doctrine catholique soutenue dans tous les siècles par tous les docteurs, et même en ces derniers temps par les plus grands défenseurs de l'autorité du S. Siége, tels qu'ont été les Cardinaux Baronius, Bellarmin, de Richelieu, Pallavicin et les PP. Petau et Sirmond, et même conformément à l'esprit des Bulles apostoliques, qui est de ne dire, ni écrire, ni enseigner rien de contraire à ce qui a été décidé par les Papes sur ce sujet. ... C'est aussi notre croyance et celle des dix-neuf évêques qui ont ècrit à Sa Sainteté." Huic declarationi etiam subscripsit Arnaldus. Declaratio examinata fuit a Nuntio et ab archiepiscopo Parisiensi et Romam transmissa.[1]) Omnibus perpensis postremo Clemens IX post haesitationem aliquam die 19° Januarii a. 1669 misit Breve reconciliationis ad illos quatuor episcopos, in quo inter alia scribit: „Significabatis per litteras ad nos missas vos juxta praescriptum Litterarum Apostolicarum ... sincere subscripsisse, et subscribi fecisse formulario in ejusdem Alexandri VII Litteris edito. Nam Praedecessorum Nostrorum Constitutionibus firmissime inhaerentes, nullam circa illud exceptionem aut restrictionem admissuri unquam fuissemus." Significat porro ex Gallia nuntiata quaedam esse quae dubium injiciebant de animo eorum sincero; dein: „In praesens tamen quum nova et gravia istinc accepimus documenta verae ac totalis obedientiae vestrae, qua et formulario sincere subscripsistis, et damnatis absque ulla exceptione aut restrictione quinque Propositionibus in omnibus sensibus in quibus a Sede Apostolica damnatae fuerunt, alieni prorsus estis a renovandis in hac re erroribus illis qui ab eadem damnati sunt." Demum ipsis annuntiat suam pacem et benedictionem.[2])

Breve reconciliationis.

64. Postquam eo modo reconciliatio facta est, magnos triumphos egerunt Jansenistae, nec veriti sunt contendere,

---

[1]) Le phantôme du Jansénisme, ch. XIX. (Auctor hujus libri est Arnaldus).

[2]) V. Histoire des cinq Propositions, p. 650.

a Clemente IX, quam pacem dedisset episcopis non obstante eorum declaratione in synodis facta, acquievisse iis qui contendebant, in quaestione facti quoad condemnationem propositionum Jansenii nihil aliud requiri nisi obsequiosum silentium. Omnes auctores Jansenistae id exinde publicarunt et aperta fronte continuo asseruerunt. Factio autem per triginta fere annos multum se dilatavit et perversas suas doctrinas propagavit. — Expendenda jam nobis restat quaestio satis implicata, qua ratione ista negotii conclusio sit explicanda. — Multi igitur auctores existimant, Clementem IX penitus ignorasse ea, quae ab episcopis in suis synodis declarata erant, et habuisse eorum submissionem ob relationes a personis delegatis ac Nuntio ipsi factas ut sinceram, quamvis aliquantisper benignitati indulserit. „Utut sit, scribit Tournely, de illa episcoporum quatuor agendi ratione, quam pro reverentia refricare nolumus obducto super totum istud mysterium velo: pro certo et explorato illud habendum, et secreta illa Acta verbalia ad Pontificis notitiam nusquam pervenisse, et Pontificem semper persuasum habuisse, dictos quatuor episcopos sincero animo absque ulla limitatione seu restrictione subscripsisse formulae Alexandri VII.“ [1]) Ita etiam existimant Bolgeni,[2]) Berault-Bercastel,[3]) Dumas.[4]) Alii auctores, ut Rohrbacher, omittunt totum illud negotium (forte propter difficultates), vel breviter tantum innuunt, uti Alzog, per observationem obsequiosi silentii reconciliationem factam esse.[5]) Sed neque admitti potest, Clementem IX permisisse, ut quoad *factum* in quaestione Jansenii

Expenditur negotium.

[1]) De gratia l. c.
[2]) Fatti domm. V. I. c. XVI.
[3]) Hist. eccl. l. c.
[4]) Histoire des V Propositions, Liége 1699, anonyme, sed auctor est Hilar. Dumas.
[5]) K. G. T. II. § 365. — Gröne, Papstgeschichte T. II. p. 415 (ed. 1864) scribit: „Clemens war ein Fürst der Milde, des Friedens. Um in Frankreich die Jansenistischen Unruhen zu beschwichtigen, verfasste er 1668 eine Abschwörungsformel, worin bloss die Verdammung der fünf bekannten Sätze verlangt wurde, ohne darauf zu bestehen, dass sie von Jansenius gelehrt seien.“

tantum silentium reverentiale observetur, neque verum esse videtur, Romae ignota fuisse Acta illa synodalia quatuor episcoporum.

Expenditur negotium.

65. Atque ut primum de hac ultima re loquamur, maxime attendenda sunt quae in commentariis Renati Rapin inveniuntur; a scriptoribus temporis anterioris illa ignorabantur quum ejus commentarii sepulti jacerent. Ipse autem praesertim hac in quaestione testis est omni exceptione major, tum quia comperta ei erant quae a Jesuitis Galliae in ista rerum conditione facta sunt, tum quia sub pontificatu Clementis IX Romae fuit, adeoque scire potuit, quid Romae diceretur et ageretur.[1]) Narrat igitur ipse, P. Annat regis confessarium et Provincialem Societatis in Gallia, a negotiatione secreta conciliationis omnino exclusum fuisse. Quando mense Octobri a. 1668 pax conclusa publicata est et fraudulenta machinatio Jansenistarum apparuit, hic monitus est ut Romam ista deferret; sed initio noluit se immiscere, donec ex aliqua copia Actorum synodalium ipsi perlata ingentem fraudem agnovit. „C'est pourquoi, scribit Rapin, ayant quelque temps après reçu une copie de ce fameux procés-verbal des quatre évêques par un ecclésiastique de Pamiers qui avait assisté au synode où ce procès-verbal fut publié, et quelque temps après un autre de celui d'Aleth, dont il ne savait des nouvelles que par ouï-dire, il crut après les avoir vus, qu'en conscience il ne pouvait plus se taire. Il crut devoir en conscience en faire donner avis au Pape. Ce qu'il fit en envoyant la copie des procès-verbaux au P. Fabri, lequel les mit entre les mains du Cardinal Albissy, qui à même temps les porta au Pape avec une information fort ample qu'il lui fit, pour lui faire entrevoir les terribles conséquences de la conduite qu'il avait tenue en cette affaire, où il s'était malheureusement engagé; et ce Cardinal signala son zèle à cette occasion, où il parla

[1]) Mém. Préface. Non liquet, utrum Romae fuerit quum illud negotium ad finem vergeret; sed ob connexiones quas Romae habebat certe scire poterat ea quae ad rem spectant.

Deliberatio Romae habita.

avec tant de fermeté qu'il se fit écouter par sa Sainteté."[1]) Narrat deinde, a Clemente institutam fuisse commissionem duodecim Cardinalium, ut negotium istud examinarent, omnesque de fraude episcoporum in suis Actis synodalibus convenisse. Sed dissentiebant de modo agendi jam adhibendo. Albissy consulebat, ut magno cum vigore contra episcopos illos procederetur; etiam Chigi et Rasponi, quamvis moderate, inclinabant ad rem persequendam. Sed maxima pars Cardinalium censuit, post ea quae jam peracta erant a Pontifice, sine discrimine auctoritatis et dignitatis suae illud negotium non resumi posse, et via eadem esse progrediendum. Unus aestimavit, sepositis caeteris, nitendum esse testimonio publicae auctoritatis quod dederat Lyonne minister regius, videlicet pure et simpliciter ab episcopis formulario esse subscriptum. — Visum tandem est Commissioni (saltem parti majori), Pontificem, quamvis de Actis illis synodalibus valde indignaretur, tamen illud negotium quoad substantiam non iterum pertractare debere, nec illud quod per reconciliationem jam confectum erat esse destruendum. Etenim valde periculosum esse ob agitationem quamdam episcoporum quoque Germaniae, ulterius istam rem protrahere. Sed in Brevi ad episcopos mittendo curandum esse, ut ea apponerentur, ex quibus pateret, ipsos ad pacem admitti *ex suppositione quod pure et simpliciter, sine restrictione,* Alexandri VII formulae subscripserint.

66. Haec quae apud Rapin inveniuntur rejici non posse videntur, et omnibus perpensis ita hac in re statuendum esse censemus:

1° Clemens IX minime a Praedecessorum suorum sententia recessit, et nullatenus approbavit, permisit, vel toleravit Jansenistarum doctrinam, quoad quaestionem facti, quod scilicet errores damnati in Augustino Jansenii inveniantur, sufficere silentium obsequiosum. Id vel exinde patet, quod tota quatuor episcoporum causa in eo versaretur,

---

[1]) Mém. III. p. 474. — Pro tendentiis suis severius aequo de Clemente IX auctor hoc loco loquitur.

ut repararent injuriam qua Sedem Apostolicam publicatione affecerant Litterarum pastoralium, quibus talem sententiam proposuerant. Causa finita est per submissionem episcoporum, quatenus saltem supponebantur id fecisse, quod ad reparationem requirebatur. In ipso autem Brevi Pontifex diserte ostendit, exigi ab ipso et *supponi,* (utrum id factum sit cum solido fundamento, an sine motivo peremptorio alia quaestio est), episcopos uti significaverant *sincere* subscripsisse et subscribi fecisse formulario Alexandri VII. Dicit, quaedam circumlata occasionem dedisse serius procedendi, „nam dictorum Praedecessorum nostrorum Constitutionibus *firmissime inhaerentes nullam circa illud exceptionem aut restrictionem admissuri unquam fuissemus*"; se accepisse „documenta verae et *totalis* obedientiae vestrae qua et formulario sincere subscripsistis, et damnatis *absque ulla exceptione aut restrictione* quinque propositionibus in omnibus sensibus in quibus a Sede Apostolica damnatae fuerant." In Brevi ad regem Clemens IX pariter dicit: „Tanta sane cum laetitia cognovimus *in simplici ac pura subscriptione* formularii quatuor episcoporum obedientiam et obsequium." Adverte autem, formulam Alexandri ad eum scopum editam fuisse, ut ejus subscriptione constaret de admissa damnatione propositionum in sensu auctoris; et subscribere *sincere, simpliciter, pure, sine restrictione* ex sensu nativo et recepto verborum excludere distinctionem inter jus et factum. Adjungit Clemens, se firmissime insistere Constitutionibus Praedecessorum, nec admissurum fuisse ullam restrictionem. Congerit igitur ea quibus asserat, se nihil remittere et pacem dare *ex suppositione* subscriptionis simplicis qua jus et factum agnoscebatur.

Quid Clemens IX exegerit.

67. Confirmatur nostra assertio peremptorio modo ex verbis Clementis XI, qui a 1705, quum per Bullam *Vineam Domini* definiret, obsequiosum silentium in negotio Jansenismi non sufficere, simul eos severe perstringit, qui Clementis IX „Litteras in erroris sui patrocinium advocare temerario ausu non erubescunt, perinde ac si memoratus Clemens Praedecessor, qui eisdem suis litteris se Innocentii X et Alexandri VII Praedecessorum Constitutionibus

firmissime inhaerere, et a dictis quatuor episcopis veram et totalem obedientiam, adeoque formulae a praefato Alexandro editae sincere per eos subscribi voluisse declaravit, aliquam in tam gravi negotio exceptionem seu restrictionem, quam nullam prorsus se unquam admissurum fuisse protestatus fuit, reipsa admisisset."[1]) Ita etiam quum synodus Pistoriensis similia asseruisset, sententia haec a Pio VI in Constitutione *Auctorem fidei* damnata est. „13. Propositio relata inter acta synodi, quae innuit Clementem IX pacem Ecclesiae reddidisse per approbationem distinctionis juris et facti in subscriptione formularii ab Alexandro VII praescripti; falsa, temeraria, Clementi IX injuriosa." — Id igitur ex his firmissime constat, quod rei caput est, Clementem IX nullatenus admisisse, sufficere silentium obsequiosum quoad attributionem erroris libro Jansenii factam.

Difficultas negotii. 68. Advertendum 2° est, negotium illud quatuor episcoporum fuisse molestissimum ac discrimine plenum. Rex petierat, ut episcopi in jus vocarentur, sed mutato animo urgebat, ut, adhibita conveniente reparatione ex parte episcoporum, conciliatio iniretur; inter episcopos Galliae agitatio periculosa exorta erat ac deferebantur rumores, etiam ab episcopis Germaniae metuendum esse. Quod reparationem attinet considerandum est, in ejusmodi negotiis primario agi de *foro externo,* quatenus quum per publicas Litteras pastorales episcopi illi restrictione apposita Sacrae Sedis Constitutioni obviaverant, per aliquem actum publicum suam submissionem testarentur. Jamvero formularium Alexandri VII in hunc scopum editum erat, ut ejus subscriptione simplici tanquam tessera, plena et totalis obedientia erga Constitutiones Pontificum constaret. Per talem subscriptionem itaque in foro externo et juridico apte reparatio fiebat, et S. Sedes, si subscriptionem ejusmodi factam esse ei referebatur per illos episcopos, et confirmabatur a personis publicis, ad quas causa illa

[1]) V. Bullam Vineam Domini in Bullario T. VIII. p. 33 ed. Luxemb. 1727.

pertinebat, quatuor episcopos ad pacem admittere poterat. Jamvero tales pervenerant Romam episcoporum, ministri regis et commissariorum attestationes, ut si verba obvio et usitato sensu sumerentur, *juridice* sufficienter constaret de reparatione ab episcopis facta per simplicem formulae subscriptionem. Aliqua in litteris illis ambigua poterant benigne in favorem episcoporum exponi.

Insistitur documentis juridicis.

69. Simulatque 3⁰ advenerunt illa documenta versus finem Septembris, Pontifex praecipue motus epistola valde urgente ministri regii Lyonne, ad regem illico dedit litteras, quibus reconciliationem annuntiavit. In Gallia illa pax proclamata fuit, quamvis Pontifex Breve ad episcopos nondum dedisset. Postquam vero illud Breve ad Ludovicum regem a Clemente IX datum erat suumque habuerat in Gallia amplissimum effectum, ingens certe aderat difficultas, ut Pontifex sine praejudicio ac permagno discrimine dignitatis et auctoritatis suae a coeptis, imo fere perfectis, desisteret, sententiamque mutaret. Supervenerunt relationes *privatae* personarum, quae ad hoc negotium non deputatae erant, et copia Actorum synodalium pariter *privatim* Romam transmissa est. Quodsi Pontifex hisce nisus denuo causam illis episcopis indixisset, quum rex jam plane ab ea desisteret, profecto periculosa agitatio in Gallia excitata fuisset. Juridicum debuisset examen institui de illis synodis et de genuinitate illorum Actorum; Nuntius vero Pontificis et commissarii constituti tanquam viri minus fidi vel providi qui negotium male gessissent, traducti fuissent. Petiit quidem Pontifex a Nuntio relationem de illis Actis, sed iterum accepit documentum, declarationem videlicet episcopi Catalaunensis, quo omnia bene peracta esse referebatur. Satius igitur visum est Romae in illis difficultatibus, ulterius non insistere iis quae secretius peracta erant et ex relationibus privatis forte minus clare et accurate innotescebant, sed iis niti quae a personis ad negotium deputatis nuntiabantur et consideranda erant ut *publica submissio et reparatio* ex parte illorum episcoporum.

70. Quodsi 4⁰ etiam in illis documentis et maxime in epistola novemdecim episcoporum quaedam occurrebant

haud probanda de distinctione juris et facti, ac de fallibilitate Ecclesiae quoad facta, advertendum est, epistolam novemdecim episcoporum per se negligi potuisse; nec Pontifex responsum ad eam dedit. Quaedam praeterea benignius, uti jam diximus, accipi poterant, atque observandum est, tricas et cavillos Jansenistarum nondum tam bene patuisse eo tempore, ut postea. Praesertim confusio quaedam fiebat inter facta dogmatibus intime nexa, et facta ab his disparata; priora interdum sub quaestione juris comprehendebantur, ac de aliis Ecclesia revera non sollicita erat. Sic appellatione *facti* interdum veniebat quaestio, utrum propositiones quinque quoad verba et syllabas in *Augustino* Jansenii continerentur; de factis ejusmodi etiam Baronius, Pallavicinus aliique auctores qui citabantur agebant. Hinc magno cum labore inquirendum fuisset, annon forte tantum quoad facta dogmati non connexa inerrantia Ecclesiae negaretur, atque id plures Cardinales Romae videntur existimasse. Sic enim rem exhibet Cardinalis Rospigliosi, Clementis IX nepos, in *Relatione* quam de negotio quatuor episcoporum confecit. Quaedam ex eadem hoc loco referre opportunum plane videtur.

Relatio Card. Rospigliosi.

71. Distinguit Cardinalis varias quaestiones quae de sensu propositionum Jansenii fieri poterant. „n. 153. Prima, inquit, quaenam illius occulta mens et cogitatio fuisset, quibusque signate verbis quinque propositiones ille expressisset. Hic vero Janseniani contendebant, haud illas in *Augustino* apparere iisdem omnino vocibus expressas, quibus in Bulla Innocentii recitarentur, prima dumtaxat excepta, quae ad verbum videri posset descripta; idque pluribus opusculis professi publice sunt: quamvis non inficiarentur, verba quae in Jansenii libro legebantur, idem valere ac alia in Pontificia Constitutione supposita; imo diserte faterentur, propositiones ab eadem Constitutione damnatas in proprio suo et maxime legitimo sensu apud auctorem cui tribuebantur exstare.“

„n. 154. Haec quaestio inter facti se limites tenet; quam doctiores propterea negant definitionibus fidei divinae subjectam. — Sed ea nihil ad rem: cum nunquam vel

persona ipsa Jansenii damnata, vel quid in illius conscientiae mentisque recessibus delitesceret, fuerit quaesitum. Neque majus ullum in vocibus, quibus propositiones conceptae expressaeque, potest esse momentum. Quis enim de re sensibus obvia disputationem instituendam putaverit? Non voces aut formulae, sed earum significatio ad judicii trutinam revocata est: deque hoc tantum Apostolica Sedes tulit sententiam."

Relatio Card. Rospigliosi.

„n. 155. Secunda quaestio esse posset, quid tandem ex nativa sua vi et proprietatibus significarent verba Jansenii in suo *Augustino.* Quae licet ex infra dicendis neque ipsa ad nostrum institutum pertineat, continet tamen controversiam non mere de facto, at de jure subjectamque ideo Ecclesiae judicio." [1])

72. Loquens deinde de mandato a Clemente Nuntio dato, ut examinaret quid in synodalibus Actis factum, ac de expositione ab episcopo Catalaunensi transmissa, ait n. 161, Pontificem desiderasse cognoscere, quid contineretur in declaratione quae ab episcopis in Actis verbalibus synodorum facta erat. „Si enim nihil ibi affirmatum fuisset, praeterquam quod, posse Pontificem falli in quaestionibus *de facto* prout supra n. 153 explicavimus, prudenti rem dissimulatione supprimendam existimabat. Sin vero asseruissent episcopi, nolle se pro haereticis agnoscere quinque Propositiones in sensu Jansenii, quemadmodum ab Apostolica Sede fuerant damnatae, id sane nullatenus ferre, neque in re tanti momenti quidquam connivere, quinimo acerrime obviam ire statuerat." [2])

73. Optime perspicis, quaestionem an *sensus et doctrina propositionum* sit in Augustino Jansenii, dici a Cardinali Rospigliosi quaestionem juris, et in hac, asserit, nullo modo voluisse connivere Clementem. Quaestionem *de mente subjectiva Jansenii et de verbis propositionum* dicit quaestionem facti, de qua prudenti oeconomia ulteriores investigationes

---

[1]) V. Dumas, Histoire des cinq propositions de Jansenius, p. 653. Liège 1699.

[2]) Ibid. p. 643.

Pontifex supprimere voluit. Hac ultima ratione igitur Romae interpretati sunt ea, quae ambigua videbantur quoad declarationes episcoporum et commissariorum. Cardinalis Rospigliosi non commemorat, transmissam fuisse Romam copiam Actorum synodalium; res enim debebat remanere secreta. Forte nec ex copia, quae minus accurata et non omnino genuina esse poterat, sensus episcoporum plane patebat. Poterant certe Romae investigationes ulteriores omittere, niti documentis publicis quae a personis delegatis acceperant, et prudenti dissimulatione pro tempore desistere a persequendis conatibus privatis Jansenistarum. Brevi

Clementis IX Breve.

autem ad episcopos dato Clemens IX providere voluit ut constaret, se omnino insistere Constitutionibus Praedecessorum suorum, et eumdem sensum internum ac subscriptionem sine restrictione requirere qualem illi exegerant.[1])

---

[1]) Ipsi Jansenistae ea aetate bene intelligebant, Pontificem velle sinceram et simplicem subscriptionem formulae. Sed suis machinationibus coryphaei eorum illuserunt Nuntio Pontificis, atque, uti videtur, etiam episcopo Alectensi, qui forte pro severitate sua et obstinatione non subscripsisset, si scivisset eam subscriptionem exhiberi Pontifici ut adhaesionem ad damnationem propositionum in sensu Jansenii. Scribit Leroy (abbé de Hautefontaine) Jansenista insignis ad amicum suum Lancelot pariter Jansenistam eminentem, die 12° Decemb. a. 1668: „Il ne faut pas s'étonner, si M. d'Aleth a été trompé dans l'affaire de l'accommodement, et si on lui a fait prendre les choses autrement qu'on ne les prenait à Paris, puisque M. le Nonce a été trompé lui-même, quoique d'une manière directement opposée à celle que l'a été le saint prélat, et d'une façon la plus plaisante et la plus incroyable du monde. Car ce ministre du Pape, qui dans sa qualité ne doit pas être aisé à prendre pour dupe, a déclaré „qu'il avait pensé qu'il ne s'agissait dans toute la négociation que de reduire les quatre évêques à la *signature* du Formulaire *pure* et *simple,* et qu'ils s'y étaient réduits. et que s'il avait vu ce quel'on faisait, il n'aurait jamais donné son consentement à la paix.'' Ainsi, Monsieur, la politique si adroite et la prudence si ingénieuse de ce siècle a trouvé l'art et le secret de contenter en même temps, durant le cours d'une négociation, deux personnes dont les intentions et les fins étaient les plus contraires du monde, en leur faisant voir les choses dans une situation et dans un aspect qui leur cachait ce qu'elles étaient véritablement." Rapin, Mém. IV. p. 473 nota.

III.

De Constitutione „Unigenitus“ ac de schismate Ultrajectino.

74. Post pacem Clementinam Jansenistae per plura decennia otio aliquo fruiti sunt, quum subdola sua agendi ratione eo pervenissent, ut jam in sinu Ecclesiae occulte errores suos fovere et spargere possent. Atque eo tempore, saeculo decimoseptimo ad finem vergente, favorem quemdam adepti esse videntur etiam apud multos Catholicos praestantes, ita ut factio quidem, quatenus corpus quoddam compactum constituebat, non multum cresceret, sed Jansenismi viro plurimi aspergerentur. Quum turbas apertas Jansenistae non excitarent, auctoritati ecclesiasticae occasio non praebebatur, ut summa severitate contra eos procederet, et quidem eventus etiam acciderunt, propter quos perversa Jansenismi tendentia minus animadversa est. Ita in controversia de *regalia* inter Ludovicum XIV et S. Sedem exorta, Jansenistae plures partes tuiti sunt Romani Pontificis, dum magna pars cleri tum saecularis tum regularis caeca quadam admiratione Ludovici XIV ipsi cederet, Hoc regaliae negotium et Gallicanorum *Declaratio* a. 1682 edita Sedis Romanae sollicitudinem et curas maxime sibi vindicabat; praeterea Galliae rex cum Pontifice Innocentio XI acriores lites habuit propter abrogatam merito immunitatem asyli ministrorum regum et principum, quum ex hac immunitate ejusque abusu maxima damna Romae orirentur. Exortae pariter sunt hoc tempore controversiae de ritibus Sinensibus et Malabaricis. Quum isti ritus praesertim a Jesuitis liciti haberentur et permitterentur, ab aliis non paucis improbarentur et rejicerentur, agitatio animorum in hac lite exorta est, donec demum a Benedicto XIV definitiva prohibitio illorum rituum emissa fuit.

Controversiae variae.

75. In Universitate Lovaniensi versus finem saeculi decimiseptimi et subsequentis initio Jansenistarum errores vel opiniones iis affines sub nomine *Augustianismi,* fautores

plures habebant. In Universitate Duacena etiam magis Jansenismus serpebat, quod detectum est a. 1691 ope *Arnaldi personati*, hominis anonymi, qui stratagemate quodam ambiguo, litteris ad professores Duacenos varios directis, se finxit Antonium Arnaldum illosque adduxit, ut in responsis datis Jansenismi errores aperte profiterentur. Quo facto amicus ille fictus, qui ipsis illuserat, publici juris fecit scripta quae a professoribus obtinuerat; a rege vero isti in judicium vocati, e cathedris suis depulsi et in varias regiones relegati sunt.[1]) — In haec tempora etiam incidit damnatio *quietismi* Michaëlis de Molinos per Innocentium XI (a. 1687) et opinionum Fenelonii per Innocentium XII (a. 1699). Praeterea proscriptae fuerunt hac aetate multae propositiones quae ad moralem pertinent. Occasionem dederunt querelae continuae de morali relaxata; ut enim ostenderent Pontifices, se ab omni studio partium esse alienos, propositiones varias, quae ad ipsos deferebantur, damnari fecerunt et proscripserunt. Haud tamen accuratius inquirebatur, utrum ejusmodi propositiones revera in scholis vel ab auctoribus alicujus nominis traderentur: sed visum est sufficere universim eas proscribere, ut omne periculum removeretur. Damnaverat jam Alexander VII die 24° Septembris a. 1665 et die 18° Martii a. 1666 propositiones 45 moralis laxioris. Idem vero die 5° Maji a. 1667 decretum edidit super attritione ex metu gehennae. Quum enim in scholis catholicis ac nominatim in Universitate Duacensi vehementius ea quaestio agitaretur, utrum sufficeret in sacramento poenitentiae attritio ista, an vero requireretur insuper aliqua Dei dilectio, Alexander VII mandavit, ut auctores vel professores, „non audeant alicujus theologicae censurae, alteriusve injuriae aut contumeliae nota taxare alterutram sententiam, sive negantem necessitatem aliqualis dilectionis Dei in praefata attritione ex metu gehennae concepta, quae hodie inter scholasticos communior videtur, sive asserentem dictae dilectionis

Errorum plurium damnatio.

[1]) Cfr. Tournely, De Gratia, T. I. Quaest. III. Epocha III.

necessitatem, donec ab hac Sancta Sede fuerit aliquid hac in re definitum." Innocentius XI die 2º Martii anni 1679 proscripsit 65 propositiones moralis laxioris; Alexander VIII proscripsit a. 1690, die 24º Augusti doctrinam *de peccato philosophico;* paulo post vero, die 7º Decembris a. 1690, etiam damnavit propositiones 31 ex scriptis Jansenistarum decerptas.

76. Sub Innocentio XII episcopi plures Belgii formulae Alexandri VII subscribendum curarunt additis aliquot verbis, quibus sensus explicaretur, ita ut Jansenistis omne effugium adimeretur. Exigere videlicet voluerunt ab iis qui subscribebant, ut jurarent, 1º *non tantum in reverentiam Constitutionum Apostolicarum, sed etiam in veritatem earum; 2º non tantum in veritatem eorum quae in praedictis Constitutionibus spectant ad quaestionem juris, sed etiam in veritatem ejus, quod spectat ad quaestionem facti ab Alexandro VII definiti: hoc est, ut non solum jurarent, se damnare quinque propositiones famosas, in omni sensu haeretico quem habent, sed etiam serio et sincere illas damnare, ut excerptas ex libro cui titulus „Augustinus Cornelii Jansenii Iprensis": in sensu a Jansenio intento, seu in praedicto ejus libro expresso.* Hac de re tamen querelae Romam delatae sunt, atque Innocentius ut prudenter prospiceret concordiae, die 28º Januarii a. 1694 decretum dedit, quo statuit, ut formulario Alexandri VII nihil adderetur, sed illud sumeretur *in sensu obvio quem ipsius verba exhibent.* Simul injunxit episcopis: *ne ulla ratione quemquam vaga ista accusatione et invidioso nomine Jansenismi traduci aut nuncupari sinatis, nisi prius suspectum esse constiterit aliquam ex his propositionibus docuisse aut tenuisse.* Jansenistae incredibili audacia statim abusi sunt Pontificis decreto ac triumphum agentes declararunt, ab Innocentio XII non exigi, ut propositiones Jansenio adscribantur, eas tantum rejiciendas esse in sensu obvio qui uniuscujusque animum feriat, quin attendatur ad librum ex quo extractae praetendantur. Sed mox episcopis Belgii rem Romam referentibus, Pontifex Jansenistas confudit, novoque Brevi dato die 24º Novembris a. 1696 declaravit,

Quaestio de formulario in Belgio.

se Praedecessorum Constitutionibus firmiter insistere ac propositiones quinque proscriptas esse in sensu Jansenii. Jansenistarum tricae. Sed vel ipso hoc ultimo Innocentii XII Brevi Jansenistae abuti nisi sunt, eo quod de *praetensis* Jansenistis ibi Pontifex loqueretur. Quum quae dicit Pontifex etiam praxim Ecclesiae quoad sectarios generatim illustrent, verba ejus citare opportunum esse videtur. „Quodsi, inquit, praetensi Jansenistae interne et absque eo quod deveniant ad ullum actum externum, dum jurant formularium, non aliter damnent quinque propositiones, quam in sensu obvio, non habito respectu sensus obvii dicti formularii, suoque arbitrio effingant ejusmodi sensum obvium; Ecclesia non judicat de occultis, quae soli Deo cordium scrutatori innotescunt. Sin vero iidem praetensi Jansenistae voce aut scripto edant proprios sensus Apostolicarum Constitutionum praedictique Brevis sensui dissentaneos, debent Episcopi prout de jure contra eos procedere.“ Jansenistis vocula *praetensi Jansenistae* apta visa est, ut probarent, nullos revera esse Jansenistas. At manifestum est, verbum *praetensi* hic non significare fictos Jansenistas, sed eos qui ut tales praetenduntur, habentur, denuntiantur. Unde et distinctionem facit Pontifex inter occultos et eos qui actu externo Ecclesiae decreta violant; ex quo patet eum non fictos dicere Jansenistas.[1]) — Inundabant porro Jansenistae ultimis decenniis saeculi decimiseptimi regiones Galliae et Belgii multis libellis, quibus opiniones suas propagabant. Praeterquam quod doctrinas falsas de gratia ac rigorismum suum tuerentur et introducere studerent, etiam ut exaggeratum traducebant cultum erga B. V. Mariam.[2])

---

[1]) Cfr. Tournely l. c. Epocha III.

[2]) An. 1673 editus fuit libellus: *Monita salutaria B. V. M. ad cultores suos indiscretos. Gandavi 1673.* Ejus auctor erat Adam Weidenfeld advocatus Coloniensis, qui movebatur zelo quodam imprudenti procurandi unionem Protestantium, per concessiones eis a Catholicis faciendas. Quum ipse cum Jansenistis familiaritatem coleret, hi ei necessaria suppeditarunt, ut libellum istum popularem compilaret. Approbationem obtinuit opusculum a Gisberto de Choiseul episcopo Tornacensi (Gallicano), et quod valde mirum, etiam a Petro de Walemburg celebri

77. Ut rerum conditio ad finem vergente saeculo decimoseptimo plenius conspiciatur, paucis notamus seriem Pontificum post Alexandrum VII. — Haud diu superstes fuit Clemens IX post reconciliationem ac pacem quatuor episcopis concessam. Post pontificatum duorum annorum cum dimidio obiit die 9° Decembris a. 1669; natus erat a. 1600. — Successit ei die 29° Aprilis Aemilius Cardinalis Alterius, aetatis fere octoginta annorum (n. 13° Julii 1590) nomenque *Clemens X* sumpsit. Ecclesiam prudenter et pie gubernavit, quamvis ob senectutem major in ipso energia in variis negotiis desideraretur. Obiit ipse die 22° Julii a. 1676. — Ei successit die 21° Septembris Benedictus Cardinalis Odescalchi, natus a. 1611; is *Innocentius XI* appellatus est. Vitae integritate, pietate, animique constantia in difficilibus et periculosis reipublicae christianae temporibus claruit. Ludovico XIV et Gallicanis fortiter restitit; omnes curas applicavit ad corrigendos abusus et ad restituendam disciplinam ecclesiasticam; Regulares a pio fervore deflectentes ad severiorem regularum observantiam revocavit; renovato Alexandri VII decreto ad sacros Ordines accessuris spiritualem decem dierum secessum praescripsit, variosque, uti jam diximus, damnavit errores. Post haec et alia praeclare gesta die 12° Augusti a. 1689 sanctitatis fama illustris ad Christum imigravit. — In ejus locum die 6° Octobris subrogatus est *Alexander VIII*, antea Petrus Ottoboni Venetus, Cardinalis presbyter, genere atque prudentia et constantia in rebus gerendis commendandus. Hoc unum objiciter venerabili huic Pontifici, quod a praedilectione nepotum et popularium suorum non satis sibi cavisse videatur. Quum natus esset die 22° Aprilis a. 1610, aetate erat admodum provectus quando thronum Apostolicum ascendit, et post annum cum dimidio die 1° Februarii a. 1691 e vita decessit.

Clemens X ejusque Successores.

---

controversita, suffraganeo archiepiscopi Moguntini. Libellus iste mox in Indicem relatus Catholicos vehementer commovit, sed Jansenistae eum multis laudibus evehebant et commendabant.

Innocentius XII. Clemens XI. 78. Post ejus mortem comitia propter Cardinalium discordiam protracta sunt usque ad diem 12um Julii a. 1691, qua die, Pontifex renuntiatus est Antonius Cardinalis Pignatelli archiepiscopus Neapolitanus (n. 1615), qui sub *Innocentii XII* nomine Ecclesiam gubernavit usque ad annum 1700. Is spem quam de se ipso excitarat, dum apud Imperatorem et reges Nuntii Apostolici officio fungebatur, nunc summae potestatis particeps cumulatissime implevit. Beneficentissimus fuit in pauperes. Constitutione *Romanum decet Pontificem* nepotismum a Curia pontificia proscripsit, districte prohibens, ne Pontificum consanguinei Ecclesiae bonis ditarentur. Alias plures Constitutiones edidit, tum ad promovendam ecclesiasticam et regularem disciplinam, tum ad corrigendos abusus. Ecclesiasticas dignitates nonnisi dignis contulit, pacem inter christianos principes, qui se continuis bellis impetebant, quantum potuit litteris prudentia refertis et gravitate ad eos datis promovit. Cum Ludovico XIV rege Galliae pacem iniit, gratiamque suam restituit praelatis, qui Comitiis a. 1682 interfuerant, accepta prius conveniente satisfactione. Disceptationi de origine Ordinis Carmelitarum inde a prophetis Elia et Eliseo, quae inter Carmelitas et Bollandistas acrius agitabatur, silentium imposuit; quae vero in Jansenismi negotio fecerit, jam indicavimus. Obiit Innocentius XII annis et meritis plenus a. 1700 die 27^{0} Septembris. Apostolica Sedes vacavit usque ad diem 23um Novembris, quo die in eam sublimatus est *Clemens XI,* Urbinas, antea appellatus Joannes Franciscus Cardinalis Albani. Vir fuit genere, pietate, eruditione, animique constantia spectatissimus, qualem postulabat Ecclesiae status inter bellorum strepitus, quibus Europa agitabatur, et inter sectariorum assultus, quibus Ecclesiae doctrina vel auctoritas impugnabatur. Sub Clemente XI videlicet iterum vehementius Jansenistae Ecclesiam turbarunt; unde secundum propositum nostrum jam eorum agitationes enarrare pergimus.

79. Prodiit inter Jansenistas Parisiis anno 1701 famosus dictus *Casus conscientiae,* in quo inducitur nescio

quis clericus, cui sacramentalis absolutio denegata fuerat, eo quod declarasset, *se revera quinque propositiones absolute et simpliciter damnare ac formulae fidei Alexandri VII subscripsisse quidem: nihilominus quantum ad quaestionem facti, seu attributionem quinque illarum propositionum libro Jansenii, existimare se, religiosum sufficere silentium.* Nihil unquam, uti jam vidimus, tam cordi fuit discipulis Jansenii, quam obtentu hujus religiosi silentii magistri sui doctrinam censuris eripere et clanculum diffundere. Quadraginta doctores theologos Parisienses, inter quos erant aliqui celebriores, uti Natalis Alexander, adduxerunt ad subscribendum propositi in dicto Casu conscientiae articuli solutioni his verbis: *Doctores infrascripti visa casus expositione censent, hujus ecclesiastici viri sententiam nec novam esse nec singularem, nec ab Ecclesia damnatam; neque talem ut Confessarius possit ipsi sacramentalem denegare absolutionem nisi eam retractaverit. Deliberatum in Sorbona die 20 Julii 1701.* Numero ac pondere quadraginta illorum doctorum spem certam conceperant Jansenistae, futurum ut votis suis tandem fruerentur. Sed mox summus Pontifex Clemens XI hanc dicti casus solutionem decreto dato die 12° Februarii anni 1703 damnavit, ac Breve dedit hac de re ad regem Galliae, quo postulabat, ut auctoritate quoque ipsius audacia illorum virorum reprimeretur. Non sine motivis suspicio aderat, archiepiscopo Parisiensi Cardinali de Noailles notum fuisse illum casum, initio secreto propositum, eumque suam quoque solutionis approbationem promisisse. Quum tamen statim post publicatam solutionem pateret, eam ab omnibus sinceris Catholicis improbari, archiepiscopus etiam ad hanc partem se vertit. Juvit eum ista in re Bossuetus, cujus influxu maxima pars doctorum, (primum Natalis Alexander,) adducti sunt, ut ad retractationem solutionis parati essent. Die 22° Februarii anni 1703 igitur archiepiscopus censoria virgula solutionem casus perstrinxit, et judicio praesulis theologi Parisienses qui dictum conscientiae casum approbaverant, paucis exceptis, revocata priore sua subscriptione, se subjecerunt. Jansenistae quidem magno furore affecti sunt;

Casus conscientiae.

sed etiam Universitates Lovaniensis, Duacena et Parisiensis solutionem casus solemniter reprobarunt.

Bulla *Vineam Domini.*

80. Quoniam tamen Jansenistae semper in perversa sua sententia persistebant, quoad *factum* sufficere obsequiosum vel religiosum silentium, eaque via Constitutiones Apostolicas eludebant, doctrinam vero Jansenianam in corde suo retinebant et clam disseminabant, Clemens XI demum a Galliae rege et nonnullis episcopis rogatus anno 1705 Bullam edidit *Vineam Domini Sabaoth,* in qua Constitutiones Innocentii X et Alexandri VII confirmavit, Litteras Clementis IX et Innocentii XII in forma Brevis datas a falsis Jansenistarum interpretationibus vindicavit, doctrinam in relato Casu sonscientiae contentam damnavit declaravitque, *obedientiae quae praeinsertis Apostolicis Constitutionibus debetur obsequioso illo silentio minime satisfieri; sed damnatum in quinque praefatis propositionibus Jansenii libri sensum, quem illarum verba prae se ferunt, ut praefertur, ab omnibus Christi fidelibus ut haereticum non ore solum sed et corde rejici ac damnari debere, nec alia mente animo ac credulitate supra dictae formulae subscribi licite posse.* Haec Bulla eodem anno a Clero Gallicano in Comitiis et a Sorbona acceptata, a Curiis regni in catalogum legum politicarum relata, et ab episcopis, uno excepto Pontiopolensi (Saint-Pons), publicata est. — Eadem Bulla cui subscriberent, proposita fuit monialibus Portus-Regii (extra muros), quarum abbatia semper erat primarius refractariorum locus et quasi centrum. Quum vero istae moniales in sua contra Constitutiones Apostolicas rebellione pertinaces, Constitutioni Clementis nonnisi cum restrictione, salvis nempe iis quae pro se ut dicebant in pace Clementine fuerint decreta, subscribere vellent, earum monasterium mandato regis et assensu archiepiscopi Parisiensis Cardinalis Noallii a. 1709 abolitum est. Ipsae vero per varia coenobia dispersae sunt, in quibus melius edoctae intra quatuor annos, una excepta, se Constitutionibus Sedis Apostolicae submiserunt.

81. Interim jam efferbuerunt novae turbae ex causa *Paschasii Quesnelli.* Is a. 1634 natus, sacerdos erat Oratorii

Parisiensis, ac decursu temporis post mortem Arnaldi (1696) caput totius factionis Jansenistarum evasit. Affecerat Jansenismi virus eo tempore uti alios Ordines religiosos ita et Congregationem Oratorii, ex cujus sinu aliquot acerrimi Jansenismi propugnatores prodierunt. Quamvis Superiores illius Congregationis identidem adlaborarent, ut perversas opiniones exstirparent, eo tamen non pervenerunt, tantoque major erat pernicies, quod Oratoriani tum in educationem juventutis, tum in directionem animarum magnum influxum exercerent. — Quesnellus porro librum edidit gallice conscriptum, cui titulus erat: *Abrégé de la morale de l'Evangile, ou pensées chrétiennes sur le texte des quâtre Evangélistes*, Paris 1671, in 12°.[1]) Opus hoc, quod subsequentibus editionibus plurimum auctum est, multis propter pietatis speciem et dictionis elegantiam admodum placebat. Prae caeteris de Noailles, quum esset episcopus Catalaunensis pietatisque fama et laude floreret, illud tum clero tum populo commendaverat. Alii vero in eodem libro non paucas assertiones noxias, speciatim Jansenismum spirantes, deprehendebant, et episcopus Aptensis (de Foresta) illum librum a. 1703 dioecesanis suis prohibuit.

Paschas. Quesnellus.

82. Ipse Quesnellus quum fidei formulae a sua Congregatione Jansenisticis erroribus oppositae subscribere nollet, a. 1684 ex Oratorio dimissus fuerat, et a. 1685 etiam e patria expulsus Bruxellas confugit. In hac quidem urbe occulte, in Hollandia dein liberius rem Jansenisticam promovere, clerum et populum a debita Sedi Apostolicae et episcopis obedientia abstrahere, et calamo et opere conatus est. Anno 1703, jussu Philippi regis Hispaniae et Humberti de Precipiano archiepiscopi Mechliniensis interceptus, custodiae mancipatus est. Non multo post amicorum ope e custodia ereptus, confugit in Hollandiam, ubi anno 1719 decessit. Crescente lite de libro

---

[1]) Edidit paulo post a. 1675 Quesnellus opera s. Leonis, additis notis et dissertationibus quae spirabant sensa M. A. de Dominis, quibusque primatum et infallibilitatem R. Pontificis impugnabat. Unde editio ista a Clemente XI a. 1676 prohibita fuit; Quesnellus vero contra hanc prohibitionem emisit iracundam protestationem.

Quesnelli, Clemens XI eumdem a selectis censoribus discuti jussit. Secundum unanimem eorum sententiam a. 1708 per Breve *Universi* illum damnavit, et ne quis eum legeret aut venderet sub poena excommunicationis majoris interdixit, quod in eo doctrinae et propositiones seditiosae, temerariae, perniciosae, erroneae, alias damnatae et haeresim Jansenisticam sapientes continerentur. Secundum Pontificis Breve a. 1710 episcopi Rupellensis (La Rochelle) et Lucionensis (Luçon) junctis consiliis litteras pastorales ediderunt, quibus Quesnelli liber ut perniciosus proscribebatur; simul ostendebant, doctrinas propositionum quinque Jansenii eo contineri, s Augustino autem tum Jansenium tum Quesnellum omnino oppositum esse.

Cardinalis de Noailles. 83. Sed hac occasione vehemens orta est indignatio Cardinalis de Noailles archiepiscopi Parisiensis. Advertendum est, ut omnia in clara luce ponantur, primam approbationem libri Quesnelli a. 1671 dedisse Vialar, tunc episcopum Catalaunensem, atque explicari potest quod ipse minus adverterit doctrinas ejus perversas, eo quod in prima opusculi editione tantum quinque ex propositionibus 101 postea damnatis inveniantur. Mortuus est Vialar a. 1680. Anno autem 1687 editio aucta libri publicata est tribus voluminibus, quae totum Novum Testamentum complectebantur; in eadem jam 53 ex propositionibus proscriptis inveniuntur. Dein complementum ultimum accepit hoc opus nova editione a. 1692, quumque prima editio fuisset unius voluminis in 12°, haec editio erat quatuor voluminum in 8°, titulusque etiam mutatus ea inscriptione: *Le nouveau Testament en français avec des réflexions morales sur chaque verset.* (Paris, Pralard 1692). Apposita erat eousque omnibus editionibus primitiva approbatio episcopi Vialar. Inde ab a. 1694 jam movebantur querelae de libri doctrinis, ac Fromageau doctor Sorbonicus excerpsit 199 propositiones corrigendas; generatim tamen quum venenum satis lateret, opus illud laudibus efferebatur. Anno 1695 nova editio libri haud immutata facta est, eamque primum approbatione sua munivit de Noailles tunc episcopus Catalaunensis.

84. Quum ipse brevi post factus jam esset archiepiscopus Parisiensis, a. 1696 publicatus fuit liber posthumus Martini de Barcos nepotis Vergerii (m. a. 1678): *Exposition de la foi catholique touchant la grâce et la prédestination.* (Mons, Migeot 1696, in 12°). In eo libello quinque Jansenii propositiones aperte continebantur; proscripsitque hoc opus de Noailles die 20° Augusti a. 1696, edita longiori conscripta prohibitione, cui conficiendae Bossuetus adlaboraverat. (Innocentius XII pariter hunc librum damnavit a. 1697). Sed mox archiepiscopus variis Jansenistarum scriptis lacessitus fuit[1]), maxime per libellum inscriptum: *Problême ecclésiastique proposé: à qui l' on doit croire, de Messire L. Ant. de Noailles, Evêque de Châlons en 1695, ou de M. L. Ant. de Noailles, Archevêque de Paris.*[2]) — Eaedem videlicet doctrinae continebantur in libro Quesnelli approbato et in libro Martini de Barcos, quem archiepiscopus proscripserat. Exinde Cardinali de Noailles quamvis novam libri Quesnelliani editionem non approbaret, multa incommoda orta sunt, quum nec condemnare vellet opus antea ab eo comprobatum. Inde ab anno 1696 etiam Jansenistae quemdam influxum in eum acquisiverunt. — Quum igitur, uti diximus, duo episcopi a. 1710 litteras pastorales contra Quesnelli librum edidissent, factum est imprudentia librarii, uti videtur, ut ad valvas palatii archiepiscopi Parisiensis affigeretur folium impressum, quo nuntiabatur publicatio illarum litterarum pastoralium. Quamvis id etiam quoad alios libros non insolitum esset, tamen de Noailles censuit, hoc factum esse ad ipsius opprobrium, eo quod Quesnelli librum aliquando approbatione munivisset. Quum vero Jesuitas haberet ut auctores illarum litterarum pastoralium, eos

Negotio Quesnelli implicatur.

---

1) E. g. (Gerberon) Histoire abrégée du Jansenisme et remarques sur l'ordonnance de M. l' Archev. de Paris. Cologne, 1697, in 12°.

2) Libellus anonymus variis auctoribus adscribebatur; plures et inter eos Card. Noallius suspicabantur a Jesuitis eum esse conscriptum. Sed a. 1703 detectum est auctorem esse Thierry de Viaixnes, Benedictinum Congreg. St. Vannes, Jansenistam acerrimum.

jurisdictione privavit in archidioecesi, et litteras illas pastorales a. 1711 legi prohibuit, quod doctrinas Baji et Jansenii continerent, quamvis duo episcopi se obtulissent, ut satisfactionem Cardinali praestarent.

85. In his rerum difficultatibus Ludovicus XIV suasit Cardinali, ut ipse damnaret Quesnelli opera; sed quamvis archiepiscopus initio ad id inclinaret, tamen paulo post animo mutatus est. Petierunt tunc rex ac plures episcopi a Clemente XI, ut examine facto per Constitutionem de libro pronuntiaret, ita tamen ut in Bulla eas expressiones vitaret, quae clero Gallicano minus placerent, uti e. g. *motu proprio, plenitudine potestatis,* quo facilius ab omnibus Bulla reciperetur. Ipse Noallius videbatur paratus ad Constitutionem admittendam, imo etiam Quesnellus protestabatur de sua obedientia; uterque tamen credebat, numquam futurum, ut Constitutio aliqua ederetur. Romae duo Jansenistae, La Chausse, et Rollet Ordinis Minimorum Generalis, causae Quesnelli servire studebant, dumque ibidem timorem excitabant, ne in Gallia R. Pontificis Constitutio admitteretur, archiepiscopo nuntiabant, tantum in speciem quasdam praeparationes Romae fieri, et Bullam nunquam venturam esse.

Constitutio *Unigenitus.*

86. Sed Clemens XI, ut fallacem libri doctrinam, antea generatim dumtaxat indicatam, pluribus ex eo decerptis propositionibus distinctius explicaret, rem commisit Congregationi quinque Cardinalium et sex theologorum ac jurisconsultorum. Haec 101 propositiones e libro Quesnelli excerptas, maxima diligentia omnique studio ac labore, multis a. 1712 et sequente habitis consultationibus, discussas et cum ipso libri textu accuratissime collatas reprobandas sub variis *respective* censuris censuit. Quapropter Pontifex die 8° Septembris a. 1713 edidit Bullam *Unigenitus Dei Filius,* in qua propositiones illas verbotenus alligatas, *in globo* sub variis respective censuris, quarum saltem aliquam singulae mererentur, damnavit, scilicet tamquam respective falsas, captiosas, malesonantes, piarum aurium offensivas, scandalosas, perniciosas, temerarias, Ecclesiae ejusque praxi injuriosas, etiam in pote-

states saeculi contumeliosas, seditiosas, impias, blasphemas, suspectas de haeresi ac haeresim ipsam sapientes, haeresibus et schismati faventes, variasque haereses, potissimum eas quae in famosis Jansenii propositionibus continebantur manifeste innovantes.

87. Pontificis Bullam omnes ubique episcopi debita cum obedientia et tanquam dogmaticum Ecclesiae judicium susceperunt; aliqui tamen episcopi in Gallia cum Jansenistis ei refragati sunt, atque exinde ingens rerum turbatio orta est. Hoc in negotio ista fuere praecipua effugia: 1⁰ Distinctio inter *jus* et *factum* (sensum Quesnelli) adhibita est. 2⁰ Praetextus, Bullam, quum *non singillatim ut haereticas* sed *in globo* propositiones damnaret, non ut dogmaticam, sed ut disciplinarem habendam esse, ac sufficere silentium obsequiosum. 3⁰ Bullam esse obscuram et indigere nova explicatione. Mox vero etiam maximis convitiis Constitutio ab adversariis affecta est. — Ludovicus XIV Bullam eodem anno 1713, quo edita est, proposuit quadragintaocto episcopis Parisiis congregatis, quorum quadraginta eam incunctanter acceptarunt; reliqui octo, quorum dux erat Cardinalis de Noailles, contestati sunt, quoniam propositiones damnatae etiam sani sensus capaces essent, se nonnisi sub certis conditionibus, quibus perversus eorum sensus definiretur, Bullam acceptare posse. Rogandum esse Pontificem, ut ipse ejusmodi explicationem ederet et simul singulis propositionibus convenientem censuram adjungeret. Octo episcopis opponentibus dein alii septem se addixerunt; sed septuaginta se junxerunt quadraginta episcopis memoratis et Constitutionem acceptarunt ac promulgaverunt. A Curia seu Parlamento Parisiensi pariter regis mandato Bulla inter leges publicas relata est, sed cum quadam clausula offensiva in Romanum Pontificem, qua libertates praetensas Gallicanas, jura coronae, et potestatem ac jurisdictionem episcopalem tuebantur. Etiam Sorbona, non obstante oppositione archiepiscopi, Bullam ex mandato regio acceptavit; initio tamen doctores 31 contra 97 restiterunt, et paulo post plures doctores quum invalida esse decreta edicerent, e Sorbona

Commotio exorta.

Resistentia contra Constitutionem.

ejecti sunt. Tum Pontifex tum rex contra opponentes episcopos severius procedere intendebant, sed ea occasione per praetensa privilegia Gallicana negotium maxime impeditum est. Haec enim obstabant, quominus archiepiscopus Parisiensis Romam citaretur, antequam in Gallia judicatus esset, atque ita res frustraneis colloquiis et monitionibus protracta est. Quum Clemens XI, quamvis invitus, eousque regi obsequium praestaret, ut post severam monitionem episcoporum de submissione facienda, per Concilium nationale judicium concederet institui, a Parlamento oppositum fuit, injustum esse cogere episcopos ad submissionem. Etenim nondum certum esse, Constitutionem Clementis XI regulam esse dogmaticam fidei. Ad hoc videlicet requiri consensum episcoporum totius orbis christiani; de hoc vero consensu ut constet, necessarium esse amplius temporis spatium effluat, et eousque etiam Bullam inter leges gubernii civilis haberi non posse. Ludovicus XIV in animo habebat, ut solemni sessioni Parlamenti ipse adesset et resistentiam frangeret; sed inter haec rerum discrimina die 1o Septembris a. 1715 e vivis sublatus est, atque tunc opportuna tempora oppositioni adfuere.

88. Ludovico XIV enim in regno successit Ludovicus XV ejus pronepos quinquennis, sub quo usque ad annum 1723 regni administrationem gessit Philippus dux Aurelianensis, vir moribus corruptus et religionis expers. qui magno Gallorum scandalo corruptionem in aula fovit, regiae et ecclesiasticae auctoritatis osoribus audaciam, Jansenianae et Quesnellianae factionibus et pullulanti incredulorum societati vires addidit. Ipsum Cardinalem de Noailles praesidem Consilii conscientiae constituit, ita ut in episcoporum electionem et in res ecclesiasticas hic summum influxum exerceret. Praevaluerunt etiam sub novo syndico Hyacintho Ravechet factiosi in Sorbona, ita quidem ut eadem prius decretum tanquam subreptitium et irritum expungeret adeoque Constitutionis acceptationem denegaret; ejus exemplum Universitates Rhemensis et Nannetensis imitatae sunt. Clemens XI quidem archie-

piscopum nunc amicis nunc severis et minacibus litteris ad Bullae absolutam acceptationem adducere conatus est; is vero in sua sententia perstitit.

Difficultates auctae

89. Agitatio, oppositio, discordia igitur in Gallia in dies crescebat; Pontifex vero Clemens XI haesitabat, qua ratione procedendum esset, ut ex officio sibi credito auctoritatem et dignitatem Sedis Apostolicae vindicaret. Paratus quidem erat, ut episcopos reluctantes in judicium vocaret, sed praetensis privilegiis Gallicanis multa parabantur obstacula; timendum videlicet erat ea aetate, ne vel ipsi episcopi fideles severitate adhibita commoverentur. Etiam de congregando Concilio oecumenico deliberatum est; attamen id periculosum erat propterea, quia Pontifex visus fuisset cedere, et definitiones dogmaticas Synodi judicio submittere; adversarii saltem ita rem explicassent. Interim die 1° Maii a. 1716 Brevia direxit tum ad ducem Aurelianensem, ut eum excitaret ad submissionem episcoporum provocandam, tum ad episcopos quindecim renitentes, ut minis eos a coeptis deterreret. Dux Aurelianensis duos misit Romam deputatos, P. Vivienum de la Borde Oratorianum et Chevalier, Vicarium generalem dioecesis Meldensis, ut cum Pontifice agerent. Sed viri erant omnino suspecti, Richerii et Jansenii doctrinis infecti, ita ut plane nihil cum ipsis confici posset, nec Pontifex eos ad se admittere vellet. Romae autem erant qui renitentibus favebant, ita quidem ut quotidie in monasterio Minimorum SS. Trinitatis in monte Pincio conventicula fierent secreta, quibus intererant P. Laborde et Procuratores Generales Benedictinorum, Cisterciensium, Missionum, aliquot Dominicani et episcopus Cononiensis Maigrot quondam Vicarius Apostolicus[1]), qui in missionibus Sinensibus se Jesuitis valde adversum ostenderat. Pontifex quum id rescivisset, ea conventicula prohibuit. Mense Novembri iterum *duo Brevia* Clemens in Galliam transmisit, unum ad ducem Aurelianensem, quo nuntiabat

---

[1]) Cf. Lafiteau Hist. de la Constitution *Unigenitus* T. I. L. III. p. 225. (edit. de Liège 1738.)

severius se acturum ejusque auxilium postulabat; alterum ad episcopos acceptantes, quo eorum fidelitatem laudabat et contra machinationes renitentium eos munibat. Bulla vero ad Sorbonam data omnia privilegia ei concessa suspendit, speciatim facultatem promovendi ad gradus academicos. Id eo majoris erat momenti, quod ex Concordato vigente omnia beneficia, quae per menses Januarium, Aprilem, Julium et Octobrem in Gallia vacabant, graduatis conferenda erant. Sed in aperta rebellione episcopi et doctores Sorbonae perseverarunt.

Appellantium origo.

90. *Appellatione a Papa ad Concilium*, quam die 1° Martis a. 1617 quatuor episcopi contra Bullam *Unigenitus* emiserunt, haec rebellio fastigium attigit; talis appellatio contra definitionem dogmaticam Pontificis nonnisi ter eousque ab hominibus haereticis, scilicet a Pelagio, a Michaële Caesenate et a Luthero facta erat. Erant episcopi illi Petrus Soanen Sanitiensis (Senez), Car. Colbert episcopus Montispessulani (Montpellier), Petrus Delangle Boloniensis, et Petrus de la Broue Mirapicensis (Mirepoix): eorum vero exemplum secuti sunt multi doctores Sorbonici, clerici, aliique omnis conditionis viri et feminae. Cardinalis de Noailles in archiviis episcopalibus die 3° Aprilis pariter deposuit appellationem in qua dicit: *A Pontifice manifeste decepto et Constitutione Unigenitus juxta Constantiensis et Basileensis Concilii decreta ad Pontificem melius edocendum et Concilium generale libere et in loco tuto celebrandum Nos ... appellamus.* — Clemens XI de his certior redditus, die 19° Februarii a. 1718 documentum appellationis quatuor episcoporum schismaticum et haereticum, illud autem archiepiscopi Parisiensis schismaticum et haeresim sapiens declaravit. Paulo post *appellantibus* terminum praescripsit, intra quem appellationem suam revocarent. Eo elapso, die 28° Augusti a. 1718 Litteras *Pastoralis officii* dedit ad universos fideles, quibus declaravit, refragantes Bullae *Unigenitus* a sua et S. R. Ecclesiae charitate prorsus esse segregatos, nullamque sibi vel R. Ecclesiae cum illis communionem ecclesiasticam exstituram, donec rejecta penitus refragandi audacia, per

exhibitionem verae obedientiae resipiscerent. Sed Cardinalis de Noailles jam non a Papa ad Papam, sed tunc simpliciter et unice ad generale Concilium provocavit. Attamen Bullam *Unigenitus* universi orbis christiani episcopi, atque in Gallia etiam omnes praesules, praeter sexdecim vel septemdecim, debita obedientia receperunt, ita ut schismaticorum factio haud ulterius cresceret.

Submissio Cardinalis de Noailles.

91. Longum esset turbas describere, quae ex hoc statu rerum ultra decennium continuato in Gallia ortae sunt. Perduravit oppositio episcoporum aliorumque appellantium sub *Innocentio XIII,* (antea Michaël Card. Conti), qui die 8° Maii 1721 ad Sedem Apostolicam evectus est, quum Clemens XI die 19° Martii decessisset. Gubernavit Innocentius XIII Ecclesiam usque ad d. 7um Martii a. 1724. Post ejus obitum suffragantibus omnibus Cardinalibus die 29° Maii Pontifex renuntiatus est *Benedictus XIII,* antea Vincentius Maria Cardinalis Ursinus O. P., archiepiscopus Beneventanus, vitae sanctimonia insignis. Quum hic uti Praedecessor ejus continuo submissionem sub Bulla *Unigenitus* urgeret, atque etiam rex Ludovicus XV monita sua jungeret, tandem Cardinalis de Noailles ad resipiscentiam se convertit. Anno 1728 die 11° Octobris litteras pastorales edidit, in quibus Constitutionem *Unigenitus* demisse et pure acceptavit, omnesque instructiones aut explicationes, quas de illa Constitutione antea dederat, revocavit. Ita *Appellantes* praecipuum suum fulcrum amiserunt. Eodem tempore episcopi plures, improbatis suis appellationibus Bullam *Unigenitus* demisse acceptarunt. Quum Cardinalis de Noailles brevi post die 2° Maii a. 1729 obiisset, successorem habuit Casparum de Ventimille antea archiepiscopum Aquensem, qui inde ab initio Bullam *Unigenitus* acceptaverat. Is eodem anno 1729 plerosque ecclesiae metropolitanae canonicos ad sinceram Bullae receptionem permovit, et Sorbona quoque votorum pluralitate contestata est, decretum quo Constitutionem a. 1714 acceptaverat esse authenticum, eam iterum acceptavit, suamque appellationem et alia contra Bullam acta revocavit. Denique a. 1730 Ludovicus XV Parlamentum Pari-

siense adegit, ut Bullam denuo inter leges publicas referret, quo facto nemini impune licebat eam publice impugnare aut ab ea appellare. Sic factio *Appellantium,* quorum multi fugerunt in Hollandiam, valde imminuta, non tamen exstincta est.

Jansenistae convulsionarii. 92. Illi qui acceptationi Bullae *Unigenitus* restiterant, certe ex parte non fuerant Jansenistae stricto hujus vocis sensu, sed qui post restitutam pacem in oppositione permanserunt, cum Jansenistis in unam factionem coaluerunt. Quum vero eousque in Gallia Jansenismi causa saltem cum quadam dignitatis specie propugnata esset, exinde jam factiosi in turbam vilem et abjectam ibidem degenerarunt, et nonnisi tenebrosis artibus sectam suam sustentaverunt. Tempus enim successit *Convulsionarismi,* quem fanatici isti ut signum veritatis exhibebant.[1]) Singula persequi non vacat; quaedam innuere sufficiet. Sectarii igitur ad corroborandam factionem suam vulgare coeperunt prodigia, quorumdam Appellantium defunctorum intercessione, ut dicebant patrata. Maxime venditarunt miracula Francisci Paris diaconi Parisiensis anno 1727 defuncti et in coemeterio s. Medardi sepulti, ibique aegrotis sanitatem restitui decantabant, ita ut brevi ingens multitudo eo conflueret. Ab anno 1731 nova et singularia phaenomena in coemeterio s. Medardi exhibuerunt sectarii: illi scilicet qui sepulcro Francisci incumbebant, vehementibus convulsionibus corripiebantur, quae corpore inde amoto confestim cessabant, quibusque se a morbis sanatos dicebant. Nonnulli convulsionibus correpti verba adhortatoria vel consolatoria ad circumstantes faciebant, aut contra Bullam *Unigenitus* declamabant, aut vaticinabantur. Jussu regio an. 1732 aditus ad coemeterium s. Medardi interclusus est. Sed Convulsionarismus ille pseudomysticus se magis propagavit Parisiis et in variis Galliae regionibus inter sectarios, et conventicula secreta perdurarunt subsequente aetate, forte usque ad dies nostros. Omnibus autem perpensis, statuendum est, phaenomena Convulsio-

[1]) Cfr. Schill, l. c. Sectio III. p. 254 sqq.

narismi analoga esse phaenomenis Magnetismi animalis et Spiritismi, et ex parte malignis spiritibus videri adscribenda.[1])

93. Quoniam vero currente saeculo decimo octavo in Gallia *Appellantes* seu adversarii Bullae *Unigenitus* inter clericos saeculares et regulares, inter monachos et moniales, inter doctores et laicos in occulto perdurarunt, passim accidit, ut a sacerdotibus orthodoxis moribundis in oppositione pertinaciter perseverantibus ultima sacramenta denegarentur. Erat porro in dioecesi Parisiensi, uti et in aliis dioecesibus, jam dudum (inde ab a. 1654) constitutum, ut qui viaticum recipere desiderabant, attestationem confessionis peractae parocho deferrent. Quum vero passim accideret, ut aegroti in oppositione contra Ecclesiam perseverantes presbyteris appellantibus suspensis confiterentur, attestationem autem confessionis, ne eos proderent, deferre parocho recusarent, inde evenit, ut talibus quoque ultima sacramenta denegarentur. Acciderunt ejusmodi casus Parisiis annis 1749 et 1750. Tunc huic negotio se immiscuit Parlamentum Parisiense, et a. 1752 decretum edidit, quo vetabatur, ne cui sacramenta denegarentur, quod testimonium confessionis exhibere aut nomen confessarii sui indicare, aut Bullam *Unigenitus* acceptare recusaret. Hoc ipsum decretum pleraeque curiae in provinciis adoptarunt. Inde vexationibus potestas saecularis episcopos et sacerdotes persecuta est. Quum dissensiones et turbae augerentur, Benedictus XIV die 16° Octobris 1756 Breve *Ex omnibus* dedit ad praesules Galliae in Comitiis congregatos, quo iterum vim obligationis quoad Bullam *Unigenitus* vindicavit, et quoad sacramentorum denegationem regulas in praxi sequendas praescripsit. Rejecit quidem Parlamentum Parisiense proterva audacia ejusmodi Breve Pontificis. Sed die 10° Decembris *Declaratio regia,* secundum Benedicti XIV statuta ex parte saltem confecta, edita est, eamque demum Parlamentum die 5° Septembris a. 1757

Controversia de Sacramentis.

---

[1]) Cfr. Blanc, Le merveilleux dans le Jansénisme etc. Paris, Plon, 1865.

acceptavit. Urgebatur quidem hac *Declaratione* reverentia et submissio erga Constitutionem *Unigenitus*, sed edicebatur eam non habere characterem et effectus regulae fidei. Nec deerant quaedam statuta, quae Ecclesiae jura laedebant. Jansenistarum tamen audacia edicto hoc regio utcumque emollita est.

Jansenismi in Gallia finis. 94. Caeterum altera parte saeculi decimi octavi controversiae Jansenisticae magna ex parte cessarunt; absorptae enim sunt aliae luctae progressu irreligiositatis et incredulitatis. Lucta Jansenistarum multum contulit ad hunc progressum, quia per scissiones, quas descripsimus, et per doctrinas falsas contemptus religionis et incredulitas magnopere promovebantur. Etiam rigorismus in admissione ad Sacramenta poenitentiae et eucharistiae, fructus fuit Jansenismi maxime lugendus, multumque contulit ad indifferentiam in re religiosa propagandam. Porro Jansenismi reliquiae usque ad dies nostros in Gallia permanserunt. Ita e. g. congregatio quaedam religiosarum s. Marthae Jansenistica erat adhuc a. 1848; ob hanc causam plures religiosae eam congregationem reliquerant, quae partim in saeculo remanserunt, partim novam congregationem fundarunt sub nomine Sororum s. Mariae. Ad has S. P. Pius IX die 15° Augusti 1847 Breve dedit, quo ipsis gratulatur, quod Jansenii haereses ejuraverint.[1]) — Sed factionem quamdam compactam Jansenismo infectam inde a saeculo decimo octavo ineunte usque ad nostra tempora constituunt *schismatici Ultrajectenses* in Batavia; reliquum est, ut de iisdem pauca dicamus.[2])

95. Erexerat Paulus IV a. 1559 episcopatum Ultrajectensem in sedem metropolitanam, et suffraganeas dioe-

---

[1]) Cfr. Blanc, l. c.

[2]) Vide de schismate Ultrajectensi: Storia delle rivoluzioni della Chiesa d'Utrecht, del Conte Luigi Mozzi, Canonico della Cattedrale di Bergamo, Libri cinque; 3 vol. Venezia 1787. — Historia Ecclesiae Ultrajectinae a tempore mutatae religionis in foederato Belgio, Auctore C. P. Hoynck Van Papendrecht, ecclesiae metropolitanae s. Rumoldi Mechliniae Canonico. Mechliniae 1725. — Van Aken, Le schisme Janséniste de Hollande; Etudes religieuses Ve Serie III; 1873.

ceses constituerat Haarlem, Groninghen, Leeuwarden, Middelbourg et Deventer. Electio episcoporum Ultrajectinorum versus saeculum duodecimum erat penes Imperatorem, sed anno 1145 Conradus III jus illud transtulit ad capitula ecclesiarum s. Martini et ss. Salvatoris Ultrajecti. Cesserunt autem capitula haec a. 1528 jus suum iterum Carolo V ut duci Brabantiae et comiti Hollandiae, quatenus se obligarunt, ut eum eligerent quem ipse designaret, simulque episcopus Carolo cessit dominium suum temporale. Bullâ Pauli IV qua Ultrajectum in archiepiscopatum erectum est, Philippo II regi conferebatur jus designandi Pontifici episcopos pro diversis illis sedibus, atque archiepiscopus primus fuit *Georgius d'Egmont* jam episcopus illius dioecesis. Is eodem anno 1559 obiit, eique successit *Fridericus Schenck.* Brevi post haeresis ingentes progressus in Batavia fecit; magna illius nationis pars a vera fide defecit, summa obstacula cultui Catholicorum facta, atque episcopatus illi exstincti sunt. Mortuus est Fridericus Schenck archiepiscopus Ultrajectinus a. 1580, atque a. 1583 a Gregorio XIII *Sasboldus Vosmeer* Vicarius Apostolicus pro Batavia nominatus est. Ipse a. 1602 a Clemente VIII creatus est archiepiscopus Philippensis i. p. i.; nunquam vero fuit archiepiscopus Ultrajectinus. E Batavia expulsus, Coloniae residebat, ubi mortuus est a. 1614. Successorem habuit *Philippum Rovenium* pariter ab a. 1620 archiepiscopum Philippensem. — Inde ab a. 1592 magnam partem in missione Bataviae habuerunt sacerdotes Soc. Jesu, qui summis cum periculis religionem catholicam ibidem tuiti sunt et conservarunt; interdum tamen inter ipsos et Vicarios Apostolicos difficultates quaedam oboriebantur.

Episcopatus Ultrajectinus.

96. Capitula Ultrajecti existentia interea fere perierant, vel defecerant ad partes haereticorum, ita quidem ut a. 1633 tantum viginti canonici catholici essent reliqui, quorum plures sacris Ordinibus non erant initiati. Tunc erexit Rovenius *Collegium sacerdotum*, qui essent ex consilio ejus et juvarent eum in administratione sua. Ejusmodi autem sacerdotes, qui Ultrajecti vel in parochiis

vicinis officia sua exercebant, capitulum verum et legitimum non constituebant, quamvis canonici appellari solerent. — Quando a. 1640 editus est Jansenii *Augustinus*, Rovenius aliique cleri Bataviae viri principes hunc librum maxime commendarunt, quum opinionibus similibus imbuti essent; damnationi tamen libri Rovenius omnino sese submisit. Sed brevi post factio Jansenistarum magnum invenit fautorem. Videlicet *Joannes de Neercassel* Oratorii presbyter jam ab a. 1652 partes habuit in administratione ecclesiae catholicae in Batavia; a. 1662 factus est episcopus Castoriensis i. p. i., et inde ab a. 1663 per subsequentes viginti tres annos ipse solus fuit Vicarius Apostolicus Catholicorum Hollandiae. Exinde Batavia Jansenistarum praecipuum refugium fuit; magnum enim favorem Neercassel ipsis praestitit. Arnaldus, du Vaucel, Gerberon, Quesnel, aliique multi religiosi et ecclesiastici Jansenistae ex Gallia profugi in Bataviam venerunt, magnumque influxum in administrationem rerum ecclesiasticarum acquisiere. Successit Joanni de Neercassel a. 1686 *Petrus Codde* archiepiscopus Sebastenus, qui pariter Jansenistis fuit maxime addictus, eorumque rigorismum aliaque ad mentem Jansenistarum in Vicariatum suum Apostolicum introduxit; distinctio inter *jus* et *factum* etiam ibidem invaluit. Romam vocatus Petrus Codde a Clemente XI et a Cardinalibus, quibus causam ejus discutiendam commiserat Pontifex, saepius auditus, atque ut subscriberet formulario Alexandri VII rogatus, id praestare renuit. Quapropter decreto Clementis XI dato die 7° Maii a. 1702 ab officio Vicarii Apostolici suspensus, et quum in Hollandiam redux in inobedientia persisteret, altero decreto dato die 3° Aprilis a. 1704 depositus fuit. Anno 1710 impoenitens obiit.

Jansenismi invasio.

97. Deposito Petro Codde Sedes Apostolica delegavit Vicarium Apostolicum *Gerardum Potkamp*, parochum in urbe Lugduno-Batava (Leyden), ipsique defuncto dein alios subrogavit. Verum Jansenistae, quorum factio jam aucta erat, praefatos Vicarios Apostolicos recipere noluerunt, gubernium contra illos excitarunt, et ecclesiarum

administrationem penes praetensum capitulum Ultrajectense ejusque Vicarium generalem esse contenderunt. Post paucos annos isti sic dicti canonici Ultrajectenses, quamvis verum capitulum nullatenus constituerent, consiliis Bernardi Zegeri *Van Espen* doctoris Lovaniensis et quorumdam doctorum Parisiensium e factione Appellantium corroborati, sibi jus esse contenderunt archiepiscopum Ultrajectensem eligere. Elegerunt igitur die 27° Aprilis a. 1723 in archiepiscopum *Cornelium Steenhoven*, qui jam apud illos Vicarii generalis munere fungebatur, hancque electionem significarunt R. Pontifici, ut eam confirmaret. Innocentius XIII ad petulantes eorum litteras respondere dedignatus est. Post ejus obitum Cardinalium Collegium, Sede vacante, litteris die 8° Aprilis 1724 datis ad internuntium Bruxellis agentem prohibuit omnibus episcopis vicinis, quominus Cornelium Steenhoven consecrarent. Schismatis ortus.

98. Verum schismaticis praesto fuit infelix homo *Dominicus Maria Varlet* (n. 1678). Ipse e presbytero missionum exterarum Parisiis a. 1718 a Clemente XI creatus est episcopus Ascalonensis et coadjutor episcopi Babylonis. Quum in Asiam proficisceretur, transiit per Hollandiam; Amstelodami apud Jansenistas, quibus deditus erat, moras traxit, iisque postulantibus sacramentum confirmationis administravit. Quae cum agnovisset R. Pontifex, episcopo Ispahensi in Perside mandavit, ut Varletum ab omnibus functionibus episcopalibus suspenderet. Varletus hac censura perstrictus Asiam reliquit, rediitque in Hollandiam, ubi se Jansenistis conjunxit. Dein die 15° Februarii a. 1723 a Bulla *Unigenitus* et a censuris quibus erat ligatus ad futurum Concilium generale appellavit, et die 13° Octobris a. 1724, quamvis suspensus, interdictus et excommunicatus, Amstelodami, assistentibus duobus presbyteris refractariis, Cornelium Steenhoven consecravit archiepiscopum Ultrajectensem.

99. Benedictus XIII mox die 21° Februarii a. 1725 ad universos Catholicos in Hollandia commorantes dedit litteras, quibus electionem Cornelii nullam, ejusque consecrationem sacrilegam declaravit, eum omnibus functio-

nibus sacris interdixit et divinam indignationem refragantibus ob oculis posuit. Steenhoven die 30° Martii a Pontificis sententia ad generale Concilium provocavit; at post tres dies die 3° Aprilis ad divinum judicium evocatus fuit. Eo exstincto Catholici, qui magno numero superabant schismaticos, a gubernio postularunt, ut quemadmodum ante schisma Vicarios Apostolicos a Rom. Pontifice electos apud se habere possent. Verum schismatici effecerunt, ut eorum preces rejicerentur, et in locum Cornelii Steenhoven elegerunt *Joannem Barchman* presbyterum appellantem, qui die 30° Septembris ab eodem Varleto consecratus est. Sacrilege adhuc duos successores idem Varletus consecravit, *Theodorum Van der Croon* et *Joannem Meindarts;* eorum autem electionem et consecrationem Pontifices, a quibus confirmationem petebant, damnarunt, ipsosque electos et sectatores declaraverunt excommunicatos et schismaticos.

Schismatis continuatio.

100. Quum vero Varletus, qui primis quatuor archiepiscopis scismaticis Ultrajectensibus sacrilegas manus imposuerat, a. 1742 obiisset, *Joannes Meindarts*, pseudoarchiepiscopus, metuens, ne post obitum suum schismatica ecclesia episcopo orbata maneret, sedes episcopales Haarlemensem et Deventriensem dudum exstinctas propria auctoritate excitavit, et pro his ecclesiis duos episcopos consecravit. Sed Deventriensis a Catholicis illius regionis rejectus, sine ecclesia, clero et grege in sic dicta sua dioecesi, domicilium fixit Roterodami. Benedictus XIV omnes istas electiones nullas, schismaticas et sacrilegas declaravit. Idem Pontifex ad tentandam schismaticorum conversionem a. 1748 in Hollandiam ablegavit Nicolinum presbyterum; sed quum schismatici omnino postularent, ne ad acceptandam Constitutionem *Unigenitus* cogerentur, tentamen illud effectu caruit. — Anno 1763 Joannes Meindarts celebravit *synodum*, quam secundam provincialem Ultrajectensem appellarunt. Cogendae synodo ansam dedit Jansenista Petrus Leclerc subdiaconus Rothomagensis Amstelodamum profugus. Is caeteris longius progressus contendebat, quinque famosas propositiones con-

tinere sanam doctrinam de gratia et praedestinatione; praeterea sententias multas Ecclesiae auctoritati, traditioni catholicae, R. Pontificis primatui, hierarchiae ecclesiasticae adversas, conscripsit; contendit etiam, ecclesiam Graecam neque schismaticam neque haereticam esse. Hanc occasionem igitur arripuere Ultrajectenses, ut orthodoxiam suam ostentarent, atque immerito a Romano Pontifice se rejici conquererentur.

101. Synodum suam Meindarts cum pseudoëpiscopis Joanne Stiphout Haarlemensi et Bartholomaeo Joanne Reyvel Deventriensi, et cum nonnullis pseudocanonicis et parochis Ultrajecti habuit. In ea sententiae illius Leclerc proscriptae sunt, alteque ad ostentationem Jansenistae primatum Romani Pontificis proclamarunt; varia decreta statuerunt contra doctrinas Jesuitarum Hardouin, Berruyer et Pichon, et contra laxiores casuistas, ac 21 canones de disciplina condiderunt. Quibus actis, cum pseudoëpiscopis subscripserunt alii Jansenistae eadem hac formula usi: *Ego . . . judicans subscripsi;* synodi autem decrèta Romam miserunt, eorum confirmationem petentes. Verum Clemens XIII re cum Cardinalibus diligenter discussa die 30° Aprilis a. 1765 synodum illegitimam et attentatam pronuntiavit, ejus acta rescidit, librum acta continentem damnavit, censurasque contra schismaticos illos innovavit.[1]) **Pseudosynodus Ultrajectina.**

102. Schismatici in sua contra Apostolicam Sedem rebellione perseverarunt. Maxime solliciti de conservandis tribus suis episcopis, post unius obitum continuo novum eligebant. Romani Pontifices vero, quibus illi acta sua semper significabant eorum confirmationem petentes, in eis rejiciendis electisque excommunicandis perrexerunt; a quorum sententiis ac censuris schismatici continuo ad generale Concilium provocabant. Quando a. 1786 Scipio Ricci conciliabulum habuit Pistoriense ibique Jansenistarum doctrinam et disciplinam tuitus est, post damnationem

[1]) Cfr. Wouters Histor. eccles. T. III. pp. 232 sqq. 280 sqq. (ed. 6ª 1879.)

a Pio VI profectam, pseudoëpiscopi illi litteras adhaesionis ad Scipionem Ricci dederunt, adeoque Jansenismum suum aperte testati sunt. Anno 1826 Nuntius Pontificius Nazalli conatus est Ultrajectenses schismaticos adducere, ut se submitterent Ecclesiae, nihilque aliud exigi iis declaravit, nisi ut Constitutiones Innocentii X, Alexandri VII et Clementis XI *(Unigenitus)* pure et simpliciter admitterent. Sed declinarunt schismatici ejusmodi submissionem; *Declarationem* autem de peractis in isto negotio publicarunt ex more Jansenistarum subdolam et ambiguam. Sic e. g. declararunt, se reprobare quinque propositiones quae *praetendebantur* esse in *Augustino* Jansenii; Bullam vero *Unigenitus* nunquam in illis provinciis acceptatam fuisse, eo quod sine *Placeto* gubernii publicatio et executio ejus fieri non potuerit et severis poenis interdicta fuerit.

Schismaticorum obstinatio.

103. Quando autem Pius IX a. 1853 hierarchiam Hollandiae restituit, Jansenistae illi se nullatenus subjecerunt; et congregato Concilio Vaticano, pariter in sua obstinatione perseverarunt. Post Concilii suspensionem vero communionem inierunt cum apostatis Germaniae, quorum pseudoëpiscopus Reinkens ab istis schismaticis consecratus est. Declararunt illi neoprotestantes Germaniae in congressu Monachi a. 1871 habito, Jansenismi accusationem contra ecclesiam Ultrajectensem factam falsam esse, adeoque nullam dissensionem in dogmate cum istis existere.[1]) Sed ex dictis patet, de Jansenismo illorum schismaticorum nullum dubium esse posse.

[1]) „Nous déclarons non fondée l'accusation de Jansénisme portée contre l'église d'Utrecht: il n'existe par conséquent entre elle et nous aucun dissentiment dogmatique.“ V. Van Aken l. c. p. 161.

Dissertatio quadragesima prima.

De Declaratione Cleri Gallicani (a. 1682).

1. Quod jam saeculo quarto scripsit s. Hieronymus: *Gallia viris semper fortissimis et eloquentissimis abundavit*[1]), id maxime Ecclesiae Gallicanae applicari posse, omnium saeculorum comprobatur historiâ. Insignia sane fuerunt hujus Ecclesiae et nationis in religionem catholicam, ac praesertim in Sedem Apostolicam merita inde a temporibus s. Irenaei, ita quidem ut in defensione religionis singulariter emineret, ac frequenter Romanis Pontificibus vel aliis episcopis in Gallia contra persecutores refugium esset securum, et valida etiam protectio auxiliumque efficacissimum. Hinc jure factum est, ut Romani Pontifices ecclesiam Gallicanam veluti primogenitam filiam ecclesiae Romanae honoribus saepe efferrent et laudibus. *Gallicana ecclesia*, ait Alexander III in sua epistola 30ª ad Ludovicum VII regem[2]), *inter omnes alias orbis ecclesias, quaecumque aliae provenientibus scandalis in tribulatione mutassent, nunquam a catholicae matris Ecclesiae unitate recessit, nunquam ab ejus subjectione et reverentia se subtraxit, sed tanquam devotissima filia firma semper et stabilis in ejus devotione permansit.* Gregorius IX vero simili laude hujus ecclesiae merita celebrat. *Gallicana ecclesia*, scribit in

Ecclesiae Gallicanae encomia.

---

[1]) Adv. Vigilantium.

[2]) Apud Harduin, Collect. Conc. Tom. VI. P. II. coll. 1191.

epistola ad archiepiscopum Rhemensem, *post Apostolicam Sedem est quoddam totius Christianitatis speculum et immotum fidei fundamentum, utpote quae in fervore fidei christianae ac devotione Apostolicae Sedis non sequatur alias sed antecedat.* Eo magis dolendum fuit, quod in hac ecclesia tendentia quaedam labente tempore oriretur Sedis Apostolicae auctoritati opposita, quae nomine *Gallicanismi* designari solet. Inde ab initio autem advertendum est, principia illa Sedi Romanae injuriosa ac fallaces libertates quae hac appellatione Gallicanismi comprehenduntur, Clero potius obtrusa fuisse ab hominibus laicis et profanis, quam ab ipso conquisita. Nihilominus viri ecclesiastici culpa non caruerunt, eo quod facilius potestati civili hac in re cederent et diffidentiae cuidam in Sedem Romanam nimium indulgerent, ejus auctoritatem conniverent imminuere, ac paulatim etiam ex parte principia falsa adoptarent. Non incongrue Charlas libertates Gallicanas designat ut *oppressionem jurisdictionis ecclesiasticae a laica potestate et depressionem auctoritatis Romani Pontificis a clero Gallicano.*[1]) Si principia ista, quibus Gallicanismus innititur, stricta consequentia evoluta fuissent, inde schisma facile prodiisset; attamen eousque nunquam Galli processerunt. Solemnem vero professionem emiserunt a. 1682 in ea, quae dicitur *Declaratio Cleri Gallicani.* De eadem hac in Dissertatione agemus, ita tamen ut simul *efformationem et indolem* Gallicanismi et *eventus,* qui illam Declarationem praecesserunt et praeparavere, describamus.

Dissertationis indoles.

2. Auctores praecipui, qui de hac quaestione consuli possunt, inter alios sunt: Phillips, *Kirchenrecht, Vol. III. P. 1. § 135:* Gérin, *Recherches historiques sur l'Assemblée*

---

[1]) A. Charlas, de libertatibus ecclesiae Gallicanae, L. I. c. 13. n. 6. — Optimos etiam episcopos diffidentia quadam in Sedem Romanam affectos fuisse, inferes ex notis illis Fenelonii verbis: „Les libertés de l'église gallicane sont de véritables servitudes. *Il est vrai que Rome a de trop grandes prétentions;* mais je crains encore plus la puissance laïque et un schisme.“ Lettre au duc de Chevreuse, de Cambrai 3 mai 1711.

du Clergé de France de 1682, ed. 2ᵃ. Paris, 1870; J. Loyson, *L'Assemblée du Clergé de France de 1682*, Paris, 1870; M. Lauras, *Nouveaux éclaircissements sur l'Assemblée de 1682*, Paris, 1878; Collectio Lacensis, *Acta Conciliorum recentiorum*, *Vol. I.*; A. Charlas, *De libertatibus ecclesiae Gallicanae*, edit. 3. Romae 1720; de Maistre, *Du Pape; De l'Eglise Gallicane;* Hergenröther, *K.-Gesch. T. II. Per. VIII. C. I. §§ 7 sqq.*, ac notae quae ad quaestionem spectant in *T. III. p. 502 sqq.* (ed. 1.), ubi et multi auctores alii indicantur.

I.

De Gallicanismi efformatione et indole.

3. Oppositio quaedam vehementior contra Romanum Pontificem in Gallia primum visa est in illis dissidiis, quae Philippus Pulcher rex Galliae habuit cum Bonifatio VIII. Accuratius de illa lucta egimus. Jam eo tempore magistratus civiles et maxime Parisienses antagonismum obstinatum contra Sedem Apostolicam ostenderunt; et quum saecularem potestatem super omnia extollere cuperent, doctrinas Sedi Romanae ejusque potestatis plenitudini contrarias tenaciter tuiti sunt. Variae fuere ea aetate, uti subsequente tempore, hujus rei causae. Movebantur ambitione ut, imminutis ac sublatis cleri privilegiis, suam ipsi auctoritatem augerent, atque invidiâ amplissimae episcoporum jurisdictionis et ecclesiasticae potestatis. Studium quoque et usus juris Romani, quod principum dominationi magnopere favet, contribuit ut illos sensus haberent, simulque ita adulabantur regi cujus favori inhiabant. Certe jam Philippus Pulcher, ut se contra justa Bonifatii VIII consilia et decreta tueretur, magistratuum et curiarum opera maxime usus est. Nobiles quoque aliique regni cives plurimi partes regis tenuerunt, ac praeter alias rationes eos vehementer movit zelus quidam praeposterus pro nationis honore et gloria, quum Galliae

Tempora Philippi Pulchri.

independentiam et dignitatem a Pontifice in discrimen vocari sibi fingerent. Episcopi vero complures pavidos nimiumque regi addictos in lucta ista sese praebuerunt, ita ut Bonifatius adigeretur severius eos de officio suo monere.

Saeculum decimum-quintum.

4. Quo tempore Pontifices Avenione commorati sunt, influxus regum Galliae in eos auctus est, eorum vero auctoritas imminuta; simul *particularismus nationalis* tum Gallorum tum aliarum nationum ea aetate incrementa habuit magna. Funesto Occidentis schismate dein invaluit magis magisque diffidentia in Pontifices, doctrinaeque auctoritati s. Sedis noxiae etiam inter theologos asseclas invenerunt. In Universitate Parisiensi a quibusdam viris eximiis, uti a Petro ab Alliaco et Gersone, quemadmodum vidimus, potestas pontificia deprimebatur. Secundum theorias illorum virorum, qui multos invenere sequaces, Concilia oecumenica superiora esse censebantur Pontifici majorisque auctoritatis; Ecclesia vero, quamvis id verbis non dicerent, ab ipsis considerabatur veluti respublica aristocratica vel democratica, cujus supremum membrum esset Papa. Plenitudo auctoritatis et jurisdictionis ipsius in universam Ecclesiam cum eorum doctrina conciliari non poterat, et quamvis principia sua ad ultimas consequentias non deducerent et Ecclesiae essent valde addicti, tamen doctrinae istae erant periculis plenae.

5. Quum de Concilio Basileensi inter Pontificem et Galliae regem lites exarsissent, prodiit a. 1438 Caroli VIII *Sanctio pragmatica,* quam Gallicani postmodum considerarunt ut palladium praecipuum libertatum suarum. Quamvis in eadem plures essent dispositiones salutares, universim tamen haec sanctio illegalis valde noxia erat. Eâdem Pontifici omnis fere eripiebatur potestas, quam ad res ecclesiasticas Galliae disponendas jure habebat; jus ejus in conferendis episcopatibus aliisque beneficiis ecclesiasticis destruebatur; appellationibus Romam dirigendis summa opponebantur impedimenta, et subsidia convenientia, uti annatae, sacrae Sedi denegabantur. Potestati autem civili maximus influxus in res ecclesiasticas adjudicabatur. Ad rem ait Petrus De Marca, auctor sane

non suspectus: *Pragmatici Gallicani a fidei quidem definitionibus principum cognitiones submovent, sed disciplinae curam propemodum omnem ad ejus imperium revocant.*[1]) In capite autem Sanctionis habebantur famosa illa decreta Constantiensia, a Basileensibus arrepta, quae Romano Pontifici erant satis infensa. — Ad Sanctionem istam pragmaticam penitus abrogandam a Pontificibus adduci non potuerunt reges Galliae, donec Franciscus I a. 1516 cum Leone X novum confecit Concordatum. Interea vero continuae difficultates obortae erant inter Galliae reges et Pontifices, qui Sanctionem illam semper ut illegitimam rejecerunt; ac necessario inde in Gallia theoriae falsae de ratione ac plenitudine auctoritatis ecclesiasticae magis invaluerunt. Maxime curiae seu Parlamenta illam Sanctionem vindicabant, atque in iis haereditaria oppositio contra Sedem Apostolicam in consuetudinem versa est.

Saeculum decimum-sextum.

6. Per Concordatum anni 1516 res ecclesiasticae quidem legitima ratione ordinatae sunt. Pontifex autem, qui regis auxilio indigebat ut Sanctio illa exosa et S. Sedi injuriosa aboleretur, regi concessit, ut ipse episcopos et abbates a s. Sede instituendos designaret; id vero minus gratum erat clero, quum hac ratione capitula electionem jam exercere amplius non possent. — Animus praesulum Galliae in Romani Pontificis auctoritatem minus propensus, etiam in Concilio Tridentino se manifestavit. Vidimus, tendentias eorum a Pallavicino illis verbis describi: „Galli praesules qui minus de jurisdictione ecclesiastica possidebant, pro consuetudine illius regni regiam potestatem amplificantis, minus etiam (quam Hispani) eam sibi subtractam a Romanis tribunalibus sentiebant, minusque conquerebantur quod purpura (Cardinalium) tiarae (episcoporum) umbram affunderet. Sed fere omnes animum convertebant ad moderandam Pontificis monarchiam, ex sententia recentis conventus Basileensis ab ipsis comprobati. Hoc enim pacto parum illis timenda fuissent Pontificis vetita, ac indicta ab eo supplicia, cum semper

---

[1]) De Concordia, tom. I. Prolegom. p. 129. ed. Bamberg,

iisdem liceret ea retundere, Concilium sive convocantibus sive minitantibus, cui idcirco tribuebant auctoritatem supra Pontificem, et quanta sit in Ecclesia plenissimam."[1])

Richerius et SimonVigor.

7. Initio saeculi decimiseptimi Richerius, uti superius diximus, proposuit systema, quo aperte asserebatur, auctoritatem ecclesiasticam essentialiter et radicitus in communitate fidelium sitam esse. Simon Vigor advocatus regius († 1624) eodem tempore Richerii doctrinas acrius propugnavit in suo opere, *Quatre livres de l'état et gouvernement de l'Eglise, 1° de la monarchie ecclésiastique; 2° de l'infaillibilité; 3° de la discipline ecclésiastique; 4° des Conciles, par Mr Simon Vigor, Conseiller au grand Conseil.* Quem librum oblivione fere traditum Jansenistae anno 1683 splendida editione facta iterum propagarunt. Eodem opere Vigor statuit, Ecclesiam aristocratiam esse, Pontificem vero et episcopos ministros fidelium, eosque a fidelibus ac nomine eorum a gubernio civili posse deponi. Impugnat infallibilitatem Pontificis et Ecclesiae dispersae, eamque Conciliis oecumenicis tantum adscribit, simulque appellationem a Pontifice ad Concilium futurum omnino licitam esse docet. — Doctrinae istae Richerii et Vigoris quidem ab Universitate Parisiensi rejectae sunt, quum initio saeculi decimiseptimi in eadem sana doctrina praevaleret, attamen, uti fieri solet, apud varios laicos, praesertim magistratus, similia principia recepta sunt.

8. Pauca de Facultate theologica Universitatis Parisiensis innuamus, quae Facultas etiam nomine *Sorbonae* designari solet. Erat videlicet Sorbona Collegium, quod versus a. 1252 Ludovicus Sorbon sacellanus s. Ludovici IX fundavit, atque inter multa Collegia ad Universitatem spectantia[2]) celeberrimum. Quum in eo plures professores degerent, consessus Facultatis haberentur, promotiones doctorum tum illius Collegii, tum aliorum fierent,

[1]) Hist. Conc. Trid. L. XXIV. C. IX. n. 8.

[2]) Sub Ludovico XI erant 18 collegia; Duprat, *Maldonat et l'Université de Paris, p. 44,* recenset 42; ab aliis etiam plura (63) numerantur.

paulatim nomen Sorbonae toti Facultati theologicae datum est, et doctores Sorbonici omnes dicti sunt, qui promotionem ad gradus doctoratus a Facultate solemni *disputatione Sorbonica* habita accipiebant. Doctores illi per Galliam dispersi corpus quoddam constituebant et numero erant permulti. Existimarunt varii auctores, *Sorbonam* semper usque ad tempora *Declarationis* auctoritati amplissimae et infallibilitati Romani Pontificis favisse. Sed negari nequit, ex temporibus Gersonis, clarissimi illius cancellarii, in eadem Facultate complures fuisse, qui principia Gallicana fovebant. Signa hujus rei v. g. sunt variae appellationes a Pontifice ad Concilium futurum, uti contigit quum a. 1467 ageretur de abroganda Sanctione pragmatica. Censura acerrima Sorbona a. 1482 notavit propositionem Joannis Angeli Minoritae, qui dixerat, totum Jus canonicum a Pontifice abrogari posse. Hanc propositionem, quae sano sensu explicari poterat, notavit Facultas ut *notorie haereticam*. Episcopis quoque consilium dedit, ut non introducerent Liturgiam Romanam amara hac forma: „Non cedat crista Gallica Romano supercilio, non enim hic de religione, sed de superbia astuta agitur.“[1]) Etiam Cardinalis Lotharingus, vir caeteroquin egregius, in Concilio Tridentino aperte fatebatur, se cum episcopis Galliae tenere doctrinas amplitudini potestatis pontificiae minus faventes, juxta Universitatis Parisiensis sententiam. Sorbonae tendentiae.

9. Sed inde ab initio saeculi decimi septimi tendentia optima, Ecclesiae et Romano Pontifici plane devota, in Sorbona praevaluit. Eam multi egregii doctores in Facultatem theologicam introduxerunt.[2]) Id apparuit in causa Richerii, atque in condemnatione operum Marci Ant. de Dominis (a. 1618). Lex lata est a. 1628, ut exinde theo-

---

[1]) Guéranger, Instit. liturg. I. 513.

[2]) Praecipui quidam Doctores magni meriti qui principia optima propugnabant, fuere: Duval adversarius acerrimus Richerii († 1638); Isambertus († 1642); Lescot episcopus Carnotensis († 1656); Le Moyne († 1659); Isaac Habert episcopus Vabricensis († 1668); Ludov. Bail († 1669); Morel († 1679); Grandin († 1691); Chamillard († 1695); Cornet († 1663); Nicolaï O. S. D. († 1673), aliique plures.

logi jurarent, se in suis thesibus nihil propugnaturos esse contra s. Scripturas, Concilia oecumenica, et *Decreta RR. Pontificum.* Mediante igitur saeculo decimo septimo Facultas theologica Parisiensis tum doctrina tum professorum orthodoxia maxime florebat. Sed Jansenistae ac praesertim Arnaldus tunc plures doctores in suas partes traxerunt, doctrinae Richerii quoque aliquot asseclas invenerunt, et simultates exortae sunt contra Ordines religiosos. Inde agitatio quaedam in Facultate theologica inter plurimos illos doctores existebat, et facilius fuit altero medio saeculi decimi septimi eidem obtrudere principia Gallicana, quae a magistratibus, a curiis et a gubernio fovebantur. — De horum principiorum *indole* haec advertenda veniunt.

Gallicanismi indoles.

10. Doctrina Gallicana mediis in discordiis, uti vidimus, inventa, ut principes magistratusque civiles se adversus Constitutiones munirent, quibus Sedes Apostolica quum jura Ecclesiae tum maxime libertatem tuebatur, eo potissimum spectabat, *ut Apostolicae potestatis vim et actionem infringeret.* Gallicani igitur *libertatem Ecclesiae in veterum canonum et antiquae consuetudinis observatione ponebant.* Hanc vero aiebant felicissimam libertatis conditionem ubique terrarum, immoderato auctoritatis pontificiae usu, constrictam atque oppressam, in una Gallia perstare integram. *Hinc factum esse, ut Ecclesia Gallicana nomen libertatis usurparet, quum adversus nova SS. Pontificum decreta aut novos episcoporum conatus . . . de antiquis canonibus et moribus exciperet.*[1]) Regem porro cui et sacri canones tuendi essent et magnae nationis gloria et immunitas, nihil non agere debere, ut libertates illas a SS. Pontificum injuriis quacumque posset ratione defenderet, ac sartas tectas conservaret. Ad hanc defensionem igitur varia excogitata sunt media ac remedia. Tale fuit *Pla-*

[1]) P. De Marca, De concord. Sacerd. et Imper. L. III. c. I. nn. 6. 7. Addit quidem *vel etiam contra saecularis potestatis illicitam usurpationem.* Sed ista sunt mere verba; in praxi sane non fiebat, ut Gallicani resisterent potestati civili.

cetum regium, ut in Gallia Constitutiones et decreta Pontificum non admitterentur, nisi gubernium examine instituto agnovisset, nihil in iis contineri antiquis juribus contrarium, suoque *Placeto* documenta munivisset. Per se ejusmodi *Placeti* necessitatem restringebant ad decreta disciplinaria, sed quum in Constitutionibus dogmaticis aliquid contineri posset quod ad disciplinam spectaret, indirecte eam etiam ad has facile extendebant. — *Appellatio a Pontifice ad Concilium* et *Appellationes ab abusu* contra episcoporum acta pariter media erant ad vindicandas libertates. **Libertates Gallicanae.**

11. Contendebant Gallicani, sine consensu regis et episcoporum Pontificem *nullas leges ecclesiasticas* quibus Gallia obligaretur *statuere* posse; nec eum posse *dispensare* nisi in casibus, quibus oecumenica Concilia ei jus dispensandi tribuissent. Speciatim libertates Gallicanas obstare, quominus Pontifex concedat dispensationes ab *impedimentis canonicis* ad beneficia ecclesiastica obtinenda, vel a *statutis* ecclesiarum cathedralium et collegiatarum Galliae. Nuntiis pontificiis ob has libertates nullam jurisdictionem in Gallia convenire. Legatos a latere Pontifex sine regis petitione vel approbatione in Galliam mittere non poterat; dum vero hac conditione impleta veniebant, jurejurando scripto et oretenus promittere debebant, se legatione sua intra regis territorium non aliter nec diutius futuros esse, ac regi id placuisset, statimque cessuros simulatque mandatum regis eis nuntiatum esset. Nihil Legati facere poterant, quod *libertatibus*, Conciliis oecumenicis, privilegiis Universitatum contrarium esset; hinc facultates suas Parlamento submittere debebant, ut eas examinaret vel modificaret. Haec sane in Pontificem Romanum erant valde odiosa.

12. Per libertates Gallicanas porro regi adjudicabatur jus convocandi et confirmandi omnia Concilia provincialia et nationalia, et jurisdictio in clericos qui munera in aula habebant. Pontifici negabatur omnis potestas imponendi taxas beneficiis ecclesiasticis.[1]) — Doctrinae illi suae,

[1]) Cfr. Hericourt, Les lois ecclésiastiques de France; apud Phillips, Kirchenrecht, T. III. P. I. § 135.

Libertates Gallicanae.

quae Conciliorum canonibus tantam tribuebat auctoritatem quasi S. Sedes nihil in eos prorsus valeret, veluti pro fundamento quodam subjecerunt, *Synodum oecumenicam Papa esse superiorem.* Unde efficiebant, summum Pontificem, penes quem suprema potestas ecclesiastica non esset, ne in dogmaticis quidem Constitutionibus edendis esse infallibilem, nisi Ecclesiae accessisset auctoritas. — Verum quod jus R. Pontifici detrahebant, hoc regi aliisque qui regis auctoritate abutebantur vindicabant, quasi isti homines laici canonum, quorum se custodes jactabant, atque adeo religionis universae summi essent interpretes et arbitri. Quid? quod eousque licentiae progressi sunt, ut libertatum Gallicanarum nomen vel contra acceptationem canonum Concilii Tridentini objicerent.[1]) Merito Charlas l. c. c. 13 ait: „Commodius igitur definirentur Libertates Ecclesiae Gallicanae: Arbitrium, ex antiquis Ecclesiae decretis retinendi et ex novis admittendi ea tantum, quae videntur utilia.“

II.

Eventus Declarationi praevii.

13. Doctrina Gallicana, infelix discordiae foetus, uti diximus, „regnante Ludovico XIII, qui pro sua pietate pacem et concordiam cum S. Sede summopere tuebatur, inter theologos Galliae magis magisque evanuit. Quae quum ita essent, illud accidit Gallicanis sane opportunum, quod praecipui e saecularibus consiliariis quos, mortuo Cardinali Mazarino, Ludovicus XIV sibi adscivit, eorum doctrinis plane se addixerant. Inter quos eminebat celeberrimus ille Joannes Baptista Colbert, quem Jacobus Benignus Bossuet verum Declarationis Gallicanae a. 1682 editae auctorem appellare non dubitavit. Idem episcopus cui mores actionesque amici Ministri plane perspectae

---

[1]) Cfr. expositionem indolis Gallicanismi in Collect. Lacens. T. I p. 794 sqq.

erant, narrat, eumdem hanc veluti normam civilis prudentiae constanter secutum esse, ut Sedis Apostolicae auctoritatem imminueret, sibique persuasisse, nisi rex et Pontifex inter se dissiderent, nunquam Gallicani dogmatis regnum posse stabiliri.[1]) Florebat sane Colbert maxima ingenii laude, aerarium publicum egregie administrabat, litteras ac caeteras bonas artes summo studio fovebat, de religione ipse aliis in rebus non male promeritus est. In eo vero plurimum peccavit, quod laicus res Ecclesiae et sanctiores disciplinas ad se trahere, ac meris prudentiae humanae rationibus regere est aggressus.

Colbert regis minister.

14. Neque vero negotiis ecclesiasticis ita se immiscuit, ut solis reipublicae commodis serviret; imo suas suorumque utilitates nequaquam neglexit, atque in id maxime intentus fuit, ut pinguissima Ecclesiae beneficia consanguineis obtineret. Haud eum puduit, quo tempore regem contra s. Sedem ejusque divinam auctoritatem summo studio incitabat, summum Pontificem adulationibus et pollicitationibus sollicitare, ut filio suo archiepiscopatum Rothomagensem conferret.[2]) Caeterum id suos augendi studium commune illi fuit cum collegis aliisque, ut quisque

---

[1]) Journal de Le Dieu, Paris 1856. t. 1. p. 8.

[2]) Ad rem apprime Gérin *Recherches historiques sur l'Assemblée etc. Ch. VIII.* p. 236. „Il demandait sans cesse à Mazarin des prieurés, des abbayes, des evêchés, et il obtint aussi de Louis XIV, pour son innombrable parenté les plus hautes dignités et les plus riches bénéfices de l'Eglise. Il poursuivait jusqu'à Rome, avec une rare importunité, le succès de ses sollicitations, et il prodiguait au Pape les protestations de dévouement, de soumission et de reconnaissance au moment même, où il lui faisait, dans le Conseil du roi, une guerre acharnée. — Deux de ses soeurs tenaient les grandes abbayes de Sainte-Claire de Reims et du Lis près Melun. Un de ses frères, évêque de Luçon, puis d'Auxerre, étant mort en 1676, il lui avait fait aussitôt substituer son cousin germain André Colbert, qui fut de l'Assemblée de 1682 avec un autre de ses cousins, Colbert de Saint-Pouange, évêque de Montauban. Son fils Antoine-Martin fut bailli et grand' croix de Malte. Un autre fils, Louis Colbert, commença par recevoir en commende la grande abbaye de Bonport, puis renonça à l'état ecclésiastique et se maria. L'aîné de tous ses enfants, le marquis de Seignelay, avait été investi dès l'âge de dix ans de plusieurs bénéfices, quoiqu'on

nobilitate, opibus aut publico munere in aula plurimum valebat. Ita fiebat, ut eaedem familiae summos et reipublicae et Ecclesiae magistratus adipiscerentur, atque regii ministri inter episcopos facile invenirent, qui coeptis suis contra Apostolicam Sedem suffragarentur, et servile illud jugum quod Ecclesiae Galliae parabatur forti animo repellere non auderent.

Beneficiorum distributio.

15. Atque hoc loco opportune animadvertendum venit, Gallicanam quidem Ecclesiam saeculo decimoseptimo doctrina et pietate maxime effulsisse, ita ut mala intestina hac virtutis et splendoris abundantia aut magna ex parte reprimerentur aut obscurarentur. Attamen valde periculosa erat illa ambitio et cupido, qua regni optimates et proceres beneficiorum ecclesiasticorum collationi se ingerebant eorumque possessioni inhiabant, atque haec pestis quaedam occulta erat in sinu illius nationis. Vix enim quidquam Ecclesiae fieri potest perniciosius, quam si hujus divinae societatis dignitates et beneficia non pro cujusque merito, doctrina, virtute tribuuntur, sed tanquam fortunae praemia per gratiam aut potentiam, ne dicam per simoniacas artes, occupantur. Neque uno saepe quamvis pinguissimo beneficio explebatur cupiditas, sed plura cumulabat. Mox ne beneficiis quidem saecularibus contenti. saeculares ut ditissima sibi monasteria nomine *commendae* traderentur, effecere tristi cum ruina observantiae regularis. Et quia ambientium multitudini non sufficiebat beneficiorum copia, illud quoque excogitatum, ut clericis et laicis ex Ecclesiae redditibus annuae pensiones constituerentur. Denique ne quid ad malorum cumulum deesset, id moliebatur cupiditas et saepius perfecit, ut beneficia ecclesiastica veluti haereditario jure ad gratiam juve-

---

ne le destinât pas à l'Eglise. — Nicolas Colbert, ... à peine sorti des bancs de la Sorbonne, reçu depuis deux ans à l'Académie française, abbé du Bec (60000 livres) et de la Charité, prieur d'Ambierte, etc., était âgé de vingt six ans, lorsque son père, pour lui assurer une des premières prélatures de France, fit demander par le Roi à Innocent XI la coadjutorerie de Rouen, qui lui fut conférée sous le titre d'archevêque de Carthage."

num consanguineorum resignarentur.[1]) His abusibus igitur vigor ecclesiae Gallicanae, quamvis in ea pietas et scientia florerent, multum infirmabatur, atque ex iisdem sponte proveniebat, ut praesules regis ambitioni minus resisterent ac de juribus Ecclesiae vindicandis minus solliciti essent. Etenim quum praesertim a rege omnes gratias ac beneficia sua ipsi obtinerent et majora etiam exspectarent, veluti per se ejus obsequio valde addicti erant, nec magni reputabant, quod ejus dominatio in Ecclesiam magis magisque extenderetur.

16. Declaratio Facultatis theologicae Parisiensis de summi Pontificis infallibilitate. (An. 1663). — Jam supra vidimus, firma inter s. Pontificem et Regem christianissimum concordia vigente, usque ad medium saeculum decimumseptimum Gallicanismum magis magisque in Galliae ecclesiis imminutum fuisse. Edmundus Richer

Declaratio anni 1663.

---

[1]) V. Coll. Lacens. T. I. p. 795. — Gérin, l. c. ed. 2. Ch. 1. Biens ecclésiastiques sous Louis XIV. — Operae pretium est ut exempli instar ea citemus, quae de seipso scribit Fabius de Sillery n. a. 1655 et nominatus episcopus Suessionensis a. 1685, vir pius et doctus. „A l'âge d'environ onze à douze ans, je fus pourvu de l'abbaye de Saint-Basle, diocèse de Reims, et deux ou trois ans après, je le fus encore de l'abbaye de Saint-Michel de Tonnerre, diocèse de Langres. La première vaqua par la mort d'un de mes frères, et ce fut M. de Turenne qui la demanda au Roi lorsque sa Majesté faisait le siège de Lille en 1667.... Le Roi l'accorda sur le-champ: ce n'était pas encore la mode en ce temps-là de passer par les mains d'un confesseur pour obtenir des bénéfices. Ce fut madame de Puysieulx. ma grand' mère, qui obtint du Roi pour moi l'abbaye de Saint-Michel de Tonnerre. Je me suis donc trouvé assez de biens dès ma première jeunesse pour m'entretenir honnêtement, de sorte que, lorsqu'à l'âge de quinze à seize ans je fus mis en philosophie, on me donna un carrosse et tout un équipage, ce qui me procura de bonne heure une espèce de distinction entre tous les jeunes gens de qualité de même profession que moi. A l'âge de vingt et un ans, je sontins ma thèse de tentative et je la dédiai au Roi. A peu près dans le même temps mon père souhaita que j'échangeasse l'abbaye de Saint-Michel de Tonnerre contre celle de Notre-Dame de la Plesse, diocèse du Mans. Cette dernière était possédée par l'abbé de Sillery frère de mon père, et il la tenait de son oncle Léonor d'Estampes, archevêque de Reims. Ce fut donc avec mon oncle que l'échange se fit.“ L. c. p 55.

Sorbonae syndicus, quum infallibilem s. Pontificis auctoritatem impugnaret et Gallicanas tueretur opiniones, continuo a synodis Senonensi et Aquensi reprobatus, a Cardinali Richelieu punitus, tandem omnem suam doctrinam S. Sedi tanquam *infallibilis veritatis judici* subjecerat. Sub idem tempus a. 1626 Comitia Cleri Gallicani successoribus B. Petri *infallibilitatem fidei* vindicarant. In litteris editis „Avis de l'Assemblée générale du Clergé de France“ d. d. 20° Jan. 1626, art. 137 ita habetur: „Les Evêques respecteront aussi notre saint Père le Pape, chef visible de l'Eglise universelle, Vicaire de Dieu en terre, Evêque des Evêques et Patriarches, en un mot successeur de s. Pierre, auquel l'Apostolat et l'Episcopat ont eu commencement et sur lequel Jésus Christ a fondé son Eglise, *en lui baillant les clefs du ciel, avec l'infallibilité de la foi, que l'on a vu miraculeusement durer immuable en ses successeurs jusqu'aujourd'hui:* ce qu'ayant obligé les fidèles orthodoxes à leur rendre toute sorte d'obéissance, et de vivre en déférence à leurs saints décrets et ordonnances; les Evêques seront exhortés de faire continuer la même chose, et reprimer, tant qu'il leur sera possible, les esprits libertins, qui veulent revoquer en doute et mettre en compromis cette sainte et sacrée autorité confirmée par tant de lois divines et positives; et pour montrer le chemin aux autres ils y déféreront les premiers.“ [1]) His similia Galliae episcopi annis 1650 et 1653 litteris ad Innocentium X datis testati erant. Scribunt e. g. in epistola a. 1653 data: „Judicia pro sancienda regula fidei a summis Pontificibus lata super episcoporum consultatione *divina aeque ac summa per universam Ecclesiam auctoritate nituntur, cui Christiani omnes ex officio ipsius mentis obsequium praestare tenentur.* [2])

Sorbona initio saec. XVII.

Ipsi Gallicani paulo post acerbissime conquerebantur, celeberrimam Sorbonae Facultatem, Galliae Regulares et multos ecclesiasticos, imo universum populum iisdem ideis ultramontanis esse imbutos, uti inferius videbimus fusius.

---

[1]) V. Katholik a. 1865. B. I. p. 401. nota.
[2]) Ibidem.

Rex vero Ludovicus XIV Sedem Apostolicam adeo venerabatur, ut nihil videretur habere antiquius, quam ut fidei definitiones a s. Pontifice profectas, tanquam supremas et certissimas veri regulas, servandas et exequendas curaret, ejusque infallibilitatem disertissime fateri non dubitaret.“[1])

17. Tantam omnium ordinum consensionem ad auctoritatem infallibilitatemque R. Pontificis tuendam, non sine amaritudine magistratus Gallicanis imbuti doctrinis intuebantur, quumque Ludovicus XIV de sua regia majestate et auctoritate valde sollicitus esset dominandique ambitione arderet, facile etiam hic, iis maxime auctoribus, animum in R. Sedem devotum mutavit. Paulo postquam igitur Colbertus a Ludovico XIV a. 1661 ad munus aerarii publici administrandi adscitus est, oppositio quaedam ac lucta incepit, ut S. Sedis auctoritas minueretur et doctrinae Gallicanae rursus firmarentur. Occasionem e rebus levissimis arripuerunt. Scholasticus quidam Societatis Jesu in Parisiensi Collegio, quod Claremontanum dicebatur, die 12° Decembris a. 1661 de infallibilitate R. Pontificis thesim defenderat. Hanc Ministri, instigati a Jansenistis Bourseys abbate et de Cocquelin doctore, apud regem veluti conatum contra regiam majestatem criminati sunt; continuoque veluti dato signo tota factio Jansenistica eadem rumoribus et libellis, non sine atrocissimis calumniis et perfidis interpretationibus, in vulgus spar- Regalistarum nisus.

---

[1]) Patet res ex hac epistola scripta 21. Mart. 1662: „Monsieur l'Evêque du Puy. La bonne nouvelle que vous m'avez envoyée par votre courier exprès du décret qui a été accordé pour la canonisation du B. François de Sales évêque de Genève m'a d'autant plus surpris et causé de joie, que l'acte de sa béatification, qui ne venait que d'être fait par notre Saint Père le Pape, ne nous permettait pas d'espérer si tôt un si grand avantage, et que cette célérité en une procédure de si grand poids doit faire juger que l'esprit de Sa Sainteté est extraordinairement touché en cette affaire *par celui qui lui donne l'infaillibilité aux choses qui sont à etablir dans l'Eglise pour son utilité et pour la plus grande gloire du nom de Dieu.* Cette considération qui me semble trés-juste sur cet incident, me donne lieu de croire que le St Père ne cessera de l'avoir en vue dans l'ouvrage qu'il a déjà si fort avancé etc.“ V. Collect. Lacens. T. I. p. 846.

sit. Neutri tamen hac vice multum profecerunt; neque archiepiscopo de Marca difficile fuit, Ludovico XIV persuadere, rejecta semel R. Pontificis infallibilitate Constistitutiones contra Jansenium editas infringi.[1])

Oppositio in Sedem Apost.

18. Visum est igitur opportunius tempus exspectandum, quod mox casus obtulit. Nam rixa quae Corsos inter et legati Gallici famulos non ita multo post (d. 20° Augusti a. 1662) Romae exorta est, S. Sedis adversariis commodissimam praebuit occasionem regis populique animos in summum Pontificem exacerbandi, et sane mirum non est, quam avide non Jansenistae solum, sed etiam aulici casum illum fortuitum in rem suam traxerint. Vix ulla tum ephemeris edebatur Parisiis, quae non opprobriis in Romanum Pontificem ejusque propinquos referta esset, Ministris non conniventibus solum, sed etiam juvenili regis animo faces subjicientibus, quasi atroci violatus esset injuria, quam bello ulcisci oporteret. Itaque quum principis animum magis magisque ab Alexandro VII alienari intelligunt, hanc opportunitatem nacti, rursus bellum adversus Apostolicam auctoritatem aggrediuntur. Ansam dedere novae theses quas baccalaureus Drouet de Villeneuve die 19° Januarii a. 1663 in Collegio Sorbonico propugnandas suscepit. Consulto ex iis expuncta fuerat doctrina de summi Pontificis infallibilitate, idque tantummodo ab eo scriptum: *„Christum s. Petrum ejusque successores*

[1]) Cfr. Rapin, Mém. IV. p. 139 sqq. — „C'était le sentiment de Pierre de Marca, archevêque de Toulouse, le plus savant du clergé en ces matières-là; ayant été consulté à l'occasion de cette thèse, il répondit que nier l'infaillibilité du pape pour les choses spirituelles, c'était se déclarer calviniste. Et il fut trouver le roi pour lui ôter ces frayeurs qu'on avait voulu lui donner sur son Etat et sur le temporel de ces affaires par cette infaillibilité qui n'appartenait qu'aux matières de foi; en quoi il n'entra dans le sentiment du Tellier, secrétaire d'Etat son ami, parce que ce sentiment fut inspiré alors à celui-ci par son fils l'abbé cajolé par Cocquelin; mais ce que ce prélat se crut obligé de faire pour ne pas renverser ce que les deux papes avaient fait par leurs bulles contre le livre de Jansénius et ce qui avait été réglé par les deux dernières assemblées du clergé pour le Formulaire, qui ne pouvait subsister si la thèse de Clermont était condamnée.“ Ib. p. 144.

summa supra Ecclesiam auctoritate donavisse, et Romanos Pontifices privilegia quibusdam ecclesiis sicut ecclesiae Gallicanae impertiisse; Concilia generalia denique admodum utilia esse, non tamen absolute necessaria.“ Nihilominus hae sententiae bilem moverunt Parlamento Parisiensi, ad quod Jansenista quidam doctor Thomas Fortin eas puniendas detulerat. Citati a Parlamento sunt Martinus Grandin syndicus Facultatis, Drouet qui thesium defensionem susceperat, et ille ex professoribus qui eidem praesederat. Frustra M. Grandin studuit doctrinam catholicam thesibus contentam ab invidiosis criminationibus vindicare; ipse animadvertit, infallibilitatem Pontificis illis thesibus non contineri. Sed Parlamenti Praeses contendebat, non esse docendum, Pontifici supremam potestatem in Ecclesiam convenire.[1]) Omnium vero in illo negotio studia superavit Dionysius Talon advocatus generalis, qui summi Pontificis infallibilitatem tanquam regis auctoritati et securitati, regni juribus, totius reipublicae bono inimicam, natamque provocandis subditorum seditionibus, prolixa ac violenta oratione in Senatu insectatus, et eo demum progressus est, ut quicumque hujusmodi sententias tuerentur, eos veluti perturbatores pacis et hostes reipublicae *extraordinariis poenis* plectendos pronuntiaret. Ivit in hanc sententiam Senatus, et die 22° Januarii tulit decretum quo prohibebatur, quominus ejusmodi doctrinae docerentur et proponerentur, *sous peine d'être procédé contre.* Mandatum praeterea fuit, ut Facultas Sorbonica hoc decretum tabulis suis insereret; utque id fieret, post resistentiam satis acrem facultas demum adacta est. *Debere enim,* ita definivit Senatus, *quemlibet regis subditum, si quid Senatus edixisset, nulla disquisitione facta obtemperare.* Quod ad doctores

Actio in Sorbonam.

---

[1]) Princeps Senatus Parisiensis erat ex anno 1658 Guilelmus de Lamoignon. Ipse quidem omni christianarum virtutum genere florebat, alioquin autem praejudiciis abreptus palam profitebatur, se esse et fore semper libertatum Galliae acerrimum defensorem. Atque ejusmodi viri plures inter senatores et alios Galliae proceres eo tempore erant, quod observandum est ad aequum judicium de Gallicanismi negotio ferendum.

Sorbonae spectat, plurimi, uti diximus, acriter resistebant, alii quia doctrinas Pontifici faventes tenebant, alii quia independentia Facultatis opprimebatur.[1])

Bossueti indoles. 19. Opportunum erit hoc loco pauca dicere de Bossueto (n. 1627), qui postea in negotio Gallicanismi magnas partes habuit, eo tempore autem, quamvis junior esset, tamen doctrinae et eloquentiae fama excellebat. Recentiores quidam auctores opinati sunt, Bossuetum doctrinis Romanis initio, atque etiam anno 1663 plane addictum fuisse, sed postea in regis obsequium animum versatilitate vili mutasse. Sed ex documentis nuperrime editis patet, rem ita se non habere. Bossuetus inde ab initio doctrinas Gallicanas licet cum magna moderatione amplexus erat iisque adhaerebat, atque in istis sententiis semper videtur permansisse. Pro indole sua vero Bossuetus moderationi valde addictus erat. In negotio illo anni 1663, de quo modo agimus, fuit inter eos doctores qui Facultatis independentiam defendere conabantur, et in commentario secreto a Gallicano quodam ex mandato Colberti confecto recensetur in catalogo doctorum, *qui ont mal agi ou qui sont suspects au sujet de l'arrêt du Parlement.*[2]) In isto commentario haec leguntur: „M. de Mincé fut d'avis qu'on enregistrât l'arrêt, et fut suivi de la pluralité, qui ajoutèrent qu'on y joindrait ce qu'avait dit M. le premier Président. M. Morel opina pour qu'on ne registrât point, jusqu' à ce que l'on eût censuré la thèse. Il apporta quelque texte de s. Grégoire de Nazianze, ajoutant que, si l'on registrait, la Faculté serait semblable à la statue de Memnon. Il fut suivi de M. Amiot. Le P. Nicolaï, Jacobin, MM. Bail, Joisel, Chamillard et tous les docteurs de Saint-Sulpice et du Chardonnet furent de cet avis et déclamèrent fort contre la harangue de M. le substitut du Procureur général. M. de Lestocq, professeur de Sor-

---

[1]) Cfr. Collect. Lacens. T. I. Dissertatio: Comitia cleri Gallicani a. 1681 et 1682 Parisiis habita. II. p. 800.

[2]) Mémoire touchant ce qui s'est passé en la Faculté touchant la thèse, apud Gérin, Edit. II. Introd. p. 24.

bonne, voulut prouver que l'arrêt était nul, tam ex parte materiae, quam ex parte formae. M. Chamillard le jeune dit que le concile de Constance n'était point reçu, et que toute sa doctrine n'était que probable; mais la plupart des docteurs s'étant élevés contre lui, il fut obligé de dire qu'il avait été reçu en partie. — *MM. Bossuet, faisant semblant d'ouvrir un nouvel avis, Leblond professeur de Sorbonne, Boust aussi professeur, Joisel et Blanger, de Sorbonne, suivant l'avis du P Nicolaï, sortirent de leur place avec fureur disant qu'il fallait censurer la harangue de M. le substitut de M. le procureur général.*" Generatim ex documentis ea occasione confectis apparet, majorem partem Sorbonae doctrinis Gallicanis sanciendis non favisse. In Catalogo 178 doctorum confecto ad Colberti usum a Gallicano illo recensentur 55 ut antiromani, 34 ut dubii, et alia media pars 89 ut Romae faventes. Quum vero Religiosi in eo Catalogo non commemorati generatim doctrinis Romanis faverent, satis patet has eo tempore in Sorbona praevaluisse.[1])

Bossueti indoles.

---

[1]) Operae pretium est notare, quomodo in Catalogo citato, in quo de singulis doctoribus breves notae habentur, Bossueti indoles describatur. „Bossuet, esprit adroit, complaisant, cherchant à plaire à tous ceux avec qui il est, et prenant leurs sentiments quand il les connaît, ne veut point se faire des affaires, ni hasarder les mesures qu'il a prises, qu'il croit sûres pour aller à son but; ne pouvant croire que ceci puisse durer: ainsi se ménage extraordinairement et cherche dans la Faculté quelque milieu à prendre et quelque détour, lorsqu'il n'est pas contre, et par là il est assez suivi par plusieurs personnes. Outre qu'il parle latin nettement et agréablement, a même assez de connaissance de ces matières, parce qu'il a étudié avant de s'adonner à la prédication, et par là il ne manque pas de créance dans la Faculté. Attaché aux Jésuites et à ceux qui lui peuvent faire sa fortune, plutôt par intérêt que par inclination; car naturellement il est assez libre, fin, railleur, et se mettant fort au-dessus de beaucoup de choses. Ainsi lorsqu'il verra un parti qui conduit à la fortune, il y donnera, quel qu'il soit, et il y pourra servir utilement. Il gouverne paisiblement, le doyen de Saint-Thomas, et le Plessis-Gesté et Thomassin le suivent volontiers." Apud Gérin, l. c. ed. II. Ch. 11. p. 338. — Advertendum tamen est, ejusmodi descriptiones characteris virorum celebriorum ac maxime ecclesiasticorum, nonnisi caute et cum restrictione acceptari posse. Viri enim laici ac

Actio in Sorbonam.

Brevi post a Senatu et a regio advocato Talon Sorbonae novae excitatae sunt difficultates ob thesim, qua Laurentius de Plantes Ord. Cist. defenderat doctrinam catholicam, *summum Pontificem in tota Ecclesia et in foro tam interno quam externo plenitudinem jurisdictionis obtinere.* Quamvis vero syndicus ostenderet, vel ipsum Gersonem hanc doctrinam tenuisse, eamque catholicam esse, Advocatus generalis rationes ejus vi ac minis rejecit. „Capitale esse, arguebat, talia defendere, nefariumque contra regiam auctoritatem facinus; hinc videlicet ortum illud infallibilitatis pontificiae portentum reipublicae exitiosum; proinde nullam nimiam esse poenam huic pesti opprimendae." His dictis postulavit, ut Senatus syndicum, qui talia permisisset, functione muneris interdiceret. Non abnuit Senatus, spe flectendae ad suum arbitrium Facultatis. Neque ea spes fefellit; suspensa enim syndici auctoritate intermitti publicas disputationes totumque studiorum cursum retardari necesse erat. Ut tanto incommodo mederentur, doctores quidam injussu tamen, ut videtur, ipsius Facultatis, cum regiis ministris consenserunt, ut declarationem de doctrina Sorbonae ederent.[1])

21. Declaratio haec sex articulis continetur, qui prolusio quaedam sunt posterioris Declarationis Cleri Galli-

---

mundo addicti facile viris ecclesiasticis eminentibus motiva egoismi et ambitionis attribuunt. Cfr. v. g. descriptionem characteris Fenelonii quam habet Saint-Simon, quamque invenies apud Loyson, L'Assemblée de 1682, Ch. VII. p. 264.

[1]) Auctor libelli inscripti: „Relation de ce qui s'est passé en Sorbone au sujet de l'enregistrement de l'édit du Roi sur la Déclaration de MM. du Clergé de France", de declaratione anni 1663 inter alia scribit: „Il est vrai qu'en 1663 le Roi ayant été mal informé des sentiments de la Faculté sur l'infaillibilité du Pape et sur son autorité tant sur le temporel des rois que sur le Concile, l'on députa quelques docteurs pour informer la cour des véritables sentiments de la Faculté sur ces matières, que ces docteurs réduisirent leurs sentiments à six propositions qu'ils remirent entre les mains de MM. les ministres de sa Majesté; mais il est vrai aussi qu'ils les donnèrent sans que la Faculté les eût examinées ni approuvées, et sans même qu'elles eussent été mises en délibération dans aucune assemblée." Collect. Lac.T. I. p. 815.

Declaratio Facultatis.

cani. 1° Non esse doctrinam Facultatis, quod summus Pontifex aliquam in temporalia regis christianissimi auctoritatem habeat; imo Facultatem semper obstitisse etiam iis, qui indirectam tantummodo esse illam auctoritatem voluerunt. — 2° Esse doctrinam Facultatis ejusdem, quod rex christianissimus nullam omnino agnoscit nec habet in temporalibus superiorem, praeter Deum, eamque suam esse antiquam doctrinam, e qua nunquam recessura est. — 3° Doctrinam Facultatis esse, quod subditi fidem et obedientiam regi christianissimo ita debent, ut ab iis nullo praetextu dispensari possint. — 4° Doctrinam Facultatis esse, non probare nec unquam probasse propositiones ullas regis christianissimi auctoritati, aut germanis Ecclesiae Gallicanae libertatibus et receptis in regno canonibus contrarias; verbi gratia quod summus Pontifex possit deponere episcopos adversus eosdem canones. — 5° Doctrinam Facultatis non esse, quod summus Pontifex sit supra Concilium oecumenicum. — 6° Non esse doctrinam vel dogma Facultatis, quod summus Pontifex, nullo accedente Ecclesiae consensu, sit infallibilis. — Facile vides, articulos istos modo vago et parum praeciso comprehensos esse, et, praecipue quoad propositiones negative enuntiatas, singulis doctoribus relinqui libertatem tuendi doctrinas alias. Declaratio haec regi, ministris et curiae regiae, ad quos deputati cum archiepiscopo Parisiensi missi erant ut eam deferrent, vehementer probata est. Quae quum in comitiis Facultatis extraordinariis die 11° Maji a. 1663 habitis relata essent, *praedicta omnia, ab Illustrissimo Parisiensi Archiepiscopo designato nomine Facultatis apud regem christianissimum acta, omnes et singuli magistri approbasse* dicuntur.[1]) Sed multum revera abfuit, ut haec totius Facultatis consensu agerentur. Magistri enim metu et minis coacti tacuerunt, quorum silentium ii, quibus nihil pensi erat, fallaciter interpretati sunt, quasi Facultas ipsa Declarationem approbasset. Illud certe constat, nec de sex illis articulis ullam ex more deliberationem esse factam,

[1]) Conclusio s. Fac. Theol. d. d. 11. Maii, in Collect. Lac. T. I. p. 815.

neque ullum Sorbonae professorem repertum fuisse, qui eosdem ante annum 1663 docere auderet.[1])

22. Senatus autem declarationem actis consignavit et rex gravi addita poena eam edicto sanxit. Atque inde demum verius quam a Facultate declarationis origo ac vis repetenda est. Regii Ministri praeterea omni qua potuerunt ratione studuere doctores Romae faventes e Facultate eliminare, ac propterea antiquatum decretum suscitarunt, *ne plures quam duo monachi ejusdem Ordinis jus suffragii in Facultatis Parisiensis comitiis haberent, caeteri doctores in provincias mitterentur.* Ita uno quasi ictu 170 doctores Romanae Sedis devotos suffragio privarunt. Subsequenti etiam tempore *Triumviri* regis ministri occasiones arripuere, ut S. Sedi negotia facesserent et gubernii auctoritatem amplificarent; satis tranquillus tamen status rerum remansit donec orta est vehementissima de regalia lucta.

De Regaliae lite.

23. De Regaliae lite. — Nomine *regaliae* intelligitur duplex jus quod reges Galliae sibi vindicabant quando sedes episcopales vacabant. Videlicet ut 1° vacante sede beneficia vacantia plena auctoritate conferrent, exceptis tamen iis beneficiis quibus cura animarum annexa erat. 2° Ut proventus etiam episcopatuum ab ipsis reciperentur, donec novus episcopus regi juramentum fidelitatis praestitisset et fisco certam taxam solvisset. — Auctores non conveniunt, unde ejusmodi regum Galliae jus provenerit: alii ex jure suprematiae, alii ex jure protectoratus vel patronatus, alii ex jure feudali illud derivant; probanda videtur sententia Petri de Marca, qui censet illud jus ex antiquis investituris provenisse.[2]) Incertum est tempus originis hujus juris; sed versus finem

[1]) Achilles de Harlay procurator generalis regis in memoriali Colberto dato id diserte affirmat his verbis: „Les professeurs, excepté M. le Syndic, y ont une si grande opposition, que ceux même qui sont payés par le Roi n'ont pas voulu enseigner aucune des propositions qui ont été présentées à Sa Majesté en 1663.“ Vid. Collect. Lac. t. I p. 843. Docum. XXI. 5.

[2]) De Concord. L. I. c. 17. n. 4.

saeculi duodecimi jam vestigia ejus inveniuntur. Anno 1274 Concilium oecumenicum Lugdunense II sub poena excommunicationis can. XII prohibuit, quominus regalia applicaretur ad dioeceses ei nondum subjectas[1]), atque etiam Ludovicus XII severis poenis interdixit ministris suis, quominus in dioeceses liberas regaliam exercerent. Henricus IV edicto a. 1606 edito declarabat: „N'entendons aussi jouir du droit de régale sinon en la forme que nous et nos prédécesseurs avons fait, sans l'étendre davantage au préjudice des églises qui en sont exemptes." Sed a. 1608 Senatus Parisiensis decretum edidit ita conceptum: „La cour déclare le roi avoir droit de régale en l'église de Belley, *comme en toute autre de son royaume*, fait inhibition et défense aux avocats de faire aucune proposition contraire." Quum vero Clerus protestaretur contra ejusmodi decretum, Henricus IV ejus executioni supersedit. Sequenti tempore usque ad a. 1670 frequenter episcopi in suis comitiis de regalia egerunt, et extensioni ejus se opposuerunt, ac Ludovicus XIII pariter decretum Senatus non executus est. Sed a. 1673 Ludovicus XIV edictum emisit, quo juxta decretum anni 1608 statuit, *omnes ecclesias regni regaliae subesse*, simulque modum sancivit, quo exinde episcopi juramentum fidelitatis praestarent, litteras patentes expeterent et obtinerent ad regaliam claudendam, taxamque solverent. Mandavit pariter, ut etiam episcopi, qui tunc dioeceses eousque liberas gubernabant, intra duos menses juramentum praestarent et litteras patentes exquirerent; taxam vero ipsis remisit. Secus autem edixit fore, ut illae dioe-

Status rei anterior.

---

[1]) Can. XII. „Generali Constitutione sancimus, universos et singulos qui regaliam, custodiam sive guardiam advocationis, vel defensionis titulum, in ecclesiis, monasteriis, sive quibuslibet aliis locis piis, de novo usurpare conantes, bona ecclesiarum, monasteriorum, aut locorum ipsorum vacantium occupare praesumunt, . . . eo ipso excommunicationis sententiae subjacere etc." V. Dissert. T. V. Dissert. XXVIII. n. 122. Tempore controversiae regalistae hunc canonem vel obscurum et obsoletum dicebant, vel eum de personis privatis exponebant, ita ut quaestio de juribus regis salva esset.

ceses considerarentur ac si vacarent et juri regaliae subessent. Hac ratione regalia extensa fuit ad quatuor provincias amplissimas (Languedoc, Guyenne, Dauphiné, Provence,) et sexaginta dioeceses liberae regaliae subjectae sunt. Sed duo praesules, Nicolaus Pavillon Alectensis et Franciscus Caulet Apamiensis, ad Pontificem appellarunt et regi fortiter restiterunt.

Regalia extenditur.

24. Ut negotii indoles melius intelligatur, quaedam animadvertenda occurrunt. Haud censendum est, in controversia de regalia primarie de proventibus temporalibus dioeceseon actum esse, vel eam *litem de pecuniis* fuisse. Etenim a s. Ludovico usque ad Ludovicum XIII proventus illi devolvebantur sacrae Capellae; Ludovicus XIII compensatione sacrae Capellae constituta sancivit, ut proventus illi futuro episcopo reservarentur; postea tamen tertia pars pro conversione haereticorum retinebatur.[1] Sed imprimis collatio illà beneficiorum quam rex sibi vindicabat, dum extendebatur sine consensu Pontificis ad plurimas ecclesias, constituebat *usurpationem arbitrariam et flagrantem laesionem juris Ecclesiae;* praeterea etiam administratio illa proventuum illegitime a rege sibi vindicabatur. Continebat manifeste hoc negotium *quaestionem principii* de juribus Ecclesiae et de potestate regia, et simulatque appellatio ad Sedem Apostolicam facta erat, rex vero in sua usurpatione perseverabat, necessario Pontifici jura Ecclesiae tuenda erant, nec quoad quaestionem principii cedere poterat. Episcopi Galliae vero istam quaestionem principii minoris videntur momenti habuisse, ac negotium illud considerasse ut extensionem quamdam ulteriorem regiae potestatis in res ecclesiasticas, in quas jam amplissimam auctoritatem Ludovicus exercebat. Haud considerarunt ut malum tam perniciosum istam extensionem, contra quam diu certaverant, quia jam

[1]) Cfr. quae dicit Le Tellier in Comitiis a. 1681, Procès-verbal d. d. 1. Maii 1681, et Chéron regis promotor, Procès-verbal d. d. 24. Novembris 1681, ap Loyson, p. 7. Cui consonat testimonium archiepiscopi Gratianopolitani (Grenoble) Cardinalis Le Camus, ibid. p. 8. nota.

plane assuefacti erant illi dominationi, et quia ex manu regis omnia beneficia et omnes gratiae ad ipsos perveniebant. Rem acceptarunt, ut, quemadmodum opinabantur, majora mala vitarent. Ingens reverentia potentissimi principis tunc omnium mentes occupaverat; et consideratis circumstantiis rerum supra memoratis, admittendum est, nimis devotum ne dicam servilem quorumdam animum in Ludovicum fuisse.

Episcoporum obsequium.

25. Praeterea episcopi supremum Consilium regium videntur habuisse ut ultimum tribunal, a quo causa ista dirimenda erat. Contra decretum Senatus per septuaginta fere annos decertaverant; quum vero a Consilio regio decerneretur regaliae omnes episcopatus esse subjectos, causam ut finitam considerarunt. Conveniebat certe, imo plane necessarium erat eam deferre ad summum Pontificem ut Ecclesiae jura salva essent, sed sicuti praesulum animus non inclinabat ad resistentiam contra potentissimum regem, ita etiam causas suas Romam deferre parum ipsis placebat ob praejudicia quae iis jam inhaerebant. Nimias inde difficultates et turbas oriri posse autumabant vel fingebant.[1]) Quamvis igitur inter episcopos essent viri egregii, uti archiepiscopus Ausciensis (de la Motte Houdancourt), omnesque inviti ferrent regis insolentiam, universim tamen tacuerunt seseque mandatis principis submiserunt.

[1]) Rem exponit archiepiscopus Rhemensis in Comitiis minoribus a. 1681: „Le Clergé s'étant plaint au roi Henri IV de cet arrêt, qui était donné contre les termes précis de la déclaration de 1606 qui venait d'être enrégistrée, ce grand prince évoqua l'affaire à lui et à son Conseil, où l'instance qui a depuis été jugée fut liée dès ce temps-là. . . . Les prélats n'ont pas pu se défendre de reconnaître la juridiction du Conseil, parce qu'ils étaient persuadés, comme nous le sommes avec tout le reste du royaume, qu'il n'y en a aucune autre où cette affaire pût être traitée. Cela est si vrai que les assemblées du Clergé n'ont jamais prétendu qu'elle dût être portée à un tribunal ecclésiastique. Sur ce principe les Evêques des quatre provinces ont produit leurs titres; ils ont été examinés par les gens du Conseil les plus éclairés, tellement qu'il est vrai que le jugement que le roi a rendu est contradictoire.“ Procès-verbal séance du 1er mai 1681, ap. Loyson l. c. p. 17. — Insinuat tamen alia remedia quidem adfuisse, quatenus

Resistentia duorum Praesulum.

26. Attamen duo praesules magno cum vigore regi restiterunt. Alter fuit Nic. Pavillon episcopus Alectensis, qui (n. a. 1597) jam inde ab a. 1639 dioecesim suam gubernabat, et fere octogenarius erat. Favebat autem morali rigidae Jansenistarum, et favore hoc abreptus in quaestione quoque *juris* et *facti* pertinaciter causam Jansenistarum tuitus erat, uti vidimus superius dum tractavimus de *pace Clementina.* Pavillon igitur recusavit, ut regis statuta de regalia sequeretur, neque ut clauderet regaliam litteras patentes petiit. Quum dein rex exsequeretur minas suas et variis ecclesiasticis beneficia attribueret ac si sedes vacaret regaliae subjecta, episcopus die 5° Martii a. 1675 contra intrusos litteras pastorales dedit; rex vero edictum suum die 2° Aprilis renovavit. Frustra Nicolaus Pavillon dein ad regem, ad archiepiscopum Parisiensem, ad metropolitam Narbonnensem et ad Comitia Cleri epistolas scripsit, ut jura sua vindicaret. Denique ad Pontificem appellavit, et brevi ante mortem die 25° Octobris a. 1677 regi scripsit novam epistolam, ut conscientiam ejus moveret. Sed media in lucta die 8° Decembris a. 1677 defunctus est. — Alter episcopus erat amicus Alectensis, videlicet Franciscus Caulet episcopus Apamiensis (Pamiers), natus a. 1610 et ab a. 1644 episcopus illius dioecesis. Jam vidimus eum pariter Jansenistis favisse. Caulet quoque recusavit se regaliae subjicere, et die 27° Aprilis a. 1677 litteras dedit contra beneficiarios intrusos. Lis vehemens inde orta est inter ipsum et metropolitam archiepiscopum Tolosanum, qui litteras illas irritavit; nec ipsi nec mandatis Consili regii episcopus Apamiensis cessit. Magnae dein turbae in illa

---

etiam de re spirituali agebatur, sed prudentiae visum fuisse ea non adhibere. „Ces prélats ne devaient point assurément hasarder le repos de leurs églises pour une affaire de cette nature, ni les exposer aux malheurs dans lesquels celle de Pamiers est tombée; ce que Dieu n'a peut-être permis que pour justifier la soumission avec laquelle nos confrères qui gouvernent les églises des quatre provinces, à l'exception de feu M. de Pamiers, ont très sagement exécuté la déclaration.“ Procès-verbal, séance du 3 février 1682.

dioecesi ortae sunt, quum ecclesiasticos intrusos, quos Caulet censuris afficiebat, metropolita absolveret; mox tum episcopus, tum capitulum ejus, quod regulare erat, proventibus suis a rege privati sunt. Quum Caulet frustra ad regem recursum habuisset, etiam ipse die 4° Maii a. 1677 ad Pontificem appellavit. Innocentius XI initio quidem abstinuerat, ut negotium regaliae ad suum tribunal adduceret; sed post appellationem episcopi Apamiensis die 12° Martii a. 1678 Brevi misso a rege petiit, ut desisteret ab ausibus suis; rex vero respondit, regaliam esse jus coronae a praedecessoribus transmissum. Innocentius XI dein die 21° Septembris novum Breve ad regem misit, quo eum paterno modo de errore suo monuit. Responso haud accepto, die 29° Decembris a. 1679 tertium Breve dedit, quo magno cum vigore jura Ecclesiae vindicavit. Inde Gallicanorum ira non mediocris excitata est, quod Pontifex se tanquam judicem constitueret loco consiliarii, conciliumque nationale convocandum esse dixerunt. Ludovicus XIV tamen ipse eos retinuit et die 21° Junii a. 1680 Pontifici respondit, se missurum esse Cardinalem Estreum, ut lis componeretur. Sed quum hic Romam venisset, mox patuit, quod aequum et justum erat a rege Galliae sperari non posse. Innocentius XI igitur quarto Brevi die 3° Martii a. 1681 dato magno cum dolore et cum indignatione Ludovicum de injustitia sua monuit.

27. Interea die 7° Augusti a. 1680 Franc. Caulet Episcopus Apamiensis mortuus erat; perturbatio autem post mortem ejus in dioecesi ista aucta est. Capitulum legitimum (cui jam aliud opponebatur) Vicarium capitularem elegit P. d'Aubarède, qui mox e dioecesi ejectus et in custodiam missus est. Suffecit Capitulum alium, P. Rech, cui eadem obtigit sors. Instituit tunc Metropolita, archiepiscopus Tolosanus de Montpezan, Vicarium generalem dioecesis D. Fortassin; sed Capitulum legitimum perseverans in pugna pro juribus suis tertio elegit Vicarium capitularem P. Joannem Cerle, virum intrepidum, qui se abscondit, et verbo et scriptis constanter usurpationibus regis restitit, sibique administrationem dioecesis Dioecesis Apamiensis.

Status rerum turbatus.

vindicavit. Exinde magna divisio ibidem exorta est, et persecutio acris contra ecclesiasticos qui ex partibus Vicarii capitularis stabant. Ipse P. Cerle ad mortem damnatus fuit a Senatu Tolosano, ac sententia haec *in effigie* executioni data est. Canonici plures legitimi, Dominicani, aliique multi ecclesiastici et religiosi e dioecesi expulsi, alii in custodiam missi sunt. Innocentius XI autem die 1o Januarii a. 1681 Breve dedit, quo Metropolitae Tolosano interdixit administrationem dioecesis Apamiensis, dispositiones et nominationes ejus irritavit, confessiones et matrimonia coram parochis intrusis nulla declaravit, ac Jo. Cerle ut administratorem dioecesis confirmavit. Hoc Breve a Senatu Parisiensi suppressum est, simulque declaratum supposititium et non dimanans a s. Sede. Tunc mandavit Innocentius Vicario Generali Societatis Jesu Romae existenti Carolo Noyelle, ut publicatio hujus Brevis committeretur Provincialibus S. J. in Gallia. Hic transmisit iisdem Brevia Pontificis cum copia non signata epistolae Assessoris S. Officii, qua jussa Innocentii continebatur; sed Curiae Parisiensis et Tolosana, quum ad notitiam negotii pervenissent, interdixerunt Brevis publicationem et executionem. Exinde jam perrexerunt Regalistae et ecclesiastici intrusi agere, ac si nulla Pontificis prohibitio intervenisset, atque etiam plures variorum ordinum religiosi hoc modo in audiendis confessionibus sese gesserunt. Videntur existimasse, in summis difficultatibus, quum Brevia pontificia publicata non essent, haec fieri posse; praeterea vero multi Innocentii XI justum vigorem habuerunt ut inopportunam obstinationem, eumque Jansenistis non satis resistere immerito conquerebantur. Negari non potest, plurimos Galliae viros laicos et ecclesiasticos probos in hac lite potius ex parte regis stetisse atque existimasse ei esse cedendum. Ut ita sentirent, praeter alia id multum contulit, quod qui resisterent duo episcopi Jansenismo addicti essent. Qua de re pauca innuere juvabit.

28. Tum Nicol. Pavillon tum Fr. Caulet favebant Jansenistis, eorumque principia de rigida morali in suis

Jansenismi influxus.

dioecesibus practice applicaverant. Simul episcopus Apamiensis erat Jesuitis valde infestus, et querelas suas de iisdem etiam litteris ad omnes episcopos Galliae datis effuderat.[1])

Episcopus Alectensis juxta principia Jansenistica *Rituale* confecerat, quod Clemens IX a. 1668 die 9° Aprilis Constitutione *Creditae nobis* gravi cum censura damnavit, proposita excommunicationis poena, si quis illud imprimere, apud se retinere aut usurpare auderet. Alectensis vero, spretis hisce litteris, librum amicorum episcoporum (etiam Apamiensis) approbationibus ornatum iterum typis mandari jussit, eoque usque ad mortem usus est. Morti jam proximus litteras ad Innocentium XI dedit et Clementis IX judicium ut sibi injuriosum et acerbum nimis, quo sanctissimis dogmatibus in eo contentis calumnia aspergeretur, vehementer deprecatus, novum examen a

---

[1]) Cfr. Loyson l. c. p. 47 sqq. — Quantoperè Jansenismi rigor in illis dioecesibus regnaret, apparet ex epistola in honorem illorum episcoporum a. 1677 Tolosae edita: „La vie et conduite de Messieurs les évêques d'Alet et de Pamiers.“ In eadem haec leguntur: „L'on ne sçait dans les diocèses d'Alet et de Pamiers ce que c'est que vogues et danses, ny pareillement des foires, marchez, ou charois pendant les jours des festes, ny même de barbiers pour faire la barbe les dimanches et festes, le tout estant defendu sous peine d'excommunication, à quoy l'on tient si bien la main, que si quelq'un est trouvé y avoir manqué, l'on interdit toute la paroisse, en sorte que l'on est un long temps sans ouvrir l'église ni dire la messe: ce qui fait que les particuliers voyant que le publique en souffre se tiennent dans leur devoir. ... Il y a grande disette de prestres dans ces deux diocèses, parceque la plupart des étrangers, dont cette ville (Toulouse) regorge, ont crainte d'y aller, à cause de cette grande réforme qu'on exige d'eux; et ces deux grands prélats n'en font presque point; car Mgr. de Pamiers n'en fait pas deux en trois ans, ni Mgr. d'Alet un en douze ans, ne voulant pas y engager personne sans l'avoir éprouvé dans son séminaire dix ou douze ans entiers.“ Ms. de S. Sulpice t. I. p. 286, 289, ap. Loyson, Ch. II. p. 48. — Gérin de episcopo Apamiensi scribit: „Caulet évêque de Pamiers chargé d'années et compensant autant qu'il est possible par la piété la plus vive et par les plus sincères vertus l'adhésion qu'il avait donnée aux erreurs jansénistes etc. l. c. Ch. II. Ex his tamen nolis inferre, eum tempore litis valedixisse principiis Jansenismi.

S. Pontifice postulavit, obediturum se promittens, *dummodo Sanctitas Sua per oculos et animum advertere dignaretur.* Ex his obstinatus ejus in suis opinionibus erroneis animus elucet.

29. Jesuitis episcopus Apamiensis jam ex pluribus annis lites moverat, et uti diximus, a. 1668 litteras circulares ad episcopos Galliae contra eos ediderat. Haud dubium est, magna ex parte tendentias Jansenisticas illius praesulis causam simultatis fuisse.[1]) Capitulum episcopi Apamiensis et Vicarius capitularis Cerle eadem principia Jansenistica quoad disciplinae rigorem uti Franciscus Caulet, post mortem ejus sequebantur.

Haec connexio Jansenismi et resistentiae duorum episcoporum elementum est, quod in consideratione illius controversiae negligi non debet.

30. Hac igitur rerum conditione lis de Regalia versus a. 1680 magis magisque efferbuit. Animorum sensa apte describit auctor dissertationis *De Comitiis Cleri Gallicani,* in Tomo I Collectionis Lacensis. „Rex alieno non minus vitio quam suo, in eamdem abreptus est adversus S. Sedem contumaciae et temeritatis culpam, quam ipse in adversariis (Jansenistis), nec immerito, tam indigne tulerat. Quamquam tunc temporis de regis causa aliquanto mitius judicatum fuerit. Illius enim aetatis id fuit ingenium, ut in absolutam principum dominationem inclinaret, nec proinde mirum videri debet, si talis vulgo animorum propensio in regaliae controversia Ludovico XIV magnopere faverit, S. Sedi adversata fuerit. Non negamus quidem, vim ac saevitiam contra inermes sacerdotes dioecesis Apa-

Tendentiae variae.

[1]) In *Epistola* jam citata legitur: „Mgr. de Pamiers, n'approuvant aucun régulier pour la confession que pour un an, afin de voir comment il en usera; encore faut-il qu'il le connaisse pour lui donner cette permission. . . . Cette restriction d'approbation est cause de beaucoup de bruit parmi les Réguliers, particulièrement les Pères Jésuitas, qui ont un Collége à Pamiers, et qui depuis huit ans n'ont aucun emploi dans ce diocèse, et même sont présentement en procès avec lui pour un de leurs Pères qu'il a interdit ces jours passés, et qui en a appelé devant le Métropolitain.“

miensis exercitam graviter tulisse Catholicos; id vero multo magis, quod inventi essent episcopi qui has vexationes permitterent. Quin imo populus, ut solet de fortitudine ac libertate quae episcopale fastigium decent verissime judicare, quorumdam praesulum servile adversus potentes obsequium et assiduam aulae consuetudinem non aequo animo videre poterat. Idem tamen de regaliae lite sic vulgo sentiebat, ut non tam ipsius per se causae aequitatem spectaret, quam vel principis ut diximus majestatem, vel eorum qui ipsi resisterent indolem atque naturam. Alectensem porro et Apamiensem qui soli ex omnibus episcopis regaliam detractabant, sciebat haeresim perdite defendisse, gravesque turbas adversus regem catholicae fidei studiosissimum saepius commovisse. Praeterea Ludovici XIV ea erat omnium opinione potentia et magnitudo, ut ex Pontificis cum eo dissidio pessima quaeque metuenda, ut ex concordia nihil non boni sperandum foret, proinde remittendum aliquid egregie merito principi nec summo jure cum ipso agendum videretur. Etiam illud addi potest: tanta in beneficiis conferendis incommoda ex regio nominandi jure complurium jam saeculorum usu per Galliam invaluisse, ut regalia duarum parvarum dioecesium (nam duo tantum episcopi ad Pontificem appellaverant), minima videri posset accessio, hominesque talibus jam assuetos haud sane multum commotura esset patratae injuriae magnitudo; proinde non satis fortasse causae fuisse, cur Pontifex, caeteris praetermissis, hoc unum tam acriter urgeret. Haec tum aliaque in eam sententiam vulgo dicebantur; quae quidem si ad recti et justi normam exigantur, verisimilia magis fuere quam vera. Decebat enim S. Pontificem optimam ecclesiarum causam ad se delatam ac vi oppressam, non deserere, ecclesiasticamque libertatem gravissime violatam tueri. . . . Sed illis temporibus quum Ludovicus XIV tanta ubique gloria exsplendesceret, rerumque gestarum admiratione omnium veluti captos teneret animos, fieri non potuit, quin rationes, quas paulo ante retuli supra quam nunc credi possit, vel apud prudentes valerent. E contrario ut difficillimum

Dispositio animorum.

est in certaminis ardore sibi temperare, multi S. Sedis amici studium Jansenistarum Alectensem et Apamiensem maximis laudibus cumulantium, aemulari videbantur. Illud enim infausta lis tristissimum habuit, quod omnium quodammodo judicia perturbaret. Quis enim fieri potuisse crederet, ut in hac causa pertinaces adversarii S. Sedis jura tuerentur, impugnarent fervidi Constitutionum Apostolicarum defensores"[1]).

Monasterium Caronense.

31. Litibus de regalia adhuc accessit *causa monasterii Caronensis,* quae novam materiam injustarum querelarum regi et regalistis contra Innocentium XI praebuit. In suburbio Parisiensi *Charonne* regis propinqua Margarita Lotharinga, ducissa Aurelianensis, a. 1643 fundaverat domum Congregationis B. M. V. Ordinis s. Augustini, eique Magdalenam quamdam religiosam perpetuo praeesse voluerat. Id quidem concessit Alexander VII; hac tamen lege, ut Magdalenâ defunctâ ex regulae praescripto tertio quoque anno antistita domui regendae eligeretur. Concordato enim anni 1516 pro monasteriis mulierum regi non concessum fuerat quod pro abbatiis monachorum obtinuerat, ut videlicet abbates nominaret. Sed quum Magdalena a. 1673 morte sublata esset, monialis Ordinis s. Benedicti cui nomen Maria de Kerveno, antea abbatissa monasterii d'Estival, domui Caronensi a rege praeficitur et ab archiepiscopo de Harlay installatur, contra utriusque Ordinis leges, quum neque ad laxiorem Ordinem transire, neque ibi citra electionem regimen obtinere posset. Moniales restiterunt et protestatae sunt; mulier vero petivit a Pontifice, ut sibi utriusque rei potestas fieret, sed frustra. Postquam per tres annos monasterio auctoritate regia praefuit, a. 1677 mortua est.

32. Tunc rex nominavit antistitam perpetuam aliam monialem Ordinis Cisterciensis, Angelicam Le Maître; quam archiepiscopus quoque Parisiensis monasterio prae-

---

[1]) Collectio Lacensis T. I. Dissertatio de Comitiis Cleri Gallicani a. 1681 et 1682. p. 808.

esse jussit litteris datis die 3° Novembris a. 1679, ea specie, ut domus collapsam rem familiarem restitueret. Pontificis confirmatione non exspectata et resistentibus monialibus, illa effracta porta monasterii die 22° Januarii a. 1680 in locum suum intrusa est. Sed Innocentius XI monialibus ad ipsum appellantibus respondit Brevi die 7° Augusti dato, quo nominationem a rege factam nullam declaravit et religiosis mandavit, ut juxta regulas suas matrem quae domui praeesset eligerent. Elegerunt igitur unam ex sua domo, Catharinam Levesque. Ex hoc negotio autem iterum magnae irae excitatae sunt contra Pontificem et contra religiosas istas mulieres, ac brevi post praetextu, quod res familiaris monasterii plane collapsa esset, illud monasterium decreto Senatus Parisiensis d. d. 14° Januarii 1681 suppressum est, moniales vero dispersae sunt in alia suae Congregationis monasteria.

III.

Comitia Cleri Gallicani annis 1680 — 1682.

33. Quum lis de regalia anno sexto jam agitaretur, nec binis litteris (12° Mart. et 21° Sept. 1678) ad regem datis quidquam esset responsum, res vero in pejus vergerent, Innocentius XI demum longioris morae impatiens die 29° Decembris a. 1679 tertium Breve ad Ludovicum XIV dederat. Post paternam exhortationem eum severioribus his verbis admonuerat: *Nos sane neque hoc negotium per litteras amplius urgebimus, neque desides erimus in adhibendis remediis, quae traditae nobis divinae potestati competunt, quaeque in tam gravi periculosoque morbo omittere sine gravissima neglecti Apostolici muneris culpa non possumus.* Haec verba simul regem irritarunt ac metum injecerunt excommunicationis in eum ferendae. Quum a suo proposito desistere nollet, studuit sibi magis devincire praesules, ut majora obstacula essent, quominus Sedes Romana ulterius censuris contra ipsum procederet. Itaque

Innocentii XI Brevia.

Comitia anni 1680. cum a. 1680 mense Maio et Junio Comitia Cleri haberentur, ministri regis hortatu suo effecerunt, ut episcopi ad regem litteras darent, quibus fidelitatem suam ipsi profiterentur. Citius tamen haec res effecta est, ita ut archiepiscopus Parisiensis sine conveniente deliberatione istam epistolam conficeret et temporis morâ non concessâ etiam subscriptionem a reliquis praesulibus obtineret. Initium epistolae hujusmodi est: „Sire, nous avons appris avec un extrême déplaisir, que notre Saint-Père le Pape a écrit un Bref à Votre Majesté, par lequel non seulement il l'exhorte de ne pas assujettir quelques-unes de nos églises au droit de Régale, mais encore lui déclare qu'il se servira de son autorité, si Elle ne se soumet aux remontrances paternelles qu'il lui a faites et réitérées sur ce sujet. Nous avons cru, Sire, qu'il était de notre devoir de ne pas garder le silence dans une occasion aussi importante, où nous souffrons avec une peine extraordinaire que l'on menace le Fils aîné et le protecteur de l'Eglise, comme on la fait en d'autres circonstances envers les Princes qui ont usurpé ses droits.[1]) Sequuntur dein multa in Pontificem minus benevola et reverentia et submissione in Regem plena.

34. Altero dein anno 1681 convocati sunt mense Martio episcopi Parisiis vel in aula degentes in archiepiscopi Parisiensis aedes, ubi numero quadraginta, praeside eodem antistite de Harlay, consedere. Relatum ad eos est de variis controversiis inter quas primum sibi vindicarunt locum Regalia et Brevia hac super re ab Innocentio XI ad Ludovicum data. Alia criminationum materia petita est ex litteris Innocentii super negotio monasterii Caronensis, quibus archiepiscopi Parisiensis jura violata esse causabantur, quasi Pontifex archiepiscopo minime audito rem decidere non debuisset. Eamdem sententiam tulere de aliis litteris, quas Innocentius in controversia Apamiensi de regalia contra archiepiscopum Tolosanum

---

[1]) V. Collectio Lacensis T. I. p. 819.

scripserat. Utriusque praesulis ita injustae erant causae, ut eas acriter defendere non auderent; hinc modum quo eas Pontifex diremerat accusant et acerbas querelas suis actis inserunt quae typis in vulgus edi jubent. Aliud praeterea negotium quod ad Mauritium Le Tellier archiepiscopum Rhemensem et in Comitiis causarum relatorem peculiariter pertinebat, tractare aggrediuntur. Innocentius XI censura confixerat librum *De causis majoribus*, quem hortante Le Tellier quondam *Gerbais* conscripserat. Bonam in eo doctrinam contineri censuerunt, et nova editio, quibusdam tamen correctis, ut fieret statuerunt. Tandem die 2° Maii censuerunt, supplicandum esse regi, ut ad componendum negotium de regalia vel Concilium nationale vel Comitia Cleri celebrari permitteret.[1]

35. Regi atque ministris ejus magis placuit haberi Comitia Cleri, quam Concilium nationale. Nec mirum. Nam ad Concilium nationale habendum per se licentia Pontificis requirebatur; praeterea vero ad talem Synodum omnes episcopi erant convocandi, nec spes erat, fore ut omnes regi servile obsequium praestarent. Qnod vero spectat ad *Comitia Cleri,* ea erant institutio quaedam temporaria et potius politica, cui nihil aliud cum synodo commune, nisi quod membra Comitiorum viri ecclesiastici essent. Origo Comitiorum repetenda est ex anno 1561, quando post Colloquium in oppido Poissy habitum episcopi plures deliberarunt de subsidiis reginae Catharinae concedendis, quum aerarium regium plane exhaustum esset. Promiserunt episcopi in forma *contractus* largas pecuniarum subventiones (ultra septemdecim milliones francorum) intra sexdecim annos solvendas. Quibus elapsis repetitis vicibus iterum convocati sunt praesules ad similem finem, ac paulatim statutum est, ut quovis decimo anno ad subsidia necessaria concedenda *Comitia Cleri* haberentur. Merito vero praesulibus qui convenerunt exinde visum est opportunum, ut ea occasione uterentur ad deliberandum de negotiis ecclesiasticis.

Comitiorum indoles.

[1]) Cfr. Coll. Lacens. T. I. p. 808.

36. Quum finis primarius Comitiorum ex origine eorum civilis esset et politicus, convocatio fiebat a rege, per modum *permissionis* ad Comitia habenda. Haec tamen permissio revera mandatum erat, unde etiam *mandato regis* praesules se dicebant congregatos. Quum vero non tantum episcopi sed clerus quoque inferior subsidia solvere deberet, etiam ex hoc clero deputati convocabantur, iique, aliter ut in synodis ecclesiasticis, in his Comitiis jus suffragii habebant. Singulae Galliae provinciae mittebant ad Comitia ista quatuor deputatos in Comitiis provincialibus electos, quorum duo episcopi, alii duo clerici erant. Praesidium in illis Comitiis haud uti in synodis ecclesiasticis primati alicui ex jure conveniebat, sed illi qui in ipsis Comitiis eligebatur. Quamvis autem ex dictis indolem quamdam politicam Comitia haberent similemque organisationem, plurima tamen Ecclesiae valde utilia praesertim contra factiones Jansenistarum in illis facta sunt; dolendum vero fuit quod Ludovicus iisdem niteretur abuti, ut firmaretur ejus dominatio in res Ecclesiae.

Comitia a. 1681 convocantur. 37. Ministri regii imprimis solliciti fuerunt, ut ad Comitia *extraordinaria* anni 1681 ii tantum delegarentur, qui regis faverent inceptis. Quod reapse contigit. Litteris enim sigillo regio munitis ii sunt ab iisdem designati, quos scirent regi non refragaturos esse, propinqui, amici, homines faciles et ad obsequium parati. Jamvero a. 1650 ab ipsis Comitiis statutum erat, ut omnis electio quae per ejusmodi litteras regias (de cachet) imponeretur, invalida esset. Praeterea deputatis ex parte regis *procuratio* transmittebatur, qua Pontificis acta jam ut usurpatio quaedam designabantur, et praesules ut remedia adhiberent monebantur. Mandabatur videlicet ipsis „de se transporter en la dite ville de Paris ... et là délibérer en la manière contenue dans la résolution des dites assemblées (de mars et de mai 1681), des moyens de pacifier les différends qui sont, touchant la Régale, entre Notre Saint-Père le Pape d'une part et le Roi notre Sire de l'autre, ... comme aussi leur donnent charge et commandement exprès d'employer toutes les voies convenables pour réparer

les contraventions qui ont été commises par la cour de Rome aux décrets du Concordat *de causis et de frivolis appellationibus*, dans les affaires de Charonne, de Pamiers et de Toulouse et autres qui seraient survenues ou pourraient survenir; conserver la juridiction des Ordinaires du royaume et les degrés d'icelle en la forme réglée par le Concordat, faire qu'en cas d'appel à Rome le Pape députe des commissaires en France pour le juger; procurer par toutes sortes de voies dues et raisonnables la conservation des maximes et libertés de l'Eglise gallicane" etc.[1])

38. Ita directe contra Pontificem ejusque acta illa Comitia convocabantur, ut tribunal quoddam constituerent. Id certe jus episcopi non habebant, nec ipsis licuisset hac ratione ad Comitia convenire. Vides etiam ex his quam inepte praesules initio Declarationis dixerint: „Nos Archiepiscopi et Episcopi Parisiis mandato regio congregati, *Ecclesiam Gallicanam repraesentantes.*" — Quum vero gubernium hac vice revera Comitiis conferre vellet indolem et partes Concilii nationalis, statutum fuit, ut sacerdotes secundi ordinis suffragium definitivum non haberent, sed tantum votum consultativum. Id quidem Cleri Commissarii his delegatis praescribere debebant. Usurpatio gubernii tota in re manifesta est.[1]) Laesio jurium Pontificis.

[1]) Ap. Gérin l. c., ed. 2. p. 173.

[2]) Archiepiscopus Aquensis Card. Grimaldi recusavit deputationem accipere pro Comitiis, et Memoriali confecto praeclare exponit motiva sua. Scribit: „J'ai cru que pour faire connaître les raisons que j'ai de ne déférer pas à la lettre et de ne me conformer pas au modèle de procuration que MM. les Agents du Clergé m'ont envoyée, il fallait établir: 1° Que le droit de la Régale est un droit spirituel; 2° Que nos Rois ont acquiescé pendant 400 ans à l'ordonnance faite par le Concile général de Lyon; 3° Que les évêques n'ont pas pu reconnaître la juridiction du Conseil sur les affaires de la Régale et qu'ils ne l'ont pas reconnu en effet; 4° Que les évêques ne peuvent pas concourir à l'Assemblée extraordinaire convoquée pour le mois d'Octobre, ni se conformer au modèle de procuration envoyé par MM. les Agents du Clergé, sans agir contre le serment qu'ils ont prêté le jour de leur sacre; 5° Enfin que cette Assemblée n'est pas canonique, et qu'elle ne saurait être utile pour pacifier les différends qui sont présentement entre le Pape et le Roi." Ap. Gérin, ed. 2. p. 191.

Comitiorum membra.

39. Convenerunt igitur Comitia Parisiis mense Octobri a. 1681; erant autem episcopi triginta quatuor, clerici secundi ordinis triginta septem. Nullatenus vero dici possunt illi viri eximii et praecellentes inter caetera Ecclesiae Gallicanae membra; sed quemadmodum juridice secundum canones nullo modo hanc Ecclesiam repraesentabant, ita nec pietate nec spiritu ecclesiastico illi fuerunt qui caeteris antecellebant. Doctrina ecclesiastica quidem pro felici illius saeculi conditione ipsis non deerat, imo plures in disciplinis ecclesiasticis erant insigniter eruditi, sed minus vitae sanctitate varii ex his praesulibus commendandi erant, ac generatim regi nimium erant devoti. Praeses Comitiorum erat *Franciscus de Harlay* archiepiscopus Parisiensis, vir in negotiis gerendis valde versatus iisque dotibus praeditus quae aulicum commendant, sed vitae laxioris et quoad mores valde suspectus. De ipso dixit Bossuetus, si fides habenda est secretario ejus Ledieu: „Feu M. de Paris ne faisait en tout cela que flatter la cour, écouter les ministres et suivre à l'aveugle leurs volontés comme un valet.“[1]) Fénélon vero atris plane coloribus hunc archiepiscopum describit in epistola ad Ludovicum XIV: „Vous avez un archevêque corrompu, scandaleux, incorrigible, faux, malin, artificieux, ennemi de toute vertu et qui fait gémir tous les gens de bien. Vous vous en accommodez, parce qu'il ne songe qu'à vous plaire par ses flatteries. Il y a plus de vingt ans qu'en prostituant son honneur il jouit de votre confiance. Vous lui livrez les gens de bien; vous lui laissez tyranniser l'Eglise, et nul prélat vertueux n'est traité aussi bien que lui.“[2])

---

[1]) Journal de Ledieu, ap. Gérin l. c. p. 220.

[2]) Cf. Gérin p. 221. De ipso etiam plura habet Bouix, De Pap. I. p. 698. Nota: De Archiepiscopo Parisiensi de Harlay, Comitiorum anni 1682 praeside. Quod nempe fuerit horrendum luxuriae hypocrisisque monstrum. — Loyson existimat, mitius judicandum esse de hoc Archiepiscopo, ac Fénélon ipsi infensum fuisse propter condemnationem Quietismi aliasque rationes.

40. Alter Comitiorum praeses erat *Mauritius Le Tellier* archiepiscopus Rhemensis, Cancellarii filius, doctrina quidem conspicuus moribusque honestus; sed tum ob parentelam suam, tum propria tendentiâ parum reverebatur jura Romani Pontificis, quamvis maxima beneficia ab eo obtinuisset. Jura autem quae sibi ut metropolitae convenire autumabat magno cum rigore contra suffraganeos vindicabat, ambitioni nimium movebatur, et quamvis virtutibus non careret, tamen quum talis esset, facile adductus est, ut in Comitiis regi obsequium praestaret et Gallicanas theorias contra S. Sedem propugnaret. Similis vir fuit *Nicolaus Colbert,* Ministri regii filius, brevi ante, quamvis tantum viginti sex annos haberet, Coadjutor factus Antonii Barberini archiepiscopi Rothomagensis. Apostolicae Sedis auctoritatem etiam ipse minus reverebatur, ita ut postea pallio non expetito munera archiepiscopalia arroganter exerceret; fasti vitaeque lautioris erat amans. — Magni nominis vir etiam erat *Gilbertus de Choiseul* episcopus Tornacensis, vehementioris animi, in regem obsequio plenus, S. Sedi autem tam parum addictus, ut in Comitiis ea proponeret, quibus ipse primatus Pontificis convellebatur. — Eminebat inter omnes *Bossuetus* ingenii laude; virtutibus quoque conspicuus erat. Non tamen ea ipsius erat auctoritas, ut ad nutum omnia regere posset, quumque Gallicanismo moderato etiam ipse esset imbutus majestatemque regiam nimium fere coleret, post eo devenit, ut *Declarationi* conficiendae manum admoveret. Imo magni quid sibi facere visus est et de Ecclesia Sedeque Romana bene mereri, quod res et Declarationem ita temperare potuerit, ut non ad nisus plane schismaticos perveniretur. — Quod ad clericos secundi ordinis attinet, ita electio eorum directa erat, ut nonnisi viri regi plane devoti adessent; imo plures opinionibus suis S. Sedi parum favebant.

Comitiorum membra.

41. Die 9° Novembris a. 1681 igitur Comitia Gallicana solemniter aperta sunt, ac Bossuetus habuit orationem suam celebrem *de unitate Ecclesiae,* quae typis mandata fuit. Studuit in eadem reverentiam et venerationem erga Sedem Apostolicam eloquentibus verbis asseverare,

ita tamen ut opinionibus Gallicanis sua jura servaret. — Comitia quidem eum in finem convocata dicebantur, ut negotium de regalia componeretur; sed inde ab initio regis ministri intendebant, ut etiam de doctrinis ageretur et infallibilitas Romani Pontificiis rejiceretur. Jam antea Le Tellier cancellarius regius ejusque filius Mauritius archiepiscopus Rhemensis, movente doctore Cocquelin, consilium illud cepissent, ut sex articulos declarationis Sorbonicae forma quadam magis praecisa tanquam doctrinam Ecclesiae Gallicanae praescriberent; ob nimias tamen difficultates a desideriis destiterant. Sed hac occasione Comitiorum maxime *Colbertus* minister regius, *archiepiscopus Parisiensis* et *P. La Chaize* confessarius regius declarationem doctrinalem promoverunt. Bossuetus huic tendentiae frustra restitit, ac dein proposuit, ut saltem maturo cum examine totius traditionis doctrina lustraretur; sed archiepiscopus Parisiensis et Colbertus citius rem peragendam esse regi persuaserunt.

Negotium Regaliae.

42. Ad *regaliae* negotium quod spectat rex etiam ante sententiam Comitiorum, edicto die 22° Januarii a. 1682 dato et registris Senatus Parisiensis inserto, eam sibi ut jus coronae vindicavit. Temperamentum tamen aliquod, praesulibus petentibus, admiserat. Promisit videlicet fore, ut ad beneficia quae functiones ecclesiasticas annexas habebant tantum viri idonei vi regaliae nominarentur, *utque ipsi institutionis et missionis causa Vicario capitulari se sisterent.* Ita existimabant, illud quod spirituale in regalia erat Ecclesiae omnino restitui; atque cum hoc temperamento consenserunt Comitia extensioni regaliae in omnes dioeceses regni Galliae, imo regis in Ecclesiam reverentiam summis laudibus evexerunt. Facile autem vides, nullo modo hac ratione jura Ecclesiae salva fuisse, quum etiam ipsa nominatio ad beneficia vacantia et proventuum administratio usurpatio arbitraria essent.

43. Comitia litteris die 3° Februarii a. 1682 ad S. Pontificem datis ab eo petierunt, ut regaliae extensionem Apostolica auctoritate confirmaret. Eadem epistola student modum agendi quo usi sunt, ut prudentem vindicare.

Epistola ad Pontificem.

Statuunt imprimis, regaliae causam non ad fidei morumque regulam quae immobilis et irreformabilis sit, sed ad disciplinam, quae pro locis et temporibus subinde mutetur, quaeque temperamenta ac salubrem illam moderationem admittat, omnino pertinere. „Jam ergo constituto quaestionis statu, Bme Pater, inquiunt, quantum intelligimus rem totam expediri haud difficile fuerit: quum id unum inquirendum restet, justane causa fuerit, cur post ecclesiarum quarumdam libertatem totis sexaginta annis strenue propugnatam, victi in eo tribunali quod ipsi antiquo more regni appellavimus, acquiescere potius quam omnia commovere, regiam potestatem cum pontificali committere, nova denique bella ciere vellemus." Celebrant dein regis in Ecclesiam merita, studentque ostendere regaliae detrimenta non inesse. „Quid quod illud onus vix ecclesiae sentiunt, vacantium ecclesiarum fructibus, quos reges vindicare fisco in ecclesiarum longe maxima parte non dubia consuetudine poterant, successori reservatis, rebusque ad canonum auctoritatem Ludovici XIII augustae memoriae edicto revocatis? Quid quod in quibusdam praebendis ac dignitatibus conferendis, si quid erat asperius, nobis supplicantibus a rege mollitum tanti principis pietatem largitatemque commendat? Quid quod Capitulis sua jura servata, certique judicibus praescripti limites, ne regaliae nomine omnia invadantur. Id subjuncta his litteris gesta testantur certoque indicio sunt, quam bene illi aliqua concedantur, qui multa jam sibi possessione vindicata ultro concedit." Student dein ostendere, se non potuisse impedire regaliae extensionem, quum magistratus acriter eam ut jus coronae vindicent, regemque in suam sententiam traxerint; antiquos vero Pontifices largos fuisse in concedendis gratiis et in remittendo rigore canonum quoad reges et principes. Postremo iterum regem Ludovicum laudibus etiam immoderatis („quid enim videt Orbis Magno Ludovico majus?") efferunt atque commendant.[1])

---

[1]) Cfr. epistolam in Coll. Lacensi T. I. p. 820 sqq.

44. Epistolam hanc composuerat Bossuetus, eamque vilem (misérabile) dixit Arnaldus propter nimium in regem obsequium, multique huic assentiuntur. Sed litteris istis bene perpensis negari non posse videtur, in re infelici eas magna cum arte confectas fuisse, et quantum fieri poterat eloquenter et provide rem istam defensam, ejusque vitia veluti occultata fuisse. Implicabantur vero in hoc negotio quaestiones de principiis maximi momenti.

Quaestio de principiis.

Videlicet 1° rex et magistratus regaliam veluti *jus* sibi vindicabant; neque a Pontifice ut gratiam eam pustulabant; hinc jura Ecclesiae audacter usurpabant. Imo in proponendis motivis procurator regius principia emittebat, quae Ecclesiae auctoritatem penitus subvertebant.[1]) — 2° Episcopi sine consensu Romani Pontificis omnino non poterant consentire extensioni regaliae in totum regnum. — 3° Restitutio regaliae spiritualis quoad missionem non poterat haberi veluti transactio quaedam et concessio ex parte regis, quum eadem certe usurpatio plane illegitima esset. — Hinc Innocentius XI ad litteras episcoporum d. d. 11° Aprilis dedit responsa severiora de quibus infra agemus.

---

[1]) „A l'égard du second Concile de Lyon et de tous les autres qui ont fait des règlements mutables, nous estimons que, le droit de Régale n'étant point un privilège accordé par l'Eglise à nos rois, mais une partie de la reconnaissance des biens qu'elle en a reçus, et ainsi un droit de la couronne qui ne relève que de Dieu seul, l'Eglise ne peut prendre connaissance ni de sa nature ni de son exercice et qu'elle n'a que des prières envers le Roi pour toutes armes, Sa Majesté étant le seul juge sur la terre des choses de cette nature, et ne dépendant que de Dieu dans tout ce qu'il fait pour le gouvernement de son Etat. — D'ailleurs il est certain que les règlements des Conciles qui ne regardent pas la foi, n'ont d' autorité dans le royaume, que lorsqu'il plaît aux rois d'en autoriser l'exécution; qu'ainsi les canons de discipline du Concile de Trente n'ont pas pouvoir de loi en France, parceque les rois ne les ont pas acceptés, encore que leurs ambassadeurs y eussent assisté, de même que le Concile de Bâle a été reçu dans le royaume sous de certaines modifications, de sorte que celui de Lyon, qui n'est antérieur que de cent cinquante ans, ne se trouvant point autorisé par des lettres-patentes d'aucun de nos rois, ses règlements de discipline ne nous obligent pas.“ Lettre du Procureur général de Harlay à Colbert de Croissy du 24 mars 1680. Ap. Gériu l. c. p. 307.

45. Supposuerunt atque scripserunt varii auctores, uti Dupin, ista severiori responsione Innocentii XI provocatam fuisse Declarationem famosam Cleri Gallicani; sed plane erronee. Etenim Innocentii Breve nonnisi mense Aprili anni 1682 missum est; Declarationi autem die 19° Martii episcopi subscripserunt, eademque jam inde a mense Novembri anni 1681 praepabatur. Rex enim, incitantibus ministris et confessario, expetebat doctrinalem aliquam declarationem, et Commissio duodecim virorum delegata est ad eam conficiendam. Erant in hac Commissione inter alios de Harlay, Choiseul et Bossuet, atque hic, uti diximus, frustra rem impedire vel retardare conatus est. Demandata fuit confectio Declarationis primum episcopo Tornacensi Choiseul, qui infelici successu expositioni doctrinae adlaboravit. Ipse eousque opinionibus falsis imbutus erat, ut primatum Pontificis et indefectibilitatem Sedis Apostolicae convelleret. Bossuetus autem sollicite primatum Romani Pontificis tuebatur, et quamvis infallibilitatem ejus non agnosceret, S. Sedis tamen *indefectibilitatem* defendebat. Contendebat videlicet, Sedem Apostolicam indefectibilem esse, quatenus series Pontificum collective sumpta non possit a vera fide deflectere, quum, si forte aliquis Pontifex erasset, id statim vel ab ipso vel a successore corrigeretur. Haec Bossueti doctrina, negata infallibilitate Romani Pontificis, subtile quoddam erat effugium, unde episcopus Tornacensis nisus est ei ostendere, negandam pariter esse indefectibilitatem atque infallibilitatem. Controversiae exitus fuit, ut Tornacensis episcopus recederet a negotio componendae Declarationis, et elucubratio ista Bossueto committeretur.[1]) Praeparatio Declarationis.

46. Bossuetus igitur festinanter, urgebant enim rex ejusque ministri, Declarationem Gallicanam quatuor Articulis constantem composuit. Quum eadem opiniones Gallicanas cum quadam moderatione exprimeret, et a sen-

[1]) Exstat dialogus Bossueti et episcopi Tornacensis juxta narrationem ipsius Bossueti in operibus Fenelonii (Edit. de Versailles T. II, p. 269), et in Collect. Lacensi, T. I. p. 838.

tentiis S. Sedis multo magis infestis quales proposuerat Tornacensis Comitia averteret, sibi visus est (sane non merito) bonum opus fecisse et bene de Ecclesia meritus esse. Postquam Tornacensis die 17° Martii relationem dedisset de iis quae in hoc negotio peracta erant, Declaratio die 19° Martii sine ulteriore discussione a Comitiis approbata est et subscriptione 34 praesulum et 37 sacerdotum munita. Operae pretium est integram Declarationem hic consignare:

Cleri Gallicani de ecclesiastica potestate Declaratio.

Declaratio Cleri Gallicani.

„Ecclesiae Gallicanae decreta et libertates a majoribus nostris tanto studio propugnatas, earumque fundamenta sacris canonibus et Patrum traditione nixa, multi diruere moliuntur; nec desunt qui earum obtentu primatum B. Petri ejusque successorum Romanorum Pontificum a Christo institutum, iisque debitam ab omnibus Christianis obedientiam, Sedisque Apostolicae, in qua fides praedicatur et unitas servatur Ecclesiae, reverendam omnibus gentibus majestatem imminuere non vereantur: haeretici quoque nihil praetermittunt, quo eam potestatem qua pax Ecclesiae continetur, invidiosam et gravem regibus et populis ostentent, iisque fraudibus simplices animas ab Ecclesiae matris, Christique adeo communione dissocient. — Quae ut incommoda propulsemus, nos archiepiscopi et episcopi Parisiis mandato regio congregati, Ecclesiam Gallicanam repraesentantes, una cum caeteris ecclesiasticis viris nobiscum deputatis, diligenti tractatu habito haec sancienda et declaranda esse duximus:

I. Primum B. Petro, ejusque successoribus Christi Vicariis ipsique Ecclesiae rerum spiritualium et ad aeternam salutem pertinentium, non autem civilium et temporalium a Deo traditam potestatem, dicente Domino: *Regnum meum non est de hoc mundo,* et iterum: *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo;* ac proinde stare apostolicum illud: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas, nisi a Deo; quae*

autem sunt, a Deo ordinatae sunt; itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Reges ergo et principes in temporalibus nulli ecclesiasticae potestati Dei ordinatione subjici, neque auctoritate clavium Ecclesiae directe vel indirecte deponi, aut illorum subditos eximi a fide atque obedientia, ac praestito fidelitatis sacramento solvi posse, eamque sententiam publicae tranquillitati necessariam, nec minus Ecclesiae quam imperio utilem, ut verbo Dei, Patrum traditioni et Sanctorum exemplis consonam omnino retinendam.

Declaratio Cleri Gallicani.

II. Sic autem inesse Apostolicae Sedi ac Petri successoribus Christi Vicariis rerum spiritualium plenam potestatem, ut simul valeant atque immota consistant Sanctae oecumenicae Synodi Constantiensis a Sede Apostolica comprobata, ipsoque Romanorum Pontificum ac totius Ecclesiae usu confirmata, atque ab Ecclesia Gallicana perpetua religione custodita decreta de auctoritate Conciliorum generalium quae sessione IV et V continentur; nec probari a Gallicana Ecclesia qui eorum decretorum, quasi dubiae sint auctoritatis ac minus approbata, robur infringant, aut ad solum schismatis tempus Concilii dicta detorqueant.

III. Hinc Apostolicae potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos, ac totius mundi reverentia consecratos; valere etiam regulas, mores, et instituta a regno et Ecclesia Gallicana recepta, patrumque terminos manere inconcussos; atque id pertinere ad amplitudinem Apostolicae Sedis, ut statuta et consuetudines tantae Sedis et ecclesiarum consensione firmatae propriam stabilitatem obtineant.

IV. In fidei quoque quaestionibus praecipuas summi Pontificis esse partes, ejusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, nec tamen irreformabile esse judicium, nisi Ecclesiae consensus accesserit.

Quae accepta a patribus ad omnes Ecclesias Gallicanas atque episcopos iis Spiritu Sancto auctore praesidentes mittenda decrevimus, ut idipsum dicamus omnes, simusque in eodem sensu et in eadem sententia."[1]

[1] V. Collect. Lacens. T. I. p. 831.

Explicatur Declaratio.

47. Animadvertendum est quod attinet ad Articulum *primum*, eum non tantummodo dirigi contra ea quae a Bonifatio VIII in Bulla *Unam sanctam* dicuntur, quibusque laedi jura principum Gallicani aliique usque ad tempora nostra conquesti sunt, falsa plerumque Bullae expositione adhibita. Sed Articulus iste, consideratis temporum circumstantis ac regaliae lite, interpretationem et applicationem secum ferebat multo ampliorem. Legistae enim Galliae illa aetate jura temporalia et civilia regum etiam relate ad Ecclesiam pro arbitrio suo mire extendebant. Ea audiebatur doctrina, Ecclesiam jus possidendi nonnisi ex concessione gubernii habere; regem qua dominum feudatarium atque Ecclesiae Gallicanae protectorem, esse verum possessorem bonorum Ecclesiae, ipsam nonnisi usufructum eorum habere. Imo omnia temporalia esse regis, ipsumque ut dominum universalem etiam restitutionem eorum postulare posse. Quum Ludovicus XIV pro arbitrio suo de bonis ecclesiae disponere videretur, timendum erat, ne etiam ipse his theoriis inhaereret. Sic Articulus ille primus vagis suis expressionibus favebat *absolutismo* maxime arbitrario. Praeterea obvio sensu eodem etiam continebatur doctrina, regem in usu potestatis suae civili non dependere ab observatione doctrinarum et praeceptorum Ecclesiae, ejusque judicio hac in re nullatenus subesse.[1])

Articulo *secundo* vindicantur Decreta famosa Concilii Constantiensis universali extensione, adeoque statuitur *Concilia esse supra Pontificem*.

Articulo *tertio* limitatur auctoritas Pontificis per Conciliorum canones, qua in re videntur alludere ad *falsam* expositionem verborum Concilii Florentini: *καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν οἰκουμενίκων συνόδων, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κάνοσι διαλαμβάνεται; secundum quem modum . . . in sacris canonibus determinatur*. Adjiciunt consuetudines Gallicanas.

[1]) Jam a. 1615 in Comitiis generalibus regni a civium (tertii status) deputatis, postulatum fuerat; ut declararetur independentia regis in rebus temporalibus ab Ecclesia.

Explicatur Declaratio.

Articulo *quarto negatur expressis verbis infallibilitas Romani Pontificis;* quumque in sex Articulis Sorbonae tantum negative statueretur, infallibilitatem Pontificis non esse doctrinam Facultatis, hac Declaratione positive haec infallibilitas Romano Pontifici denegatur, et statuitur ut definitiones ejus irreformabiles sint, requiri consensum Ecclesiae. Bossuetus, uti jam monuimus, tantum *indefectibilitatem* Sedi Romanae adscribebat. „*Indefectibilis* quidem, ait in dialogo cum episcopo Tornacensi, est hujus Sedis fides, *neque* tamen *infallibilia* sunt ejus judicia." Indefectibilitas ista Bossueto alliisque Gallicanis erat infallibilitas quaedam *passiva,* quatenus in Sede Romana fides non possit *penitus* deficere. His etiam continetur famosa distinctio Gallicanorum inter *Sedem* et *Sedentem,* quae ita accipienda est juxta Bossueti doctrinam, ut nomine *Sedis* tota series successiva Romanorum Pontificum, nomine *Sedentis* singuli Pontifices intelligantur. Iis singillatim spectatis nec infallibilitas nec indefectibilitas convenit; sed toti seriei convenit indefectibilitas. „Accipiendi Romani Pontifices tamquam una persona Petri, in qua nunquam fides *penitus* deficiat, atque ut in aliquibus vacillet et concidat, non tamen deficit in totum, quia statim revictura est".[1]) „Ecclesiam Romanam ita esse a Christo institutam, ut si quis sedens erraverit, *sedes* tamen integra, illaesa *Pontificum series* maneat, et quod unus forte commiserit, alterius diligentia ac fide facile arceatur."[2])

48. Eodem die 19° Martii Comitia litteris ad regem datis petierunt, ut sancire vellet edicto confectam Declarationem; atque jam die 22° Martio ejusmodi sanctio regia data est. Edicto suo rex mandat „que la dite Déclaration des sentiments du Clergé sur la puissance ecclésiastique soit enregistrée dans toutes nos cours de Parlement etc. — I. Défendons à tous nos sujets et aux étrangers étant dans notre royaume séculiers et réguliers, . . . d'enseigner ou d'écrire aucune chose contraire à la doctrine contenue

---

[1]) Def. Declar. L. X. c. 5.
[2]) Gallia orthod. n. 85.

Edictum regium.

en icelle. — II. Ordonnons que ceux qui seront dorénavant choisis pour enseigner la Théologie dans tous les Collèges de chaque Université souscriront la dite Déclaration, avant pouvoir faire cette fonction; qu'ils se soumettront à enseigner la doctrine qui y est expliquée. — III. Que dans tous les Collèges ou Maisons des dites Universités où il y aura plusieurs professeurs l'un d'eux sera chargé tous les ans d'enseigner la doctrine contenue dans la dite Déclaration; et dans les Collèges où il n'y aura qu'un seul professeur, il sera obligé de l'enseigner l'une des trois années consécutives. — IV. Enjoignons aux Syndics des Facultés de théologie de présenter tous les ans avant l'ouverture des leçons, aux Archevêques ou Evêques des villes où elles sont établies, et d'envoyer à nos Procureurs généraux les noms des Professeurs qui seront chargés d'enseigner la dite doctrine, et aux dits Professeurs de représenter aux dits Prélats et à nos dits Procureurs généraux les écrits qu'ils dicteront à leurs écoliers, lorsqu'ils leur ordonneront de le faire. — V. Voulons qu'aucun Bachelier soit séculier ou régulier, ne puisse être dorénavant licencié tant en Théologie qu'en Droit canon, ni être reçu Docteur qu'après avoir soutenu la dite doctrine dans l'une de ses thèses; dont il fera apparoir à ceux qui ont droit de conférer ces degrés dans les Universités" etc. — Postremo illis qui haec non observant intendantur minae, quod procedatur contra eos et poenis convenientibus ipsi afficiantur.[1]) Ex his autem vides, gubernium modo plane injusto Declarationis doctrinam omnibus *imposuisse*, et omnem libertatem alterius doctrinae praeclusisse. Edictum hoc regium documentum est luculentum, ex quo apparet, ad omnimodam servitutem Ludovicum XIV Ecclesiam reducere conatum esse, et Innocentium XI summis laudibus esse dignum, quod fortiter regi restiterit.

49. Comitia litteras quoque dederunt *ad omnes Galliae praesules,* quibus certiores eos reddunt de confecta Decla-

---

[1]) Vide edictum Ludovici XIV in Collect. Lacensi T. I. p. 833.

ratione, utilitatemque ejus maxime inde commendant, quod ad concordiam servandam eadem perutilis sit, atque haereticis omnis eripiatur praetextus calumniandi Ecclesiam, ac si doctrinas exaggeratas proponeret. — In causis monasterii Caronensis et schismatis Apamiensis praesules etiam jura Ecclesiae penitus neglexerunt, regi et archiepiscopo Parisiensi summum obsequium ostenderunt, et contra Brevia pontificia hisce in negotiis data protestationes emiserunt, quatenus iisdem libertates Gallicanae Ecclesiae laederentur.

Innocentii XI Breve de Regalia.

50. Initio Maii pervenit ad Comitia *Pontificis Breve,* quod Innocentius die 11° Aprilis ediderat, ut responderet epistolae, quam de regaliae negotio composito die 3° Februarii praesules ad eum miserant. In Brevi isto gravissimis verbis et magno eloquentiae vigore Innocentius XI castigat ignaviam episcoporum, quod regi non restiterint; singulas rationes eorum paucis solide refellit, atque ostendit, omnino jus regaliae ab ipsis principi haud debuisse nec potuisse concedi, omniaque ab iis hac in re facta irrita et nulla declarat. Praecipua motiva cur tanto vigore Pontifex illam cum rege confictam transactionem rejiciat illis verbis continentur, quibus declarat haec omnino ab ipso improbari, *„cum praesertim per usum regaliae non solum everti disciplinam ecclesiasticam res ipsa doceat, sed etiam fidei integritatem in discrimen vocari, facile intelligatur ex ipsis regiorum decretorum verbis, quae jus conferendi beneficia regi vindicant, non tanquam profluens ex aliqua Ecclesiae concessione, sed tanquam ingenitum et coaevum regiae coronae.* Illam vero partem litterarum vestrarum non sine animi horrore legere potuimus, in qua dicitis vos jure vestro decedentes, illud in regem contulisse: quasi ecclesiarum quae curae vestrae creditae fuere, *essetis arbitri, non custodes,* et quasi ecclesiae ipsae et spiritualia earum jura *possent sub potestatis saecularis jugum mitti* ab episcopis, qui se pro earum libertate in servitutem dare deberent. . . . Quamobrem per praesentes litteras, tradita Nobis ab Omnipotente Deo auctoritate, improbamus, rescindimus, et cassamus, quae in istis vestris comitiis acta sunt

in negotio regaliae, cum omnibus inde secutis, et quae in posterum attentari contigerit, eaque perpetuo irrita et inania declaramus; quamvis quum sint ipsa per se manifeste nulla, cassatione aut declaratione hujusmodi non egerent. Speramus, vos quoque ipsos, re melius considerata, celeri retractatione consulturos conscientiae vestrae et Cleri Gallicani existimationi, ex quo Clero sicuti hucusque non defuere, ita in posterum non defuturos confidimus, qui boni pastoris exemplo libenter animam ponere parati sint pro ovibus suis et pro testamento patrum suorum."[1])

Praesulum oppositio.

51. Tantum abfuit, ut praesules in Comitiis congregati hoc Innocentii XI Brevi moverentur ad aliam ineundam viam Pontificisque monitis obtemperandum, ut indignatione in ipsum moti in coeptis persisterent. Amara mente Innocentii epistolam receperunt, eo quod magni se quid fecisse arbitrabantur, quum in negotio regaliae saltem aliquas concessiones a Ludovico XIV obtinuissent. Litteras dederunt ad omnes Galliae praesules, a Bossueto confectas, quibus contra Innocentii reprehensionem ad conscientiae suae provocant testimonium, modum agendi suum vindicare conantur, et Breve illud per se nullum et irritum esse contendunt, eo quod eximio huic Pontifici plurima quae in hoc negotio summi erant momenti occultata fuerint.[2]) Responsa quoque die 6° Maii ad Innocentium XI confecerunt vehementiora, quibus Pontificem accusant de discordiis exortis, et postulant, ut libertates Ecclesiae Gallicanae sartae tectae sint. Sed ipse rex satius habuit, ut istae litterae ad Innocentium XI non mitterentur. Signarunt praesules pariter contra Pontificis Breve actum protestationis, quae his verbis incipit: „Ecclesia Gallicana suis se regit legibus, propriasque consuetudines inviolate custodit, quibus Gallicani pontifices, majores nostri, nulla

---

[1]) V. Collect. Lacens. T. I. col. 827.

[2]) Haec epistola parum nota fuit usque ad saeculum nostrum, et nonnisi in recentioribus editionibus operum Bossueti invenitur. Compendium ejus habetur ap. Bausset, Hist. de Bossuet L. VI. n. 11. Cf. Katholik 1866, II. p. 288.

definitione, nulla auctoritate derogatum esse voluerunt."[1]) Rex vero quum videret ulterius fere progredi Comitia quam ipsi gratum erat, die 9° Maii consessus eorum suspendit ac paulo post initio mensis Julii dissolutionem ex inopinato decrevit.

Declarationem Cleri etiam Parlamentum Parisiense registris suis inseruit; addidit tamen de Harlay, procurator generalis, secretam protestationem qua statuebat, non pertinere ad Clerum declarationes emittere de regia potestate. Tali modo cavere voluit, ne forte aliquando alia Comitia quid docerent quod minus regis obsequium saperet.

IV.

Declarationis sequelae.

52. Subscripserant quidem omnia membra Comitiorum *Declarationi Cleri*, sed eam parum votis complurium conformem fuisse, vel ipse Procurator regius de Harlay fassus est, dum die 2° Junii scripsit, haud mirum esse in Sorbona complures resistere acceptationi Declarationis, quum etiam ipsi praesules Comitiorum facile opinionem suam mutarent, si hoc ipsis permitteretur. Comitia dicit „*une Assemblée du Clergé dont la plupart changeraient demain et de bon coeur, si on le leur permettait.*[2])" Quod vero ad *Sorbonae resistentiam* spectat, nonnisi vi quadam illata eo gubernium pervenit, ut Declaratio atque Edictum regium Registris insererentur. Die 1° Maii solemni modo Praeses Parlamenti de Novion aliique ad quos negotium spectabat, coram Facultate Declarationis receptionem postularunt. Eisdem de Betille, vir senio confectus, qui ut decanus aetate consessui praeerat, et syndicus Pirot obsequii quaedam signa dederunt, sed mox vehemens majoris partis doctorum exorta est oppositio. Quamvis autem gubernium Sorbonae resistentia.

---

[1]) V. Gérin l. c. ed. 2. p. 328. [2]) V. Gérin l. c. p. 387.

rem acerrime urgeret, tamen quum post multos labores die 15° Junii in congregatione doctorum suffragia colligenda essent, praevidit syndicus ejus Pirot, fore ut major pars votum contrarium daret. Inde infecta re negotium ad diem sequentem distulit. Sed quum regem ejusque ministros de rei statu certiores reddidisset, primo mane illius diei syndicus ac decem doctores citati sunt, ut coram Parlamento se sisterent, ac post commonitionem severam ibidem adacti sunt, ut Declarationem atque Edictum regium illico registris insererent.

Acceptatio Declarationis.

53. Octo doctores dein, qui in oppositione fervidiores fuerunt, in exilium missi, et Facultati congregationes interdictae sunt. Sed ipsum gubernium mox persensit, summe noxiam esse Sorbonae apertam repugnantiam, unde archiepiscopus Parisiensis et procurator generalis de Harlay rem faciliori modo componere studuerunt. Ipsis monentibus aliqui doctores qui Comitiis interfuerant, confecerunt petitionem ad Parlamentum directam, qua petebant, ut liceret iterum congregationes habere, quaque simul vago modo reverentiam erga Declarationem regiumque Edictum profitebantur. Ex 753 doctoribus Sorbonae adscriptis demum 162 huic documento subscripsere, atque Parlamentum festinanter tunc interdictum suum sustulit. Sed vel modica illa submissio magna Sorbonae attulit detrimenta. Paulatim enim variis vexationibus, vel favoribus praestitis, gubernium eo pervenit, ut eliminatis doctoribus qui doctrinas sanas propugnabant, illi praevalerent qui Gallicanas opiniones tuebantur. Manifestum vero ex dictis est, Sorbonam per se plane oppositam fuisse Declarationi a Comitiis editae. Nec minus ea invisa erat in Galliae provinciis.

54. *Universitas Duacena* litteris ad regem datis contra Delarationem regiumque Edictum reclamavit, quum in ista regione (paulo ante regno Galliae acquisita) plane opposita doctrina vigeret et articuli propositi haberentur erronei.[1]) *Universitas Lovaniensis* eo tempore die 5° Novem-

[1]) Cf. Gérin ed. 2. p 428.

bris a. 1685, rejecit doctrinas quatuor articulis similes, quas Aegidius De Wilde, decanus Mechlinensis, vir Jansenistis addictus, proposuerat libro edito sub nomine ementito Candidi. — Maxime vero Gallicanos commovit censura qua *Hungariae Primas Georgius Szelepcscenyi* archiepiscopus Strigoniensis simul cum aliis Hungariae praesulibus quatuor articulos confixit. „Inter caetera, inquit, quae se nobis corrigenda et eliminanda obtulerunt et moram pati non possunt absque evidenti periculo animarum, non ultimum locum tenent quatuor illae propositiones, quae Cleri Gallicani nuper Parisiis congregati nomine prodierunt" (sequuntur quatuor famosi Articuli). „Quae quidem *Propositiones auribus christianis absurdae et plane detestabiles,* cum per Hungarici quoque regni provincias *a satanae ministris* disseminatae sint, eo fortasse consilio, ut perduellioni et caeteris malis intestinis pabulum et fomentum suppeditent et in incautos fidelium animos blanda pietatis specie schismaticum virus instillent, Nos Dei nomine invocato, et praehabita ea meliori forma, qua per temporis et loci difficultatem licuit, diligenti examine et deliberatione matura cum Venerabilibus Fratribus Coëpiscopis nostris, Abbatibus, Praepositis, Capitulis, aliisque compluribus Theologiae Professoribus et sacrorum Canonum scientia praestantibus viris, *praefatas quatuor propositiones configimus et proscribimus, et universis istius Regni Christi fidelibus interdicimus ac prohibemus, ne eas legere vel tenere, multo minus docere audeant,* donec de iis prodierit infallibile Apostolicae Sedis oraculum, *ad quam solam divino immutabili privilegio spectat de controversiis fidei judicare;* cui propterea has liberas nostras Declarationes et Decreta humillime submittimus."[1]) Haec censura die 24° Octobris a. 1682 ab archiepiscopo Strigoniensi edita fuit.

Decretum Archiepiscopi Strigoniensis.

55. Quum in Gallia ejusmodi Decretum innotuisset, de regis mandato Parlamentum postulavit a Sorbona, ut illud examinaret et condemnaret. Aegre tantum Sorbonae

---

[1]) V. Collect. Lacens t. I. p. 836.

doctores quorum maxima pars similes sensus fovebat, negotium ejusmodi susceperunt. Quum archiepiscopo jus denegari non posset, proscribendi pro Hungariae regno propositiones istas, censuram direxerunt ad illud incisum de Sede Apostolica *ad quam solam . . . spectat de controversiit fidei judicare*, et illud *conditionate* hac nota satis vaga et languida affecerunt: „Haec propositio, quatenus excludit ab Episcopis et Conciliis, etiam generalibus, judicandi de fidei controversiis auctoritatem, quam habent immediate a Christe, falsa est, temeraria, erronea, praxi Ecclesiae adversa, Dei verbo contraria, doctrinam renovans alias a Facultate reprobatam.“

Recusantur episcopi nominati.

56. Innocentius XI post Declarationem Cleri non edidit novum Breve quo censura eam afficeret. Sed quum paulo post Ludovicus XIV duos sacerdotes qui Comitiorum membra fuerant ad sedes episcopales nominaret, Pontifex recusavit confirmationem eorum. Tunc rex iracunda superbia commotus prohibuit, quominus alii quoque, qui Comitiis non interfuerant et ad sedes episcopales nominabantur, confirmationem Romae peterent, nisi simul istis eadem concederetur. Sed Innocentius constanter renuit membra Comitiorum confirmare, quamvis aliis confirmationem offerret. Quum rex in coeptis persisteret, paulatim triginta quinque dioeceses episcopis caruerunt. Rex, ministri, eorumque asseclae, vehementer in Pontificem invehebant, conquesti, quod ejus obstinatione ecclesiae Gallicanae turbarentur, et detrimenta paterentur; sed Pontifex, qui de recusatione illorum virorum nonnisi conscientiae suae ac Deo rationem debebat, firmus perseveravit. Vehemens quidem fuit gubernii Galliae ira; attamen rex et ministri ejus non ausi sunt conatu schismatico episcopos sine confirmatione Pontificis constituere.

57. Aliud vero negotium interea Ludovicus XIV facessivit Innocentio XI, quum hic abusum, quo principum catholicorum legati Romae residentes in suis palatiis, imo in eorum circuitu maleficis asylum concedebant, abrogatum voluit. Cum ea asyla in summum tranquillitatis et salutis publicae detrimentum vergerent, reges in eorum

abrogationem consenserunt. Solus rex Galliae Ludovicus restitit, et novo legato *Carolo Lavardino*, quem a. 1687 Romam misit, mille circiter milites addidit, quibus is totam urbis regionem per quam asylum Gallicum valuerat occupavit, quamvis Pontifex sub excommunicationis poena immunitates illas tueri prohibuisset. Pontifex merito indignatus Lavardinum neque ut legatum agnovit neque in conspectum suum admisit, sed eum excommunicationi declaravit subjectum. Quum nihilominus Lavardinus solemniter festo Nativitatis Domini sacris in ecclesia s. Ludovici interesset, Innocentius eam Gallorum ecclesiam interdicto affecit. Haec quum in Gallia innotuissent, die 30° Januarii a. 1688 Dionysius Talon regius advocatus virulentam in Parlamento contra Innocentium habuit orationem, qua eo progressus est, ut Pontificem accusaret, quod Jansenistis favorem praestitisset; ac dein cum procuratore regio de Harlay ab Innocentio XI ad primum generale Concilium tanquam ab abusu potestatis pontificiae, appellationem instituit. Rex vero decursu illius anni 1688 Avenionem per milites occupavit, et Nuntium pontificium ab Innocentio revocatum militari manu retinuit. Postremo ipse die 24° Septembris praesente confessario ejus P. La Chaize et archiepiscopo Parisiensi, dictavit procuratori generali de Harlay *appellationem a Pontifice ad Concilium generale* eamque die 27° Septembris signavit. Hanc appellationem etiam episcopis viginti sex, qui tum Parisiis comitia habebant, communicavit, iique regi gratias egerunt pro communicatione ipsis facta, haud tamen aperte comprobationem appellationis adjecerunt.[1]) Ludovicus altero anno 1689 visus est viam quamdam ad conciliationem desiderare; nam Lavardinum Româ avocavit, aliumque legatum, ducem *de Chaulnes*, eo misit. Sed brevi post die 12° Augusti a. 1689 Innocentius XI mortuus est aetate septuaginta septem annorum.

Lavardini negotium.

58. Ei successit die 6° Octobris Alexander VIII, qui dissidia cum rege Francorum componere studuit.

---

[1]) Cfr. Gérin l. c. p. 446 sqq.

Ludovicus XIV vero Romae asyla dimisit et Avenionem Pontifici restituit, sed *Declarationem Cleri* tueri pergebat. Postulabat Alexander, ut rex revocaret Edictum suum, utque ecclesiastici qui Comitiis interfuerant et ad episcopatum nominati erant retractationem expressam emitterent.

Alexandri VIII Bulla. Quum rex his acquiescere moraretur, Alexander VIII, die 4° Augusti a. 1690, Bullam edidit *Inter multiplices*, „ne supremo Judici, inquit, rationem villicationis reddituri negligentiae in credita Nobis administratione urgeremur", atque eadem *extensionem juris regaliae et Declarationem de ecclesiastica potestate* nullam et irritam declaravit. *Motu proprio*, ait, *et ex certa scientia et matura deliberatione Nostris, deque Apostolicae potestatis plenitudine omnia et singula quae tam quoad extensionem Juris Regaliae, quam quoad Declarationem de potestate Ecclesiastica et quatuor in ea contentas propositiones in supradictis Comitiis Cleri Gallicani a. 1682 habitis acta et gesta fuerunt cum omnibus et singulis mandatis, arrestis, etc. . . . ipso jure nulla, irrita, invalida, inania, viribusque et effectu penitus et omnino vacua ab initio fuisse et esse ac perpetuo fore, neminemque ad illorum . . . etiamsi juramento vallata sint, observantiam teneri, tenore praesentium declaramus et decernimus.*[1]) Distulit tamen Pontifex aliquantisper Bullae publicationem, sed ad mortem decumbens die 30° Januarii a. 1691 ad Ludovicum XIV dedit litteras, quibus eum de Bulla edita certiorem reddit et petit, ut ipsam *aequi bonique habeat, et ab universis regni ordinibus fideliter servari curet.*[2]) Paucis post diebus, die 4° Februarii a. 1691, Alexander VIII ex hac vita decessit.

59. Gallicani exinde id maxime urgebant, *actum* quidem Declarationis *(omnia quae acta et gesta fuerunt)* propter irregularitatem rei et incompetentiam auctorum a Pontifice esse rejectum, doctrinam vero Declaratione propositam nulla censura esse affectam nec reprobatam. Atque eo sensu Bossuetus: „Abeat Declaratio quo libuerit; non

---

[1]) V. Collect. Lacens. T. I. p. 89 sqq.
[2]) Ibidem p. 834.

enim eam, quod saepe profiteri juvat, tutandam hic suscepimus. Manet inconcussa et censurae omnis expers prisca illa sententia Parisiensium".[1]) Adverterunt etiam Gallicani, uti Barruel[2]), censuram aliquam erroris vel haereseos in bulla Alexandri VIII non inveniri, et doctrinam quatuor Articulorum non esse improbatam. Quod ad nostram hac de re sententiam attinet, verum quidem est, ab Alexandro VIII directe ipsum *actum et editionem* ejusmodi *Declarationis* Constitutione sua condemnata esse. Sed indirecte etiam ipsam doctrinam tangit, quum Declarationem ut ausum contra auctoritatem Sedis Apostolicae directum repraesentet. In vanum autem Bossuetus laboravit id inde explicare, quod Pontifex existimaverit, praesules Galliae voluisse *fidei* decretum edere, adeoque sibi usurpasse jura Sedis Romanae. Sed Alexandrum existimasse, Comitia ut *fidei definitionem* edidisse Declarationem illam, nemo sibi persuadebit; nulla enim hujus rei sunt indicia. Caeterum Alexander VIII jam antea, die 7° Decembris a. 1690, inter alias damnaverat hanc propositionem 29am: *Futilis et toties convulsa est assertio de Pontificis Romani supra Concilium oecumenicum auctoritate, atque in fidei quaestionibus decernendis infallibilitate.* Ex qua damnatione jam per se in Articulos Gallicanos nota quaedam dimanabat.

Expenditur Bulla.

60. Quum difficultates in Gallia magis magisque crescerent, Ludovicus XIV autem Pontificum videret mentem constantem, jam intellexit sibi esse cedendum; certe enim multum aberat, ut rex religioni catholicae addictissimus ad schisma vellet declinare apertum. Quum igitur Innocentius XII die 12° Julii 1691 successisset Alexandro VIII, negotiatio iterum suscepta est. Innocentius XII, uti etiam Praedecesores ipsius, non exigebat, ut deputati Comitiorum anni 1682 ad episcopatum nominati (erant eo tempore fere decem et septem) propositiones signarent *doctrinae* Declarationis oppositas. Sed postulabat, ut *retractationem* emitterent Declarationis, quatenus

---

[1]) Defens. Declar. Dissert. praevia n. X.
[2]) Du Pape, p. 481.

Negotiatio cum Innocentio XII.

ejusmodi actu decretum aliquod doctrinale editum erat, quod etiam aliis norma esset. Studebant Galli se tueri responsione, nullam in Comitiis *decisionem* locum habuisse nec aliquod *decretum* conditum esse, sed tantum factam esse *declarationem* sententiae quam praesules illi tenebant. At vero huic explicationi, qua effugium quaerebant, obstabant plura. 1° In Declaratione dicebatur: „Nos archiepiscopi et episcopi Parisiis mandato regio congregati, *Ecclesiam Gallicanam repraesentantes* ... haec *sancienda et declaranda* esse duximus. ... Quae accepta a patribus ad omnes ecclesias Gallicanas atque episcopos iis Spiritu Sancto auctore praesidentes, mittenda decrevimus, ut id ipsum dicamus omnes, simusque in eodem sensu et in eadem sententia.“ 2° In epistola adnexa ad episcopos directa habebatur: „Sicque eveniet ut, quemadmodum Romanae Synodi Patrum consensione Constantinopolitana universalis et oecumenica Synodus effecta est, ita et communi omnium nostrum sententia noster consessus fiat nationale totius regni Concilium; et quos ad vos mittimus doctrinae nostrae articuli, fidelibus *venerandi* et nunquam intermorituri Ecclesiae Gallicanae *canones* evadant.“ 3° Praeterea communi quodam consensu hac in re praesules cum rege processerant, ut regi obsequium praestarent, atque a rege sanctionem Declarationis petierant. Aliis vero factis patebat, post Edictum regis jam Declarationem vim habere decreti, et doctrinas oppositas non esse liberas. — Hinc Declaratio ex *indole sua* et ex *adjunctis rerum* intenta et proposita erat ut quoddam *decretum doctrinale* pro regno Galliae, cui omnes adhaererent. Attamen quum vox *decreti* non occurreret atque decretum *fidei* praesules revera conficere non attentassent, auctoritas vero Comitiorum valorque Declarationis in vaga quadam aestimatione posita essent, aderant quaedam momenta, quibus ecclesiastici illi Galli utebantur, ut subtili rei expositione contenderent, nihil se voluisse in illis Comitiis *decernere*.

61. Tandem convenit inter Innocentium XII et regem de formula quam singillatim per modum epistolae *episcopi illi designati* (non vero reliqui praesules) ad Pontificem

darent, ut satisfactionem ipsi praestarent convenientem. In hac epistola, d. d. 14° Septembris 1693, inter alia haec habentur: „Nihil accidere molestius mihi potuit, quam quod eo etiamnum res meae sint, ut aditus in gratiam Sanctitatis Vestrae mihi hactenus interclusus quodammodo videatur. Cujus quidem rei cum eam rationem perceperim, quod ego Cleri Gallicani Comitiis a. 1682 Parisiis habitis interfuerim, idcirco ad pedes Beatitudinis Vestrae provolutus profiteor ac declaro, me vehementer quidem et supra omne id quod dici potest ex corde dolere de rebus gestis in Comitiis praedictis quae Sanctitati Vestrae et ejusdem Praedecessoribus summopere displicuerunt, ac proinde quidquid in iisdem Comitiis circa ecclesiasticam potestatem et pontificiam auctoritatem decretum censeri potuit, pro non decreto habeo et habendum esse declaro. Praeterea pro non deliberato habeo illud quod in praejudicium jurium Ecclesiarum deliberatum censeri potuit; mens mea nempe non fuit quidpiam decernere, et Ecclesiis praedictis praejudicium inferre; promptus sane in insigne profundissimi obsequii quod Sanctitati Vestrae profiteor et demissae reverentiae pignus, ita me gerere, ut de debita mea, quam ad extremum vitae meae spiritum Sanctitati Vestrae impensissime praestabo, obedientia, et de meo pro tuendis Ecclesiarum juribus zelo, nihil unquam possit desiderari".[1]

Retractatio oblata.

62. Studuerunt aliqui, ut Bossuetus, hanc epistolam exhibere ut talem, in qua nulla sit retractatio, sed quae sit instar urbanae deferentiae tantum; alii, ut de Maistre (De l'Eglise Gallicane), nimium forte urgent sensum verborum illius epistolae. Manifestum est, haberi in eadem veram *retractationem* eorum quae gesta erant, atque in hac re satisfactio quaedam *publica* s. Sedi ex parte Cleri Gallicani praestita continebatur. Mitigata tamen sapienti indulgentia erat forma per verba illa *censeri potuit,* et per admissam declarationem: *mens mea nempe non fuit quid-*

[1]) V. Collect. Lacens. T. I. p. 835.

quam decernere. Non imposita fuit professio explicita, *decreta* s. Sedi injuriosa confecta fuisse, et episcopi designati, ut videtur, facilius potuerunt dicere mentem ipsorum non fuisse quidquam decernere, quia in Comitiis a. 1682 ipsi erant ut sacerdotes secundi ordinis, quibus jus suffragii definientis ademptum erat.

Epistola regis.

63. Etiam rex Ludovicus XIV eodem die 14° Septembris a. 1693 litteras scripsit ad Romanum Pontificem, quibus *Edictum* ab ipso revocatum esse ei annuntiat. Scribit: „Très-Saint-Père, J'ai toujours beaucoup espéré de l'exaltation de Votre Sainteté au pontificat pour l'avantage de l'Eglise et l'avancement de notre sainte religion. J'ai éprouvé maintenant les effets avec bien de la joie dans tout ce que Votre Béatitude fait de grand et d'avantageux pour le bien de l'une et de l'autre. Cela redouble mon respect filial envers Votre Sainteté, et, comme je cherche de lui faire connaître par les plus fortes preuves que j'en puis donner, je suis bien aise de faire savoir à Votre Sainteté que j'ai donné les ordres nécessaires pour que les choses contenues dans mon édit du 22 Mars 1682, touchant la Déclaration faite par le Clergè de France, à quoi les conjonctures passées m'avaient obligé, ne soient pas observées." [1]) Hanc epistolam rex etiam transmisit praesidenti Parlamenti de Harlay, asserens se velle promissis suis stare. Ac revera Ludovicus jam exinde non voluit, ut *Edictum* antea datum effectus suos haberet.

64. Ista tamen retractatio regis parum vulgata fuit, et quamvis legistae regii jam non exequerentur Edicti articulos, quatenus tali Edicto sanciti erant, tamen iis *plane similia* fecerunt, ut praetensas libertates Gallicanas tuerentur. Vere mirum est, quanta astutia statim invenerint modum, ut Edictum quidem haberent revocatum, sed nihilominus doctrinam orthodoxam vexare possent. Scripsit illico de Harlay die 24° Septembris a. 1693 secretario regis, comiti de Pontchartrain: „Je vous supplie de m'é-

---

[1]) V. Collect. Lacens. T. I. p. 835.

claircir précisément de l'intention de Sa Majesté sur le premier article dudit édit, qui défend d'enseigner et d'écrire dans le royaume aucune chose qui soit contraire aux Propositions du Clergé qui expliquent nos anciens sentiments sur l'autorité du Roi, sur la dignité de la couronne et sur le pouvoir du Pape et de l'Eglise. Je conçois aisément que le Roi ne veut pas que l'on exécute les *nouveautés* que l'on trouva à propos d'établir par cet édit; mais je crois en même temps que Sa Majesté ne trouverait pas mauvais que, si l'on enseignait ou si l'on imprimait quelque livre dans son royaume contre les droits de sa couronne et son autorité, enfin contre nos véritables et justes libertés, nous fissions avec prudence et modération ce qui serait de notre devoir pour son service, et que *nous exécutions la substance dudit article,* non pas comme une disposition *de cet édit dont nous ne parlerons plus,* mais comme une ancienne obligation qui nous est imposée.“ Respondit ipse regis secretarius: „Vous prenez parfaitement, Monsieur, les intentions du Roi sur l'exécution de la Déclaration de 1682. Sa Majesté ne veut point qu'on exécute aucune des nouveautés qu'elle trouva pour lors à propos d'établir; mais elle ne veut pas non plus que, si l'on enseignait et si l'on imprimait quelque livre contre les droits de sa couronne et son autorité etc., vous cessassiez de faire avec prudence et avec modération ce qui serait de votre devoir et ce que vous auriez fait avant la Déclaration.“[1]) Quamvis igitur rex revocasset edictum suum, tamen contra *doctrinam* sanam eadem oppositio apud ipsum et legistas remansit, neque videtur edictum illud e registris Parlamenti eliminatum fuisse. Hinc facile explicatur, quomodo saeculo XVIII doctrinae illae Gallicanae in regno Galliae magis magisque propagatae fuerint et invaluerint. Praesertim quando magis firmatae sunt eo res devenit, ut communiter *ob honorem nationis* fere omnes illas doctrinas tuerentur. Agebatur videlicet *specietenus* de Ecclesiae Gallicanae libertatibus et privilegiis,

Status rerum vix mutatus.

---

[1]) Vide haec apud Gérin, ed. 2. p. 505.

nec convenire videbatur, macula quadam afficere illustres viros qui Declarationem emiserant; unde qui resistebant veluti nationis gloriae et honori infesti habebantur.

Jesuitae Galliae.

65. Religiosi Societatis Jesu in Gallia non videntur adhaesisse Declarationi neque a Rege coacti fuisse ut eam admitterent.[1]) Non defuerunt tamen qui Jesuitas vehementius exagitarunt, quod ipsi, ac praesertim confessarius regis P. de la Chaize, in quaestione de regalia ac de libertatibus Gallicanis regis potius quam Sedis Apostolicae partes tuendas susceperint. Acriter in eos variis scriptis J. Caulet episcopus Apamiensis ac dein P. Cerle, administrator dioecesis illius invexerunt. Pauca hac de re advertere sufficiat. — Universim de Societate Jesu ejusque ratione agendi illis in quaestionibus, optime scribit Cardinalis Coelestinus Sfondrati, qui quum in duobus operibus commotius de Galliae Jesuitis dixisset, quae scripserat retractando hisce congrue explicavit: „Sed praesertim, quae in utroque libro (Regale Sacerdotium, Gallia vindicata) de Patribus Societatis dicta sunt, ea de aliquibus et particularibus tantum intelligi oportet, nulla autem ratione de toto Societatis corpore. Societatem enim ipsam quod attinet, tantum abest, eam pontificiae auctoritati adversatam esse, ut potius dicendum sit, de tota christiana republica ipsaque Apostolica Sede optime et hactenus meritam esse, et in hac ipsa causa quam prae manibus habe-

---

[1]) „Les Jésuites venaient de rendre à la France et au Roi un service signalé dans l'affaire des brefs et de l'excommunication; on croit qu'il les dispensa de signer les quatre articles. L'on raconte même que le Père la Chaize refusa de ratifier cette exception, (?) sous prétexte que les Jésuites étaient aussi bons Français que les autres prêtres du royaume. Louis XIV, ajoute on, maintint la dispense en leur faveur. Qu'y a-t-il de vrai ou de faux dans cette tradition? Les ouvrages qui traitent de la Déclaration de 1682, les mémoires du temps et les archives de Gesù n'offrent aucune trace d'engagement pris par la Compagnie pour professer les quatre articles. Tout ce qu'on peut conclure des lettres du Père la Chaize au Général de l'Institut, c'est que les Jésuites y auraient adhéré si on leur en eût fait une loi." Crétineau-Joly, H. d. l. C. ch. XXX.

mus, P. Tyrsum Gonzales Societatis Generalem, egregium opus quatuor Propositionibus Parisiensibus profigandis adornasse typisque edidisse, quod tamen, ne in publicum prodiret, spes cum Gallo componendi effecit; ut taceam insigne aliud opus P. Nicolai Pallavicini Innocentio XI dicatum. Ergo, ut dixi, quae ab aliquibus e Societate admissa sunt, in ipsam Societatem nulla ratione redundare possunt. Quamvis enim P. Cerle, magnus Apamiarum Vicarius, in epistolis suis ad Pontificem Romanum datis aliqua recitet, quae ipsum Societatis Institutum notare videntur, crediderim haec illi, (ut aliis quoque sanctissimis viris,) calamitatum quibus conflictabatur angustiis ac ardore disputandi excidisse, quae pacato postea compositoque animo non scripta maluisset."[1])

66. Studebant universim Jesuitae Galliae devitare, ne controversiae quae inter regem et episcopos una ex parte, atque Pontificem Romanum altera ex parte flagrabat, se immiscerent; prudentiae id esse videbatur. Aliqui tamen viri e Societate, opinionibus falsis inhaerentes vel incauto abrepti ardore, humani quid passi sunt in litibus istis. Unus alterve ex Jesuitis qui in collegio Apamiensi morabantur refertur apertius manifestasse in favorem regaliae sensa sua; praecipue autem Ludovicus Maimbourg, vir qui jam in aliis operibus historicis audacius plura scripserat, regis partes in causa regaliae temerarie oretenus et scriptis studuit vindicare. Eo res devenit, ut jubente Innocentio XI a. 1682 e Societate dimitteretur.[2]) — Etiam Ludovici XIV confessarius, P. de la Chaize, nimium regis partes amplexus est. Vir erat quidem sincere Ecclesiae addictus, in religionis bonum magno suo influxu utebatur, nec in iis quae Ludovici XIV vitam privatam spectabant officio suo defuit. Sed declinans paulisper a solidis illis doctrinis, quas summi Societatis doctores continuo vindicaverant, regisque ac Galliae gloriae et splendore veluti ad alia sensa abductus, opiniones Gallicanas

Aliquorum agendi ratio.

[1]) Regale Sacerdotium Ed. III. p. 7.
[2]) Cfr. Hurter, Nomenclator litter. T. II. p. 468.

P. de la Chaize. et ipse fovebat. Unde etsi admodum exoptaret, ut ad conciliationem cum Sede Apostolica prudenti moderatione perveniretur, praetensa tamen regis jura et opinamenta illa Gallicana tuenda esse existimabat. Ita in causa de regalia, ad jus regis eam pertinere, Sedemque Apostolicam falsis querelis circumventam esse censebat.[1]) Quoad Declarationem Cleri Gallicani et subsequentes difficultates pariter pro opinionibus suis regis partes tenuit. Caeterum tamen Comitia Cleri eadem ratione celebrata fuissent, etiamsi dissensisset. Facile enim Gallicani consilia confessariorum in aula Ludovici XIV eludebant.[2]) Confessarii operam porro non defuisse ut aliquanto post concordia cum Sede Apostolica restitueretur, pro ejus indole qua moderationem prudentem passim commendabat, merito supponendum est.

67. Sed fieri non potuit, quin tendentia illa generalis in Galliae Clero etiam influxum quemdam in varia membra Societatis exerceret, et vigorem theologorum in defendendis juribus Romani Pontificis diminueret. Quando autem me-

---

[1]) Scribit Patri Oliva Praeposito generali S. J. die 9° Maii a. 1678: „Comme les plaintes qui ont été portées à Rome ... sur la regale ... sont venues d'une source extrêmement suspecte, et qu'elles ont pour auteurs ceux qui ont toujours été les ennemis les plus acharnés de la puissance religieuse et civile, ... on ne deit pas s'etonner, si toutes ces plaintes sont dénuées de vérité et de raison. — En effet, en ce qui concerne le droit de régale établi en France depuis des siècles, rien de ce qui intéresse la foi et la religion n'a été, à Rome même, examiné, débattu, défini avec un plus grand soin, une plus grande prévoyance, une plus grande prudence. ... Il n'y eut parmi les opposants, que le seul évêque d'Aleth, ... que ce prélat, qui pendant sa vie en opposition constante avec les constitutions et les décrets du Saint-Siège, voulut se donner dans son diocèse pour l'égal du pape, que dis-je, pour son supérieur; qui fut le seul, en un mot, ou le second, qui, impatient de tout pouvoir légitime, osa invoquer si témérairement l'autorité du concile de Lyon, et qui fit pour ainsi dire violence à ce même concile en détournant d'une façon manifeste le sens de ses decisions. afin de pouvoir arracher à l'autorité royale une prérogative si solidement établie depuis des siècles.“ V. R. de Chanteleuze, Le Père de la Chaize, p. 35. Paris 1859.

[2]) V. Collect. Lacens. T. I p 807.

Concessio nimia.

diante saeculo decimo octavo Jesuitae undique ab adversariis suis infestissimis premebantur, ipsique accusabantur, quod modus agendi atque doctrinae eorum Galliae regno periculo essent, eo adducti sunt, ut a. 1761 Comitiis Cleri Parisiis congregatis declarationem offerrent a 116 Patribus signatam, qua inter alia promittebant, se quatuor Articulos in scholis suis tradituros, neque unquam aliquid iis contrarium propondituros esse. Additur Declarationi, si a Patre Generali aliquid eorum promissis oppositum mandaretur, se illius jussa ut illegitima habituros esse.[1]) Hac in re Jesuitae Galliae undique angustiati et pressi nimium cesserunt tempori; nec tamen concessionibus ejusmodi potuerunt adversariorum mitigare furorem et Institutum suum in Gallia conservare.

68. Illis quidem non assentimur, qui, quoad negotium de *Regalia* ac dein quoad *Declarationem* Cleri, praesules illos Galliae pessimis notis affecerunt, eorumque characterem tetris plane depinxerunt coloribus. Attamen ex dictis claret, Declarationem tristem fuisse fructum obsequii nimii erga regem ejusque ministros, et particularismi nationalis quo plures praesules Sedi Romanae minus addicti erant et opiniones inanes libertatesque praetensas sectabantur.

---

[1]) „Nous déclarons . . . 1° Qu'on ne peut être plus soumis que nous le sommes, ni plus inviolablement attachés aux lois, aux maximes et aux usages de ce royaume sur les droits de la puissance royale, qui pour le temporel ne depend ni directement ni indirectement d'aucune puissance qui soit sur la terre et n'a que Dieu seul au-dessus d'elle. . . . 2° Que nous enseignerons dans nos leçons de théologie publiques et particulières, la doctrine établie par le Clergé de France dans les quatre propositions de l'Assemblée de 1682, et que nous n'enseignerons jamais rien qui y soit contraire. . . . 4° Que, si à Dieu ne plaise, il pouvait arriver qu'il nous fût ordonné par notre Général quelque chose de contraire à cette présente déclaration, persuadés que nous ne pourrions y déférer sans pécher, nous regarderions ces ordres comme illégitimes, nuls de plein droit, et auxquels même nous ne pourrions ni ne devrions obéir en vertu des règles de l'obéissance au Général telle qu'elle est préscrite par nos Constitutions.“ Crètineau-Joly, l. c. Ch. XXXV.

Detrimenta subsecuta. Certissimum quoque est, permagna detrimenta ex illa *Declaratione* pro Ecclesia Gallicana orta esse. Etenim:

1° Gubernii *absolutismus despoticus,* dominatio in Clerum, immixtio in res ecclesiasticas, Declaratione hac valde promota sunt, tum per ea quae in illis Articulis asserebantur, tum per ipsam submissionem qua praesules gubernii mandatis morem gesserunt. Jam sub Ludovico XIV molestissima fuit episcopis indigna illa subjectio; tamen propter regis pietatem et majestatem singularem quomodocumque tolerabilis videbatur. Sed saeculo subsequente sub principibus parum dignis Parlamentum sibi in Clerum talem identidem arrogavit dominationem, ut ea in veram oppressionem Ecclesiae degeneraret.

2° Negata infallibilitate Romani Pontificis, *robur Constitutionm S. Sedis contra Jansenistas maxime imminutum est,* ac facilius fuit exinde illi factioni damnationes omnes eludere, Ecclesiamque Gallicanam continuo turbare. Imo ipsae praetensae libertates Gallicanae, uti vidimus, Parlamentis usui fuerunt, ut obstinationem Jansenistarum tuerentur.

3° Quum *contra Sedem Romanam* Ecclesia Gallicana supposita sua jura vindicaret doctrinasque emitteret eidem infensas, eo ipso necessario inde ex eo tempore quo solemni actu ista declarata ac decreta sunt, *contentio viguit inter Apostolicam Sedem et Clerum Galliae.* Sedi enim Romanae vindicanda erant sua jura et veritas fidei; debebat ipsa rejicere istas assertiones, et nonnisi aegerrime ob circumstantias temporum tales doctrinas in Gallia circumferri tolerabat. Id Galli conspiciebant, quumque sententiam semel emissam tueri vel saltem non retractare honori nationis convenire diu autumarent, non potuit fieri, quin Romano Pontifici succenserent, ac si nimiam potestatem sibi vindicaret. Quapropter arcta illa connexio quam inter Sedem Apostolicam et nobilissimam Ecclesiam Gallicanam vigere plane conveniebat, detrimentum passa. vigor autem ipsius Ecclesiae Gallicanae exinde saeculo decimo octavo est imminutus. Intima enim et plena connexio cum centro unitatis unicuique ecclesiae robur con-

fert suum. Doctrinae theologicae profectui noxium erat, quod theologi cogerentur sophisticis argumentationibus opiniones falsas tueri; et necessario pietati quoque erat valde nocivum, quod Clerus Gallicanus diffidentia quadam parum digna libertates suas praetensas et doctrinas vanas contra cathedram Petri defenderet. Etiam Ecclesiae universali damna haud exigua inde exorta esse, merito affirmari potest. Etenim necessarium fuisset saeculo decimo octavo, ut omnes viri docti catholici unitis viribus sese opponerent incredulis, qui ingenti audacia ac arte perfida christianam religionem oppugnabant. Sed dissidia illa interna quae tum in Gallia tum in aliis regionibus orta sunt, multum vires Catholicorum debilitarunt, ita ut defensio identidem minus firma et alacris esset.

Detrimenta subsecuta.

Dissertatio quadragesima secunda.

De statu Ecclesiae saeculo decimo octavo.

Saeculi XVIII conditio.

1. Currente saeculo decimo octavo varia habuit Ecclesia catholica fata adversa, quumque post aetatem Concilii Tridentini felicior epocha eidem illuxisset et ultra saeculum perdurasset, iterum tempora difficiliora successerunt. Multiplex in Ecclesiam orta est oppugnatio, ita ut paulatim eadem ad statum quemdam oppressionis conduceretur. Divinitas quidem Ecclesiae et religionis christianae supernaturalis vigor maxime iterum inde enituerunt, quod etiam ex gravissimis periculis et oppugnationibus invicta demum Ecclesia prodierit, et toto orbe terrarum miro splendore missionem salutis expleverit et in dies expleat.

Attamen variis in regionibus interim religio christiana passa est damna, atque identidem ibidem perversitas, incredulitas et indifferentia contra pietatem fere praevaluisse videbantur. Quum vero conditio nostrorum temporum magna ex parte consecuta sit ex oppugnatione illa in Ecclesiam, quae praecedente aetate accidit, convenit, ut de statu Ecclesiae saeculo decimo octavo agentes fata illa adversa societatis christianae speciali modo ob oculos ponamus.

2. Negotia difficilia Romanis Pontificibus facesserunt *gubernia* varia atque imprimis catholica, quae indignis

vexationibus illorum jura tum spiritualia tum civilia subruere studuerunt. De ejusmodi lucta agemus, dum seriem Romanorum Pontificum saeculi decimi octavi describemus. Acerrima dein certamina Ecclesiae intulit *schola incredulorum,* qui specioso philosophorum nomine religionem christianam oppugnabant, omnemque revelationem abjicientes quamdam religionem naturalem, ut vocabant, adstruebant. Accesserunt *societates occultae Francomuratorum,* quae mala multigena et Ecclesiae et societati causarunt, et in rerum civicarum et ecclesiasticarum conflagrationibus partem non exiguam habuerunt.

Dissertationis ratio.

Dum vero in Gallia, Hispania et Lusitania *Jansenistae* et *Regalistae* auctoritati Sedis Apostolicae obstacula et difficultates continuas excitabant, in Germania *Febronianismi* systema jura Romani Pontificis impetebat multorumque animos ipsi alienabat. Ibidem episcopi quidam etiam adhibuerunt conamina lugenda, ut Sacrae Sedis auctoritatem imminuerent. In Austria vero Josephus II innovationes multas et arbitrarias in Ecclesiam inducere, gubernioque civili res ecclesiasticas penitus subjicere nisus est. Hanc tendentiam, quae *Josephinismi* voce designari solet, etiam alii principes amplexi sunt. Omnes istae impugnationes Romanis Pontificibus summas molestias difficultatesque ingentes crearunt, ita ut interdum iisdem vehementissime premerentur. Id maxime visum est in *suppressione Societatis Jesu,* ad quam Clemens XIV angustiis undique cinctus, postulantibus guberniis pluribus, adductus est.

His de eventibus igitur ex ordine agemus. Attamen modo propositum nobis non est, ut accurata ac fusiore disquisitione singulas occurrentes quaestiones examinemus. Sed varias ob rationes ita res disposuimus, ut imagini quadam conditionis Ecclesiae currente saeculo decimo octavo delineatâ, jam pro tempore hisce Dissertationibus terminum ponamus.

3. Quum multis de negotiis in hisce agatur, scriptores varios suo loco citabimus. Caeterum consuli possunt: Lafiteau, *Vie de Clément XI, 2 vol.* Padoue 1752;

Reumont, *Gesch. der Stadt Rom, Vol. III.;* (Pacot) *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique pendant le dix-huitième siècle, 5 vol.* Bruges 1825. — *Die innere Unwahrheit der Freimaurerei. I. Ueber Alter und Ursprung der Freimaurerei.* Periodische Blätter, 1872, p. 427 sqq. — Hergenröther, *K. G. T. II. Per. VIII. Cap. I et III,* ac notae litterariae ad varias quaestiones spectantes in *Tomo III* (ed. 1.), ubi et auctores qui de iis tractarunt, magna copia citatos invenies.

I.

De Pontificibus saeculi XVIII.

Temporum conditio.

4. Ut Romanorum Pontificum conditio qualis fuerit saeculo decimo octavo melius intelligatur, pauca de statu rerum saeculis decimo sexto et decimo septimo recolere juvabit. Obtinuerant Pontifices, uti exposuimus, inde a temporibus s. Pii V, iterum permagnum et salutarem influxum socialem in regna catholica et principes, ita quidem ut hi quoad mutuas suas relationes, quoad bellum et pacem, quoad dispositiones varias in territoriis suis Pontificibus multum deferrent, eorum amicitiam sibi conciliare studerent, atque pro viribus Ecclesiam protegerent. Pontifices vero etiam principibus, quum eos in religionem bene animatos conspicerent, non mediocrem influxum in res Ecclesiae suis in regnis concesserunt, ac generatim ut principum potestas firmaretur multum contribuerunt. Certe ex mutuis istis relationibus interdum Ecclesiae etiam incommoda proveniebant; ita influxum valde molestum gubernia in electione RR. Pontificum exercere studebant, et passim jura Ecclesiae violabant auctoritatemque indebitam ipsis in res religionis exercebant.

5. Post magna discrimina praevaluerat paulatim in Europa causa catholica, et initio saeculi decimi septimi praeponderantia ejus supra Protestantismum firmata erat. Antiqua autem perdurabat simultas inter Galliae reges et

familiam Habsburgiae, quae eo tempore tum in Austria, tum in Hispania, Belgio, Italia meridionali rerum summam tenebat. Simulatque Gallia sub Henrico IV splendorem et robur recuperavit, etiam recruduerunt discordiae et lites antiquae. Oppugnationem domus Austriacae et potentiae ejus, Galliae reges eorumque ministri exinde fere ut negotium suum praecipuum habuere, vel quod ad securitatem Galliae stabiliendam et pericula removenda hanc oppugnationem necessariam esse opinarentur, vel quod hac ratione dominationem suam extendere vellent. Maxime vero dolendum fuit, quod ista in lucta unice utilitatem politicam prae oculis haberent, religionis vero detrimenta parum curarent, ita ut ad deprimendam potentiam Austriacam non vererentur foedera cum guberniis haereticis inire, imo etiam Turcarum subsidiis uti. *Theoretice* quidem rem politicam et rem religiosam separare studebant ac fingere, religionis catholicae nulla esse in istis bellis discrimina, imo eam promoveri; sed *practice* summa detrimenta societati catholicae ex ista politica fallaci provenerunt.[1]

Gallia et Austria.

6. Romani Pontifices pro viribus studebant pacem inter adversarios istos conservare vel restituere. Ex rerum conditione autem per se proveniebat, ut in unam alteramve partem magis inclinarent, indeque protectionem praecipuam Catholicismi quaererent. Usque in finem saeculi decimi sexti, uti vidimus, Romae pravaluit Hispaniae influxus eo vel magis, quod Gallia bellis civilibus turbaretur, et Philippus II, rex catholicus, praecipuus ab omnibus haberetur defensor religionis. Clemens VIII ejusque successores Paulus V et Gregorius XV influxui exclusivo Hispanorum

---

[1]) Jam diximus in Dissertatione de Jansenismo, quantopere multorum in Gallia mentes hac in re turbatae fuerint. De Cardinali Richelieu scribit Rapin: „Il avait été choisi de Dieu pour humilier l'orgueil de la maison d'Autriche, qui cherchait à devenir la maîtresse du monde et à élever son empire sur les débris du royaume de France et des autres monarchies de la chrétienté.“ Histoire du Jansenisme, (Mém. T. I.) L. X. p. 400.

Tendentiae variae.

se subtraxerunt, sed magna cum sollicitudine ac felici successu unionem et concordiam procurarunt inter Gallos et Austro-Hispanos. Restauratio catholica eo tempore favente ista concordia etiam in Germania progressus fecit amplissimos, et Ferdinandus II Imperator ad eam pervenit potestatem, ut in tota Germania tum antiqui Imperii majestatem post Carolum V multum imminutam, tum rem catholicam restaurare cogitaret. Fastigium gloriae et potentiae attigerat anno 1629, quando die 6° Martii *Edictum restitutionis* promulgavit, ut videlicet restituerentur omnia bona et territoria Ecclesiae ex tempore pacis religionis Passaviensis (1552) erepta. Sed infelicissima lucta eo tempore iterum inter Galliam et Austriam exorta est. Gallis videlicet ista amplitudo potentiae Austriacae tum in Germania tum in Hispania invisa fuit, atque etiam Italos eadem de sua independentia sollicitos reddidit. Conflictus novi occasio fuit mors ducis Mantuani, qui quum sine prole decessisset, successorem ex jure habuit ducem Nevers-Gonzaga ex familia regia Galliae. Quamvis nec Imperator nec rex catholicus videantur ejus successionem voluisse inhibere, tamen quum princeps diffidentia motus sua agendi ratione jura suprematiae Imperatoris laederet et Hispanos offenderet, lucta exarsit, cui mox Galli et etiam Urbanus VIII Pontifex se miscuere.

7. Urbanus VIII (1623—1644) videlicet eo tempore apertius Gallorum amplexus est partes, ac minori favore domum Austriacam prosecutus est. Timebat enim independentiae Italiae atque Sedis Romanae, eo vel magis, quod ex indole sua ad res publicas regnorum animum multum intendebat; simul vero Gallis amicus erat. In eo regno scilicet ut Pontificis minister diutius versatus et magno in honore habitus erat, ac Ludovicus XIII Gallorum rex et regina Anna Austriaca pietate erant insignes. — Ex adjutorio porro a Gallis praestito adversariis Ferdinandi, etiam Protestantibus, calamitates non modicae Catholicismo in Germania exorta sunt. — Quum igitur Urbanus VIII minori favore Ferdinandum II prosequi videretur, vehementiores reclamationes ex parte Oratorum Imperatoris

et regis catholici, ac plurium Cardinalium factae sunt. Ac Pontifex simulatque vidit, non agi tantum de rebus politicis, uti sibi persuasum habuerat, sed rem catholicam in Germania periclitari, eam tueri pro viribus nisus est, praevaluerant tamen magnopere adversarii Imperatoris, Protestantes.

8. Quando demum post bellum triginta annorum *pax Westphalica* conclusa est (a. 1648), non exigua detrimenta catholicae rei illatae sunt. Imprimis pax Augustana, quam a. 1555 Carolus V cum Protestantibus confecit, confirmata est et ad Calvinistas quoque extensa, atque in universum *perfecta Catholicorum, Lutheranorum et Calvinistarum aequalitas*, tum in religionis negotio tum in rebus politicis et civilibus decreta. Constitutum est, ut in omnibus locis extra terras Austriacas ea religio publicum exercitium conservaret, quae illud obtinebat die 1° Januarii a. 1624, utque omnes ecclesiae, episcopatus, abbatiae, capitula, collegia, monasteria cum suis juribus et bonis, essent eorum, sive Protestantium, sive Catholicorum, apud quos erant eadem die 1° Januarii a. 1624. In ecclesiis et capitulis mixtis, in quibus alii veterem, alii novam religionem profitebantur, decretus est aequalis titularium et canonicorum utriusque religionis numerus. Praeterea compensandorum sumptuum bellicorum causa, plures episcopatus cum abbatiis in ducatus et principatus saeculares conversi et principibus haereticis concessi sunt. Qui principes religionis catholicae reliquias in illis terris superstites brevi tempore deleverunt. Quamvis Nuntius pontificius Fabius Chigi negotiis pacis tractandis adesset, tamen religionis catholicae commodis providere non potuit. Innocentius X, qui Urbano VIII successerat, contra pacis conditiones merito reclamavit, eamque ad posterorum memoriam edito diplomate improbavit. Verumtamen pax Westphalica recepta est, et deinceps in societate Europaea jus publicum seu systema politicum constituit. **Pax Westphalica.**

9. Auctoritas pontificia ejusque influxus in societatem per hos eventus diminuta sunt; Protestantium potentia

exinde magis magisque in Germania aucta est usque ad tempora nostra; Imperatoris potestas vigore et splendore valde decrevit. Ipsi autem Imperatores ex familia Austriaca, quamvis plerique viri pii essent, jam cessarunt tanto fervore, uti Ferdinandus II fecerat, Catholicismum protegere, sed ad sustentandum regnum suum passim *politicam utilitariam* Gallorum secuti sunt, et maxime foederibus cum Anglis et Batavis res suas defendere studuerunt. Hispania quoque eo tempore multum antiquae potestatis amisit; Gallia vero praeponderantiam paulatim inter regna catholica obtinuit, quin tamen inde Catholicis extra Galliam fructus salutares provenirent. Sic versus medium saeculum decimum septimum status rerum in Europa valde mutatus est.

Urbani VIII successores. 10. Post mortem Urbani VIII tendentia quaedam Romae inter Cardinales oborta est, ut Pontifex eligeretur Gallorum partibus non plane devotus, atque sic *Innocentius X* Pontifex creatus fuit, quamvis factio Gallica eidem eligendo se opposuisset. Tum ipse tum ejus successor *Alexander VII* tendentias Hispaniae et Austriae faventes sequebantur, eo vel magis, quod praeponderantia Gallorum periculosa appareret; atque hi Pontifices Gallorum regi ac gubernio, praecipue Mazzarino Cardinali, minus grati erant. Hinc facilius etiam simultates et controversiae ortae sunt, et per superbiam Ludovici XIV auctoritas pontificia nova subiit detrimenta. *Clemens IX* erat quidem Gallis acceptus, sed ejus pontificatus brevis fuit, et pax in negotio Jansenistarum conclusa ob fraudes illorum sectariorum pro auctoritate pontificia habuit sua pericula. *Clemens X* et *Innocentius XI* iterum potius Austriae et Hispaniae partibus favorem praestiterunt; Ludovicus XIV vero, uti ipsi haec independentia Pontificum displicebat, ita arbitrario modo in Gallia jura Ecclesiae violabat. Eadem defendit, uti vidimus, cum vigore intrepido Innocentius XI, regisque temeritatem fregit. Quamvis *Alexander VIII* Gallis gratus esset et conciliationem valde desideraret, dignitatem tamen pontificiam strenue tuitus est, et sacrae Sedis jura contra Declarationem Cleri Gal-

licani et regaliae extensionem vindicavit. Post mortem ipsius obsecuti sunt Cardinales Gallorum desideriis, ut eligerent *Innocentium XII* (Pignatelli) virum ad pacem et concordiam pronum; sed etiam ipse eam non concessit, nisi post retractationem et satisfactionem convenientem Sedi Apostolicae exhibitam. Innocentius XII.

11. Sic revera hi Pontifices omnes pro viribus auctoritatem suam fortiter et prudenter tuiti sunt. Eventus tamen varii illi quos innuimus, et tendentia continua gubernii Gallorum ut Romanos Pontifices vexaret, auctoritati S. Sedis haud mediocri praejudicio fuerunt. Quod impugnaretur S. Sedes ex parte gubernii et Cleri Gallicani, quodque tanto labore se *defendere* cogeretur, jam signum erat, reverentiam in Sedem Apostolicam diminutam esse. Nec reparatio plane completa satisque solemnis fuit. Satisfactio enim ex parte Cleri et regis praestita characterem habebat multo minus publicum quam Declaratio, perrexerunt Galli tueri *doctrinam* in Declaratione contentam, perstitit pariter extensio juris regaliae ad omnes ecclesias Galliae. Prudentissime tamen censemus egisse Innocentium XII in illis adjunctis, quod concordiam inter Sedem Apostolicam et Galliam modo exposito restitueret, neque ad severam justitiae normam omnia libraret et postularet. Quum vero eo tempore Ludovicus XIV jam vitam ageret plane christianam et Ecclesiae addictissimum se praeberet, etiam tendentia Gallis opposita Romae mutata est. Mortuus est Innocentius XII die 27° Septembris a. 1700, quum Romae Jubilaeum magnum celebraretur.

12. *Clemens XI* (a. 1700—1721), antea Joannes Franciscus Cardinalis Albani, die 23° Novembris a. 1700 in Pontificem electus est, quum haberet annos quinquaginta et unum. Difficultates multiplices pontificatus sui veluti praesentiens per tres dies summam dignitatem declinare studuit; postremo tamen votis Cardinalium cessit. Vir fuit pietate, eruditione, animi constantia plane insignis, qui summo cum labore summaque sollicitudine Ecclesiam per multos gubernavit annos quibus plurima acciderunt adversa, ita ut non obstante praestantia Pontificis, aucto-

Clemens XI. ritas S. Sedis et reverentia principum in eam detrimenta pateretur. Multae ipsi *difficultates ex parte principum ob quaestiones politicas* obvenerunt. Gravate tulit merito Pontifex a. 1700 Fridericum, electorem Brandeburgicum, ex Imperatoris Leopoldi I et principum consensu Borussiam in regnum erexisse sibique insignia et titulum regis sumsisse. Factum hoc tanquam injuriosum Apostolicae Sedi et Ordini Teutonico, ad quem antiquo jure Borussia pertinebat, in Cardinalium consistorio et in litteris ad christianos principes improbavit. Sed frustra. — Aegre tulit pariter, dignitatem electoris Imperii concessam duci Hannoverano, Protestanti, et Imperii consultum ea de re datum ceu religioni catholicae et Apostolicae Sedis juribus adversum improbavit

13. Sed summa incommoda Pontifici obvenerunt ex dissidiis inter domum Austriacam et Borbonicam, quae orta sunt quando post mortem Caroli II de successione in regno Hispaniae lucta exarsit, qua tota Europa agitata fuit. Clemens XI visus est favorem praestare Philippo V Ludovici XIV nepoti, qui jus sibi vindicabat ad Hispaniae regnum, eumque ut regem agnovit. Id vero aegerrime tulerunt Imperatores Leopoldus I, qui jura filii sui Caroli III ad coronam Hispaniae tuebatur, et post mortem Leopoldi Josephus I Caroli frater. Copiae Imperatoris Neapolim tendentes vel inde redeuntes in provincias ditionis Pontificiae irruerunt, easque oneribus et tributis gravarunt; Imperator etiam omne jus feudale in ducatus Parmae et Placentiae Pontifici denegavit, hasque civitates et Comaclum Imperii feuda esse contendit. Pontifex admonitionis et comminationis via frustra tentata, jura sua armis defendere constituit. Sed a. 1709 quum copiae Imperatoris Josephi I jam Romae imminerent, Clemens XI coactus est ad pacem ineundam; praeter alias conditiones etiam ea adfuit, ut Carolum III tanquam Hispaniae regem agnosceret. Clemens necessitati ineluctabili cedens assensit, salvis tamen alterius juribus, ad normam videlicet Constitutionis Clementis V caventis: *Si quem Summus Pontifex sub titulo cujuslibet dignitatis ex certa scientia, verbo,*

constitutione vel litteris nominet, honoret, seu quovis alio modo tractet, per hoc in dignitate illa ipsum approbare non intelligatur aut quidquam ei tribuere novi juris. Nihilominus Philippus V hac de re vehementem indignationem concepit, et variis modis Pontificem vexavit, Oratorque Gallus Romam dereliquit. Quum vero tandem a. 1713 Ultrajecti pax concluderetur quae anno sequente Rastadii confirmata est, non solum nulla ratio habita est Pontificis tanquam arbitri inter principes, sed etiam de Sicilia et Sardinia S. Sedis feudis pro arbitrio ac Pontifice non consulto dispositum fuit. Eadem ratione pariter quoad ducatum Parmae et Placentiae, feudum S. Sedis, seposita omni in Romanum Pontificem reverentia, principes egerunt. Sic factum est, ut auctoritas illa quam Pontifices in rebus politicis, praesertim in simultatibus inter domum Austriacam et reges Galliae exercuerant, penitus concideret, imo etiam influxum suum politicum in res Italiae Pontifices amitterent. Interim vero influxus regnorum acatholicorum Angliae, Bataviae et principum protestantium in Germania quoad res publicas multum crevit. Difficultates Pontificatus.

14. Etiam quoad *jurisdictionem ecclesiasticam* tum Clementi XI tum successoribus ejus principes usurpationibus suis plurimas crearunt molestias. Haec enim tendentia invaserat principes, ut jura S. Sedis non agnoscerent, sibique in territoriis suis Ecclesiam magis magisque subjicerent. Tali modo simul vindictam quamdam videntur voluisse sumere, quando Pontifices minus ipsis grati erant. Sic cum Imperatore Josepho I litigia habuit Clemens propter *jus primarum precum.* Vindicabat sibi Imperator ex antiqua consuetudine jus nominandi ad primum beneficium, quod post susceptum ab ipso gubernium in capitulis vacaret. Pontifex postulabat, ut *Indultum* ipsius ab Imperatore peteretur; id vero Josephus I facere recusabat, unde litigium molestum exortum est. Tandem Imperator aliquatenus cessit, petens a Pontifici, ut ipsi omne id indulgeretur, quod majoribus suis concessum fuerat. — *De Monarchia Sicula* pariter Clemens graves habuit difficultates. Quum enim Victor Amadeus Sabaudiae dux

Difficultates Pontificatus.

constitutus esset sine consensu Pontificis rex Siciliae (feudi S. Sedis.), hic rex etiam sibi vindicavit privilegia nomine *Monarchiae Siculae* designata, quibus nisi reges Siciliae supremum tribunal ecclesiasticum in regno isto constituebant.[1]) Pontifex ei restitit, et censuris ecclesiasticis, excommunicatione et interdicto sua jura defendit. Sed rex ter mille sacerdotes, qui Bullis Pontificis obsequium praestabant, e regno ejecit. Sopita est lis quando a. 1719 Sicilia potitus est Imperator Carolus VI; attamen quaestio de illis privilegiis decisa non fuit. — Jura Ecclesiae etiam contra reges Lusitaniae et Hispaniae Clementi vindicanda fuere; Nuntiique ipsius ibidem identidem irreverenter habiti sunt. — Quantas quoad *negotium Jansenismi* difficultates in Gallia Pontifex expertus sit jam exposuimus; molestae quoque acciderunt *controversiae continuatae de ritibus Sinensibus et Malabaricis*, quae inter missionarios et theologos agitabantur.

15. Transierunt igitur anni pontificatus Clementis XI inter plurimas amaritudines, ac perpetuam hic debuit sustinere luctam, ut auctoritatem et dignitatem S. Sedis contra ipsos Ecclesiae filios defenderet. Non Pontificis culpae, sed tristibus temporum circumstantiis adscribendum est, quod nihilominus haec auctoritas in dies detrimenta subiret. Omnes enim auctores conveniunt, indefesso labore Clementem XI officio suo functum esse; inveniuntur tantum qui dubia emittunt, utrum spectato ingenio et charactere ingentibus difficultatibus superandis par fuerit ipse.[2]) Multa et praeclara opera hujus Pontificis hic ulterius prosequi non vacat. Fama celeberrimus et meritis gravis ipse pissime obiit die 19° Martii a. 1721.[3])

---

[1]) Cfr. Dissert. Tom. V. Diss. XXII. n. 53 sqq. — Wouters Hist. eccl. T. III. p. 209.

[2]) Cfr. Ranke, Hist. de la Papauté etc. T. IV. L. VIII. §. XVII.

[3]) De Clemente XI consuli possunt: Clem. XI opera, Romae 1722. — Lafitau, La vie de Clement XI; Padoue 1752. — Polidoro, Libri VI de vita et rebus gestis Clementis XI. Urb. 1724. — Rebuilet, Hist. de Clément XI. Avignon 1752.

16. *Innocentius XIII* (a. 1721—1724). — Post Clementem XI die 8⁰ Maii in Pontificem electus est Innocentius XIII, antea Michaël Angelus de Comitibus (Conti) Romanus, n. a. 1655. Praeter claritatem generis, ex quo varii Pontifices e. g. Innocentius III et Gregorius IX prodiere, munera quoque domi forisque gesta eum supremo honore dignum reddebant. Prudenti consilio rexit Ecclesiam; tendentiae autem principum ad usurpanda jura Pontificis continuabant. Accepit tamen ab ipso Carolus VI investituram utriusque Siciliae, adeoque practice feudum S. Sedis illud regnum esse agnovit. Sed frustra protestationem emisit Innocentius, quum Imperator ducatum Parmae et Placentiae destinaret Carolo regis Hispaniae filio. — Gubernii Gallici instantia adactus est, ut quamvis invitus dignitatem cardinalitiam conferret Gulielmo Dubois ministro Philippi Aurelianensis administratoris regni Galliae, viro parum digno. Qua de re pius Pontifex conscientiae angores passus esse dicitur. Quum vero optime de hoc Pontifice adhuc fideles sperarent, praemature e rebus humanis abreptus est die 7⁰ Martii a. 1724. Innocentius XIII.

17. *Benedictus XIII* (a. 1724—1730). — Post Innocentii XIII obitum suffragantibus omnibus Cardinalibus die 29⁰ Maii a. 1724 Pontifex renuntiatus est Benedictus XIII, antea Vincentius Maria Ursinus O. P., vitae sanctimonia et zelo pro domo Dei conspicuus, quamvis optima omnia maximique momenti quae pro Ecclesiae utilitate perficere cogitaret, defectu virium et propter difficultatem temporum exequi non potuerit. Celebris est synodus Romana provincialis, quam cum Cardinalibus et multis episcopis anno 1725 celebravit. Ab Imperatore Carolo VI ipse recepit civitatem Comaclum, quae septemdecim annis a copiis caesareis occupata fuerat. Cum eodem Carolo litem de Monarchia Sicula composuit, concedens Imperatori judicem ecclesiasticum pro tertia instantia, causas vero majores Sedi Apostolicae reservans. Sic identidem litigia inter Romanum Pontificem et principes ea ratione composita fuerunt, ut Sedes Apostolica id quod principes postulabant magna parte largiretur, dummodo Benedictus XIII.

Difficultates variae.

id haberent ut concessionem a Sede Apostolica ipsis factam. Sed principes frequenter persistebant in eodem spiritu usurpationis et arrogantiae, et *mera quadam forma* quae Sancta Sedes concedebat recipiebant, ita ut etiam sic auctoritas Sedis Romanae detrimenta pateretur. — Arbitrario modo ab Imperatore, Carolo principi e secundis Philippi V cum Elisabetha Farnesia nuptiis primogenito, successio Parmae et Placentiae, quas Farnesii principes beneficiario jure ab Apostolica Sede tenebant, adjudicata est. Quapropter Pontifex in consistorio coram Cardinalibus Apostolicae Sedis jura in Parmam et Placentiam contestatus est. — Benedicto XIII grave quoque ortum est dissidium cum Joanne V rege Lusitaniae. Quum videlicet rex petiisset, ut Nuntius Bichi ex aula Ulyssiponensi avocatus purpura cardinalitia ornaretur, Pontifex propter graves rationes hoc denegavit. Tunc rex iratus omnem cum terris Romanis communicationem sustulit. Concordia restituta est demum sub Benedicti successore Clemente XII, qui Nuntium illum Bichi in consistorio Cardinalem creavit.

18. Gravior etiam simultas fuit cum Victore Amadeo rege Sardiniae. Is quippe, quando non erat nisi dux Sabaudiae, nixus privilegio quod Nicolaus V a. 1451 Ludovico Amadeo duci Sabaudiae concesserat, nimirum ut in ejus terris beneficia majora quae vocant consistorialia non conferrentur, nisi habitis prius per Pontificem intentione et consensu ducis de personis idoneis, sibi jus asseruit episcopatus, abbatias et alia beneficia conferendi in Sabaudia, Pedemontio aliisque terris, quarum imperium tenebat. Contra haec et alia a duce adversus Ecclesiae immunitatem et Pontificis auctoritatem gesta et decreta, fortiter restiterat et reclamaverat Clemens XI; unde magna orta erat inter hunc Pontificem et ducem dissensio, quae neque sub Innocentio XIII Clementis successore composita est. Quum idem dux a. 1720 ab Imperatore Carolo VI rex Sardiniae creatus, Pontifici qui Sardiniae insulam Romanae ecclesiae feudum vindicabat, hominium praestare nollet, et quarumdam civitatum, quas in Pedemontio ut feuda pontificia possidebat, dominium supremum sibi asse-

reret, dissidia aucta sunt, et omnis utrumque communicatio interrupta est. Cum Romani Pontifices durante discordia eos quos rex ad beneficia in Sardinia et caeteris suis terris nominarat, confirmare nollent, multi episcopatus, abbatiae et alia beneficia ibidem vacabant. Benedictus XIII omnia, sed frustra tentavit, ut regem a praetensis juribus reduceret. Demum a. 1727 cum eo *conventionem* iniit, qua praeter alia nominatio ad episcopatus, ad abbatias et alia beneficia regi concedebatur. Mox tamen sub Clemente XII discordia resuscitata est. — Vides, continuis principum usurpationibus quoad res Ecclesiae hac aetate Pontifices vexatos fuisse, ac non nisi aegre omnimodam rebellionem per concessiones et conventiones esse impeditam. — Quae sub Benedicto XIII in negotio Jansenismi evenerint, jam vidimus. Illud egregio huic Pontifici infaustum accidit, ut in rebus administrandis fiduciam haberet in aliquot viros minus dignos et maxime in Nicolaum Coscia, quem ex Benevento secum Romam adduxit Cardinalemque creavit. Is vero, vir avarus et hypocrita, in negotiorum administratione Pontificis favore et fiducia omnino abusus est. A Clemente XII in judicium vocatus condemnatus fuit, ut per octo annos custodiâ detineretur in castello s. Angeli, et quadraginta millia ducatorum pro restitutione solveret. Mortuus est Benedicius XIII die 21° Februarii a. 1730 quum esset octoginta annorum.

18. *Clemens XII* (a. 1730—1740). — Successor Benedicti XIII post quinque fere menses, nimirum die 12° Julii electus fuit Clemens XII Florentinus ex illustri Corsinorum familia, antea appellatus Laurentius Cardinalis Episcopus Tusculanus. Natus erat die 7° Aprilis a. 1652 adeoque jam septuaginta et octo annos habebat, quando summam dignitatem adeptus est. Magna tamen cum sollicitudine pontificatum gessit, multaque fecit praeclara pro religionis et Ecclesiae utilitate. Sed ea hic enumerare non vacat, quum id praecipue nobis propositum sit, ut ostendamus, quomodo Pontificibus hoc tempore principes et gubernia continuas creaverint difficultates eorumque jura invaserint. Id igitur etiam sub Clemente continuatum Clemens XII.

est. Facilius quidem bonoque successu composita sunt dissidia quaedam cum magistratu Lucernensi, qui jura Nuntii pontificii violaverat, sed molestissima fuerunt litigia cum aliis guberniis Sardiniae, Hispaniae et Galliae.

Ejus gesta. 20. Quum Victor Amadeus a. 1730 regnum Sardiniae cessisset filio suo Emmanuëli, Clemens XII ad novum regem misit legatum, ut rescissa *conventione* memorata, de qua inter Victorem Amadeum et Benedictum XIII convenerat, de constituenda stabili concordia ageretur. At legatus Pontificis in Sardiniam non fuit admissus; eodemque tempore Orator regis Roma discessit. In hoc negotio Clemens XII Cardinalium sententiam postulavit, qui omnes unanimiter responderunt, praefatam conventionem non esse servandam, quod consueta solemnia in ea fuissent praetermissa, et praesertim quod non satis edocto Benedicto XIII paucorum tantum arbitrio fuisset confecta. Quibus perpensis, Clemens XII conventionem illam rescidit; propensissimum tamen se praebuit ad novam cum rege Sardiniae concordiam sanciendam. Inde acerbiores lites regem inter et Pontificem secutae sunt. Demum inter regis legatum et Pontificis Cardinales delegatos Romae de componendis controversiis actum est, jamque spes erat fore ut concordia restitueretur, quum Clemens XII e vivis raptus est. Ejus vero successor Benedictus XIV a. 1741 dissensiones sustulit regi concedens, ut ad episcopatus aliaque beneficia viros designaret, et feuda pontificia nomine vicariatus Apostolicae Sedis possideret ea conditione, ut quotannis ad Cameram Apostolicam mitteret calicem aureum mille aureis aequivalentem.

21. Carolus princeps ex familia Borbonica Hispaniae oriundus, a. 1732 ducatum Parmae et Placentiae occupavit, spretis juribus Romani Pontificis in istud feudum S. Sedis. Mox Carolus etiam Neapolim et Siciliam, quae a S. Sede Carolo VI Imperatori ut feudatario concessae erant, expugnavit, et per pacem Vindobonae a. 1735 conclusam in hac possessione confirmatus est. Jura antiquissima R. Pontificis in ista feuda Ecclesiae flocci pendebantur; quum vero Clemens XII auctoritatem suam

vindicare niteretur, et Nuntium ex Hispania avocaret, gubernia Hispaniae et Neapolis Pontificem variis molestiis et injuriis affecerunt iisque se junxit gubernium Galliae. Ita universim principes stirpis Borbonicae turpiter Ecclesiam vexare, ac vilipendere majestatem Romani Pontificis illa aetate non erubuerunt.[1]) — Per Constitutionem *In eminenti* Clemens XII die 28° Aprilis a. 1738 damnavit societates Massonum et sub poena excommunicationis ipso facto incurrendae prohibuit, quominus aliquis iis associaretur. — Obiit hic Pontifex plenus dierum die 6° Februarii a. 1740. Optimam sui reliquit memoriam, ejusque ingenium, mansuetudinem, zelum auctores laudaverunt. Senectus tamen provecta aliaeque infirmitates impedimento fuerunt, ut pleno vigore gubernio Ecclesiae incumbere posset. Quum enim podagra detineretur et fere usque ad caecitatem caligarent oculi ejus, coactus est administrationem negotiorum ecclesiasticorum magna ex parte aliis committere.

22. *Benedictus XIV* (a. 1740—1758). — Post mortem Clementis XII habitum est conclave Cardinalium satis longum et molestum, ac tandem sex mensibus elapsis, die 17° Augusti a. 1740 evectus est in Sedem Apostolicam Benedictus XIV, antea appellatus Prosper Lambertini, Cardinalis Archiepiscopus Bononiensis. Natus ipse est Bononiae die 13° Maii a. 1675, eumque singulare ingenium, eximia s. Theologiae, ss. Canonum et Historiae ecclesiasticae scientia et res praeclare gestae tanto honore dignum reddebant. Reipsa hujus Pontificis miram erudi- **Benedictus XIV.**

[1]) Scribit a. 1737 Aloysius Mocenigo Orator Venetus in sua Relatione: „Je ne puis le nier, c'est une situation éminemment fausse que celle où tous les gouvernements catholiques sont impliqués dans de si grands différends avec la Cour de Rome, que l'on ne peut imaginer aucune réconciliation qui ne doive blesser cette Cour dans la force vitale de son existence. Que ce soit le résultat d'une plus grande diffusion des lumières comme tant de gens l'admettent, ou d'un esprit de violence contre les plus faibles, il est certain que les princes marchent à grands pas vers la spoliation de tous les droits temporels de la papauté.“ — Relazione di Roma 16 Apr. 1737. — V. Ranke, Papes, T. IV. L. VIII. §. 16.

tionem plurima scripta demonstrant, inter quae eminent ea quae sunt de Beatificatione et Canonizatione Sanctorum, de Festis Christi et Deiparae, de Synodo dioecesana, Institutiones ecclesiasticae, epistolae encyclicae, Constitutiones et Brevia, quae omnia amplissima implent volumina. Nihil est in christiana ethica, in jure canonico, in disciplina ecclesiastica tam arduum, tam controversum, tam reconditum, quod non eruditissime explanarit ipse et definierit; adeo ut ex ejus libris episcopi, theologi, canonistae et ecclesiastici singuli rerum agendarum regulas percipere queant.[1]) Inter Pontifices saeculi decimi octavi certe Benedictus XIV prae caeteris celeberrimus fuit; eruditione rerum sacrarum plurimos omnium temporum superavit.

Pontificis gesta. 23. Hic Pontifex in negotiis Ecclesiae ac religionis permulta sapientissime ordinavit, tum ad digne obeundum cultum divinum, tum ad restaurandam disciplinam ecclesiasticam. Sed singula prosequi nobis non vacat; sufficiet ut de Benedicto XIV pauca dicamus pro scopo qui nobis propositus est, videlicet quoad negotia quae habuit cum variis orbis guberniis. Generatim hic Pontifex magna usus est moderatione, pacisque studiosissimus non cum rigore Ecclesiae jura vindicavit, sed cum variis imperantibus civilibus *Concordata* et *Conventiones* iniit ad componendas discordias ortas inter eos et Romanam Curiam. Ea ratione felici cum successu tempore pontificatus sui concordiam quamdam ac pacem cum guberniis pluribus obtinuit, qua in re, uti videtur, aliquid etiam tribuendum est singulari ingenii et eruditionis famae quae Benedicto personalem honorem et reverentiam conciliabat. Quod vero nimius fuerit in ista moderatione nimiasque concessiones fecerit principibus, ita ut audaciores facti postea Ecclesiae jura magis laeserint, immerito asseri censerem, quamvis aliqui ita existiment.[2])

---

[1]) Cfr. Wouters, H. E. t. III. p. 260.

[2]) Caute hac de re Feller, Dict. hist.: „La modération, l'équité. l'esprit de paix ont été l'âme de son gouvernement. Son pontificat fut

24. Iniit Benedictus XIV a. 1740 conventionem cum Joanne V rege Lusitaniae, cui jus fecit nominandi in territoriis suis episcopos et abbates; anno 1741 cum Carolo rege utriusque Siciliae, cui viginti sex episcopatus conferendos concessit. Praeterea inter Carolum et Pontificem convenit, ut tribunal erigeretur e praeside clerico et quatuor assessoribus, duobus clericis a Pontifice et duobus laicis a rege designandis, compositum, quod certas aliquas causas definiret et observationi eorum de quibus convenerat inter partes invigilaret. — Eodem anno Benedictus XIV Concordatum fecit, uti jam diximus, cum Carolo Emmanuële rege Sardiniae; anno 1753 pariter cum Ferdinando VI rege Hispaniae, eique jus quo Romani Pontifices per octo menses ad beneficia episcopatibus minora nominabant et vacantium episcopatuum fructus percipiebant, cessit ea lege, ut isti fructus dispensarentur secundum Canonum statuta. Sibi tamen ut jura pontificia exprimeret quinquaginta duo beneficia reservavit, et rex ad resarcienda detrimenta quae ex renuntiatione patiebatur Curia Romana, Pontifici certam summam pecuniae concessit. — Anno 1751 Benedictus XIV exstinxit patriarchatum Aquileiensem, ut collisiones sedaret quae inter regimen Venetianum et Austriacum ortae erant. Quoniam videlicet patriarcha suam sedem in ditione Veneta habebat, ejus autem dioecesis etiam in territorium Austriacum extendebatur, conventum fuerat, ut patriarcha alternis vicibus modo ex clero Austriaco, modo ex Venetiano eligeretur. Ad hanc conventionem eludendam patriarchae Venetiani fere semper coadjutorem e subditis Reipublicae Venetianae assumebant. Quum propterea inter domum Austriacam et Rempublicam Venetam plures et graves dissensiones ortae fuissent, Benedictus XIV a. 1749 pro

Benedicti XIV gesta.

heureux et généralement respecté. Quelques-uns ont cru que son humeur accommodante avait quelque fois trop accordé a la complaisance ou à des considérations passagères, et que la facilité de son caractère l'avait empêché de se roidir contre des systèmes naissants dont ses successeurs ont vu mûrir les fruits amers.“

Benedicti XIV gesta.

illa parte dioecesis Aquileiensis quae sub temporali Austriae ditione constituta erat, vicarium apostolicum Goritiae residentem constituit, donec vigentibus dissensionibus finis imponeretur. Quum interim Maria Theresia Imperatrix et Respublica Veneta nonnulla inter se pacta statuissent, quorum haec erat summa, ut patriarchatus Aquileiensis perpetuo supprimeretur duoque erigerentur archiepiscopatus, Utini unus, Goritiae alter, Benedictus ad praecavendas dissensiones et bella quae occasione illius patriarchatus frequenter jam exarserant, a. 1751 patriarchatum Aquileiensem in perpetuum exstinxit atque duos illos archiepiscopatus aequalibus juribus et praerogativis fundavit. Sed superba Venetorum Respublica quaedam his in dispositionibus visa est invenire quae sibi minus favebant, moxque Pontificem vexare coepit. Vetuit videlicet, ne litterae pontificiae effectui darentur, nisi prius a regimine civili agnitae, neve in posterum indulgentiae, privilegia altarium, variique generis dispensationes et concessiones a Pontifice peterentur aut acciperentur, nisi sub certis conditionibus. Benedictus XIV impensis monitis Rempublicam permovere conatus est ad decreta ista revocanda, sed nihil aliud impetravit, nisi ut senatus contestaretur, sibi minime in animo fuisse auctoritatem pontificiam suae subjicere. Quapropter Pontifex omnes conventiones commerciales inter suos et Reipublicae subditos sustulit, et mercibus Venetianis majora vectigalia imposuit. Clemens XIII vero ejus successor, natione Venetus, a Republica impetravit, ut decreta ista revocaret.

25. Petentibus Carolo IV rege utriusque Siciliae et Francisco Stephano magno duce Hetruriae, Benedictus XIV a. 1748 dierum festorum numerum pro ipsorum terris minuit, quam restrictionem postea Sardiniae et Austriae concessit, imo in proprium suum territorium introduxit. Id quibusdam displicuit, sed consideratis adjunctis temporum merito hac in re Pontifex votis multorum acquievit. — Illa aetate tamen etiam Romae inter Praelatos variae tendentiae ortae sunt. Quidam censuerunt indulgendum quid esse angustiis temporum, ac moderatione et

concessionibus esse utendum; iisdemque etiam heterodoxos et Ecclesiae adversarios sperabant, humanitate adhibita et benevolentia ad meliora posse sensa adduci. Alii firmo vigore potius jura Ecclesiae vindicanda esse et adversariis Ecclesiae, quorum perfidiam indubiam censebant, summa constantia resistendum esse existimarunt. Quamdiu inter limites prudentiae continebatur moderatio, uti factum est in Benedicto XIV, sane proficua ea esse poterat; caeterum periculum quoddam erat, quominus eadem in obsequium nimium erga principes degeneraret. Etiam antagonismus praeposterus contra Societatem Jesu plures Praelatos, viros caeteroquin dignos, eo tempore invasit. Sic ex Cardinalibus varii Societati oppositi erant, prae aliis vero Cardinalis Saldanha patriarcha Ulyssiponae, Henricus Cardinalis de York, et Dominicus Cardinalis Passionei. Hic vir in negotiis publicis gerendis valde peritus atque eruditione non mediocri praeditus, Benedicto XIV amicitia junctus erat et ab eo ut Secretarius status negotiis publicis gerendis praepositus. Ipse Benedictus XIV, quamvis Societati Jesu non esset infensus, minori tamen favore eam prosequebatur. Ultimo anno vitae suae (a. 1758), urgente ministro Lusitaniae, commissionem dedit patriarchae Ulyssiponensi Cardinali Saldanha, ut visitationem Societatis in Lusitania institueret; benevolentiam tamen et prudentiam magnam ei commendavit. Qua in re Benedictus cessit postulationibus adversariorum Societatis; primusque hac ratione factus est gressus ad ulteriores Jesuitarum vexationes. Sed praevidere non poterat Pontifex ea quae post secuta sunt. Pia morte Benedictus XIV obiit die 3° Maii a. 1758, quum octoginta trium esset annorum, memoriamque sui reliquit in Ecclesia claram ac venerandam.[1]

Benedicti XIV gesta.

26. *Clemens XIII* (a. 1758—1769). — Post obitum Benedicti XIV S. Sedes vacavit usque ad diem 6um Julii, quo die electus est Clemens XIII Venetus, antea Carolus

---

[1]) Cfr. Caraccioli, Vie du Pape Benoît XIV. Paris 1783. — Hist.-pol. Blätter, T. 31. p. 153—177.

Clemens XIII. Rezzonicus Cardinalis Episcopus Paduanus, natus die 17° Martii a. 1693. Virtutum omnium ornatu hic Pontifex insignis erat, et nonnisi reluctans electioni suae acquievit. Censuit autem Clemens, tuenda esse jura Ecclesiae nec principum postulationibus ultra limites quid indulgendum; speciatim vero Societatem Jesu, cui tum ipse, tum minister ipsius primarius Cardinalis Torregiani multum favebant, contra persecutionem magis magisque vehementem defendere nisus est. Sed quamvis irruentibus fluctibus Pontifex intrepidus magna se objiceret constantia, jam eo, currente tempore, res pervenerat, ut summas calamitates ejus virtus retardare quidem aliquantisper, sed cohibere non posset. Simul vero continuis principum offensis indigno plane modo Pontifex vexatus fuit.

27. Quum Corsi, abjecto Reipublicae Genuensis jugo, se ab ea independentes constituissent, eorumque dux Paschalis Paoli a Pontifice petiisset episcopum tanquam visitatorem Apostolicum, qui ecclesias insulae visitaret, episcopatus rectoribus destitutos administraret et monachos reformaret, Clemens XIII, senatus Genuensis frustra requisito consensu, episcopum visitatoris Apostolici munere fungentem in Corsicam ablegavit. Tunc Genuenses publico decreto praemium constituerunt illis qui episcopum interciperent sibique traderent; simul duas naves instruxerunt quae eum in captivitatem redigerent, irrito tamen conatu, nam ille feliciter in Corsicam pervenit, munereque sibi demandato per plures annos functus est. Pontifex de senatus decreto tanquam Ecclesiae libertati et juribus opposito graviter ad senatum expostulavit, qui tamen nonnisi visitatore e Corsica egresso pacatus est.

28. Aliud negotium facessit Pontifici Josephus I rex Lusitaniae. Quoniam Nuntius Apostolicus in aula Ulyssiponensi aeque ac Torregianus primarius Pontificis administer expulsionem Jesuitarum improbabat, rex a Pontifice petiit, ut Nuntium revocaret et Torregiano in negotiis Lusitaniae non uteretur. Cum vero anno 1760 legati principum Ulyssiponae residentes occasione alicujus festi palatia sua illuminarent, Nuntius vero cujus munus a rege

non amplius agnoscebatur hoc omitteret, quia ea de re praemonitus non fuerat sicuti caeteri legati, rex iratus Nuntium per milites e regno fecit educi, legatum suum autem cum omnibus subditis suis Roma avocavit. Subditos porro pontificios e Lusitania exire jussit, merces a ditione Romana regno suo invehi prohibuit, denique omnibus clericis et laicis interdixit, ne sine licentia primarii administri dispensationes vel concessiones ullas ab aula pontificia peterent aut pecuniam in territorium Romanum mitterent. Haec discordia perduravit usque ad Clementem XIV, sub quo a. 1770 rex novum Nuntium admisit et communicationem cum Apostolica Sede restituit. Hujus vero aliarumque dissensionum auctor fuit Carvalho de Pombal primarius regis administer, quo post mortem Josephi I (a. 1777) a Maria Francisca regina amoto, concordia inter aulam Lusitaniae et Apostolicam Sedem plene restituta est.

Clementis XIII gesta.

29. Graviores etiam offensiones ab aulis Borbonicis perpessus est Clemens XIII, quum Ferdinandum ducem Parmensem ob violatam immunitatem ecclesiasticam excommunicasset. Ferdinandus videlicet qui Romano Pontifici, cujus feudatarium regnum tenebat, peculiarem debebat reverentiam, Clementem gravissime offendit. Anno 1764 vetuit, ne ecclesiis aut monasteriis plus quam vigesima totius haereditatis pars testamento legaretur; praecepit, ut quivis ante professionem religiosam omnibus bonis temporalibus scripto renuntiaret; statuit, ut fundi antea tributis subjecti iisdem etiam a clero acquisiti subessent. Postquam Pontifex ducem ad revocanda haec decreta frustra admonuit, editis a. 1767 litteris illa temeraria et irrita declaravit, et Parmenses velut supremae Sedis Apostolicae dominio subjectos ab obedientia iisdem praestanda absolvit, ducem et omnes qui ad decreta ista condenda cooperati fuissent, excommunicatione in diversis decretalibus ac nominatim in Bulla *In coena Domini* lata innodatos esse pronuntiavit. Litteras dein insolentia plenas ducis Parmensis administer Du Tillot ad Pontificem scripsit; dux vero aularum Borbonicarum sanguine sibi junc-

Clementis XIII gesta.

tarum auxilio fretus decreta sua executioni mandavit. Quum Pontifex pariter litteras suas revocare nollet et in vindicandis Ecclesiae juribus firmiter persisteret, gubernium Galliae comitatum Avenionensem, Neapolitanum, Beneventum et Pontem-Corvum occupavit. Petiit Clemens XIII auxilia Mariae Theresiae Imperatricis, sed etiam ipsa respondit, de rebus civilibus et politicis hac in quaestione agi, haud vero de religionis negotio, adeoque se intervenire non posse.

30. Summae amaritudini porro Pontifici fuit, quod Jesuitae a. 1759 expellerentur ex Lusitania, supprimerentur in Gallia a. 1761 et brevi post etiam inde exire compellerentur. Ejecti pariter sunt ex Hispania et Sicilia a. 1767, quumque Jesuitae expulsi ad Pontificis ditionem conducerentur, gubernia ista hac quoque ratione molestias creare studuerunt Pontifici, qui pietate paterna illos nitebatur sustentare. — Moerori etiam fuit Clementi, quod Poloni dissidentibus a. 1768 varios fecerunt concessiones religioni catholicae noxias, frustra protestationem emittente Nuntio pontificio. In Germania vero eo tempore propagatae sunt doctrinae Febronii, qui a. 1763 opus suum edidit veneno refertum. Librum anno sequente Pontifex pro munere suo damnavit. Sic effluxit pontificatus Clementis XIII inter continuas angustias, et lucta aularum praesertim Borbonicarum contra Sedem Apostolicam extremos veluti limites attigit. Initio anni 1769 Oratores illarum aularum postularunt a Pontifice nomine suorum principum, ut Societas Jesu penitus supprimeretur. Pontifex vehementissima afflictione ista de causa affectus est, utque de rebus ecclesiasticis cum Cardinalibus deliberaret, Consistorium indixit in diem 3um Februarii. Sed nocte inter secundum et tertium diem interlabente, optimus Pontifex, nullo praecedente morbo, ex hac vita amara avocatus fuit, ita ut moerore animi potius quam aegritudine eum decessisse dixeris.

31. *Clemens XIV* (a. 1769—1774). — In Collegio Cardinalium, uti jam superius innuimus, inter angustias temporum duplex orta est eaque opposita tendentia. Alii

censebant, vestigiis Clementis XIII esse insistendum et firma constantia Ecclesiae jura vindicanda, adeoque hi Cardinales Pontificem desiderabant similem praecedenti. Alii vero Cardinales existimabant, practica quadam oeconomia utendum esse et necessitati cedendum. Moderatione igitur opus esse, et quantum fieri posset concessionibus concordiam cum principibus christianis esse restituendam. Pontificem hi Cardinales desiderabant qui ad instar Benedicti XIV sapienti quadam moderatione Ecclesiae utilitati prospiceret. Etiam aulae Borbonicae apud Cardinales in conclavi congregatos insistebant, ut obtinerent Pontificem, quem eorum conatibus pro Societatis Jesu suppressione cessurum sperare possent. Tandem die 19° Maii a. 1769 electus fuit Laurentius Cardinalis Ganganelli natus in oppido Sti Archangeli prope Ariminium die 31° Octobris a. 1705 patre medico. Anno aetatis decimo octavo ingressus est Ordinem Conventualium s. Francisci, atque in hoc Ordine tum philosophiam tum theologiam docuit muneribusque variis functus est. Benedictus XIV a. 1746 eum creavit consultorem S. Officii, et in negotiis magni momenti ejus operam adhibuit. Clemens XIII eum a. 1759 in Collegium Cardinalium adoptavit. Dubium esse nequit, Clementem XIV ingenii et animi dotibus ornatum fuisse; non enim nobilitate generis, sed laborum meritis ad dignitates varias pervenit.[1]

Clemens XIV.

32. Clementem XIV alii summis laudibus extulerunt, alii nimia severitate depresserunt; usque ad tempora nostra controversiae vehementissimae de hoc Pontifice habitae sunt praesertim ob suppressionem Societatis Jesu. Manifestum est, hunc Pontificem tendentiam illam secutum fuisse qua censebatur, per moderationem et per concessiones, dummodo essentialia Ecclesiae jura conservarentur intacta, res ecclesiasticas ad meliorem statum reduci posse, summoque studio concordiam et pacem cum aulis catho-

[1]) Pactum aliquod ante Clementis XIV electionem cum ipso factum esse de Societate Jesu supprimenda, omnino falsum est. Electionem ex testibus Cardinalibus fide dignissimis enarrat Cordara in suo *Commentario*, ap. Döllinger, Beiträge etc. T. III. p. 40. Honestissime omnia peracta sunt.

Clementis XIV gesta.

licis iterum esse procurandam. Benedictus XIV similibus principiis nisus revera feliciter pro tempore saltem aliquo res ordinaverat; dum vero Clemens XIII magna cum constantia jura Ecclesiae asseruerat, molestissimae difficultates ortae erant. Clemens XIV igitur pro indole sua iterum aliam viam iniit. Ipse tamen ingenio, perspicacitate, et auctoritate personali non aequabat Benedictum XIV, ac multo difficiliora erant temporum adjuncta; ita adductus est hic Pontifex, ut influxui aularum admodum cederet, utque ad obtinendam amicitiam principum etiam in mediis adhibendis indulgeret angustiis temporum. — Annuntiavit exaltationem suam aulis majoribus litteris propria manu scriptis et sensibus maximae amicitiae refertis, moxque quantum poterat acceptum se reddere studuit principibus eorumque ministris. Nuntium misit in Lusitaniam, et ad conciliandum sibi marchionem Sebastianum de Pombal ministrum regium, cujus nutu illic res dirigebantur, Paulum fratrem ejus creavit Cardinalem. Vir quidem dignus hic fuisse videtur, sed non satis prudens ac providus in observandis Sedis Apostolicae juribus. Sine consensu videlicet S. Sedis a. 1761 factus erat Inquisitor generalis, ac sub ipso a judicibus iniquis P. Malagrida S. J. ob rationes futiles damnatus ut haereticus, dein ultimo supplicio addictus est. Obiit vero Paulus de Pombal, antequam insignia cardinalitia ad eum pervenerunt. Clemens XIV reconciliationem porro cum duce Parmae et Placentiae confecit; suppresso Brevi Clementis XIII et dispensatione matrimoniali concessa duci gratificari studuit. Ab annua publicatione Bullae *In Coena Domini* primus abstinuit. Sic paulatim etiam cum aulis Hispaniae, Galliae et Neapolis in gratiam rediit, eorum expostulationes placavit et Avenionem, Beneventum et Pontum-Curvum recuperavit.

33. Sed interea gubernia illa violentia quadam furibunda urgebant Pontificem, ut Societatem Jesu exstingueret. Non paucos adversarios Societas haec, uti diximus, inter Cardinales et in Clero decursu temporis nacta erat. Pontifex ipse ante pontificatum suum eidem se non infensum ostenderat, etsi nec speciali favore eam pro-

Suppressio Societatis Jesu.

sequeretur. Ad cathedram S. Petri evectus systema moderationis ac concessionum amplexus erat; universim tendentia Clementis XIV differebat ab ea, quae in Societate Jesu vigebat. Sicuti Pontifex non plane perspectam habebat perversitatem adversariorum Ecclesiae, qui hypocrisi quadam adhuc pietatem simulabant, ita persuasum non habebat, magnam utilitatem etiam tum ex Societate Jesu Ecclesiae et religioni catholicae provenire. Quum igitur in multis regionibus jam vi suppressam esse Societatem videret, et gravissimae molestiae ipsi ex continuis insectationibus atque ex instantia aularum provenirent, quumque inter Cardinales aliosque Praelatos non pauci essent qui Societati adversabantur, Clemens XIV eam sibi efformavit opinionem, existentiam Societatis non amplius Ecclesiae utilem, sed molestam esse. Unde post varias haesitationes igitur eo adductus est, ut die 21° Julii a. 1773 per Breve *Dominus ac Redemptor* Societatem Jesu supprimeret. Vehementer curis multiplicibus ista in re, lucta interiore et angore animus Pontificis commotus fuisse videtur. Incidit enim non ita multo post hos eventus Clemens in languorem, et anno sequenti die 22° Septembris ex hac vita decessit. Habebat tamen jam fere septuaginta annos, unde per se nullatenus mirum est, quod Pontifex valetudinis non admodum firmae ea aetate mortuus sit. Rogatus est multis instantiis ante mortem, ut manifestaret nomina undecim Cardinalium quos *in pectore* reservaverat; sed id facere omnino recusavit. Morti autem ejus per stupendum reduplicationis miraculum adfuit s. Alphonsus de Ligorio, quod sane ut insignem gratiam divinam Clementi XIV a Deo praestitam merito habemus.[1])

[1]) Cfr. (A. Reumont) Ganganelli, Papst Clemens XIV, seine Briefe und seine Zeit. Berlin 1847; Denkwürdigkeiten des Jesuiten J. Cordara, ap. Döllinger, Beitäge III. 3 sqq. — Brevi post mortem Clementis XIV edidit L. A. Caraccioli: Lettres intéressantes du Pape Clément XIV, 2 Vol. Paris 1776, pariterque *Vitam Clementis* (Vie du Pape Clément XIV) idem auctor publicavit. Vitam hanc inepte conscriptam esse viri graves conveniunt, de genuitate autem illarum litterarum inter eruditos controvertitur. Eas, maxima saltem parte, ab editore suppositas esse varii auctores existimant. Sed praevalere videtur sententia quam Reumont,

Pius VI. 34. *Pius VI* (a. 1775—1799). — Post Clementis XIV obitum Cardinales die 5° Octobris conclave ingressi sunt, atque in eodem perstiterunt usque ad diem 15um Februarii a. 1775. Haud mediocris enim difficultas fuit in eligendo Clementis successore. Alii videlicet Cardinales a Galliae et Hispaniae curiis excitati cupiebant Pontificem, qui iisdem insisteret principiis ac Clemens XIV, ejusdemque decretum contra Societatem Jesu confirmaret; alii vero volebant Pontificem, qui principia opposita sequeretur, et si decretum illud non revocaret, saltem executionem non urgeret. Prior pars diu Cardinali Pallavicino adlaboravit, donec ille dolens, quod Ecclesia sui causa diutius pastore privaretur, declaravit, fixum sibi esse pontificatum recusare. Tunc omnium suffragia se tandem converterunt in Cardinalem Angelum Braschi, qui tantum a. 1773 a Clemente XIV Cardinalis creatus erat, et inter duas partes veluti medius esse videbatur. Natus erat hic Pontifex, qui nomen *Pii VI* assumpsit, Cesenae die 27° Decembris a. 1717, adeoque adhuc florida aetate gaudebat; dotibus animae et corporis erat aeque conspicuus. Ipse quidem Societati Jesu favebat, ita ut aliquos ex Jesuitis expulsis in aedes suas receperit; caeterum censuit, propter angustias temporum moderatione utendum esse Institutumque Societatis contra adversariorum insultus jam non posse omnino protegi. Etiam Pontifex constitutus erga Jesuitas paternum ostendit affectum; maxima tamen prudentia usus est, ne Gallicani praesertim et Hispanici gubernii iracundias in Apostolicam Sedem concitaret. Coeptum sub Decessore suo processum judicialem contra Generalem Societatis Jesu Praepositum P. Laurentium Ricci ejusque Assistentes in arce S. Angeli custoditos sistere noluit, ne

---

(uti et Ranke, Röm. Päpste T. III.), tenet, generatim illas epistolas esse genuinas, etsi passim interpolatae sint et quaedam inter eas suppositae inveniantur. Ingenio et indoli Clementis XIV universim illae epistolae apprime congruunt. Quaedam vero in iis audacius dicta supposita esse satis apparet. Vide quae hac de re scribit Reumont l. c. p. 40. nota 2. — Conferendi porro sunt de Clemente XIV illi auctores qui de suppressione Societatis Jesu scripserunt.

innocentiae viam praecluderet aut calumniae locum daret, sed post mortem Laurentii Ricci (20. Nov. 1775) ejus concaptivos ex arce dimisit.

Josephi II innovationes.

35. Initio pontificatus Pii VI dies meliores videbantur illucescere, et Pontifex tum rebus ecclesiasticis tum rebus civilibus, artibus ac disciplinis promovendis magno fervore adlaboravit. Sed mox tempora advenerunt etiam difficiliora iis quae praecesserant. Josephus II Imperator, qui a. 1765 patri Francisco I in Imperio et anno 1780 matri Mariae Theresiae in Hungariae et Bohemiae regnis aliisque domus Austriacae territoriis successit, innovationibus suis turbas graves in Ecclesia excitavit. De his innovationibus, quibus disciplinam et constitutionem Ecclesiae graviter violabat, ac gubernio civili Ecclesiam penitus mancipare studebat, inferius plura dicemus; sufficiat hic notare, magnas amaritudines inde Pontifici ortas esse. Postquam Pius VI pluribus litteris frustra conatus est Imperatorem ad meliorem frugem revocare, anno 1782 consilium cepit Josephum Viennae invisendi, ut coram cum ipso de Ecclesiae negotiis ageret. Quamvis vero plures ex Cardinalibus Pontificem dehortarentur, quod censerent, nullos hujus itineris fore fructus, pontificiam vero dignitatem contemptui expositum iri, Pius VI nihilominus consilium suum executus est, ratus omnes adhibendos esse conatus, ut mala ab Ecclesia averteret. Cum Pontifex decem prope leucis a civitate Vindebonensi abesset, Imperatorem Josephum cum fratre ipsius Maximiliano Ordinis Teutonici Magistro obviam habuit. Ab iis die 22° Martii a. 1782 in urbem deductus est, ubi in palatio imperiali usque ad diem 22um Aprilis commorabatur. Pontifex per istas hebdomadas Viennae commorans maxima quidem populi veneratione et admiratione honoratus, ab Imperii vero administro Kaunitz indigne habitus est, et ab ephemeribus publicis injuriis afficiebatur. Imperator de negotiis ecclesiasticis oretenus cum Pontifice tractare renuit, ignorantiam quamdam simulans, resque via administrativa per consiliarios suos discuti voluit. Id tamen Pius VI obtinuit, ut Imperator promit-

teret, reformationibus suis se nec dogmata Ecclesiae nec Pontificis auctoritatem laesurum esse.

Pii VI gesta.

36. Uti Viennam tendens, ita et Romam revertens summa populorum variorum veneratione Pontifex affectus est, ita ut veluti triumphum quemdam in itinere ageret. Romam redux, conceptam animo spem Pius cum sacro Cardinalium Collegio communicavit. Sed spes non fuit diuturna; Josephus II enim ad consilia sophistarum, praesertim administri Kaunitz, attendens, innovationes funestas prosequi non destitit. — Illud iter Pii VI utrum utile an potius nocivum fuerit, non una est auctorum sententia. Pontificiae dignitati inde detrimentum provenisse quidam existimant, quum infectis rebus Pontifex reverti debuerit. Attamen illud iter maximae utilitatis fuisse censemus, quatenus populi magis persenserunt Romanum Pontificem caput Ecclesiae esse omniumque Pastorem, eique magis devincti sunt. Et summi momenti fuit, quod quum Imperator vincula relaxaret quae multitudinem Romae devinciebant, in eadem tamen intima persuasio de primatu Romani Pontificis ejusque auctoritate in universam Ecclesiam, ac veneratio devota in S. Sedem remaneret. Caeterum etiam Imperator, praesertim quum Romam profectus Pontificem visitaret, saltem eo deductus est, ut unionem cum Sancta Sede disrumpere nollet.

37. Brevi post, scilicet inde ab anno 1785, novae amaritudines Pio VI accesserunt a quatuor metropolitis Germaniae, qui jurisdictionem Pontificis indigna ratione restringere ac laedere conati sunt. Videlicet Maximilianus Coloniensis Josephi I frater, Fridericus de Erthal Moguntinus, Clemens Saxoniae princeps Trevirensis, et Hieronymus de Colloredo Salisburgensis Archiepiscopi, primum Nuntiorum Apostolicorum jurisdictionem agnoscere recusarunt, dein vero a. 1786 per *punctationes ad aquas Emsenses* factas magna cum arrogantia ipsam Pontificis auctoritatem coarctare nisi sunt. Sed jura sua Pontifex justo cum vigore vindicavit, et post paucos annos episcopi illi a coeptis desistere coacti sunt.

38. In *Etruria* Josephum II imitatus est frater ejus Leopoldus dux; multa in rebus ecclesiasticis innovanda suscepit, eique consiliarius et adjutor fuit Scipio Ricci episcopus Pistoriensis et Pratensis. Habita est anno 1786 famosa synodus Pistoriensis, in qua plurima contra fidem et disciplinam ecclesiasticam statuta fuerunt. Magnam tamen oppositionem dux et episcopus Pistoriensis tum in Etruriae clero tum in fidelium multitudine invenerunt, ausibusque eorum etiam Pontifex fortiter et prudenter restitit. Sub Ferdinando Leopoldi filio, qui patri successit quum hic a. 1790 ad Imperium vocaretur, pax et concordia restitutae sunt. — In *Sicilia* Ferdinandus IV seu potius Tanucci primarius ejus administer multigenas et diuturnas RR. Pontificibus vexationes suscitavit, eoque res pervenerunt, ut paulatim quinquaginta episcopatus pastoribus essent privati. Sed etiam hoc in regno Pii VI constantia et prudentia anno 1790 pax restituta est, guberniumque variis in rebus Pontifici cessit. — In *Lusitánia* anno 1777 Josepho I rege mortuo et marchione de Pombal in exilium ejecto, sub Maria Francisca regina, Josephi I filia, quae nupsit Petro III, ordo restitutus est, concordia cum Apostolica Sede integrata, Nuntio Apostolico et Patriarchae Ulyssiponensi priora jura et privilegia adempta reddita sunt. Generatim quamvis plurimas difficultates Pio VI a guberniis excitarentur, pontificatus tamen ejus satis felix fuit usque ad perturbationes quae ex revolutione Gallica ortae sunt. **Pii VI gesta.**

39. Pius VI civilem Cleri constitutionem damnavit, clericis juramentum civicum praestare prohibuit, sacerdotes juratos suspendit, et necem Ludovici XVI in Consistorio Cardinalium vehementer moeruit. Id Galli tam aegre tulerunt, ut vindictam sumere constituerent. Exorto inter Rempublicam Gallicanam et alios principes bello, etiam Pius VI ad territorium suum tuendum exiguum paravit exercitum. Napoleon Bonaparte copiarum Galliae dux propterea indignatus, devictis saepius in Italia Austriacis (a. 1796), patrimonium s. Petri invasit, et Pontifici pacem proposuit ea conditione, ut 21 milliones fran-

Gallorum vexationes. corum solveret, et legationes Bononiensem ac Ferrariensem, arcem quoque Anconitanam et pretiosiora antiquae artis manuscripta gubernio Gallico traderet. Pius VI e Cardinalium consilio paratus erat, ut durissimis illis conditionibus satisfaceret; sed Directorium conditiones has confirmare noluit, nisi Pontifex quaecumque in causa civilis constitutionis Cleri et schismaticorum constitutionalium decreverat palam retractaret. Quum Pius pro muneris sui officio hujusmodi pacto assentiri non posset, Bonaparte partem ditionis Pontificiae occupavit. Attamen metuens copias Austriacas a tergo ejus castra moventes, cum Pontifice conclusit pacem *Tolentinam,* qua Gallis cedebantur plures provinciae et artis antiquae monumenta pretiosissima, ac triginta milliones francorum solvebantur.

40. Sed mox ejusmodi pax disrupta est. Suscipere debuit Pius VI Romae ut legatum Directorii Josephum Bonaparte, qui secum adduxit belli ducem juvenem Duphot. Galli Romae degentes post aliquot dies ad seditionem excitarunt homines factiosos ex populo Romano, qui magnis clamoribus rempublicam Romanam proclamarunt. In tumultu exorto milites Pontificis occiderunt ducem Duphot qui seditiosis mixtus erat. Inde vero ansam cepit Directorium Galliae, ut praetextu sedandorum motuum in Urbe, mandaret belliduci Berthier, Romam occuparet, et Pontificem exauctoratum in Hetruriam abduceret. Berthier igitur armata manu Romam occupavit, ac die 15° Febr. anni 1798 respublica Romana proclamata est. Pius VI senex octoginta annorum die 20° Februarii e palatio violenter ereptus et in exilium ductus fuit. Primum per trimestre substitit Senis, dein translatus est in carthusiam prope Florentiam, demum in Galliam abductus detentus fuit in arcta custodia Valentiae, ubi dierum plenus et fractus laboribus atque aerumnis die 29° Augusti a. 1799 piissima morte obiit. Sic impii visi sunt in fine saeculi decimi octavi victoriam quamdam de Ecclesia reportare, jamque finem Romanorum Pontificum advenisse cecinerunt. Sed mox eorum insana spes concidit, quum die 14° Martii a. 1800 Venetiis in successorem defuncti Pontificis eligeretur Pius VII.

II.

De propagatione incredulitatis ac de Massonum societatibus.

41. Saeculo decimo octavo, uti jam innuimus, *incredulitas* funesto modo in plurimis regionibus propagata fuit, ita quidem, ut, quum praecedente tempore increduli, quamvis non pauci essent, tamen haud in unum coalescerent, ea aetate constituerent *sectam* quamdam odio maximo in christianismum refertam. Haec incredulitas suas origines in Anglia habuit. Multiplicibus scilicet litibus quas diversae sectae protestantes in Anglia inter se habebant, absurdisque et ferocibus Calvinismi doctrinis, multorum animi ad licentiam sentiendi de religionis doctrinis et ad irreligionem praeparati fuerunt. Quum enim haeretici christianismi doctrinas foede defigurassent, accedente passionum impetu facilius fieri potuit, ut easdem complures plane abjicerent, vagum deismum profiterentur et permultos alios eo pertraherent. Incredulorum secta.

42. Non pauci quidem scriptores increduli initio saeculi decimi octavi in Anglia operibus pestiferis deismum et incredulitatem propagaverunt; sex viri autem praecipue hac in re funestum influxum exercuere. *Joannes Toland* (1670—1722) opere suo *Christianismus sine mysteriis* aliisque scriptis mysteria religionis naturaliter explicabat, genuinitatem librorum sacrorum in dubium revocabat, christianam religionem ceu supersitionem traducebat ac pantheismum commendabat. *Antonius Collins* (1676—1722) jurisconsultus, libertinismum in re religiosa pluribus tractatibus adstruxit. *Thomas Woolston,* clericus (1669—1731), in suis tractatibus de miraculis Christi eadem destruere et fundamenta christianismi convellere nitebatur. *Matthaeus Tindal* (1656—1733) habetur ut patriarcha deismi in Anglia; unam tantum veram religionem in operibus suis adstruere conatus est, scilicet naturalem religionem seu deismum, christianam

Anglia et Gallia.

autem religionem veram esse tantum admittebat, quatenus cum deismo illo coincidat. *Thomas Chubbius,* saponarius (1679—1747), theorias similes magis in vulgus propagavit, suisque tractatibus asseruit, Scripturam sacram multa absurda continere, Deum non curare res humanas et animae immortalitatem dubiam esse. *Henricus comes de Boling-broke* (1672—1751), sub Anna regina magnis in republica muneribus functus, deismum maxime propagavit apud partem ditiorem ac nobiliorem nationis Anglicae. — Scripta horum virorum multis editionibus repetitis latissime in tota Anglia propagata sunt. Mox vero tanta corruptio morum ac talis indifferentismus praevaluerunt, ut religionis ruina completa appropinquare videretur.[1])

43. In Gallia quidem etiam ante saeculum decimum octavum plures viri impii religionem libris editis impugnaverant, ut Stephanus Doletus, Henricus Stephanus, Joannes Bodinus, Dionysius Vairasse et Bernardus Fontanelle. Praecipue Petrus Bayle (m. 1706), qui primum Sedani in Campania, postea Rotterodami philosophiam docebat, in scriptis suis, maxime in suo *Dictionario historico-critico* multiplicibus sophismatibus et objectionibus captiosis omnem religionem incertam reddere eique scepticismum superstruere adlaboravit. Sed saeculo decimo octavo currente malum ingentes fecit progressus. Inter viros irreligiosos haud dubie primum occupat locum Fr. M. Arouet de Voltaire (n. 1694), qui ab adolescentia magnam morum licentiam et impietatem prae se ferebat, adultus vero vanitati, ambitioni, libidini, vindictae aliisque vitiis indulsit. Qui quum ingenii et eloquentiae praestantia non minus ac scribendi arte, lepore et dictionis elegantia excelleret, plures quidem patronos nactus est; nihilominus quum ob impugnationem religionis in eo esset, ut custodiae traderetur, coactus est anno 1727 in Angliam aufugere. Ibi societate incredulorum et lectione librorum

---

[1]) Cfr. Picot, Mém. pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle, T. I. p. 288 sqq. — Die innere Unwahrheit der Freimaurerei, Periodische Blätter, T. I. p. 460 sqq.

impiorum in sua perversitate ita obfirmatus est, ut deinceps usque ad finem vitae suae Jesu Christi religioni evertendae operam impenderit. Voltaire incredulorum seu pseudophilosophorum saeculi decimo octavi *patriarcha* merito vocatur, caeterosque omnes impietate, obscoenitate et maledicentia superavit. Obiit a. 1778.

44. Voltairii socius *Diderot*, artis medicae studiosus, multa scripta, in quibus scepticismum, materialismum et atheismum professus est, compilavit. Tertius his junctus erat *Joannes d'Alembert*, a. 1717 Parisiis nobili scorto (Claudina Tencin) natus, quem a matre expositum Patres Oratorii susceperunt et educarunt. Abjecta religione, ore et calamo impietatem promovere et praecipue in academias et procerum domus eam propagare studuit. Hi triumviri versus medium saeculum decimum octavum cum aliquot aliis conspirationem antichristianam inierunt ad evertendam religionem, uti ex epistolis eorum colligitur. Maxime iis inserviit editio *Encyclopaediae*, quae inde ab anno 1756 sub directione summa ipsorum Diderot et d'Alembert in lucem emitti coepit. In hoc opere ordine alphabetico omnes materiae ad litteras, artes, opificia, theologiam, philosophiam, historiam, jurisprudentiam, politicam spectantes pertractabantur. — His varii alii pseudophilosophi, ut e. g. J. J. Rousseau et Franciscus Quesnay cum sua secta politica oeconomistarum addendi sunt. Ita versus finem saeculi decimi octavi incredulitas et licentia morum valde in Gallia dilatata est. **Encyclopaedistae.**

45. In *Germania* praeter varios scriptores rationalistas et deistas, Fridericus II Borussiae rex partim exemplo, partim favore et honore quo prosecutus est sophistas Galliae, non parum contulit ad irreligiositatem promovendam. Haec dein valde propagata est opere quod a pluribus scriptoribus adjutus inde ab anno 1765 sub nomine *Universalis Bibliothecae Germanicae* edere coepit *Nicolaï*, bibliopola Berolinensis. In hoc opere libri ex omni disciplinarum genere recensebantur, qua occasione proponebantur sententiae antichristianae, circa doctrinas orthodoxas dubia et difficultates movebantur, et scriptores

finem sibi propositum obtinere conabantur, ut videlicet christianismum ad deismum reducerent. Bibliotheca haec valde diffusa in Germania magis etiam nocuit quam Encyclopaedia in Gallia, quum doctrinis falsis in illa propositis plures theologi imbuti fuerint. Hi in scholis publicis principia naturalismi et rationalismi discipulis instillabant, vel in concionibus deismum commendabant.

Massonum societates.

46. Ad indifferentismum in re religiosa propagandum fere ubique et maxime in regionibus protestanticis saeculo decimo octavo plurimum porro contulerunt arcanae societates, quorum socii vocati sunt *Francomuratores* seu *Massones*. De origine istarum societatum earumque fine multae narrationes variis temporibus, et vel ab ipsis societatum membris partim ficte, partim bona fide sparsae sunt. Varii auctores magnam antiquitatem his societatibus adscripserunt, ita ut ab antiquis Aegyptiis, a Salomone et caementariis Phoenicianis, vel saltem a Templariis post Ordinis exstinctionem superstitibus initia repeterent. Arcana quoque singularia ab his societatibus conservari credita sunt, vel historica, ut continuatio Ordinis Templariorum, vel physica v. g. ars alchymistica. Re bene perpensa, haec de illarum societatum origine et indole statui posse videntur.

47. Verum non est, permagnam antiquitatem Massonum societatibus convenire. Prodierunt ipsae e societatibus, gildis seu collegiis muratorum sive lapicidarum medii aevi, qui quum in aedificatione et ornatu ecclesiarum occuparentur, inter sese ad promotionem artis suae sculptoriae et architecturae collegia constituerant. At dum ista collegia christiana quadam pietate magna ex parte niterentur, societates Francomuratorum eam rejecerunt et inde ab initio etiam plane alios fines sibi proposuerunt.

Post tempora pseudoreformationis studium artium et architecturae valde decreverat, et collegia antea florida muratorum magis magisque collabebantur. Inde provenisse videtur, ut tum in Anglia tum in Germania initio saeculi decimi septimi, in collegia ista, ut ruina eorum praeverteretur, etiam tales admitterentur qui arti caemen-

tariae non erant addicti, iique muratores adoptati (*accepted masons*) dici solebant.[1]) Tres viri ex illis membris adoptatis habendi sunt ut auctores societatum recentiorum Francomuratorum. Videlicet anno 1717 *Theophilus Desaguliers*, minister aulicus reformatorum, *Jacobus Anderson* minister anglicanus, et *Georgius Payne* archaeologus effecerunt, ut sub directione eorum quatuor collegia, quae Londini in quatuor tabernis diversis existebant, sese conjungerent, *Conventum magnum* (grande loge) erigerent et Magistrum magnum die 24⁰ Junii crearent. Scopum obsoletum promovendi artem sculptoriam seposuerunt, sed proposuerunt ut finem *aedificationem templi* sensu symbolico seu perfectionem generis humani, et in novam societatem etiam statuta, ritus et symbola anterioris societatis transtulerunt. **Massonum origo.**

48. Modo ut intelligatur *oppositio* inter societates has et Christianismum, ac maxime Ecclesiam catholicam, advertendum est, illius Instituti *principium* fundamentale *Naturalismo* contineri, ac *Naturalismum* seu *religionis naturalis promotionem* in oppositione ad religionem positivam *finem* ipsius esse. Haec forte non explicite pronuntiata fuerunt a fundatoribus atque a multis societatum membris initio non satis perspiciebantur; attamen ex natura rei in hoc Instituto involvebantur et decursu temporis magis magisque evoluta sunt. Incidit institutio, uti ex dictis colligitur, in illud tempus quo deismus maximos in Anglia faciebat progressus, et contemptus invalescabat religionis positivae, quam variae sectae protestantes inter se diversae et oppositae tenebant. Viri igitur illi, qui Massonum primam societatem fundarunt, constituerunt *honestatem* seu *religionem naturalem* (humanitarismum) veluti vinculum, quo diversarum sectarum et religionum membra amico foedere conjungerentur. Simul vero *promotionem perfec-*

---

[1]) Membra illorum collegiorum jam saeculo decimo quarto in Anglia, uti ex documentis colligitur, dicebantur *free masons*, *freestone masons*, ut distinguerentur lapicidae isti qui ornamenta elaborabant, a caementariis ordinariis qui *rough masons* appellabantur.

Massonum tendentiae. *tionis humanitariae*, quam ex religionis naturalis observatione repetebant, ut finem nobilissimum societatis suae statuebant, eamque ut aedificationem symbolicam templi designabant. Eo ipso deismus vagus proclamabatur ut *essentialis ac perfectissima religio* omnibus hominibus communis, statuebatur, ex ejusmodi deismo seu ex religione naturali, non vero ex religione positiva ac revelata, felicitatem ac salutem singulorum hominum et societatis esse repetendam, illique deismo vago subordinabantur tanquam opiniones indifferentes religiones positivae. Dum vero praetendebant, omnes homines probos se talibus societatibus in unum foedus jungere debere ad promovendam generis humani perfectionem, se substituebant maxime Ecclesiae catholicae, cui illud a divino Fundatore tributum est, ut pro tota societate humana sit verum perfectionis ac salutis medium et institutum. Oppositio igitur et lucta contra hanc Ecclesiam inde necessario dimanabat. Quum vero societatis civilis ac regnorum constitutio etiam ad religionis positivae et christianae leges ea aetate praecipue disposita esset, ex indole sectae conatus quoque mox secuti sunt ad ejusmodi statum rerum evertendum, et alium, *Naturalismi* principiis conformem, substituendum.[1])

49. Non ab omnibus quidem conventuum variorum sodalibus haec principia, uti jam innuimus, perspiciebantur, et non pauci forte societates suas habuerunt ut instituta quibus, non obstante diversitate religionis, mutua benevolentia et grata conjunctione viri ingenui virtutem sectantes unirentur; adeoque haec instituta nec catholicismo nec alii religioni infensa esse opinati sunt. Sed

---

[1]) Apprime ea de re agit S. D. N. Leo XIII in celebri Encyclica *Humanum genus*, ubi indolem sectae Massonicae summa perspicuitate exponit, ac *Naturalismum* in oppositione ad religionem positivam Ecclesiamque catholicum hujus sectae principium ac finem esse ostendit. Inter alia: „Ex certis indiciis, ait, quae supra commemoravimus. erumpit illud, quod est consiliorum suorum ultimum, scilicet evertere funditus omnem eam quam instituta christiana pepererunt disciplinam religionis reique publicae, novamque ad ingenium suum exstruere, ductis e medio *Naturalismo* fundamentis et legibus.“

deismi, indifferentismi, rationalismi ac naturalismi institutio et promotio, adeoque religionis supernaturalis, Christianismi ac maxime Catholicismi et Ecclesiae eliminatio, revera inde ab initio illarum societatum erat fundamentum, essentia et finis. Iste deismus ac naturalismus ejusque promotio videtur fuisse illud arcanum, quod suis ritibus et symbolis Francomuratores ostentabant. Certe vana quidem jactantia, et retento symbolismo antiquorum medii aevi collegiorum, multa faciebant, solemnitate quadam inani ac turgida; sed reapse tendentiae illae aperte annuntiari non poterant, cautius arctiori membrorum numero reservabantur. Plures etiam formulis vagis decipiebantur, ita ut crederent, sine praejudicio religionis christianae se illis conventibus sociari posse. Recolendum est, apud Protestantes, etsi religionem christianam non penitus abjicerent, rationalismum aetate illa invaluisse, eoque etiam multos Catholicos infectos fuisse, ita ut solida ac vera fidei principia obscurarentur. — Tres gradus ab initio constituti fuerunt a Massonibus ad exemplar antiquorum caementariorum, magistrorum, sociorum et discipulorum. Tendentia porro illa et indoles nativa conventuum massonicorum decursu temporis, pro regionum et circumstantiarum opportunitate, *magis evolutae* fuerunt, et *oppositio* contra Ecclesiam *vehementior et apertior* facta est. Quum vero nostro tempore non desint, qui ad honestatem naturalem agnitionem Divinitatis non requirant, sed pantheismo, atheismo, positivismo, materialismo addicti sint, vides, quomodo hi consequenter nostris diebus postulaverint, ut eliminetur ex professionibus Francomuratorum professio existentiae Dei.

Oppositio in Ecclesiam.

50. Societates illae magna cum celeritate tum in Anglia tum in aliis regnis propagatae sunt. Primus conventus extra Angliam Montibus in Belgio anno 1721 fundatus est; anno 1725 Parisiis, et sequentibus annis in Batavia, Suecia, Scotia, Polonia, Helvetia, Germania, America societates ejusmodi constitutae sunt. Fridericus II Borussiae rex mox illis societatibus nomen dedit easque promovit; sed etiam Franciscus I in Austria favorem ipsis impendit. Nam ut dux Lotharingiae jam anno 1731

Propagatio Massonum. in Batavia societatem ingressus est, indolem tamen et finem ejus non perspiciebat, sed artes alchymisticas eâdem abscondi putabat. Alii etiam multi principes Germaniae societatibus istis se aggregarunt. In Gallia pariter multi ex nobilibus Massonibus se junxerunt, atque anno 1772 Philippus dux Aurelianensis in magnum Magistrum electus praesidium illud acceptavit. Romani autem Pontifices pericula et indolem perversam conventuum illorum perspicientes mox sese iisdem opposuerunt eosdemque damnarunt. Jam anno 1738 Clemens XII per Constitutionem *In eminenti* eos proscripsit, illas indicans rationes quae ostendunt sapientissimum Ecclesiae judicium, quod sibi consonum fuit usque ad dies nostros. *In quibus* (societatibus), inquit, *cujuscumque religionis et sectae homines affectata quadam contenti honestatis naturalis specie, arcto aeque ac impervio foedere secundum leges et statuta sibi condita invicem sociantur; quaeque simul clam operantur tum districto jurejurando ad sacra biblia interposito, tum gravium poenarum exaggeratione inviolabili silentio obtegere adstringuntur.* Dein anno 1751 Benedictus XIV per Bullam *Providas* et nostro saeculo Pius VII (Const. *Ecclesiam* 1821), Leo XII (*Quo graviora* 1825), Gregorius XVI (*Mirari vos* 1832), Pius IX (*Multiplices inter* 1865), Leo XIII (*Humanum genus* 1884) illas societates damnarunt, et membra excommunicatione perstrinxerunt. Quum Protestantismi principium de libero examine uniuscujusque in re religiosa confine sit principiis Massonum[1], manifestum est, quare Protestantismus universim minus illis hominibus adversetur.

51. Ex dictis satis colligitur, Massones non constituere per se societatem unam, cum uno capite supremo vel centro, sed conventus seu societates efformant multas in variis regionibus inter se plus vel minus cohaerentes. Tendentia fundamentalis autem quamvis ubique eadem sit, tamen non eadem ratione nec ubique nec ab omnibus perspecta est. Decursu vero temporis, quum permulti qui accedentes ad conventus vagis illecti promissionibus perfectionis et felicitatis, non quod quaesierant invenirent, et

mysteria atque arcana abscondita supposita investigarent, viris audacibus occasio data est systemata magnifica confingere de indole societatum et miris modis imponere plurimis. Mox a quibusdam membris videlicet ea doctrina sparsa est, Francomuratores *cohaerere cum antiquis Ordinibus militaribus*, et inde multos gradus diversos induxerunt; ipsam historiam ordinis autem ut arcanum tantum ultimis gradibus notum proposuerunt. Praesertim ea fabula jam versus annum 1740 in Gallia diffusa est, Francomuratores esse *continuationem Ordinis Templariorum*, documenta falsa confecta sunt et historia ac series magistrorum secretorum inde a Jacobo Molay proposita est. Secundum has opiniones vanas, quae a multis avide receptae sunt, solemnitates etiam et ritus splendidissimos instituerunt. Hac igitur ratione in variis conventibus tendentiae deisticae se immiscuit *tendentia pseudomystica.* In Gallia celebre fuit *Capitulum Claromontanum,* quod a. 1754 conditum dicitur ab equite de Bonneville. In Germania tendentia ista pseudomystica versus a. 1760 propagata est per plures viros partim deceptos, ita ut reipsa opinarentur se antiquorum Templariorum successores esse, partim deceptores qui sua commoda fraude adhibita quaerebant sibique comparabant divitias. Praeter confictos illos equites templarios per aliquot annos etiam socii *Crucis rosaceae* similes tendentias sequebantur.

52. Ultimis saeculi elapsi decenniis *Illuminatorum* quoque societas se propagavit, cum permulti Massonum conventus in Gallia et Germania hanc societatem inirent. Hujus sectae auctor anno 1776 exstitit *Adam Weishaupt,* juris canonici Ingolstadii professor, cui paulo post accessit *Adolphus de Knigge* nobilis Hannoveranus. Ut ultimus hujus ordinis finis expresse constitutus erat *religionis et regiminis civilis abrogatio*, in quorum locum dictamina rationis et regimen domesticum, quod patriarchale vocabant, substitueretur, ita ut quivis paterfamilias familiae suae rex simul et sacerdos esset. Hic finis socios latebat, et iis tantum patebat qui per inferiores gradus probati ad supremos, qui erant *regis* et *magi,* pervenissent. His supremis pro- Illuminati.

Illuminati. xime accedebat gradus *presbyteri*, cui substitutio religionis naturalis in locum revelatae, et gradus *principis*, cui permutatio regiminis monarchici cum democratico committebatur. Ut fines suos obtinerent, Illuminati quibusvis pravis utebantur mediis et summopere solliciti erant, ut viros muneribus publicis fungentes ad suam societatem pertraherent, et munera publica, civilia aeque ac ecclesiastica hominibus ad se pertinentibus conferrent, denique ut libros suis consiliis et sententiis congruos propugnarent et propagarent.

53. Anno 1784 perniciosa eorum conspiratio in Bavaria detecta et cum aliis societatibus occultis proscripta est; socii muneribus publicis privati, nonnulli etiam mancipati sunt carceri cui Weishaupt fuga se subtraxit. Quum vero aliarum regionum in Germania rectores Illuminatis faverent, secta illorum gubernii Bavarici conatibus non est exstincta sed incrementa cepit, seseque Illuminati miscuerunt et junxerunt Massonibus. Illuminati a. 1786 legatos Parisios miserunt, ut societates Gallicas Francomuratorum ad suas partes pertraherent, quod, operam dantibus incredulis qui eisdem adscripti erant, breviter effectum est. Generatim tum Massones tum Illuminati maximum influxum exercuerunt in subversionem rerum quae labente saeculo decimo octavo accidit, atque in Ordinum religiosorum et Ecclesiae catholicae persecutiones. Facillimum etiam fuit in variis regionibus adjicere tendentiae generali illarum societatum scopos peculiares, uti eversionem gubernii, mutationes politicas rerum. Id v. g. accidit in conventibus Italiae, ubi societates suas sub nomine *Carbonariae* Massones constituerunt versus finem saeculi praeteriti, et agitationibus suis continuis nostri temporis eventus lugendos praepararunt. Universim omnes societates secretae Francomuratorum sunt soboles ac species particulares, pleraeque fines pessimos persequuntur, et cunctae saltem ex indole et principiis fundamentalibus suis, naturalismo, indifferentismo, Catholicismi eversioni adlaborant.

III.

De Febronianismo, de Josephinismo et de suppressione Societatis Jesu.

54. Dum saeculo decimo octavo currente in Germania septemtrionali inter Protestantes rationalismus propagabatur, multos etiam Catholicos tum ecclesiasticos tum laicos spiritus invasit innovationis et oppositionis in Sedem Romanam. Sub Maria Theresia praesertim medicus *Van Swieten* Jansenista influxum exercuit in Austria valde nefastum, et quum praeterea eo etiam se propagarent doctrinae Gallicanorum necnon libertinorum incredulitas, brevi Ecclesiae inde detrimenta non exigua orta sunt. Jam anno 1752 coarctata est jurisdictio Nuntiorum Pontificis et influxus episcoporum in studiorum negotia. Jesuitis anno 1759 cathedrae in Universitatibus variae ademptae sunt, guberniumque ad episcopatus promovere studuit viros qui innovationibus favebant. Ita paulatim regiones istae praeparatae fuerunt majoribus turbis, quae paulo post exortae sunt. Innovationum initia.

55. Concilium Tridentinum plura sane decrevit, quibus episcoporum potestas ampliata est, quin Ecclesiae unitas solveretur aut Pontificum auctoritas diminueretur. Nihilominus aliquot episcopi in Germania, ambitione quadam praepostera moti ac principia falsa sequentes, impatientes erant potestatis legitimae quam R. Pontifex exercebat omnemque lapidem movebant, ut suam potestatem amplificarent. Mortuo Carolo VI Imperatore anno 1740, quum Francofordii de novo Imperatore eligendo deliberarent, actum quoque est de gravaminibus contra curiam Romanam, et viri quidam in Sedem Apostolicam parum propensi desideria pandiderunt, ut aliquis Germanorum jura Pontificis genuina, ab iis quae ipse sibi attribuat discerneret. Hisce excitatus Nicolaus de Hontheim Trevirensis labori tali se dedit, opusque elucubravit, quod demum anno 1763 Francofordii praelo subjecit inscriptum: *Justini*

Febronii Jurisconsulti de statu Ecclesiae, et de legitima potestate Romani Pontificis liber singularis, ad reuniendos dissidentes in religione Christianos compositus.

Febronius. 56. Nicolaus de Hontheim ex nobili familia Treviris die 27° Januarii a. 1701 natus, studia sua humaniora in collegio Societatis Jesu, dein in Universitate ibidem perfecit, post vero Lovanii duce Van Espen magno cum fervore juri canonico operam dedit. In patriam reversus inde ab anno 1728 varia munera magno gessit cum honore, et anno 1748 episcopus suffraganeus Trevirensis factus est. Famam sibi acquisivit historiographi eximii, editis pluribus voluminibus quae historiam Trevirensem spectant, (Historia Trevirensis diplomatica 3 voll. fol. 1750; Prodromus ad historiam Trevirensem 2 voll. fol. 1757); sed postquam senectuti appropinquans opus commemoratum contra auctoritatem Romani Pontificis sub ementito Justini Febronii nomine publicavit, gloriam suam ac memoriam foedissima macula affecit. Vix enim dici potest, quantum mali ex illo provenerit libro, quo tum viri ecclesiastici, tum jurisconsulti, tum principes eorumque administri gravissimis sunt imbuti erroribus, et excitati, ut contra jura R. Pontificis insurgerent et innovationibus suis omnia turbarent. Systema Febronii paucis ad haec reduci potest: Ut doctrinarum suarum fundamentum statuit, Christum clavium potestatem universae Ecclesiae seu fidelium coetui tradidisse. Universitas fidelium eam exercet per ministros suos, inter quos R. Pontifex primum occupat locum, ita tamen ut ipse, sicuti etiam episcopi, coetui fidelium subjectus sit. Romanum Pontificem dein docet, primatum honoris, non vero jurisdictionis habere; primatum non esse necessario Romanae Ecclesiae alligatum; Pontificem in rebus fidei non esse infallibilem, neque in disciplinae materia leges universam Ecclesiam obligantes praescribere posse. Primatus finem esse conservationem unitatis, et jura ad eam conservandam necessaria esse *essentialia,* reliqua vero non nisi accidentalia seu adventitia esse. Auctor in fine libri sui nationes christianas provocabat, et media quoque indicabat, ad restringendam Pontificum auctoritatem, vide-

licet auxilium guberniorum civilium, examen Litterarum Pontificis antequam admittantur, appellationes ab abusu et resistentiam contra arrogationes pontificias.

57. Febronius doctrinas Protestantium et Richerii *de subjecto potestatis ecclesiasticae* renovabat, quamvis contenderet, se non cum Richerio vel cum Protestantibus, sed cum Gallicanis consentire. Revera etiam identidem studet probare, constitutionem Ecclesiae non democraticam sed aristocraticam esse, ac generatim contradictionibus opus Febronii scatet. Hoc inde provenit, quod librum compilavit ex operibus adversariorum RR. Pontificum, qui inter se non conveniebant sed opposita tenebant. Clemens XIII a. 1764 librum Hontheimi damnavit, illiusque lectionem etiam nonnulli episcopi Germaniae in suis dioecesibus prohibuerunt. Varii eruditi inter quos eminent Zaccaria S. J. (Antifebronio, Pisauri 1767; Antifebronius vindicatus, Caesenae 1771); Viator a Cocaleo Capucinus (Italus ad Febronium, Tridenti 1774); Mamachi O. S. D. (Epistolae ad Febronium, Romae 1776); Petrus Ballerini sacerdos Veronensis (De potestate ecclesiastica Summorum Pontificum et Conciliorum generalium, Veronae 1768), eumdem librum doctissimis scriptis confutarunt. Sed Febronius non curans Pontificis et aliquot episcoporum proscriptiones, opus suum fictis sub nominibus (Justinianus novus, Joannes Clericus, Aulus Jordanus) tuitus est, eique anno 1774 tres novos tomos adjecit, in quibus principia primo volumine proposita uberius evolvit ac praeterea multas novas sententias protulit. Sed etiam practice auctoritati R. Pontificis infringendae adlaboravit; etenim trium Electorum litterae ad Imperatorem anno 1770 directae contra Pontificis potestatem ab ipso signatae ac forte confectae sunt. — Tandem anno 1778 Hontheim eo adductus est, ut retractationem errorum suorum ederet; primum quidem tantum generali quadam ratione; sed quum ejusmodi libellus non inveniretur sufficiens, brevi post *Retractationem* plane congruam dedit. Attamen nimis ei adhaeserant opiniones erroneae. Etenim paulo post editus fuit ab ipso *Justini Febronii JCti Commentarius in suam retractationem. Francof.*

Febronii fata.

1781. In quo Commentario, quamvis eum submississet Pontificis judicio eumque edidisset invitatus ut refutaret ipse errores suos, tamen adhuc similes latebant praeposterae sententiae de auctoritate R. Pontificis. Sententias falsas notavit Cardinalis Gerdilius in suo opusculo: *In commentarium a Justino Febronio in suam retractationem editum Animadversiones.* Mortuus est Nicolaus de Hontheim die 2° Septembris a. 1790 quum nonaginta fere esset annorum.[1])

Punctatio Emsensis. 58. Maxime per Febronii opus provocata fuerunt *conamina aliquot episcoporum Germaniae* contra S. Sedis auctoritatem, quae praecipue in *lite de Nuntiaturis* et in *Punctatione Emsensi* apparuerunt. — Ad expedienda negotia ecclesiastica, Lutheri et Calvini haeresi in Germania plurimum aucta, Romani Pontifices saeculo decimo sexto ad finem vergente Nuntios Viennae (1581), Coloniae (1583), Lucernae (1586), Bruxellis (1597) amplis instructos juribus et privilegiis constituerunt. Factum est autem, uti in rebus humanis contingit, ut propterea episcopi de restrictione jurium suorum conquererentur. Pontifices vero ut aliquo modo episcopis satisfacerent, inde a saeculo decimo septimo iisdem facultates illis similes quibus Nuntii instructi erant, concedebant, quae facultates *quinquennales* dictae sunt, quia post singula quinquennia denuo impetrandae erant. — Sed anno 1770 Electores ecclesiastici Coloniensis, Moguntinus et Trevirensis triginta gravamina contra Sedem Apostolicam Josepho II Imperatori exhibuerunt, rogantes, ut nullae deinceps causae ad Sedem Apostolicam ejusve Nuntios deferrentur, quinimo omnes Nuntiaturae abrogarentur. Agitatio haec admodum crevit a. 1785, quando Pius VI, petente Carolo Theodoro Bavariae Electore, Monachii novam Nuntiaturam erexit, et episcopum Frisingensem suffraganeum metropolitae Salis-

---

[1]) Cfr. de Febronio, Hurter Nomenclator litterarius T. III. p. 447 sqq.; O. Mejer, Febronius, Weihbischof J. N. von Hontheim und sein Widerruf; ed. 2. 1885. Opus hoc ab auctore Protestante animo Sedi Apostolicae infenso conscriptum est.

Punctatio Emsensis.

burgensis eidem subordinavit. Tunc archiepiscopi Moguntinus Fridericus de Erthal, Trevirensis Clemens Wenceslaus, Coloniensis Maximilianus Josephi II frater, et Salisburgensis Hieronymus Colloredo, de jurisdictionis suae restrictione apud Imperatorem conquesti ejus auxilium implorarunt. Imperator non solum auxilium suum pollicitus est, verum etiam praelatis illis commendavit, ut jura sua (praetensa) contra Sedem Pontificiam vindicarent; interea vero Nuntiis Apostolicis in Germania omne jurisdictionis exercitium interdixit.

59. Patrocinio Imperatoris suffulti quatuor illi archiepiscopi anno 1786 ad aquas Emsenses delegatos miserunt, iique nomine eorum confecerunt *Punctationem Emsensem,* viginti tribus articulis comprehensam, quibus Pontificis auctoritatem coarctare nitebantur. In iis instar fundamenti statuebant, Christum Apostolis eorumque successoribus episcopis *immediate concessisse illimitatam potestatem ligandi et solvendi pro quocumque casu et persona.* Inde deducebant, recursum ad Romanam Sedem esse abrogandam, episcopos propria auctoritate dispensare posse in omnibus casibus quos usus Apostolicae Sedi reservarat, uti in impedimentis matrimonium dirimentibus et in votis solemnibus, ideoque facultates quinquennales non amplius a Pontifice esse petendas et dispensationes quascumque ab episcopo ordinario esse concedendas. Decreta Pontificia sine episcopi consensu nec promulganda nec obligatoria esse habenda; Nuntiaturas esse penitus abrogandas; abolendas etiam exemptiones monasteriorum, nisi ab Imperatore confirmatas; abolendum quoque juramentum quod episcopi Pontifici praestant; in pluribus aliis punctis constitutionem Ecclesiae Germaniae esse reformandam vel a nationali Concilio vel Imperiali provisione. — Archiepiscopi illi has propositiones approbarunt, et ad Imperatorem Josephum II, ut eas confirmaret, miserunt. Sed quum Imperator dominationi sui gubernii civilis in Ecclesiam inhiaret, parum vero sollicitus esset de augenda potestate praelatorum qui extra sua regna dioeceses suas habebant, praeter exspectationem hanc rem minus promovit. Re-

scripsit videlicet Josephus, se quidem ad praestandum eis auxilium esse paratum, sed articulos Emsenses executioni mandari non posse. Cum episcopi suffraganei postulatum consensum denegarent, et Pius VI temerarios ausus praedictorum Metropolitarum tum per se tum per Nuntium Coloniae residentem Bartholomaeum Pacca graviter redargueret, primum archiepiscopi Trevirensis et Moguntinus articulis Emsensibus renuntiarunt et necessarias facultates a Pontifice petierunt. Paulo post, videlicet anno 1689, etiam Maximilianus Coloniensis et Hieronymus Salisburgensis submissionis testimonium dederunt. Motibus vero in Belgio excitatis, morte Josephi Imperatoris (1790), et generali rerum conflagratione in Galliis coepta factum est, ut innovationes in congressu Emsensi conceptae ulterius promoveri non possent; quinimo iidem ipsi Metropolitae Electoratibus suis privati, sedibus suis ejecti et in exilium expulsi sunt.[1])

Josephinismus.

60. *De innovationibus in Austria seu de Josephinismo* adhuc pauca subjungamus. Jam Maria Theresia, uti innuimus, instigantibus administris qui placitis philosophorum Gallorum imbuti vel Jansenistis consentientes erant, plura circa res et personas ecclesiasticas secundum principia Gallicanismi decrevit. Jus asyli, incrementa monachorum et bonorum ecclesiasticorum, recursum ad Pontificem limitavit, legatos Pontificis dioeceses Austriacas visitare vetuit, novos episcopatus sine concursu Sedis Apostolicae erexit, auctoritatem sacerdotum in educanda juventute diminuit, omnia decreta ecclesiastica suae approbationi vel *placeto* subjecit. — Longe plura ausus est inde a morte Mariae Theresiae (1780) ejus filius Josephus II, princeps inquietus et rerum novarum cupidus. Anno 1781 liberam episcoporum cum Apostolica Sede relationem et cum clero populoque dioecesano communicationem impedivit, *placetum* regium pro omnibus Bullis, Brevibus aut rescriptis Pontificis, pro decretis Superiorum Ordinum

---

[1]) Cfr. Wouters H. E. T. III. p. 308 sqq. (ed. sexta.)

religiosorum, et pro instructionibus atque statutis episcoporum praescripsit. Episcopis prohibuit, quominus deinceps facultates quinquennales a Pontifice peterent, mandans, ut propria auctoritate dispensationes concederent et a casibus a Pontifice reservatis absolverent. Rem matrimonialem propria lege definiens, plura canonica impedimenta vel restrinxit vel abrogavit, alia nova constituit, judiciumque de causis matrimonialibus ecclesiastico foro ademptum, saeculari tradidit.

Josephi II innovationes.

61. Inde ab anno 1781 et deinceps plurima, scilicet usque ad septingenta monasteria utriusque sexus abolevit, imprimis vero illorum Ordinum, qui nonnisi vitae contemplativae dediti erant; superstitum exemptiones ab ipso abrogatae sunt, nexus cum Superioribus extraneis sublatus, constitutio atque vivendi ratio innovata. Ad formandos clericos, abolitis seminariis episcopalibus, *seminaria generalia* Vindobonae, Pesthini, Papiae, Lovanii, praeterea Graecii, Olomucii, Pragae, Oeniponti et Luxemburgi erexit, Haec seminaria ab episcopis non dependebant, in iisque mox theologi et canonistae neoterici cathedras occuparunt. Novum quoque ordinem cultus divini publici praescripsit, atque in nonnullis ejusdem partibus orationes et cantum in lingua vernacula introduxit; diversas processiones et peregrinationes sacras confraternitatesque spirituales abrogavit. Nonnulli quidem episcopi, inter quos Cardinalis Migazzi archiepiscopus Viennensis, Batthyani archiepiscopus Strigoniensis, Cardinalis de Frankenberg archiepiscopus Mechliniensis, libellis supplicibus datis studuerunt Imperatorem a coeptis revocare. Sed spretis eorum monitis cum indignatione eos redarguit. Pius VI labore et sollicitudine sua effecit, ut vincula cum Sede Romana non omnino dissolverentur, et episcopi saltem indulta necessaria a Sede Apostolica haberent; sed universim perniciosos Josephi ausus cohibere non valuit. Quod vero maxime dolendum est, Imperator etiam inter praelatos et ecclesiasticos viros invenit qui conamina ipsius promoverunt. Quamvis autem, Josepho II mortuo, rigor decretorum mitigatus fuerit et plura revocata, generatim tamen

systema a Josepho II adoptatum (Josephinismus) in Austria invaluit. Non obstante pietate personali Imperatorum Austriae inde multa detrimenta Ecclesiae in illis regnis provenerunt, usque ad tempora nostra, quibus felicior rerum status oriri visus est.[1])

Innovationes in Hetruria. 62. *Reformationes in Hetruria* plane similes induxit Leopoldus magnus dux, frater Josephi. Jus asyli, sacram inquisitionem et confraternitates spirituales abrogavit, bullam *Coenae Domini* praelegi vetuit, causas matrimoniales et clericorum necnon lites de beneficiis ad forum civile transtulit. Incrementum bonorum ecclesiasticorum, et peregrinationes sacras unius diei moram excedentes cohibuit, nimiam pompam in templorum ornamentis interdixit, multa monasteria abolevit sublataque exemptione residuorum nexum cum praelatis extraneis dissolvit, proventus beneficiorum simplicium animarum curatoribus destinavit et beneficiorum candidatos rigoroso examini subjecit. Rem ecclesiasticam amplius reformaturus a. 1785 quinquaginta septem articulos ad sui ducatus episcopos misit, ut singuli in synodo dioecesana de iis deliberarent, quae deliberatio praeparationis instar pro concilio nationali foret. Hos articulos qui potissimum ad cultum divinum publicum, disciplinam clericorum et regimen ecclesiasticum spectabant, quilibet episcopus privatim discussit, suamque sententiam scripto duci transmisit.

63. *Scipio de Ricci* episcopus Pistoriensis, ducis mandato parens, synodum dioecesanam celebravit, quae septem sessionibus absoluta est, et quae non tantum quinquaginta septem articulos approbavit, verum etiam plura decreta tum fidei tum disciplinae Ecclesiae contraria condidit. Inter alia asserebatur, postremis hisce saeculis sparsam esse generalem obscurationem super veritates gravioris momenti spectantes ad religionem et quae sunt basis fidei et moralis doctrinae Jesu Christi. Potestatem a Deo datam esse Ecclesiae, communicandam pastoribus qui sunt ejus ministri; Romanum Pontificem esse Ecclesiae caput ministeriale;

---

[1]) Cfr. Wouters H. E. T. III. l. c.

episcopum accepisse a Christo omnia jura necessaria pro bono regimine dioecesis quae nec alterari nec impediri possint, posseque ac debere episcopum jura recuperare, quotiescunque per consuetudines contrarias, exemptiones, aut reservationes fuerint subtracta. Parochis in synodo dioecesana idem ac episcopo jus et votum decisivum competere; casuum reservationem cessare debere, indulgentiis nonnisi poenas canonicas remitti, excommunicationem externum solum producere effectum; certam quamdam imaginem prae caeteris colere superstitiosum esse. Terrae principes jus habere impedimenta matrimonii dirimentia statuendi et in iis dispensandi; episcopos non debere praestare Romano Pontifici juramentum ante consecrationem; omnes Ordines religiosos ad unam regulam unamque vestem esse reducendos; convenire ut quaelibet ecclesia unicum altare habeat, liturgiam in lingua vernacula et clara voce esse celebrandam, unicam missam dicendam, et nonnisi die Dominica a laboribus cessandum. Synodus Pistoriensis.

64. Synodos etiam coëgerunt episcopi Collensis et Aretinus, quae tamen talem strepitum haud excitarunt, uti conciliabulum Pistoriense. Leopoldus vero anno 1787 Florentiae synodum nationalem convocavit, ad quam tres archiepiscopi et quatuordecim episcopi cum suis consiliariis comparuerunt. Hi circa quinquaginta septem articulos adeo inter se dissentiebant, ut quaedam approbarent, quaedam mutarent, alia rejicerent. Nihilominus Leopoldus reformationem continuabat. Pius VI jam indignatus libros de rebus ecclesiasticis tractantes, qui Florentiae, Pistoriae et Prati in lucem prodibant, prohibuit et episcopis a duce nominatis institutionem canonicam denegavit. Leopoldus vice versa legatum suum Roma avocavit, Nuntium Apostolicum pro negotiis mere politicis retinuit, et appellationes ad Sedem Romanam vetuit. Leopoldo a. 1790 ad Imperii gubernium vocato, ejus filius Ferdinandus in ducatu successor ab ulterioribus excessibus abstinuit. Anno 1794 Pius VI edita Bulla *Auctorem fidei* propositiones 85 ex actis synodi Pistoriensis extractas damnavit; Bullam vero Riccius, abdicato prius episcopatu, opera Antonii Martini

archiepiscopi Florentini a. 1799 reverenter suscepit. Quumque Pius VII a. 1805 ex Gallia redux Florentiae aliquot diebus moraretur, ipse Riccium veniam deprecantem Ecclesiae plene reconciliavit. Mortuus est Scipio Ricci a. 1810.[1])

Impugnatio Jesuitarum.

65. *Suppressio Societatis Jesu* eventus fuit pro universa Ecclesia tanti momenti, ut pro dignitate rei istud factum nonnisi peculiari dissertatione tractari possit. Paucis jam innuimus aliquas causas, ex quibus illa suppressio provenerit; hic nobis sufficiet, ut compleamus hanc dissertationem, facta praecipua indicare quae ad hoc negotium pertinent. Quum Societas Jesu doctrina, pietate, laboribus multiplicibus, influxu in societatem catholicam admodum floreret, ac de Ecclesia optime mereret, Romani Pontifices Societati privilegia amplissima largiti sunt. Verum propter merita in religionem et Ecclesiam Societas Jesu summo odio erat cunctis novatoribus, Protestantibus, Jansenistis et incredulis, qui omnes in ejus destructionem conspirarunt. Sed variae etiam simultates et dissensiones quoad Societatem in aliis Ordinibus religiosis et in Clero saeculari obortae erant, atque inter Cardinales, Praesules, ecclesiasticos, religiosos inveniebantur, qui parum Societati favebant, imo ei vehementius abversabantur.[2]) Saeculo elapso ipsi reges et principes catholici a suis ministris et consiliariis fascinati hostium consilia inierunt, neque a proposito destiterunt, donec in regnis suis Societatem Jesu destruxissent.

66. Suppressionis initium factum est in *Lusitania,* ubi regis debilis Josephi I administer Sebastianus de Carvalho marchio de Pombal tyrannice dominabatur ac Jesuitas perdere studebat. In hunc finem libellos in publicum disseminandos curavit, in quibus Jesuitae pessimae doctrinae tum contra mores tum contra personam regiam, et ambitionis accusabantur. Quum anno 1750 gubernium

---

[1]) Cfr. Wouters H. E. T. III. p. 310 sqq.

[2]) Cfr. Commentarios Julii Cordara S. J. ad annos 1740—1743, ap. Döllinger, Beiträge zur politischen, kirchlichen und Cultur-Geschichte der letzten Jahrhunderte, p. 3 sqq. Wien 1882.

Hispaniae septem districtus Paraguarienses cum colonia Lusitanica San Sagramento permutasset, et Paraguarienses Lusitanis possessionem capturis armata manu se opposuissent, Pombal Jesuitas accusavit, ac si populum ad seditionem excitassent, et in vulgus sparsit, illos in Paraguaria magnum regnum fundasse, unumque eorum Nicolaum nomine regem esse, magno exercitu et ingentibus divitiis instructum. Mox Jesuitae Lusitani ex Maragnonia, Brasiliae provincia, in qua ad convertendos feros indigenas missionem habebant, expulsi, in Lusitania vero munere moderandi conscientias familiae regiae et aulicorum privati sunt, et Pombal regis nomine anno 1758 apud Benedictum XIV egit de reformanda Societate in terris Lusitaniae ac si a primigenio suo Instituto defecisset. Quum Josephus rex nocte (3—4° Sept. a. 1758) ex metropoli in castellum suum vicinum revertens a sicariis impetitus et vulneratus esset, Pombal hanc arripiens occasionem, conspirationem contra vitam regis a Jesuitis et proceribus quibusdam quos pari studio oderat, initam confinxit, et decem Jesuitas in tetros conjecit carceres, proceres vero septem capitis damnavit, quorum innocentiam postea gubernium Lusitaniae in litteris publicis professum est. Anno 1759 publicatum est edictum, quo Jesuitae ceu seditiosi, proditores, inimici regis et aliorum criminum rei in perpetuum e Lusitania relegabantur. Bona illorum fisco addicta, ipsi vero omni subsidio destituti in territorium pontificium navibus deportati, vel in horrendos carceres conjecti sunt, in quibus vitam miserrimam traxerunt usque ad mortem Josephi quae a. 1777 accidit.

Suppressio in Lusitania

66. In *Galliam* Jesuitae, regnante Francisco II, superatis difficultatibus, a Praelatis Pisciaci anno 1561 congregatis, sub duris restrictionibus recepti sunt. Quum autem Joannes Chatel anno 1594 Henricum IV ex insidiis occidere tentasset, senatusconsulto inique ex illo regno relegati sunt; a rege tamen post decem annos iterum revocati, latius quam antea propagati sunt ac permagnum obtinuerunt in aula et apud proceres influxum. Verum saeculo decimo septimo in Gallia acres adversarios nacti sunt, qui

Suppressio in Gallia.

eos diversis scriptis impetebant, inter quae, uti jam innuimus, nullum perniciosius quam quod Blasius Pascal anno 1656 sub titulo *Lettres provinciales* etc. edidit. Saeculo decimo octavo Jansenistae ac pseudophilosophi unitis viribus vehementius adlaborarunt, ut Societatem Jesu exterminarent, iisque se junxit Ludovici XV concubina de Pompadour et de Choiseul illius administer primarius. Destructio Societatis in Lusitania hisce hostibus infensissimis animum addidit, qui mox opportunam occasionem invenerunt ut illam etiam in Gallia supprimerent. P. Lavalette procurator Jesuitarum in Antillis insulis, ut missionum proventus augeret, contra Superiorum mandatum, uti erat vir audacioris ingenii, mercaturam ibidem exercebat ultra quam fas erat. Naves igitur mercibus refertas in Europam misit, quae ab Anglis, bello inter hos et Gallos tunc oborto, captae sunt. Cum Lavalette mercatoribus Massiliensibus (Lioney et Gouffre) aeris alieni debita contracta solvere non posset, actionem illi mercatores in Societatem instituerunt, et Parlamentum Parisiense Jesuitis infensum, illos anno 1761 non solum in solidum condemnavit, sed illorum Constitutiones, regiminis civilis, Ecclesiae, Sedis Apostolicae auctoritati contrarias declaravit, multa Jesuitarum opera ad ignem damnavit, vetuitque ne quis deinceps eorum Societatem ingrederetur vel eorum scholas frequentaret. Quamvis praesules Galliae anno 1761 Parisiis congregati Jesuitarum Societatem utilem, imo necessariam laudarent, et plures urbes pro Jesuitis conservandis supplicarentur, nihilominus Parlamentum Parisiense anno 1762 decretum tulit, quo Institutum Jesuitarum juri naturae, Ecclesiae atque gubernii civilis auctoritati adversum, in Gallia abolitum, Jesuitae a votis suis soluti, eorum bona fisco adjudicata sunt. Vetitum erat, ne communem agerent vitam, habitum Societatis gestarent et regulas observarent, statutumque, ut nullus eorum munus aut beneficium aliquod obtineret, priusquam huic decreto assensum jurasset. Quum Jesuitae Institutum suum abjurare detractarent, anno 1664 e Gallia relegati sunt. Ludovicus XV suppressionem Societatis confirmavit; nihilominus Jesuitis

in regno vitam privatam sub inspectione episcoporum concessit. Clemens XIII vero Bulla *Apostolicum* Institutum Societatis a. 1765 ex certa scientia et proprio motu de novo confirmavit.

68. In *Hispania* Carolus III, instigante ministro Aranda, anno 1767 expulsionem Jesuitarum *ob causas aequas et necessarias, quas in regio suo pectore semper recludere se velle* dictitabat, decrevit. Videtur per litteras supposititias fraude quadam vaferrima eo adductus esse, ut crederet, Jesuitas moliri rebelliones et spargere famam, ipsum non esse legitimum.[1]) Una eademque nocte (31ⁱ Martii ad 1ᵘᵐ Aprilis a. 1767), omnes domus Jesuitarum a militibus occupatae sunt, bona eorum fisco addicta, ipsique sine ullo discrimine, juniores, senes, infirmi, omnibus privati ad littora maris ducti, navibus impositi, et ad territorium pontificium advecti sunt. Hoc ipso anno Jesuitae ex utraque Sicilia, ex ducatu Parmensi et ex Melita insula sunt expulsi. Suppressio in Hispania.

69. Postremo, uti jam vidimus, Clemens XIV postulationibus principum vexatus, eo adductus est ut Societatem Jesu per Breve *Dominus ac Redemptor* a. 1773 supprimeret; complectebatur Societas eo tempore circiter viginti millia membrorum. Pontificis decretum de supprimenda Societate Jesu in regnis catholicis facile executioni mandatum est, sed Fridericus II rex Borussiae et Catharina II imperatrix Russiae executioni Brevis, etsi non ob pietatis motiva tamen ratione publicae utilitatis, in suis territoriis sese opposuerunt. Fridericus instantiae ipsorum Jesuitarum cedens permisit, ut in Silesia habitum juxta Pontificis mandatum deponerent et sub nomine *Sacerdotum regii Instituti scholastici* exinde conviverent et litteras traderent. Catharina vero nullo modo poterat permoveri, ut publicationem Brevis *Dominus ac Redemptor* permitteret. In illa igitur Poloniae parte quae imperio Russiae subjecta erat, Jesuitae in domibus suis, collegiis

[1]) V. Ravignan, Clément XIII et Clément XIV, T. I. p. 186 sqq. Paris 1854. — Alias causas conjicit fuisse Cordara, l. c. p. 38.

et missionibus secundum priscum suum Institutum perdurarunt[1], connivente Pio VI, concessa eis anno 1778 facultate suscipiendi novitios datoque anno 1782 Vicario generali qui Societatis negotia curaret. Pius VII autem anno 1814 Societatem Jesu, votis totius orbis catholici ejus restitutionem desiderantis obsecutus, instauravit Bulla *Sollicitudo omnium ecclesiarum.*

Saeculi XVIII character.

70. Generalis quaedam notio saeculi XVIII ex iis quae disseruimus colligi potest. Universim hoc saeculum Ecclesiae minus faustum fuit et characterem specialem ipsi tribuunt fata adversa quae ei illa aetate acciderunt. Rationalismus, indifferentismus, deismus, ac pseudophilosophia late dominium suum propagarunt; principes eorumque ministri sub errorum libidinumque influxu una cum incredulis Ecclesiae bellum moverunt; et quamvis Romani Pontifices aliique permulti praesules virique ecclesiastici pro viribus religionem tuerentur, fuerunt tamen etiam in sinu Ecclesiae viri, qui saeculi illius tendentiis nimium cedentes conficti progressus specie illudebantur et innovationibus perniciosis inhiabant. Interim non religiosae tantum, sed civilis quoque independentiae prurigo, libertatis amor, novique regiminis cupido diversas hominum classes invaserunt. Demum generalis rerum conflagratio a multo jam tempore praeparata erupit. Eadem principum throni eversi sunt, societasque civilis impietatis et incredulitatis poenas luit. Ecclesia vero quamvis persecutionibus exagitata, tamen intrepide suam prosecuta est missionem divinam, atque dum regnorum ac nationum vidit ruinas, variis naevis purificata, Spiritus Sancti vero virtute suffulta, ampliorem etiam acquisivit extensionem, majoreque fulsit decore atque splendore.

71. Finem jam pro tempore imponimus hisce *Dissertationibus selectis in historiam ecclesiasticam.* Quae iisdem accuratius expendimus capita, magna ex parte pertinent ad Romanorum Pontificum gesta, doctrinam, guber-

---

[1]) Cfr. Ravignan l. c. Chap. X. sqq. — Vascotti, Instit. hist. eccl. T. II. p. 355 sqq. Goritiae 1872.

nationem et actionem in universam societatem christianam. Ex ipsa enim Ecclesiae constitutione divina, qua Romanus Pontifex in universum orbem tenet primatum totiusque Ecclesiae caput et omnium Christianorum est pater et rector, profecto evenit, ut in universa Ecclesiae historia Sedis Apostolicae actio primarias teneat partes. Dum vero frequenter Romanorum Pontificum gesta contra adversariorum impugnationes vindicavimus, et summa eorum in omnes nationes, maxime christianas, asseruimus merita: haud studio partium vel inconsiderato fervore apologetico id nos existimes praestitisse. Sed quae ex historiae documentis colliguntur secundum principia vera fideliter exponere conati sumus, nec vitio verti potest quod intrepide plurimas calumnias contra Romanos Pontifices congestas rejecimus atque diluimus. Etenim in hisce quaestionibus historicis tractandis secuti sumus auream illam SS. D. N. Leonis XIII adhortationem: *Viri probi, in hoc disciplinarum genere scienter versati, animum adjiciant oportet ad scribendam historiam hoc proposito ac hac ratione, ut quid verum sincerumque sit appareat, et quae congeruntur jam nimium diu in Pontifices Romanos injuriosa crimina docte opportuneque diluantur.*[1]) Ac profecto ipsa rerum genuina expositione concidunt illa in Romanos Pontifices convicia, eorumque de universo orbe merita splendidâ luce clarescunt. *Incorrupta* enim *rerum gestarum monumenta, si qui tranquillum et praejudicatae opinionis expertem intendat animum, per se ipsa Ecclesiam et Pontificatum sponte magnificeque defendunt. Licet enim in iis institutorum christianorum germanam naturam magnitudinemque intueri; inter fortia certamina inclytasque victorias divina vis Ecclesiae virtusque cernitur, et manifesta factorum fide eminent et apparent a Pontificibus maximis beneficia in universas gentes magna, sed in eas majora quarum in sinu Sedem Apostolicam providentia Dei collocavit.*[2])

[1]) Epistola ad S. R. E. Cardinales, A. De Luca, J. B. Pitra, J. Hergenröther d. d. 18. Augusti 1883. [2]) Ibidem.

Index.

Dissertatio trigesima septima.

Dissertatio trigesima octava.

Dissertatio trigesima nona.

Dissertatio quadragesima.

Dissertatio quadragesima prima.

Dissertatio quadragesima secunda.

Index alphabeticus rerum.

D.

INDEX GENERALIS.

Numerus primus tomum, alter paginam designat.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

H.

I.

K.

L.

M.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

Corrigenda.

Pauca hic indicamus quae corrigenda sunt; de aliis quibusdam, in quibus sententia forte praeferenda est a nostra diversa, ulteriorem discussionem vel explicationem ad aliud tempus opportunum differimus.

1. T. I. p. 46 seponendum est testimonium, quod ex Anatolii Alexandrini Canone paschali attulimus. Eruditi enim jam conveniunt, Anatolii Canonem paschalem qui exstat non esse ipsius, sed auctoris sequioris aetatis. Iste *Liber Anatholi de ratione paschali,* quem primum Bucherius publicavit (De doctr. temporum), in Britannia post a. 636 confectus esse censetur, eoque nitentes Britanni suam consuetudinem celebrandi Paschatis contra ritum Rom. vindicaverunt. Cfr. Krusch, Studien zur christlich-mittelalterlichen Chronologie, p. 311 sqq.
2. Quae p. 92. l. 27. Lipsio attribuimus, habentur apud Baur. Legendum igitur: „Ita *Baur* saeculo II scriptionem epistolae primae s. Petri tribuens" etc. Atque nota 3: „Baur, Das Christenthum der ersten drei Jahrhunderte. S. 130." — P. 93. l. 1. vero: „Admittit *Lipsius* (l. c. S. 163 nota)" etc.
3. Quoad ea quae p. 147 l. 27 et p. 148 l. 20 de Apollonio Senatore Romano habentur, advertendum est, distinguendum esse Apollonium senatorem et martyrem ab altero Apollonio, qui scripsit c. a. 200 contra Montanistas opus praeclarum, cujus fragmenta aliqua habentur apud Eusebium H. E. V. 21. De hoc Apollonio agit s. Hieronymus De vir. ill. n. 40, isque episcopus Ephesinus fuisse censetur.

4. T. II. p. 9. l. 18, adventus Athanasii Romam anno 340 statuendus est, concilium vero Romae habitum, de quo inferius agitur, anno 341 tribuendum.
5. T. III. p. 377. l. 10 conciliabulum Photii a. 867 adscribendum est, non vero a. 869.
6. T. VI. p. 415. l. 15 legendum: Pius II 1458—1464 et p. 418. l. 10 iter a Pio II Anconam susceptum ejusque mors non anno 1461 sed anno 1464 adscribenda sunt, uti vel ex contextu colligitur.
7. T. VII. p. 148. l. 28 legendum „pravos eleemosynarum quaestorum abusus", non vero „quaestionum".

Dissertationem porro XXVIII quae terminat tom. V, initio tom. VI sequitur, errore commisso, Dissert. XXX. Quum vero error tardius detegeretur, satius visum est hac enumeratione in Dissertat. reliquis prosequi. — In variorum Tomorum indicibus ac praesertim in indice Tom. V non pauca occurrunt sphalmata in numeris designatis; sed accuratius in *Indice generali* singula indicata sunt.

A. M. D. G.

